

36

KAPCSOLT-RÉSZEK

(SLAVONIA - CROATIA)

TÖRTÉNELMI - S JOG - VISZONYAI

MAGYAR - ORSZÁGHOZ.

— — — tartozkodnánk — — ha kötelességünk nem
parancsolná, a nemzetnek alkotmánya után legdrágább
kincsét, a területi épséget, szóba hoznunk.”

Horvát- Tót-ország

1861. szeptember 24-én kelt felírásában.

ELŐADJA

(PALUGYAY/IMRE,

KIR. TANÁCSOS, PÁPAI SZ. GERGELY RENDI VITÉZ, M. T. TÁRS. L. TAG.

Posony, 1863.

Sieber H. Örökösai nyomdájából.

„Tam haec sunt manifesta, ut a nemine, nisi ignaro Antiquitatum Hungariae
possint vocari in dubium.“

Mathias Bel,

in praef. Inst. lingv. germ. pmisa
§ 1, pag. 6.

LOAN STACK

DB 376
P2

A

Magyar tudományos Akademiának

szenteli

A szerző.

[583

„Prius extrema quaeque pericula subeunda, quam pati, ut *Regnum*, quod sat amplum a maioribus acceperunt, minuat: nihil de Regno, neque ad praestitutum tempus, neque perpetuo alienandum, nihil *Hungariae* turpius futurum, quam imperium antiquorum exemplo propagandum, *per Negligentiam, pusillanimitatemque* in dies *diminuere*.“

Hunyady János,

1441-be. l. Bonfinii Decad. III. Lib. V.

B. Kemény Zsigmond-nak még 1851-ik évben nyilvánított eme szavai¹⁾: „Hibás lépés volt *politikai czélokért* fejtegetni, azon máskép nem érdektelen historiai curiosumot, miszerint a valóságos Horvát-ország, mellyről „Corpus Juris“-unkban annyi szó van, rég óta török birtokká lön, és a mostani attól csak nevet kölcsönzött“; — ismereteseek valának előttem már akkor: midőn a jelen könyvem létesítéséhez szükségelt egyes adatok gyűjtését megkezdém; — s ugyanakkor már elhatároztam volt magamban: könyvem megjelenése esetére, a különben igen tisztelt jeles írónak, irányomban netalán ismétlendő, ítéletét, ama békes nyugalommal fogadni, mellyet a — habár nem egyszer önmegtagadással is — teljesített polgári kötelesség felől megnyugtató öntudat, egyedül képes juttatni, hazafi kebleinknek mindennél drágább pálya-bérül!

Mélyen tisztelt Akademia! ha irodalmunk egén tündöklő tagjaid diszes körébe felvételre érdemesítéd igénytelen parányiságomat: hivattottnak érzem magamat eme kérdést támasztani:

¹⁾ I. Még egy szó a forradalom után. Pest. 1851. 139. l.

Nem kötelességszerű feladatunk-e a tudományosság minden egyes ágaiban, tehát a jog-történelemében is, — a nélkül: hogy alapszabályaink kizárta politikai czélok vitatásába bocsátkoznók — ama kertész gyanánt eljárni, ki a művelete alá jutott földnek mindazon növényeit gondosan kiirtogatja, mellyek az elvetett jó mag sarjadékainak tenyészetét gátolnák, avagy el is fojtanák?

Nem kötelességünk-e kimondani a tudomány döntő szavát, bár mi tekintély — maga a törvényhozásnak, történelmünk tényeit megtagadó, tévnézete ellenében is?

Önök emlékezni fognak ama jogtörténelmünk terén, már egy évszázadot túlhaladó idő óta, csupán hibás névcseréből, megtámadott hazánk területi épsége iránt, folytatott küzdelmekre, végül még is azt eredményezőkre: miként a hazánk érdekei irányában oly igen gyéren rokonszenvet tanusító bécsi sajtó is oda nyilatkozni kényszerült: miszerint *„Es ist unmöglich zu bestreiten, was mit mathematischer Gewissheit ans Licht gestellt wurde. — Wen diess nicht überführt, der steht zu tief, um durch Gründe überführt zu werden“*¹⁾.

¹⁾ I. „Oesterreichische Zeitschrift für Geschichte und Vaterlandskunde“ című folyóiratnak 1836-ki évfolyamában.

Értem: ama — tudósainknak ideje korán emelt figyelmeztető felszólamlásai daczára is — iskoláinkban s kormány székeinken épen úgy, mint maga törvényhozásunk körében is, elterjedett közjogi botlást: melly már egy évszázadnál tovább Slavonianak neveztetni velünk azt, mi Magyar-ország, és Croatiának ami Slavonia!

A téves névcseré, hazánk integritása ellennében irányzott jogigényeket eredménye — időteltével az államhatalom által is érvényesítetteket! —

Legujabb korunkban is történt — és pedig *tekintély* általi — nyilatkozat „a három egyesült királyság territoriumához tartozónak“ elismerő azt, mit csak 27 év előtt hozott törvény és ennek alapján ugyanazon tekintély is hazánkhoz tartozónak jelentett ki.

Lehet: hogy ez eljárás talán azok előtt, kik a „politikát az *exigentiák* tudományának“ értelmezik, helyeslést talál.

Sőt! ha a törvényhozás mondandja ki ezt: mindnyájan hódolandunk az állam érdeke így kívánta elhatározásnak, talán új egyezkedési alapul ama társ nemzettel, melly a hazánk kál nyolcz évszázadot túl haladó szorosz szövetségben együtt élt sok jó és

- rosz napokat, együtt ontva vért, együtt osztva a dicsőséget és
 • együtt tűrve a megaláztatást! mert hiszen

„Egy szívet rejt horvát s magyar kebel.

S az egyezségtől a ki fosztja őt:

Az sírba dönt multat, jelent s jövőt!

De nekünk *mélyen tisztelt Akademia!* kiknek — ismétlem: — alapszabályainkhoz hiven, politikai célokkal foglalkozunk nem lehet: a jog-történelem szeplőtlen tiszta igazságát feláldozni szinte nem szabad!

S ez az, *mélyen tisztelt Akademia!* mi jelen könyvem írására ösztönt ébreszte keblemben, elmondani abban a történelem tényeit, hűn s leplezetlenül! s ekként megtéve: mivel a jog-történelem igazságának tartozánk, emeljen vagy sújtson aztán a nádként ingadékony közvélemény: Themistoklessel kiáltandunk fel ellenében

Űss, csak hallgass meg!

Posony. april 18. 1863.

P. I.

T a r t a l o m.

	Oldal.
Ajánlat a magyar tudományos Akademiának	III—VIII.
Bevezetés	1—10
I. Történelmi Vázlatok *)	11—200
II. Posega, Verőcze, Szerém vármegyék Magyar-ország kiegészítő részei	201—214
Mikor, és mioknál fogva szakadtak el ezek hazánktól? és miként nyerték „Slavonia“ elneveztetésüket?	214—231
Hol létezik Slavonia?	231—246
Hol létezik Croatia?	247
Slavonia és Croatia közötti választó vonalak	248—252
III. A magyar tengerpart	253—276
IV. Muraköz.	277—291
V. A katonai véghelyek	292—299
VI. A Kapcsolt-Részek helyhatósági jogai	300—356
Királyi czim és czímer	301—302
Tartományi-Gyűlés	302—314
Bán s hatósági jogköre	315—319
Albán	319—321
Itélőmester	321—323
Levéltár	323
Adó-ügy.	323—340
Statutarius jog	340—345
Vallás-ügy	345
Magyar-ország-gyűlésekeni részvét	345—355
Nyelv	355—356
Tengeri sóvali élhetés	356
Hivatali képesség	356
Átkelő s állandó katonaságtól mentesség	356

*) Az 1848—1849-ik évek közbeni események tüzetes leírását önként mellőzván, ezek iránt figyelemztetjük t. cz. olvasóinkat *Pejakovics István*nak ily czimű könyvére „*Aktenstücke zur Geschichte des Croatisch-Slavonischen Landtages vom Jahre 1848; mit einem Anhang, enthaltend: die wichtigsten Landtagsakten vom Jahre 1861.*“ Wien 1861. — És *Szilágyi Ferencz*nek „a magyar-horvát kérdés okleveles tára“ czim alatt a Buda-Pesti Szemle LI. és LII.-ik füzetek 140—159 lapjain közrebocsátott jeles értekezésére.

Kérés! Egyéb apró nyomda-hibák között a 204 lapon felülről 18-ik sorban az 1594 és 1595 évek helyett 1494 és 1495 évek olvasandók.

Jegyzet: E könyv — miként címlapja mutatja — 1863 ápril havában bocsátott sajtó alá, de közbenjött nyomdai akadályok miatt csak 1864-ben jelenhetett meg.

A Középkor eseményeinek láncsorát örökítő évlapok tanusítják: miként e korban, a századokon keresztül úrkodott Romának alászáltával, mindenféle hatalmassá lett pusztítások, a kelet és nyugodt között egyiránt koválygott népköltözések, egyrésről mindenkit saját léte megőrzése iránti félelembe ejtének: másrésről naponta új tartományok majd keletkezének, majd ismét enyésztenek lettek eszközlőivé.

Nemzeti gyülekezethen kötteték a béke, s a harcz innen izentetett; vezérek, királyok, herczegek, grófok itt lőnek megválasztva s ítélet mondvá a bünösök felett; a fejedelem előadá czélszerűknek hitt terveit és a fegyveresen megjelent szabadosok *Tacitus*-ként „auctoritate svadendi magis quam jubendi potestate“ elfogadák vagy elveték azokat. — *Caesar* azt mondja ¹⁾: hogy ha valamely fejedelem a gyűlésnek hadküldést hirdetett és katonákat kívánt: a kik jóváhagyták a fejedelem szándokát, felkeltek és segedelmet ígértek. Ezeket a sokasság megdicsérte; — de ha ígéretöket nem teljesíték: elvesztették a közbizodalmat, és a sokasság úgy nézte őket, mint szökevényeket és árulókat. — Babona, fanatismus s erőszak úrkodott a hatalmasok keblében, vallás és philosophia száműzve, közromlás siettetett elő. — A harczaikból győzelmesen megtérő hatalmasok feloszták harcztársaikkal a hódított tartományokat, ezek viszont kötelességüknek fogadák: hűn követni vezérüket, ha kívánandja, hadakozásaikban. — E viszony — mond *Ancillon* ²⁾ — „bildete eine Kette von Unterthänigkeit und Herrschaft, oder vielmehr eine Menge untergeordneter Ketten, die in wenige Ringe ausliefen, und die wieder alle an einen obersten starken Ring befestiget waren“; — a fejedelem győzelemért kelt harczra, s a kísérők fejedelmekért, hűség- és engedelmességet fogadva ez utóbbiaknak, kik vivőszerek-, fegyver-, lő- s költséggel ellátták őket; — ragadomány s zsákmányolhatás volt a köz cél; — a legyőzött néptömeg önkény tárgya lön, s nem egyszer, mint rabszolga, ugyan azon földek művelésére kényszerítettett, mellyeknek, csak kevéssel előbb, tulajdonosa volt. A szabad emberek, kik mesterséget űztenek, oda jutottak: hogy azt rab-

¹⁾ De bello Gallico. — ²⁾ Ueber die Verdienste des Mittelalters.

lette zsarnokoskodhatóhoz: de a mellette kikelő fejedelmek főleg dühöngő bosszúnak, mint az igazság sujtó kezének, lettek gyász áldozataivá ¹⁾!

Ez vala közönségesen állapota Európának, midőn a Névtelen jegyző Álmost, a magyarok első fejedelmének, Krisztus Urunk születése után, 884-ik évben, Scythiából kiindulásuk előtt, elválasztottnak mondja ²⁾).

A közel harmadfél száz ezer fegyvert viselő férfiú, összesen pedig körülbelül egy millió lélekből állott negyven ezer család, Kiew táján, a Szlávoktól segítségre hívott szomszéd kunokat, — némely írók szerint palóczokat — egy elhatározó csatában legyőzte, és e diadal után Álmos a Szlávoktól, kik tőle minden áron szabadulni óhajtottak, nagy ajándékokkal megtiszteltetvén, a havasokon átkelt s a mai Magyarhonba lépett ³⁾).

Ez országot akkoron lakott különféle népek, mindannyi külön fejedelmeikkel együtt, a beköltözöttek hatalmas fegyverei előtt hódolatra kényszerítettek. Közöttök azon nép, mely a Dráva és Száva folyók közben elnyúló térséget lakta, a történetíróknál „*Slavi Savienses*“, — miként a térség maga a rómaiak korából „*Pannonia Savia*“ ⁴⁾ utóbb „*Slavonia*“ ⁵⁾ (*interamnensis*)“ nevezettel említettik.

A „*Slavonia*“ és „*Croatia*“ szavaknak egymással felcserélt jelensége, s ekként hibás értelmezése, következtette: hogy épen az, *mi hajdan Slavonia volt, ma Croatiának mondatik*, és viszont az: *mi soha Slavonia nem volt, ma annak követeltetik*. — Mert ugyan is, a ma hibásan horvátországi Vármegyéknek nevezett, Kőrös, Varasd, Zágráb, az előkorban *Slavoniá*-nak nevezettek, a Kulpa folyótól akként környeztetve: hogy minden, mi ezentúl terjedett, egész a tengerparti városokig (melyek a tenger partokkal együtt a sajátlagos *Dalmátiá*-t tevék), *Croatiá*-hoz tartozott.

¹⁾ *Fessler*: a három magyar királyok viselt dolgainak rajzolatja. Pest 1815. 10—14. l. — ²⁾ Cap. V. — ³⁾ *Horváth Mihály*: a magyarok története. Pápa, 1842. 1 k. 7—8. l. — ⁴⁾ *Horvát István*: a Slavinokról, az az: kérkedőkről. Pest. 1844. 120—123 h — ⁵⁾ „*Sarmatae Sclavi*, a. 548. sedibus suis excit per Jazygum Metenastarum terram, veteremque Daciam in Illyricum magnis itineribus contenderunt. Hinc transmisso Savo Pannoniam Saviam occupantes, sedes suas ibi collocarunt; quae postea ab ipsis Slavonia est dicta.“ E szavakkal irta le a „*Slavonia*“ nevezet eredetét *Procopius Caesariensis* Rer. Byzant. L. II de bello Persico.; I. *Gyurikovics György*-nek „*Illustratio Critica Situs et Ambitus Slavoniae et Croatiae*“ Pars III. 107. l.

És e kevés szavak tartalmazzák a három országnak — napjainkban olly sok vitákra alkalmat adott — területi határait.

E tétel vitatását már megtevék nálamnál erősbek, kiknek törvény-, történet- s oklevelekből meritett fegyvereikkel sikerült a, minden esetre téves elnevezésből törvénytárunkba is becsúszott, hibás elnevezést ideje korán felderíteni; bizonyára egy *Fejér György*¹⁾, *Gyurikovics György*²⁾, *Botka Tivadar*³⁾, *Horvát István*⁴⁾, *Podhrádczky József*⁵⁾, és legujabban *Szalay László*⁶⁾ sat. ez ügybeni irataikban is örökölték emléküket. — De vannak dolgok, melyeknek ismételt elmondása az illetők tiszte, és feladatuk köréhez épen úgy tartozik: miként maga, az örök igazságnak örökké ugyan azon egyet tartalmazó igéjét ismételve hirdetni — kimondhatta még elfoglútlannul nem üdvhozónak?

Annnyival inkább most! midőn, ama nemzeti létünk folyamába bekövetkezett gyász emlékü korszak után: hol a történeteknek néma szemlélése közben, legfeljebb is *szent Ágoston*-nal sohajtozgatbatak kebleink: „potero flere, potero gemmere, nec possum nec volo resistere“, — újra küszöbön álló, nemzeti lételünk újjá-születését megállapító-nak remélt országgyűlésünk egyik főfeladatául, kell hogy juttassa a nemzetek felett őrködő isteni gondviselés: *hazánk kiegészítését, az ország redintegráltatását* olly igények ellenében, melyeknek ha sikerülne továbbra is meg tartosulniok: az ezer évet már közel túl élt s ország alapító Ősöktől reánk hagyományozott Nagy Magyarországnak csak csonkított maradványait fognók hagyományozhatni utódainknak, ellenünk méltán *Jeremias* kesergő panasz szavaira fakadhatóknak „haereditas nostra versa est ad alienos, domus nostrae ad extraneos.“

Fél év-század tűnt le már, mióta törvényhozó teremünkben olly igények hozattak ismételve szőnyegre, melyek ép azért, mivel valótlanak: a pusztá szavaknak annál hatalmasabb hangoztatása által csak *Phaedrus* egyik ismert meséjében tartalmazott „verbis jactans

¹⁾ „Croatiae ac Slavoniae cum regno Hungariae nexus et relationes.“ Budae 1839. 183. l.; és „Series Diplomatum Slavoniae ac Croatiae cum regno Hungariae nexum ac relationes concernentium“ LXII oklevél 135. l. — ²⁾ „De Situ et Ambitu Slavoniae et Croatiae“ Pestini 1844—1847. Pars I. 68.; P. II. 85. l.; P. III. 142. l. és Tudományos Gyűjtemény 1836. 5. füz. — ³⁾ „Századunk“ 1844. 35, 40, 41, 56 és 59 sz. és „az 184³/₄ országgyűlési időszakból néhány esmeretlenebb közjogi tárgy és megrögzött balvélemény felvilágosítva.“ 1844. 62. l. — ⁴⁾ „Über Croatien als eine durch Unterjochung erworbene ungarische Provinz und des Königreichs Ungarn wirklichen Theil.“ Leipzig 1844. 108. l.; és „A Slavinokról, az az kérdőkről.“ Pest. 1844. 204. l. — ⁵⁾ „Slavoniáról mint Magyarország alkotmányos részeről.“ Budán. 1837. — ⁶⁾ „A Horvát kérdéshez.“ Pest. 1861. 94. l.

gloriam ignotos fallit, notis est derisui“¹⁾ szavakra emlékeztetnek ugyan, de azon felül még is: hogy a törvényhozó testületnek, a hon érdekében kellő működésre, soha sem elég idejét, mindannyiszor következtetett czáfolatokra, fogyaszták: az egyre túlterjeszkedő, Utopiából inkább mint a valóságbol meritett, jogkövetelések, alkotmányos lételünk érdekében, minél komolyabb előóvakodásra intének.

Értem: e *Jogkövetelések* alatt a három: horvát-, tót- s dalmátor-szágok részéről, a magyar törvényhozás intézkedései ellenében, mindannyi gátköül gürdített: *Jura-Municipalia*: helyhatósági jogoknak ismételve felemlítését, és pedig a nélküli felemlítését: hogy törvényhozóinknak minden egyes alkalommal követelő felhívásaira: soroltatnának elő azon helyhatósági jogok, az illetők határozott feleletet adni hajlamot mutatnak volna.

Tudomásomra legelső *Kussevich József* névtelenül „De municipalibus juribus et statutis Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae, Zagrabiae. Typis Franc. Suppan C. R. Priv. Typographi 1830“ czim alatt 88 lapot tartalmazott röpiratában, a három ország történetének rövid előadása után, a 31-ik laptól kezdve elősorolt helyhatósági jogokat, törvény- s oklevelekre hivatkozva, gyámolítani törekedett; — és az utóbbi időkben 1845-dik évben, a széles municipális jogok egyik legtüzesebb védője: *Farkas-Vukotinovich Lajos*: „Regni Slavoniae erga Hungariam legalis Correlatio“ czim alatt Zágrábban kiadott 93 lapra terjedő könyvében szinte a helyhatósági jogokról is értekezik. „Recedamus — ugymond²⁾ — ab idea exquirendorum pactorum et Conventuum; amplectamur nostra Statuta et Leges, quarum si cessaverit sanctimonia, omnem civitatem dissolvi oportet.“

Szentnek ismerjük mi is a törvényt, tehát az ennek alapján alkotott egyes intézkedéseket, nevezzük: Statutumokat is!

Ámde! épent azért: mivel szent előttünk a törvény, nem lehet nem kárhoztatnunk minden oly irányt, minden egyes törekvést, melly, mint a törvények szentsége eszméjével össze nem egyeztethető, vétkeesen szétdőljő-ként tűnik fel ama évszázadokon át mind inkább szilárdult kapcsolatnak, melly az anyaországot a kapcsolt-részekkel, annyi, egymással osztva, túlélte jó s balszerencse között, összezsugorolá! *

Bizonyára, s fájdalom! illetően törekvéseknek fogja a minden gyarló szenvedélyeken tülemlelkedő történetész egykoron jellemezni azt: midőn a kapcsolt-részek annyira féltett municipális jogaiknak, a

¹⁾ L. II. — ²⁾ 22-ik lapon.

jog s törvény örök igazságú eszméivel soha össze nem egyeztethető értelmezés szerinti, érvényesítést juttatni —

midőn az anya-országnak királyilag szentesített törvények szerinti kétségtelen tulajdonú kiegészítő alkrészeit, attól elsajátítani törek-szenek!

midőn *Posega, Verőcze és Szerém* megyéknek, mint a maga helyén egyenkint felemlitendő oklevelek, törvények s egyéb közhitelű, minden czáfolaton kívüli, kútfők szerint, soha Horvátországhoz nem tartozott, de kezdet óta Magyarországnak elválhatlan s az 1741: 18 s 50 t. cz. által is visszacsatoltatni rendelt —

midőn *Fiume*, előbb magok a kapcsolt-részeknek 1777-ik évbéni szorgalmazására Magyarországhoz csatolt, csak hamar Mária Therezia királynénak 1779-ki April 23-án kiadott bekeblezési s illetőleg királyi Adományzási oklevele, s a minden kiváltságnál több! és magok a kapcsolt-részek országos rendének is befolyásával alkotott, királyilag szentesített 1807: 4 t. cikk által bekeblezett —

midőn *Muraköz*, eme Zala megyéhez, tehát Magyarországhoz is, előkorunk óta tartozott —

midőn tehát! mindennyi kiegészítő részei az anya-országnak, ettől elszakíttatni s Horvátországhoz csatoltatni czéloztatnak.

A jog és törvényesség alapján-e?

Ezt megfejtteni: feladata jelen, az élet nem kevés viszályai közben megfutott földipályánk hattyú-dalául, egybeszerkezett igénytelen lap-jainknak, melyeknek

előre bocsátandó rövid *történeti Vázlatá*-ban a sajátlagos Slavonia s hazánk között annyi évszázadokon át létezett viszonyoknak, — a történelmi igazság érdekében is, kiemelendők: hányszor s miként valának Tót-ország rendei, maga, az anya-ország mellőztével is, ennek sorsa s állami léte felől, sőt! az anya-országnak, országgyűlésileg szentesített Végheményében elválasztott királya ellenében, magának, az anya-országnak más király választásával is, önhatalmilag intézkedők? — érintetlenül nem hagyhatva: hányszor lőnek a kapcsolt-részek pártoskodások s békétlenségek színhelyeivé?

S a történelem lapjain egymás után bekövetkezett események sorozatában keletkezett, s iskoláinkban épen úgy mint kormányshékeinken, sőt törvényhozásunkban is! elterjedett tév- s rögeszmék megczáfolásául, a hazai tudományos irodalom terén elszórt egyes adatokat igyekeztünk lehetőleg összeszedni, azt tanusítókat: miként

Slavonia és Croatia hibás névcseréje okozhatta csak: hogy még

korunkban is egyre Horvát-országnak, Croatiának, hívják azt: mi a magyar korona alá kerülés óta soha az nem volt.

S így

Posega, Szerém s Verőcze vármegyék és a gradiskai, brodi, pétervárad határőrezredek vidékei

Horvát-országhoz, Croatiához, soha sem tartozván, és

Tót-ország, Slavonia, kitételrel hibásan nevezetvén

Magyar-országnak elválaszthatlan s kétségtelen kiegészítő részei. —

Ellenben a sajátlagos

Tót ország-ot, Slavoniát a ma hibásan Horvát-országnak, Croatiának nevezett Zágráb, Kőrös és Varasd megyék képezvén, az igazi

Horvát-ország, Croatia - hol létezik tulajdonképen? — miként továbbá

Fiume nem fegyver, nem békekötés, nem foederatió útján, hanem a nemzeti szerzésnek legritkábbika: *királyi adományozás* által jutott a magyar koronának birtokába, s így azt: a jog szentsége kiáltó megsértése nélkül, Horvát-országhoz tartozónak mondani nem lehet, s juttatni nem szabad; ha csak azt: minden erkölcsi morál s minden magány- és államjog ellenére, lehetőnek engedjük: hogy mit koronázott király jog-érvényesen adományozott: azt utóbb önkényleg ismét elvenni s más célra juttatni lehessen. — Végre miként

Muraköz, mely bár a fejedelmi szó által ismét hazánk területéhez visszacsatoltatott; soha sem tartozott Horvát-országhoz, hanem Magyar-országnak mindenkor kétségtelen kiegészítő része vala.

Es végül:

Az annyira féltett *Horvát-országi Municipális Jogok*-nak, maguk sajátlagos miségére juttatását, tartalmazandó egyenkinti felmutatása leend *zárkőve* jelen dolgozatunknak!

Ismételjük azonban! e helyen is, és legyen megjegyezve könyvünk összes tartalmára: miként mindazt, miket előadandunk, egyedül a *jog-történelemnek*, minden érdeken felül emelkedő, szeplőtlen *igazsága* érdekében hozandjuk elő; — s ha törvényhozásunk — hazánk kiegészítő részeül munkánkban felmutatott egyik vagy másik országrésznek, a Horvát nemzetteli új egyezkedés alapjául szolgáló oda-engedését mondanja ki: hazánk Clója, mint történelmi tény-jegyzendi fel évlapjaink egyik táblájára, de feljegyzendi melléje azt is: miként nemzetünk törvényhozása, a nyolcz év-század változó szerencséje öröm s gyász napjaiban egyiránt osztozkodott Horvát-nemzetteli egygyémaradásnak fenn-tartásáért, öröksége részének átengedésével is, szívesen áldozott.

Igyekszendünk pedig mindazoknak, miket könyvünk tartalmazand, az illető egyes tételeknél felhasználandó kútforrások alapjani ismertetését, s jog-történelmi valóságát feltüntetni, testvéri gyöngédség hangján bár, de egyre hűn a közállomány, s ezt fejlesztő történelem tételeihez, szavainkat csupán és egyedül az ügy s igazság szent érdekében, magunk, s a kapcsolt-részekbeliekhez egyiránt pártatlanul, emelők.

Fazit D E U S ! ! !

Pozsonyban Urunknak 1863-ik évi Hamvazó-szerdája előestéjén.

A szerző.

I. TÖRTÉNELMI-VÁZLATOK.

Simultates nunquam non promovent Turcarum utilitates, estque discordia nostra ipsissimum furoris Turcarum et nutrimentum, et potentiae augmentum. Equidem, cum duobus modis soleant homines sententiam in melius mutare, vel propriis calamitatibus edocti, vel cladum alienarum exemplo admoniti; opto ex animo, ut jam tandem malis nostris eruditi vel deinceps reddantur cautiores.

Petrus de Reva,
Comment. de S. Corona.

Már néhai *Horvát István* megjegyzé¹⁾, hogy mi magyarok eddigelé épen nem foglalkozánk történeti fejtegetésével annak, kitől foglalta el légyen Árpád a mai — hibásan így nevezett Croatiát? mert hogy elfoglalta, tanusítják a *névtelen Jegyző*-nek következő szavai: „Deinde egressi usque ad portam Wazil iverunt, et exhinc egressi terram *Racy subjugaverunt*, et Ducem ejus captum diu ferro ligatum tenuerunt. Hinc vero egressi, usque ad mare pervenerunt, et omnes Nationes illius patriae dominatui Árpád Ducis Hungarorum potenter et pacifice subjugaverunt, et Civitatem Spalatensem coeperunt, et totam Croatiam sibi subjugaverunt, et inde egressi filios Nobilium in obsides acceperunt, et in Hungariam reversi sunt ad Ducem Árpád“; — ellenben a Horvátok is egy roppant területű Horvátország felőli álmódzásaikban szinte feledék önmaguktól megkérdezni: valjon eme roppant területű Horvátországnak egy részét ők képezik-e? mert hiszen! Croátia igenis létezett; de — miként már fentebb is érinténk — csupán a dalmát tengerparti területből alakult; és a Dráva s Száva folyók közötti térség lakói, midőn magyar eldődeink e tájakra keltenek, ahhoz épen nem tartozának. A római catholica vallást követett igazi Horvátok Murcimir nevű fejedelmének székvárosa 892-ik évben Tyn vagy Knyn volt, amint ezt a most nevezett fejedelemnek 892-ik évből kelt oklevele kétségtelenné teszi²⁾. Ellenben a Dráva, Száva közötti tartományt ugyancsak 892-ik évben, Árnolf német császár birta; s az általa kormányzottak pogány vallást követők valának³⁾.

¹⁾ l. „Über Croatien als eine durch Unterjochung erworbene ungarische Provinz.“ 29. l. — ²⁾ u. o. 30. l. — ³⁾ u. o. 30. l.

Az imént nevezett Arnolf német király, hazát kereső eldődeinket, 893-ik évben, Swatopluk elleni szövételzésre hirta; — Pannonia Sáviába, — a mai Horvát-országba, a nyugodti birodalom felsőbbsége alatt, Brazlav uralkodott, mint herczeg. — 895-ik évben Árnolf Pannonia védelmét az imént nevezett Brazlav herczegre birta, de a feladás nem volt olyan, mellyben a herczeg eljárhatott volna. — Béla királyunk *névtelen jegyzője* ez időről szól körülbelől, midőn írja: „Bulsuu, Lelu et Botond hinc egressi, sylvam, quae dicitur Peturgoz, descendentes juxta fluvium *Culpa* (a Kulpa folyó körüli táj Brazlav tulajdona volt) castra metati sunt, et transito fluvio illo usque ad fluvium *Zova* (melly szinte Brazlav által biratott) pervenerunt, et transito Zova castrum *Zabrag* coeperunt“, honnan tovább lovagolván, a posegai és valkői erősségeket bevették; és ugyan annak következő szavaiban: „Dux vero *Zulta*, post reversionem militum suorum *fixit metas regni Hungariae*. Ex parte Graecorum usque ad portam Wacil et usque ad terram Racy (Rascia vagy Ráma), ab occidente usque ad mare, ubi est Spaletina Civitas (Murcimir tulajdona); et ex parte Theutonicorum usque ad pontum Guncil“; a „*fixit metas regni Hungariae*“ szavak határozottan tanusítják: miként eldődeink ez alkalommal nem csak az úgynevezett Pannonia Sáviát, mellyet Croatiának, Horvát-országnak e tájban senki sem hívott, hanem a Kulpa és a dalmát tengeri városok: Zara, Traw, Spalató és Raguza között elterülő tartományt, a valóságos Croátiát is, elfoglalták, legalább nagyobb részét e tartománynak, melly nagy Károly idejében a frank birodalomhoz tartozott. — 864-ben görög felsőbbség alá került, s a magyarok megérkeztek már Velence keletkező hatalmának súlyát is érezte. — A meghódított tartomány, a szoros értelemben vett magyar birodalom határain kívül, s valószínűleg saját fejedelmei alatt maradt, kik a magyarokhoz oly viszonyban állhattak, minőben állhattak elődeik a keleti és nyugodti birodalomhoz, adófizetési viszonyban. De a lechparti szerencsétlen ütközet után, sikerült nekik függetlenké válhatni s Dircziszláv 970-ben magát Croátia „királyá“nak irta. Ezen Croátiához azonban valamint a Szerémség, Symrium, nem tartozott: ugy a Dráva s a Száva folyók között fekvő föld, nevezetesen Zágráb sem; ez is, az is, folyást kiegészítő részei maradtak Magyarországnak, a történet-írók és oklevelek megegyező tanusítása szerint¹⁾.

A sz. István és sz. László királyaink uralkodása közbeni korszak homálya történelmi ecsetünknek nem nyújt biztos anyagot. János spa-

¹⁾ Szalay László: „Magyar-ország története.“ 1852. I. k. 180 l.

latói főesperes előadása szerint Imre herceg, sz. István fia „Dux Ratorum“¹⁾ az az Rascia hercege, s egyszersmind a ma hibásan nevezett Croátiának, akkoron Slavoniának, hercege — a zágrábi imakönyv szerint „Dux Slavoniae“, a horvát király, s sz. Istvánt Konrád király elleni harczában segélő Crescimirnek leányát nőül vevé; de 1031-ik évben meghalálozván, özvegye a férje által birt tartományt, özvegyi birtokként, megtartá, s így az ismét a Horvátokra visszaszállt.

Bár a nevezett főesperesnek ebbeli előadásában mentől kisebb legyen is a valószínűség, annyi azonban bizonyos, miszerint *Slavonia már szent István alatt magyar birtok volt*; mert különben hogyan fordulnának elő IV. Béla 1224-iki oklevelében ezen szavak: „*qui de filius Jobbagionum sancti Regis de Goricza oriundi fuerant*“²⁾; Goricza a Zágráb vármegye területében kebelezett Túrmezei kerület székhelye lévén. — Sőt Dénes nádornak 1228-ikban kelt s a Kaprinay-féle kézirat-gyűjteményben³⁾ létező okirata minden kétségen - kívülé teszi: hogy sz. István és I. Béla, a Dráva-Száva folyók közötti Croátiát, valóság birták legyen.

I Endre királyunk Albertet (másként Béla testvérét) szánta Slavonia hercegévé, ki Rádo nádorral 1050-ben a tengerparti horvát királyt birtoka határai közzé szorították, és Slavoniát a Zettina folyó régi határaitra visszahozta⁴⁾. — A Slavoniát tett Dráva és Száva közötti földterületet érti János gvercsei esperes is, ezeket irván: „Endre megerősödvén az urodalomban, az ország jogainak visszaszerzéséről gondoskodott, és testvérét: Bélát, Slavonia hercegévé, Rádót az ország nádorává tette. Ezek Horvát-ország királyát megszorították.“ — Albert utóbb Endre ellen fellázadván győztes is lön; az utána következett Sálamon kiegyezkedett Bélának: Géza és László fiaival, s ezek nővére Illona Zvonimir, előbb horvát bán, utóbb fejedelemhez női hozomány-kép Slavoniát vivé; — „Béla fiai: Géza és László, — ekként írja Kerchelichnél János gvercsei esperes — Zvonimir bánnak nővérüket hitvesül adják s vele Slavoniának (Zágráb, Varasd, Kőrös megyéket) részét.“ — Zvonimir a magyar királyi házzali rokonságának köszönhető: hogy IV. Krezimir halála után, Krezimir fiának ellenére, s ellenére egy 1066-ki oklevélnek, mellyben a fejedelmi atya fiát nevezte örököséül, Croatia és Dalmátia hercegévé, s 1076-ban Gergely pápának helyben-hagyásával, királyává lön; „ezen rokonság által — írja János főesperes — hatalmassá

¹⁾ Engel: „Geschichte von Croatien“ 582. l. — ²⁾ Kerchelich: Notitiae praeliminaries. Zagrabiae. 103. l. — ³⁾ Tomo I. sub B. 157. 158. Nr. XCIII. —

⁴⁾ Kerchelich: i. m. 102. l.

váltván Zvonimir, Horvátország uralkodója lett“; s *Thuróczy*-nál is ezeket olvassuk: „Zolomér (Zvonimir) király, Gézának sogora, követeket küldött Salamon királyhoz és Géza herceghez olly kérelemmel: hogy őt, saját személyökben, ellenei: a karantok, ellen oltalmazták, kik akkor a dalmát végeket elfoglalták. A király tehát és a herceg sereget gyűjtván, Dalmátiába indultak, s az elvett földet neki visszaadták. Zvonimir tehát a királynak s a hercegeknek királyi ajándékokat, drágálatos ruhákat, és sok aranyat, ezüstöt ajándékozott.“ És hogy *Thuróczy* nem mesét irt ezekben, bizonyítják a Karánt történetírók is, kik a karantok némi diadaláról szólván, világos szavakkal mondják: „hogy Zvonimirt a magyar hercegek segítették“; és bizonyítja a velencei *Dandolo* is, ki még a latin városok veszélyét is említi, irván: hogy Salamon magyar király Dalmátia belső helyeit nyugtalanítván, a Záraiakat, kik a Dogénak fogadott hűséget eddig megőrizték, lázadásra birta. De utóbb meghasonlás támadván Salamon király között egyrésztől, s Géza és László testvérek között a másiktól, a Doge Zárát, mellynek lakosai vele tartottak, visszafoglalta“¹⁾. Ekként lön e tartomány: mai Horvátország tetemes része, Magyarországtól rövid időre ismét elkülönítve.

Rövid időre, — mondám: — mert Zvonimir, 12 évi békes uralkodás után, 1088-ik évben meghalálozván, s fia: Radován, valószínűleg még atja életében, múltván ki, Horvátország most egy sereg pártoskodónak lön színhelyévé, kik a koronát egymás elől elkapni igyekeztek. A zavar nőttön nőtt s végre olly fokra hágott: hogy az elhalt király özvegye: Ilona a tartományában keletkezett pártzajongások lecsillapítása végett, testvérét: László királyunkat, hívá segédül, és vele több horvát főúr is szövetkezett, a magyar király közbenjárását kérő. — László annál inkább sietett engedni a felhívásnak, mivel magzatok nélkül halván el Zvonimir, s a Dráva és Száva folyók közötti föld, a magát Sebenicóban királyul megkoronáztatott István nevű zsuppán — Csezimir fia — által bitoroltatván, Magyarország jogai is szóba voltak. — 1091-ben²⁾ tehát László hadával a Dráván átkelvén, az ellenállt lázadókat legyőzte, s a belföldet Kulpa s Száva folyókig hódította meg; s már a tengerparti városok ostromára készült, midőn hírül vette: hogy a Kúnok ismételve hazánkra ütöttek; László tehát Géza testvérének ifjabb fiát: Álmos herceget, hadának részével, Horvátországban hagy-

¹⁾ *Szalay László*: a Horvát kérdéshez. Pest. 1861. 21. l. — ²⁾ *Szalay* által felhozott okoknál fogva mi is 1091-ik évet fogadtuk el a *Pray* és *Katona* által hibásan kitett 1089 év helyett.

ván, maga a rabló kalandorok ellen sietett seregével. — „László király összegyűjtván bőséges hadait — így írja *Tamás* spalatrói főesperes, — jött és elfoglalta az egész földet, a Dráva vizétől egész az Alpeselekig, melyek Vashegyeknek hivatnak, semmi akadály sem állván ellen. Aztán átment az Alpeseken s kezdett erősségeket és táborokat megtámadni és sok csatát vívni Croátia népeivel; de midőn ezek egymástól elkülönítve az egyik a másikat nem segíti, könnyű győzelmet nyerhetett a király. Egész a tenger vidékig mindazáltal nem érkezhettek, hanem hallván: hogy némi nép (a kúnok) országába nyomúlt, visszament Magyarországba.“

E korban tehát a *tengermellék*, Croátia maritima, Dalmátia, még nem került magyar hatalom alá; de igen a *földközi* Croátia mediterranea, mely a Szávától a havasokig terjed, s a *vízközi* — Croátia interamnensis, mely a Dráva és Száva közötti földnek nyugodti felét tevé.

László a magyar korona eme szerzeményét, közigazgatási czélokból az anyaország mintájára vármegyékre osztá, a kereszténység megerősítésére pedig Zágrábban püspökséget alkotott ¹⁾; püspökül olly férfiúra lévén szükség, ki a népnek nyelvét érti, egy Duh nevű cseh lön kinevezve, segéd papokul a szomszéd megyebéliek adatván melléje. — Az ekkép szervezett tartomány kormányzójává: Álmos, Gézának fia neveztetett ki. „Urunk Jézus Krisztus emberré válásának 1091-ik évében, midőn Kyri Alexius Konstantinápolyban országolt; azon időben, midőn László a Pannoniaiak királya Horvátországba betörvén, Álmos urat, unoka öcscsét, abban királyul tette, a zárai egyháznak pedig Endre úr volt tisztelendő főpapja, és én Drago Prestantius püspök úrnak unoka öcsce, már harmadízben perjel“; e szavakat jegyzé a Mária menybemeneteléről nevezett zárai apácza zárda albumába némi egykorú kéz.

Jóllehet a honvédelem, alkotmányunk elejétől fogva, két, lényegében különböző, hadra volt felosztva: királyira és nemzetire; azonban gyakorlatban e két had még nem volt egymástól annyira elválasztva, hogy a még harcz kedvelő nemesség, királyát, kivált a szeretett Lászlót, oly hadmenetekre ne követte volna, melyekre alkotmányilag nem köteleztetett ²⁾; a melléktartományok tehát ez időben a nemzet összes ereje által foglaltatván el, nemzeti birtok lőnek, s a hazával szorosan összekapcsoltattak, míg később, például nagy Lajostól, egyedül a királyi had által szerzett tartományok a hazához nem kapcsolattak, s nem a nem-

¹⁾ *Kerchelich*: Histor. Episcop. Zagrab. I. k. 1. l. — ²⁾ *Horvátok Mihály*: Magyarok története. Pápa, 1842. 78. l.

zet, hanem a király magán birtokául tekintettek. „Slavoniam occupavit Ladislaus sed sibi regi Hungariae et Sacrae Coronae“¹⁾).

Az imént mondottak szerint lön megvetve Slavóniában a municipális szerkezetnek első alapja. — László királyunk 1095-ben meghalt; de alig futott híre halálának, midőn bizonyos Péter nevű hatalmas főúr, az Álmosnak osztály részül jutott Horvát-országot, majd nem egészen zavarba bonyolította; a különben is gyenge lelkű Álmos a lázadást elfojtani elégtelen, Kálmán királyunknál keresett segédelmet; miért is ez 1096-ban gyorsan levitt hadaival, a guozdi hegyek közzé szorított Pétert, egy diadalmas csatában megölvén, a lázadást elfojtotta, sőt néhány, már László által is sükertelenül ostromlott, tengerparti várost is, Traút, Zárát, Spalatrót, s az ádriai szigeteket, elfoglalván, — s az ezen nagyszerű szerzemény kormányzására szükségelt képességgel birni nem igen látzott, vagy igazabban nem is birt, Álmosnak kárpotlásul Magyar-ország harmadrészét adván, — az egész tartományt egészen magyar kormány alá vetette; s 1103-ban magát Biográdban, Zivita Vechiában, megkoronáztatta²⁾, s Horvát-, s dalmát-országok bánjául Ugra grófot kinevezvén, Magyar-országba visszatért³⁾, hol az ellene ismételve tört, sőt két ízben, 1105 és 1108-ban Henrik császárhoz futott, és ezzel Szviatopolk cseh fejedelem társaságába hadat vezetett Álmos okozta zavarok lecsilapítása foglalák el gondjait; míg végre a szent földre is zarándokolt, s az 1112-ik évbeni visszatéréssel ismét szívesen fogadottat, Kálmán maga s fia ellen messze ágazó összeesküvés szövése miatt, türelmét veszítve, elfogató, s felháborodott indulatának szerencsétlen órájában, Béla nevű öt éves ártatlan fiával együtt, megvakíttatá s a dömösi kolostorba zárátá⁴⁾).

Eddig a történelem; mellynek mindmeg annyi kétségtelen tételei ellenében a mai Horvát-ország részéről az állítatik: miként Kálmán királyunk 1102-ben, egészen *meghatározott világos feltételek alatt* lön Horvát-ország királyának megválasztva, s melly feltételekre az, midőn Biográdban, Zvoimir király dalmát koronájával megkoronáztatott,

¹⁾ *Kerchelich*: i. m. I. k. 2. l. — ²⁾ *l. Horváth Mihály*: i. m. 82. l. Egészen másként adja ezt elő *Horvát István*: l. i. m. 38. l., midőn a *Koller József*: l. *Historia Episc. 5. Eccl. Posonii*, 1782. I. k. 405. l., által felemlített, keresztelő sz. János nevű viselő boldvai kolostor kronikájának eme tétele nyomán: „MLXXXVIII. Colomannus rex coronatur et frater ejus Almus, diadema induitur“ azt állítja: miszerint 1098-dik évben Kálmán királyunk magát Magyar-ország és Álmos Horvát-ország királyává megkoronáztatta. Mi azonban előadásunkban *Horváth Mihály* s *Szalay László* egyező állításait követtük. — ³⁾ *Horvát István*: i. m. 40. l. — ⁴⁾ *Horváth Mihály*: i. m. 91—92. l.

ünnepélyes esküt tett le. Ezt hirdeti Zágráb vármegyének 1861-ik évi február 14-én országunk valamennyi vármegyéihez intézett körlevele.

Hogy magát Kálmán horvát- és dalmát-országok királyául megkoronáztatta, kétségtelen; mert hiszen egyik oklevelében olvassuk: „Urunk Jézus Krisztus emberé válásának 1102-ik évében, Kálmán, Isten kegyelméből magyar-, horvát- és dalmát-országok királya, előleges éretti tanácskozás következtében, miután megkoronáztattam a tengerfeletti Biogradban, a királyi városban“ sat. — De hol találhatók fel azok „a világos feltételek“, melyekre esküdött? — az e részbeni ellen horvát nézeteknek *Szalay*¹⁾ terjedelmesen s kimerítőleg megfelelően, elégnék tartjuk az ő megnem czáfolható tételeire való hivatkozást. — Valamint, hogy azon állítólag Kálmán s a horvát fő urak között megalkült szerződés, melyet *Thomas Archidiaconus spalatensis historia Salamitanája* után bigyesztett, s szinte *Szalay*²⁾ egész terjedelmében közöl, álmű légyen: azt *Horvát István*³⁾ diadalmasan megmutatta. — *Kerchelich*⁴⁾ még egy más, példátlanúl fonák, koholmányt közöl szinte, mely szerint Kálmánnak 1105-ben kelt s horvátból deákra fordított oklevele akar lenni, s melyet *Fejér György*⁵⁾ okleveltár-gyűjteményébe, egy pár bélyegző sor kíséretében, kedvderítő mutatványul igtatott.

Az 1114-ik év elején elhalt Kálmánt a magyar trónon II. István követé, kialatt —

1115 évben Zárát, Zára-Vechiát, Traút és Sebenicot, s ezek után az egész országot, az ennek birtokát különben is igénylő, Velenceiek csekély fáradsággal elfoglalák s Ordelapho Falieri velencei doge 1116-dik évben magát már „horvát- s dalmát ország herczegének“ nevezte; de a magyar sereg vitézségének sikerült a velencei hadat Zára mellett megverni, hol maga Ordelapho is elesett, s az 1117-ben kötött fegyvernyugvás feltételei szeriut, a Velenceiek birtokában hagyott Zárát kivéve, az egész tartomány ismét magyar uraság alá hódíttatott.

De mellőzzük e helyt Dalmátiának további történelmét; — a ma hibásan nevezett Croátiában, vagy is a sajátlagos Slavoniában, 1142-ik évben Béla mint „Dux Slavoniae“ viselé a kormányzást. — Azonban

Egy II. Géza által a zágrábi egyház részére 1143-ik évben kiadott oklevélben Belus mint tótországi bán⁶⁾ — s egy másikban —

1157-ik évről ismét Béla mint „Dux Slavoniae“ neveztetik.

1163-ik évtáján a Száva- és Drávához közelfekvő ország-részek

¹⁾ I. „A Horvát kérdéshez.“ Pest 1861. 26—44. l. — ²⁾ u. o. 26—27. l.

— ³⁾ i. m. 45. l. — ⁴⁾ Notitiae praelim. 114. l. — ⁵⁾ Codex dipl. — ⁶⁾ *Rátkay Georg*: Memoria Banorum. Viennae 1652. 64. l.

IV. István királyunk birtokába jutottak; kitetszik ez a most mondott év elején kelt azon oklevélből, melyben a zágrábi püspököt a dombrói jószág birtokában megerősíti.

1185-ben III. Béla királyunk Imre fiát magyar-ország királyává megkoronáztatván, dalmát- és horvát-országok igazgatásával is megbizta; utóbb azonban

1192-ben, hogy a tenger mellék rokonszenvére számot tarthasson, dalmát- s horvát-országok kormányát nagy férfúra: Calanus pécsi püspökre, bizta.

1197-ben Endre, III. Béla király ifjabb fia, atyjától a végre: hogy miután maga, halál által, akadályoztatott, a szent sír felszabadítására, Palaestinába menni, ebbeli fogadását nevezett fia váltsa fel; roppant kincset örökölvén, ezt fegyveresek gyűjtésére fordítá, de nem az atya által kitűzött célra, hanem testvére: Imre király ellen, kitől dalmát- s horvát-ország birtokát követelé; párhivei számosak lehettek, mert több rendbeli ütközet után III. Ince pápa közbenjárására, 1198-ban, a testvérek között helyre állott a béke, olly feltételek alatt, melyek Endrére nézve kedvezők voltak, kire dalmát- és horvát-országok kormánya herczegi czimmal szállíttatott¹⁾.

1209-be II. Endre királyunk, neje: meráni Gertrud kérelmére, ennek öcscsét, Berthold kalocsai érseket nevezte ki dalmát- s horvát-ország bánjának.

1217-be ugyan csak II. Endre, a szent földre zarándokolása idejére, dalmát- és horvát-országok kormányával, az épen ekkor hazánkba letelepedett templom-vitézek főnökét: Pontio della Cruce-t bizta meg. — Meg kell jegyeznünk: miként

Az Árpád királyi vérből származott herczegek kormánya különös hatással volt Slavoniára; — legélénkebben tanusítja ezt az 1217-ki korszak, melyben imént említett II. Endre királyunk Dalmátiába Slavonián keresztül utazott; — a magyar pénz e korban sokkal rosszabb értékű volt, mint a slavonsai; — ezért a zágrábi püspök kitudá eszközölni a királytól „quod, licet nunquam moneta regalis in regno Banatus seu Ducatus fuerit ab aliquo Rege facta, tamen a successoribus nostris, si fieri contingat, quod non credimus, populus Ecclesiae mercimonia sua emendo vel vendendo dare non compellatur pro eadem. Nec etiam monetarii ad aliquod forum Episcopi causa exercendae monetae accedere, aliquo modo praesummant“²⁾. — Ezen felül sz. Lászlónak a zá-

¹⁾ Szalay László: Magyar-ország története. I. k. 273. l. — ²⁾ Engel: i. m. 583. l. —

grábi egyház részére adott szabadalmait azon hozzáadással erősíté meg: miszerint ha valamelyik bán, avagy herczeg „in Regno Banatus seu Ducatus“ ezen szabadalmak ellen cselekedne: az, ha királyi vérből származott, trón örökösödési jogát veszítse el¹⁾.

1220-ik évben II. Endre, fiát: Kálmánt utóbb Gács országnak — 1241-ben a Sajónál elhalt királyát, tevé Slavonia uralkodójává „Dux Slavoniae“ czim alatt, ki itt a polgárzat s városi ipar alapzatának megvetője lön²⁾; — a „hospites“ kitétellel nevezett, s Petrinia és Szamobor nevű városokba telepített német colonistáknak adott szabadalmi között az is tartalmaztaték: miszerint „major villae“ kitétellel említett főnökküket, s lelkészeiket szabadon választhatták, s a peres ügyekben hozott ítéletet nem eléglő fél a király eleibe viheté panaszát. Es ha a bán ezeknek csak egy markát érő kárt okozott volna: ezt száz markával megtéríteni köteleztetett; — ellenben ők a bánnak — ha hozzájuk érkezék — szállást, — de semmi egyebet — adni köteleztettek; — az örökös nélkül elhaló, tetszése szerint, rendelkezhetett javai felől; — az ide költözni kívánó akadályozatlan teheté pénzé vagyonát, mint szinte az innét kiköltözködő is, sat: — E szabadalmakat a tatár csata után IV. Béla királyunk is megerősíté 1242-ben, kit atyja — II. Endre — még 1224-ben, — a pápa közbenjárására, e tartomány, mint szinte Dalmátia, uralkodójává tön³⁾. — Ugyancsak

1242-ik évből szóll Zágráb városának „in monte Grech“ adott kiváltság levele. — Ez évben István

1243-ban pedig királyi vérből származott Radisláv⁴⁾ — valának bánok.

1246-ban Béla király fiát: Istvánt, Slavonia-, dalmát- és horvátországok herczegének nevezte ki⁵⁾.

1249-ben ismét István nevű⁶⁾, brebiri gróf volt bán; — csakhogy

1251-ik évben annyiban meglőn szoritva a bán hatósága: hogy az többé a Frangepán háznak örökségkép adományozott modrusi és vinodoli grófságokra ki nem terjeszkedhetett; s az utóbb nevezett István bán, — kit Béla király egyik oklevelében „szíve szerinti férfit“⁷⁾-nak nevez, — 1259-ben azzal bizaték meg: „ut terras Castrorum per totam Slavoniam, et specialiter in Comitatu Varasdinensi, judicaret“⁸⁾.

1260, 1263 s 1264-ben IV. Béla királynak másodszülött fia: Béla, a brandenburgi Kunegund jegyese, volt „Dux totius Slavoniae“⁹⁾.

¹⁾ Engel: i. m. 583. l. s Katona i. m. 252. l. — ²⁾ u. o. 594. l. — ³⁾ u. o. IV. k. 428. l. — ⁴⁾ Engel: i. m. 583. l. — ⁵⁾ Pray: hist. Hung. I. k. 255. l. — ⁶⁾ Gyurikovics Gy. i. m. III. R. 105. l. — ⁷⁾ Katona: i. m. 269. l. — ⁸⁾ Gyurikovics Gy. i. m. 106. l.

1262-ik évben kelt egyik oklevelében a most nevezettnék ezeket olvassuk: „repromittimus sibi (patri, Belae) Theutonicos, Slavos ad Ducatum Slavoniae pertinentes, et Bohemos, quos in praesentiarum habet vel habuerit, in futurum non sollicitare . . . ut ad Nos veniant.“

1264-ki october 5-én tartotta meg az imént nevezett Béla dux, említett brandenburgi Kunegunddali menyegzőjét, Bécs szomszédságában; — az egykorú történetírók, mint magyar szokást, említik: hogy a jegyese által a mennyasszony fejére illesztett aranykoronát egy magyar fő úr kivont karddal megint leütötte fejéről.

Ez időben a zágrábi káptalan által püspökké választott Thimotheust Béla királyunk azon oknál fogva nem akarta elismerni, mivel aljas sorsú szülöktől származott. Ezen kifogásra adott válasza IV. Kelemen pápának, egyik nagynevezetességű oklevele a XIII-ik évszázadnak; — miután elmondotta: hogy mindnyájan egyenlőknek születünk „rerum providus omnium Ordinator omnes homines voluit nudos in mundum ingredi, et nudos egredi pari ratione decrevit, non a servo distinguens liberum, non ab egeno divitem, non a rege plebejum in omnibus supradictis“ s hogy joggal csak a nagyobb ész követelhet magának elsőbbséget a kisebb ész vagy esztelenség felett, ha mindjárt nem tagadhatni: hogy itt ott az erőszak is forrása a hatalomnak „non abnuimus, quin alicubi, Domino permittente, potestatis usurpata praesumptio tronum aliquibus dederit principalem.“ . . . Thimotheusra térve: „nec ei posset obesse originalis servitus, etsi de ipsa constaret, quam dignitas episcopalis absorbit et elisit; per injuriam lateritus facit et pauper, assidens a dextris vel sinistris . . . Quis, quaesumus, honor est Tibi, excellentiae tantae adversus pauperem dimicare . . . contra virum simplicem potentiam Tuam ostendere? . . . Quod objicis, dato per omnia, quod sit verum, imputare non potes, quum se ipsum non fecerit, sed a Domino factus fuerit, nec parentes eligere sibi nobiles potuit; nec peccavit, si illos habuit, quos Dominus ei dedit“¹⁾.

1266-ik évben Zágráb városa polgárainak szabadságai kiterjesztettek s megerősítettek.

1269-ben halt meg Béla slavoniai herceg; — s ugyan ez évben a zágrábi püspök alattvalói „populi Ecclesiae in Banatu constitutae“ a bánnak mindenféle bíráskodása alól kivétettek, s a nékie tartozott szolgálatoktól felmentettek „ut iidem populi de aliis gravaminibus expediti debita servitia Episcopo facilius possint exhibere“²⁾.

¹⁾ Szalay László: i. m. II. k. 74. l. — ²⁾ Engel: i. m. 584. l.

1270-ben Mátéban, a tót-országi levéltárban olvasható oklevelében, a bánság területében divatozott törvénykezési szokásokat megerősíté¹⁾).

1272-ben Pektári Joachim volt a bán.

1277-ben Kún-László királyunk a fennevezett Timót püspöknek Gerzencze várat és környékét (Comitatus) „cum collecta mardurinarum, 7 denariorum, et zalusinarum; non ut honorem, sed in possessionem perpetuam” adományozá, — mint szinte Garich várat is, melyet a püspök úgy is eddigelé saját nagy költségeivel tartott fen. —

1281-ik évben ugyan ezen Timót püspök Miklós tót-országi bánt, mint fő rablót s az egyházi alattvalók fosztogatóját egyházi átok alá vetette²⁾).

1286-ban V. István királyunknak másodszülött fia: Endre, volt „Dux Slavoniae”, ki, testvére: IV. Lászlónak incselkedései következtében, Lengyelországban, hová áttéve lön, 1290-ik évben megöletett; — s az utána

1288-ban következett Béla, szinte V. István fia, 1289-ben meghalózott³⁾).

Az 1290-dik évben, kún nők karjai között, Keresztseghnél, alátomosan meggyilkolt IV. László halála után, már csak egyetlen egy férfi volt életben Árpád nemzetségéből: Endre, tudni illik, a IV. Béla által száműzött testvér: István herczeg és Morosini Katalin, gazdag velenzei patricius hölgy fia. Őt László király, az utóda felől aggodott fő Rende megnyugtatasára az országba hivta, s tót-ország vezérévé nevezte; — mig utóbb — 1290-ben Magyar-ország királyává koronáztatott. S

1299-ik évben kelt oklevele által nagy bátyját: Morosini Albertet egész tót-ország bánjává és Posega Vármegye örökös grófjává nevezte, ezen történeti jelentőségű szavakkal: „*Ducatum totius Slavoniae, qui est prima dignitas regiae prolis et insuper Comitatum de Posega, qui ad jus pertinet regale seu reginale, perpetuo concessimus et contulimus pleno jure*”⁴⁾. — E kinevezés által a hatalmas brebiri grófok — Zrinyiek eldődei — magokat mellőzve s megsértve lenni tarták; — s ezért a magyar-ország trónjához jogigényt tartó Martell Károlylyal s a pápával szövetségbe, a tenger melléki városokat Endrétől pártjokra vonni törekedtek. Endre személyesen ment tót-országba s miután a tenger melléki

¹⁾ A levéltárban 3-ik sz. alatt. — ²⁾ Engel: i. m. — ³⁾ Gyurikovics: i. m. 106. l. — ⁴⁾ Fejér György: Cod. Dipl. VII. k. 5. füz. 547. l.

bánságot, némi hadi szolgálat feltétele alatt, minden jövedelmeivel a nevezett grófoknak adományozá¹⁾: őket részére megnyeré; — azonban! midőn innen visszatérne, némely lázangó főnemeseiktől elfogatott s őrizet alá tetetett, honnan csak Lodomér esztergomi érsek, Todor fehér megyei prépost s alkanczellár, kivált pedig Kalothai Gerő hűséges szolgálata s buzgó munkálkodása által nagy bajjal szabadúlhatott meg. E királysértésben fő részes volt Güssingi Iván; miért Endre mindjárt megszabadulta után, hadát ellene fordítá s őt birtokaitól megfosztotta, az érsek pedig egyházi átokkal sújtotta²⁾. — E miatt, a mind eddig Endre iránti hűségükben rendületlen dalmát-városok — magának VIII. Bonifác pápának elpártolásrai sürgetéseire is azon feleletet adók: hogy ők koronás királyuknak kötelesek engedelmeskedni³⁾; — a Güssingiek s folytonos olasz izgatás következtén ismét elpártolt brebiri grófok által, végre még is felbújtatva, majd mindnyájan Róbert Károlyhoz, az 1295-ik évben meghalt atyja: Martell Károly igényeit öröklött anjoui herceghez, pártolának. Endre, a lázadók ellen fegyvert ragadván, Güssingi Iván gróf három várát elfoglalta⁴⁾; — de ez által a hatalmas brebiri grófok meg nem aláztattak, sőt! Pál, a dalmát- és horvát-országi bán, 1300-ik év tavaszán, brebiri gróf György fiát Apuliába küldötte, ki a pápa által már előbb királylá nevezett trónkövetelő Róbert Károlyt Spalatóra hozta, s ez két hó múlva Gergely esztergomi — a pápa által még meg nem erősített — érsek által, az év vége fele, Zágrábban megkoronáztatott; — „midőn Zágrábban volna, Gergely választott esztergomi érsek — olvassuk Farlatusnál — Bonifác rendeletéből, mint Rajnald írja, 1300-ban Károlyt szentelt olajjal magyar-ország királyául kente, de a királyi koronát, mely Székes-Fehérvárott őriztetett, mint Magyar-országnak a királyok koronázására kijelölt helyén, neki nem tehetette fejére“⁵⁾. — Róbert Károly azonban, minthogy párthivei között, kevéssel ezután, meghasonlás történt, nagyobb előlépéseket nem tehetett. Güssingi Iván ugyanis Magyar-országi javaitól megfosztatva, az Endréhez hű zágrábi püspök jószágainak egy részét igénylette, mire, midőn Gergely érsek rá nem állott, Iván, Károly pártját odahagyta⁶⁾.

Eme Róbert Károly és Endre közti viszályos korszakban, Tót-országban, mindenik trónkövetelőnek saját külön bánjai valának; egyik

¹⁾ *Fejér Gy.*: VI. k. 4. füz. 225. l.; *Horváth Mihály*: i. m. II. k. 166. l. — ²⁾ u. o. 168. l.; *Katona*: hist. Crit. VI. k. 1151. l.; *Fejér Gy.*: i. m. VI. k. 1 füz. 236. 301. l. 2 füz. 225. l. VII. k. 4 füz. 238. l. — ³⁾ „Della Memorie di Trau. 134. l.; *Horváth Mihály*: i. m. II. k. 169. l. — ⁴⁾ u. o. 172. l. — ⁵⁾ *Szalay László*: a horvát kérdéshez. 48. l. — ⁶⁾ *Horváth Mihály*: i. m. II. k. 173. l.

királyi herczeg, mivel a zágrábi püspök szabadalmai ellenére cselekedni merészkedett, atyai átokkal illetetett „paterna maledictione habeatur pollicendus”; — egy másik bán pedig a király által feleletre vonatván, 50 márkát a püspöknek, ugyan annyit a Fiscusnak fizetni kénytelenített; — az ezt tárgyazó oklevélben a király ezen szavakkal élt: „Notcs insomnes ducimus, ut divinum cultum subditorum animis venerabilis commendemus“¹⁾.

Prodanich de Nádasd Mihály bánnak 1325 évről kelt kineveztetési oklevelében ezeket olvashatjuk: „honor Banatus per exemptiones, quas per Nos aut praedecessores Nostros, ad importunitatem petentium fere omnibus Nobilibus de Slavonia scimus esse concessas, omnino diminutus est — statuimus: ut universi et singuli homines tam Nobiles, quam alii cujuscunque praecminentiae, conditionis et status existant, in tota terra Banatus judicio et jurisdictioni Bani jaceant“²⁾.

Következett Nagy Lajos kora. Okleveleiben ő, miként *Kerchelich* megjegyzé³⁾: — valamennyi tót-országi várat magyar hangzatú nevekkel nevezett el; így például: Medved „Medve-vár“-nak, Raszinya „Keresztúr“-nak sat. „hoc autem cogitaverit ideo, ut magis eos Hungaris conjungeret, et unam redderet nationem.“

1349-ik évben kelt oklevelében Miklós bán említettik.

Az 1351-ik évi törvény-végzemény aláírásai között a nádor, ország-bíró, erdélyi vajda s tárnok után következik a bán. — Ezen törvény-végzemény 11-ik cikke szerint valamennyi nemes, még „in terris ducalibus“ is, egyenlő jogúnak nyilvánittatik; — a 12-ik cikk szavai pedig ezek „Nobiles inter fluvios Dravam et Savam ac de Posega et Valco cum aliis nobilibus viris regni nostri unanimiter solvere teneantur: nec ratione collectae Mardurinarum „Baru-Sulmora“ vocatarum, a modo et in posterum molestentur, sed ab omni exactione aliarum quarumlibet collectarum exempti, tamquam ceteri nostri nobiles habeantur.“ — Ezen törvény is eléggé tanusítja: miként a nagy király oda irányá törekvéseit: hogy Slavoniát Magyar-országgal egyenlő állapothoz juttassa.

1353-ik évben Lajos királyunk testvére: István herczeg, Erdélyből a három egyesült királyságba tétetett át, mellynek Miklós nevű bánján kívül, már saját ítélőmestere is volt. És ezen István herczeg, a egyes házakból származott királyaink korszakában, egyetlen volt, ki tót-országot „Dux Slavoniae“ czímmel birta; — kinek

¹⁾ Engel: i. m. 586. l. — ²⁾ u. o. 587. l. — ³⁾ Notit. prael.

1356-ban közbenjött halála után özvegye: Margarét, meghagyott tót-ország birtokában, mint gyámnéja a még kiskorában szinte meghalálozott fia: Jánosnak, — mellette a törvénykezést Eustách nevű „Vicarius“ minőségben kezelé.

1359-ben Margarét meghalálozván, Erzsébet lön „Gubernatrix Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae“; de sok ujitgatásai miatt 1361-ben itt is ép oly kevésbé kedveltetett, mint utóbb — 1370-ben — Lengyelországban. — Ugyan csak 1359-ik évben Chuzy János bán, Miklós esztergomi érsek, s Széchy Miklós, ország-bíró kiküldettek: a magyar korona hatósága alá ismét visszakerült dalmát-országnak magyar-országgal szorosabb összeköttetésére s ügyeinek szabályozására ¹⁾. — Sziute ez évben Lajos király a slavoniai bánságot, a dalmát- és croátiai bánságtól elkülöníté, s ekként a külön tót-országi bánok között

1359 — 1360-ba Leustachius jön elő; — utána

1362 — 1367-be István zágrábi püspök „különös kegyelemből.“

1368 — 1380-ba Zudar Péter, egyszersmind királyi pohárnok. — Azonban e közben

1370-ik évben herczeg Durazzo Károly jön elő mint tót-ország herczege, — de csak hamar a nápolyi trónra lépett.

1381-ben Bubek Imre vránai perjel a három egyesült ország bán-ságát ismét maga kezdé viselni, s minthogy a három egyesült ország a magyar király székvárosától távol fektűt: innen a három egyesült ország bánjai hatáskörének folytonos növekedése is önként következett. — Egyébiránt

Lajos király 1359-ik évben kelt, 1364 és 1377-ik években pedig megújított — a három egyesült ország levéltárában létező — oklevelében akként rendelkezett: „quod incolae Regni Slavoniae coram nullo iudice trans fluvium Dravae juri stare teneantur, verum in praesentia Bani, aut ejus Vices-Gerentis respondere sint obligati, horum vero iudicio non contenti in Curiam valeant appellare.“

1356-ik évben Lajos király horvát-országba indult, hol száz ezer magyar és kún, s több ezer német zsoldos gyülekezett körülötte; — június 4-én Zágrábból hirdette a világnak: hogy ő a hitetlenek, a schismaticusok ellen, fogott fegyvert, hogy Szerbiát a keresztény hitre s az egyház iránti engedelmességre fogja hozni; — oly dolgok, melyekért Incze pápa őt az „egyház zászlótartója“-nak czimzette, s a keresztény világot felhivta: imádkoznék a magyar királyért, s kérne számára az

¹⁾ Lucius: Histor. Tragur. 271. l.

égtől nem csak hadi szerencsét, hanem magzatot is, erényeinek örökösét; — és néhány nappal később a király Chuz János bánt, a dalmát városok, névszerint: Zára ellen küldé, maga pedig Isztrián és Friaulon át, a trevisói tartományba tört, Coneglianót, Asalót és Cenedát bevette s Páduát választván fő hadi helyül, Trevisó ostromához fogott. — Nem tartozik feladatunk körébe az itteni diadalteljes harcokat leírni; — csak eredményüket említjük fel: hogy miután 1357-ben a tengerpart valamennyi községei Zarába siettek Lajos királyunknak hódolatukat bemutatni, — a Velenceiek is november végnapjaiban ugyancsak Zarába, a királyhoz, küldék követeket béke kieszközlésére; mely is azon feltételek alatt alakult meg: miszerint a Velenceiek 22 nap alatt Dalmátiát végkép odahagyják, az-az; a tengerpartot a gvarnerói öböl közepétől kezdve Durazzoig valamennyi várossal, révvel, szigettel, átadják a magyar királynak; minden jogról, melylyel Dalmátiára birtak vagy birni véltek, örökre lemondanak, s Dalmátia és Croátia nevét kitörlik herczegük cziméből sat.

1358 február 20-kán Lajos király, István zágrábi püspököt s Drugeth Miklós ország-birót Zarából Velenczébe küldé, kik Pál zágrábi és László budai káptalanbelieket magok mellé vévén, február 25-én a herczeg s főbb nobilik esküjével megerősített béke-oklevelet, annak a király által aláírt párjával, kicserélték. Kelt ezen béke-oklevél Turinban 1381, augusztus 8-án, mellynek egyik pontjánál fogva Velencze, a hatalmas tengeri királynő, Nagy Lajos többnemű követeléseinek mintegy potlására, a *Wenczel Gusztáv*¹⁾ által az 1847-ki dec. 6-án tartott m. t. akademia kis ülésében előadott okiratok alapján, Zsigmond király uralkodása idejeig, — 1406 évig — a magyar koronának évenként 7 ezer arannyal adózni köteleztetett.

1382 september 16-án temettetett el a nagy király; s még october 8-kán Zára hűséget esküdött özvegye: Erzsébetnek s leánya: Máriának; kik bizton reménylették: hogy Zára példájára egész Dalmátia megmarad hűségben; — s e czélból veszprémi főispán: Bessenyei János bejárva a tengerpartot, a királynék nevében, a főbb városoknak szabaditekaik megerősítését s méltányos kivánságaik meghallgatását ígérte.

E közben, az 1370-ik év óta, több éven át Durazzói Károly kormánya alatt állott dalmát- és horvát-országban, titkon hamu alatt lapangott tűz lobbot vetett. — A lázadás fejei: a Horváthyak voltak: Já-

¹⁾ Magyar Academiai Értesítő. 1847. XI. sz. 342–365. l.

nos, az 1381-ben Nápolyba-Kelemen és Johanna ellen küldött magyar hadak vezére, s testvérei: László és Pál, a zágrabi püspök, s ezeknek legbivebb czimborájuk, a vránai perjel: Palisnay János. Egyik támaszuk: Tvartko, bosniai bán, volt, kinek — mint neje közeli rokonának Lajos király megengedte volt: hogy „király“ czimmal élhessen; — és az: kire a korona jogainak oltalma volt bízva: Laczfy István, imént erdélyi vajda, 1383-ba dalmát s horvát bán.

A nevezetteknek titkos szövetezése fölől Miklós posegai prépost s Bubek Detre értesítvén az épen ekkor Kassán időzött királynékat, Gara nádor azt hívé: hogy ezeknek személyes megjelenésük a helyszínen, legbiztosabban s leghamarább fogja lecsendesíthetni a vést. Személyesen kíséré a királynékat Zarába, hol a város által ünnepélyesen fogadtattak s néhány nap múlva a vránai erősség újra hódolt nekik; — s mig maga a perjel: Palisnay János, Bosniába Tvartkóhoz vette magát: a bán s a Horváthyak olly ügyesen mentegették magokat, hogy nem csak bántatlanul, hanem hivatalaikban is maradtak, midőn 1384 elején Gara a királynékat Budára visszakisérte. — De alig térének vissza: újabb lázadási jelenségek mutatkoztak. A nádor most Laczfy Istvánt hivatalából letétette, s helyébe Szent-Györgyi Tamás gróf neveztetett bánnak olly utasítással: hogy a béke helyre állítására keményebb eszközökhöz is nyúljon. Laczfy Bosniába menekült, hol a vránai perjellel cselszövényeit folytatta s a Horváthyak még most is ügyesen palástolták árulásokat. S ezek folytán Horváthy Pál zágrabi püspök 1385-ki nyáron, állítólag megyéje ügyeiben, Romába utazott, s innen Nápolyba sietett durazzói Károlyhoz, őt, mint a magyar korona törvényes örökösét, szövetségesei nevében is, az országba jövetelre s a hatalom megragadására felhívó. Ki is september 4-én Barlettában hajóra szállván, 8 nap múlva a zengi kikötőbe ért, s innen octoberben Zágrábba indult, hol a horvát urak és nemesek neki hódolatukat bemutatták ¹⁾.

Minő sors érte az innen, időmulasztás nélkül, Budára sietett s magát 1385-ik év végső napjaiban Székes-Fehérvárott megkoronáztatott durazzói Károlyt hazánkban? ennek évlapjaira van feljegyezve azzal: „hogy Lajos királyunk iránti háladatlansága és adott szavának megszegése átkot szőttek életébe s kik a becsületet és erényt egyébbnek tartják üres szónál, saját tettének bérét, a jámborok Isten úját látták halálában.“

A budai vézből szerencsésen kimenekült Horváthy — így kezdi a

¹⁾ Szalay: Magyar-ország története. II. k. 258—263. l.

szomorú horvát-országi dráma előadását *Szalaynk*¹⁾: — Palisnayval és Tvarikóval, a tengerpartot és horvát-országot folytonosan háborgatta. — Gara nádor tapasztalván már egy ízben a királynék személyes jelenlétének üdvös hatását, magával vitte őket Szerembe, honnan a körülötte gyülekezendő dandárokkal a pártosok ellen volt menendő. Forgách s néhány hívek kíséretében július 25-re Diakovárra érkeztek, alig egy órányira Goriantól, a Garák székhelyétől. De a királynék utazása felől hirt vett Horváthyak, lesben állott czinkosaikkal, rögtön a királynéknak, lovas kíséridoiktől környezett, kocsijára törtek. Gara és barátai számra távolról sem mérközhettek a pártosokkal, de a kétségbeesés dühével védték magokat. Gara leugrott lováról s rettenthetlen bátorsággal mindaddig oltalmazta a királynékat, míg a kocsi alá búván, egy horvát földhöz rántotta a vitéz férfiút, hol a Károly haláláért bosszút vett gyilkosok kardjai fejét az út göröngyhez szúrták. Forgáchot egy gerely leütötte lováról, s Horváthy őt és a nádor egyik testvérét, a királynék szemeláttára, lenyakasztatta. A kísérők nagyobb része holtan feküdt a kocsi körül; a nádor néhány rokonai futás által menekültek, fia: János fogsága esett. A pártosok most kirántják kocsijukból a királynékat, Erzsébet térdre hull s halált kér magára, de irgalmat leányára. Horváthy az anyát s a leányt a zágrábi püspök Gomnech nevű várába, a többi foglyokat Posega várba s a Laczfia csáktornyai uradalomához tartozott erősségekbe záratta; Gara Miklós fejét s Forgáchét Nápolyba küldte Margitnak, kis Károly özvegyének, hogy a bosszú művében gyöngyörködjék, s további segédet nyújtson a pártosoknak. Margit, a női kebel dühével, a holt fejek mellé még a királynékat kívánta, s e feltétel alatt ígért folytonos segílyt. Horváthy a kívánságnak eleget teendő, Erzsébetet és Máriát a tengerparton fekvő Novigra di várba szállította, honnan a vránai perjel Palisnay János őket Apuliába viszi, ha Velence által nem gátoltatik.

Mindezek hírére a Budán összegyülekezett Rendeik által ország főkapitánjává megválasztott Zsigmond, férje Mária királynénak — 1387-ik év első napjaiban sereggel Horvát-országba sietett. A vránai perjel, midőn már nem látta más módot a Velenceiek ismételt ostromait visszaverni, az özvegy királynét: Erzsébetet, leánya: Mária szemei láttára, megfojtatta, s holt testét a várfalon ledobatta, hasonló sors várván Máriát is, ha akár Zsigmond, akár a velenceiek új ostrommal fenyegetnek az erősséget. — Az ekkor alig 20 éves Zsigmond Budára vissza-

¹⁾ u. o. 268—277. l.

sietett, magát Magyar-ország királyává megkoronáztatandó. Felhívta ezután a dalmát-horvátokat: maradnának meg szilárdul régi hűségökben, vitézül küzdve a pártosok ellen, kiket, mihelyt az ország nagyjával tanácskozott, érdemükhöz képest fog megbüntetni; valamint a hívek érdemelt jutalmokat fogják venni. Ezen hívek egyike: Gara Miklós, macsói bán volt, a meggyilkolt nádor fia, ki, saját dandárával s a király cseh zsoldosaival, a pártos Jankyak és Danfyak hadait legyőzvé, Horváthy Jánost és czinkosait Szerémből kiűzte, Ujlakot - Illokot - bevette, Laczfy Imrét, Endre-fiát, elfogta, és Posega várát, hová magát Horváthy czinkosaival vette volt, szinte kezére kerítette. Horváthy János hittel fogadá most: hogy a királyné haladék nélkül szabadon bocsáttatik, addig is Simontornyay István hatalmába adatott kezesül. De mig Gara, Lázárt, a szerb fejedelmet, anyja után nagy atyját, a magyar korona iránti engedelmességre visszahozta: Simontornyai Horváthyt elszöktette. Tvardko fegyvereseket adott melléje, kikkel a Velenceiek által már egy év óta szorongatott Palisnay segédére Novigrádnak tartott; de a Frangepánok és Marotyak erőt vévén rajta, ismét elfogták, hogy újra elereszszék hirt vinni a Novigrádiaknak, ügyök bukásáról és Mária szabadulását kieszközölni. — Mária — mondják: — esküvel fogadta: hogy Palisnay és Horváthy bántatlanul maradnak, ha őt szabadon bocsátják. Azon körülmény azonban: hogy a Zsigmond által vránai perjellé kinevezett Nagymihályi Albert a Velenceiekhez s a Frangepánokhoz csatlakozott, talán Mária ígéreténél is, inkább hajlandóvá tette Palisnayt az erősség átadására. — Mária Novigrádból Novába ment, s innen Zengbe, hol a Signoriának követei neki a herceg s a tanács tiszteletét bejelentették. Zengből július 1-én Zágrábba indult, hol Zsigmonddal találkozott. — Palisnay s a Horváthyak a Szávántúl mindegyre folytatták játékuakat; a Frangepánok-, Maróthyak-, Gara Miklós- s Kanisay Istvánnal szemben! Gara Diakovárt s a szomszéd erősségeket bevette, a Frangepánok Medvevárt Zágráb közelében; Kanisay Korpád Jánost, az elégületlen horvát urak egyikét, elfogta s Budára küldötte, hol a szerencsétlen lófarkon a város utczáin felalá hurczoltatott, végre lenyakaztatott s felnégyeltetett. A Gara által Zsigmondhoz küldött foglyok szintén kivégeztettek. Tvardko ellenben Nagymihályi Albertet kényszerítette: hogy a vránai erősség ostromával felhagyjon. — Végre 1388-ki októberben Zsigmond Gara Miklós nádor, Koroghy István macsóibáu, Laczfy György s Alsán Pál dandáraival egyesülve, a boszniai határszéleken fekvő erősségeket bevette s a pártosok több főnökeit, köztök Horváthy Jánost és Pált elfogta. A püspöknek Zsigmond megkegyelmezett, lega-

lább életben tartotta; de János Pécsre vitetett, lófarkon hurczoltatott, s miután a bakók tüzes fogókkal csipdesték, felnégyeltetett és a város kapuira függesztetett. Palisnay János szerencsésebb volt társainál, Tvardkóval ismét Dalmátiába vette magát, hol Nagymihályi és a Fransepánok nem voltak képesek kettejüknek sükerrel ellenállani.

1389-ben a maczói bán: Koroghy István, a Kanisay testvérek, Gyulaházy László és Szereday István az Unna tulsó partján bevették Boriczot és Czettinát; — ellenben a bosnyákok az év végső napjaiban bevették Klisszát és Ostroviczát horvát-országban; — s 1390 elején valamennyi dalmát-magyar-várost, Zára kivételével; — s a magát most „Rácz-ország, Bosnia s a tengerpart királyának“ nevező Tvardkó, nevét a városok szabaditékaiban, a Nagy Lajos neve mellé irta.

1395-ben Zsigmond, Lajos királynak tót-ország lakóseit kizárólag báni hatóság ala rendelő 1359-ki — fentebb felemlített — oklevelét megerősíté; de a mindinkább félelmesse lett *báni hatalomnak fékezése végett* a tót-országi vármegyék Rendeinek összegyülekezését, — az alább bővebben megismertetendő, úgynevezett *Tartomány-Gyűléseket* hozta életbe.

Horvát-ország azonban továbbra is az elégedetlenség fő színhelye maradt, melly a dalmát-városok közbenjárása által folytonos érintkezésbe volt Nápolylyal s a trónkövetelő Lászlóval, kis Károly fiával. Laczfý, vagy mint a horvátok nevezték: Laczkovics István, ki bánságának idejében csak tétlenség s elnézés által segítette elő az elégületlenek célzásait, most nyilván fellépve élökre állott; hogy a törököt az országtól távol tartsa: Bajazednek egyik leányát nőül kérte Lászlóknak. — Az elégedetlenek küldöttei Gaëtaban, hol László udvart tartott, Laczfý terveit bővebben fejtegették, bosszúra híván fel kis Károly fiát, s a magyar királyi szék elfoglalására, melly őt szerintök, örökösödési jognon illeti. — László, atyjának sorsa által is óvakodásra intetve, nem sietett az elindulással, elégelvén: hogy Laczfýt és Simontornyai Istvánt helytartóinak kinevezte, kik nevében, a szükséghez képest, intézkedjenek. — Laczfý és társai Kninben gyűlést tartottak, hol a dalmát-városok is képviselőik által hűséget fogadtak a Nápolyinak; de a gyűlés eloszlott azon hirre: hogy Zsigmond Raguzába érkezett; — kinek ereje azonban olly csekély volt, hogy Laczfýakkal meg nem mérkőzhetett, sőt szerencsésnek tartotta magát, midőn Ördög János elől a Dráván átmenekülhetett.

1397 october 25-re Temesvárott tartandó ország-gyűlést hirdetett Zsigmond, mellyre a dalmát-városok is hivatalosak voltak ¹⁾. — Ez

¹⁾ A Zengiekhez 1397. october 26-án adott levelét *Lucius* „memorie istoriche“ czimű munkájának 365. lapján létezőnek mondja *Szalay* i. m. II. k. 295. 1.

időtáiban jutalmazta meg Zsigmond a Kanisayakat, kiknek Laczfý és Simontornay jóságait adományozta. — Varasdót is ekkor ajándékozta Cilley Hermannak, ki a csáktornyai uradalomban székelte Laczfýakat minden oldalról körülkerítette; — ekkor nyertek adomány-levelet a Maróthyak; — ekkor erősítette meg a lengyel Stibort Lajos királytól nyert birtokaiban. — E közben Gara Miklós horvát- és Maróthy János maczói bán, a bosnyákokat visszaszorítván, tartományuk északnyugodti részét ismét a magyar koronának alávetették, s horvát-országban a királyi hatalmat nagyból helyre állították.

1398 februárban Kőrös-udvarra hívta össze a horvát- s a szomszéd magyar rendeket: hogy velök az ország ezen részét közelebb illető ügyeiről tanácskozzék. Február 26-án Laczfý és rokona: Simontornay István is megjelentek, a mostan módfelett nyájasnak s engedékenynek mutatkozott király hitegetései által hálóba kerítve, vagy talán fegyvereseik nagy számába, melylyel magokat Kőrös-udvarhelyre kísértették, még inkább bizva mint a királyi menlevélbe, melyet Zsigmond számukra kiadott. Azonban! tanácskozás közben mindketten megragadtak s a királylyal érkezett urak által megölettek. Laczfý emberei összegyülekezvén a tanács-terembe voltak rohanandók, de midőn a házban lévők a holt testeket közzéjük levetették, rémülés szállotta meg az árván maradtakat, kik elszéledvén, Bosniában kerestek menedéket¹⁾.

Csak hamar ezután Zsigmond a „végek erősítésére“ Frangepán Miklósnak, Veglia s Modrus grófjának, az Ozoli várat és uradalmat 17 ezer aranyért zálogba adta, s a következő 1399-ik év elején Zagoriát, valamennyi erősségeivel, a Cilleyeknek adományozta.

1401 april 28-ka volt ama nap, melylyen a házánk évkönyveiből annyira ismeretes törvénytelenések hosszú sorát már megúnt ország-nagyok, a budai királyi palotába gyülekezve, Zsigmondot fényes nappal Budáról Visegrádra vitték, a nélkül: hogy megszabadítására, a szintén jelen volt párthivei: Garák, Kanisayak, Maróthyak sat. közöl egyetlen egy kar emelkedett volna. — Most Horvát-ország s a dalmát-városok újra durazzói László mellett nyilatkoztak. Cilley és Stibor azonban mindent elkövettek, hogy Zsigmondot megszabadíthassák s királyi székébe visszahelyezhessék. Cilley különösen roppant jövedelmeit arra fordította, hogy azokat, kik megvásárolhatók voltak, durazzói László felekezetéből elvonja, s ipája lévén Gara Miklósnak, ezt is a legnagyobb erőfeszítésre buzdította: hogy Zsigmondot megint királyul fogadtassa az ország nagyjaival²⁾. — Mi csakugyan sikerült is.

¹⁾ Szalay: i. m. II. k. 295. l. — ²⁾ u. o. II. k. 301. l.

De Bubek Imre, vránai perjel, több másokkal, Horvát-országban, egyre nápolyi László ügyét hatalmasan pártolák; miért is Zsigmond Bessenyei Pált néhány dandárral Horvát-országba küldötte; kinek hadait azonban 1403 február 4-én Bubek Imre s Hervója János nem csak megverték, hanem őt magát is elfogták. S april 4-én Horvát-országnak Zalatnak nevű mező-városában László hivei Eberhard zágrábi püspöknek „totius Slavoniae constitutus a regnicolis Banus“ czimet adva, ezzel ország-tanácsot tartottak, melyben az 1402 évi september 24-én Pozsonyban összegyűlve volt Magyar-ország Rendeinek nevében, ország Végzeményileg elválasztott¹⁾ Albert osztrák herczegnek korona örökös-sé választatását törvényellennek, erőszakoltnak nyilvánítván, a lengyel rendekkel oltalmi és támadási szövetségre léptek, fogadván: hogy a király, kit magoknak választani fognak, az övékkel barátságban élend, s kimondván: hogy mindenik nemzet birja azontúl is, mint tulajdonát, azon tartományokat, melyeknek birtokában az oklevél keltekor volt, — *ez lemondás vala a magyar nemzet jogáról Veres Orosz-országra (Russia Rubra)* — utána vetették: hogy valamint ők királyuknak nem lesznek kezére, ha Lengyel-országba haddal menne, úgy hasonló hasonló esetben a lengyel rendektől is reménylenek²⁾. — Ezen felül „Nos Praelati, Barones, Proceres, Milites et Nobiles Regni Hungariae ad utilitatem reipublicae inchoatae“ kezdő szavakkal szerkezett leveleik által hivatalokat s javakat adományozgattak, hadi erejüket szervezték, ennek fenntartására adókat kivetettek, pénzt verettek, s végre Majus 24-én Posega környékén tartott tábori gyűlésükben Lászlónak mielőbbi koronázását is elhatározták. — De választott királyuk még mindig késett Nápolyból átjönni s csak miután IX. Bonifác pápa őt a magyar király czimével feldiszesítette, és Angelo Acciajoli bibornokot Magyar-országba küldötte, vallási ürügy alatt, László ösvényét egyengetni, — Zarába vitorlázott s itt augusztus 5-én Kanisay János esztergomi érsek által, koholt diademával — sz. István koronája nem lévén kezöknél — királynak koronáztatott. „László Zarába ment seregével — írja egykorú kéz *Muratori*-nál — és hozzá Magyar-ország számos egyházi és világi urai érkeztek, és ott augusztus 5-én, az esztergomi püspök által, kit ez jogosan illet, megkoronáztatott“³⁾).

A Horvát-országon innen is, Bonifác pápa befolyása folytán, főleg az egyháziak által, felkarolt Nápolyi Lászlónak útja, Horvát-országból Győrig, mint egykor atyjáé Budáig, diadalmenethez hasonlított. Ámde

¹⁾ *Pray*: Hist. r. Hung. II. k. 184. l. — ²⁾ *Katona*: XI. k. 583. l. —

³⁾ *Szalay*: i. m. II. k. 307. l.

Zsigmond 10—12 ezer jász-kún fegyvereseivel elégséges volt, néhány hét alatt forduló pontra hozni az ügyet. Stibor dandárait a Dunán Győr alá szállította, hol a Garákkal egyesülve a várost ostrommal bevette, s a Pápapinkócz vidékén, Győrtől délre, táborozott László seregét megverte; mire a durazzói, szétporlott hadainak maradványaival, Horvát-országba vonúlt. — E közben, a zordon macsói bán: Maróthy János, — kit *Thuróczy* ¹⁾ „vir inclemens, magno austeritatis rigore tumidus“-nak nevez, — Bubek Imrét, Horvát-országból, Bosniába szorította, s csak a tengerparti városok voltak még László kezében. Maga a zágrábi püspök s László párthive: Eberhard, Zsigmond által fő kancellárrá neveztetett; olly eszélyes lévén a most nevezett király: hogy october 8-án, az ország Rendeinek kérelme és tanácsa folytán, mindazoknak, kik ellene zászlót emeltek, a főknek is, ha személyesen s haladék nélkül megjelennek előtte, bocsánatot hirdetett; — ez által azt eszközöl: hogy még a dalmát-városok is kibontakozni igyekeztek a Lászlóhoz állott viszonyból, ki bukását ügyének tapasztalván, Hervoját, az álnok bosniai bojárt, dalmát- és horvát-országokban helyettesének kinevezte, s miután a magyar koronától bucsúja-kint — hogy *Szalay* ²⁾ kitételét használjuk — Zárát, a hozzá tartozó szigetekkel, s Vránát, 1409, július 18-án, a Velenczeieknek, száz ezer aranyért eladta, novemberbe Nápolyba visszatért ³⁾. — Azonban! Hervoja maga is végre — 1409-be Zsigmondhoz állott, miután Bosnia — eme 20 évnél tovább gyűlpontja a Zsigmond elleni törekvéseknek — Zsigmond által 1408-ba elfoglaltatván, annak éjszaki része a macsói bánssággal kapcsoltatott össze, és Maróthy János gondjaira bízott; — nyugodti része pedig Czilly Hermann, az új slávoniai bán igazgatósága alá adatott; Sztrebernik vidéke: a hős Garázdák és Szilágyiak tetteinek színhelye, a hű szerb fejedelem: Lázárevics Istvánnak jutott; — a déli rész Osztójáé maradt. — Bosniának ekkénti elfoglalása a dalmát-városokat is visszahozta a koronához, miért is Hervoja jutalmul spalatói herczegségében megerősített ⁴⁾.

Gara Miklós „Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae“ bánjának 1398-ról kelt oklevelében „Attribuitur Nobilitati Slavoniae autoritas eligendi et deponendi Notarium, et quod Comites regni ejusdem universa Sigilla ipsorum judiciaria teneantur dare Notario, idemque Notarius memorata Sigilla minime audeat ad locum alienum absportare.“

1406—1411 és ismét 1424-ik években gróf Cilly Hermann mint „totius Slavoniae Banus“ jön elő, s *Engel* ⁵⁾ azt hiszi: hogy

¹⁾ IV. k. 11. l. — ²⁾ *Szalay*: i. m. II. k. 323. l. — ³⁾ u. o. II. k. 310. l. — ⁴⁾ u. o. 223. l. — ⁵⁾ i. m. 588. l.

e mondott korszak közben volt bánok a nevezett gróftól függték, de kinek

1432-ben megtiltá Zsigmond: hogy a mardurinák beszédésénél birságot, kenyeret, viaszkot, baromfit sat. követelhessen. — Ugyan ezen Cilly Hermann gróf s tót-országi bán egyik, 1412-ben kelt oklevele szerint, ha az albán, a tartományban elharapódzott rablások fékezése végett, a tartománybeliek felkelését eszközölni s vezérelni nem eléggé buzgólkodnék: a felkelő sereg ennek javait nyolcz napon át megszállhatá, s benne lakmározhatásra jogosíttatott.

1428-ba Zsigmond a zágrábi várhoz tartozott Kemlek várat, a már többször említett Eberhárd, zágrábi püspöknek, 14 ezer arany forintért eladta; de melly Eberhárdnak 1433-dik évben közben jött kimultával Zsigmondra visszaesett, és pedig a kapott aranyok megtérítése nélkül „pecuniam relaxando ratione castri Kemlek et Civitatis Kaproncae cum pertinentiis.“

1435 Zsigmond király VI. végzeményének 1-ő cikke bizonytságot tesz arról: hogy még azon birói esküforma is, mit a horvát-tót-országi bán, fő- s alispánok, itélőmesterek, táblabírák, s egyéb birói személyek kötelesek voltak letenni, egyenesen a Magyar-országgyűlésen lön megállapítva.

1439-ben Thallóczy bán, az albánnal s tót-ország rendjeivel együtt, Körösön, ismét a rablók ellen több határozatot hozni kénytelenítettet. — Ezen Thallóczy Máté bán felől hazánk évlapjai örökítik: hogy 1440-ki martius hó végső napjaiban — kevéssel azután, hogy a lengyel Ulászló magyar-ország királyává elválasztatott — a magyar koronát akkoriban birtokában tartó Erzsébethez Komáromba érkezett, egyszerre egy csehnagy-: zdiarai Smykosskyval, hol ez, az azon évi február 24-én született s Széchy Dénes esztergomi érsek által Lászlónak keresztelt csecsemő bölcsője mellé térdelve s újait ég felé emelve hűséget esküdött neki; — Thallóczy nem értvén a Smykosskyak nyelvéhez, felkiáltott Erzsébethez: „ha Nagysád fia tiz éves volna, még akkor sem vennők urunkul, mert nekünk király kell, ki bennünket a törökök ellen vezérelni képes legyen“; — miért is éjnek idején Cilly és Smykossky béresei által elfogatott, és előbb Komáromba, majd Sopronba börtönbe tartatott, honnan még is csakhamar, egy ottani beretvás segédével, kimenekült¹⁾.

Ugyan az év — 1440 — vége táján Horvát-országban s az ezzel hatá-

¹⁾ Szalay: i. m. III. k. 28. l.

ros Zala megyében iszonyatos pusztításokat vittek véghez a Cillyek, kik ellen Ulászló, Bánffy István vezérlete alatt, több zászlót küldött. Azonban a Cillyek hadnagya: Vitovecz János, 1441. martius 1-én Szamobornál, Horvát-országban, Bánffyt megverte, sőt magát és vitézeinek színét elfogta. Ezen győzelem Szombathelyig hozta a Cillyek dandárait, hol a király hiába igyekezett Vitoveczet sáncos táborából a sikra kicsalni. Több apró tusa után a hadviselő felek 1441. april 10-én egyességre léptek. A Cillyek Bánffy Istvánt s többi foglyaikat szabadon bocsátván, jobbágyi hűséget fogadtak Ulászlónak, ez pedig őket magyar uradalmaikban megerősítette¹⁾. — A törökök is háboríták 1441-ben a Dráva és Száva közötti tájakat, kiknek szaguldozásait végre, — nem különben a királyi kegy által tulságosan elárasztott s már már korona után törekedett Cilly grófok hatalmát 1446-ban Hunyady János törte meg. — Ugyan is

1445-ben Thallóczy Máté bán meghalálózván, Zoljo Benedek, ki a zágrábi püspöknek kinevezett Csupor Demeter ellenére a püspökséget magának, mint a káptalan választottjának követelte, Cilly Ulrikhoz folyamodott segélyért. Cilly meghagyta hadnagyának: Vitovecz Jánosnak: a zágrábi püspökség erősségeit és egyéb birtokait, melyek eddig a bán oltalma alatt állottak, elfoglalja. Úgy történt; s Vitovecz azon felül sz. Györgyöt, és a vránai perjelnek Zágráb környékén lévő erősségeit is megtámadta és bevette; — Pakrácznál, a hadaival elébe sietett perjelt: Thallóczy Zovánt — a meghalt Máté bán testvérét s 1440-ben Nándor Fehérvár hős védőjét — megverte és megölte, s Pakráczot és környékét hatalmába ejtette. — Hunyady János „az ég és föld ellen elkövetett gázságok“ megbosszulására, néhány dandárral, Szent-Györgyöt visszafoglalta, Varasdót, a Cillyek horvát-országi székhelyét, felgyújtotta, s innen sogorát: Székely Jánost Cilly környékének pusztítására küldvén, ő maga Ormosdnál átkelt a Dráván, a római király borlini, pettaui, marburgi és gréczi várnagyait, kik őt útjában feltartóztatni akarták, megszalasztotta, Feisztriczot, a Cillyeknek Grécztől éjszaknyugodtra fekvő várát, részben elhamvasztotta, s visszajöveit Kapronczát bevette. A Cilly had kénytelen volt a gonoszúl elfoglalt erősségeket visszabocsátani, s a magyar korona iránt újból jobbágyi hódolatot fogadni²⁾. S az

1446-ban tartott ország-gyűlés végzeményei is eme erőhatalommal elfoglalt javaknak, főleg a váraknak, tulajdonosaik részére visszaadatását parancsolák.

¹⁾ Szalay: u. o. 36. l. — ²⁾ u. o. 87—88. l.

1448-ban Hunyady János sogorát: Székely Jánost, nevezte ki tót-országi bánnak.

László alatt a Cillyek hatalma ismét emelkedett; kik magokat ekként nevezék: „Fridericus et Ulricus Cillejae Comites, Regni Slavoniae Bani, tutores, gubernatores, et advocati Ecclesiae Zagrabienensis“; hivatalokat, kanonokságokat, szabadalmakat osztának; — mindezekre Lászlónak „feria VI-a post S. Georgium“ 1453-ik évben kelt oklevele által jogosittatván, míg utóbb hatalmuk ellenében Hunyady László lön kinevezve Dalmátia és Croátia bánjává.

A majd nem egész Slavoniát birtokolt Cilly és Hunyady házak között kitört viszályok, azon honi történelmünkéből részletesen ismert catastrophal értek véget: hogy a Hunyady Lászlónak tört vetni törekedett Cilly Fridrik, a most nevezettnél, összevagdaltatott.

Az 1454: 9. t. cz. azt határozta: hogy Tót-ország úgy katonáskodjék, mint az ország egyéb lakosai.

Hunyady Lászlónak 1457-ik évben kelt oklevele szerint pedig a falusi birák s nemesek szolgálai a Mardurina adozás alól kivétettek; „neve Dicatores a sigillo vel quietantia vel etiam portario seu hostiario victualia, aut pecunias exigant.“

1460-ki martius 10-én Cilly Ulrik özvegye, minden jogait, melyekkel férje után Magyar- és Horvát-országi uradalmaira birt, vagy birni vélt, Fridrikre, mint az 1459-ki januárban Gara László és társai által, a Német-ujvári erősségben, Mátyás megbuktatására tartott gyűldében, választott magyar királyra szállította. Ehhezképest Medve, Rokonik, Kaproncza, nagy- és kis-Kamnik, Szent-György, Csáktornya, Strigó, Varasd és Szamobor, s az ezen erősségekhez tartozó összes jószágok a magyar birodalomtól elszakasztattak volna, ha a csáktornyai és strigói várnagyok, Mátyás iránti hűségükben, a gonosz czélzatot nem akadályozzák. — E most érintett Német-ujvári gyűldében Garán és Ujlakin, a czinkosok vezértagjain s az erdélyi püspökön kívül, még a bazini s szent-györgyi grófokat, Széchy Jánost, Kanisay Lászlót és Miklóst, Vitovecz Jánost, Paumkirchner Endre pozsonyi várnagyot, alsó lendvai Bánffy Pált, monyorókeréki Ederbach Bertót, Frangepán Mártont sat. találjuk. — Egyébiránt e gonosz párt majdnem kirekesztőleg olyanokból állott, kiknek urodalmaik határosak voltak a stájer földdel és Ausztriával, vagy a Fridrik által, kivált Vas megyében, bitorolt erősségekkel, s kik közül egynehány a Cillyek vagy Fridrik császár szolgálatában állott¹⁾.

¹⁾ Szalay: i. m. 187—188. l.

Alig foglalá el trónját Hunyady Mátyás s már 1460-ik évben Tót-ország igénylő figyelmét; — zágrábi püspökké Vitéz János, nagyvárad püspököt nevezé, de ki, hogy a zágrábi püspökséget terhelő adósságokat kifizethesse, még más püspökségét s 3 ezer aranyat nyert a királytól.

1462-be Ujlaky Miklós neveztetett horvát bánná.

1464-ben Vitovecz János mint „Comes Zagoriae“, és Zápolya Imre bosnyák ország kormányzója, mint a három egyesült ország bánja emlittetik; ez utóbbi egyszersmind a vránai perjelségnek is „ut provincia conservaretur“ administratora lévén.

A töröknek e korban ismételt berohanása mindannyiszor felkelésre kényszeríté Tót-ország Rendeit. Igy 1465-be Mahomed Szerbiában roppant haderőt gyűjtven, Mátyásnak e miatt Rómába küldött követei május elején pénzsegélyt hoztak magokkal a pápától s a Budán összegyülekezett Rende¹⁾ elhatározták: hogy Slavonia összes nemessége, háború esetében, személyesen tartozik felkelni, s 20 jobbágyi házhely után egy egy fegyverest állítani. — Septemberben a király is a Drávához ment; october elején még a légrádi táborban volt, s innen a pápának, ki őt arról vádolá: hogy az apostoli széktől küldött pénzeket nem a kitűzött célra fordítja, mert ime a törökök már tavasszal megrohanták az illyr tartományokat, s ő a király, ígéretei daczára, még mindig Magyar-országban vesztegel; — válaszolá Mátyás: miként bizonyossá teheti ő szentségét: hogy Mohamed most is Konstantinápolyban van s hogy hadainak eddig Bosniában és Illyrumban semmi nyoma. A szent szék helyesen fog cselekedni, ha neki ad hitelt, nem dalmát- és epirusi hírhordóinak²⁾ sat. — Ugyan csak 1465-ki szent-Mihály napja utáni pénteken adá meg Mátyás Tót-ország Rendeinek az *Itélőmester választási jogot*, s pedig eme okirattal:

„Nos *MATHIAS* Dei Gratia Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit Universis: Quod fideles Nostri Nicolaus filius Ade Zemplén³⁾ et Ladislaus de Gereben Nobiles Regni Nostri Slavoniae, Nostrae Majestatis venientes in conspectum nomine et in persona *Universitatis Nobilitum* ejusdem Regni Nostri Slavoniae declaraverint Nobis, qualiter alias temporibus Praedecessorum Nostrorum Regum Hungariae ex antiqua eorum consuetudine et libertate *Prothonotarium*, qui Sigillum authenticum Banatus praedicti Regni Nostri Slavoniae detulissent, ipsa Universitas

¹⁾ *Kovachich*: Suppl. ad Vest. Comit. II. k. 174. l.; *Kerchelich*: hist. Eccl. Zagr. 181. l. — ²⁾ *Szalay*: i. m. III. k. 220. l. — ³⁾ Az 184 $\frac{1}{4}$ -ki magyar Országgyűlés Irásai I. k. 15-ik lapján kivonathan közlött átirásban „Zemplén“ név helyett „de Szentlélek“ nevet találjuk.

Nobilium *Communi omnium voluntate elegisset*, electumque Bano ejusdem Regni praesentasset, demum vero assignato illi Sigillo Banatus, idem Prothonotarius Sigillum praedictum, sub Sigillo dictorum Nobilium, praedicti Regni Nostri tenuisset; praetereaque in redemptione Litterarum quarumcunque mediam partem illius solvisset, quod regnicolae nostri in Curia Nostra solvere consueverunt. — Unde supplicaverunt Majestati Nostrae, ut praedictam Universitatem Nobilium, et illud totum regnum Nostrum Slavoniae in suis libertatibus et consuetudinibus antiquis conservare dignaremur. Nos igitur eosdem Nobiles, prout ex officio tenemur, volentes in eorum libertatibus et consuetudinibus conservare, hujusmodi supplicatione exaudita, annuimus et concedimus, ut ipsis quemadmodum aliis temporibus Praedecessorum Nostrorum Regum Hungariae superscriptis libertatibus et consuetudinibus usi sunt, ita etiam deinceps — eisdem utantur, — imo concedimus et annuimus harum Litterarum Nostrarum, quibus Sigillum Nostrum Secretum est appensum, mediante. — Datum Budae feria sexta post Festum apostoli Michælis Archangeli Anno Domini 1465, Regni Nostri — anno vero secundo. Sigillum Regium in pendenti, et in facie Commissio propria Domini Regis.“

Ezen oklevél azon tekintetből is érdekes, minthogy a horvát-országi Nemesség a tartományi közgyűléseken *egyéni szavazat jogára* nézve szinte erre hivatkozik. — Csak hamar azonban ez oklevél kiadása után

1467-ben, minthogy a Rende az Itélőmester megválasztása felett összeegyeztetni nem tudtak, ezzé maga Mátyás király, Korotnai Jánost nevezte ki; — ugyan ekkor bänná: „Joannes Thúz de Lak“ s ez által albänná: „Ladislau de Gereben“ lön kinevezve. — Ez alkalommal rendelé el Mátyás azt is: miszerint a „Causae Notae Infidelitatis“ vagy „exemptorum a judicatu banali“ — minők a Magyar-országban hivatalt viselt egyének valának — kivételével, minden egyéb perek a báni bíraskodás alá, és pedig a királyi Curiánál fizetni szokott taksákhoz aránylag, fél taksa mellett, tartozzanak, fennhagyatván a kir. Curiához fellebbezhetés.

A Tót-országi vármegyéknek, törvénykezési ügyeiket illetőleg, adott eme kedvezménynek oka abban rejlik: hogy t. i. az érintett vármegyéknek Budától távol fekvése miatt könnyen megtörténhetett, hogy míg az illetők Budán, pereik elítéltetése körül, fáradoznak: az alatt hon a török birtokaikat pusztítgatá. — De hogy Mátyásnak korántsem vala célja Slavoniának politikai elkülönítését eszközölni, eléggé tanúsítja már csak az is; hogy 1473-ban Körös vármegyét a Magyar-ország gyűlésen két vagy három követ általi megjelenésre kötelezé meghívó levelében.

1468-ban cseh haddal foglalkozván Mátyás, Tót-országban a rettenetes emlékü „Generale Judicium Palatinale“ inquisitio-féle bírás-

kodást öt évre felfüggeszté s a koronáztatása előtt mutatkozott pártosokat Szigorúan megbünteté.

1470-ben Mohamed a Szávának jobb partján, Szent-Demeteren alól, lehető legnagyobb titokban erősséget épített, mely a folyamtól Szabács nevet nyert. Thúz János volt ekkor Horvát-ország s egész Slavonia bánja s a király méltó neheztelésében, hogy a rövidlátó vagy hűtlen tisztviselő az erősség építését nem gátolta, őt fogságra vetette s bánnak Magyar Balázst nevezte ki. Gábor a király kamarása, röviddel utóbb kalocsai érsek, had és béke ügyeiben egyaránt jártas férfiú s vele Ugor János Szerémbe küldettek, hogy Szabácsra törvén, az erősséget bevegység vagy lerontsák. Több úr dandárai hozzájuk csatlakoztak, de a folyam hatalmas védül szolgált a várnak s a vívók végre is eléggelni kényszerültek: hogy a következő évben — 1471-ben — Szabácsnak szemben, hasonló erősséget emelhettek ¹⁾.

1471: 6. t. cz. azt parancsolja: hogy a végvárok Horvát- és Tótországban magyarokra bizatassanak, nem idegenekre.

1472. april végén Budán tartott ország-gyűlés 12-ik czikke, hivatkozással a régi szokásra, azt rendeli: hogy a slavoniai lakos, közsád, taksák sat. fejébe csak felét fizesse annak, mit a magyar köteles fizetni.

1473-ba Ernst János élte fogytiglan Bánná nevezetett, de ki úgy látszik, mi hamar meghalt, mert már

1476-ba Bochkay Péter bán jön elő.

1477. sz. Lukács napján, a töröknek mind inkább gyakoribb hero-hanásai következtén, Mátyás közfelkelést parancsoló rendeletet bocsátott ki. Thúz János — ki börtönéből kibocsátatva ismét bánná lett — és Egervári László bánokhoz; — e bánokon kívül még egy kormányzó kapitány választhatására is jogosítván fel a nemességet „qui ipsos ad Insurgendum compellat“; s négy évre Slavonia minden fizetéstől felmentetett. — Ezen szinte azért nevezetes okiratnak, minthogy a Zágráb megyei Nemesek, a fentebb 36 lapon — közlött oklevelen kívül, ennek is alapján követelik a *Kapcsolt-Részek Tartományi Gyűléseini egyéni szavazatot*; szó szerinti szövege ez:

„*MATHIAS Dei Gratia Rex Hungariae, Bohemiae etc. Fidelibus Nostris Magnificis, Egregiis, et Nobilibus cujusvis Status et Conditionis possentionatis hominibus in Regno Nostro Slavoniae constitutis Salutem et gratiam. Cum per illos dies fideles Nostros Eregios Nicolaum de Dombó, Ladislai Hermanni de Gereben et Petrum Byksady* ²⁾ *vestro nomine ad Nos miseritis, declarantibus ipsis intelleximus tribulationes, angustias et calamitates vestras, quas per Turcarum incursum novissime per-*

¹⁾ *Pray*: Annales IV. K. 78. l.; *Katona*: XV. K. 537. l.; *Szalay*: III. k. 254—255. l. — ²⁾ Egy másik átírásban Vigságy Pétert olvastuk.

cepistis. De quibus licet maxime doluerimus, et tanto majorem conceperimus animo molestiam, quanto vestrum incommodum Majestati Nostrae magis, quam alteri cuiquam jure dolendum sit. Tamen id nobis grave imprimis et molestius est, quod ad alia maxime urgentia Regni Nostri Negotia occupati et distracti defensioni Vestrae personaliter non possumus, prout maxime optaremus, succurrere, et Nos ipsos juxta desiderium Nostrum exponere in protectionem Vestram. — Nec dubitetis, quod ubi Deus hisce belli occupationibus, ad quod hostilis insultus, et maxime Regni Nostri defensio Nos excitavit, prout spes Nobis optima adest, liberaverit, non parcemus laboribus, non expensis. Sed et personam et vires Nostras pro Vestra defensione, et statu illius Regni Nostri recuperando libentissime exponemus. Verum ne Nobis interea ad alia intentis et occupatis Regnum illud, et vos (ex negligentia) majora suscipiatis damna, et jacturas, *providendum duximus, ut ad communem Regni illius defensionem, communia omnium Vestrum auxilia concurrant*, ut collatis invicem viribus felicitas Regnum incursandi infidelibus eripiat. Commisimus itaque fidelibus Nostris Magnificis Joanni Thüz de Lak et Ladislao de Egervára Regnorum nostrorum Slavoniae et Croatiae Bano, *ut Vobis unam generalem Congregationem indicant, et ad unum diem per ipsos praefigendum Universitatem Vestram, nemine poenitus excepto, personaliter convocent*. — *Requirimus igitur Fidelitates Vestras*, et mandamus Vobis, et unicuique Vestrum harum serie *strictissime, quatenus habita praesentium notitia*, juxta requisitionem et informationem praefatorum Joannis Thüz de Lak et Ladislai Bani *ad diem et locum, quem ipsi Vobis praefixerint, convenire, et Congregatione habita, vos ipsi, unumquemque tam Magnatem, quam Nobiles cujusvis status et conditionis possessionatum Nobilem connumerare, et quot quisque homines ad defensionem et conservationem ejus Regni Nostri pro viribus suis, et pro facultate disponere possit, fideliter computare et aestimare debeatis*, decernatis quoque sub poena debita, *ut juxta connumerationem et dispositionem Vestram eo numero, quo vos in ea congregatione indixeritis, quoties pro defensione ejus Regni nostri opportunum fuerit, unusquisque personaliter insurgere debeat et teneatur. Volumus autem, ut in eadem Congregatione Vestra pari voluntate, et communi consilio penes Banum Nostrum unum eligatis Capitaneum specialem, qui vobis magis idoneus videbitur*, qui una cum ipso Bano Nostro defensioni Vestrae assidue invigilare, et quoties opportunum foret, juxta dispositionem vestram omnes ad insurgendum compellere, vosque et Regnum illud ab hostium incursionibus ¹⁾ praecavere debeat et defendere. Interea vero, ut vos et universi regnicolae ejus Regni nostri vires eo facilius resumere, et defensioni communi eo ferventius intendere possitis et valeant, id ex speciali gratia nostra duximus vobis annuendum: ut hinc ad quatuor annorum spatium ab omni solutione taxae exempti sitis et poenitus supportati. Datum in Civitate Nostra Korneuburg in festo B. Lucae Evangelistae Anno Domini Millesimo gesimio esimo septimo. Regnorum Nostrorum Hungariae etc. anno vigesimo, Bohemiae etc.“ Sigillum Regium cera rubra impressum. In dextro superiori margine. „Commissio propria Domini Regis.“

1478-ik évben Palatinale Judicium tartásával fenyegetődött Mátyás; — azonban a részint a király-, részint a zágrábi egyház jogai ellen

¹⁾ Az 1849/4.-ki magyar Országgyűlés írásai I. k. 17. lapján szinte közölt másolatban „incursionibus“ szó helyett: „inversionibus“ szó olvasható.

felkelt, részint más magánosok birtokait erőszakkal rablók s magokhoz vonók oda nyilatkozván: miszerint készebbek bizonyos pénzüszveget fizetni, csak hogy a palatinale iudicium eltávolíttassék; — 1478-ba meghagyá Mátyás „Universitati Nobilium Regni Slavoniae: ut pecunia pro prorogato Iudicio Palatinali imposita desummat. Exceptis Comitatus Posega, Valpo, Syrmienſi“ ect. minthogy ezek Magyar-országhoz tartoztak ¹⁾). —

1480-ki januárban Mátyás király Zágrábból a Szentszéket a török elleni diadalai felől értesítvén vádolja a pápát: hogy tettelegesen segélynyújtás helyett a Velenceiekkel, mint a török barátjaival, egyesült ²⁾). —

Ugyanekkor Zágrábban ismét összeült a Iudicium Palatinale, és a már két ízben volt bán s egykori kincstárnok — különben keresztkedett zsidó: Thúz Jánost is, ki hatvan ezer arannyal Velenczébe szökött s ott mint patricius élt, több más csendzavarók és pénztár-rablókkal együtt elítélé, kik között a zágrábi püspök: Oswald is „proscriptus et in amissione bonorum convictus“ csak azon feltétel alatt nyert a királytól kegyelmet: hogy többé a pártosokat oltalma alá nem veendi, s külhatalmakkal szövetkezni nem fog ³⁾). De különben is, a honbeli családok majd valamennyiét, egy vagy több tagjaiban, sújtó ítéletnek végre nem hajtásáért, minden birtoktól egy egy forintot ajánlván meg Tótország Rendei, ennek elfogadása mellett, Mátyás 1481-ben közbocsánatot adott.

1486-ban a Iudicium Palatinale végkép megszüntetett. — Ezen, másként „proclamata Congregatio“-nak is nevezett bíraskodást ekként írja le Engel: ⁴⁾ Der König oder ein oberster Reichsbeamter führte den Vorsitz, gewählte Beisitzer und Richter sassen an seiner Seite. Vor diess Gericht wurden alle Landfriedensbrecher, Mörder, Räuber und Entwender königlicher Gelder gefordert. Der Angeklagte musste sich persönlich stellen und verantworten; ein Spiess ward über seinem Haupte gehalten; fiel der Spruch aus: er sei schuldig, so ward der Spiess auf sein Haupt gesenkt und er sogleich zum Richtplatz geführt, auch sein Vermögen eingezogen.“ Quicunque hoc tribunal accedunt, hastam subire coguntur. Perorata utrinque causa, in cuius caput hasta dimittitur, is capitis reus habetur, et praesentaneo supplicio mulctatur“ mond Bonfin is. — Ugyan csak 1486-ban engedé meg Mátyás: hogy az általa ekkoron alakított legfőbb törvényszékhez a bán is megjelenessen, ha épen a királyi udvarban jelen volt, vagy különösen meghi-

¹⁾ Engel: i. m. 592. l. — ²⁾ Szalay: III. k. 298. l. — ³⁾ Engel: i. m. 374. l. — ⁴⁾ u. o. 373. l.

vatott. — Ezen felül az ez évi 3 s 6 t. cz. által az idézési jog s octavalis szék tarthatása is megengedett; — de az 50-ik t. cikk Zagoria vármegyét, főispánjainak — Cilly grófok — rakoncátlanságai miatt, a többi vármegyék sorából kitörölvén, a nevezett grófoknak Varasdon szokott biráskodását is örök időkre megszüntette.

Mátyás királyunknak Slavoniát Magyar-országgal egyenlő helyezethe juttatni célzó törekvései II. Ulászló alatt meghiusítottak főleg az által: hogy Slavonia ismét királyfiak tartományává (Appanagenland) lön. — Még II. Ulászlónak magyar királylyá megválasztatása előtt — 1490-ki junius 17-én — megkötetett a szerződés Corvin Jánossal, azt tartalmazó: miszerint ez Tót-országot minden jövedelmekkel, u. m. Mardurinákkal, a zágrábi, csáktornyai, s muraszombati harminczadokkal együtt, tulajdonául birja egész holta napjáig; ezen felül a horvát és dalmát-országok bánságait is, az ezzel járó biráskodhatás s octavalis bíróság tarthatási joggal együtt; mindezt azonban a király iránt tartozott hűség lekötelezettségen kívül több más — jelesen azon feltétel alatt is: hogy az atyja után maradt hires könyvtárt használja ugyan, de maga épségében tartsa fenn¹⁾ —

II. Ulászló királyunk ellenében egy másik trónkövetelő: osztrák Maximilián, számos követőkre talált Slavoniában, minők különösen Frangepán Kristóf gróf, Székely Jakab, a kis-Horváthok, a Beriszlók, Thallóczyak, Elderbachok, néhány Bánffy, Széchy Miklós, Osthfy László, Hagymásy Miklós, Bornemissza János sat. s Zágráb városa valának; melly utóbbit azonban Corvin János és Egerváry László 1491-ben visszahodíták Ulászlónak. S midőn Maximilián pártja Magyar-országban is mind inkább szaporodni kezdett, 1491-ki augusztus 22-én hat tagból álló Biztosságot nevezett ki Ulászló, a béke alkudozásoknak Fridrik császár és Maximilian osztrák főherczeg küldötteivel megkezdése végett. Az utóbbiak, midőn az alkudozó felek Pozsonyban megnyiták tanácskozásaikat, a Mátyás és Fridrik között 1463-ban kötött szerződés alapján, Magyar-országot Maximilian részére követelték. A két hónapon át elhuzódott értekeződés végre november 7-kén a béke megalakultát eredményezé. A mindkét részről aláírt egyezkedési oklevél, egyebek között, azt is tartalmazza: mikép

Ha Ulászló gyermek nélkül maradna, avagy ha gyermekei egyenes örökös nélkül találnának elhalni, akkor Magyar-ország a magyar koronához tartozó valamennyi országokkal, tartományokkal és

¹⁾ Engel: 12. 1.

urodalmakkal a római királyra, vagy egyenes ágon lévő utódaira szálljon. S Maximilian ezen jogának biztosítására Ulászló minél előbb ország-gyűlést tartson, melyen a Rende nagyobb számmal, de a római király követei is megjelenendének, s mely a jelen szerződést ünnepélyesen elvállalni fogja.“ Ennek következtén

1492-ki Vizkereszt napján kezdetett meg az ország-gyűlés, de melynek aprilig elhúzódott végzése a Maximiliannal kötött békét csak néhány szóval, mintegy mellesleg említik ugyan, azonban mártius 7-én az ország nagyjai, kik között a horvát-országi nagyok is névszerint megnevezvék¹⁾; — külön oklevél által ismerték meg Maximiliánnak örökösödési jogát, a pozsonyi egyezkedés illető pontját hittel és írásban fogadván. — Mint rendkívülit említjük itt fel, az ezen országgyűlésen szinte jelen volt Horvát-országi Rendeeknek, Maximilián örökösödési jogát illetőleg, külön szerkezett okiratát, melynek 63 pecséttel ellátott eredetije a báni cs. titkos levéltárban létezik, s *Szalay*²⁾ fordítása szerint következő tartalmú:

„Mi, Egervári László, Dalmát-, Horvát- és Slavon-országok bánja sat., Frangepán Bernat Zeng, Veglia és Modrus grófja, továbbá Frangepán Miklós, János és Mihály, szintén Zeng, Veglia és Modrus grófjai, Károly korbói gróf, Blagay István és Mihály grófok, Zriny Péter és Pál, szomszédvári Hening János, Balsa szent-szávai herczeg, Batthyány Boldizsár, Bocskai Péter, Rohfi Bernát, Pogány Péter, Mikolicsics György, Kerhen Mihály, Szempcsei György, Mogorics Tamás, Gudóczi Péter, petnyai Szubics Kristóf, Kasztellánffy György, Thurbelt Miklós, Martinuzevics Jakab, Guzics György és Máté, Lónyay Albert, Bocskai Miklós, Brukovics György, Petrusius Gáspár, Farkasics Gáspár, Szubics György, Martinuzevics Tamás, Herkfi Miklós, Hassagi Imre, Peszéri János, Pogány György, Bucsecs László, Mindszenti János, Bucsinczi Illés, Bolkovics Pál, Krucsics György, Orlovcsics György, Jeskovics János, Keglevics János, Stubiczai László, Pekri László, Rezics Miklós, Plavicsevszki György, Maretics Vojko, Otnics Szidán, Petricsevis Pál, Orros Miklós, Orecsóci György, Cseszteci János deák, Gerecki Péter, Orlics János, Kernyak János és Orecsócsi János, s Horvát- és Slavon-országok többi zászlósai, főbbjei és nemesei, megismerjük és tudtára adjuk ezzel mindenkinek: hogy miután a közelebb mult napokban mindazon háborúskodások, egyenetlenségek, meghasonlások és ellenségeskedések, melyek a fenséges és magasságos fejedelmek és urak, Fridrik császár, és Maximilian, római király urak, ő hatalmasságaik között egy részről, valamint néhai Mátyás, Magyar-, Cseh-, Dalmát-, Horvát sat. országok dicső emlékeztető királya, a mi legkegyelmesebb Urunk és Magyar-ország között a másíkról, régebben támadtak s egész a jelenkorig folytattattak, bizonyos szerződések erejénél fogva, melyekre ő felségeik, követeik által, kölcsönös értekezlet folytán léptek, néminemű feltételek és alkupontok mellett lecsillapitattak, és épen megszüntettek; s minthogy Pozsonyban szent Lőrincz hitvalló napja utáni hétfőn az Úrnak ezer négyszáz kilencvenegyedik esztendejében a mondott három felség s országaik és urodalmaik, fejedelemsé-

¹⁾ *Szalay*: III. k. 387. l. — ²⁾ „a horvát kérdéshez.“ Pest. 1861. 91—94. l.

geik és alattvalóik között örök béke és egyesség kötöttet és megerősítettet; és egyebek közt kivált ez ment határozatba és végzésbe: ha a mondott fenséges Úr Ulászló király, a mi legkegyelmesebb urunk ágyékából törvényesen nemzett gyermekek nélkül találna kimulni, vagy illyeseket maga után hagyván, azok tőle származó örökösök nélkül haláloznának meg: ez esetben a mondott fenséges urat, Maximiliant a rómaiak s Magyar-, Dalmát-, Horvát-országok sat. királyát, vagy ennek nem léteben valakit fiai közül, vagy ezeknek nem léteben ágyékaikból egyenes ágon törvényesen származó fi örökösök közül valakit, Magyar-ország fő papjai, bárói, grófjai, főbbjei, nemesei, városai és egyéb lakosai, úgy maga az összes ország, s az ehhez tartozó országok és tartományok, valóságos, törvényes és kétségbevonhatlan királyokul és urokul tartozzanak választani és elfogadni. *Mi tehát, mivel hogy a mondott Horvát- és Szlavon-országok, s mi valamennyien, valamint ezen országok többi lakosai is, Magyar-ország koronájához s magához Magyar-országhoz tartozunk, tudnivalóképen régtől fogva, s ezen koronának és országnak alá vagyunk vetve (eisdemque coronae et regno subjecti sumus)* ez okon, valamiképen a mondott Magyar-ország egyházi urai, bárói, grófjai, főbbjei és nemesei, az e végre egybehívott jelen budai gyűlésben nyilvánosan és ünnepélyesen elfogadtuk és elfogadjuk ezen béke- és egyeszkedési szerszövést.... Kelt Budán, a Rendeknek mondott közgyűlésében, hamvázó szerdán, az Úrnak 1492-dik esztendejében.“

Lejárván e korban a törökkeli béke, azt követelé Ulászló Tót-országtól: hogy necsak a Corvin Jánosnak tartozott Mardurinákat, hanem a magyar-ország gyűlésen elhatározott segéd adót is „non obstantibus excusationibus“ fizesse; — s valóban! már 1491-ik évben beütött a török Slavóniába, s az itt kereskedés végett tartózkodott florenti kalmárok közül többeket magával vitt. A király segélylyel vigasztalá a Slavoniaikat; s az 1492-be Budán hozott, s törvénytárunkba is igtatott „Articuli Regni Slavoniae“ tartalmazzák a feltételeket, mellyek szerint Corvin János mint „Dux“ kormányt viendő vala; ezen „articuli Regni Slavoniae“ szövegében legelőször nevezeté magát II. Ulászló királyunk Tót-ország királyának „um seine Oberherrlichkeit — miként *Engel*“) megjegyzé — über den Herzog Johann Corvin zu zeigen, dem er Syrmien, das heutige Croatien und Slavonien, als ein Herzogthum abgetreten hatte.“

Azonban! az ekként „Dux“-á lett Corvin János intézkedései által nem vivhatott ki magának engedelmességet, mert a nagyok csupán a koronázott király alattvalóinak nyilváníták magokat; s Frangepán János menván a rosz példával elő, nem törvényesen, hanem erőhatalommal akarta védeni vagy kivívni mindenik jogait. Miért is Corvin János a báni kormányról 1439-ba önként lemondott. Őt Derencsényi Imre és a *Bonfin* által „homo summae industriae singularisque consilii“ szavakkal jellemzett Bothlan, vagy is Lábatlan követék, mindketten az

) i. m. 270. l.

egyre pártoskodott főrendűek fékezésére irányozván törekvéseiket, kik közül Frangepán Bernardin inkább a törököt óhajtá urának. — Utóbb Derencsényi török fogságba jutott, hol fiának s testvérének fejei táiban tetettek elébe. Lábatlan harcban esett el.

1493-ba Maximilian hívét: Kanisay Lászlót nevezte ki Ulászló Derencsényi helyébe bánnak; mit a római király visszszonozni akarván, october 20-án Regedéről levelet bocsátott a Horvát Rendekekhez, őket arról értesítőt: hogy „miután Ulászló most nem képes elégséges hadi erőt a török ellen küldeni“, részéről a bán testvérét, Kanisay Jánost és Welsperger Zsigmondot megbizta, nékiek, egyszerű megkeresésre, segéd-et nyújtani.

1494-ben Ulászlónak Egervári Lászlóhoz intézett parancs-leveléből tanuljuk: mi sokba került a parasztokat megóvni a felkelők kicsapongásai ellenében; — ugyan ebben rendeltetvén: „ne nobiles insolita exercituatione oneret, in casu autem necessitatis primum Praelati et Barones suas gentes penes Banum deputare teneantur.“

1495-be Verőczére ment Ulászló, hol a hozzá hűn maradt Slavóniai Rendekek maga körül gyülekeztetvén Corvin Jánost újból Slavónia- és Horvát-ország kormányával megbizta s törvénynapokat tartott; s az utóbb nevezett, diplomát adott ki az iránt: hogy czentül albánul külföldi alkalmaztatni nem fog. — Ugyan ez időtájban Berisló vránai perjelt, Ujlakynak magát szépitő vádjai folytán, mint a király becsmerlőjét, rablót, szüzek s tisztéses nők erőszakolóját s a törökök czinkosát Ulászló elzáratta, s békóban Budára vitette *) hol is említett büntetetei, mint szinte pénzhamisítás miatt is, halálaiglan tartó fogságra íteltetett *).

E közben Corvin Jánosnak újabb mozgalmai Ulászlót ismét foglalkodtatták. A herczeg — ekként adja elő *Szalay*:³⁾ — napról napra szegényebbé vált. A Rendekek több izben végzést hoztak: hogy a Mátyás király által helytelenül elfoglalt jószágok tulajdonosaiknak visszaadandók, s a birák ehez képest egynél több urodalmat elszedtek Corvintól *), ki most Bakácstól s a pécsi püspöktől szedegetett fel pénzeket, attól 12

*) *Szalay* III. 407. l. — ²⁾ *Istvánffy* szerint a Dunába öletett; de 1499, sőt 1505-ben is a perjel mint életben lévő említettetik két oklevélben, s *Katona* (Hist. Crit. XVIII. K.) Hevenessy kézírataiból közli a perjelnek 1499-ben kelt panaszlevelét jogtalan elmarasztalása miatt; *Pray* (Dissert. de prior. Auranae, Bécs 1773. 57. l.) II. Julius pápának 1507 mártius 20-kán kelt levelét említi, melly a fogolynak kezesség melletti szabadon bocsátását szorgalmazza; *Szalay*: III. k. 411. l. —

³⁾ *Szalay*: III. k. 412. l. — ⁴⁾ *Istvánffy* szerint „Usualdus quoque Episcopus Zagradiensis, ejusdem Corvini oppidis per vim adimendis imminerebat, nec regis jussu ab armis discedendum arbitrabatur.“

ezer aranyat, ettől 8 ezret, érték ahnak jószágokat, ennek ékszereket adva. S most kész volt a három ország bánágát is újból felvállalni, mellyért 10 ezer arany évdíj járt neki, de mellyet, úgyszolván, fegyveres erővel kellett elfoglalnia, mert a Száván-túl fekvő horvát-föld oly bomlásban volt, hogy a királyi tisztviselők már két év óta feléje se mentek. Hadi népének fizetésére a királytól és Zápolyától is vett fel pénzeket, s így történt: hogy 1495-ben a fővároshoz közel eső urodalmi a király kezében, s összes lipthói, árvai, s turóczi birtokai Zápolyáében voltak. Így — miként a régi *regstrum omnium proventuum regionum*-ból láthatni — 1494-ben Corvin 443. jobbágy telket birt Liptóban, és Zápolya egyetlen egyet sem; — 1495-ben pedig Zápolya 426-ot birt és Corvin semmit sem; — 1494-ben Corvin 308 jobbágytelket birt Turócban, és Zápolya egyetlen egyet sem; — 1495-ben pedig Zápolya 310-et, és Corvin semmit; — 1494-ben Corvin 248 jobbágytelket birt Árvában, és Zápolya egyetlen egyet sem; — 1495-ben pedig Zápolya 288 jobbágytelket birt Árvában és Corvin semmit sem. — Egyébiránt Corvin a bánág elfoglalásával nem igen boldogult; s miután évdíját a Slavoniára kivetett adóból kifogta, rögtön Lengyel-országban gyűjtött hadakkal Liptóba jött oly czéllal, — úgy látszik: — hogy jószágait Zápolyától visszaszerezze. A Nádor sietett Ulászlót ez eseményről tudósítani, s a dolgot kétségkívül nagyította és eltorzította, hogy Corvint királyi hadak segédével annál könnyebben visszaszorithassa. „Értésünkre esett — így szól Ulászlónak még a valpói erősségben 1496-ki január 18-án a bártfaiakhoz írott levele — „miszerint Corvin János oppelni és lipthói herczeg Lengyel-országban hadakat gyűjt, s rablókat és más-nemű embereket bérbe fogad oly czélzattal: hogy Magyar-országra törjenek mint ellenségek, s itt prédáljanak, gyűjtogassanak és egyéb gonoszságokat miveljenek... Készülünk már személyesen az ország felső részeibe s reméljük: hogy benneteket és többi alattvalóinkat ezen gonosz czélzat elől Isten segédével megmentünk; de addig is azon részek oltalmát Zápolya Istvánra biztuk, ... Vigyázzatok, hogy ezen hadak, mellyek, mint halljuk, már érkező félben vannak, várostokat valahogy, erőszakkal vagy csellel, elne foglalják.“ — A gyenge Corvin felhagyott merényletével a király első intésére, s ez meg sietett a bocsánatadással, mihelyest látta, hogy a hadjárat nem a korona, hanem a Nádor jószágai ellen, van irányozva.

1496-ik évben kelt a Tót-ország czimerét megadó királyi kiváltság levél, mellynek szó szerinti tartalma ez:

„*Uladislaus Dei Gratia Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Ramae,*

Serviae, Galliciae, Lodomeriae, Cumaniae, Bulgariaeque Rex, nec non Silesiae et Lucenburgensis Dux, Marchioque Moraviae et Lusatae. Ad perpetuam rei memoriam! Decet Regiam Majestatem justis et congruis precibus condescendere subditorum, et ipsos subditos de plenitudine gratiae sua continuis honoribus afficere; dum suo subjecti domino suave jugum se portare senserint, fortius accendantur, ad observanda suscepta debitae fidelitatis exercitia. Tum enim subditi in virtute laetantur boni Praesidentis; cum eos non in antiquis solummodo legibus et consuetudinibus suis studiose fovet et conservat; sed insuper novis extollit honoribus, et regalis beneficentiae adornat donativis. — Proinde ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire; quod, cum his diebus in hac Civitate nostra Budensi una cum nonnullis Dominis, Praelatis et Baronibus regni nostri fuisset constituti, fideles Nostri Nobiles et Egregii Bernardus de Thúrocz, Georgius Capitánffy de Desznica, ac Nicolaus Voikffi de Voikoucz, nomine et in persona Universitatis Nobilium Regni Slavoniae, nostrae Majestatis accedentes in conspectum, exponere curaverunt; quod quamvis illud Regnum nostrum Slavoniae ab antiquo habuerit pro armorum insigni unum Mardurem, et his armis usque praesentiarum semper usum fuisset, et ejusdem Universitatis universaliter usu extiterit; tamen propter certas causas, et rationes cuperent iidem regnicolae hoc armorum insigne per Nostram Majestatem renovari, et sibi de novo ad perpetuam rei memoriam renovatum condonari. Nos igitur, qui praefatum Regnum Nostrum Slavoniae, et ejusdem regnicolas nihilominus, quam alia Regna et Dominia Nostra, et eorundem incolas cupimus non solum in antiquis legibus, juribus et consuetudinibus suis conservare, sed etiam majoribus honorum titulis, et Regia nostra providentia et liberalitate decorare. Nam *Regnum hoc inter Savum et Dravum constitutum* contra et adversus Turcas Christianitatis perpetuos hostes et inimicos sibi proxima loca tenens continua bella exercet et ita se armis tutatur, et conservat; ut vix eam regionem Turcus unquam ingreditur, quin accepta gravissima clade, et calamitate ex eodem Regno Nostro recedat. Quapropter non immerito hoc ipsum Regnum Nostrum unum praecipue scutum, vel antemurale potius hujus Regni nostri Hungariae appellaverimus. Ut itaque hoc ipsum Regnum nostrum Slavoniae, atque Universitatis fidelium Nostrorum in eodem constituta nostram regiam munificentiam praesentiat et experiatur liberalem; haec arma (videlicet in uno scuto triangulari, duo flumina superius denominata per transversum directe depicta, in eorum medio superstitio campo scilicet poenitus rubicundo praedictum Mardurem antiquum eorum insigne coloris naturalis et proprii, reliqui autem duo campi ejusdem scuti duas partes exteriores praedictorum fluminum occupant, sunt poenitus colore depicti coelestino, in quorum superiore unam stellam, quod propter continuas bellicas exercitationes, in quibus praefatum Regnum nostrum Slavoniae, et ejusdem incolae adversus praedictos Turcas continuo agitantur, sydus Martis volumus appellare: praeterea super scutum galeam unam in vero colore, propriaque figura variis floribus veluti vento agitatis universum gyrum ejusdem galeae atque scuti, totamque armorum descriptionem pulchra diversitate ambientibus, prout haec in principio, seu capite praesentium literarum nostrarum figurata sunt, et distinctius expressata) animo deliberato et ex certa nostra scientia ac de consilio praedictorum Dominorum Praelatorum et Baronum Nostrorum, plenitudineque potestatis nostrae Regiae eidem Regno Nostro Slavoniae, Universitatique Nobilium ejusdem duximus dandum et confirmandum. Annuentes eisdem et concedentes: ut ipsi a modo deinceps in perpetuum his armis in Banderiis suis, et aliis quibusvis rebus et exercitiis

militaribus Universitatem Regni illius nostri concernentibus fruantur et utantur. Atque ut iidem publicae utilitati suae cautius et providentius consulere possint; iisdem armis, et Sigillo per impressionem cereae rubrae, quantum in literis et epistolis missilibus omnibus in rebus Nomine Universitatis suae uti, frui et gaudere possint et valeant. — De talismodi igitur singularis, et specialis gratiae nostrae merito exultent, et tanto ampliore studio ad honorem Regiae Majestatis ipsorum de caetero solidetur intentio; quanto se ipsos largiori favore Regio praeventos esse conspiciunt, et munere gratiarum: in cuius rei memoriam, firmitatemque perpetuam praesentes literas Nostras pendentis, et authentici dupplicis Sigilli Nostri, quo ut Rex Hungariae utimur, consignatos, eidem Regno Nostro Slavoniae, regnicolariumque ejusdem Universitatis duximus concedendas. Datum per manus Reverendi in Christo Patris Domini Thomae Episcopi Ecclesiae Agriensis, et Aulae Nostrae summi et secretarii Cancellarii, Fidelis Nostri dilecti. Budae in festo Conceptionis B. Mariae Virginis, Anno Domini MCCCCXCVI. Sigillo in pendentibus⁽¹⁾.

E királyi kiváltságlevél három tekintetben érdekes; tanusítja ugyanis, hogy 1.) az abban tartalmazott topographiai leírás egyenesen a *Dráva és Száva folyók között* elterülő Zágráb, Varasd és Kőrös vármegyékre vonatkozik, és semmi esetre sem a Száva és Duna s csak igen kis részben a Drávától is környezett Posega, Verőcze és Szerém vármegyékre. — 2.) II. Ulászló idejében, épen ezen kiváltság-levél kiadása idejében, a törökök berohanásainak legközelebb Zágráb megye volt kitéve, minthogy akkoriban Zágráb megyének Szávántuli szomszédja: Bosnia és főleg ennek feje: Jajcza, szolgáltak a harcok színhelyeül, a mint ezt *Istvánffy*²⁾ is tanusítja; nem pedig Szerém, Valkó s Verőcze vármegyék, mellyek Belgrád által védve, a csak Bosnia és Croátia birtoka után vágyakodott törökök által akkoriban nem is háborítottak; — és végre 3.) Ezen kir. kiváltságlevél kieszközlése végett Slavónia három megyéjének előbbkelő nemesei küldettek a királyhoz követekül; névszerint Vasadból: viniczei Thüröczy Bernárd, utóbb Tót-országi bán, és 1514-be varasdi gróf; — Kőrösből: deszniczai Kapitánfy György, két évvel utóbb kőrösi gróf; — Zágrárból: voikoveczy Voikffy Miklós a Szávántuli birtokos nemesek leggazdagabbika. — S innen igen csalatkoznak, kik azt hiszik: hogy II. Ulászló királynak fentebbi kiváltság levele Posega, Verőcze és Szerém vármegyéből állott Slavónia részére adatott ki légyen. —

A sajátlagos Horvát-oroszágnek ezüst és vörös kockákat tartalmazó czimere, csak az osztrák házbeli királyok korszakából vette eredetét³⁾.

1479-be még Egerváry László volt a Bán; — s Ulászló, hogy Al-

¹⁾ *Pálma*: Specimen Heraldicae Regni Hungariae 1796. 59—62. l. — ²⁾ *Libr.* IV. 30. l. — ³⁾ *Pálma*: i. m. 65. l.

bert, lengyel királyon segítsen, követeket küldött Bajazethez, a többi közt azt is szorgalmazókat: hogy legalább annyit ígérjen a porta, miként megindítandó hadai nem fognak Horvát-országon át, a római király tartományaiba, nyomulni.

1498-ban Kanisay György volt a bán, de aki csak hamar kiesett Ulászló kegyelméből. — Egy ugyan ezen évben kelt s Tót-ország Rendeihez intézett királyi iratban ezek olvashatók: „cum superioribus temporibus „certum“ banum non habuissent“; mi a bánoknak gyakori változtát tanusítja; — Amint egy másik — ugyan azon évben kelt oklevél szerint Ulászló ismét Corvin Jánost tevé — harmad izben — bánná. — Szinte létezik ez évből még, a három egyesült ország levéltárában, egy nevezetes királyi parancs „sonans ad Archi Episcopum Strigoniensem, summum Secretarium Cancellarium, Dominicum Episcopum Varadiensem, Personalis Praesentiae Locumtenentem Stephanum Zápolya Palatinum, Petrum Gereb de Vingarth, Judicis Curiae Prothonotarium, Curiae Regiae Assessores praesentes et futuros, ut causis de praesentia Bani regni Slavoniae per viam Appellationis in Curiam Regiam transmissis *secundum indultum regnicolarum Regni Hungariae*, in proxime praeterita Diaeta in Campo Rákos celebrata, unam causam singulis diebus, extra seriem registri dijudicare debeat.“

1500-dik évben a verbosnai s szendrői basák seregeikkel Jajczát körülkerítették. Corvin János e hirre az épen ekkor Bács várában időzött Ulászlótól segédhadakat kért; Geréb Péter, Zápolyának a nádorságban utóda, 200 lovast és 2 dandár gyalogságot vezérelt Corvin táborába, hova már előbb a Zrinyek s Frangepánok zászlói gyülekeztek, s hova Czobor Imre is érkezett a megyei népek egyes töredékeivel. A vezérek jókora sereggel Jajcza alá indultak; — az erősséget vivó ozmán csapatok, táborukat oda hagyva, szokott dühhel vetették magokat az érkezőkre. Hadaink négy szögbe állítva, ingadozás nélkül verték vissza a rohamot, s kevés oráig tartott vita után a közel erdőségekbe szalasztották a basákat. De a mieink itt is nyomukba voltak s négy ezer törököt leöltek. Corvin János az ellenség táborát, fosztás végett, megnyitotta népeinek, az ágyukat Jajczába szállította, a kezébe esett zászlókat s nevesebb foglyokat Ulászlóhoz küldötte. S most magasabb önérzettel, mint mikor a királysáért versenyzett, felment ő is Budára s Budáról Hunyadra, — kihez elyégre méltóvá igyekezett válni, atyjának fészkebe ¹⁾. — Ugyan ez évben 50 denár helyett 40 denár hadi adó rovatott

¹⁾ Szalay: III. k. 435. l. — Istvánffy: IV. k. 47. l.

Slavoniára s ezen felül rendeltetett: „ut deinceps solutionem Marduri-nalium continuent, ac, *dum subsidium aliquod Regno Hungariae impo-netur, id ipsi quoque praestent.*“

1502-be a törökök Malomfalvánál átkeltek a Száván, s Posegát, Valkót pusztították, — a Horvát-országba s innen a magyar földre éppen akkor érkezett királyi menyasszony: francia Anna nem kis ré-mülésére. — E közben Corvin János, tót-, horvát- s dalmát-országok bánja többekkel szövetségbe, Pancsován alól, átkelt a Dunán s Bodont és Kladvát bevette s elhamvasztotta; úgy szinte Nikápolyt is. A zsák-mány színe és néhány szekér török fő Budára küldetett az új házassá-gi párnak. A török fők a várak előtti kúthoz tüzetvén, látásukra Anna oly igen eljuszonyodott: hogy e naptól fogva a gonoszúl felcsicsomázott kút vizét ihatatlannak találta¹⁾.

1503-ik évi october 12-én meghalt Corvin János, forró lázban, 35 éves korában. S bár mi különbözők is a történetírók a felőlei ítélke-zésben, mint bátor bajnoknak, s a három ország hős védőjének emlé-két, a következő jellemző sírvers örökíti:

„Dum licuit, Tua, dum vigit o Joanne! potestas:

Fraus latuit, pax firma fuit, legum atque honestas“²⁾.

fia: Kristóf, őt halálban megelőzte, — leánya: Erzsébet, követte nem sokára. Urodalmi részben özvegyére szállották, ki most a folyvást Ulászló király udvarában tartózkodott György brandenburgi határ-gróffal lépett házasságra, s ez Corvin kincseinek és jószágainak végma-radványait is eltékozolta. — Utódja Corvinnak: Bóth Endre lőn, és a Tót-országi Rendei által elnem fogadott Balassa Ferencz helyett Misle-novich Márk.

1509. július 19-én kelt levele által Ulászló Kanisay György és Ernst János bánokat, s a többi horvát-tót-országi urakat felhívta: siet-nének haladék nélkül Budára „s tanakodjanak és értekeződjének minél érettebben, és menjenek minél gyorsabban haddal a cambrayi szövetség fegyvereinek szerencséjétől zaklatott Velence ellen s foglalják el a szent koronához tartozó országot“: Dalmatiát. De az ország-nagyok nem akartak, vagy módot nem láttak, élni az alkalmammal Dalmátia visz-szaszerzésére, melly az agnadellói csata után könnyűszerrel eszközöl-tetett volna³⁾.

1510-be Magyar-országban a dögvész uralkodván, Ulászló király

¹⁾ Szalay: III. k. 440. l.; Istvánffy: i. m. IV. k. 49. l. — ²⁾ Engel: i. m. — ³⁾ Szalay: i. m. III. k. 464. l.; Pray: Annales IV. k. 336. l.; Engel: i. m. 145. l. —

gyermkeivel együtt Cseh-országba menekülendő, Tót-ország Rendeinek meghagyá: hogy távolléte alatt *mindenben a nádornak engedelmeskedjenek* ¹⁾.

1512-ben az ország-tanács Perényi Imre nádornak adományozta a horvát-bánságot; s így történt: hogy 1513-ban a boszniai-basa fegyvereit Horvát-országba bevívén, a horvátok nem akarták bánul ismerni a nádort, okúl adván: hogy Horvát-országban nincsen fekvő birtoka; — az új bán Beriszló Péter, veszprémi püspök, Dubiczánál, közel az Unnának a Szávába ömléséhez, az ozmánokat megverte, és a megfutamodott hadakat utólérvén, közülök kétezret levágott, még többeket a Szávába ugrasztott ²⁾.

1513-ban kelt oklevélben ugyan ezen Beriszló Péter mint „Praefectus Banaticus“ említettik, — ki Ulászlótól kieszközlé az „ut inferioris conditionis regnicolis contra potentiores iudicium impendat“ szavakat tartalmazó Protectionalis hatalmazványt.

1522-ik évben II. Lajos királyunkat, a hazai történelem lapjaiból ismeretes, szerencsétlen viszonyai készítették, sógora: osztrák főherczeg Ferdinándtól segédet elfogadni; s e célból a Krainhoz és Istria-hoz közelebb fekvő végvárak: Zengh, Knin, Szkradin, Klissza, Krupa, Lika, Osztrovicza osztrák őrsggel látattak el s Kaczianer János, lajbachi főkapitány hatósága alá helyeztettek ³⁾. A magyar tanácsosok nem látszottak érezni: minő csorbát ütöttek a koronának felségén e főkapitányság megismerése által; mert *ekkor került már a szoros értelemben vett*, vagy is: a Száva, s illetőleg a Kulpa folyón túl fekvő *Horvát-ország Ferdinánd birtokába* ⁴⁾. — Ugyanekkor Beriszló Péter, ki veszprémi püspöksége s bánsága mellett Vránát is, mint perjel, birtokolta, meghalálozván, perjellé Baráthy Mátyás, a királyi éles kamara egyik tiszte, nevezetett; — s horvát-országnak még a budai kormánytól függő részeibe bánokul: Carlovicz János és Baththyány Ferencz neveztettek; — az utóbbi a szerencsétlen mohácsi csatához három ezer lovaszt vezetett.

1524-ből tudjuk: hogy horvát-ország bánjainak fizetésére s várainak ellátására békes időben is 32 ezer arany szükségeltetett ⁵⁾.

Egy férfiut kell e korból felemlitenünk, mint horvát-tót-ország eseményeiben nem kevésbé szereplőt; s e férfiú *Frangepan Kristóf* volt, másodszülött fia Bernátnak, kit akkor többen gyanúba vettek, hogy

¹⁾ *Pálma*: Epist. Proc. R. Hung. P. I. 76—78. l. — ²⁾ *Szalay*: i. m. III. k. 477. l.; *Istvánffy*: IV. k. 60. l. — ³⁾ *Szalay*: III. k. 532. l.; *Istvánffy*: VII. k. 101. l. — ⁴⁾ *Szalay*: III. k. 532. l. — ⁵⁾ u. o. 543. l.

titokban a török kezére dolgozott; s mint illyet Derencsényi Imre ten-
tebb felemlített veszedelmének szerzőjét. — A Frangepánok az adriai
tengermelletti terjedelmes birtokuk — s főleg Veglia szigetheni állásuk-
nál fogva, Velenczének dalmáthoni igazgatóival gyakran egyenetlenségbe
s nem ritkán ellenséges érintkezésbe is jöttek. Általában találjuk ezt
Frangepán Bernátban és fiában Kristófban. Ez utóbbi már 1490-ben,
midőn Mátyás király halála után új királyválasztás történt, Miksa leg-
határozottabb pártolói közé tartozott; s ha bár *Pasqualigo Péter*, a ve-
lenczei köztársaság Magyar-országba küldött követének, Zágrábban
1510. martius 19-én kelt titkos tudósítása szerint, Frangepán Bernát,
mint látszik: fiai nevében is, vele értekezett, s Velenczének általuk a há-
ború alatt történt károsítása iránt magát mentetgetvén ajánlkozott, hogy
a köztársasághoz átmenni, annak hadiszolgálatába lépni, sőt Horvát-
ország elfoglalására is segítséggel lenni kész; — Frangepán Kristófot
még is érdemeiért I. Miksa a Velenczeiektől elfoglalt Ujvár, vagy is
„Newhaus“ várral jutalmazta meg, miről ez Augsburgban 1510. april
4-én térítvényt is adott; s történetileg bizonyos: miként Kristóf a csá-
szárnak a Velenczeiek ellen folytatott hadaiban 1509-től fogva 1514-ig
előkelő szerepet vitt, s a most mondott évben Friaulban Marano várát
csel által bevette s nem sokkal ezután Montfalconét is elfoglalta. Ámde
e hadi szerencséjének közepette, 1514. junius 5-én, Velencze fogságába
jutott. *Longena Péter* a Velenczeiek hadparancsnoka hivatalos jelentése
szerint, Longena hadi csellel élvén, a mondott nap reggeli 3 óra tájban
25 lovast Gradiska felé küldött, többi népeivel pedig lesben állt. Ugyan-
akkor a császári katonák kirohanást tévén Majanoba, már visszavo-
nultak vala, midőn a 25 lovast szaladni látván, reájok rohantak újra,
hogy őket elfoghassák; de általok a lesre csalván s a számosabb
Velenczeiektől megtámadtatván, közölök Frangepán Kristóf megsebesítte-
tett s 50-ed magával elfogatott; — s mindjárt junius 10-én a velenczei
pregadi tanács azt végezte: hogy Frangepán a Toresella nevű fogház-
ban, mellyben előbb a szinte velenczei fogságba esett mantuai herczeg
őriztetett, megkettőztetett örök mellett, tömlőczy főnök Dandolo János
különös őrködése alatt tartassék. Miksa császár Kristóf sorsa iránt
élénk részvétet tanusított, kitetszik ez nemcsak azon számos lépésekből,
mellyek megszabadítása végett Velenczében, legnagyobb részben a
császár részéről történtek, hanem két, magához Frangepánhoz, a csá-
szár által intézett levélből is, mellyeket *Wenzel Gusztáv* ¹⁾ *Marino Sanuto*

¹⁾ Magyar Akadémiai Értesítő. 1850-ki évfolyam 317—374. l.

munkájából közölt. — És maga II. Ulászló király is irt a velencei köztársasághoz, melyre adott választ szinte *Wenzel* után olvashatni¹⁾). — S ha bár Frangepán Kristóf megszabadítására atyja: Bernát, sógora: a gurki bibornok, sőt maga Miksa császár is mindenkép igyekeztek: a Velenceiek még is, Kristóf vitézségétől és ellenséges indulatától tartva, neki szabadságát vissza nem adták²⁾); hanem elhatározzák őt 1519-be Velenczéből, az akkor francia kézen volt Milanóba, átszállítani s itt egy nevesebb francia hadfogolyért kicserélni. Azonban Kristófnak sikerült megvesztegetett őrei segédével, Fiume melletti Castelnouvába menekülni. Hire neve nagyobb volt e vidéken, s a véghelyek hadnagyainak társaságában szerzett érdemeit Budán ha méltatták is, de nem azon mértékben, mint a büszke férfiú várta vala. Mert midőn Batthyány jutalmul Német-ujvárt nyerte az Ujlakiak örökségéből, — Tahy János Baráthy Mátyás halála után a vránai perjelséget, s mint a corbáviai gróf helyettesse a horvát-tót bánságot, Frangepán Kristóf „horvát-, tót- és dalmátországok védője“-nek czimét nyerte. Ezen szellemi díj s a pénz, melly e pénztelen időben, kis adagban kétségkívül, hozzá járult, nem volt az uralkodni, kormányozni akaró vitézférfiú inyére. Szalkán érsek kezét látta benne, ki eldődeinek: Bakácsnak és Szakmárynak hagyományos politikájával, a Frangepánok mellőzését is átvállalta. — II. Lajos királyunk által 1525. majus 7-re Pestre hirdetett Ország-gyűlés hírére Kristóf gróf is oda hagyta ősi fészket s feljött Budára; hol azon viszonynál fogva is, melyben öcsce: a néhai kalocsai érsek, Zápolyához és pártjához állott vala, s mert mindketten bosszút forraltak az udvar ellen, Frangepán és a vajda kezét fogtak, s a Nemesség, a „három ország védője“-nek czime helyett, Kristóf grófnak busásabb jutalmat ígért³⁾); a majus 18-kán tartott rákosi gyűlés elhatározta: hogy Tahy János fosztassék meg a bánságtól s a vránai perjelségtől, mert gyűlöletessé tette magát ama részek nemessége előtt, s Frangepán Kristóf neveztesseék helyébe. A gyűlés felbomlás után nagy volt a zavar az udvarnál, a királyi tanácsban. „Gróf Kristóf — mond *Francsics* kronikájában —: László érsekkel összeveszett vala, arczul csapta vala László érseket, mert László érsek is szakálába nyúlt vala gróf Kristófnak.“ A király habozott, mint szokása volt, kit tartson bűnösnek; végre értéseül adott: hogy mind saját személye, mind az ország összes főpapsága sértetett meg Szalkánban, és Kristóf gróf szakálostól, melyet Velence és

¹⁾ Magyar Akadémiai Értesítő. 1850-ki évfolyam 326. 327. l. — ²⁾ l. mind ezt igen terjedelmesen s oklevelekkel előadva u. o. — ³⁾ *Szalay*: III. k. 548—549. l.; *Istvánffy*: VII. k. 109. l.

Milano börtöneiből magával hozott, három napra a csonka toronyba vándorolt ¹⁾. — A még azon évi július 4-én tartott hatvani ország-gyűlés Frangepán Kristófot, vránai perjellé s horvát báuná nevezte, Zeng helyett, mellyhez családja jogot tartott, más uodalmat igérvén neki.

1526. april 15-én II. Lajos király, Batthyány Ferencz bánhoz következő rendeletet bocsátá ²⁾.

„Magnificio Francisco de Battyán Regnorum Nostrorum Dalmacie, Croacie et Slavonie Bano, ejusque Vice Banis fidelibus Nostris dilectis. Commissio propria domini Regis. *Ludovicus* Dei gratia Rex Hungariae et Bohemie etc. Magnifice fidelis nobis dilecte. Serenissimus Princeps dominus Ferdinandus Archidux Austrie etc. Sororius noster charissimus misit ad confinia dominii sui defendenda certum numerum gentium, committendo capitaneis illarum, vt vobiscum habeant mutuam intelligenciam de omnibus conatibus Thurcorum et presto sint vobis ad vestram requisicionem, eciam ad ferendam opem. Mandamus igitur nos quoque habete cum illis mutuam intelligenciam fauoreque, amore et beveuolencia illos prosequamini singulariter, et dum opus fuerit ac tuto fieri poterit absque finium nostrorum periculo: non deseratis eciam defensionem dominii sue Serenitatis, ita vt communibus viribus et mutua cura possitis confinia utriusque nostrum defendere. Ceterum tam dominos quam nobiles, ciuitates, oppida et villas in istis Regnis nostris Croacie et Slavonie vt iuxta mandatum Nostrum cum presentibus ad vos missum ordinent precio competenti ac aduehant et curent advehi de medio ipsorum, sufficientem copiam omnium victualium necessariorum ad alendas gentes prefati domini Archiducis, ne inopia et defectu vel eciam caristia victualium cogantur illas partes vacuas deserere. Secus igitur facere non presummatis. Datum Strigonii in Dominica Misericordia anno Domini 1526-o.“

Ugyancsak 1526-ban — a mohácsi vész előtt — Batthyány Ferencz bán elnöksége alatt tartott tartományi gyűlésben a slavon Rendek nevezetes hadi pénz segélyt ajánlának; havonkint t. i. 3 ezer arany forintot, fejenkinti felkelését a nemességnek, és minden ötödik nem nemes főnek kiállítását, végre nagyobb szükség esetében: az egész nemes és nem nemes nép fegyverre szólítását; — és ennek végrehajtásával Kőrös megye részéről, melly akkoron társai közt a legnagyobb s népesebb volt, megbizattak: Hampo — máskép: Ernust János, Pogány Zsigmond, Priascoczi István, Hobetics Boldizsár; — Varasd megyéből: Rátkay László; — Zágráb megyéből: Vojkovits Miklós, Vojkovits Ádám itélőmesternek fia; — és Verőczéből: Bánffy János.

Bekövetkezett a szerencsétlen emlékü mohácsi vész! míg az ezt előidéző török országszerte dúlt és rabolt: a már a hatvani gyűlésen „magyar király“-lyá, lelke egész erejéből, óhajtkozott Zápolya János —

¹⁾ Szalay: III. k. 556. l.; Podhradczky József: Eredeti két magyar kronika, minő veszedelem érte a mohácsi ütközet után Magyarországot. Pest, 1833. 13. l. —

²⁾ Chmel József: Actenstücke zur Geschichte Croatiens und Slavoniens in den Jahren 1526 und 1527. Wien, 1846. I. l.

Hellay-ként ¹⁾ Szegednél fűtözék s onnan éjjel elorozkodék a néptől, megkötni az eblánczot a Szultánnal.“ Egyetlen férfiú állott — jegyzé meg a korán elhamvadott *Jászay Pál* ²⁾: — a borús napok közben a magyar korona alatt, kit úgy látszik, semmi pártérdek, semmi magán nézet, hanem egyedül a köz haza s a királyi trón iránti rendületlen hűség vezetett. Ez Zeng, Veglia és Modrus grófja, a már felmutatott *Frangepán* Kristóf volt. Mint horvát-, sem a magyart átallában, sem különösen az ország ekkori fő tisztviselőit nem szerette. — A Szalkán László érsekkeli versengések inkább, mintsem az e miatt a csonka toronyban töltött 3 napi fogság, voltak okai: hogy a különben is könnyen fellobbanó, haragos természetű Frangepán Kristóf épen akkor, midőn vitéz karját s szellemét a haza legkevéssbé nélkülözhetette, nemcsak Lajos király udvarát egészen odahagyta, de az osztrák főherczeg: Ferdinánd szolgálatába állott, s Magyar-ország főkapitányságát a török ellen, melylyel az ország-gyűlésből megkináltatott; világosan elvállalni vonakodott. Midőn Szulejman roppant serege a határszélek felé már mindinkább közelebb nyomult, ő Ferdinánddal még mindig Speierben, a római birodalom gyűlésén, mulatott; hol 1526. aug. 1-én adelsbergi kapitánynya is nevezetett; és csak midőn a köz hazát fenyegető veszély annyira hatott lelkére: hogy elébbi bosszúságait feledje; sietett elő a birodalomból. Mihelyt azonban a magasztos eszme: szabadítójául jönni a honnak, megfoganzott keblében, nem csak megigérte Lajos királynak, hogy védelmül, lehető legnagyobb gyorsasággal, meg fog jelenni, de alkapitányával: Zárai Jeromossal együtt Horvát-országba megérkezvén, mintegy 1500 főnyi lovas és némely gyalog hadait összeszedte s miután a királyt több ízben Isten szerelmére kérte: megne kísértse az ütközetet az ő eljötteig, Tót-ország fele megindult. Sept. 1-én Zággrábba ért. Ott kapta másnap a szomorú hirt: hogy seregünket a török tönkretette. „Mult szombaton — így szól zengi püspök: Josefics Ferenczhez, sept. 5-én, sajátkézzel irt horvát levelében — 450 lovassal Zággrábba jöttünk. Isten bizónságunk: elébb nem indulhattunk. Itt lévén már másnap egy, majd más, majd harmadik ember jött s azt mondta: hogy a török megverte a királyi felséget. Ugyan az nap érkezvén a harczból sógorotok: Kobazits György, ő azt állította, hogy ő Felsége a Dunán át elszaladt, miért mi hálát adunk Istennek, s nem kívánnánk élni, ha ez másképp volna. Miután azonban ő Felsége megmenekült, azt hiszük: e csapás hasznos volt, mert ha a magyarok a török császáron diadalmas-

¹⁾ Magyar krónika. Győri kiadás. 383. l. — ²⁾ A Magyar nemzet napjai a mohácsi vész után. Pest. 1846. 25. l.

kodnak, ki élhetne tovább alattok, ki maradhatna meg közöttök s lenne-e határa kevelységöknek? Ha mi idejében megérkezheténk a harcza, mi valánk az első, kik azon rossz rend miatt, melly, mint halljuk: seregükben uralkodott, elvesztünk volna az ütközetben. Haljuk, hogy mindenki kapitány volt s ugyancsak ügyetlen-rendetlenül rohantak a harcznak. De ez megtanítja őket, miszerint jövődre szelidebbek s kapitánjaiknak engedelmesbek legyenek. Örvendünk a ti megmeneküléstecken is. Öcséteket a királyhoz küldtük, kimenteni bennünket, hogy a harcban jelen nem lehattunk; és ugyan erre kérünk titeket is, mert bizon nem volt költségünk, zálogra sem tudtunk keríteni, és mindennek a bán ur az oka, ki a Tót-országiak által megajánlott segedelempenzt előadni nem akarta. Valóban fájlaljuk, hogy jelen nem lehattunk, és fájlni fogjuk a mig élünk.” — Miket azonban Frangepán bátor vitéz lelke a hazáért, ily körülmények között is, tenni kívánt és tett, nem csupán e fájdalmas felajdulásokban határozódtak. Legszomorítóbban hatott ő reá, hogy az ország főbbei, az egész nemesség, polgárság, a helyett, hogy erejüket egyesítve, az ellenségnek ellent állani s dulongásainak gátot vetni ügyeztek volna, magokról teljességgel megfeledkezve, gyávául mindnyájan futásnak eredtek, s Tót-országban, bár a török a Dráván innen Mohács mellett székel, senki sem maradt. Nehogy tehát a közrémület s elcsüggedés nyomorúan tönkre jutassa az egész magyar állodalmat, nemcsak szóval s példával bátorított mindenkit, de a Száva s Dráva közt hadaival előre nyomult, a parasztságot neki buzdította, s nyílt leveleket bocsátott rögtön mindenfelé; miszerint ne féljen senki, mert a király csaknem az egész sereggel s valamennyi urakkal megmenekült, és csupán néhány gyalog s némely táborszer veszett el. Bár késő, de a jövődő fergeteget a jelen ború-tengerben látó jósként intette egyszersmind a királyt, kit Budára szaladottnak hitt, hogy miután a török igenhihetőleg vagy előre nyomul s Budát fogja ostromlani, vagy visszafordul Jajcza felé s ezen várat elfoglalja; az első esetben Budát oda ne hagyja, hanem várja be magára az ostromot, mert ha onnan is elszalad, a lakosok elrémülnek, senki ő hozzá vagy a csatára nem, hanem mindnyájan csupán és egyedül a szaladásra fognak készülni, s így az országot veszélybe dönti, ha pedig ott marad, a hadak mindenfelől hozzáseregelmek, s a török kénytelen lévén fegyveres népét két részre, azaz a Dunán innen és túl, felosztani, ezek egyikének Lajos azon erővel, melly az erdélyi vajda zászlója alatt közelg, csekély idő vártatva nemcsak megfelelhet, de véget is vethet, másika ellen pedig ő, azon 20,000 emberrel, kiket 8 nap alatt Tót-országból reményl, tüstént indul, hová a ki-

rály parancsolandja. Attól ne féljen, hogy eleségben szükségét fog látni, mivel azt a török, hanemha vizen, nem eszközölheti; sőt itt is nehezen, mert hajói a Dunán a budai ágyuk miatt idejében fel nem evezhetnek, főként ha a király a malmokat az egész Dunán lánczokkal összecsatoltatja, azokba szakalos-löszerekkel ellátott népet helyez, s így részről a török felnyomulását meggátolja, más részt a malmokban lisztet őrltet. Ha pedig a török tartván az őszi hidegtől, budai útjával felhagy, valószínűleg Jajcza felé tér vissza, Tót- és Horvát-országon keresztül. Tót-országban pedig ő sok szoros helyet tud; e szerint, ha a király elég hadakat küld, ezekkel oly helyen támadhatja meg az ellenséget, hol annak nemcsak ellent állhat, de Isten segedelméből nagy kárt is okozhat. Mind ezeknél fogva javaslá: állíttassa ki a király őreit s kémeit, kik vizsga szemmel tartsák, merre indítja a török táborát; egy-szersmind a zágrábi káptalannak s polgároknak parancsolja meg, hogy az ő számára ágyukat szolgáltatassanak ¹⁾).

Ha mindezek a magas szellemű Frangepán óhajta s terve szerint történhetnek vala, nincs kétség, hogy bár nem kamatostól is, de igen egyenlő súlyarányban visszalehetett volna juttatni a töröknek, a szenvedett veszteséget. Azonban a király eltűnte inkább, mint bizonyos elveszte, füstté olvasztotta mind e szép reményeket. Frangepán maga mindenütt jelen nem lehetett, az ijedség s közrémület árját egyedül felnem tartóztathatta. Elbúsult oroszlányként rohant ő ki a Dráva-Száva-közből Somogyba, onnan Fehérvárra 500 emberből álló csekély de lelkes hadával; s míg személyesen a városiakat honmaradásra, önvédelemre s kitűrésre tüzelte, hős csapatja nem csak a Fehérvár körül rabló török csordát vitézül visszaverte, de Szulejmannak a Dunán még át nem költözött hadseregét oly nagy riadásba hozta, hogy az sept. 23-kán, hajnal előtt másfél orával, az oszmán első imádságkor, a Duna hidnak neki tódulván, ez 3 darabra szakadt, kettejét a víz elvitte, több ember a Dunába fult, s a túlban maradt néhány sátor, szekér, tömérdek teve, ló, öszvér, számtalan fogoly és zsákmány, a törökök által részint leöletett, részint odahagyatott²⁾).

Sokkal fontosabb személy volt tehát, a mondottaknál fogva, Frangepán Kristóf, a mohácsi ütközetet követő nemzeti nagy szomorújáték színpadján, hogy sem őt Ferdinánd királynak mások felett megnyerni érdekében ne állott volna. Már sept. 8-án saját kezűleg írott levelével kereste meg őt s kérte: miszerint őt és hitvesét, Lajos király törvényes

¹⁾ Gévay: Urkunde zur Gesch. von Ungarn. 1841. 14—15. l.; Jászay: i. m. 25—28. l. — ²⁾ Jászay: i. m. 29. l.

és természetes örököseiül ismerje el; s mint hű és engedelmes alattvaló ő hozzá csatlakozzon, s a török erőszakos benyomulásainak meggátlására egész erejével szövetkezzen. Mit is ez mint hű és hálás honfi miként teljesített légyen? a már mondottakon kívül az is tanúsítja: miként az ország lakosait, szerteküldött leveleivel, lelkesítette, hogy míg ő él, benne bizzanak, ő nemcsak elnem hagyja őket, de vérével s életével is oltalmazza. — És e lelkes bátor fellépésének az lön következménye: hogy a szétszaladt urak és nemesek nagy részt visszatértek lakjaikba, s a Tót-országi Rendei sept. 23-ra közországgyűlést hirdettek Kapronczára, a honvédelem felett tanácskozándók ¹⁾. Elhalmozták itt az egybegyűlt Rendei Frangepánt elismerő hálás köszöneteikkel; egy és öszszes hang volt: hogy ő mentette meg őket a töröktől Jajcza ostromakor, ő most ismét, midőn rajta kívül, a világon mindentől elhagyattak; — senkit mást tehát, csak egyedül őtet óhajtják és akarják kormányzójuk s védelmezőjökül. Az egybehangzó akarat majd, örömrivalgásokban tört ki; Frangepánt, mint Tót-ország elválasztott kormányzóját és védelmezőjét a Rendei felkapták, szokás szerint háromszor a levegőbe emelték, s neki engedelmességet fogadtak, nem csak a török de bármely keresztény ellenség s erőszakos megtámadó ellen; aztán a haza védelmére minden füsttől egy arany forint adót határoztak, s az új kormányzót Erdődy Simon zágrábi püspökkel, és néhány más társakkal együtt, az özvegy királynéhez Pozsonyba követeikül rendelték, a király elhunytából eredt fájdalmodkat kijelenteni ²⁾.

A kapronczai gyűlés határozatainak hire, villámsebességgel terjedt el Magyar-ország dunántuli vármegyéiben, hol az elbúsult földnép: a parasztság, magát a várt védelembe megcsalatva, s a török mézárásainak mintegy szándékosan 'odahagyva látván, a csak néhány évvel előbb, épen az erdélyi vajda által letiprott Dózsaféle bosszúló zászlót újra megragadta, az ország-utakat csoportosan elállotta, s a nemességet, melly, nyilván kimondott hiedelme szerint, az országot ennyi veszélybe buktatta, tüzzel vassal kiirtani indult. A rémitően terjedő lázadás rögtöni meggátlása végett az alsó vármegyék, névszerint: Posega, Baranya, Somogy és Zala gyűlést tartottak s követeiket küldötték Frangepánhoz, kérni őt: siessen hozzájuk, legyen nekik is kormányzójuk és védőjük, miután az egész Magyar-honban nincs egyetlen egy főember is, ki őket e nyomorok örvényéből kimentse; — igérvén: hogy nemcsak a Tót-országiak által megajánlott adót megfizetik részökről is, de életü-

¹⁾ Gévay: i. m. 27. l.; Jászay: i. m. 61. l. — ²⁾ u. o. 62. l.

ket készek mindnyájan mellette feláldozni. Frangepánnak bizonyos tudósításai voltak ugyan a felől: hogy az erdélyi vajda, kinek Magyarország védelme inkább volt volna tisztí kötelessége, még ekkor is 30-ezer embert tart táborában, ő még is mind a mellett, hogy ágyúban, tábor-szer — s fegyverben nem nagyon bővelkedett, nemcsak embereit indította rögtön kikémleni merre jár a török? de személyesen is sietni Magyar-országra annál inkább elhatározta, mert innen levelei érkeztek, melyekben neki azt irták: hogy Ferdinánd osztrák főherczeg nagy szorgalommal gyűjti hadait s fegyverrel szándékozik elfoglalni az országot; a magyar urak, nemesek és a nép pedig egy szível szájjal vallják, miszerint készebbek a töröknek megadni magokat, mintsem hogy a német urasága alá jussanak, s idegen örökölje koronájokat. Miután tehát sept. 29-én, már mint Tót-ország és Posega vármegye védője s oltalmazója Dandolo János-Antalt, a kereszténység érdekében nyújtandó segedelemre, levelében felszólította, neki egyszersmind megbízott küldötte által *némi nagyvezetességű titkot* izent; Kapronczát, Tót-ország városát odahagyta¹⁾; s a parasztlázadás lángjait eloltandó, a Dráván ismét átkelt. Személyes megjelent Magyar-országon, tüstént helyre állította a belcsendet s bátorságot. Nem elevenen sütette ő az embereket, nem éhséggel vesztette, nem karóba vonzatta, mint 1514-ben Zápolya János, hanem az elkeseredett nép igazságos fájdalmait méltányolva, ügyes nyájassággal, a megsérült érdekek iránti kellő gyöngédséggel vetette magát közbe s békéltette ki a parasztságot a nemességgel. És e ritka szép jellemről áthatva, nemcsak a fentebbi 4 megye váltotta be ígéretszavát az által, hogy őt, védői tisztébe igtatásul, szinte háromszor levegőbe emelte s teljhatalommal felruházta, de a többiek is mind a tizenketten kérve kérték: fogadja őket is szárnyai s pártfogása alá. Sőt

¹⁾ Frangepán e levelét eme szavakkal végezte be: „Scritta in *chuoprinnch* Oppido in *Mezo schiauonia*“ az az: iratott Kaproncza mező-városban Tót-ország közepén“, s magát ekként irta alá: „Christophoro Frangepano tutto de vostra Signoria, et tutor protectorque *regni Slavonie et comitatus posege*.“ Frangepán tehát, kiről képtelenség volna feltenni: hogy ne tudta volna, hol fekszik Slavonia, Kapronczát nem Horvát-, hanem Tót-országba helyezi, s Pozsega vármegyét, mint Magyar-ország részét Slavoniától megkülönbözteti. Hasonlót teszen az ő ekkor Somogyban mulató alkapitánya *Zárai* Jeromos, Slavonia alatt ő is a mai Horvát-országot értvén, s Pozsegát a magyar vármegyékhez számítván. „Hanno mandato — ugymond da sua Signoria tutti li altri contati de qua del danubio, qualli sono XII. pregando sua signoria, li voglia etiam acetar soto lombra et protezion sua, come sua Signoria a fato *Slavonia e posega*, e barania, e semogia et salla, quale son le magior parte del regno *dongaria*.“ *Jászay*: i. m. 63—64. l.

a Frangepán tekintélye, s személye iránti hála és tisztelet, e részeken anyira nőtt, miszerint őt a horvátok is megbízták követségökkel, ő hozzá csatolták társakul Máriához kijelölt embereiket, s csak egy intézésben került volna mind az egész Dunántúllal és Tót-országgal fegyvert fogatni bár ki ellen különbség nélkül, és figyelve azon ellenszenvre, mely magát a magyar keblében az idegen nemzetbeli királyok iránt megfészkelte, figyelve egyszersmind a méltó gyűlésre, mely az erdélyi vajda ellen, az imént elősoroltak miatt, közönségesen keletkezett, némelly hivebbek hallgatagon Frangepánt tüzték ki a nemzet kedveltjeül, ő benne látták azt, kire ha Isten akarata is hozzá járul, szólhat az egész magyarhon kormánya. Megvillant-e neki magának is ez eszméjében vagy sem? s azon *nagynevezetességű titok*, melyet Dandolónak izent, nem ezt tárgyazta-e? elnem határozhatjuk; történeti adataink csak annyit bizonyítanak, hogy ő az őt felszólító vármegyékhez viszont követeket küldött, kikkel azok a tárgyban addig végezzenek, míg tót- és horvát-országi küldetését az özvegy királynénál teljesítvén, késedelem nélkül visszatérhet; a nemesség és parasztság közötti béke fenntartására s a tartomány biztosítására pedig, egész hadi seregét, különösen Somogyban és Baranyában alkapitánya Zárai Jeromos vezérlete alatt, felesebb számú lovasait hagyta ¹⁾. —

Mindezek Batthyány Ferencz bánnak annál kevésbé tetszhettek, mert közte és Frangepán Kristóf közt, miként ennek a zengi püspökhöz sept. 5-én irt fentebbi leveléből világos, a barátság nem igen erős lábon állt. Ezért Batthyány sept. 30-kán Varasdon Kruzsics Péter zengi kapitány és klisszai várispánnal külön egybejövetelt tartott; melynek következtén Kruzsics személyesen akart indulni Ferdinándhoz, megkérni őt: hogy neki, a néhai Lajos király rendeléséből parancsnoksága alatt álló, de többé, a Ferdinánd segedelmé nélkül, a török ellen fenn nem tartható, dalmát- és horvát-országi végvárakhoz pénzt, egyszersmind gyalog puskásokat adjon; Batthyány azonban a személyes menetelt azért: nehogy az említett várak kapitány nélkül maradjanak, ellenezvén, Ferdinánd a fentebbiekre, mindkettőnek levele által ²⁾ kéretett meg, jelesen

Batthyány-ié így szólt:

„Serenissimo Principi et domino: domino Ferdinando Hispaniarum Archiduci Austrie Ducj Burgundie ect. domino meo gratiosissimo. Serenissime Princeps et domine: domine mihi gratiosissime Seruicium ac

Kruysyth Péteré pedig így:

„Serenissimo Principi et Domino Domino Ferdinando Principi Hispaniarum Archiduci Austrie Duci Burgundie etc. Domino meo gratiosissimo. Serenissime Princeps et Domine Domine mihi gratiosissime,

¹⁾ Jászay: i. m. 63—65. l. — ²⁾ Chmel József: i. m. 21. l.

mei commendacionem. Egregius dominus Petrus Krusych capitaneus Segniensis rogavit me ut pro parte sui Vestre Majestati scriberem: qui castra sine auxilio Vestre Maiestatis que tenet: seruare potest nullo modo: Cum itaque castra ipsa sint finitima: Vestre supplico Maiestati velit sibi auxilium pecuniarum mittere et pedites pixidarios: Nam si castra ipsa quod Deus auertat perierint: et Regna Vestre Maiestatis damna capient maxima: volebat ipse Vestram Maiestatem accedere: sed ego non permisi illum illac ire: misi ipsum ad castra ipsa que tenet: Ne per incuriam damnum patiantur aliquod: Et cum hoc Vestram Maiestatem feliciter cupio valere ac me et seruicia mea vnice commendo. Ex Warasd die dominico proximo post festum beati Michaelis Archangeli 1526. Eiusdem Vestre Majestatis Servitor deditissimus Franciscus de Battyán, Regnorum Dalmacie, Croacie et Slavonie Banus mp.⁴

Post fidelium serviciorum meorum humillimam comendationem. Misi ad Majestatem Vestram serenissimam Hunc Nobilem Andream familiarem meum, presentium uide licet ostensore, qui Maiestati Vestre Serenissime et seruicia mea comendaturus, et necessitates castrorum finitimorum, que sunt in Regnis Dalmacie et Croacie, quorum officio ex benignitate Serenissimi et gratiosissimi domini mei Ludouici Regio Hungarie, fungor, declaraturus est. Quam ob rem Maiestati Vestre Serenissime supplico humillime, dignetur ipsum benigne exaudire. Dictisque ipsius indubiam fidem adhibere, et me seruiciaque mea Maiestati Vestre commendo. Datum in Warasdino Dominico die proximo post festum Beati Michaelis Archangeli. Anno domini 1526. Majestatis Vestre Serenissime humilis et fidelis seruitor. Petrus Krwsyth Capitaneus Segniensis et Comes clissiensis. ect.

mindkét levéllel Kruzsicsnak András-deák nevű nemes szolgája küldetett Ferdinándhoz, ezenfelül Kamarjay Tamás tót-országi nemes VII. Kelemen pápához a végett: hogy immár a török szomszédságában fekvő Jajczának és Klisszának a fenyegető véstől megmentésére ő is nyújtson segédelmet¹⁾.

E közben Ferdinánd Batthyány Ferencz bánhoz és a Tót-országi gyűléshez Dietrichstein Zsigmondot és Auersberg Jánost indította, kiknek ez alkalommal hat megbízó levelet adatott át czim nélkül a Tót-országi püspökök és prépostok, — hármat hasonló alakban az ottani grófok és bárók s ugyanannyit a nemesek kezébe szolgáltatandókat. — A Horvát-országi Rendekhez Frangepán Kristóf és Jurisics Miklós jejjeltetett ki s számokra a Blagay, Karlovics János, Prundlen Farkas, Zriny Miklós és Schlick Albert grófokhoz szóló megbízó levelek elkészítettek, melyekhez még egy nagyobb is adatott a Horvát-országi gyűléshez, s kettő czimtelenül más ottani grófokhoz, bárókhoz, és öt a nemesekhez²⁾.

Az özvegy királyné: Mária és Ferdinand által oly rég óhajtott találkozó, — s egyszersmind a magyar korona elnyerési nagy terv kivitelének, az özvegy királyné mellett lévő magyar főemberekkel leendő czélszerű és alapos elrendezése, a Pozsonyhoz közel eső Hainburg alsó

¹⁾ Istvánffy: IX. 84. l.; Jászay: i. m. 66. l. — ²⁾ u. o. i. m. 66. l.

osztrák határszéli városba; october 14-re tüzetvén ki — Már'a, mielőtt Hainburgba rándulna, ezen egybejövetelről levelében a tekintélyben s hatalomban naponta növekvő Frangepán Kristófot is tudósította; felszólítván őt, sőt meghagyván neki: hogy miután az ő ottani jelenlétére, kit, miként hallja, a hű horvát- és tót-oroszági urak és lakosok is, különben is követül küldöttek, néhány társaival Ferdinándhoz; szüksége van; tegye félre minden ügyét, dolgát s társaival együtt haladék nélkül Pozsonyba siessen olyképen: miszerint vasárnap, azaz említett octob. 14-én, vagy legalább a következő hétfőn, Hainburgban megjelenhessen. E levél szövege következő ¹⁾:

„*Maria* ect. Constituimus cum Serenissimo Principe Domino Ferdinando, Archiduce Austriae, fratre nostro carissimo convenire, cum quo ad diem Dominicum proxime venturum in Civitate Hainburga, hinc ad duo milliaria distante, coram constitueremur. Quia autem opus sit nobis in eo conventu praesentia Fidelitatis Vestrae, quam etiam aliquin Oratorem a fidelibus nostris, Dominis et regnicolis Croatiae ac Slavoniae ad ipsum Serenissimum fratrem nostrum una cum suis Collegis missum esse intelligimus. Quare hortamur Fidelitatem Vestram, eidemque committimus, ut posthabitis aliis suis omnibus rebus, et negotiis ad Majestatem nostram una cum suis collegis sine mora venire velit et debeat, ita, ut die dominico proxime sequenti, vel secunda eius diei in Hainburga constitui possit. Aluid ne feceritis. Datum Posonii 1526.“

A dolgok hirtelen változtához képest azonban, a célbavett összejövetelnél, sem a kitzüött határnap meg nem tartathatók, sem azoknak mind, kik ott jelen lenni óhajtanak, tanácsa nem használtathatók ²⁾. Sűrű leple alá azon titkos értekezleteknek, melyek Hainburgban octob. 16- és 17-én tartattak, nem pillanthatunk. October 18-ról tudjuk mégis, hogy e napon Ferdinánd Kreutzer György laibachi székes főesperestet és Dornberg Rézmánt Pozsonyba küldötte követekül, meghagyván nékiek: hogy a *Chmel* ³⁾ által közlött eme utasításhoz képest a Kancellárnál és Nádornál eljárjanak:

„Se ad prefatum Episcopum Zagrabiensem et Collegas suos Croatiae et Slavonie condeputatos conferre debent et simul eis post exhibitas Nostras literas Credentiales nostram bonam voluntatem gratiam et benivolentiam narrabunt et exponunt. Porro declarabunt etiam qualiter nos plurimum gausi simus de eorum aduentu quem nonnisi bonum faustum et felicem nobis et rebus nostris augurari possumus. Eos pariformiter omnes et singulos nostro nomine rogaturi et hortaturi ut in illa sua fide, amore et affectione, quam erga nos et Serenissimam domum nostram hactenus gesserunt et habuerunt, perinde persistere et perseverare velint.“ —

Mig ezek Hainburgban octob. 18-án irattak, egy nappal előbb, vagyis octob. 17-én Tokajban, Zápolya Székesfehérvárra ország-gyü-

¹⁾ *Pray G.*: Epistolae Procerum R. Hung. I. k. 279. l. — ²⁾ *Jászay*: i. m. 94. l. — ³⁾ i. m. 22. l.

lésre meghívó leveleket adatott ki; — a Batthyány Ferencz bánhoz intézettnek tartalma következő volt ¹⁾:

„Nagyságos Úr, igen tisztelt atyánkfia, barátunk! Milly veszély közt forgott sőt forog s hullámszik még most is e nyomorú ország, néhai boldog-emlékezteli kegyelmes urunk fenséges Lajos király úr siralmas elhunytá, odaveszte, s a magyar nemzetnek a köz ellenséggel Isten ítéletéből szerencsétlenül kísérlett minapi ütközetben történt megveretése és tönkrementje után, — úgy hiszük: nemcsak tudja Nagyságod, de nagy részt mintegy kézzel tapasztalta. Nehogy tehát azon ellenség, ha senki ellent nem áll, a nemesség s az ország még megmaradt részét is összetiporja, mi, mint a szent korona igaz tagjai, egybegyűltünk Tokaj mezővárosához, hogy az ország védelméről, oltalmáról, a szenvedett csapás és közveszély helyreállításáról gondoskodjunk. Azonban, többszöri tárgyalkozás, többszöri kölcsönös együttbeszélgetés után úgy találtuk, hogy e részben fejdelem és igazgató nélkül, s a nagyságtok és más urak s atyánkfiak távollétében, hasztalan törekszünk, semmi állandót, semmi érvényest, az országra nézve jót és üdvest, nem végezhetünk. Ez okért, nehogy a késedelem nagyobb veszélyt szüljön, új királyválasztásra tételre, köz országgyűlést vagy egybeseregletést véltünk a legközelebbi szent Imre napra Fehérvárra kitűzendőnek, kihirdetendőnek. Miért is Nagyságodat ezennel felszólítjuk, intjük, buzdítjuk és igen — igen kérjük: tegye félre minden ügyét, dolgát, jöjjön a kitűzött szent Imre napra Székesfehérvárra, s ott velünk és a többi urakkal, országlakosokkal, már a gyűlés első napján jelen legyen, az új királytételről, az ország veszélyei elhárításáról, s azon ország megtartásáról együtt tárgyalkozandó, gondoskodandó; mert máskülönbben bizonyosnak tartsa Nagyságod, hogy mi, az itt együttlevő többi urak s atyánkfiak társaságában azokra, kik az említett időre és helyre megjönni, s ott velünk jelenlenni, akár makacsság, akár hanyagságból netalán vonakodnának, olly büntetést határoztunk szabni, millyet ezen ország elferdült s elszakadt tagjai érdemlenek; melly még unokáikra is örök gyalázatot s jószág vesztést vonand; és a mellyet mi új fejedelmünk, királyunk által is megfogunk erősíttetni. Máskép tehát, ha az ország üdve, saját élte, nyugalma s gyermekei szabadsága kedves előtte, ismét kérjük, ne cselekedjék. Kelt a fennevezett Tokaj mezővárosában, szent Lukács örömhírnök ünnepe előtti nap, az Úr 1526-ik esztendejében.“

Sietett Ferdinánd is octob. 25-én Máriával s a Nádorral a magyar ország-gyűlést Komáromba sz. Katalinnapra kitűzetni ²⁾. E közben Fransepán, Karlovics Jánossal, Varasd és Zágráb vidékén, — hol az volt már a vélemény, hogy egész Tót-ország ahhoz áll, ki elébb királyllyá tétetik, — mintegy 3000 gyalog és 400 lovas hadaival tanyázott. Azonban Ferdinándhoz eddig annyira forró keblében, a német tanácsosoknak eltérő javaslatai, miként azon ingatag hűség, mellyet a Pozsonyba gyűlt némely urak köz portékaként árultak, némi visszarezzenést gerjesztének, el annyira: hogy mielőtt Győrbe, hova Ferdinánd által 2000 gyalog és 1000 lovassal küldetett, elindulna, saját vagyonát s az ország hadi és

¹⁾ Jászay: i. m. 85—87. l. — ²⁾ Mária özvegy királynénak meghívó levelét l. Kováchich: Suppl. ad Vest. Comit. 3. k. 85—86. l.

egyházi kormányvezetőjét biztosítandó, november 10-én, világos szerződésre kívánt Ferdinánddal lépni; melynek Pozsonyból átküldött feltételei voltak: hogy Ferdinand Frangepán minden jószágáért jót álljon, őt egyszersmind Magyar-országon hadai fővezérévé, Erdődy Simon zágrábi püspököt pedig, ha hely talál lenni, esztergomi érsekké nevezze ¹⁾. — Ferdinánd a körülmények bővebb kifejlődésére, s a Fehérvárra Zápolyához küldött követei visszaérkeztére várva, nem adott kielégítő választ. Frangepán Györbe elutazott; hol Zápolyának Fehérváron királylyá kiáltatása felől értesülvén; november 14-én azt iratta olaszul, Záray Jeromos által, Ferdinánd mellett lévő Cles Bernat trienti herczeg-püspökhöz: hogy ő a Ferdinánd java előmozdításán tanakodván, a dolgok jelen helyzetében elkerülhetlen szükségesnek látja, miszerint Ferdinánd a Záray levele átadójától, Kantorics Lőrincztől, egy latin levelet küldjön rögtön hozzá, melyben nyilatkoztassa ki, hogy tőle teljesen kielégítő értesítést kapván Erdődy Simon felől, ezt az esztergomi érsekséggel felruházni hajlandó. Ezen levélben pedig Ferdinánd Erdődy ellen semmi kifogást ne tegyen, az érsekséghez semmi feltételt ne kössön; ilyenképen bizton reményli: hogy Erdődyvel, ha őt szándoka változtatására tán különben nem lehetne is birni, kellőleg rendbe hozhat mindeneket. Mire nézve, Isten segedelmével, még ez nap elindul Tót-ország és Posega vármegye fele ²⁾, hogy ott Erdődyvel találkozáván, őt a komáromi gyűlésen megjelenésre vegye, s a többi kellő lépéseket is megtehesse. E részben azonban szükségesnek hitte: hogy Cles, a többi tanácsosokkal együtt, kérje Ferdinándot, miszerint a magyar- és horvát-uraktól világosan tudja meg: kik kívánnak az ő pártján lenni? ezektől aztán, minthogy „a világ oly különös, írásban vegye ki ígéreteiket“, s neveiket Kantorics által küldje meg Frangepánnak, hogy tudhassa, kikben bizzék, s miként alkalmazza további lépteit. Ezenfelül a királyné s a nádor még egyszer írjon tüstént az ország minden uraihoz, és pedig nem csak azokhoz, kik a vajda gyűlésén meg nem jelentek, de a kik ott jelen voltak, sőt magához a vajdához is, miszerint a szent Katalin napjára kitűzött ország-gyűlésen jelenjenek meg; óvást tévén, hogy ők lesznek okai az ország veszedelmének, melyet makacsságuk előidézhet. „Ha a vajda és párthivei — mondá Frangepán — a komáromi gyűlésre eként meghivatnak, ez az ő tekintélyöket csökkenteni, szívöket marczon-

¹⁾ *Pray*: Hierarch. II. 257. 1.; *Katona*: XX. k. 8. 1.; *Jászay*: i. m. 194. 1

²⁾ „Otzi a dio piassendo sua signoria si partetira de stesso al regno di Sclauonia e Posega“ tehát ismét megkülönbözteti Záray Pozsega vármegyét Tót-országtól.; *Jászay*: i. m. 194. 1.

golni, egyszersmind nekik azt, hogy számba sem vétetnek, mutatni fogja.“ Es ha mindezek, mint felette szükségesek, késedelem nélkül foganatba vétetnek, s e mellett maga részéről is Ferdinánd mindent lehetőleg jobban elkövet, Frangepán szinte ígérte: hogy semmit elnem fog mulasztani, mi tehetségétől kitelik. Végre még azt ajánlotta: hogy az imént említett urakhoz, valamint a zászlósok, sőt magához Frangepánhoz, Ferdinánd is írjon külön latin leveleket, oly nyilvánítással: hogyha a királyné által hirdetett ország-gyűlésen megjelennek, ott ő igazán s igazságosan befogja bizonyítani; miszerint a vajda jogtalanul koronáztatott meg s a miket tett, az ország törvényei s rendeletei ellenére tette. Ezen leveleket pedig a néhai b. e. Miksa császár és Ulászló király közt Pozsonyban és Bécsben kötöttetett s vele másolatban közlendő szerződésen vélte alapíthatni, és különösen azt, melly ő hozzá küldetnék, következő tartalomban szerkeszteni: „Gróf! Értésünkre jutván, hogy téged némely vidékek, magunk és az ország nagy hasznára, védőjökül választottak, ezennel tudtadra kívánjuk adni: miszerint minden vérontás nélkül ügyekszünk jogunkat életbe léptetni. Úgy értjük azonban, hogy némelyek, kik a vajdával tartanak, sőt maga a vajda is, magán hasznuk s javuk miatt az ország közveszedelmével nem gondolnak, s ez utóbbi a magyar koronát, Isten és világ jogai, s az ország törvényei, rendeletei és határozatai ellenére, bitorolja; miként ezt ama szerződésnek, melyet azon urakon felül, kiknek erre lépniök hatalmokban volt, maga a vajda is megerősített, ide rekesztett másából meg fogod érteni. Mi tehát, bár e jogunkkal felhagyni semmikép sem szándékozunk, a keresztény vér omlását örömet meg akarnók kimélni; és ezért kedvesen értvén, hogy a közelebbi sz. Katalin napra ország-gyűlés hirdettetett, téged, mint a fennemlített vidékek védőjét, ezennel felszólítunk: bird reá az ottani valamennyi urakat és nemeseket, miszerint a mondott gyűlésen azon szabadságaik megmentésére, mellyeket az ő őseik annyi évek előtt szerzetek, mellyeket annyi magyar királyok megerősítettek, jelenjenek meg, és magokat egy oly könnyen elnyomatni, elvesztetni ne engedjék, hanem eszközöljék azt: hogy mind országunk békében maradjon, mind ami jogunk is elismertessék s épentartassék“).

Eléggé tanusítják ezek, mennyit tartott Frangepán ön maga is befolysására, s hogy ennél fogva ő azon késedelmet, melly a Pozsonyból átküldött kívánataira adandó kedvező királyi elhatározat megérkezteben mutatkozott, tekintélyével egyezőnek nem nézheté. Figyelmeztetései

¹⁾ Jászay: i. m. 193—196. l.

azonban csak azt sietteték, hogy egyrészt a János királylyá választásáról hírtvevő Ferdinánd, másrészt az alkotmányos jogok feletti örködésre felriasztott magyar urak között, kiknek névsorában, Batthyány Ferencz bán is megjelen, Kőpcsénben írott alkuszerződések kötettek, melyeknek egyikében Ferdinánd átalánosan az ország jogai s kiváltságai megtartását sőt öregbítését, a szerződő uraknak eddigi hivatalaik- s jószágaikban megmaradását s az ellenfél által netalán okozandó káraik megtérítését királyi szavával biztosítja; a többiben a magyar uraknak egyenkint, jelesen Batthyány Ferencz bánnak 6000, Tahy Jánosnak 1800 aranyat ígér, bizonyos kiszabott határidőkben fizetni, és pedig Batthyány „bánnak vagy az ő törvényes ügyvéde avagy ügyvédeknek, mindjárt Bécs városában, adni vagy adatni s leszámláltatni fog 1000 — a közvetlen, legközelebb következő 14 nap múlva 2000 — s az ezutáni legközelebbi egy hónap múlva ismét 3000 aranyat, mindegyik darabot 75 krával számítva“; — az urak viszont Ferdinándnak, tántoríthatlan igaz hűségüket, ragaszkodásukat s ügye előmozdítására, bár ki ellen, egész erejüket, segedelmüket, sőt mint Batthyány bán ígéré és ajánlá: „hogy az ő Felsége szolgálatára és szükségére 500 könnyű lovast kíván tartani és kiállítani, még pedig kétszázat tüstént, a többit azonban mentől előbb, mihelyt lehet, de főként sz. András apostol napjára elküldeni, — ezen lovasságával ő Felségét, bármely ellensége és ellenkezője ellen, senkit kinem véve, maga is követni s ügyét tőle kitelhetőleg pártolni és előmozdítani“¹⁾.

E közben Krusics Péter Zengen october 28-án kelt levelében nagy örömét jelentette: hogy — miként a horvátokhoz küldött s vele vérségi kapcsolatban álló Jurisics Miklóstól értette — Ferdinánd a már csaknem egészen elpusztult nyomorult országot kegyelmesen megszáván, saját hatalma alá keríteni s megoltalmazni szándékozik; szolgája András-deak által minap izent ajánlata folytán ujabban is kinyilatkoztatván: miszerint a kormányára bizott várakkal együtt állandóan hive akar lenni Ferdinándnak; de mivel Zeng, Otocsa és Klissza városokat az ottani várakkal s ez utóbbi mellett fekvő ó-várlakkal együtt, már több év óta, csupán maga pénzén és költségén tartja fenn, a Frangepán grófok közül pedig némelyek ő reá azért, mert az elhunyt királyhoz mindenkor hű volt, agyarkodnak, s azon várakat magok részére elfoglalni törekszenek, arra kérte Ferdinándot: nyújtson neki a további védelemre segédelmet s legyen bizonyos a felől, hogy őt, ha bővebben

¹⁾ Jászay: i. m. 196—200. l.

megismerheti, minden parancsai teljesítésében a leghűbbnek s gyorsnak fogja tapasztalni. Ezekhez András-deák, — ugyan az, ki sept. 30-án kelt levelét is hozta, Hainburgban, világosításul még azt is adta írásban: hogy a néhai király Zengen, Klisszán és a Krusics által megnevezett más két várban 250 gyalogot tartott volt eddig külön maga erszényéből; ezen felül pedig Krusicsnak 7000 forint évpénze járt, 100 lovas és ugyanannyi gyalog tartására. Kérte tehát, hogy ezen fizetéseket Ferdinánd is rendelje ki. — Ferdinánd azonban vagy azért, mert az ez iránti rendelkezést egyenesen a magyar kormány köréhez tartozónak, vagy mert különben is szűk pénztárát általa szerfelett megterhelendőnek hitte, a tárgyat Posonyba az özvegy királyné s a magyar tanácsosokhoz utasította. Ezek Krusics kérelmeit rendkívül leolvasztották, a 7000 forint évpénzt megtagadták s egyedül a király által tartandó 200 gyalogra ajánlottak fizetést. Miért is András-deák november 16-án kelt levelében panaszosan újította meg hainburgi kívánatait Ferdinándnak. E levéllel még egymás indult ugyan ez napról Bécsfelé. Horvát-ország követei t. i. Mária királynénál végezvén udvarlásukat, Ferdinándot is megkivánták tisztelni, és miszerint előbocsáttatást, kihallgattatást nyerne, ennek Mária mellett lévő biztosaihoz folyamodtak közbenjárásért. „Ezen követek — írak a biztosok ajánló levelükben — kik a török pusztításainak annyiszor kitéve, mindenkor vitézül harczoltak a hazáért, bár az austriai ház s az egész keresztény társaság irányában különben is érdemtelenek valának, jelenleg úgy viselték magokat, hogy őket annál szivesben ajánlanók Felségednek. Miért is Felségedet kérjük: méltóztassék őket könnyen előbocsátani és kegyesen meghallgatni, miszerint nyilván tapasztalják, hogy ami ajánlásunk sokat ért mellettök felségednél.“ A levél így szól¹⁾:

„Serenissimo ac Potentissimo Principi et Domino D. Ferdinando electo Bohemiae Regi Infanti Hispaniarum, Archiduci Austriae, Duci Burgundiae Stiriae Carinthiae et Carnioliae etc. Domino Nostro gratiosissimo. Serenissime ac Potentissime Rex Domine obseruandissime. Post humilem commendationem. Cum legati Croatiae ijs diebus hic apud Maiestatem reginalem fuissent, legationeque ipsorum iam perfuncta ad V. Serenitatem se profecturos assererent, non potuimus committere, ut eos literis ac commendatione nostra vacuos, ad V. Majestatem transmitteremus. Qui etsi de inclita Austriae domo ac Christiana republica benemeriti semper fuerint utpote qui crebras Thurcarum depopulationes tocies experti strenue semper pro patria pugnarint. Hoc tamen tempore ita se gesserunt, ut eos libentius V. Majestati commendaremus. Quare Serenitatis vestrae Majestatem rogamus ut ipsis accessum facilem ac pias aures prebere dignetur vt nostram commendationem sibi multum

¹⁾ Chmel József: i. m. 23. l.

apud Majestatem. V. profuisse facile reperiantur. Datae Posonii XVI. Nouembris Anno Domini MDXXVI. E. M. V. Serenissime. Deditissimi Christophorus Episcopus Lai-bacensis Administrator Seccouensis Georgius de Herberstain. Erasmus de Dornberg. Stephanus de Pempfling.“

Krusics fentebbi levelét azonban Ferdinánd november 22-én következő rövid latin hátirattal láttatta el: „Supplicans cum petitione sua habeat patientiam usque ad Ragutsch, tunc tractabitur vltterius super petitione sua. Actum in presentia Regis Vienne 22. novemb. 1526.“ Hasonló hátiratot kapott harmadnap András-deák is ¹⁾.

Mig ezek így történtek, octob. végével nyugodt bizalommal eresztette el Ferdinánd Bécsből Erdődy Simon zágrábi püspököt, s utána majd nov. elején a hozzá annyi hűséget tanusított gr. Frangepán Kristófot a végett: hogy ezek együtt és egyenkint, mind Tót-országot, mind a Frangepán oltalma alatt álló magyar Vármegyéket az ő pártjára vonják. Erdődy, miután Bécsből Posonyba tért, innen egyenesen Csázmára sietett, s onnan nov. 10-én kelt levelével nem késett zágrábi káptalanát felszólítani, miszerint az özvegy királyné meghívása következtén, a komáromi ország-gyűlésre, követekül közttekintélyű s méltóságú egyéneket válaszszon, kik oda majdan ő vele együtt indulhassanak; sőt azt is megjegyezte, hogy ő erre András rizanói püspök urbóczi főesperestet látná legalkalmasabbnak, ki Magyar-ország fő Rendei előtt is oly tekintetben áll, millyennel más nem dicsekedhetik; ámbár — megjegyzé — a káptalanban sem prépost, sem éneklő, sem olvasó kánonok nincs, s az említett Andrásnak, ki az ő társaságában csak imént állott ki temérdek fáradalmat, nyugalomra lenne szüksége ²⁾. — Azonban az esztergomi érseki szék elnyerése iránti kíváratára, melyet Frangepán Kristóf által annyira sürgetett, a kedvező elhatározat Ferdinándtól nem jöven, János király hódolatra intő hirdetménye pedig mindenfelé kikiáltatván, ő Magyar-országra és pedig nem Komárom — hanem Székes-Fehérvárnak tartva, megindult. Csurgón keresztül a Balaton mellé Kőröshegyre ért, hol a Győrből közeledő Frangepán Kristóffal találkozott. — Mint láttuk, nov. 14-én, Frangepán azt ígérte Ferdinándnak: hogy ő Erdődy Simont a komáromi gyűléseni megjelenésre rá fogja venni; noha már ekkor Bécsbe az a hír szárnyalt felőle: miszerint ő Jánoshoz követeket küldött s vele titkos alkudozásba ereszkedett: hogy ha Zeng városát neki adja, szolgálatába áll. Erdődyre ellenben János királytól az volt bizva: hogy Frangepánt térítse pártjára. Itt tehát

¹⁾ Jászay: i. m. 206. l. — ²⁾ Kerchelich: Hist. Episc. Zágráb, 215 l.; Kátóna: XX. k. 7. l.; Jászay: i. m. 223. l.

a dolog kenyértörésre került. A püspök terjedelmes s hatályos szavakkal kezdte rajzolni Frangepán előtt a haza állását; majd szépen festette: mikép János király, a néhai herczeg Corvin János jószágait, ezeken felül a vránai perjelséget, és mit a Ferdinánd részén mindeddig elnem érhetett: Magyar-ország főkapitányságát kívánja neki adni. — A hainburgi és posonyi tapasztalatok által már megingatott léleknek több nem kellett. Erdődy Frangepánt magával vitte Székes-Fehérvárra ¹⁾.

Nagyobb öröm János királyt alig érhetette, kedvesebb vendégek udvarába alig érkezhettek: mint Erdődy Simon és Frangepán Kristóf, kik a mellett, hogy a magyar-hazában is előkelő tekintelyel birtak, Tót-országgal csaknem kényök szerint rendelkezettek, s a mohácsi gyásznapi óta szakadatlan az özvegy királyné és Ferdinánd részén s párthiveik között forgodván, az ellenfél titkaiba beavatva voltak, erejét ismerték, terveit tudták. De e két férfiú, főként Frangepán, egyszersmind elkerülhetlen szükséges is volt arra, hogy a János királynak már már sülyedező trónját támogassa; kit tespedő időzéséből a Posonyba, Sopronba és Györbe szállított német hadak fegyverzörrenése, a Komáromba hirdetett ország-gyűlés közeledte, s Frangepánnak és Erdődynek hozzá érkezte riasztának csak fel. Eleven színekkel rajzolóak ez utóbbiak előtte az ellen mozgalmait, különösen a nádor törekvését, ki a Fehérvári gyűlés szigorú határozatával semmit nem gondolva, sőt még inkább felfingerelve, nyilván hirdeté: hogy addig meg nem nyugszik, míg Ferdinándot a magyar királyi széken nem látja ²⁾. — A fenyegető veszély elhárítása végett tehát János tanácsba gyűjtötte hiveit. A fegyverben gyakorlott harczszomjas Radics Bosics szólalt meg rácz nyelven: „Mi célja — mond ő, a királyhoz intézve szavait — e soká itt mulatásnak? Felséged elődei, miként a hagyomány tartja, három nap és három éjjel szoktak a koronázási helyen maradni s Felséged már majd két hete, hogy Székes-Fehérváron mulat. Az én tanácsom az: induljunk meg rögtön, vizen és szárazon; foglaljuk el Posonyt; saját honában támadjuk meg a cseh királyt; csirájában fojtsuk el a gonoszt; nehogy késő legyen az orvoság.“ Tetsző képet mutatott a király, de a tanácsosok nagyobb része ellenkezőt nyilvánított. „Urunk királyunk! — mondanak ezek: azt most ne cselekedje Felséged, hanem hagyja jövődöre; jelenleg már tél van, az alkalmas idő szent-György havában lesz.“ — Egy öszebevegyült szakálú, közép termetű férfiú emelt szót; kit kevés beszéd, vitéz lépés, a latin nyelvben jártasság jellemzett. Életideje mint-

¹⁾ Jászay: i. m. 223. l. — ²⁾ Istvánffy: i. m. IX. k. 85. l.

egy 60 év felé közeledett. A harczias szellemű, hadviselésben nagy tapasztalású horvát, gróf Frangepán Kristóf volt: „Miután — hangoztatta ő — Felséged, a Mindenható akaratából, s mindazok egyenlő értelmével, kik Felségednek hűséget esküdtek, a királyi méltóságra jutott, főként most kezdetben kell azt erősen védnie és oltalmaznia. Hadai száma nem megvetendő. Ferdinánd ellenségül fog fellépni, kétleni nem lehet: javaslom tehát: Felséged szálljon azonnal táborba Tata alá; nekem pedig engedje: legalább 4000 emberrel Ausztriába berontanom, s azt tüzzel vassal pusztitanom. Ilyképen bizton reménylem, hogy nem csak kedve nem lesz az ellenfélnek minket megtámadni, sőt békeért fog követei által könyörögni.“ — János a többség véleményét, és saját balszerencsáját követve, szentes kegyelettel felelt: „Jól tudom gróf! hogy ez az út, mely a Fejedelemség elnyeréséhez és megtartásához visz, — jól tudom, hogy ki országokat, birodalmakat akar szerezni, annak ellenségeskedést, kegyetlenséget is el kell követnie; ámde én keresztény vagyok, nekem a velem egy hiten lévőkkel úgy bánnom nem lehet. Kezeimet én keresztény vérrrel befertőztetni nem akarom. A nagy Isten, ki engem e polczra emelt, elég hatalmas: itt, ha akar, kegyetlenség nélkül megtartani; különben pedig legyen az ő szent tetszése szerint.“ Az indulatos, harczszomjas Frangepán arcza haragra gyúlt. Ő éreztetni szeretne volna Ferdinánddal, benne mit és mennyit vesztett. A vele egyértelműek vonásaiból gúnyos elégedetlenséget lehetett olvasni. „Helyesen nevezé őt — suttagák ezek — Dózsa György „Katalin vajdá“-nak, midőn Zsarnó alól öcscsével együtt, Nándor-Fehérvárra futott, most igazi Katalin király; azt hittük jó mező-őr lesz s megóvjá vadtól a nyáját, de bizony lágy pásztor alatt a farkas gyapjat rúg.“ A tanács eloszlott; s János király, a közvélemény megvető kitörései által kísérve, Budára visszatért¹⁾. Hol, „a mint a király megérkezett, Batthyány Ferencz és Török Bálint, a várak előtti téren volt sz. György kápolnája körül sétálgatva, összesugtak, s a következő éjjel, zászlóaljjaikkal, hír és engedelem nélkül, búcsúvétlen odább állották“²⁾).

Mária királyné ezalatt a Komáromba kitűzve volt ország-gyűlést, sz. András napra Posonyba tette át, s hiveit sietve oda intette, hogy e városban november utolsó, vagy legalább a jövő december 1-ső napjára jelen legyenek. — És, semmit nem tudva még a Frangepán Kristóf elpártolásáról, vagy legalább azt hinni nem akarva, hozzá is e bizalomteljes felszólító levelet intézte³⁾:

¹⁾ Jászay: i. m. 222—227. l. — ²⁾ u. o. 227—228. l. — ³⁾ u. o. 230. l.

„Tekintetes és nagyságos stb. Jelen a napja azon gyűlésnek, melyet mi, Komárom mezővárosba, a Nádorispán ural együtt, az ország hajdani szokása szerint kikirdettünk. Mivel azonban ezt ott, sok előgördült akadályok miatt, megtartani nem lehet, benneteket felszólítunk: miszerint a közelebbi sz. Katalin ünnepének legalább 6- vagy 7-dik napjára, Pozsonyba jöjtek; velünk s a főpap stb. urakkal együtt mindazon szükséges dolgokról tárgyalkozandók, mik a Magyar nemzet szabadságának, védelmének, egykori hírének helyre állítására s az utóbbi években a török által elfoglalt váraknak visszaszerzésére fognak tartozni. Tudjuk hogy hazátoakat, köz- és magán-szabadságtoakat szeretitek, máskép tehát ne tegyetek. Kelt Pozsonyban, sz. Kelemen pápa ünnepén, az Úr 1526-ik esztendejében.“ —

És hogy a nagy tekintetű férfúra annál több hatása legyen e latin nyelven irt levélnek, a királyné még következő néhány emlékeztető sort ragasztta hozzá németül, saját kezével ¹⁾:

„Gróf Kristóf! Ami kívánságunk az: hogy ti, a közöttünk történt szóbeli egyesség és saját ígéretetek szerint, erre a Rákus-ra eljőjtek; ha ez által a kereszténységnek és ezen országnak nem csekély javára lenni akartok. Teljes jó és kegyes indulattal szándékozom én ezt nektek, s a tieiteknek, uram bátyámmal együtt elismerni. *Mária* királyné.“

Azonban a királynénak ezen sorai, Frangepán megjegedte keblére, tompa hangok voltak ²⁾. S pedig annál inkább: minthogy egész Tótország a Frangepán Kristóf és Erdődy Simon ösvénye szélén állt. — A vránai perjelséghez tartozó várakban lévő vitézek, kik mivel fizetésöket egyenesen az udvartól kapták, köznyelven „udvariak“-nak neveztettek, hó-pénzeik nem érkezte miatt, a nyugtalanság felső fokán szédelegtek. Dunán-túl s a Dráva mellett, a Frangepán által nem rég lecsendesített jobbagyság ismét zajongott, az urak birtokaira sóvárgó szemmel tekintett, csak alkalomra várt; a sok nyomor s zavar tetején, a sokkép sujtolt árva népmzet felett, a borzasztó dőghalál uralkodott. Helyén kellett lenni kebelben a szivnek, melly a körülmények ilyen állásában megne-tántorodjék. És épen e nehéz helyzetben kell meglesnünk a vránai perjelség kormányzót, Tahy Jánost Csurgón Somogyban, egy pusztán hagyott házban. A köpcsényi szerződés értelmében neki tüstént, ugy mint Batthyáynak november utolsó napjáig 500 könnyű lovassal Ferdinánd mellett kell vala lennie. — Midőn Tahy, lovas csapata kiállítás végett, a képzelhető legrosszabb időben, nem 900 forinttal, miként ígérve volt, hanem csak 800-zal nagynehezen hazavergődött, a vidékiek alig akartak rá ismerni, megsem álmodván, hogy a Komáromba hirdetett ország-gyűlés eredménye előtt visszatérjen. Váratlan megjöveteletét balra kezdték magyarázni, annál inkább, mert az átalános hangulat azon tájé-

¹⁾ *Lehoczky*: Stemmatographia, Pars. II. 142. l.; *Jászay*: i. m. 230. l. —
²⁾ *Jászay*: i. m. 231. l.

kon a már megkoronázott János királyhoz szított. Frangepán Kristófnak egy atyafia köszöntött be nála. Elbeszélte a nevezetes újságot: hogy János király mindazt megígérte Frangepánnak, mit Erdődy Simon mondott. A szép jutalom s a gondolat: más birtokában látni a perjelség szélesén kiterjedt jóságait, Tahyra közönyös nem lehetett. Majd egy levelet hoztak utána Posonyból, hol ez őt kereste, de nem találta. A királyi udvari vitézek fizetést követelő levele volt. A kétségek és bajok illy halmazában fogatott tollat írődeákjával s iratott elég terjedelmesen a nádornak. Csodálkozik — ír. nov. 23-án kelt soraiban — hogy ha Ferdinánd s Mária csakugyan akartak valamit, miért nem akkor tették, mielőtt még János megkoronáztatott, s miért parancsoltak neki olyat, hogy a bánnal együtt, Katalin után hatod napra, seregestől nálok legyen; holott nemhogy hadakkal, de kocsin is alig mozdúlhat ki. Neki úgy tetszik: jobb lenne az ország-gyűlést elhalasztani; mert magán kívül senkit sem lát, ki ott megjelenne s ha ő a bánnal, miként szándékozik, elmegyen, egész Tót-ország, egész Pozsega, Valpó, Somogy és Zala vármegyék ¹⁾, azonnal Jánoshoz pártolnak. Hadait is alig tudja kiállítani, és attól fél, hogy még ő, Ferdinánd és Mária mellett, oda feun mulat, az egész nemesség elhagyja, és nem lévén senki az udvarpártiak közül, ki helyette lent maradjon, azon országot és vármegyéket az ellenfél részint szép szavakkal, részint fegyverrel elpártolásra kényszeríti; sőt saját parasztjaik is ellenők lesznek; ezek pedig, kétségkívül, senki jóságait sem fogják hamarab feldúlni s elpusztítani, mint épen a nádoréit és az öveit, melyek ugyszolván szájokban vannak. Legjobbnek látná tehát, ha azon tájékon maradna Ferdinándnak egy embere, ki miűd Tót-országot mind a nevezett megyéket hűségben s akaratban tudná tartani, mit, úgy hiszi, az ő személyes jelenlétével legkönnyebben ellehetni érni. Jelentette: hogy az udvari vitézekhez, még haza érkezte előtt elküldötte egy szolgáját, miután a folyóvizeken az átmenetel a rossz idő miatt egészen meggátoltatván, s a járás kelés is biztos nem lévén, maga nem indulhatott; szolgája azonban mindeddig vissza nem tért, hanem ezen egy levelet hozták utána Posonyból, melyet eredetében közöl, lássa a nádor, mit kelljen tennie. „Mi — ugymond — csak arra kérjük tekintetes és nagyságos Uraságot, hogy ha tapasztalja: miszerint

¹⁾ „Et si nos cum Domino Bano ascendemus, quod et facere volumus, illico Regnum Slauonie et Comitatus universi de Posege, Walpó, Simigium nec non Comitatus de Zala ad Joannem Wayuodam deficient“; — tehát Tahy János sem számolja Pozsega és Valpó vármegyét Tót-országhoz; pedig ő felőle sem lehet hinni, hogy ne tudta volna: mi Tót- mi Magyar-ország? *Jászay*: i. m. 234. l.

Ferdinánd és a királyné hidegen fogják a dolgot, Uraságod gondoskodjék: nehogy magunkkal gyermekeinket, rokonainkat, barátainkat s minden vagyonainkat is elveszítsük, hanem ha ő Felségök bennünket csakugyan védeni s mindentől megóvni akar, huzzuk mind végig. Jol tudja Uraságod, hogy tőlünk az udvari vitézeknek semmi pénzt nem küldtek. Ez őket rendkívül megfogja szomorítani, s mihelyt mi ő Felségökhöz felmegyünk — mit tenni akarunk — mind eloszlanak, a merre pénzt kapnak; és bizony mi, közölök senkit is, saját kárára, saját veszedelmére pártunkon vissza nem tarthatunk.” — Épen a Kőrös-hegyi eseményt rajzolta íródeákja, midőn egy főszolgája: Vagatovity János Székes-Fehérvárról megérkezett; ez beszélt, hogy van valaki a németek és csehek között, ki János királynak mindent elárul és megír. Ő alkalmasint azt is, hogy Perényi Péter Soklyósra készül, pártjára vonni a kiket lehet, aztán Erdélybe menendő. „Isten világ látja — így folytatta félbeszakadt levelét — hogy ami Felségökhöz menetelünk alkalmatlan lesz; mindazáltal magunkat az ő Felségök parancsai alól ki nem vonjuk.” — „Egyébiránt — mondá utóiratában — ami ítéletünk ez, és pedig, bizony lelkünkől szólunk, hogy jobb és alkalmasb lenne, ha a fenséges Ferdinánd cseh király úr Székes-Fehérvárat, mely az ország szíve, elfoglalná, és az engedetleneket megbüntetné; mire a megyék tüstént mind ő felségéhez állanának. Mert ha ő Felsége Esztergom felől megszoríttatik, a kemény tél nem fogja engedni: eleséget és hajószereket vízen hozatnia; miként mindezt a jelen levelünk átadójától, Radák Györgytől bővebben megértheti Uraságod; kit legyen szives, kérjük, kihallgatni, s beszédének, előadásának kétségtelen hitelt adni. — Más az, hogy mi most egy pusztá házban lakunk; a többiből már kiűzött a dögvész. A királyné ő Felsége is igen hosszú határidőt szabott a váraknak, honnan szintén kárunk történhetik. Úgy látjuk, hogy mi a nemesekkel bajosan fogathatunk fegyvert; sőt épen nem hiszük, hogy őket zászlónk alá gyűjthessük. Azonban a 800 forintot, melyet kaptunk, megszolgáljuk. Elvégre meglátjuk: mit akar a fenséges Ferdinánd cseh király úr s a királyné asszony. Ha valaki lesz mellettek, mi mind végig szolgálандunk ő felségöknek.” — Nyomban másnap — november 24-én — a bántól is egy nem kevésbé kétes tartalmú levél indult Ferdinándhoz. Ebben a bán azt adja tudtul Ferdinándnak: mikép nálok közhir szárnyal, hogy őt, miután a magyarok elnem választották, a csehek, morvák és szléciaiak sem akarják elfogadni fejedelmökhül. Ennek folytán kijelenti: hogy ő nagyon fél, miszerint János bizonyos határszéli várat s követelő adóságot elragad előle. Miért is kérdésbe teszi: mi tévő le-

gyen? Krajna felől mindenesetre segedelmét kér; a köpcsényi szerződés értelmében a második részt-fizetést, vagyis 2000 forintot ujabban sürgeti; Bihacsra gyalogokat kíván ¹⁾. — Ezen levélre a bánnak Ferdinánd november 28-kán következő választ küldött ²⁾:

„*Ferdinandus electus etc. Spectabilis et Magnifice — syncere dilecte. Red-ditae sunt nobis litere vestre de data Sabbati in profesto beate Catherine virginis, quibus nobis Inprimis significatis famam qua apud vos feratur quod nos Bohemi in Regem Bohemie nec Slesii nec Moraui in principem acceptare voluerint vel ob id potissimum quod in Hungariae Regem non simus electi. Enimuero ut contraria sunt hominum studia, et maxime eorum qui nobis reluctantur, non dubitamus, sicut reuera scribere possumus, hunc rumorem, qualiscumque sit, ab aduersariis et emulis nostris excogitatum esse, quo rebus nostris viam occluderent, cui tamen nulla prestanda est fides tamquam falso et friuolo, quem vel apertissimo hoc argumento infringere possumus, quo cognouimus hac ebdomada presentia Regni Bohemie proceribus Statibus et Optimatibus personas duodeuinginti utpote Senas ex ordine quolibet ad nos nomine oratorio delegatas esse venturas decretumque electionis in nos velut Regem Bohemie facte oblaturas et insinuaturas. Ad hec nos Moraui septimana proxime elapsa in dominum quoque suum elegerunt et agnouerunt, quod ut nobis legitime significetur Nuntios suos numero viginti quattuor selegerunt qui intra quatuordecim dies proxime futuros apud nos quoque constituti simile electionis decretum afferant. Et ut tante eorum in nos cum fidelitati tum obseruantie similia darent exordia Bohemi et Moraui nuntios suos ad Ragusch siue dietam hungaricalem iam celebrandam condeputarunt, qui illi intersint et res nostras vna cum aliis amicis et beneuolis nostris fouere et promouere studeant. Super castro finitimo et debito quod scribitis simul ac formidatis nobis a Wayuoda Transsylvaniensi preceptum iri vobis breuibus mentem nostram significamus. Nempe sicut apertissime constat Wayuodam prefatum non legitimum esse Hungarie dominatorem sed intrusum, qui regnum illud non via regia sed per posticum et fallacias intrauit, Ideo apud vosmet cogitare poteritis, quod et vos facere conuenit, ut nullam illi quoquomodo obedientiam prestetis, neque etiam illi castrum illud relaxetis aut debitum cedatis, sed potius in fide deuotioneque Vestra, quam erga nos hactenus habuistis solide precauere et persistatis uti constantem magnanimumque virum et nostri studiosum decet. Et nihilominus vos omni studio hortamur ut cum omnibus vestris amicis fautoribus consortibus et sequacibus dietam que Gomare celebrari debebat et in Posonium est translata visitare in eaque rebus nostris vltiori conatu incumbere, et vacare velitis nihil vos per alienos a nobis machinationes auelli patientes. Nec vobis Jactura erit temporis aut loci in visitatione eius diete, cum semper intra breve temporis spatium in Sclauoniam reuerti possitis. — Cum Nuntiis Croatarum qui ad nos missi erant tantum egimus ut ad dietam Posoniensem quoque erant rebus nostris illic operam daturi eaque finita se domum conferant, sed nos antequam in Croatiam redeant salutabunt, quibus in mandatis que ulterius agere debeant dabimus resolutionem. — Nec immemores erimus subsidii vobis per Carniolanos prestandi, jamque ordinem dabimus super eodem necessarium. — Porro credimus vobis jam satisfactum esse de duobus millibus florenorum, quos per binas vestras petiistis nos etiam pecu-*

¹⁾ Jászay: i. m. 232—237. l. — ²⁾ Chmel: i. m. 24—25. l.

niam illam jamdiu fideli nobis dilecto Stephano Pempfflinger Consiliario et Dapifero nostro numerauimus vobis postea numerandum quod etiam factum esse debet. Super reliquis tribus millibus itidem certa vobis fiet solutio ad terminum illi prefixum. — Commisimus insuper N. Pichler Capiteano nostro ut pedites in munitionem Castri Byhygh. et aliorum collectos illuc ordinet idque etiam factum esse non dubitamus quod vos latere noluimus. Datum Vienne die 28. Novembris 1526.⁴

November 30-kán pedig az özvegy királyné Mária Ferdinándnak ezen levelet ír¹⁾:

„Serenissimo Principi Ferdinando Dei gracia Bohemie Regi, Archiduci Austrie, Principi Hispaniarum Duci Burgundie Brabancie et Comiti Thyrolis etc. Domino et fratri maiori obseruandissimo. *Maria* eadem gracia Hungarie et Bohemie ect. Regina, Salutem felicitatis et mutue fraternitatis continuum incrementum. Serenissime Princeps, Rogarunt nos fideles nostri domini Comites Regni Croacie, ut commendacionem Egregii Joannis Perwysyth et Gasparis Crysenyth ad Maiestatem Vestram scriberemus. Quod eo libencius fecimus, quo intelligimus vtrumque eorum fidei nostre christiane libenter semper seruiuisse. Commendamus igitur vtrumque Majestati Vestre et eandem rogamus velit dato tempore et occasione eos nonmodo patrocinio et fauore, sed etiam auxilio suo prosequi, merentur enim graciam et fauorem Maiestatis Vestre. Quam felicissime valere optamus. Ex Posonio in festo beati Andree Apostoli. Anno Domini Millessimo Quingentesimo vigesimo Sexto. E. S. V. obediens soror *Maria* etc.“

Budán ezalatt János király az ország belügyeivel foglalkozott, főpapi s országos tisztviselői kart alakított; ezek között a Tót-országfiakból Erdődy Simon zágrábi püspököt egri — Jozefics Ferenczet zengi püspökké — gróf Frangepán Kristófot, Batthyány Ferencz helyébe, dalmát-, horvát- és tót-országi bánná, egyszersmind Magyar-ország királyi főkapitányává, vagy miként akkor nevezék: főhadnagyává és Sopron vármegye főispánjává, sat. nevezé²⁾).

Ferdinánd pedig ugyan e tájban Horvát-országra³⁾ nézve, tekintettel a viszonyra, melylyel az anya-országhoz kapcsolva volt, meg-

¹⁾ *Chmel*: i. m. 25—26. l. — ²⁾ *Jászay*: i. m. 240 l. — ³⁾ Megkell jegyeznünk: miként itt Horvát-ország alatt csak a szoros értelemben vett Croatiát lehet és kell értenünk; — azaz: sem Dalmátiát, minthogy ezt nem birta Ferdinánd, — sem a most hibásan Slavonia nevet viselő vármegyéket s katonai végvidéket, mert ezek, mennyiben még nem voltak akkoron török járom alatt, annyiban Magyar-ország kiegészítő részei valának; — sem pedig végre az akkori Slavoniát: a mai Horvát-országnak Dráva és Száva közötti részét, mert ennek Rendei az alább fel-
említendő csetinai gyűlés előtt néhány nappal 1526-ki dec. 18-án Dombrón tartott gyűlésükben urocul Zápolyát fogadták; — hanem csak a Száva és illetőleg Kulpa folyótúl fekvő, szoros értelemben vett egész Horvát-országot, mely akkor különben is már több év — 1522 — óta, II. Lajos királyunknak a mohácsi vész előtti megbízásából, tényleg Ferdinánd birtokában volt; habár ennek is egy része már a törököt uralta.

kisértette — october 26-án — követei: Jurisics Miklós, Kaczianer János hadnagyai és Püchler János mehoui főtiszte által: valjon a horvát rendek — ha Magyar-országhoz igényelt, önmagának szerződésbeli, hitvesének pedig oldalagos, öröködési jogai felől felvilágosíttatnak — ország-gyűlésen kívül is nem fogadják-e el azonnal királyokul? A kedvező sikert annál valószínűbben reménylheté, mert Horvát-országban, már több évek — 1522 — óta, segédseregeket tartván, mind neve ismeretes volt, mind befolyása eléggé tevékeny; és a kedvező sikert annál inkább óhajthatá; mert Horvát-országot azon esetre, ha a már Magyar-országon diadal ünnepet ült Zápolya párt ellenében, a csata síkjára kell majd szállania, részére bizonyos várhelyül nézheté. Követei azonban, miként Magyar-országon, úgy itt is, kívánt czélt nem értek. Az alkotmányos alakszerűségekhez szinte ragaszkodó Horvát-Rendek, Ferdinánd kívánatát több feltételekkel sánczolták körül s Posonyba és innen Bécsbe intézett követeik ezekből bár mit is lealkudni, meghatalmaztatásuk körén túlvágónak nyilvánítván, végre úgy egyeztek Ferdinánddal: hogy e tárgy a Magyar-ország gyűlés bevégezte után, hol ők is megfognak jelenni, külön tartandó ország-gyűlésen vétessék tanácsba. Ferdinánd ezért saját követéiül, december 5-én kelt újabb megbízó levelében, a már fentebb nevezett követeket; kikhez még a bécsi prépost Obersteiner Pált is adta, a hűségi eskü bekívánás végett czélbavett Horvát-ország gyűlés tartására, felhatalmazván, megemlíti, hogy királyokul ismertetését azon jognál fogva, melly őt és hitvesét Magyar-országra nézve illeti s több egyéb tekintetekből sürgessék. — Ezen december 5-én kelt meghatalmazó levél ekként szól¹⁾:

„*Ferdinandus*, Dei gratia Bohemie Rex etc. Infans Hispaniarum Archidux Austrie, Dux Burgundie, Slesie et Wirtembergie, Marchio Morauie etc. Imperialis Locumtenens generalis etc. Recognoscimus et notum facimus tenore presentium universis. Quod cum Reuerendis, Spectabilibus, Magnificis, Nobilibus, Egregiis, sincere nobis dilectis Episcopis, Prelatis, Comitibus, Nobilibus ac uniuersis Ordinibus et Statibus Regni Croacie Jus nostrum, quod nobis et Serenissime Consorti nostre dilectissime uersus Regnum Hungarie competit exposuissemus, requirendo eosdem, quatenus nos illius vigore aliorumque complurium respectuum intuitu in Dominum et Regem suum acceptarent et ut talem recognoscerent. Ipsi uero Status et Proceres Nuncios et Oratores suos ad nos propterea destinarent, qui tamen plenam super singulis per eos petitis resolutionem reportare nequiverint, eo quod fines Mandati eis a Principalibus suis traditi longius excedere non licuerit. Nos itaque his potissimum attentis opere pretium duxerimus nostros Nuntios et Oratores ad eosdem destinare, qui super petitis eorundem finaliter concludant, unde certam gerentes fiduciam de integritate, rerumque agendarum industria honorabilis docti et fidelium no-

¹⁾ *Chmel*: i. m. 34—35. l. és magyar fordításban *Jászay*: i. m. 287—289. l.

bis dilectorum Pauli de Oberstain Prepositi Cathedralis Ecclesie Civitatis nostre Viennensis Doctoris et Consiliarii, Nicolai Juritschicz et Joannis Caczianer Capitaneorum, nec non Joannis Puchler, Prefecti nostri in Meichet Nunciorum et Oratorum nostrorum, ipsos omnes uel maiorem ex eis partem ex certa scientia, omnibusque melioribus modo uia iure causa et forma, quibus melius et efficacius de iure possumus et ualemus nostros ueros legitimos et indubitatos Procuratores, Actores, Factores et infrascripti Negotii gestores fecimus, constituimus nominauimus et deputauimus speciales et generales, ita tamen quod specialitas generalitati non deroget, nec e contra sicut eosdem uel maiorem ex eis partem tenore presentium facimus constituimus et ordinamus, dantes et concedentes eisdem facultatem potestatem et autoritatem cum prefatis Statibus Episcopis, Prelatis, Comitibus Nobilibus et Consortibus eorum conjunctim uel in solidum nostro nomine loco et uice super omnibus et singulis que eis per instructionem nostram apud eos seriatim agenda iniunximus, agendi tractandi et proloquendi et postquam uigore instructionis nostre cum eis inter alia egerint, atque in hoc induxerint, quod nobis tanquam legitimo et naturali eorum Domino debitum fidelitatis et homagii Juramentum prestare uelint, tale Juramentum fidelitatis et homagii pro nobis et loco nostri recipiendi, eosdemque assecurandi, quod omnia et singula eorum Privilegia Jura Libertates et Decreta Regno illi eiusque incolis et inhabitatoribus a Serenissimis retro Regibus eorum tradita et concessa salva et illesa conseruare et manutenere volumus et intendimus, eisdemque iuxta rei exigentiam et qualitatem literas desuper necessarias et oportunas erigendi et concedendi, aliaque omnia et singula faciendi dicendi gerendi et exercendi, que in premissis et circa ea necessaria et oportuna fuerint, quaeque ueri legitimi et indubitati procuratores et mandatarii facere possunt. Et denique que nosmet facere possemus, si premissis omnibus et singulis presentes et personaliter interessemus, etiamsi talia forent, que mandatum exigent magis speciale quam presentibus est expressum, promittentes, in uerbo Regio nos habituros ratum et gratum quicquid per supradictos procuratores nostros uel maiorem ex eis partem circa premissa gestum et illorum ouasione promissum fuerit nec aliquid contra ea uel eorum aliqua ullo unquam tempore attentaturos siue per nos aut interpositas personas quauis uia occasione uel modo. Datum in Ciuitate nostra Vienna die quinta mensis Decembris Anno Domini 1526 o. *Ferdinandus* m. p. Vidit L. de Harrach Cancellarius. Ad mandatum Serenissimi Domini Regis proprium Jo. Maius.“

Ferdinándnak eme intézkedései ellenében János király a pártja csillagává lett gr. Frangepán Kristófot, vele kötött alkuszereződés következtén, a vránai perjelséggel, az általa rég birni óhajtott Zeng városával, a bihácsi várral s több más, miként Frangepán állította, hajdan őseit illető, de most az ellenpárt hivei, különösen a nádor birtokában lévő várak- és uradalmakkal, végre hadi készületre 20 ezer forinttal megajándékozván, s ezen összeg fejében neki 1000 forintot azonnal lefizetvén, 10,000 forintban saját pápai várát és urodalmát irván be, a többit pedig az adóból és harminczadi jövedelmekből utalványozni ígervén, őt báni hivatalának mielőbbi átvételére intette. Minek folytán Frangepán Kristóf a Tót-országi Rendeknek december 18-ra hirdetett

gyülésére Tót-országba elutazott. — Erdődy Simont pedig Zápolya, a dús egri püspökségen kívül azzal kenyerezte le, hogy neki hatalmat adott: miszerint a néhai nagy bátyja: Bakács Tamás bibornok s esztergomi érsek példájára, maga helyébe, a zágrábi püspöki székre, valamelyik öcsését ültethesse. — S egyéb intézkedései között János király a Tót-országi harminczadokat magyar-országi kincstartója: Tornallyay Jakab által elfoglaltatni rendelte, mit ez ottani harminczados Horváth Mihályra bízott, — ki is zöld viasz pecsétes levele által ¹⁾ Zágrábból december 16-án Batthyány Ferencz bánt, ki a török elleni vitézségeért II. Lajos király adományából birt Német-Ujvár várába vonult vissza, megbízatása felől azzal tudosított: hogy a királyi felség, a Tót-országi harminczadokat, minden fiok hivatalaikkal együtt, a maga kincstartója: Tornallyay Jakab kezére bízván, ő nagysága pedig ezeknek elfoglalására oda őt rendelvén, ő megjelent s a varasdin és nedőcsein kívül valamennyit elfoglalta; miután azonban ez utóbbiakat a Batthyány szolgálai, ennek tudta s megegyezése nélkül átadni nem akarják, kéri: irjon és hagyja meg nekik, az említett harminczadokról minden dacz és zsémbelődés nélkül vegyék le kezöket, reménylven, hogy Batthyány ezt, a király tekinteteért s a tudosító jövendő szolgálataiért, megcselekszi ²⁾ — Itt érte őt azon hír is; hogy János király Frangepán Kristóffal bizonyos szerződésre lépett. E hír őt, meg az: hogy helyébe, Vasba főispánul is más neveztetett, annál érzékenyebben találta, mert december 10-én az özvegy királyné is tudtára adta, miszerint késedelmes megérkeztét benem várhatván, fenséges bátyja a mult vasásnap, mind azoknak, kik a gyűlésen jelen voltak, egyértelmű szavazatával Magyar-ország királyává elválasztatott és kijelentetett; a dolgot tovább halasztani nem lehetvén ³⁾. Felriadt kedélylyel indította ő levelét a Frangepán Kristóf beiktatására, december 18-ra egybehitt tót-országi urak és nemesek közönségéhez: hogy miután neki a báni hivatal sokban van, Frangepánt bánjukúl semmikép elne fogadják, különben rövid időn úgy fog gondoskodni, hogy mindazok, kik ezen kérésnek ellenére tesznek, megbánják cselekedetöket. — Magának Frangepán Kristófnak pedig azt írta: miszerint az érintett bánságtól azonnal szűnjék meg s abba bele ne avatkoz-

¹⁾ A spanyolviasz e korban még ismeretlen volt; a pecsét anyaga tehát lágy viasz, nem fehér mint az ős hajdanban, — nem sárga mint Zsigmond király idejében, nem zöld, mint közönségesen, hanem mint egykor a büszke görög császároké, vörös volt, a divathoz képest, papírral fedve. *Jászay*: i. m. 352. l. — ²⁾ *Chmel*: i. m. 26. l. — ³⁾ *Cziráký Antal*: *Disquisitio Hist. de modo consequendi summum Imperium in Hungaria*. 135. l. Az Eredeti h. Batthyány körmendi levéltárában.

zék, mert ha mindemellet is beleavatkozik, bizonyosnak tartsa: hogy bárhol találkozzanak, jó szemmel egyik a másikra nem fog tekinteni. — És a zengi kapitány: Krusics Péternek: hogy Zenget gróf Kristófnak át ne adja, hanem azt Ferdinánd számára tartsa, ettől kegyelmet várván jutalmúl. — Minthogy pedig az özvegy királyné fennebbi levelén felül még az is fülébe jutott, — minek az ő gyanús magaviselete mellett elmaradnia lehetetlen volt — hogy t. i. a Ferdinánd bizodalma iránta megcsökken, a köpcsényi szerződés meg nem tartását s a november 24-kén Ferdinándhoz intézett kérelme nem teljesítését vetve okúl, december 21-én mentegetődző levelet¹⁾ küldött Ferdinándhoz. Hiven előtűnteti e levél Batthyányi jellemét. Előadja: miként kérte volt ő Ferdinándot, hogy Bihácsra gyalogokat küldjön, s azt ágyuval, löporral ellássa; miként ígérte meg Ferdinánd, hogy az elsőbbit Püchler, vagy amint Batthyány e német nevet ejti, Pulher által teljesített; de hogy Pulher azon gyalogokat mind e napig hova tette? — ő nem tudja. Később, a steyeri főkapitány: Dietrichstein Zsigmonddal egyezett: miszerint a kívánt gyalogokat ez küldje Varasdra vagy Zágrádba. Ennek folytán őt, közelebb ismét Pulher tudositotta a felől: hogy azon gyalogok készen lesznek; azonban hogy ezen Pulher hol lakik? ő nem tudja, — a gyalogok merre vannak? szinte nem tudja, s az ágyukról és löporról legkissebbet sem hall. Ha tehát az említett bihácsi várnak az ellenségtől valami baja történik, vagy azt az ellenség avagy Frangepán Kristóf elfoglalja, ez Ferdinándnak kára lesz, Batthyáynak mind kára, mind a legnagyobb gyalázatja. Pedig, bár ki bírja is e várat, arra a horvát urak, vagy akarnak vagy nem, hallgatni fognak. Ezért, kérte Ferdinándot: méltóztassék úgy gondoskodni e várról, hogy se maga kárt ne valljon, se Batthyányra gyalázat ne háruljon; tudositván őt egyszersmind, miszerint a Tót-országi rendekhez küldött embere még vissza nem jött, azt a következő napra várja, s mikép foglalta el Frangepán a báni hivatalt, és neki mit válaszolt, megizeni; — Krusicsról, engedelmeskedik-e? nem tudja, csak annyit tud: hogy gróf Kristóf gyűlöli. „Egyébiránt kegyelmes uram! — mond őszinteskedve — hallom hogy Felsőged bennem kételkedik, noha magától felségedtől e részben még semmit nem értettem; pedig ha felségednek én bennem valamelly kétsége volna, azt nekem meg jelentette volna, mert hogy az igazságot felséged is szereti, tudom, és hogy ezt tudtomra adja, igen óhajtom.

¹⁾ *Chmel*: i. m. 26—29. l. — mi *Jászay* fordítását közöljük, i. m. 356—360. l. —

Tudja meg fenséged: hogy nekem gyermekkorom óta, két földi uramnál több sohasem volt; egyik: a néhai királyi felségnek, az én kegyelmes uramnak édes atyja, s vele, míg élt, ő felsége, — másik most felségeitek. Hálát adok én Istenemnek s egész Magyar-országgal bebizonyíthatom, hogy uraimat mind jámborúl, tisztességesen, igazán szolgáltam; és hiszem Istenben, hogy felségeiteknek is jámborúl, tisztességesen, igazán fogok szolgálni, miként felséged nem sokára meglátja, csak felségedtől nekem valamely fogyatkozásom ne legyen. Ha én Fenségednek szolgálni vonakodtam volna, avagy vonakodnám, nem akartam volna avagy nem akarnék, mind ezt még akkor, midőn szabad voltam, és nem mostan tenném, s nemcsak hogy a bánástól megneem fosztanak engemet, de sokkal nagyobb és zsirosabbal látnak vala el; miként én ezt felségednek személyesen mind előadtam volt. Mindezek előtt állnak még mostan is, ha tenni akarnám; de mint említém, ha akkor, midőn szabad voltam, nem tettem, most tenni annál inkább nem akarom, mert becsületemet többre nézem minden vagyonomnál, melylyel bírok. Én felségednek örömet akarok szolgálni, csak — mint mondtam — felségedtől valamely fogyatkozásom ne legyen, s felséged engem magától erővel elne kergessen. Ha azonban fenségednek én bennem csakugyan kétsége van, tudom hogy azt fenséged önmagától nem gondolta, hanem mástól hallotta; fenségednek én, mint legkegyelmeseb uramnak esedezem: nevezze meg nekem felséged, ki az, ki fenségednek ilyeneket beszél, s ha ő becsületes ember, nem titkon, de szemembe fogja nekem fenséged előtt azon szavakat mondani. És ha ő ott azokat nekem szemembe mondja, és én magamat fenséged előtt ki nem tisztítom, akkor engem fenséged tartson olyannak, millyennek az ily ember tartatik; de ha én magamat kitisztítom, akkor őt tartsa olyannak, a millyennek én tartattam volna. Másképen írnék én az ilyenről, de ily fejedelemnek levélben olyakat írni nem szabad; bocsásson meg mégis és euredjen meg nekem fenséged, semmi mást nem akarok most ellene írni, egyedül azt: hogy oly gyalázat érje őt, melly az ember becsületének leginkább árthat e világon. Ha ő ez által önmagára ismer, talán felfedezi magát; ezért, hogy e levelet felséged neki megmutassa, igen igen könyörgök felségednek. Mert én nem vagyok az, kinek talán ő engemet mondtott; az én eldödeim mindig jámborúl, tisztességesen szolgáltak fejedelemeiknek, és ugyanezt fogom cselekedni én is. — Emlékezhetik továbbá fenséged, velem Köpcsénben három hónapra minemű szerződést kötött. Azon naptól fogva nekem, 3000 forintnál többet, még nem adtak, honnan én nagy kárt szenvedtem. Talán felséged tekintetbe vette azon

szavakat, melyeket imént érintettem, s rólam ezért feledkezett meg. Mindig hallottam közpélda-beszédben: hogy az úr a melyik szolgáját megtartani nem akarja, annak bérét és fizetését fogja le; épenugy, amint most én velem történik. Nekem a fizetési határnapjaim már mind elmúltak, kivéven hogy még a karácson van hátra. Vagy talán felséged én bennem azért kételkedett: mert némelly urak, kik elébb szolgálatába ajánlkoztak, felségteket elhagyván, János vajdához szegődtek? Hiszen én másért seukiért, — egyedül csak magamért felelhetek; kiki önmagáról számoljon közölök. Én mindemellett hiszem Istent, hogy bennem felséged egyebet nem talál, mint mit egy igaz férfiuban találni szokás. Ujlag könyörgök tehát fenségednek: adjon nekem erről tudositást, s mi az oka e dolognak? engem világosítson fel. — Végre, én felségednek akkor is mondtam, midőn fenségeddel Köpcsénben voltam, hogy az én szolgálaim nem csupán 3 hónapra, de egy évre, sőt tovább is szolgálnak, Felséged akkor nekem, ha a válaszra jól emlékezem, azt felelte: hogy eltelve a 3 hónap, velem másképp fog egyezni. Most azonban hallom: hogy felséged magát megkoronáztatni, Cseh-országba akar elutazni. Felségedet a teremtő oda boldogul és szerencsésen vezérelje s hozza ismét vissza, — de nekem még a múlt fizetésemről sem tétetett egészen elég, a jövőről pedig semmit sem értek, ha t. i. leszen-e avagy sem? Nekem, miként fenségednek többször irtam, sok szolgálaim vannak. Ezek a fizetést tőlem várják; az én erszényem az ő fizetésöket nem bírja meg, nálok nélkül pedig fenségednek nem szolgálhatok. Honnan várjam tehát a pénzt? Felséged engem tudositson, s mihez kelljen magamat tartanom? felséged nekem jelentse meg.“ — Javaslatul vetette levele végére, hogy Ferdinánd, ha jónak látja, addig is, míg Cseh-országban inulat, nyújtson neki annyi segítséget, melylyel Frangepán Kristófot Tót-országból kiűzhesse; mert ha ez ott magát megfészkei, nehezebb lesz vele bánni, ő pedig mind kárát, mint gyalázatját egyiránt fájlalja. A harminczadokat — mondá — melyek az előtt kezében voltak, a varasdin és saját jöszágán eső rádafalvin kívül, János már mind elfoglaltatta; Vasvármegye nemeseinek közönsége a jövő vasárnap, december 23-án gyűlést tart, az új főispánt kihirdetni; két bihácsi gyalog szolga már rég időtől nála ül, pénzt várva, a többiek pedig, kik azon várban voltak, a nem fizetés miatt azóta már tán mind eloszlottak, s nem lévén bent sem Ferdinándnak, sem neki gyalogja, a vár mintegy pusztán maradt, — honnan mi fog következni? Ferdinánd magától meggondolhatja. És volna még a Ferdinánd kincstartója ellen is panasza, némelly szavak miatt, melyeket mint hallja, ő ellene mondott; de erről most nem ir, — majd

midőn személyesen lesz Ferdinánddal, a kincstartó jelenlétében fogja elbeszélni; addig sem Istentől, sem Ferdinándtól nem óhajt egyebet, csak, amint ő szolgál, ez őt oly hűn fizesse. — Karácson napján Bathyány megújította pénzbeli zaklatásait; mert a karácson neki, a köpcsényi egyezkedés szerint ígért 3000 forintra nézve, fizetési véghatárnapja volt. Ferdinánd december 27-én röviden válaszolt: hogy miután jelentése szerint Posonyba a királynéhoz, s onnan hozzá Bécsbe szándékozik, megérkezteig a dolgot felfüggeszté s vele hosszabb felelésbe bocsátkozni szükségesnek nem találta ¹⁾).

„Reddite junt nobis litere vestre date in festo Natiuitatis Domini nostri super negotio trium Millium florenorum Rhenensium vobis soluendorum et nonnullis alijs. Cum autem ex eisdem intelligamus vos ad Serenissimam Dominam Mariam Reginam . . . et deinde ad nos proficisci velle vnde rem omnem vsque ad aduentum vestrum suspendimus. Minime necessarium esse arbitantes vt prolixioribus nunc agamus.“

1527-ki január 1-én Horvát-ország Rendei klisszi és kamicsácsi Horváth-Miszlenovics András krini püspöknek vezérlete alatt, Czettinben Királyt-választani Ferdinánd részére, egybegyültek; a választás rendét elbeszéli ők magok a királyi biztosoknak kiadott következő tartalmú oklevelükben ²⁾:

„Nos Andreas Dei et apostolice Sedis gratia Episcopus Tiniensis et Abbas Toplicensis, Joannes Torquatus Corbaue, Nicolaus Zrinij, Christophorus et Wolfgangus fratres ac Georgius de Frangepanibus Segnie, Veglie, et Modrusie, Stephanus de Blagay Comites, Christophorus de Pernya, Bernardus Thompich de Zechau, Joannes Kobazich de Brikowiza, Paulus Jankowich, Caspar Krysanych, Thomas Chypchych, Michael Zkoblych, Nicolaus Babonisych, Gregorius Othmych, Judex Nobilium Comitatus Zagrabienensis, Antonius Othmych, Joannes Nobakwych, Paulus Isachych, Caspar Giezich, Stephanus Zymych ceterique vniuersi Nobiles et procures nec non Nobilium Comitatum, ciuitatum et districtuum populorum vniuersitas Regni Croatie, ad perpetuam rei memoriam fatemur et recognoscimus, notumque facimus tenore presentium vniuersis. Cum Serenissimus et potentissimus Princeps et Dominus Ferdinandus Dei gratia Bohemie, et Croacie Rex, Infans Hispaniarum Sacri Romani Imperii Princeps Elector, Archidux Austrie, Dux Burgundie, Brabantie, Styrie, Carintie, Carniole, Slesie, Wirtenbergie etc. Marchio Moraue, Burgouie, etc. Comes Tirolis, Celeie, Goritie etc. Dominus Marchie Slauonice, Portus Nauonis et Salinarum, Sacri Romani Imperii Locumtenens Generalis etc. Princeps et Dominus noster gratiosissimus miserit his diebus ad nos sacre sue Regie Maiestatis Consiliarios et Oratores Reuerendum in Christo patrem et Dominum Do. Paulum de Oberstain Dei gratia Praepositum Viennensem artium Philosophie et utriusque Juris Doctorem, Nicolaum Juritschicz Supremum Capitaneum, Joannem Caczianer et Joannem Puchler arcis Mechou Prefectum Capitaneos, Dominos et Amicos nostros singulares, et

¹⁾ Jászay: i. m. 367. l. — ²⁾ Chmel: i. m. 35—36. l.; Jászay magyar fordításban közli 386—390. l.

ipsi prefate Regie Maiestatis nomine tanquam pleno et sufficienti Mandato ab ea suffulti nos requisierint, ut suam Maiestatem pro nostro legitimo et naturali Rege et Domino, et Serenissimam Principem et Dominam Annam Hungarie, Bohemie et Croatie Reginam Principem et Dominam nostram gratiosissimam pro nostra legitima et naturali Regina et Domina recognosceremus, illisque desuper debitum fidelitatis et homagii Juramentum prestaremus, quod nos exacte perpensis et diligenter consideratis Juribus, quibus idem Rex noster Serenissimus vna cum dicta Serenissima Domina Regina sua consorte etc. pro sacro Regno Hungarie Jure hereditario obtinendo ad plenum et sufficienter fulcitus et prouisus est, precipue vigore plurium inconuincibilium tractatum, quos nos ex fundamento uidimus legimus et relegimus, et postremo uigore electionis iuxta Decreta et Sanctiones Regni Hungarie, in generali Statuum et Ordinum illius Regni Conuentu die XVI. mensis Decembris proxime elapsi in oppido Poseniensi rite, et legitime, facte et publicate, nec non attentis pariter tot gratiis, opibus et emolumentis, quibus nos (et) Croatie Regnum sua Sacra Regia Majestas sola inter tot Christianos Principes pluribus annis contra immanissimos Turcas, ne nos illorum saeua tyrannide a fide orthodoxa et christiana republica deficere compelleremur benigne conservavit, ac infinitis aliis beneficentiis et nos et vniuersas res nostras pro singulari sua clementia et liberalitate sibi continue commendatas habuit, idcirco prefatorum Dominorum Oratorum iuste et honeste, requisitioni, tam deuote quam reuerenter annuimus, et hodie ante sumptum prandium, quum adhuc ieiuni essemus, omnes et singuli vnanimitate vna voce et proclamatione nobis in generali nostro Conuentu existentibus, prenominationem Serenissimum Dominum Regem Ferdinandum in uerum legitimum indubitatum et naturalem nostrum et totius huius inclyti Regni Croatie Regem et Dominum, nec non prefatam Serenissimam Dominam Reginam Annam in ueram legitimam indubitatum et naturalem nostram et totius Regni Croacie Reginam et Dominam felici omine elegimus et recognouimus, assumpsimus, publicauimus, fecimus, constiuimus et proclamauimus proclamarique fecimus per uicos et plateas prout tenore presentium eligimus recognoscimus assumimus facimus constituimus proclamamus et ueneramur ambas suas Maiestates in nostrum (ut premittitur) Regem et Dominum, Reginam et Dominam omni meliori et alacriori uia forma iure consuetudine et solennitate, quibus melius et efficacius facere potuimus (et) possumus, debuimus et debemus una cum prestatione debiti fidelitatis et homagii iuramenti, quod similiter publice alta et intelligibili uoce ut nobis dictus Reverendus D. Viennensis Prepositus sua quoque voce preibat, eleuatis in altum digitis et manibus cum summo gaudio prestitimus in forma ut de uerbo ad uerbum sequitur et est tale, uidelicet: „Juramus et promittimus, quod ex nunc in antea erimus fideles semper et obedientes Serenissimo Principi et Domino Domino Ferdinando Bohemorum Regi, eiusque Consorti Serenissime Domine Anne Nate Regine Hungarie et Bohemie etc. Dominis nostris clementissimis et gratiosissimis, tamquam ueris legitimis et naturalibus heredibus ac Regi et Regine Regni Croatie, eorumque heredibus et locumtenentibus siue gubernatoribus bonumque et commodum ac salutem eorum cogitabimus et pro uirili nostra promovebimus, damna uero et preiudicia eorum pro posse nostro auertemus et precavebimus, aliaque omnia et singula faciemus que bonis subditis et fidelibus seruatoribus erga Dominum suum conueniunt, et ad que tenentur et astringuntur, quodque nullo unquam tempore deinceps aliquem alium in Dominum aut Regem nostrum acceptare uel recognoscere uelimus preter Majestates suas eorumque heredes. Quodsi uero con-

unctim vel diuissim comperiremus unam aut plures personas siue ecclesiastici siue secularis status et conditionis, que in preiudicium Maiestatum suarum uel uerbo aut facto alii uel aliis in bonum eorundem adherere uellent, Nos ubi tales resciremus continuo Maiestates suas uel superioritatem nobis per eas datam admonebimus et auisabimus iuuabimusque omnes tales sic inobedientes ad debitam obedientiam reducere, omni penitus dolo et fraude remotis, ita nos Deus adiuuet et sancta eius euangelia“ — decantato de super solemniter in Ecclesia hic Monasterii S. Marie visitationis fratrum minorum de obseruantia ad omnipotentis Dei laudem honorem et gratiarum actionem Cantico Te Deum laudamus etc. cum campanarum frequenti sonitu et pulsatione. Quo fit inter cetera quod nos omnes et singuli, una cum Heredibus posteris et successoribus nostris in infinitum, sumus facti ueri naturales legitimi et indubitati subditi prefati Serenissimi Domini Regis et Serenissime Domine Regine nostre ac suorum Heredum in infinitum ex lumbis eorum descendentium, in quorum omnium supradictorum inconcussam et integram fidem et sufficiens testimonium has literas fieri fecimus et ereximus, quas sigillis nostris solitis partim propriis partim communibus perpetuo ualituras munimine roborauimus. Datum in oppido Cetinensi in generali nostro Conuentu in supranominato Monasterio celebrato die prima mensis Ianuarii a Natiuitate Domini Jesu Christi Salvatoris nostri millesimo quingentesime Vicesimo septimo.“

Ezen — miként *Jászay*¹⁾ megjegyzi — örömteljes, minden kényszerítéstől ment választás és elfogadás méltó jutalmául Ferdinánd követei a horvát rendeket urok nevében 4 pontban két főtárgyról biztosíták: a honvédelemről, s régi jogaik és szabadságaik sértetlen megtartásáról. — Az oklevél, melylyel mind ezt ígérték s a Rendek fentebbi választási rendelvényét ugyan az nap kicserélték, következő volt²⁾:

„Nos Serenissimi et Potentissimi Principis et Domini D. Ferdinandi Bohemie et Croatie etc. Regis, Infantis Hispaniarum, sacri Romani Imperii Principis Electoris, Archiducis Austrie, Ducis Burgundie, Brabantie, Styrie, Carinthie, Carniole, Slesie, Wirtenbergie etc. Marchionis Morauie, Burgouie etc. Comitis Tirolis, Celeje Goritie etc. Domini Marchie Slauonice Portus Naonis et Salinarum, Sacri Romani Imperii Locumtenentis generalis etc. Principis et Domini nostri Gratosissimi Consilarii et Oratores Paulus de Oberstain Dei gratia Prepositus Viennensis, artium Philosophie et utriusque Juris Doctor etc. Nicolaus Juritschitz Supremus Capitaneus, Joannes Caczianer, et Joannes Puchler, prefectus in Meichou, Capitanei, recognoscimus et notum facimus vniuersis. Quum nos uigore Mandati eiusdem Serenissimi D. Regis nostri, cuius tenor de uerbo ad uerbum sequitur et est talis: „*Ferdinandus*, Dei gratia Bohemie, Rex etc. (miként ezen 1526-ki december 5-én kelt felhatalmazvány már a 75. lapon előadatott) — Cum Reverendissimo, Spectabilibus, Magnificis, Strenuis, Nobilibus ac aliis omnibus et singulis Dominis et prudentibus uiris Statuum et Ordinum inelyti Croacie Regni Dominis et amicis nostris plurimum honorandis et dilectis plura egissemus et tractauissemus ut predictum Serenissimum D. Regem etc. et Sacre sue Regie Maiestatis consortem Serenissimam Principem et Dominam Dominam Annam Hungarie, Bohemie et Croatie Reginam Principem et Dominam nostram gra-

¹⁾ *Chmel*: i. m. 33—38. l.; *Jászay* magyar fordításban közli. i. m. 390—392. l. —

tiolissimam in naturalem legitimum verum et indubitatum eorum Regem et Dominum, Reginam et Dominam recognoscerent prestarentque eisdem desuper debitum fidelitatis et homagii Juramentum, et ipsi id totum libenter deuote iucunde et reuerenter fecissent, quemadmodum in eorum literis nobis ea propter assignatis clarius intueri licet, que hac uerborum serie contexte sunt uidelicet: „Nos Andreas Dei et Apostolice Sedis gratia Episcopus Tiniensis etc. (a mint fentebb a 81—82. lapokon elősoroltatott). Quod nos incirco, ut aliquid boni inde iure merito consequerentur, illis vice et nomine prenominati Regis nostri promissimus et polliciti sumus, prout tenore presentium libere promittimus et pollicemur pariter uigore dicti mandati haec que infra sequuntur: Inprimis quod Serenissimus Rex noster pro tuitione sui Regni Croatiae tenebit in ipso Regno mille Equites cum stipendio trium Ducatorum pro singulo Equite et ducentos pedites, ita tamen quod eosdem pedites et ducentos Equites Sue Regie Maiestatis Supremus Capitaneus aut quiscunque alius, cui sua Maiestas id oneris demandabit, libere et sine omni dictorum venerabilium Statuum et Ordinum aut cuiusque alterius contradictione conducere debebit, reliqui autem Octingenti Equites inter dictos Status et Ordines diuidentur secundum honestam et conuenientem vnus cuiusque conditionem. Quodsi vero Regia Maiestas eosdem Equites extra Regnum conduci iusserit, tenebuntur illi seruire cum stipendio pariter trium Ducatorum per primum mensem tantum, quo elapso statim illis tantum stipendii dabitur quantum aliis sibi similibus equitibus. — Secundo. Sacra Regia Maiestas condecensem bellatorum numerum in confinibus Ducatus Carniole Croatiam versus tenebit. — Tertio. Sua Maiestas arces et fortalitia in hoc Regno reuideri, et illis de rebus necessariis prouideri faciet. — Quarto assecuramus nos eosdem Status et Ordines, quod eadem Sacra Regia Maiestas omnia et singula eorum priuilegia jura libertates et decreta Croatiae Regno eiusque incolis et inhabitatoribus olim (a) Serenissimis retro Regibus illis tradita et concessa una cum ipsorum veteribus laudabilibus consuetudinibus et obseruationibus salua et illesa confirmabit, conseruabit et manutenebit, nec eos indefensos, uti optimum et maximum Principem decet, donec illi uita supersit, derelinquet, quin eos et hoc inclitum suum Regnum semper sub optima protectione fouebit et tuebitur. Harum testimonio Litterarum sigillorum nostrorum munimine roboratarum. Datum in generali Venerabilium Statuum et Ordinum Regni Croatiae Conuentu oppidi Cetinensis die prima mensis Januarii felicitis noui anni a Natiuitate Domini Jhesu Christi Saluatoris nostri 1527-mi.“

A lovas hadak számára ez oklevélben kívánt 3 arany hópénzt sokallották a Ferdinánd biztosai, s azt csak a Rendeeknek erősebb követelésére ígérték meg. Ez által azonban még minden közöttök fenforgó kérdés megszüntetve nem volt. A Rende t. i. az általok fogadandó lovasok számára az említett hópénzt, 3 hónapra 10 nap alatt előre lefizettetni kívánták; sőt nem csekély túlbuzgalommal, tulajdonkép a gyűlésen meg nem jelent bán Batthyány Ferenc tekintélyének lerontására, de egyszersmind a királyi jogok sérelmével, a biztosok egyikét, Jurics Miklóst, mint saját nemzetöklét, királyi helytartóvá tették, mellé 4 nemest rendelték, kik az országban, vele együtt, a törvényszolgáltatást kezeljék, és mindezeknek a királyválasztás örvendetes hírüládása

mellett leendő kieszközlése, illetőleg megerősítése végett, Ferdinándhoz országos küldöttséget intéztek. Jurisics a fenforgó körülmények tekintetéből, miszerint a kedélyeket inkább csendesítse hogysen ingerelje, a reá erőszakolt új tisztet, királyi jóváhagyásig elvállalta, — mind ezen jóváhagyás, mind pedig a hópénz ügyét is azonban oda vezették a biztosok, hogy azt a Rende, országos küldöttség helyett, melynek elfogadtatása iránt előleges királyi engedelem nem volt, Ferdinándtól felirathban kérjék. Ezek, s az országnak főként János király és gróf Frangepán Kristóf elleni biztosítása, voltak a tárgyak, mik a Rendeket szerdán, január 2-án az érintett felírás elkészítése mellett, foglalkoztathatták, s január 3-án, a már elkészült felírás, az ország pecsége alatt, melyet balról két zöld, jobbról a Frangepánok két vörös pecségei kísérték, következő alakban és tartalomban küldetett el Ferdinándhoz ¹⁾:

„Serenissime et Potentissime Rex etc. Domine noster gratiosissime post humillimam et debitam commendationem et subjectionem etc. Significamus ea quae decet Reuerentia et deuotione nos cum Maiestatis Vestre Regie Dominis Consiliariis et Oratoribus, Dominis et amicis nostris honorandis — superiori die felicis noui anni vniversa negotia inter sese habita feliciter et uti speramus, ad illius uota decus et ornamentum conclusisse, suscepisseque et recognouisse cum debita fidelitatis et homagii iuramenti prestatione eandem Sacram Regiam Maiestatem Vestram in Naturalem verum, legitimum et indubitatum Regem et Dominum, nec non Serenissimam Dominam, dominam Reginam Annam illius consortem, Dominam nostram, quemadmodum Majestas Vestra super his ex literis nostris, prenominationis Dominis Consiliariis et Oratoribus suis assignatis, et inprimis ex exemplo earundem literarum quod ipsi Majestati modo per postas mittunt, clarius edocebitur. Quapropter eandem supplices oramus et deprecamur, quae nos et hoc inclitum suum Regnum ut optimum et maximum Principem decet in omnibus nostris necessitatibus uti veros, legitimos, naturales et indubitatos subditos semper benigne comendatos habere dignetur, et Precipue in presenti rerum et temporum turbine, prestando nobis opportunum aliquod auxilium contra minas Vaiuode, Comitis Christophori de Frangepanibus ac aliorum eorundem adherentium: non quod timeamus nobis aliquid de dicto Comite Christophoro, cum illi optime resistere possemus nisi ipse viribus et opibus sui Vaiuode ageret, alias nihil illi potestatis esset contra nos aliquo effectu machinari posse, persequimur enim eundem precipue propter ingratitudinem suam, quam aperte contra Serenissimam Domum Austrie, a qua plurima suscepit beneficia, ostendit, curabit igitur Maiestas Vestra quomodo nos defendat modo saltem aliquo bono numero Equitum et peditum ac Bellicarum Machinarum, mittendo nobis preterea quamprimum stipendia trium mensium infra decem dies nobis debenda, alias uix possibile erit, nos sine huiusmodi pecuniis quicquam boni in defensionem tam nostram quam huius Regni facere posse, gocirca constituat etiam quomodo opportunis presydiis et aliis rebus necessariis arcibus et aliis locis in hoc Regno prouideat, et precipue quomodo Arces et alia loca munita nondum Maiestati Vestre dedita quamprimum

¹⁾ *Chmel*: i. m. 39—40. l. s magyar fordításban *Jászay*-nál i. m. 393—395. l.

num recuperari faciat. Quo uero ad Regimen Justitie in hoc Regno tenendum, rogauimus nos Magnificum et strenuum Virum, Dominum Nicolaum Juritsich Consiliarium et supremum Capitaneum suum quem ad hoc prudentem et omnino idoneum recognoscimus, ut ipse illud suscipiat et vna cum aliis quatuor huius Regni Nobilibus quos illi adiunximus in hoc Regno tanquam Maiestatis Vestre locumtenens, vniuersis Justitiam administret, et ob eam rem Maiestati Vestre humillime supplicamus ut eundem Dominum Nicolaum ad huiusmodi Regimen suscipiendum quod nunc egre usque ad Maiestatis Vestre beneplacitum suscepit, adigat et confirmet, vix enim posset in Regimine constituendo Rem nobis facere gratiorem. — Decreueramus Serenissime Rex mittere modo ad Regiam Maiestatem Vestram solemnes Oratores nostros qui prenominatam deditionem et recognitionem nostram omnium Nostrorum nomine coram testificarentur, nisi prefati Domini Consilarii et Oratores nos, ne eos modo mitteremus, detinuissent, dicentes, se literis suis apud eandem prius exploraturos, quid in hoc iubeat, erunt ergo partes Maiestatis Vestre nos certiores reddere a (n nun) c uel quando hucusmodi designatos Oratores nostros ad eam mittere debeamus. Postremo supplices oramus ne egre ferat uel aliqua indignatione nobis metiatur, perstitisse nos in petitione (nostra) Trium Ducatorum pro singulo Equite in hac Noua ottingentorum equitum conductione, necessitas enim precipue in his rerum et temporis occurrentiis nos ad ita persistendum compulit, in quo (Maiestas Vestra) rem nobis piissimam faciet perpetua seruitute et subiectione ergo eandem deuerendam, que ad Nestoreos annos quam felicissime intendet prosperet procedet et regnet. Datum in oppido (Cetinsensi) Die Tertia mensis Ianuarii anno Domini MDXXVII. fideles Capellani serui et subditi: Vniuersorum SS. OO. et Comitalium Regni Croatiae.

Igy végződött a Horvátok királyválasztási gyűlése, mellynek eredményei, Ferdinánd által annak idejében az alkotmány korlátai közé utasítva, nem csekély haszonnal kamatoztak a kormányra lépett osztrák háznak. Fő akadályá azonban, e haszon mielőbbi gyümölcsözésének nem annyira az egyik királyi biztos Püchler és Kobazics János közt, a gyűlésen, a hadak tartása kérdésében kifejtett egyenlenség, mint inkább a bán Batthyány Ferencz volt. Az ő különös magaviselete, már nem csak abban határozódott: hogy sem a posonyi sem a csetini országgyűléseken meg nem jelent, hanem egy lépéssel tovább menve, a Ferdinánd által saját kérelmére Bihácsra küldött, és, miként láttuk, dec. 21-én kelt levelében némi szemrehányással is sürgetett 64 főnyi gyalog befo-gadását, ottani várnagyának megtiltotta. Panaszolva jelentette fel e tárgyat Jurisics Miklós, s Ferdinánd január 1-én, még Posonyban maradt biztosai: Rauber Kristóf, Dornberg Rézmán és Pemflinger István-nak megparancsolta, miszerint az említett bánt rögtön emlékeztessék s bírják reá, hogy a Bihács védelmére s őrizetére odaküldött gyalogokat tüstént eresztesse be; illyképen mind ezeket az ellenség véletlen megrohanásától, mind a kincstárt a hasztalan költségektől, mentse meg¹⁾. —

¹⁾ Jászay: i. m. 395—396. l.

Ugyan ekkoron Ferdinánd Frangepán Kristófhhoz két nemest küldött; rá birni őt: hogy a viszályok kiegyenlítése végett, udvarához jöjjön; — elhatározva lévén egyébiránt már ekkor: hogy ha ezen felszólításnak sem enged, az osztrák örökös tartományokban lévő jöszágai elkoboztassanak ¹⁾. Frangepán azonban Ferdinándnak eme meghívását megvetve, mint János királynak kapitánya, s Horvát-, Dalmát- s Tót-országok, ugy Somogy és Pozsega vármegyék védője s oltalmazója, a János király parancsára Vizkereszt napján — január 6-án — Dombró városába újra egybegyülekezett Tót-országi Rendek gyűlésén elnökölt. János király részéről ezen gyűlésen nagyságos alsó-lendvai Bánffy János és vitézlő gibárti Keserű Mihály jelentek meg követekül s biztosokul, kik a magyar királyválasztó gyűlésen Székes-Fehérváron is felolvasott és megerősített 1505-ki rákosi határozatot szinte felolvastatni s köznyelven értelmeztetni kívánván, e végett azon határozatnak gr. Szent-Györgyi Péter ország-bíró által hiteles alakban kiadott példányát Frangepánnak, és az egybegyűlt urak és nemesek közönségének, át nyújtották; annak értelmében mind Jánost királyokul, mind az általa kinevezett gr. Frangepán Kristófot bánjokul elismertetni kívánták, — aztán az ország védelmére adót sürgettek. E tárgyak feletti vitatkozások három nap, január 8-ig tartottak. A Rendek, a királyi kívánatokra hajlottak ugyan, de a fennforgó nehéz körülményekben, hol egyfelől a töröktől, másfelől a horvátoktól, harmadikfelől Ferdinándtól kelle rettegniök, Frangepánt esküvel kötelezték arra: hogy a békének és egyességnek János és Ferdinánd közötti létrehozásán, egész ereje és tehetsége szerint fog munkálódni. — Ezen eskü után az adót is megajánlották; közértelemmel ítélőmestert választottak, s végzéseik felől a királyt tudosították. Erdődy Simon zágrábi püspök azonban a felolvasott rákosi határozatot, magának, jogai óvatékaul, hiteles alakba átírva, kiadatni kérte, — mit Frangepán ugyancsak január 8-án, lodomérczi Bradács Imre albán és körösi főispán pecsété alatt teljesítvén ²⁾ a gyűlés eloszlott, s Frangepán még az nap Zágrábba tért, itt a megye Rendeivel külön is tanácskozándó ³⁾.

Tót-ország Rendeinek eme mozgalmai felől Zriny Miklós, január 7-én, Gvozdancki nevű várából, két szolgálja: Csipcsics Tamás és Szadolph Ádám által, értesítette Ferdinándot. — Egyébiránt, hogy miként nyilatkozott legyen Tót-országban a közvélemény a János-párt felől? elég tanúságul szolgálhat az, mit Sátor Gáspár Zágrábból, az ország-

¹⁾ Jászay: i. m. 400. l. — ²⁾ Közli ez okiratot Pray: Annales Regum Hung. Vindobonae 1770. P. V. 132. l. — ³⁾ Jászay: i. m. 411—413. l.

gyűlés zárnapiján Dalasics Ferenczhez Velenczébe irt. „Gróf Kristóf — mond — itt van. Ezen Tót-országi uracsok a mult vasárnap országgyűlést tartottak, és Kristófot, a királyi felség, Tót- és Horvát-ország bánjává, főkapitánynya stb. nevezvén, ezen ország-gyűlésen megerősítették. A király őt mostan, oly nagygyá tette, millyen, rajta kívül, nemzetségből, nem volt soha senki; s ha ez a kereszténység javára van, Isten tartsa, ha pedig ellenkezőleg, Isten verje meg. Jelenleg, úgy látszik, jól viseli magát. A király 5000 lovasra adott pénzt neki; Goriczát elfoglalta; vidékén 2000 lovas mutatkozott, kiket napról napra fizet. Nem tudom, a dolgok mikép lesznek, de, mennyire látom, ami királyunk és Ferdinánd herczeg közt, egy szép háború van készülöben. Egy rész ezzel tart, más rész amazzal. A horvát urak, mint János korbovai gróf, többekkel, a herczegnek mind meghódoltak s hűséget esküdtek; ki nekik, bizonyos számú lovasságra fizetést ad; mennyire? még nem tudni; csak az bizonyos: hogy, gróf Kristófon és ennek atyján kívül, mindnyáján a herczeggel tartanak; s e napokban számos lovassággal megindultak Bécs felé, miszerint azon herczeget a cseh-országi, szléciai és más tartományokbeli koronázásra kísérik. Így majd, miután dolgait minden alatvalóival rendbe hozta, azt hiszem, mindjárt kikeletkor, elég részünk lesz a háborúban. Egy oldalról a német, másról a török — tehát boldog lesz, aki magát valamely békes helyre elvonhatja. Azt hiszem, hogy ami királyunk, ha a németeknek ellent nem állhat, a törököt hívja ki; legalább a köznép így beszélget. Isten segélyje a kereszténységet, — de annyi bizonyos, hogy háború nélkül nem maradunk“¹⁾).

Január 16-án villámsebességgel terjedt el a hír Ferdinánd közelében: hogy Frangepán Kristóf számos sereggel a steyer határszélek felé siet, és vele Batthyány Ferencz is egyet ért. A dolog mihenlétének kipuhatolása végett az alsó ausztriai kormányzék útján rögtön rendelés tétetett: hogy, főként a Dráva átjáró helyeihez, a kincstár költségén, alkalmas kémek küldessenek²⁾. — S csakugyan! gr. Frangepán Kristóf akkor, midőn közeledtének híre Bécsbe jutott, mintegy 800 fürge huszárral, már Zágrábban, Varasdon, s innen, miután a megye Rendeivel gyűlést tartott, a Dráván és Murán átkelve Vas-vármegyének Steyer országgal érintkező szélén, Felső-Lendván, az özvegy Széchy Tamásné jószágán, tanyázott. Itt a budai prépost Péternek hozzá érkezett szolgálja panaszosan adta elő: mikép ura, némely drágaságait a szomszéd Steyer Radkersburg vagy magyarosan Regede városbeli bizonyos polgárnak

¹⁾ Jászay: i. m. 413—414. l. — ²⁾ u. o. 445. l.

adván át gondviselés végett, ettől azt most, barátságos felszólítására, vissza nem kaphatja, azért, mert egy más ottani polgár, valamely magyar-országi lakos ellen, adósági követelést támaszt. „Igazságtalannak látszik nekünk — írta Frangepán az említett városhoz azon szolgától január 16-án küldött levelében — hogy a tulajdonos jószágától, ártatlanul ilykép megfosztassék. Hozzátok intézett különös kívánatunk tehát: hogy ennek az embernek eleget tenni, s rajta, a mennyiben joga és igazsága van, segíteni sziveskedjete; ne legyen kénytelen, említett polgártársatok ellen, további panaszokra fakadni. Magatok is pedig, oly szomszédságosan viseljétek magokat, hogy köztetek s ezen ország között, valamely háborúság szükségképen ne támadjon. Mert ámbár reánk, mint egész Magyar-ország főkapitányára s bánra az ilyesek felügyelése nem tartozik is, azoknak kik szükségökben hozzánk folyamodnak, az igazság s méltányosság erejeig, segítséget és segéd erőt adni hajlandók vagyunk — kétségenkívül reménylén, hogy ezt, ebben az alakban, ti is cselekszítek. Egyébiránt, halljuk, némi aggodalomban vagytok, hogy hozzátok ilyen közel jöttünk, s ezért ágyuitokat is elővonattátok. Erre bizony szükségetek nem volt, s azoknak, kik beneteket e részben netalán értesítettek, semmi hitelt ne adjatok; mert mi mindenkép azt óhajtjuk: hogy ő Felsége a magyar- és Ferdinánd cseh király egymással, országotúl, atyafiságban és barátságban éljenek, — mit töletek, a jó szomszédságnál fogva, eltitkolni nem akartunk.“ — Regede városát azonban Frangepánnak e levele nemcsak hogy meg nem nyugtatta, de nagy s hosszú czime, melylyel magát abban ekként aláírta „Frangepán Kristóf Vegla, Zeng és Modrus stb. grófja, egész Magyar-ország főkapitánya, egész Tót-, Dalmát- és Horvát-országok bánja s az említett Tót-ország, úgy Pozsega, Somogy és az egész (sopronyi) ispán-grófság oltalmazója“, még inkább elrémesztette. — „A Nagyságod abbeli parancsa — jelenté január 19-én, Graswein Farkas steyeri helyettesnek a városi tanács — hogy az ő királyi felsége költségére kémekeket állítsunk, ma érkezett hozzánk. Ennek mi mindenkép szívesen engedelmeskedünk; és jelentjük Nagyságodnak: hogy már 3 nappal ezelőtt kiküldöttük kémeinket Varasd és Stridó felé, az átjáró helyekhez, de még egysem érkezett vissza. Mihelyt megjönnek, tüstént tudositást teszünk. Nagyságod nekünk azt is parancsolja: hogy jó vigyázattal legyünk. Ebben eddig semmi szorgalmat nem kiméltünk; főként a gr. Kristóf idejötté óta; ébren örködven mind kívül, mint bent a kőfalakon és tornyokon. Nagyságos uram! gr. Kristóf beírt vala hozzánk, a mint Nagyságod az ide csatolt másolatból megérteni fogja. Erre, ha az, a kit dolog illet, haza

jő, talán válaszolnunk kell; miért is Nagyságodat igen kérjük: tanácsoljon, mi czimet adjunk neki, aláírt czimeire. Nagyságos uram! mi tegnap egy mészáros polgártársunkat Mura-Szombathba küldöttünk; ki egyenesen belovagolt a gr. Kristóf szállására, ott a gazdával ökörvásárlásba ereszkedett, körültekintett s a Széchyné majorosával a majorba is elment. Ez beszéli: hogy mindenütt tele dugva van lóval és emberrel; hogy kérdezősködése után annyit érthetett: miszerint alkonyatkor ismét 300 lovas jött, 3 vagy 4 nap alatt pedig 5000 gyalog, 1000 pánczélos lovas és néhány ezer huszár fog érkezni, de a gróf mit akar? senki, még saját hadi népe sem tudja; és midőn így körülnézegetett, egy megszólította: hogy német lévén, mit akar közöttök? ő a grófnak feljeleníti, s ez őt elfogatja, mert bizonyosan kém, a gazda tehát tanácsolta neki, hogy takarodjék haza.“ — Épen bevégeztettek e sorok, midőn egy kém, délután két órakor a Dráva és Mura átjáró helyeitől hírről hozá: hogy Stridónál e napokban 700, Szemenyénél 500, s csapatonként hol 10, hol 20 pánczélos lovasság kelt át. Ezt is hozzá ragasztá a város jelentéséhez, azon megjegyzéssel: hogy ugyanazon helyekre más kémet ismét elindított, miszerint így a tudósítások folyvást érkezzenek. A város ezen jelentéséből ő Felsege — irá Graswein Farkas január 20-án Ferdinándhoz — érteni fogja: hogy gr. Kristóf a Steyer határszélekhez, különösen Regede városához, milly közel szállott táborba s hadait naponként erősíti. Miután pedig ezen sereg egybevonulásából nem mást mint a tartomány megrohanását lehet várni, Ferdinánd annál inkább küldjön segédelmet, s a netalán szükséges ellenvédelem iránt utasítást, mert azon levélből, melyet a gróf az említett városhoz irt, mind szándéka, mind az is látható: hogy ha a város az ő kívánságát nem teljesíti, azt megtámadás nélkül hagyni nem fogja; sőt ha e levél azzal, melyet ugyanazon városhoz már előbb Batthyány Ferencz intézett, kelőleg egybevettetik, nem egyebet lehet sejteni, mint azt: hogy e két egyén hadait egyesíteni törekszik, miszerint így ürügyül használván a mondott város elleni panaszait, Steyer-országba becsaphassanak. Mi a czimet illeti — mondá — e részben oda utasította a várost: hogy Frangepánnak grófságairól és urodalmairól vett mindazon czimeit, melyek neki ezelőtt adattak, mostan is adja meg; a többit, millyen a magyar-országi főkapitányság, tót-országi bán-ság stb. hagyja el¹⁾.

Január 22-én Jurisics Miklós, Csernembelből, Krajnából Ferdinándot arról tudósítá: hogy Frangepán Kristóf sz. Pál fordulása nap-

¹⁾ Jászay: i. m. 456—459. l.

ján, nem tudni mivégett, Körösön gyűlést kívánván tartani, ide váratik ; hova már ő is elküldötte a maga emberét. És az hogy Frangepán Vasból, a határszélektől eltávozik, eléggé megnyugtató volt ; ha Jurisics többi tudosításait örvendeztetőknek mondani nem lehetett is. Ezek abból állottak : hogy a Püchler által Bihácsra küldött gyalogok még sem bocsátattak be, min ugyan ezek magok sem nagyon igyekeztek, hanem tüstént visszaakartak vonulni, ha gr. Karlovics János, kit Jurisics Horvát-országban maga helyet hagyott, őket kérelemmel felnem tartóztatja, egyszersmind befogadtatásuk iránt a bihácsi polgárokat s az albán ot-tani helyettesét, felnem szólítja. E felszólításnak azonban nemcsak hogy semmi sikere nem volt, sőt Karlovics neki azt írja : siessen mielőbb Horvát-országba ; mert ha Frangepán ellenök valamit kezdeni akar, azt hiszi : az mostan fog történni. „És nekem — mond Jurisics — mind-
 eddig sem pénzem sem prófontom nem érkezett ; Felséged megítélheti : mily érzékeny kára lehet ebből Felségednek. A török iránt is egymás után két kémem jött. Felségednek én a mult postával minden mozgalmat feljelentettem ; mi személyemet illeti, abban hiba nem lesz. Krusics felől is irtam már előbb felségednek ; véleményem most is az : kövessen el e részben mindent Felséged, — mert úgy hallom, neki Magyar-országban nem megvetendő serege áll, melyet nem örömet hagy el. Ripács tekintetében Gallecz, kinek az hatalmában van, azt írja : küldjenek pénzt s mintegy 4000 forintra menő adóságát fizessék ki, más különben a várat annak adja fel, aki jobban megfizeti. Én erre a többiekkel együtt azt válaszoltam : hogy nekünk felséged által megvan parancsolva, vele egyezkednünk ; a dolog tehát eddig, egyedül rajta mult, minthogy Tót-országban lakik. Irtam volt az iránt is felségednek : hogy az albánt rendelje ide ; miszerint Bihácsot vagy lássa el jobban, vagy adja a Felséged kezébe. Azonban ki az oka, hogy a fennérített gyalogok a pénzt mind-
 eddig hasztalan költötték ? én nem tudom ; Felséged tudja, hogy ezen helyek, mellyek Felségedet illetik, nem nekem, hanem egyedül a bánnak állottak hatalma alatt. Végre Felségednek én, mint legkegyelmesebb uramnak, esedezem méltóztassék a gr. Kristóftól és törököktől naponként fenyegető veszedelem tekintetéből, a fizetés iránt rendelést tenni. A prófont felől, az említett postával szinte irtam Felségednek.“ stb. — A levél, melyet Graswein Farkas a regedei eseményekről, Ferdinándhoz jan. 20-ra intézett, Bécsben a kormánytanács által, január 23-án vétetett tárgyalás alá. Grasweinnek visszairatni határoztatott : hogy tudosítását a helytartó udvari tanács megértvén neki parancsolja : írja meg a Regedieknek, hogy Frangepánnak hozzájuk irt levelére illendő választ

adjanak; a zár alá vett javak iránt kellőleg intézkedjenek, egyébiránt a grófnak, ügyes kémei által minden léptét és szándokát őrszemekkel tartásák; s ha ezek folytán, Grasweinnak valamely oly tudósítása jő, mit az udvari tanácsnak tudnia szükséges, azt haladék nélkül feljeleníteni elne mulassza; a kémei szertehelyezésében pedig semmi szorgalmát ne kímélje ¹⁾.

Február 16-án Batthyány Ferencz Posonyban újra hűséget ígért Ferdinándnak, s minő feltételekhez kötötte légyen azt? következő irata tanúsítja ²⁾:

„Nos Franciscus de Batthyan Regnorum Dalmacie, Croatie et Sclauonie, Banus etc. Recognoscimus per presentes literas nostras Quod nos Serenissimo principi Domino Ferdinando Dei gracia Hungarie et Bohemie etc. Regi Domino nostro gratiosissimo sinceram perpetuam ac constantem fidelitatem Jureiurando promissimus, et adhibitis quibusdam sue Majestatis Consiliariis cum Serenissima principe Domina Maria Hungarie et Bohemie Regina etc. domina nostra gratiosissima super solutione seruicii nostri preteriti ac in proximis futuros tres menses hys pactis et conditionibus transegiimus. Imprimis cum Serenissimus condam Ludouicus Rex dominus noster gratiosissimus felicitis memorie racione Banatus predicti non modicam nobis pecuniarum summam debeat Nos quoque eo nomine multa et grauia debita contraxerimus ut eo liberius et commodius vnacum nostris familiaribus dicte Majestati Regie domino nostro gratiosissimo possimus inseruire, intra Spacium duorum mensium a die datarum presentium: Bona quorum prouentus annui ad florenos hungaricos: quingentos et quingenta se extendant titulo pignoris pro summa decem millium florenorum Hungaricorum per prefatam Majestatem Regiam nobis inscribantur et ad manus nostras assignentur. Et si arx aliqua inscripta fuerit, necessarias eius custodie et conseruationis impensas supplebit Majestas Regia: habebimusque vrgente necessitate arcem aut bona predicta in ea qua accepimus pecuniarum Summa cum scitu tamen Majestatis Regie alicui eius fideli ac subdito inscribendi ac impignorandi potestatem: atque in sortem eiusdem veteris debiti in festo beati Georgii martiris soluentur per Majestatem Regiam florenorum quinque millia, ac rursus super reliquis quinque Millibus florenorum Majestas Regia in aduentu suo in hoc Regnum Hungarie Coronam et possessionem exácto sex mensium integrorum spacio, posita nobiscum iusta et recta racione satisfaciet. De tribus autem millibus florenorum que Nobis ex conditionibus in Kepche initis debentur, duo millia nunc soluantur, mille vero floreni addantur ad inscriptionem decem millium florenorum ita ut arcem seu bona predicta in vndecim millibus florenorum habeamus oppignorata: habebimus autem nonum seruicium in tres menses futuros a die vndecima mensis huius Februarii incipientes, soluantur nobis per Majestatem Regiam singulis mensibus florenorum duo millia ad Equites Quingentos levis armature, quorum ducenti seruiant cum illis octingentis Equitibus quos Regia Majestas alit in Regno Croacie, Denturque ad racionem hujus noui seruicii nunc in rebus duo millia florenorum et intra dies quindecim mille floreni in dominica vero passionis vel Judica proxime futura soluantur tria millia florenorum atque hunc in modum tam de antiquis quam nouis seruiciis nobis omnino

¹⁾ Jászay: i. m. 464—466. l. — ²⁾ Chmel: i. m. 40—42. l.

satisfiet. Debeamus autem intra hoc trimestre spatium, quocumque loco Majestati Regie visum fuerit hos quingentos Equites paratos et instructos recensendos ostendere et exhibere ac dum Majestas Regia nos ad aliquam Expeditionem vocare aut mittere aut copias nostras recenseri voluerit, id tribus ante septimanis nobis significare dignabitur. Ad omnes tamen casus repentinos parati esse et ad eum locum quo Necessitas postulauerit aut qui nobis designatus erit proficisci absque excusatione debeamus, presertim cum Majestas Regia nos reliquerit ac denuo creauerit Regnorum Dalmacie Croacie et Sclauonie Banum: Et hys quorum interest mandabit ut nobis tanquam Bano obediant et obsequantur: Promittimus etiam per fidem et honorem nostrum ac juramus quod castrum Byhegh Majestati sue tanquam Regi Hungarie et eius nomine fideliter tenebimus et defendemus in cuius presidio Majestas Regia suis sumptibus alet pedites centum pixidarios suppedabit etiam Tormenta et pulveres necessarios prout Majestas Regia antea se facturam fuerat pollicita. Et cum Majestas Regia nostrorum quoque Seruitorum et familiarium fidelitatem et obedientiam desideret: promittimus quod omnes nostri Familiares una nobiscum fideles erunt sue Majestati, eiusque electioni consentient et eam paribus studiis et votis approbabit: Quodsi Majestas Regia exactis tribus mensibus seruiciis nostris vti voluerit, seruire simus obligati, quamuis tunc testemur Nos, ultra illud duorum millium florenorum stipendium ad Mensam quoque nostram optaturos in singulos Menses ducentos florenos nec alia ratione post hoc trimestre temporis Spacium seruire velle. Quodsi omnes suprascripte condiciones per Majestatem Regiam nobis non obseruentur, nos quoque in eo casu ad hec nolumus esse obligati, super quibus omnibus hoc modo transactis presentes literas nostras Sigillo et Manu nostra signatas dedimus: Posonii Sextodecimo die Februarii Anno Domini 1527-o Franciscus de batyan banus manu propria.“

Ferdinánd már január 21-én Prágába utazván, hogy a cseh koronát fejére vegye, távolléte idejére Mária özvegy királynét s a melette lévő magyar tanácsosokat bizta meg az ország ügyeinek kormányával. „Még csak annyi pénzünk sincs — írta eközben Mária Ferdinándnak — hogy futárainkat fizethessük; az urak sem képesek fizetni szolgálikat, mert hiába szorgalmazták a díjt, melly nekik ígértetett s mert jószágaikat vagy már elvesztették vagy elvesztendik hűségök miatt; — előre látom hogy ma holnap kénytelenek lesznek másfelé pártolni — Batthyány követeléseire nézve adjon nekünk jó választ; a világért se engedje, hogy szolgálatából kilépjen.“ — „A bán módfelett sokat követel — válaszolá Ferdinánd Prágából Máriának — de neki is, a többieknek is, reményt kell nyújtani s a nádornak mondani hogy nem fogok róla megfélekezni.“ — „Fenséged kamarájának nincsen pénze — írta ismét kétségbe esve Mária — ha Batthyány kielégítetlen marad, teljes lehetetlen, hogy legényeit fizesse; kérem Fenségedet: bizzon meg más valakit a helytartói tiszttel.“ — Asszonyom! — válaszolá Ferdinánd

¹⁾ *Géva*: Zur Gesch. der Verhältnisse zwischen Oesterreich, Ungarn und der Pforte. I. k. i. f. 42. l.

martius 5-én — a szerződést, melyet Batthyány bánnal kötöttél, megfogom tartani; ha pontosan-e? az más kérdés, mert az öszletek igen nagyok s mert más költségeim is vannak. Szándékomban nem lesz hiba s igyekezni fogok a lehetőségig, hogy az uraknak Bécsben tett ígéretek beváltassanak; de ők túlságosak követeléseikben — — ők s az erősségek már 90 ezer aranyomba kerültek, pedig nekem sereg alkotására kellene pénzemet fordítanom, a seregbe kell bizodalmamat vetnem, mert ismerem a nemzetet“¹⁾).

Martius 9-én Prágából kelt, s Horvát- s Tót-országokhoz külön, hasonló párban intézett következő irata által²⁾ Ferdinánd Batthyány Ferenczet Horvát-, Tót- s Dalmát-országok bánjává kinevezé:

„Universitati Nobilium Regni Croatiae *Ferdinandus* etc. Spectabiles, Magnifici, Egregii Nobiles fideles dilecti. Credimus vobis omnibus esse notum quemadmodum nos Serenissimo quondam domino Ludouico Hungarie et Bohemie Regi fratri et Sororio nostro charissimo felicis memorie cum per electionem spontaneam tum Jure contractus optimo et efficacissimo in predicto Regno Hungarie successerimus, volentes itaque defensionem eiusdem Regni nostri et partium eidem subiectarum, que tam misere ab hostibus sancte fidei nostre lacerate sunt, providere. Spectabilem et Magnificum fidelem nobis dilectum Franciscum de Bathyan Regnorum nostrorum Dalmatie Croatiae et Sclauonie Banum quo magistratu etiam tempore dicti olim regis Ludouici predecessoris nostri functus est, creauimus et prefecimus, dantes ei plenam et omnimodam authoritatem facultatem et jurisdictionem, quibus ceteri Bani predecessores sui ex antiqua consuetudine et prerogatiuis vti consueverunt. Committimus itaque fidelitati vestre et mandamus, ut deinceps eundem Franciscum pro Bano indubitato agnoscatis et ea qua decet reuerentia et honore prosequamini ipsiusque Iudicio ac Jurisdictioni paretis et obtemperetis. Et ita vos in omnibus erga eum ut erga Banum decet, geratis secus nullo modo facturi. Datum Prage IX. Martii 1527. Regnorum etc. 1-mo.“

Ápril 28-án a Horvátok követeiket küldék Ferdinándhoz eme irattal³⁾:

„Serenissime Princeps, et domine, domine noster semper gratiosissime. Post humillimam seruiciorum nostrorum commendacionem — Misimus erga Majestatem Vestram hos Egregios Bernardum Thompych, ac Michaëlem Zkoblych, presentium scilicet ostensores in certis et ardius negotiis nostris isthic Majestati Vestre referendis, quare supplicamus Majestati Vestre, tamquam domino nostro gratiosissimo, dignetur Majestas Vestra ipsis audientiam gratiam facere, dictisque et relationibus ipsorum fidem indubiam prestare et de his, que dixerint relationem gratiosam facere. Datum in Czethyn in congregatione nostra generali die dominico proximo ante festum beatorum Philippi et Jacobi Apostolorum, anno Domini 1527-o E. S. M. Vestre, fideles subditi, Andreas Episcopus Tininiensis, Joannes Torquatus Comes Corbaue, Nicolaus Comes Zryny, Cristoforus et Bolffangus Comites de Bryne, Georgius

¹⁾ *Gévaý*: u. o. 41—46. l.; *Szalay László*: Magyar-ország története. IV. k. 46. l. — ²⁾ *Chmel*: i. m. 42. l. — ³⁾ u. o. 43. l.

Comes Zlwny et Czethyny Stephanus Comes Blagay, ac vniversitas Nobilium Regni Croacie etc."

Az ezen iratban megnevezett követek előterjesztése következő volt ¹⁾:

"Hec est legacio siue oratio que nuncii nostri Regie Majestati declarare et enodare debeant. Imprimis humillimam seruiciorum nostrorum commendacionem, tanquam Domino nostro naturali et graciosissimo. Postea Sacra Regia Majestas, domine graciosissime. Nouerit Majestas Vestra quod eadem Majestas Vestra nos quesuiuit sibi subditos promittens nos coagregare erga alia sua Regna hereditaria, ac in libertatibus et consuetudinibus nostris conseruare, et penes fidem Christianam tenere. Ea promissione ut Majestas Vestra mille Equites, ducentos pedites (qui dicuntur Martholosii) hic apud nos in Croacia teneret et conseruaret, quibus semper prompta solucio esse deberet, circa hoc castra finitima pixidariis, at victualibus ordinar. ordinatet et gubernaret. Nonnulla vero Castra que necessaria essent ad manus suas reciperet, Circa hoc ut Majestas Vestra in confinibus Carintie exercitum teneret, ad Iuuamen et auxilium nostrum. Has omnes promissiones Serenissime Rex, Nos non inspeximus Quia condam Rex Hungarie felicitis memorie, singulis annis ad Regnum Croacie expensas fecit, Tantum ad Banum, et ad pixidarios 60,000 florenorum, et adhuc circa hoc dominis et Nobilibus auxilio fuit, Regnum eciam Sclauonie cum tota sua potestate semper nobis iuuamine et auxilio fuit, et omnino ad defensionem nostram coadiunctum. — Circa hoc Summus Pontifex ac Venecii, victualibus prouisionibus semper bonum iuuamen et auxilium fecerunt, insuper Majestas quoque Vestra a certis annis principale presidium Nobis fecit et ad auxilium et defensionem nostram in Carintia exercitum conseruauit penes premissio auxilio totum. Regnum Croacie, quod Croacia dicitur ac totum maritimum vsque terram corinthiam deustatum et depertitum est. Nec conseruari potuit, quia Martholocii penes mare jam non habent quid accipere vsque metas Corintie, hic ubi nos residenciam habemus, coadiunximus se penes fluvium Zawa, Credat Majestas Vestra, quod tantum in hoc stat, vt si vnum Castrum in fluuiio, Wu, dicto turci reciperint, vltra remanere non possimus, in tali enim gubernacione et ordine sunt, Isti idem Castri paruam ultra qui tres dies se remocius tenere potest, Quia in ipsis homines non sunt, Neque nulla que essent necessaria ad defendenda castra, Jam nullibi inter nos sunt Ciuitates neque Castra, ex quibus nos defendere possemus. In confinibus eciam Corintie (vti Majestas Vestra melius scit) Nullam scimus qui se longe tenere posset, cum Necessitas ad eum veniret. Hec autem omnia nos primum quam Majestati Vestre se dedimus, arbitrauimus et in animo nostro volumus, quod potenti Regi cum aduertencia et maximis expensis difficulter est sibi Regnum Croacie tenere. Nihilominus Serenissime princeps, quum Nos audiuimus illos articulos in literis Majestatis vestre, in quibus stat, vt Majestas Vestra nos in ullo auxilio dimittere non vult, cum omni sua potencia. Ita quod nos penes fidem Christianam Majestas Vestra omnino conseruaret et teneret. — Et mox quum hos articulos intelleximus, illico libero arbitrio erga Majestatem Vestram stetimus, ad subdicionem eiusdem Majestatis Vestre quia semper tenuimus se hanc laudem, vt nulla lingua in Christianitate tanto longo tempore non stetit. Nec sanguinem suum fudit, quia vltra sunt, quam 80 anni quod se defendimus et pugnamus penes fidem Christianam, in hac laude nostri pristini mortui sunt, Nos hoc Idem desideramus. — Nouerit Majestas Vestra quod inueniri non potest, vt nullus dominus potencia mediante Croaciam occupasset. Nisi post decessum Nostri quam ultimi Regis Zwonymer dicti felicitis recordationis, libero arbitrio se coad-

¹⁾ u. o. 43—48. l.

iunximus circa Sacram Coronam Regni Hungarie, et post hoc, nunc erga Majestatem Vestram. — Post hoc Serenissime Princeps, si qui dicturi essent, vel si dubium haberetur, vt expense ille inanes et deperdite essent, quas Majestas Vestra ad hunc Regnum facit, hoc autem cognoscere potest Majestas Vestra quod nos fuimus bonus clipeus omnibus vicinis nostris. Credat Majestas Vestra quod nulla vicinitas nostra, tantum ad tertiam partem non tenebit, neque defendebit, vt hoc elapso anno ostensum est super Regem Hungarie. — Sciat Sacra Majestas Vestra Serenissime Princeps, vt si turci se inposuerint in terram Croacie, vt nunc cogitant et aliqua Castra obsident, que similiter cogitant, et quod Regnum Croacie occupabunt, et vnanimem facient cum Bozna, possibile est, vt nullus ipsos expugnare poterit, et timemus quod de his partibus vsque breve tempus Styriam Carintiam Carniolam et Istriam deuastabunt. — Insuper Serenissime Domine naturalis et semper graciosissime, si quis allegaret, vel ambigueret, vt nos nihil aliud facere non potuimus, Nisi ita ad gratiam Majestati Vestre dedimus. Nouerit Majestas Vestra stabiliter, quod imperator Turcorum anno preterito oratores suos ad nos miserat, et destinauerat, Rogans Nos, vt se sibi subiceremus Nobis hoc promittens, vt unicuique nostrorum suam hereditatem redderet et restitueret, Nosque in nostra fide et libertate ac consuetudine conseruaret, et Nobis ad nullam discordiam que esset contra Christianos precipere et mandare non vellet, Jobagiones quoque nostros vsque 10 annos ab omni dacia libertaret, ostendens nobis quod ipse plura Regna Christiana subse haberet, que in fide et consuetudine ipsorum conseruaret. — Et primum Serenissime Rex, quociens Nos Turci rogauerunt, et optauerunt, vt nos ipsos pacifice ditteremus ad terras Majestatis Vestre promittentes nobis exceptis Captiuis, sed omnia alia que acciperent, in terra nostra dimittere vellent, et Nos, hominesque nostri, libere essemus in terris ipsorum peragere et si velemus penes hoc remanere, Nos in tota hereditate Nostra in pace remansissemus. — Preterea Serenissime Rex, postquam pre manibus Majestatis Vestre sumus Veneciani etiam a nobis quesierunt vt penes ipsos pacem iniremus cum turcis, Nobis promittentes, vnacum ipsis semper pacem facere, et circa hoc Nobis secundum merita nostra de se prouisionem facere, hoc etiam et prius dedimus ad Noticiam Majestatis Vestre, quantas promissiones Nobis fecit Wayuoda transsylvanus, qui nunc nuncupatur Rex Hungarie, ut nos retraheremus a subdicione Majestatis Vestre, sed nos contra fidem Christianam nunquam facere volumus, nec facere cogitamus. — Ad has premissas legaciones semper per consilium domini Nicoy Jwryssych nostri supremi Capitanei talem relacionem dedimus ut honori nostro incumbit, et nullus Cristianus in nostris relacionibus contra nos non potest dicere. — Ideo nouerit Majestas Vestra, quod impossibile est audire, paupertates et oppressiones nostras, que passi sumus, patimur et de presenti, presertim nunc postquam sumus pre manibus Majestatis Vestre, inprimis quod omnes illi qui Nobis iuuamine et auxilio fuerunt, Nos relinquerunt, omnia collata et auxilia a nobis retraxerunt et nobis dare recusauerunt. — Aliud quod victualia nec de mare nec Zawa non adueniunt, de qua causa summa esuricio in Croacia est, vt nullus hominum tantam vidit, Multi homines jam esuriendo mortui sunt, nunc quoque moriuntur. Domine Serenissime, hoc una est causa, circa hoc, quod stipendium illud non est datum, ut Nobis ab Oratoribus Majestatis Vestre promissum fuit. Illud etiam paruum pecunie, quod nobis est datum Cariforo nobis dant, vt nec in Regno Majestatis Vestre neque nullibi sub illud accipere volunt, sub qua nobis dant. Quia pecunie, que Nobis dantur, sub cruciferos 8 ab fenyk Magistro illos in terra Majestatis Vestre pro victualibus nec sub 6 cruciferos accipere volunt, florenos aureos quos nobis dant, ad aliquos perdimus cruciferos 10, et ad aliquos 14, pannum quod nobis dant, perdimus ad quem-

libet vinam cruciferos 8. — Respectu premissarum causarum, quod hec terra ad tantum inopiam et egestatem deuenit, quod jam Jobagiones nostri uolunt fugere ante turcos circa nulla fortalicia, Nisi in via stant, deliberato animo multi se darent ad Captiuitatem, vt pane saturari possent. — Insuper intelleximus a Sacerdotibus quod vna pars hominum nostrorum eciam in fide ambigua est propter hanc miseriam, quam paciuntur. — Preterea Serenissime Rex sciat Majestas Vestra, quod nonnulli ex Nobis scripserant Majestati Vestre, respectu aliquorum oppressionum et miseriarum nostrarum, ac respectu castrorum finitimorum, omnino jam expectabamus prouidentiam a Majestate Vestra. — Preterea eciam sciat Majestas Vestra, quod adhuc nulla prouidentia est Castro Byhag, ab Francisco Batthyány, qui in castro non tenet ultra, nisi 5 homines. Incole vero Ciuitatis in dies recedunt alias habitare, in ipso enim Byhag, vsque Banatum ipsius Francisci Batthyány semper tenti sunt 100 Equites, et 100 pixidarii, qui Franciscus adhuc nunquam inter nos fuit. Nunquam se promissimus condam Serenissimo Regi Hungarie, neque Majestati Vestre, Eum nobis habere pro Bano. Sed respectu ac intuitu Majestatis Vestre, si dictus Franciscus Batthyány inter nos habitare vult, et illis quibus debitor est Majestati Vestre seruire, Nos in hoc secundum Mandatum Majestatis Vestre facere volumus, Quare supplicamus Majestati Vestre, quod nullum Banum inter nos facere dignetur, qui inter nos manere non vult. — Pro ceteris castris finitimis, ut prius scripsimus Majestati Vestre, ut erga ipsa castra absque procrastinatione prouidere dignetur Majestas. Quare timemus, quia tarde nobis relaciones veniunt a Majestate Vestra; quod non tantum unum castrum, sed totam terram perdemus. — Insuper intuitu stipendii, quod iam reseruimus, supplicamus Majestati Vestre humillime, ut Majestas Vestra eundem stipendium mox absque ulteriori procrastinatione Nobis dare et persolui facere committeret et iuberet. — Proinde Majestati Vestre supplicamus humillime, pro moneta, ut huiusmodi Monetam Majestas Vestra dare committeret, vt eandem absque magno damno exponere possemus. In hoc Regno necessaria esset, tali moneta, floreni Hungarie ac denarii antiqui hungaricales, grossi vulgo Rypparii et Cruciferi, Isti poterunt bene expendere in hac terra. — Preterea Serenissime Rex Marthosii, quos Nobis promisit Majestas Vestra, nondum venerunt, sed supplicamus Majestati Vestre, dignetur eosdem absque vltiori dilacione mittere. Quia summa necessitas est ipsos terre siue Regno Carintie, ut et nobis. — Insupes audiuius, quod de illis mille equis quos Nobis Majestas Vestra spoponderat, dedit Majestas Vestra Francisco Batthyány 200 Equites, quod omnino est contra Majestatem Vestram, ac contra Nos, quoniam nullum equitem scimus, que ipse teneret in Croatia, quare supplicamus Majestati Vestre, vt illos 200 equites committere dignetur vt manerent in Croacia, in confinibus ubi necesse esset. — Serenissime atque generosissime Rex, Nobis occurrit in memoriam et scimus, quod equites illi mille, ac 200 Marthosii contra poten. Bozne, circa nostram defensionem non aliter, nisi quasi vna excubia vulgari sermone Zthrasa nuncupata quia non possumus arbitrari pro defensione nostra, ac ceteris Regnis Majestatis Vestre, vt possint iuari, nisi duabus causis. Vnum si posset Majestas Vestra mouere cum tali potentia ut Boznam sub se occupare posset, vel autem quantumcunque confinia Turcorum remocius a Nobis ponere. — Secundum si istud nunc fieri non potest, vt Majestas Vestra, tantum exercitum teneret, in confinibus Corintie, quod quociescunque Boznenses exirent Nos depopulare, ut semper cum ipsis configere valeremus et si quod castrum oppugnarent, Eundem defendere possemus. — Preterea Serenissime Rex, hoc certe scimus, quod a certo tempore Exercitus Tur-

corum in promptu congregatus stat, sed veraciter rescire non possumus, si nos hic occupare voluerit, vel per nos ibunt ad alia Regna Majestatis Vestre, et non dubitamus, quia ex his vnum erit, quoniam consuetudo ipsorum circa festum Beati Georgii exire fuit depopulare, sed non exierunt, arbitramus quod maximum negocium vnum sunt facturi, nunc vero presertim Necessarium esset, illo exercitu Majestati Vestre quem promiserat tenere in Corintia. — Serenissime Rex, iste exercitus non est in confinibus Corintie, neque Martholosii, nec pixidarii, nec victualia ad Necessitates castrorum finitimorum, neque Stipendium nostrum pro quo seruimus. Nisi hoc manifeste inspicimus, quod Nos Majestas Vestra, ex manibus suis tempore prius perdere vultis, quod valde melius esset, pro anima Majestatis Vestre, ut M. V. nos unquam ad manus suas reciperet. Que talia verba sumus pluries nostro Supremo Capiteano domino Nicolao Swryssych daturi ad noticiam, qui semper Nobis promissus est, ut M. V. ad omnia ista bene et generose prouidere vultis, quam prouidentiam et nunc expectamus. — Ea propter Serenissime Rex, supplicamus M. Vestre humillime et intime, vt has nostras Nunciaciones et scripta ingenerose suscipere non dignetur. — Et supplicamus M. Vestre, ut M. V. hanc gratiam nobis facere dignetur, vt unum Consiliarium ex Curia, et alium ex Consilio M. Vestre, quod est in Wyenna mittere dignaretur, cum istis nostris Nunciis, reuidere desertam terram ac mansiones nostras, qualiter manemus, Quia hoc perpetualiter bonum ac prosperum erit M. Vestre, ac eciam nobis, Quia quis non videt has Necessitates, que sunt hic Necessaria, impossibile est vt credere posset vitam istius miserrimi Regni. — Insuper supplicamus M. Vestre, vt M. V. confirmaret suis literis, literas illas, quas dederunt Nobis oratores M. Vestre ut scit dominus Paulus prepositus. — Et ad hec omnia nostra intimata et Nunciata bonam ac graciosam relacionem a M. Vestra expectamus, tanquam a domino Nostro Naturali et gratiosissimo. Datum in Czethyn in congregatione nostra generali dominica proxima ante festum Beatorum Philippi et Jacobi Apostolorum, Anno Domini 1527-o. — E. S. M. Vestre fideles subditi. — Andreas Episcopus Tininiensis, Johannes Torquatus comes Corbaue Nicolaus Comes Zryny, Christoforus et Volffgangus de Bryne, Georgius Comes Zluny et Czethyny, Stephanus Comes Blagay, ac Vniuersitas Nobilium Regni Croacie.“

Válaszul mindezekre Ferdinánd 1527-ki majusban ezeket iratá¹⁾:

„Sacra Regia Majestas Hungarie et Bohemie etc. ad quosdam articulos sibi nomine omnium Statuum Regni Croacie per Nuncios eorum exhibitos et petitos respondet in hunc qui sequitur modum: I-o. quantum ad privilegia, libertates et Jura regni prefati inuiolabiliter obseruanda Majestatis sue responsum est quod omnia illa illesa et firmiter (sicut ab antiquo et laudabiliter hactenus obseruata sunt) seruare et manutenere uelit. — II-do. Ubi petunt quod M. Sua equites mille et ducentos Marthalosios pro defensione Regni predicti intertenere eisque debito tempore solutionem ordinare dignetur, M. Sua respondet quod huic eorum petitioni gratiose annuere vellet sed nunc M. Sua instruit expeditionem hungaricam contra rebelles in qua magno equitum numero opus habet, eosque nunc conduxit. Inter quos etiam acceptati sunt plures Carniolani, quos ubi necessitas expostulaverit, ad Croatiam pro defensione regni et resistentia Turcarum ordinabit. Et in hys cum parum adhuc desit statim postea numerum per eos petatum ad alios equites quos prius in-

¹⁾ *Chmel*: i. m. 49—50. l.

tertenet supplebit, hys ergo attentis super 1000 equitibus et 200 Matthalosiis pro nunc habeant patientiam. — III-io. Super commeatu, artellaria et puluere tormentario ad eos mittendo M. Sua R. in hys prouisionem faciet quantum fieri poterit et presentes rerum occurrentiae patientur. — IV-to. Quoad solutionem eis faciendam R. M. respondet illam nunc ordinasse, et credit eam quoque esse factam, Et quod in futurum ordinem faciet necessarium quod illam quantocius fieri possit habeant, petit igitur M. Sua ut quia eos in hys et aliis necessitatibus eorum generose commendatos habet, ipsi vicissim sicut hactenus fecerunt se in rebus et occurrentiis Majestatis sue R. ita exhibeant, ut M. Sua in eos gratiose confidit et omni erga eos gratia recognoscet. — V-to. Quantum ad oppidum et Castrum Wyhysch M. Sue responsum est ut ipsi Status vnacum Nicolao Juritschitz Capitaneo Supremo Regni predicti deliberent et consultant, quibus viis et mediis oppidum et castrum illud in manus et ditionem M. sue R. deuenire possit, quod in manus suas redactum postea ita muniri faciet ut toti Regno Patrieque presidio et tutele esse debeat. — VI-to. Super deputatione alterius Bani per eos petita vult M. R. ut ipsi aliquot personas idoneas et tali officio dignas indicent, seque de earum habilitate informet, qua simul et nominibus earum intellectis M. Sua tunc eis de Bano prouidebit. — VII-mo. Ubi petunt Castra et Oppida in confinibus sita muniri, committit eis M. Sua, ut illa nominatim expriment. Item de hys que nunc nominarunt adhuc plenam noticiam non habet, an inpresentiarum in manibus M. sue sint vel aliorum. Ideo M. Sua committit ipsi Juritschitz ut se ad plenum de hoc informet et quid illa importent, ac quomodo interteneri possint, quibus etiam castris in potestatem M. sue redactis ea iuxta necessitatem muniri jubebit. — VIII-vo. Quoad castra et munitiones pertinentes Comitibus aliquot in Croatia M. Sua vult, sicut eis alias literis patentibus commisit, ut castra eorum teneant in bona custodia ac necessariis provideant. Nam M. Sua pro gratia et fauore quem in Regnum prefatum gerit, iniunget Capitaneo suo vt quando regnum illud violenter invadi contingat ipse statim eis cum peditibus artellaria et pulueribus in auxilium veniat. — IX-no. Super puluere tormentario ad oppidum Metlingense ponendo, M. sua ordinabit illum ex armamentario Labacensi iuxta exigentiam vniscuiusque sumendum, quoniam propter incommoditatem et periculum ignis in Metlinga tuto collocari nequit. — X-o. Vbi petunt quod M. R. cum Nicolao Comite de Serygna super mineris suis concludat, Responsum est M. Sue, quod propter ardua compluraque negotia, quibus inpresentiarum M. Sua detinetur, iam tractare aut concordare nequit, attamen quantocius poterit cum eo desuper tractabit. — XI-mo. Quod verentur ne M. R. ineat concordiam cum Comite Scepusiensi, M. Sua iubet eos ab hoc metu plane vacuos et otiosos esse, Illa enim cum eodem Comite nullam penitus sine libera et spontanea cessione corone Regni Hungarie concordiam inire intendit. — XII-mo. Quantum ad personas pro administratione Justitie deputandas M. Sua Statibus illis committit ut ipsi designent aliquas personas ex quibus eligantur quatuor homines qui una cum capitaneo presint Justitie usque ad ulteriorem M. Sue commissionem. — Ad XIII. concernentem Vnionem patriarum Austriacarum et Croatiae M. Sua respondet quod nunc propter ingentem negotiorum sarcinam super illa in presenti deliberare nequeat sed congruo ad hoc tempore deliberabit. — Ad XVI. quad personas pro visitatione Croatiae deputandas, et monetam in ea exponeadam M. Sue responsum est, quod super hys quoque gratiosam prouisionem fieri demandabit. Ad Ultimum, super commendatione Petri Keglouch M. R. jam illum accepit.⁴

E közben a Zápolyának Bourbon házbéli hitvest szerezni ¹⁾ kész, s az V. Károly fogságából csak imént kiszabadult Ferencz francia király, a most nevezett császár s testvére iránti bosszúból, február 5-én levelet intézett a Nádorhoz s Batthyány Ferenczhez ²⁾, őket Ferdinándtól Zápolyához térítendő; — s egyszersmind a nemzetet is felhívá: csatlakozzék ahhoz, mint királyához, ki született magyar, kinek érdemeit már rég ismeri, s kitől csak jótéteményeket várhat, s nem ahhoz, ki idegen létére az országot, a belviszályok felhasználásával, ragadozó tisztveselői által fogja kormányozni ³⁾. — Nem vala ez hatás nélkül Batthyányra, ki látván: hogy hasztalanok sürgetései a vele s Ferdinánd között kötött szerződés teljesítése iránt, s csak nagy nehezen s töredékesen csikarhatja ki illetőségét, 1527. majus elején Zápolyához állott ⁴⁾. — Miről értesülven Mária özvegy királyné, ekként íra Ferdinándnak: „nem csak hiszem de tudom, hogy kis költség által Fenséged megszerezhetette volna magának ezen országot, de most elvesztvén Batthyányt, azokat is elvesztette, kik már szolgálataikat felajánlották. Hiszem, hogy Felséged elfoglalhatja az országot, de talán arról is kellene gondolkozni, mint lehet majd megtartani“ ⁵⁾. Batthyány julius első felében még Budán tartózkodott János királynál, kitől Késmárkot adományul nyerte; — csakhamar azonban, Thurzó közbenjárására ismét Ferdinándhoz állott, ki őt örömmel látta magái között ⁶⁾. — S miután Frangepán Kristóf augustus 27-én Kőrös megye szolgabirája: Zewla Pálhoz eme rendeletet ⁷⁾ bocsátá ki:

„Egregio Paulo Zewlae Judici Nobilium Comitatus Crisiensis Nobis sincere dilecto. — Egregie Nobis dilecte, pridem indixeramus quandam dietam generalem Crisii celebrandam, die Dominico proxime preterito ad quam nullus Nobilium Regnicolarum venerant. Non tamen alia ratione huiusmodi Breuem dietam prefixeramus, nisi quod Alemani appropinquabant Budam, vt Nos cum ipsis regnicolis in auxilium Regie Majestatis celerius ire potuissemus, ad quam dietam libenter iuissemus. Saltem Regnicole Regni huius venissent, sed quod nullus venerat ideo neque Nos intrauimus, venit nobis hodie fama quod Regia M. dominus noster: gratiosissimus esset castra metatus in Kerepes versus Hatthuan tria miliaria terre a Pesth, qui habet multas gentes et quotidie cumulantur. Scribitque et committit Sua M. nobis ut debeamus monere totum Regnum ad promissam fidelitatem, optatque auxilium debitum a Nobis omnibus Igitur committimus tibi harum serie, quatenus statim habita presentium Noticia committas in persona Regie M. demini nostri gratiosissimi ut omnes domini Regnicoleque hujus Regni Obedientes R. Majestati et S. Corone feria quar-

¹⁾ Szalay: Magyar-ország története. IV. k. 46. l. — ²⁾ u. o. — ³⁾ u. o.; s Istvánffy: i. m. IX. 136. l. — ⁴⁾ Gévay: 3. Gesch. d. Verhältnisse zwischen Oesterr., Ungarn und der Pforte. I. k. 2 f. 42. l. — ⁵⁾ u. o. 52. l. — ⁶⁾ Szalay: i. m. 59. l. — ⁷⁾ Chmel: i. m. 55—56. l.

ta proxima post festum B. Egidii Abbatis Crisium armata manu tam cum Rusticis quam in propria persona quo maiori apparatu poterint veniant. Nos quoque in propria persona illic constituemur Illos tamen inobedientes qui non venerint pena condigna puniemus, et cum simul erimus Tractabimus et consulemur de Salute et felici Statu hujus Regni, et vt possumus Regie M. domino nostro gratiosissimo celerius in auxilium ire, quia procul dubio habere conflictum cum Alemanis, non tamen existiment aliqui ut eos ea ratione cumulari faceremus, quod in auxilium nostrum eos acciperemus, tales enim nil credant quia nos habemus tantas gentes quibus Ludouico Pekri possumus incompleta complere et non peterint contra nos calcitrare prout arbitrantur se facere, qui enim ad dietam proxime venturam venerint ostendunt se obedientes Regie M. et sufficientes promissis fidelitati. Qui autem non tenebunt contra predicta. Tu enim Iudex Nobilium debes ad quemlibet dominum et Nobilem personaliter accedere ut nullus in posterum valeat se excusare secus Nulla ratione facturus. Ex castro nostro Welike feria tertia proxima ante festum decolacionis B. Joannis Baptiste. Anno Domini 1527. Cristoforus de Frangepanibus Segnie W. Mo. que Comes Requisque Generalis Capitaneus ac Regnorum Dalmatie, Croatie et Sclavonie Banus. Nec non Comitatus Soproniensis Comes etc.“

már augusztus végnapjaiban Ferdinánd Batthyányt Frangepán és Tahy ellen küldötte, kiket a Ferdinánd által elhanyagolt szerémi püspök: Brodarics Istvánnak Zápolyához pártolása, a Dráva-Szávánál, még hatalmasbakká tett. — Varasdnál Kecskés Pál, a nádor bizalmas embere, volt a várnagy, Ferdinánd ez erősséget Báthoriinak adományozta; — Varasdnál, a Dráva jobb partján, Batthyány Ferencz s vele János korbovai gróf, társa a bánszágban: Keglevics Péter, a Zrinyek, Blagayak, stajer és krajnai segédhadak ütöttek táborn. Frangepán közeledésére visszavonultak Ormosdíg, Kristóf gróf Varasd vívásához látott. Szeptember 27-én, midőn a várfalakat szemügyre venné, golyó által halálra megsebesített. A vitéz férfitársait hűségre intette János király iránt s vezérül Tahyt ajánlotta nekik. Még élt s hadai már szétporlottak, csak saját legénysége — 1000 lovas — maradt a haldoklónál a táborban. Elhunytával Zápolya pártja támasz nélkül maradt Horvátországban; — csakhamar Batthyány gyűlést tartott Körös-Udvarhelyen, hol az urak s nemesek tömegesen hódoltak Ferdinándnak¹⁾; ezek között Tahy János is. —

1529-ben az ingatag jellemű Batthyány leakart mondani a bánágról, minthogy az újból Zápolyához pártolt Tahy János hatalma tót-s horvátországban nőttön nőtt²⁾; — hol octob. 8-án Zápolya részéről Erdődy Simon és Tahy János — Ferdinánd részéről pedig Pekry Lajos és Keglevics Péter új évig fegyverszünetre léptek³⁾; melynek azonban

¹⁾ *Géva*y: i. m. III -112. l.; *Istvánffy*: IX. 144. l.; *Szalay*: i. m. 61.

— ²⁾ *Géva*y: i. m. 2 f. 63. l. — ³⁾ *Pray*: Hist. R. Hung. III. k. 26. l.

nem nagy látszatta lehetett: Kötetése után egy hónappal Batthyány ekként irt Ferdinándnak: „nekem nincsen pénzem, hogy minduntalan embert küldjek felséged után, s ha jelen szolgám nem hoz jó választ s pénzt, akkor ne írjon nekem felséged ezentúl mint bánjának. Én felségedet szolgálni fogom a bánságon kívül, mint többi hivei . . . Nemcsak hogy pénzt nem küld felséged, de még Erdődy Péter ellen sem akar engemet oltalmazni. S azt is látom, kegyelmes uram! hogy illetén hűlenek és árulók szavai nagyobb nyomatékkaal birnak felséged előtt, mint az enyéim és más hivekéi, kik naponkint kárt szenvedünk . . . E napokban Szombathelyt megtámadták, nagyobb részét felgyújtották, s embe-reim közül nehányat megöltek, másokat megsebesítettek, ismét másokat foglyokul vittek magokkal. Könyörgök felségednek, gondoskodjék rólunk. . . én azt hiszem, hogy egy Nemzet sem szenvedett annyit uráért, mint mi ¹⁾).

1536-ki juliusban meginté János király Posega és Tót-ország lakosait, pártoljanak Ferdinándtól hozzá, ha életők, ha vagyonuk kedves előttők. S csakugyan röviddel utóbb, Mahomed beg szendrői és Khozrevbeg bozniai basák Tót-országot hadaikkal eláraszták s több erősséget elfoglaltak okul vetvén: hogy a Tót-országi urak, névszerint Erdődyek Zápolyától elállottak. Ferdinánd e hirre Katzianer Jánost, Magyarországon főhadvezérét, Tót-országba indította, hol a magyar királyi tanács tartományi gyűlést tartatott, melyen a rendek oltalmukról gondoskodjanak s magoknak a hivataláról leköszönt Batthyány Ferencz helyébe bánt válasszanak ²⁾).

1537-ben a klisszai fellegrvár, mely 3 évszázad előtt, IV. Béla nejének s gyermekeinek menedékül szolgált a tatárdüh elől, török kézbe jutott s maga Krusics megöletett ³⁾; — de Klissza bukását még nagyobb szerencsétlenség követé. Augustus végén Katzianer 16 ezer gyaloggal és 800 lovassal Kapronczánál állott, innen Eszék és környéke felszabadítását eszközözendő; — a magyar és horvát hadak Batthyány Ferencz, Zriny János, Pekry Lajos, Möre László és Bakics Pál zászlói alatt állottak. Sept. 10-én Verőczenél az eleség szűke már érezhető volt; Erdődy Simon hanyagúl járt el ennek beszerzése s tova szállítása körül. Az aggasztó viszony daczára Eszéknek indultak a hadak, hol a szendrői basát, Jahjavgli Mohametet 15 ezer emberrel, s 60 ágyúval a város megett körülsánczolt táborban találták. Katzianer — ha védiratának hitelt adhatni — Batthyány Ferencz és Bakics Pál tanácsára, megkerülte a

¹⁾ Szalay: i. m. 107. l. ²⁾ u. o. 167. l. — ³⁾ Istvánffy: XIII. 209. l.

várost, s hadait csata rendbe állítva Mohamed kitörését várta. De ez a táborban maradt; s ágyúi és az eszei őrség tüze, de még inkább a ver-bosniai bég közeledésének híre, Ferdinánd hadait visszavonulásra bír-ták. Murad bosnyák martalóczai a közel erdőkből sűrű rajban döltek Katzianer éhező, bomló hadaira, s Bakics Pál eleste a bátrakat is elfé-lénkitette. Mindenik hadnagy más úton akart visszavonulni s nagyobb része éjnek idején, ki ide ki amoda vetette magát népével; az elbőszült, elrémült Katzianer, látván a bomlást, szinte futásban keresett menedé-ket. Hajnalban a tábor maradványai kétségbe esve néztek egymásra. Lodron, bátor ellenállásra s bajnok halálra buzdítván a vele maradotta-kat, a török erő rohamát felfogta, de halálosan sebesítve fogságba esett, hol haldoklása közben, Mohamed parancsából lenyakaztatott, hogy feje, Bakicséval és Mágeréval diadaljelül Konstantinápolyba küldethessék ¹⁾.

Az eszei gyász rémülettel töltötte el Tót-országot. Ferdinánd biz-tosai: Batthyány Ferencz, Jurisics Miklós, Pereg Albert és Székely Lukács november 5-re Dombróba gyűlést hirdettek a Tót-országi rendeknek ²⁾, mellyen a véghelyek oltalmáról történt gondoskodás, s Pekry Lajos ka-pitány s vasi főispán kéretett bánul a királytól. Ferdinánd hajlandó volt e kívánságnak engedni, de a magyar urak: Batthyány Ferencz és Thurzó Elek oly eleven színekkel festették Pekry rablásait s mindennemű hatalmaskodásait, Thurzó oly ügyesen fűzött együvé több jelenséget, mellyek a rakoncztalan ember czimboráskodását Török Bálinttal s általa János királylyal bizonyítsák, hogy rögtön más fordulatot vett ügye. 1537-ki február 13-án Batthyány borzasztó dolgokat irt róla Ferdinánd-nak: „maximam abhorrendamque tyrannidem erga pauperes insontes exercuit, plantas pedum pauperum rusticorum scindens et salsans et sic pecuniam ab eis extorquens, cum uxoribus ipsorum, ipsis ligatis, ad oculos ipsorum maritorum abominandam exercens luxuriam.“ En-nél fogva december elején Ferdinándhoz Gréczbe hivatott értekezlet s a bánságbani megerősítés végett; de midőn ide érkezett, fogságba vette-tett. Ez eljárás törvénytelenége országszerte bizalmatlanságot gerjesztett Ferdinánd iránt; s az 1539-ki január 6-án Körös-Udvarhelyt gyű-lést tartott Tót-országi rendek s az 1539 szeptember végén Posonyban együtt volt rendek kérték Ferdinándot: bocsássa szabadon Pekryt, s vá-laszúl nyerék: hogy Pekry „non absque justa causa in carcere in con-jectus“ s hogy a felség „ejus dimissionis suo tempore curam geret.“ Hét évet töltött Pekry mint fogoly Gréczben és Insbruckban, addig mig

¹⁾ Szalay: i. m. 174. l. — ²⁾ Pray: Hist. R. Hung. III. k. 48. l.

végkép megvakult; ekkor lefoglalt jószágait is visszanyerte; — helyette bánná Nádasdy Tamás és Keglevics Péter választottak; — a főkapitánysággal pedig Katzianer helyébe Jurisics Miklós bizatott meg; — Katzianer azonban, — ki 1538 elején menvéd mellett Bécsbe érkezett, az elene szórt vádak alól magát tisztítandó, — fogságba vettetett, de honnan meg szöknie sikerülván horvát-országi jószágaiába vette magát. Ferdinánd február 4-én díjt tett fejére, mert már is a töröknek czimboráját látta benne; a Zrinyek csakugyan szövetségre léptek vele, s Török Bálint Sümegből hozzájuk emberét küldötte, őket János királynak megnyerni. Katzianer a Zágrábiaknak levelet mutatott Ferdinándtól, melyből a városi tanács azt vélte kiolvashatni, hogy több horvát úr rosszul járt volna, ha a minapi hadviselés szerencsés fordulatot vesz, s a királyi hatalmat e vidéken megerősíti, más részről hire járt, hogy tót- és horvát-országot bántatlanul hagyja a török, sőt Szerémet és Posegát is visszaadja, mihelyt az urak és nép Dráva-Szávánál Jánoshoz állanak. „Állásunk oly gonosz — irák február 24-én az új bánok Ferdinándnak — hogy minden pillanatban Slavóniából ki, a szomszéd Potoľba üzetésünket várhatjuk“¹⁾).

1538 február 24-én Ferdinánd és Zápolya között megkötetett a béke; ennek egyéb 42 pontjai között tót-, horvát- és dalmát-országok Ferdinándnak jutottak; s tót- és horvát-ország határai Stíría, Karintia és Karniolia felé, mint a mely határok a közelebb múlt években bomlásba jöttek, a közelebb tartandó ország-gyűlésen kiigazíttatni rendeltettek.

1539-ben az ifjú Zriny testvérek: János és Miklós, Ferdinándot Katzianertől megmentették; béreseik a nálok mulató német hadvezért meggyilkolták²⁾). A közelebb múlt időkben — ekként adjak elő magok Ferdinándhoz intézett levelükben — Kosztániczát, mely egész Horvátország és saját birtokunk feje és kapuja, magunknak megszereztük, zálogul adván érte egyik urodalmunkat. Néhai Katzianer János ezen erősséget tőlünk írásban kérte, igérván: hogy mihelyt felségedtől kegyelmet nyer, nekünk a mondott Kosztániczát visszaadja. Hitelt talált; kezébe adtuk, eskü mellett, az erősséget. Ő azonban, látván, hogy Kosztanicza Horvát-országnak és kivált nyomorú birtokunknak kapuja, nem tett lépést felséged kegyelmének megszerzésére, sőt czimboráskodni kezdett a törökkel, és saját kezüleg levelet irt nekünk: hogy ő átmenyen a Szultánhoz, és kell hogy egyikünk vele együtt átmenjen, más

¹⁾ Szalay: i. m. 173—174. l. — ²⁾ Istvánffy: XIII. 128. l.

különben Kosztaniczát a töröknek kezére juttatja . . mi megértvén ebbeli gyalázatos gondolkozását és szándékát, a roppant veszedelmet, mely az egész kereszténységet, de legkivált felséged országait, és Isten kegyelméből birtokult nyomorú uradalmunkat illeti, s nem lévén eszközünk őt más gondolatra bírni, megszüntettük szándékát, a milly úton módon lehetett, megsemmisítettük. És egyedül a keresztény hit s felséged iránti tisztelethől tettük ezt, mert nincs oly jószág, nincs oly urodalom, melyért ezt tettük volna. Azért is esedezünk alázatosan felségednek, méltóztassék nekünk, ha ebben és másban vétettünk volna, kegyelmesen bocsánatot adni, miszerint ezt sem nekünk sem örökőseinknek ne lehessen szemökre lobbantani ¹⁾. Továbbá esedezünk alázatosan felségednek, méltóztassék Szomszédvárt, Sztuboticzát, Kosztanicza — Petowlját, és Zelint, mely Erdődy Péter úr kezénél van, és Szomszédvárhoz tartozik, egyetemben a mondott erősségek valamennyi illetőségeivel nekünk és örökőseinknek örök joggal adni, adományozni és felséged saját költségein teher nélkül nagylelkűen kezünkre juttatni. Méltóztassék Medvevárt is, úgy a rokonoki és lukaveczi erősségeket, minden illetőségeikkel egyetemben, nekünk és örökőseinknek örökjoggal adni, adományozni s nagylelkűen reánk szállítani; mi aztán készek leszünk felségednek mind azt ajándékozni, elengedni, mivel eldődeinknek s minnenmagunknak tartozik. A vránai perjelséget illetőleg méltóztassék bennünket királyi levél által biztosítani, hogy azt senkinek sem fogja adományozni, míg ama 12 ezer forint, melyekért e jószágokat magunkhoz vettük, nekünk vagy örökőseinknek teljesen le nem olvastatott. Kérjük továbbá a szükséges évbért 500 könnyű lovas tartására, kikkel a kereszténység és felségednek szolgálni s jószágainkat és fejeinket veszedelemnek kitenni készek vagyunk, s kérünk löport, ágyukat, eleséget s egyebet, mi szükséges, végváraink ellátására.“ — Válaszában kinyilatkoztatta a király: „hogy megbocsát nekik, habár mikép vétettek volna, . . azon feltétel alatt azonban, hogy jövőre ők és örökőseik is hűséggel viseltessenek iránta, mint törvényes és természetes urok, királyuk iránt, és semmi-

¹⁾ Török Bálint 1539. novemb. 6-án Pápáról Nádasdyhoz írott levelében ez eseményt jellemzőleg eme szavakkal él: „Absurda perniciēs, et interitus ignoramus a quo probari possit. Nos id solum Dominationi Vestrae scribimus, et officio veri, et fidi amici svademus, ut capitū sui et honorum suorum custodiae provideat. Cui enim homo fidere possit, non satis scimus, cum jurisjurandi violatio sit omnibus ita commune, ut nulla res aequē vilioris census reputetur, quam frangere fidem, quam credimus Kaczianer cum Comitibus de Zrinyo habuisse, neque alias se illi commisisse.“ *Pray: Epist. Proc. R. Hung. T. II. 77. I.*

nemű szerződésre, frigyre, és czimboráskodásra nem lépnek a törökkel s más ellenségével. . . miről írást is fognak adni. . . Szomszédvárt, Sztubiczát, Kosztanicza — Petowlját és Zelint nem adományozhatja nekik, mert ezen várak mások kezében vannak, nem az övéiben; Medvevárt, Rokonokot és Lukaveczet azonban rájuk szállítja, világos kikötéssel hogy valamennyi követeléseikről lemondjanak, melyekre hiszik, hogy joguk van a korona, mint adós, irányában; a vránai perjelség sem fog másnak adományoztatni, míg amaz üszlet, melyet állítólag e jöszágokért fizettek, lenem tisztáztatott. A könnyű lovasok évbére iránt Jurisics Miklós, a végvárak felszerelése iránt pedig az illető biztosok fognak intézkedni¹⁾. — Azonban: Katziauer meggyilkoltatása miatt Szolimán bosszút lehel, s ez volt az ok: miért a Ferdinándnak 1540. január 1-től 6 hónapra engedélyezett fegyverszünet alól világosan kivette a Zriny grófokat, mint a kik makacsul megtagadták az adót, melynek fizetésére ajánlkoztak volt irányában; — s csakugyan! a bosniai bégek megrohanták a Zrinyek várát; mi János és Miklós grófokat arra birta: hogy Ferdinándot horvát-országi jöszágaikkal megkínálták, helyettök magyar urodalmakat kérvén a koronától. Ferdinánd, ápril hóban, Laskyt küldötte le hozzájuk ez ügyben értekezni²⁾.

1544-ben Tót-országban Ulama bosniai és Malkocs herczegovinai zsandzsák bégek Monoszlót, az Erdődyek erősségét elfoglalták, s pusztító fegyvereiket Varasd megyén és Zagorián át Szelniczig vitték, hol Zriny Miklós horvát- és Bildenstein György steyer s karánt hakat megverték³⁾.

1548-évből olvasható a horvát-országi levéltárban⁴⁾ Ferdinándnak Tót-ország közönségéhez intézett királyi meghívó levele „quibus eos, qui ad diaetam Regni Hungariae Posonii, pro festo S. Georgii martyris celebrandam, aliquos e medio sui praestantiores et nobiliores cum plena informatione et sufficienti facultate instructos transmittant, hortatur“⁵⁾. —

1553-ban az 1544-ben épült Sziszek vár, a többi várakkal együtt, Ungnad János bánnak „Capitaneus gentium Caesarearum in confiniis Croatiae et Slavoniae“ minőségben átadatott.

1557 elején Malkocs ali, bosniai basa; Kosztaniczát a várnagy árulásából elfoglalta, s csakhamar Alinak utóda: Ferhád, pusztító hadait Zágrábig küldötte. — Zriny Miklóst, ekkor már tárnokot, Erdődy Péter váltotta fel a bánságban. Helyette Lenkovics a steyer szélek örei-

¹⁾ Szalay: i. m. 184—186. l. — ²⁾ u. o. 189—190. l. — ³⁾ u. o. 241—242. l. — ⁴⁾ Fasc. VII. Nr. 132. — ⁵⁾ Kovachich: Vest. Comit. 675. l.

vel, Alapy János lovassági hadnagy s a Kerecsényi testvérek, Ferhádót, Zágráb és Iváncs között, Sz. Illonánál megverték, 2000 török a csatamezőn maradt, néhány száz fogságba esett ¹⁾).

1565-ben a horvát véghegyek hadi lábon tartása, a Száva, Odra, Kulpa melletti erősségek 160 s néhány ezerbe kerültek. A költségviselés nagyjából Karinthiát és Karnioliát illette; a Tót-országi véghegyek — Varasd, Kaproncza, Légrád, Muraköz — költségei 154 ezer forintra mentek, az őszlet majdnem kizárólag Stiriából került be. A földnép itt is, mint Magyarországban, ingyen szolgálatot tett az erősségek körül, rovást fizetett, katonát állított; a nemesség harczias, veszélyhez edzett faj volt; és a véghegyek még is folyton folyvást csorbultak, mert a szervezetben nem volt egység; mert a pénzek itt is gonoszúl kezeltettek; s mert a bán hatalmas naponként fogyott, a steyer s karnioliai főkapitányok hol titkon, hol nyilvános ellenségeskedésben állottak vele. A bosniai basa Krupát, a Zrinyek erősségét, 26 napi vivás úton bevette; a várnagy: Bakics Mátyás s a bajnok őrség egy szálíg odavesztek. Auersberg Herbert karnioliai kapitány szeme láttára, ki az Unna tulsó partján 7000 emberrel állott, nem merte a basával megütközni, ki löport, golyókat Banalukából hozatott, hogy a vivást folytathassa; nem akarva Bakicsnak bár mi segédet küldeni, mellynek a várba szállítására az ifju Szluny — Frangepán Ferencz, és Farkasics Péter s Ghiczy Farkas, amaz Zriny Miklós — ez Nádasdy Ferencz hadainak vezére, versent ajánlkoztak. — Krupa bukását Novié követte; s Musztafa, saját szerencséje és Auersberg nyomorúságos viselete által bátorítva, rövid idő múlva 17,000 embert átvitt a Száván, Körös és Kaproncza környékét pusztítandó. Obreskonál a bán: Erdődy Péter 1500 lovassal, és 3000 gyaloggal a basának jobbadán martalóczokból álló hadait szétverte, 128 fegyver és gazdag zsákmányra tett szert ²⁾).

1566-ik év, a testvér hazáért életét feláldozó magasztos honszeretetnek halhatlanított emlékét juttatá Horvát-ország évlapjainkba! Értjük Szigetvár hős bajnoka: a lelkes Zriny Miklóst. „Küldjön Nagysád — ekként ír ő april 16-án Kanisay Orsolyának, Nádasdy Tamás özvegyének — néhány gyalog lövést Szigetre, hova bezárkoznom, eltökéllett szándékom, akarván mindenekelőtt a nagy Istennek, aztán a császári királyi felségnek, s a keresztény világnak, és ami végpusztulásra jutott édes hazánknak hiven, állandóan, és derült arcczal, vérem hullásával, s ha úgy akarja a sors, fejemmel szolgálni“ ³⁾). — Nem írjuk

¹⁾ Szalay: i. m. 312—313. l.; Istvánffy: XX. 379. l. — ²⁾ Szalay: i. m. 338—339. l. — ³⁾ Pray: Epist. Proc. III. k. 177—180. l.

Szigetvár eleste történetét; egyik gyászlapját tölti be ez hazai történelmünknek; melyen a feláldozó honszeretet lelkesítő példányait vajha utánozó utókor olvashatja: miként Zrinyi fejét a nagy vezér körül hordoztatta serege sorai között, s aztán Salm Eckhardnak küldötte e szavakat tartalmazó levéllel: „fogadd szíves hajlamom jeleül legmerészebb vezértek fejét, melyre ezentúl is nagy szükségünk volna; a törzsököt eltemettetem, mert szégyen gyalázat lenne, ha ily bátor férfiú holt tetemei a tarlóban feküdnének az ég madarainak étkül“¹⁾.

1567-be meghalálózván Erdődy Péter bán, Draskovics György, zágrábi püspök és a Frangepán leánytól származott Szluni Ferencz lettek bánokká. — S az ezen évben tartott tartományi gyűlés egybehívása jogát illetőleg, arra kérték a felséget:

„Ut sua Majestas ingruente summa necessitate hujusmodi Conventum dominis Banis indicere clementer admittat... SS. vero et OO. aliud pro rato non sunt habituri, nisi quod per suam Majestatem fuerit confirmatum.“

Mire Miksa király még azon évben válaszolá:

„Quod sua Majestas Banos in veteri consuetudine indicendi horum Regnorum diætas conservare velit, ita tamen: ut Bani hac de re prius suam Majestatem reflectant et edoceant, quarumnam rerum tractandarum causa generalis illa diæta indicenda sit.“

1568-ki sz. Jakab előtti vasárnap tartott horvát tartományi gyűlés jegyzőkönyve szerint „a posonyi diétára követekül választattak Aranyasi Demjén ítélőmester, Petricsevics János helyettes ítélőmester és drezniczai Kapitánffy István“²⁾. Az

1569. júliusban tartott horvát tartományi gyűlés jegyzőkönyve szerint pedig „a posonyi diétára újból választattak az előbbeniekből ketten (Petricsevics és Kapitánffy) harmadikúl pedig hetesi Pethes Imre ítélőmester (a tiszteből kilépett Aranyasi helyett)³⁾.

1571. novemberben tartott horvát tartományi gyűlés jegyzőkönyvében ezek olvashatók: „a posonyi diétára választattak követekül Dombrai Tamás, zágrábi kanonok, Pethes Imre ítélőmester, és Drusko-czi Gáspár“⁴⁾.

1573 elején Tót- és Horvát-országban az uraiktól elviselhetlen terhekkal sanyargatott parasztok földesuraik, névszerint Tahy Ferencz ellen fellázadtak. A történet következő: stettenbergi báró Tahy Ferencz, fő lovászmester folytonos villongásban élt szomszédvári parasztjaival: Némellyek Tahynak irgalmatlan zsarolásait, mások ellenben Tahy ellensége: Gregoriancz Ambrus, volt tót-országi albán, titkos izgatásait írják az ingerültség okának. Az elégyetlen parasztok 1573, elején II.

¹⁾ Szalay: i. m. 349. l. — ²⁾ u. o. „A Horvát kérdéshez. Pest. 1861. 88. l. — ³⁾ u. o. — ⁴⁾ u. o. 89. l.

Miksa királyunkhoz járulának panaszaikkal; nem késett ez, a dolognak helyszíneni megvizsgálása s ha lehet: kibékeltetés végett, biztosait, ezek között akkoriban veszprémi püspök (utóbb esztergomi érsek s kir. helytartó) Fejérvölgy Istvánt kiküldeni. A püspök hosszas magára várátás után megérkezik Szomszédvárra, nyomozást tesz, s a helyett, hogy utasításához képest, kiküldött társaival egyetértve, a feleknek egymással kibékeltetését megkísértette volna, az egész ügyet a Tót-országi Rendekek elébe juttatja, kik éppen akkoriban tartományi gyűlésüket zágrábi püspök s egyszersmind bán és választott kalocsai érsek (később bibornok s kir. helytartó, régebben a tridenti zsinaton Ferdinánd király nagy hírvű küldötte) Draskovics György elnöklete alatt. — Az ide megidézett parasztok írásban oda nyilatkoztak: „hogya ügyeket már előbb a felség elébe vitték, panaszaik megvizsgálatván, igazaknak találtattak, de orvosolva mindekkorig nincsennek; miért is e naptól fogva sem Tahy Ferenczet, sem örököseit uroknak többé nem ismerik, a királynak mindazáltal, vagy a kit Tahy kívül akárkit uroknak rendelend, szolgálni, engedelmeskedni készek.” — E nem várt ellenszegülés tűzbe hozta a gyűlésen szinte jelen volt Tahyt, úgy a többi Rendekeket is, s rögtön elhatározzák: hogy a parasztokkal mint haza s felség árukókkal kell bánni. — E borzasztó végzés hallattára elébb megdöbβεut parasztoknak rég rejtett bosszúvágyokat felébreszti a bűnhödésüktől fielelem, s veszve tudván minden reményeiket, nyerni legalább annyit reménylettek: hogy nem bosszúlatlanul veszendnek el. — Bosszúra tehát avagy halálra elszánt lélekkel felfegyverkeznek mindnyájan s fegyverszövétségre szólítják szomszédaikat is. És kevés napok alatt, az egész Kulpa — Száva közötti tartományban talpon volt s fegyverben minden, ki él s fegyverrel bir. Mint lánczról szabadúlt oroszlánok esnek uraiknak, senkit életben, semmit tüzzel vassal illetlenül nem hagynak; fielelem — s reménytől ösztönöztetve soraikhoz csatlakoznak a szomszéd steyer és karnioliai parasztok is. — Vezér hiányzott még, irányt adó a dúló, rendetlen tömegnek. Vala közöttök egy, rendkívüli ereje, hasonló merészsége, vad természete s a nemesség irányábani határtalan gyűlölete által magát sorstársai között kitüntetö. Nem volt nálánál szájasabb, harcban kegyetlenebb, izgatásban nagyobb, öldöklésben vérengzőbb s rablásban telhetlenebb. *Gubecz Máté*-nak hívták méltó fejét e böszült csoportnak. — Mit eddig egyes csapatok Száván innen kicsiben, — most 16 ezer főnyi egy czélra: bosszú-rablás vágy élesztette szabadságra törekvö pórhad Száván túl nagyban üzé isszonyú feladatát. A „király“-nak nevezett Gubecz Máté, övéi bizalmát kiérdemlendö, s hogy legyen központja a

rablósoknak, minden egyéb előtt a fürdőiről s váráról híres Sztubiczát tüzi ki célul, s azt — a jöttének hírére védői által üresen hagyottat, vér nélkül hatalmába keríti, követeket küldvén innét mindenféle, pártolást oltalmat hirdetőket a hozzája térőknek, véres bosszút s pusztulást az ellenszegülőknél. — E közben a Draskovics által egybehívott Rendekek felkeletni határozzák a közelebb eső nemességet, s a szomszéd Karniolia-ban Gurkfeld mellett táborozott német gyalogság parancsnokait; gr. Auersberg Herbartot és Halleg Vidát is haladéktalanul segélyre felhívni. Ámde ez utóbbiak úgy nyilatkozván: hogy ezt tenniök felsőbb parancs nélkül nincs hatalmukban, a bán lehető sietséggel Keglevics Simont és Berzey Jánost Bécsbe utaztatja, hova már előbb hírvivőül püspök Fejérvölgy is elsietett. — De míg a parancs leérkezheték Keglevics Máté és alapi Gáspár — hős mindkettő — lóra ülnek s nem több mint 800, de a legvégsőre: győzni vagy halni kész, vidékbeli nemesség s nehány, a Kulpa mellett fekvő, zsoldos őrcsapat kíséretében egyenesen Sztubiczának tartanak. Bátran elébök áll Gubecz s 1573. február 23-ka táján meglön a határozó ütközet Sztubicza közelében. A harcz kemény s tartós volt. A parasztoknál szám, düh, s merészség pótolá a gyakorlat s fegyver hiányait; de végre fogynak soraik a jól fegyverzett elszánva küzdőknek isszonyú harcában; — hiába biztat s fenyeget Gubecz, csak a szaladás nyit utat menekvésre, 4000-nél több elesett közülök. Szerencsések kik így vesztek! Sokan csonkitott tagokkal, mettszett orral, fülekkel bocsáttatnak haza, mások élőfákra, falukban s faluk közelében egymásmellé akasztatnak fel. Csak egyetlen egy körtefán — miként *Istvánffy* ¹⁾ írja — tizenhatnál több illy szerencsétlent lehetett megszámolni ég madarainak martalékkul csüggötteket. A lázadas fészkei: Szomszédvár és Szamobor valamennyi parasztházakkal egyetemben a győzőknek láng martaléka lön. Gubeczre várt a legirtóztatóbb! alvezére Passanak Andrással Zágrábba hurczoltatván, itt előbb Gubecz tanúja lenni kényszerült társa kivégeztetésének; reá kerülván a sor, maga a királyi czimet bitorló, miként Dózsa György elődje, tüzes vas koronával fején, tüzesített királyi székbe ültetett, tüzes vas fogókkal szaggattatott, s végül négyféle vágattatott. — Ez vala vége a Gubecz féle pórízadásnak²⁾.

A Szigetvári basa felhasználván e mozgalmakat, Kanizsa városát éjnek idején kifosztotta és felgyújtotta; a várnagy Alapi Gáspár

¹⁾ XXIV.; *Katona*: XXV. 423. l. — ²⁾ *Péczely József*: M. tud. társ. Évkönyvei. VII. k. 1842—1844. 164—170. l.

viSSzatorlás nélkül hagyta e merényletet, úgy látszik, nem saját hibájából, mert csakhamar Draskovics társává nevezetett a bánszágban ¹⁾).

1577-ben, a már trónra léptekor is kevés hajlamot érező Rudólf király, a hadi ügyeket Tót- és Horvát-országban Károly főherczeg-igazgatására bizta. Vajmi kellemetlen hatása volt ez intézkedésnek, főleg Horvát-országban, hol Károly főherczeg az osztrák tartományokat, a török becsapásai ellen, sikeresebben védendő, a Zrinyektől vásárlott vidéken, a nevétől így hívott Károly-várost nagy költséggel, jeles erősséggé építette; honnan oly nagy befolyást kezdett gyakorolni a tartomány kormányára, hogy e miatt Alapi Gáspár báni hivataláról lemondott; kinek helyére Rudólf Ungnad Kristófot nevezte ki. Ez idegent köz elégtelenséggel fogadák a horvátok, már is attól félvén: hogy tartományukat Magyar-országtól elszakasztani s Steyer-országhoz kapcsolni szándékoznak ²⁾. — A dolog Magyar-országban is kedvetlenséget okozott; minélfogva Rudólf, hogy az ország Rendeit e tárgyban a maga értelmére bírja, és a hadi ügyek igazgatása iránti rendelkezéseit törvény által is megerősíthesse, ország-gyűlést hirdetett Posonyba; ez 1578. ápril elején megtartatván, a fennforgó tárgy eleinte nagy ellenzésre talált a Rendeknél; utóbb azonban, midőn a kormány kívánságától elállani semmikép sem akarna, nagy nehezen elfogadtatott ugyan, de oly feltétel alatt: hogy Ernő Magyar-országban a magyar tanácsosok, — Károly pedig horvát-országban a bán tanácsával igazgassa a közös ügyeket. (1578. 15.) ³⁾. — Ugyan e korban a török, Tót-ország határain, folytonosan kalandozott. Károly főherczeg az erőszakot fegyverrel visszatorlani kívánta, de Khevenhüller, kit a bosnya basa ellen küldött, hada felét elvesztvén, gyalázattal tért vissza. — Szerencsésebbek valának

1580-ban Erdődy Tamás, Zriny György, Batthyány Boldizsár és Nádasdy Ferencz, kik a kalandozó törököt két ízben megverték ⁴⁾. —

1586-ki ősszel Hasszán szigeti bég a Muraközt Csáktornyáig pusztította. Erdődy bán, hogy a kölcsönt visszadja, december 10-én Ivanicsnál, Tót-országban, egy török dandárt vezérestől kard élre hányt; Horvát-országból pedig, Ernest főherczegnek karácsoni ajándékkul a zvoniki bég fejét küldték be ⁵⁾.

1593. januárban tartott horvát-tartományi gyűlés a magyar diétára küldött követeknek utasításul adá: „hogy azon esetre, ha a király

¹⁾ Szalay: Magyar-ország története IV. k. 365—366. l. — ²⁾ Horváth Mihály: A Magyarok története. 1844. III. k. 111. l.; Istvánffy: XXV. 337. l.; Kercheltich: Hist. Eccl. Zagrab. 266. l. — ³⁾ Horváth Mihály: i. m. 111. l. — ⁴⁾ Istvánffy: 339. 342. l. — ⁵⁾ u. o. 382. l.

s a Rendeik között az ország szabadságának ügye meg fog vitattatni, követ urak legyenek a béke barátai, de egyetlen egy pontra nézve se szavazzanak, akár félelemből akár kedvkeresésből, az ország szabadsága ellen, hanem *mindenre nézve a magyarokkal tartsanak, és segédöket jajgatva s könyörögve kérjék ki* ¹⁾).

1594-be a köz felkelés gyors elrendelésére s a szükséges pénz megszerzésére Mátyás főherczeg, a király nevében, Tót- és Horvát-országnak Erdődy Tamás bán által Zágrábban tartományi gyűléseket tartatott ²⁾).

1595. augusztus 7-én Bábocsát Zriny György és Herberstein János, a horvát véghelyek főkapitánya, — s ugyan ez Erdődy, Lenkovics és Eggenberg Petriniát, Krastoviczát és Górárt a magyar koronának viszszaszereztek. — Rudólf ez év elején Erdődy Tamással lemondott a bánságról; mert szándék volt e méltóságot végkép eltörölni, de e szándék a Tót- és Horvát-rendeknek oly élénk ellenszenvével találkozott, hogy Miksa főherczeg tanácsára, Sztankovánszky Gáspár zágrábi püspök, és Draskovics János körösudvarhelyi kapitány, ha bár a méltóság hatáskörének újabb megszorításával, bánokká neveztettek ³⁾. Ugyan is ez évben tartott tartomány gyűlésből:

„Majestatem Suam per viscera Misericordiae Dei exorant SS. et OO. ut, si cum resignante Bano Thoma Erdődy, cujus alias tot et tanta servitia merito considerari deberent, jam alias conveniri non posset, alias ex regnicolis Banum eligat, quem Sua Majestas voluerit, solum sit vir militaris et de patria benemeritus, eundemque regno cum Banderio militum juxta veteranas constitutiones praesentet, nam si Banum proxime non habuerint, pro re certissima sua Majestas credat illos nullius exterarum nationis Generali parituros, neque ad bellum, etiamsi omnes cum patria peribunt, exituros, sed extrema quaevis, antequam libertate sua hac vel in alia parte vel minimum priventur, tentaturos.“

1597-be Draskovics és Herberstein Verőczét a töröktől visszafoglalni megkísérették, de csak azt eszközölhették: hogy a Szlatina környékén török járom alatt tanyázott szerbek Varasd és Körösudvarhely vidékére áttelepülhettek; a vendég had a pusztaságra jutott telkeket benépesítette ugyan, de egyúttal eszközül szolgált Herbersteinnak a Tót-országi nemesség kifosztására ⁴⁾.

1600-évben tartott tartományi gyűlés meghagyá Magyar-ország-gyűlésre küldött követeinek:

¹⁾ Szalay: A Horvát kérdéshez. Pest. 1861. 90. l. — ²⁾ Rudolf levele s utasítása Erdődy Tamás bánhoz 1594. majus 1-ről; Mátyás főherczeg levelei ugyanakkor azon évi majus 15. és 23-ról a gr. Erdődy család monyorókeréki levéltárában eredetben megvannak. — ³⁾ Istvánffy: XXIX.; Kerchelich: Hist. Episc. Zagrab. 301. l.; ⁴⁾ Istvánffy: XXX. 707. l.; Kerchelich: i. m. 305. l.

„ut locum et vocem Transsylvaniae nunciis non cedant, sed primum locum semper his Regnis competentem occupent.“

Az 1604. július 5-én tartott tartományi gyűlés intézkedett legelőször „de exclusione Evangelicorum ex Regnis adnexis“ mit Rudólf a következő évi január 16-án és Miksa király 1608. december 6-án megerősített.

1605. végnapjaiban tartott horvát tartományi gyűlésből a magyar Rendekhez küldött követeknek utasításul adatott, mondanák ki „hogy a magyar Rendeknek azon intézkedése: miszerint a magyar koronát az országból kivitetni engedték, nem helyeslik Slavonia Rendei, jobb lesz azt Posony várába tartani; s hogy a kincstárnokra nézve értsenek egyet a magyar rendekkel“ sat. ‘).

1606-ban tartott tartományi gyűlés a bécsi békekötés létesítéséhez követiül: albán Mernjavčič- és Kitiončot választá, utasítván őket: „ut Regna Croatiae et Slavoniae in eadem liberate cum Hungaria maneant, quam fluctuantem esse nolunt.“

1608. január 29-én a posonyi gyűlésen főkapitányokul tót-országban Erdődy Tamás és Keglevics György neveztek; — s az azon évi szeptember 29-re egybehívott ország-gyűlésen a bán hatalma Drávától Adriáig terjesztetett ki, Zenghnek is ide tudásával, s ehhez képest a tót- s horvát-országi vég helyek Ferdinánd főherczeg felsőbbbsége alól felmentettek. — Ugyan ez évben tartott tartományi gyűlés, a bán távolléte miatt, magának kormányzóul gr. Erdődy Pétert választá.

1609. „Conclusum est unanimiter: ut si quis Praedicatorum haeticorum vel sponte vel ope cujuspiam in hoc Regnum venerit, liceat ipsum unicuique capere et eum ad Banum deducere, aut si aliter non, etiam occidere.“

1610. „SS. et OO. intellexerunt quempiam e medio sui, qui Suae Majestati disvasit, ne Libertates Regni erga Legationem Posoniensem et Graecium factas, in pristinum reponantur; unanimiter statuerunt: ut, si talis Libertatum destructor comperta veritate elluxerit, in Regni Comitibus manus omnium Statuum in ipsum immittantur.“

1615. „Ad literas D. Palatini Episcopo Zagrabiensi scriptas in eo: ut liberam religionem admittere velit in hoc Regno; — nomine ejus Regni rescriptum est Domino Palatino: ut huit Regno nullas leges praescribat.“

1619. november 18-án a Nádor által egybehívott — bár Ferdinánd király által Gréczből october végével betiltott — ország-gyűlésen Tót- és Horvát-ország nem voltak képviselve. S az ezen évi november 30-kán Sopronban szállásolt Bethlen, a hozzá csatlakozott Batthyány Ferencz, Zrinyek s Erdődyek által, Tót-országra is remélt hathatni, mit azonban a bán Frangepán Miklós éber őrködése meggátlott ‘).

‘) Szalay: A Horv. kérdéshez. 90. l. — ‘) u. o. Magy.-orsz. története. IV. k. 521. l

1621. „Nobiles se separant a Magnatibus, siquidem hi sibi aliquod praepondium arrogare incoepissent et contra Banum C. Nicolaum Frangepan insurgunt, qui iura eorum laeserat.“

1622. A tót-országi tartományi gyűlés arra kérte a Felséget: hogy nevezze ki más bánt „cum casum in contrarium nec ad Congregationem nec ad Castra cum illo ire velint; imo siquid deinceps contra libertates Regni attentaret, sibi imputet, si adversi aliquid sibi contigerit.“ Mire a felség válaszolván: hogy a bán elleni panaszok ne a tartományi gyűlésen terjesztessenek elő, s a felség ezeknek eldöntése iránt, biztosai által, intézkedend; — a Kk és Rk újra felírának, abba legkevesbé beegyezésüket adandók: hogy az ország jogai ellenére biztosok által eszközöltessék illetén vizsgáldás. — Végre a Felség még azon évben más bánt gr. Zriny György személyében nevezett ki.

1647-be tartott ország-gyűlés eloszlása után Zriny Miklós, fia Györgynek, a „*híret pennával és rettenetes bajvivó szablyával kereső*“ magyar-horvát, eddig kir. főlovászmester, neveztetett bánná, de hivatalát egyelőre elnem foglalta, mert jogköre sokfélekép volt megnyesve, s mert a végekben nem volt őrség. — Bátyja volt ő a szerencsétlen végzetű Péternek, kit ő e szavakkal jellemzett: „*mind magyar mint horvát igazán, mert látjuk, szereti hazáját*“¹⁾. S utóbb — 1662 — midőn tőle, a posonyi ország-gyűlést, a vallási sérelmek nem orvoslása miatt, odahagyó evangélikus követek, búcsut vettek, „én más vallású vagyok — mondá hozzájuk — de kegyelmetek szabadsága az én szabadságom, a kegyelmeteken ejtett sérelem rajtam ejtett sérelem. Volna bár százezer pápista mellett százezer lutheránus és százezer kálvinista vitéze a fejedelemnek: ők megmentenék együtt a hazát.“

1660-ban a felrepült lőportár tetemesen megkárosítván a török hatalmában volt Kanizsa vár falait, Zriny Csáktornyról oda sietett, hogy ostromolja, de Bécsből jött parancs megszüntette vele a vivást, mint a fennállott béke sértését. Ekkor kardját földhöz vágta s bosszúsan vissza fészkebe vonúlt. De midőn

1661-ben Ali török és tatár hadai Szathmárig száguldoztak, Zriny tetteleg felbontottnak látván a békét, közel a Murának a Drávába szakadásához, a Mura balpartján, az ellenség földjén, új erősséget emelt: Zerinvárt „Er selber (Zriny) — tanúsítja egy egykorú német levél — thut alle Tag drei Stund Erden mit Schubkarren zur Aufbauung der Vestung zuführen.“ Köprili Amhád, a 26 éves nagyvezér megfojtatta a kanizsai basát, kinek szeme láttára emelkedett az erősség, s a megfoj-

¹⁾ Szalay: Magy. orsz. tört. V. k. 8. l.

tottnak elődét, Alit, visszabívtá Ázsiából, általa vélvén Zerinvár urát megfenyíthetni. Rövid időmulva szükségesnek látta összes hadait felparancsolni, ha Zriny s Zriny fejedelmén bosszút akar állani, ki az 1662-ki ország-gyűlésen az erősség építését helyeselve, királyi őrséget vetett bele ¹⁾).

1663. július 15-én Arnót basá a kanizsai őrizettel megrohanta északának idején Zerinvárt, de a bán diadalmasan visszaverte, s Leopold király kívánságára, az összesen 4000 főből állott magyar-horvát hadak vezérletét magára vállalta. — Hasonló erélyt fejtett ki a bánnak öcsese: Péter is, ki october 11-én közel Károlyvároshoz 9000 törökből kétezret levágott, s 15 zászlót hatalmába ejtett. — November 27-én a tatárok kísérletet tettek a Murán átkelni, de Miklós által visszaverettek, s ekként minden oldalról elvolt háritva a veszély. De ez nem volt elég. Merész lelke az ellenség földjére vitte a bánt.

1664. január 21-én Hohenlohe Juliussal, a német birodalmi hadak egyik osztálya vezérével, 1400 bajorral s a császári hadak némely töredékeivel elindulván Zerinvarról, másnap Batthyány Kristóf dunántuli főkapitány hadaival s Nádasdy Ferencz és a Veszprémi püspök legénységével egyesülve 25,000 főre növesztett sereggel Berzencze városához fogott. A hely január 23-án kezökben volt, a török-tatár őrség; összesen 500 fej, 8 ágyut hagyott az erősségben. Január 25-én bevették Babocsát, a bent volt ezer s néhány ember a Dráván átszállíttatott, a vár felszerelése, 16 nagyobb ágyú, díjul jutott a győzőknek. Két órányi távolra a Drávánál fekszik Barcs, őrsége a folyam túl partján keresett menedéket, a bán felgyújtatta a fészket. Január 26-án elmentek Szigetvár alatt, 27-én este Pécsnél ütöttek tábort. 28-án lángok martalékává lett a város, Hohenlohe megkísértette a vár vivását. Zriny a lovassággal Eszeknek tartott s a Szolimán építette nagyszerű hidat összerombolta, s mintán Szegedet bevette február 15-én társaival együtt ismét Zerinvárt volt. Vállalatuk főczélja lévén késleltetni a török seregnek jövő tavaszszali működését, 500-nál több falvat elpusztítottak, 20,000 darab szarvas marhát, 3000 lovat magokkal hajtottak. S az alatt, míg a bán eme körútja által a „vastusko“ nevet érdemelte ki magának Konstantinápolyban, testvére Péter szluíni és sichelburgi kapitány, szemes őre volt a horvát-véghegyeknek, folytatta mit Miklós már 10 év előtt hirdetett róla, mit taval octoberben is tett, midőn a boszniai basát megszaszaltá, „rettegteté Bosniát és Herczogovinát.“ April 28-án Zriny ma-

¹⁾ Szalay: M. orsz. tört. V. k. 72. l.

gyar s horvát hadakkal Kanizsa alá érkezett, első rohamra a külvárosból kiverte a törököt, de a várat hosszas ostrom után is bevennie nem sikerült. Május 26-án 40,000 emberrel 100 ágyúval Szigetvárnál táborozott Koprili, Zriny s társai csak 20,000 emberről rendelkezhettek; e miatt, de attól is tartván: hogy a nagyvezér megkerülve a keresztény hadat, Potol, Regede s Grécz ellen indulhatna, kivonván Berzenczéből és Babocsából az őrségeket, ezt is azt is felgyújtották s összes erővel Zerinvárhoz vonultak vissza, szemben a várral, a Mura tulsó partján ütvén táborn. Zerinvár előnyös fekvéssel birt. A Mura majd nem kellő közepén áthasította az erősséget, mellynek baloldalát a víz egyik árka bekerített, s melly a megette folyó Drávára is támaszkodhatott. A vár elébe érkezett törökök közül 600 megkisérté a Murán átkelni, de visszaverettek; e közben elesett Zriny egyik jeles vajdája: Kis Farkas, ki hosszas hadi pályáján több százra menő török fejet vágott le, s kinek ezért, halála felett vad ujjongatásban tört ki a tulsó parton az öröm. Zriny és Hohenlohe közt még Pécsnél felbomlott az egyetértés, a Montecuccolihoz szító udvari felekezet kapván az alkalmot, junius 5-én védenczére bizta a fővezérséget, hogy véget vessen amazok versengésének. Az olasz, ki eddigi mellőztét fájfalá, nyomban e tiszt felvállalása után, a Magyar-Óvárnál állott hadakat a Murához hívta, és Zerinvárt, mint mondja, a lehetőségig megerősítette, mint Zriny tudja, szándékosan bukni hagyta. A tábornok Avancourt franczia hadnagyra bizta a vár oltalmát, 1900-ra menő őrséget adván mellé, és Zriny hadait kiparancsolván az erősségből. A császári hadak nagyjából a Murának Drávába szakadásától a Zerinvárral szembenlévő pontig állitattak fel, innen Kotoriig a német birodalmi segéd dandár Hohenlohe alatt; Kotorin felül Zriny, Batthyány, Nádasdy magyarjaik, horvátjaik. Zriny véleménye: hogy a vivó hadakat hátulról kellene megkerülni s megtámadni, azaz: két ízben átkelni a Dráván, először azon ponton, hol a Murával elegyedik, másodszor alantabb, s e közben a megszállott pártot védtelenül hagyni, vagy csekély őrizetre bizni, nem talált viszhangot. A többség Montecuccoli indítványához állott: „miért keresnők fel saját táborában az ellenséget, ki mindig a mienkbe igyekszik átjönni? ha tanácsos, hasznos vele megmérköznünk, hagyjuk őt hozzánk átkelni; minden esetre pedig várjuk be a már útban lévő segéd hadakat, a németeket Leopold bádeni határgroffal, a francziákat Colignival; nagyobbbat merni, mielőtt ez megtörtént, ellenkeznek a józansággal.“ Ezen indítványt elfogadni annyi volt, mint Zerinvárat sorsára bízni. „Nagy szívbeli fájdalommal — írá junius 30-án Csáktornyáról a steyer kormánytanácsnak Zriny:

— hallatlan dologról, minőt nem olvashatni, tudósítom Nagyságokat. Zerinvárt ép alappal, ép falakkal, az ellenség ma reggel, nagyobb seregünk szemeláttára, úgy szólván, csak kardéllal magáévá tette. Ez tehát a mindig remélt, mindig kívánt segéd. Montecuccoli úr soha még kardot sem vonatott oltalmára. Ezokon siettem ő Felségéhez, de a magyar urak s maga Montecuccoli úr által megkeresve visszajöttem utamból; midőn itt megállapodom s a táborba készülök, veszem a boldogtalan hírt. Tudatni kell legkegyelmesebb urunkkal, hogy nincs oly hatalmas sereg a világon, melly több erősségeket és országokat elveszhetne, ha így fog folyni a háború. Én innen ismét visszatérek a táborba, mellyről hiszem, hogy gyászba borúlt, és védeni fogom a Muravonalt, ha bár magam maradnék, utolsó csep vérem hullásával, ha kívántatnék, mert ott van helye itt van ideje a haza mindenik polgárának a halálra. Önök arról gondoskodni fognak.“ Julius 7-én Zerinvár falait többől kihányatta a török, idomtalan kőhalom maradt helyén ¹⁾. — Zriny látván ezután, hogy a további tervek még csak nem is közöltetnek vele, hogy a magyar-horvát hadak mellőzésük érzetében haza oszlanak, Bécsbe sietett a Császárhoz. —

„Csáktornyról Zriny Miklóshoz érkeztem november 13-án — írja *Bethlen Miklós*²⁾ — „nagy szerencsétlenségemre, mert csak 5 nap lelete vele ismerkednem s oda lön. Engem ez a nagy ember érdemem felett becsült, és mennyire egynéhány nap tapasztaltam, szeretett . . . Minthogy olyan rendet tartott, hogy maga, felesége, két három kedvesebb urfi, vagy olyan kedvesebb első rendű szolgálja — s papjával benn a maga palotájában ett, levén más nagy asztal uraiméknak a nagy palotán, (mellyet az akkori időben nem is igen dicsértek, mint németes szokást, a magyarok benne, minthogy magyar felesége holta után a német feleséggel kezdette volt, és csak akkor ett a nagy palotán mikor sok úri fő és vitézlő rend vendége érkezett) nekem benn volt vele asztalom; ekkor kevesen ettünk benn; maga, felesége, egy kis asszonyka, Zichy Pál úrfi, Vitnyédy, Guzics Miklós udvari kapitánja, a pater és én . . . magáról hogy írjak nincsen eröm s időm reá; csak azt irhatom, igen tudós, vitéz, nagy tanácsú, nemzetéhez buzgó, vallásában nem babonás s képmutató és üldöző, mindent igen megbecsülő, nemes, adakozó, józan életű, az olyanokat és az igazmondókat szerető, részegest, hazugot, félénket gyűlölő, nagy és szép természetű, lelkű és ábrázatú, szóval: akkor magyar ember hozzá hasonló nem volt, sőt az én vékony ítéle-

¹⁾ Szalay : M. o. tört. V. k. 82—83. l. — ²⁾ Önn életleírása XVII. R.

tem szerint, Bethlen Gábertól fogva máig sem.” — Ennek előbocsátása után említi Bethlen Miklós, miszerint a bánt Leopold felhívta Bécsbe „tanácsba a magyar dolgokról” és Zrinynek csakugyan szándéka volt felmenni, mindamellett, hogy a francia királytól jószágai pusztulásáért küldött s a császár hírével el is fogadott 10,000 tallér miatt gyanúba jött, s mindamellett, hogy Vitnyédy őt örömet hon marasztotta volna. Aztán folytatá: „Hallám hogy mondá „conscia mens recti fama mendacia ridet.” Semmit nem vétettem; ha veszek, ártatlan, tisztességesen, az igazságért, nemzetemért veszek, hogy ezt a gyalázatos békességet nem javallottam; melyben nem voltam egyedül. — Szép őszi idő járván, majd mindennap vadászni mentünk: Paripát adatott mindenkor álám. November 18-án erdei disznókra menénk ebédután hintón. Volt ugyan paripa is. Vitnyédy az első, én a hátulsó ülésbe bal, ő jobb felől ültünk csak hárman. Hozzáfogánk a vadászathoz. Ő maga levetvén a nagy bő czizmát, melyeket a telekes bocskorra is felvonhatott, puskával bemene, és szokása szerint csak egyedül búkálván, löve egy nagy emedisznót. A hálóknál is a gyalogok lövének egyet s vége lön a vadászatnak. Kise-reglénk a hintóhoz, az úr is, hogy immár haza menjünk; este fele is vala. Azonban oda hozá a fatum egy Póka nevű vadászát, ki mondá horvátul: én egy kant sebesítettem, mentem a vérén, ha utána mennénk, elverhetnők. Az úr mindjárt mondá nekünk Zichyvel kettőnknek, látván hogy elakarunk vele menni: öcsém uraim, kegyelmetek csak maradjon itt; Vitnyédynek, Guzics Kapitánynak: csak beszélgessenek itt kegyelmetek öcsém uraimékkal, meglátom mit mond ez a bolond . . . Csak bocskorban lóra kapa puska kezében Póka után elnyargala; egy Maglani nevű szabaudus ifjú gavallér, Guzics öcscse, meg egy Angelo nevű kedves olasz inasa és a lovász nyargalának utána. Mi ott a hintónál beszélgettünk. Egyszer csak hamar ihol nyargal Guzics, mondja a bátyjának: hamar a hintót, oda az úr. Menénk amint hintó nyargalhat; és aztán gyalog a sűrűbe befuték én. Hát ott fekszik, még a bal kezében, mint tetszett, az ér gyengén lüktetett; de szeme sem volt nyitva, sem szólott, csak meghala. Maglani így beszélt: hogy amint Póka után bement a disznó vérén az erdőbe, míg ők a lovakat kötözték, csak hallják a jaj szót. Póka szava volt. Maglani legelől érkezik. Póka egy horgosfán; az úr arczczal a földön s a kan a hátán; ő hozzá lő, elfut a disznó; érkezik Guzics és Angelo; az Úr felkél s mondja: rútul bánék velem a disznó, de ihol egy fa, — melyet csatákon is magával hordozott zsebében — állítsátok meg a sebnek vérét vele, ez arra igen jó. Eléggé próbálták vele, de hiába; csak elfolyt vére s először ülni, aztán

fekünni és végre csak megkellett halni, mert a fején három seb vala, egy balfülől a fülén felől, feje csontján ment csak el a kan agyara, a homloka felé szakasztotta rútul a feje bőrét; — már ugyan a balfülén alól, az orcáján a szeme felé rút szakasztás; de e kettő semmi, hanem harmadik jobb felől a fülén alól a nyaka csigájának ment be s elé a torka felé és a nyakra feljáró minden inakat ketté szakasztotta; ez ölte meg a vér elmenvén. Rettenetes sirás lön az erdőben, a legalább való, csak a gyermek is siratta“¹⁾. — Halála nemcsak tót- és horvát-országra volt érzékeny csapás, mellyeknek ő és testvére Péter, véd-geniusai voltak, mint Montecuccoli gúnyosan mondja, s mint a kanizsai, szigeti, szerémi, bosniai bégek tapasztalták; de pótolhatlan veszteség volt Magyar-országra nézve is. Maga Coligni és társai ekként nyilatkoztak felőle: „se quatuor in Zrinyo miratos fuisse: majestatem et gravitatem personae, prudentiam et promptitudinem in loquendo, liberalitatem et educationem in viro alias oriundo e natione non culta. Id unum ei defuisse, quod palpari non didicerit; se propterea nunquam ausos fuisse vel unico ambiguo verbo ejus fidelitatem tentare, esto jam aemulorum conatibus et potentia fuerit exulceratus.“ — Első neje: Draskovics Eusebiá után nem maradtak gyermekei; a második Löbl Mária Sófiával hármat nemzett: a halálakor két éves Ádámot s Mária Katalint, és Mária Borbálát.

Minő szerep jutott a bánszágban utánkövetkezett Zriny Péternek? hazánk történelme egyik gyászlapján terjedelmesen van örökitve! Vesselényivel, a Nádorral, szövetekezett ő a stubnai fördőben — 1666. april 5-én — hogy „az ország jelen nyomorú állapotában egyik a másikat nem fogja elhagyni, sőt védeni vére hullásával is ha kell.“ — Vesselényt 1667. martius 28-án a halál leléptette az élet színhelyéről; halála után a szövetség ügyeinek vezetése Nádasdyra és Zrinyre szállott! de ők nyomban meghasonlottak egymással. *Zriny Magyar-ország-nak a német birodalomba olvasztását* indítványozta. Ez esetben — úgy vélekedett — a német rendek az ország ügyében saját ügyöket fogják látni s védelmet bő mértékben nyújtani, Leopold ellen, ha folytatja a nemzet szabadítékainak megnyesését²⁾. Ezen felül mig Nádasdy a nádórságot kívánta elérni, Zriny-Rákoczival szövetekezett; az egyik az ország délnyugodti, másik az ország keletéjszaki részének fejedelmévé remélt válhatni³⁾. — S valóban meglepő! hogy Zriny, ki a szövetségeseket ernyedetlenül előre utasította, ki névszerint

¹⁾ Szalay: i. m. 98—101. l. — ²⁾ u. o. 110. l. — ³⁾ u. o. 111. l.

folytatva, mit Vesselényi kezdett, a lengyel királyt, a lengyel udvart is örömet megnyerte volna az ügynek, most Bécsben rögtön vádat emelt Nádasdy és a felső magyar-országi pártutók ellen. „*Consiliorum Hungariae superioris* — mond maga védiratában — *nunc fui complex aut particeps, licet aliunde subodoraverim, rem ibi non bene et fideliter agi pro Majestate V. C. quod ipsum in Aula Vestra patefeci*, sed id contemptum aut non creditum, tamquam foret proprium commentum.“ — Miért is bosszúságában hogy felfedezéseinek semmi jutalmát nem vette, hogy tiszteletlenséggel bántak vele, folytatta boldogtalan művét¹⁾. Ugyan is

1669-ben Károlyvár környékén a népséget zászlói alá doboltatta, ez alatt sógora: az ifju Frangepán 200 fegyverest vetett Zágrábba, s a tót-országi Rendeitől hódolatot kívánt Zriny Péter számára. A Draskovicsok, kikkel Zrinyi roszt lábön állott, Erdődy Miklós, Borkovics Márton Zágrábi püspök s káptalana, a turopolyai nemesség megtagadták e kívánságot, sőt Leopoldot írásban bizonyossá tették hűségükről; a püspök és Erdődy Bécsbe siettek, hol engesztelő szabályokat tanácsoltak, mert Zriny nem hivatkozott hivságon az ország törvényein és szokásain ütött csorbákra, s mert Herberstein károlyvárosi kapitány sokfélekép bántotta a horvátokat, sértette a bánt. A visszatért zágrábi püspök levelet hozott Zrinynek, nékie „a régi kegyelem folytatásán kívül még új kegyeket“ ígérőt. Lobkovicz Minister pedig Forstal Mark ágostonos, s Zriny gyóntató atyja által Zrinyt bizonyossá tette, hogy őt semmi baj sem fogja érni, ha fiát túsul küldi s azon felül még nevével aláírt fehér lapot, jeleül hogy bizik a császárhoz, hogy engedelmes hűve leendő ezenül. A bánás helyett, ha lemond róla, a varasdi vagy károlyvárosi kapitányságra tarthat számot, s adósságainak törlesztésére 40 ezer forintot kap²⁾. Zrinyi elhalasztotta a Bécsbe menést, de fiát s a fehér lapot késedelem nélkül felküldötte. — E közben Leopold Spankau tábornokot Gréczbe küldötte a rendelkezésére állított seregek vezérletének átvételére, Csáktornya és Légrad megszállására; — s a magyar udv. kancelláriától intézvény érkezett Horvát-országba, melly Zrinyt a bánástól megfosztotta, törvényes ügyekben a zágrábi püspököt, hadiakban Erdődy Miklóst igtatván helyébe. Forstal Bécsbe érkezvén egyelőre át nem adta a fehér lapot, hanem következő alku pontokat terjesztett küldője nevében a ministerium elé: a felség lépjen fel erélyesen, ha lehet, támadólag a török ellen, hadvezérek, kapitányokká hazafiak neveztessenek; Zriny és fia, ha alkalmas lesz, bizassanak meg a varasdi kapitánysággal;

¹⁾ Szalay: i. m. 121. l. — ²⁾ Katona: XXXIII. 840. l.

Gistint és Gottscheet, Fiumet és Gersactot nyerjék örökképen; 40,000 forint adósságot fizessen Zrinyért a császár, s fizesse helyette évenként azon 4500 forintot, melyek Miklós özvegyét a Zriny jószágokból illetik; Péter neveztessek egy dragonyos s egy könnyű lovas ezred tulajdonosává; ha jószágai török kézre esnek, pótoltassanak másokkal; a bánság évdíjja járjonki nagyobb pontossággal neki, mint eddig; sógora: Rákóczy — ki 1666. martius 1-én lépett házasságra Zriny Illonával — oltalmaztassék valamennyi ellenségei ellen; hirdettessek közbocsánat; — mind ezen pontok teljesítését biztosítsa a száz választó fejedelem vagy a bajor vagy a német birodalmi gyűlés vagy a pápa. — April 9-én úgy vélekedett a ministerium: Zrinybe nem bizhatni, mert hitét már két ízben szegte meg, s különben is tulságos feltételei elnem fogadhatók; igérete: hogy személyesen fog Bécsbe jönni, hívságos ígéret; csak induljanak Spankau Zriny, — Herberstein Frangepán ellen. — Zriny s Frangepán két ezernyi sereggel Csáktornyaiba vonúlt, Spankau hozzá fogott a vár vivásához; Zriny kiizent a várból hagyjanak fel a vivással, biztosai már Bécsben vannak alkudozni a császárról. Az őt nem illeti, volt Spankau válasza. Ekkor Zriny s Frangepán éjnek idején 20—25 kísérről oda hagyták a várat. Bécsbe indultak. Másnap Körmenden haltak Batthyány Kristófnál; harmadnap egy faluban a jesuitáknál; negyednap — april 16-án — Kéry Ferencznek, ipolykéri Kéry János és Czobor Orsolya fiának potyi kastélyában. Ennek tulajdonosa tanácsosnak látta Leopoldot még azon éjjel értesíteni, hogy Zriny és Frangepán hozzá szállottak. „Ha még nálad vannak — válaszolá neki másnap a császár — erősítsd őket szándékukban: ide jönni; — ha máshova készülnének, tartóztasd le őket, míg katonaságot fogtam érettök küldeni.“ — Nem volt rá szükség; ők másnap magoktól Bécsbe érkeztek.

1671. april 30-án Nádasdy Bécsben, Zriny és Frangepán Bécs-ujhelyen kivégeztettek. Zriny megindulás nélkül lépett a verpadra; „ezek — mondá a nézőkre mutatva — inkább félnek a csapástól, mely reám fog méretni, mint ennmagam.“ Frangepán bánatát a hit vigaszai enyhítették: — *„Veglia lakói, mióta feledhetlen drága urokat (princeps) Frangepánt I. Lipot lenyakasztatta, örökös gyászban járnak.“* — Frangepán Ferenczben kihalt nemzetségének fiága. Zriny hitvese: Anna Katharina, hajadon leányával Aurora Veronikával Gréczbe apácza zárdába küldetett; az anya megtébolyodott s pár év múlva meghalt, a leánynak sorsa nincsen tudva. Zriny egyetlen fiáról, János Boldizsárról, következőket örökölt a történelem: Báthory Sófia halála után Rákóczy Illona testvére gr. Zriny, ki nevelését Bécsben nyerte, engedelmet ka-

pott a császártól nővérét Munkácson meglátogathatni. Egy nap a bujdósok rabló sőpredékének kezébe esvén Erdélybe menekült, honnan Apaffy parancsából védcsapat adatván mellé, Munkácsra visszakisérte. — 1679-be Bécsbe térvén kinyilatkoztató: hogy vasas ezredet fog magának kérni a császártól, mellynek élén irántai hűségét tanusithassa, de hogy azon esetre, ha e kérése megtagadtatnék, francia szolgálatba fog lépni ¹⁾. — 1682. majus 18-án Tökölyvel béke alkudozások kísértetvén meg, János Boldizsár is a bécsi cabinet megbízásából leküldetett, hogy a béke-alkudozásokat ő is előmozdítsa. Két év mulva azonban — 1684 — már fogoly volt a boldogtalan Rottenburgban Tyrolban. Török forrás ²⁾ szerint ő is hódolt a nagyvezérnek, de e tekintetben nem állott maga s elnézésre számíthatott mint társai, kik Leopoldnak könyörögtek: ne venné rossz neven nekik, ha kényteleneknek engedve meghunyászkodnak, míg őt, a királyt, még nagyobb erővel fogta felruházni a mindenható. — Zriny vesztét azon körülmény okozta; hogy midőn Leopold a nagy vezér elől Bécsből Linczbe sietett, Boldizsár is útra kelt Lincz felé, s mint vádlói állíták: kalauzúl szolgált a tatároknak, kik mindenütt Leopold nyomában voltak; védői szerint pedig azért távozott Magyarországból, mert nem akart eszközül szolgálni a császár ellenségeinek s gyanúba azért vétetett: mert Zriny nevet viselt.

Nádasdy és Zriny halála után az országbirói és báni méltóságok betöltetlen hagyattak, s csak helyetteskép — amaz Forgács Ádám — ez a zágrábi püspök, majd Erdődy Miklós várasdi főispán s petrinai főkapitány által töltettek be.

1683. január 16-án Eszterházy nádor az országra 5000 katonát velt kivetendőnek, ebből szerinte Zriny Ádám 100 gyalogot, s a horvát részek összesen 1000 lovast valának kiállítandók.

1687-ki ország-gyűlésen a horvátok kívánatai közzé ment: hogy országukban se fekvő jószágokat ne birtokol hassanak az evangélikusok, se állandó lakást ne vehessenek benne; s a 10-ik t. czikk így szól:

„Siquidem non parvam Statibus et OO. Regni hactenus attulisse comperiretur molestiam, dissidium inter Dominos Barones, et Magnates, ratione Diaetaliū Sessionum in domo Dominorum Magnatum Procerum Regni subortum. §. 1. ad id deinceps avertendum, et bonum ordinem servandum, serie subsequenti et praesenti Statuto superinde condito statutum est (Venerabilis quidem Cleri sessione, inter eundem mutuo et competenter ad partem accomodata existente) ut post Celissimum Principem et Dominum Regni Palatinum, uti Locumtenentem Regium, Sessionem suam habeant Excelentissimi Domini Comites Judex Curiae et Banus Regnorum D. C. et. S. si personaliter adsit.“

¹⁾ Szalay: i. m. 226. l. — ²⁾ Hammer: VI. 392. l. — Szalay: i. m. 267. l.

1587. 22. „Quod S. C. R. Majestas, habito etiam singulari, constantis erga se Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae, ac Illustrissimi Domini Comitis Nicolai Erdödy, eorundem Regnorum Bani fidelitatis respectu; auctoritatem Banalem, jurisdictionemque ejusdem, et dictorum Regnorum jura, privilegia, libertatesque antiquas et praesentes — confirmare; plenarieque et illibate in futurum quoque conservandas, benigne resolvere dignata sit; SS. et OO. humillime intellexerunt. §. 1. Unde praescita b. suae Majestatis annuentia accedente, statuitur: ut in manutenendis tam pacis, quam belli tempore iisdem praedictorum Regnorum Jurisdictione, Juribusque et Libertatibus, Auctoritateque Banali articuli 11. 1608 a. c. editus, 27. 1609, 33. 1649, 62, 66 et 71. 1681 annorum, aliiue in iisdem citati, praedicto modo cum effectu observentur.“

1587. 23. „Ad conservandam porro animorum concordiam, publicam regni tranquillitatem, quae in unitate Religionis potissimum consistere, ex eaque in modo fatis Regnis stabilita fuisse dignoscitur: §. 1. ex h. suae Majestatis annuentia conclusum est: ut in iisdem Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae Regnis, secundum municipales eorundem Leges, hoc loci confirmatas; tam in Partibus sub jurisdictione eorundem ad praesens existentibus, quam in futurum, juxta clementem suae Majestatis S. Resolutionem, ad eandem legitime reapplicandis; soli Catholici possessionis honorum, uti hactenus, ita imposterum, sint capaces.“

1691. augusztus 19-én Szalánkemen táján esett el hősiesen, ezredének élén, 139-ed magával, az utolsó Zriny Ádám, Miklósnak fia, Caprara vasasainak alezredese, még mint gyermek királyi főlovászmesterré kinevezetett, 1683-ban Bécs felmentése után, hol, úgy látszik: magát kitüntette, zalai főispánságra emeltetett. Egyébiránt Magyarország közjogi ügyeibe nem igen avatkozott, talán mert nagybátyjának sorsa visszajjesztette; talán mert alig két éves lévén atyja halálakor, nem magyar anyja által nem magyar irányban neveltetett. 1690-ben Erdélyben volt a bádeni ör gróffal, most elesett magához és nevéhez méltóbb halállal mint atyja, mint nagybátyja, mint az, ki befátyolozott elmével űlt ama tiroli börtönben kimulásaiglan ¹⁾.

1693-ban Batthyány Ádám horvát-országi bán — utóda Erdödy Miklós bánnak — Bosnia szélén a Majdáni errösséget, a horvát földön rabolni szokott martalóczok egyik fészket, elfoglalta s feldulta ²⁾.

1698. február 1-én Posega, Verőcze és Valkó magyar vármegyék, az alkotmányos formák mellőztével, Gotthál Péternek, bán-helytartó czimmal, bizattak kormányára.

1704-ben tót-országban 3 tartományi gyűlés tartatott; nevezetesen az ujonnan kinevezett s Varasdon martius 15-én hivatalába igtatott bán gr. Pálffy János hivatali esküjét april 9-én, épen husvét napján, tette le, s ekkoron 6 cikk alkottatott; — aug. 12-én a bán elnöklete alatt 26 — s dec. 12-én 12 cikk hozatott.

¹⁾ Szalay: i. m. 489. l. — ²⁾ u. o. 516. l. — ³⁾ Kerchelich: Notit. praelim. 476. l.

1705. január 10-én Zágrábban Brachovich püspök elnöklete alatt 24 helyhatósági czikk alkottatott.

1706-ban 4 gyűlés tartatott 1.) febr. 4-én 33 — 2.) apr. 12-én 38 czikk hozatott Varasdon a püspök elnöklete alatt, — 3.) Jul. 15-én Varasdon 19 — s 4.) dec. 16-án Zágrábban a bán elnöklete alatt 19 t. cz. alkottatott.

1707. majus 4-én Zágrábban 41 — s jun. 12-én Varasdon 14. cz. báni elnöklet alatt. —

1709-be hatszor tartatott; u. m. 1.) febr. 4-én Varasdon a püspök elnöklete alatt 25 helyhatósági czikk hozatalát eredményező — 2.) mart. 4-én Zágrábban 30 cz. alkotása a mágnásoknak a nemesekeli nagy összeütköző vitáival végződött. — 2.) april 5-én 26 — 4.) jul. 14-én 9 — 5.) aug. 7-én, mindig Zágrábban, 12 czikket eredményezve, a püspöknek Keglevics Péterrel együtti elnöksége alatt. — 6.) dec. 16-án Zágrábban 17 cz. hozatott. Ezeken kívül aug. 9-én a zágrábi várban püspöki elnöklet alatt tanácskozmány — Consultatio — is tartatott. — Ugyanez évben I. József nyomozást rendelve azok ellen, kik a magyarországi lázadók tartottak, a tartományi gyűlési Kk és Rk kijelenték: hogy ha ily egyének találtatnának, ezek elítélését a felség. ez ország elítélése alá hagyja.

1710-ben kétszer Zágrábban: jan. 31-én 3. — Nov. 20-án 37 czikk alkottatott.

1711-ben 5 gyűlés tartatott: 1.) febr. 11-én (hol? nem tudni) — 2.) apr. 30-án 17 — 3.) majus 12-én 20 — 4.) octob. 2-án 11 czikk hozatott Zágrábban Keglevics Péter bán-helyettes elnöklete alatt; — 5.) dec. 9-én 19 czikk.

1712. martius 9-én Zágrábban, horvát- s tót-országok úri Karainak és Rendeinek, gr. Eszterházy Imre püspök és a báni tisztnak politikai ügyekbeni helytartójának, elnöklete alatt tartott tartományi gyűlésben hozott 34 czikk között tartalmazott 7-dik czikkben fogadták el Horvát-Tót-ország Rendei a *Sanctio pragmaticát*; — mellynek elfogadására nézve egy felöltő körülményt mutatott fel *Deák Ferencz*¹⁾; ugyan is a Horvát-Tót-ország Rendei ez alkalommal azt is kijelentették: hogy a habsburgi ház fiágának kihaltával, Horvát-Tót-országban *a leány ág fog örökösdni*; — így előbb, mint maga Károly császár, az 1713 april 19-én megállapított és csak utobb sanctio pragmaticának nevezett örökösödési szabályzatot, még csak titkos tanácsa előtt is kijelentette. — Hatása, kétség

¹⁾ Pesti Napló 1861. martius 24-ki 70—3336 sz.

kivül, nagy volt Horvát-ország ajánlatának, mert alkotmányos ország lévén, mely az 1687: 3 t. cz. értelmében, a habsburgi ház fiágának kihaltával Magyar-országgal együtt szabad választási joggal birt volna; az ő szava megerősítette Károly császárt szándokában, s könnyítette más hol is a kivihetést; de ezen ajánlatnak még is csak akkor lett valóságos közjogi következménye, midőn a női örökösödés 1722-ben Magyar-országra s a magyar koronához tartozott minden országokra nézve elfogadtatott, s 1723-ba törvénybe iktattatott. Bizonyítja ezt azon körülmény: hogy 1715-ben a Magyar-ország-gyűlésen törvény alkottatott, határozottan kimondó: hogy a habsburgi ház fiágának kihaltával a nemzet szabadválasztási joga teljesen és tökéletesen ismét helyre áll. E törvény az 1715: 3 t. cz.; ezen törvény Magyar-ország és a kapcsolt-részek Karainak és Rendeinek nevében terjesztetett fel a felséghez, III. Károlyhoz, s legfelsőbb helyen sanctionáltatván, mint Magyar-országra és a kapcsolt-részekre szóló törvény adatott ki szokott formában, fejedelmi pecsét alatt. — És Horvát-ország követei, kik azon ország-gyűlésen jelen voltak, nem szólaltak fel azon törvény ellen; nem jelentették ki, hogy — miután ők Horvát-országra nézve az örökösödést, már 3 évvel előbb, a habsburgi ház leányágának lekötötték — a szabad választás ő reájok vissza nem szállhat; nem követelték: hogy az említett törvény rendelete csak Magyar-országra szoríttassék; mert ha ezt követelték volna, annak a törvényben kétségtelenül nyoma volna; de a fejedelem maga sem tett a törvény ellen Horvát-országra vonatkozólag kifogást, nem hivatkozott a Horvát-ország gyűlésnek 3 évvel korábbi határozatára, nem kívánta: hogy a szabad választásnak ismét életbe léptetése Horvát-országra nézve ki ne mondassék, hanem elfogadta és kiadta a törvényt szokott formában, mint Magyar-ország és a kapcsolt-részek Karainak és Rendeinek törvényét, megemlítve a decretum szokásos berekesztésében Horvát-országnak egyházi és világi főbb hivatalnokait is. Sőt az 1723-ki törvényekben sem tétetik említés arról: hogy a nő örökösödést Horvát-ország már előbb elfogadta, pedig ezen törvényekben az elfogadás nem csak Magyar-országra magára, hanem a magyar koronához tartozó minden egyéb országokra és részekre is kiterjesztetett. — Valóban! e körülménynél fogva, könnyen azon sejtetem támadhat az emberben, hogy sem a horvátok, sem a fejedelem nem tekintették a sanctio pragmaticának 1712-ben Zágrábban történt elfogadását oly kétségtelenül eldöntő határozatnak, minőnek azt okvetlenül kellett volna tekinteni, ha Horvát-országnak azon teljes, tökéletes önállása, mire az 1861. febr. 14-én kelt zágrábi körlevél annyi súlyt fektet, kétségtelen lett volna. — Ma-

gának ezen 1712-ki nevezetes okiratnak szószerinti szövege *Szalay*¹⁾ fordítása szerint következő:

„Horvát- és Slavon-országok úri Karainak és Rendeinek irományai és czikkelyei körül, melyek 1712. mart. 9 s következő napjain tartott közgyűlésökben, Zágrábban, méltóságos gr. Eszterházy Imre püspök²⁾ s a báni tisztnak politikai ügyekben helytartójának elnöklése alatt hozattak, a 7-dik: azon gondoskodásnál és bizalomnál fogva, melylyel az úri Kk. és Rk. biztosítani kívánják hazájokat a korábban felmerült veszélyek és a netalán bekövetkezhető interregnum gyászos zavarai elől, s azon felül, hogy ezen tettök által a dicsőséges ausztriai ház bőségesebb kegyelmét és kegyes kormányát kiérdemeljék, melynek (az ausztriai háznak) ha fi neme kihal — (de hogy ezt az Isteni jószág örök időkre fenntartsa, és virtani hagyjait, kívánják) a nőnemnek is királyi jogát, s e jogának általa gyakorlatát elvállalják³⁾ s magokat arra bizzák, t. i. a dicsőséges ausztriai vér azon és olyatén nőnemének (királyi jogát), mely nem csak Ausztriát, hanem a Stájer, Karánt és Krajni tartományokat birtoklandja, s melynek az említett Ausztriában leszen széke; őszinte és egyértelmű szándék által vezéreltetve végzik, kinyilatkoztatják, elhatározzák, s követ uraikat ő cs. k. felségéhez rendelik kiküldetni, kiknek főleg azt fogják utasításul adni, sőt utasításul adják már jelenleg: hogy a mondott úri Kk- és Rknek önszántukból és szabad akaratukból keletkezett és nyilvánított ezen végzését és bizodalmit, ő cs. k. felségének az úri Kk. és Rk. nevében bemutassák és felajánlják. *És viszont ő cs. k. felségének és dicsőséges örököseinek kegyelmességét; a boldog emlékeztű ausztriai fejedelmek és Magyar-országi királyok kegyes végzeményeiknek ígéreteiknek és biztosításaiknak — valamint ezek Magyar-ország és a hozzá kapcsolt-részek diétái aktikba s a mondott úri Kk. és Rk. számára kelt magán oklevelekbe beiktatván* — kegyelmes fogadtatását, mindezeknek megtartását fogadó diplomának kiadása mellett kérik ki.“

Ez tartalma az oklevélnek, melyet III. Károly 1712. majus 16-án kelt leiratában azzal viszonzott: hogy a felajánlást kegyesen fogadta, de a horvát küldöket a Magyar-ország-gyűlés elé utasította, mellynél ő oda fog működni, hogy a hova a horvát rendek arányzanak azt Magyarország karai és rendei is elfogadják. Tette ezt kétségkívül azért, mert az iránt nem lehetett kétsége, hogy a horvát gyűlésnek amaz oklevele a magyar diéta beegyezése nélkül érvénytelen. De lássuk magát eme nevezetes okiratot:

„*Recredentiales ad Status Regni Croatiae, Dalmatiae et Sclavoniae etc. Carolus etc. Quae a Vobis Statibus Ordinibusque inelytorum fidelissimorumque Regnorum nostrorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae in Generali vestra Congregatione nuper mense Martii Zagrabiae celebrata propositum deliberatum actum, ac ibidem unanimo omnium consensu statutum ac placitum fuit, ut quandocunque futuris temporibus (quod Omnipotens Deus avertat) Sexus Masculinus Augustae Domus deficeret, in eo casu sexus foe-*

¹⁾ „A Horvát kérdéshez“ 1861. 77—85. l. — ²⁾ *Horváth Mihály*: (a magyarok története 1844. III. R. 419. l.) azt mondja: hogy Pálffy János bán birta rá legyen horvát- és tót-ország rendeit a leány ág örökösödésének elfogadására. — ³⁾ „Világos — jegyzé meg *Szalay*: hogy mit akartak mondani, de a fogalmazat kissé kuszált: „foeminini etiam sexus retinendum in eosdem regium jus, praerogativa et jure regis et regni exercendum.“

minius ex eadem Aug. Domo dum simul Austriam Styriam ac Carnioliā possideat, atque in Austria resideat, in regimine dictorum Regnorum hereditario succedat, ac singula cum ex literis vestris Zagabria ex dieta generali Congregatione sub 9-no dicti mensis ad nos datis, tum ex libello Nobis a Reverendo ac devoto Magnifico ac Spectabili, Generosoque Comite Emerico Eszterházy de Galantha Episcopo Zagrabienſi, . . . Consiliario Nostro C. R. et Officij Banalis in Politicis Locumtenente, Joanne Draskovich de Trakostain, Consiliario Nostro et Camerariorum per Hungariam Magistro Generali Vigiliarum Praefecto, Comitatum Volkavar etc. Supremo Comite, Francisco Christophoro Dellissimonovich de Kostanievecz Cons. itidem Nostro Gen. Vig. Mag. Praesidii et Confinii Kostainicza Commendante, denique Georgi Plenich de Ottok, Cons. pariter Nostro et Regnorum D. C. et Sci. Protonotario, Ablegatis Vestris hic porrecto . . . clementissime intelleximus — Igitur pro tanta vestra in Nos nomenque Austriacum collata fiducia vos SS. et OO. universosque fidelissimorum istorum Regnorum Subditos Cives ac incolas paterno vicissim amore complectimur: recludimus vobis Sinum in quem ceu tutissimum portum confugitis, atque adeo saluberrimum hocce decretum vestrum — C. R. autoritate Nostra clementissime probamus, acceptamus et confirmamus, operam daturi, *ut quae coepistis consilia, ea quoque inclyti Hungariae Regni SS. a OO. amplectantur*, sed et vicissim Vobis Verbo Regio spondemus, Nos totos in eo fore, ut quae a Nostris Praedecessoribus istorum Regnorum olim Regibus pro egregiis avorum vestrorum meritis concessa unquam iis fuere privilegia, libertates, praerogativas ac jura, ea omnia et singula vobis non modo sarta tecta illibate manuteneantur ac conservantur, verum quandoque id res postulat, etiam in majus augeantur et amplificentur, id ipsum pro heredibus iisque successoribus Nostris Regibus aut Reginis Austriacis promittentes etc. Dabantur Viennae Austriae die 16. Maji anno 1712. etc. *Carolus* etc.

A Magyar-ország gyűlés pedig jónak látta meg 11 évig késni a sanctio pragmatica elfogadásával; s ekkor vállalta el mind Magyarországnak, mind a hozzá tartozó részek számára. III. Károly halála után a bécsi cabinet számtalanszor hivatkozott diplomaticai emlékirataiban az 1723-ki törvényre, mint melly Mária Tereziának a magyar korona összes birodalmát biztosítja, az 1712-ki zágrábi oklevelet soha még egy szócskával sem érintvén.

Érdekes egyébiránt, mit a legujabb időben *Koaternik Eugen*¹⁾ a fentebb közlött 1712-ki martius 9-én megalapított sanctio pragmatica tartalmazó okiratban foglalt eme tételre nézve: „a nőnemnek is királyi jogát s e jogának általa gyakorlatát elvállalják s magokat arra bizzák; t. i. a dicsőséges ausztriai vér azon és olytén nőnemének (királyi jogát), melly nem csak Ausztriát, hanem a stajer, karintiai és karnioliai tartományokat birtoklandja s mellynek az említett Ausztriában leszen széke; — megjegyez; — ez által különbözik — úgymondván — a mi pragmatica sanctiónk bel- és hordereje lényegesen Magyar-országtól. Mert

¹⁾ „Das historisch-diplomatische Verhältniss des Königreichs Croatien zu der ungarischen St. Stephans Krone.“

ugyan is miért kötötte ki nemzetünk ezen feltételt? mert historiai és nemzeti jogai voltak, s vannak még most is ezen szlavyon-országokra; ha ezen országoknak elidegeníthetlenül és feloszthatlanul kell az ausztriai ház mellet maradniok, akkor a horvát koronától sem szabad elválasztatniok vagy az ezen királysággal való nemzeti kötelékből kikülöníteniök. Már ami eldődeink, midőn a habsburgi házat nemzetök főnökeül választák, kikötötték a postulatumot: az ausztriai horvát-országokat Croatiával egyesíteni; s midőn nemzetünk később ezen feltétel teljesítését sürgette, I. Ferdinánd királytól következő diplomatikai választ nyert iránta: „a XIII. pontra, melly az ausztrai háznak és Croatiának egyesülését illeti, ő felsége válaszul adja: hogy most az ügyek roppant halmaza miatt arról nem hozhat határozatot, hanem alkalmas időben határozni fog iránta.” — (l. a 99-ik lapon.)

„Bizony erős dolgokat ír Kvaternik úr — jegyzé meg ez előadotakra Szalay¹⁾ — a horvát közgyűlés kívánta, hogy fejedelme az legyen, ki egyszersmind Stirianak, Karintianak és Karniolianak leszen fejedelme: nem azért, mert ezen tartományokra historiai és nemzeti jogai voltak Horvát-országnak, hanem azért: mert ezen tartományok Horvát-országot a magok költségein egy századnál tovább oltalmazták a törökök ellen; s mert ha ezek más fejedelmet uralnak, természetesen Horvát-ország oltalmáról nem fognak gondoskodni. I. Ferdinánd halála évében a horvát, a szlavyonai s a kanizsai végek oltalmához holnaponként 45547 forinttal járult a császári pénztár. Ferdinánd halála után felosztatván fiai között az ausztriai tartományok, ama költségeket csaknem kirekesztőleg Stiria, Karintia és Karniolia (velök Görz) viselték. A végek, a külön államkát képező Fiumétól, a tenger partján Zengig terjedtek; a Zenget körül övedző szikla előfoktól a morlak erdőségek hosszában, által a hegyeken Szlunig; onnan az Unna felé, melly Horvát-országot Bosniától elkülöníti, s mellynek egyik szigetén Bihács emelkedik. E vártól a Száva mentében Zágráb felé vonultak a végek. Innen nem messze a földszegletben, mellyet az Odrának a Szávába szakadása képez, fekszik Sziszek, hosszas ideig a zágrábai káptalannak a törökök ellen erős vára. Nehány ezer lépéssel alább, Kresztovicztól és Gorától éjszakra a Kulpa, miután a horvát végeket, mellyeken belül Petrinia és Kosztanicza feküdt, a szlavyonai végektől elkülöníté, a Szávába omlik. Ezen földrész, mellyet Karnioliatól a sichelburgi hegyek választanak el, s mellyet szélességében a Velebit s a Kapella bércsor hasítanak át, előfala volt Karniolianak;

¹⁾ A Horvát kérdéshez. Pest. 1861. 80—81. l.

valamint Stiriának előfalúlszolgáltak a szlavoniai végek: Kaproncza, Szent György, Körös, Ivanics, Ludberg, Varasd¹⁾. E végek költségei, mint érintők, Stiria, Karintia és Karniolia által viseltetvén, mihez képest a nevezett tartományok 1578-ban Bruckban szerződésre léptek egymással, s 1712-ben még ok lévén a török túlsúly megújulásától tartani, mint kik akkoron még a bánságot is birtokolták; e miatt óhajtotta a horvátgyűlés, hogy neki az legyen királya, ki a nevezett tartományoknak is fejedelme, nem pedig azért, mert sloven jognak voltak.“

„A horvátbirodalom-gyűlés — folytatá tovább *Kvaternik* —: ezen alkalmas időt, t. i. hogy Horvát-ország, Stiriával, Karintiával és Karnioliával egyesüljön, — akkor teljesen megérkezettnek vélte, mikor a *pragmatica sanctio*t elfogadta, de ez által Horvát-ország államviszonya az örökös tartományokhoz Magyar-országtól egészen elkülönítve „törvényesen“ feltételeztetett, mi a horvát korona függetlenségét különösebben tanúsítja.“ Ámde hogy a horvátok, midőn Ferdinándot Czetinben magoknak királyul választották, nem kötötték ki „Horvát-országnak az ausztriai horvát tartományokkal (stiriával, karintiával, karnioliával) összekapcsoltatását“ mutatja maga — már a 81-ik lapon közlött választási oklevél, melyben ama feltétel nem fordul elő.

A horvát publicisták ezen felül, hogy bebizonyithassák: miként az 1723-ki magyar *sanctio pragmatica* rólok nem intézkedik, azt állítják: hogy a „*partes subjectae*“ „*partes adnexae*“ alatt dalmát-, horvát- és tót-országok nem értetnek; feledve azt: hogy a *sanctio pragmatica*t tartalmazó decretum szokásos berekesztésében horvát-országnak egyházi és főbb hivatalnokai is megemlítvék: „§. 3. — — Nicolao Podmajevics Segniensis et Modrusiensis seu Corbaviensis: (Sedibus Zagrabiensis et Transylvaniensis vacantibus), Georgio Gillany Tinniniensis etc. Ecclesiarum Episcopis. §. 4. Item Spectabilibus ac Magnificis Comite Joanne Pálffy a praedicta Erdőd, antelatorum Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae Bano“ etc. — Igy *Kvaternik* is ezeket állítja: „a mohácsi ütközet előtt sem a történelemben, sem a corpus juris hungariciban nem volt ismeretes a reánk horvátokra nézve infamis elnevezés: „*Partes subjugatae*“ „*subjectae*“ „*annexae*“, melyet a XIX-ik században reánk igyekeztek tukmálni; sőt mind ezen ütközet előtt, mind ezen ütközet után diplomatikai és történelmi czimzetünk ez volt: „Regnum Croatiae“ vagy „Slavoniae.“

Azt, hogy a corpus jurisban, avagy valamely közjogi okiratban

¹⁾ Hurter: Gesch. K. Ferdinands II. und seiner Aeltern. Szalay: i. m. 81. l.

horvát-ország „*partes subjugatae*” kitételrel neveztetett volna; alig ha képes valaki bebizonyítani; — ellenben nem tagadhatni: miként a magyar-országi törvényhozás „*partes subjectae*” kitételrel számtalanszor nevezé, még pedig nem csak a mohácsi ütközet után, hanem előtt is, nevezetesen az 1463—1527 évek közötti korszakban; — így „midőn mi — mondja I. Mátyásnak 1463-ban Tolnán kelt végzeménye”) — hivelinkkel magyar-országunk s az ennek alávetett részek főpapjai-báróival és nemeseivel, általunk Tolna várba kitűzött jelen közgyűlésökben együtt voltunk s ezen országunk hasznáról és jólétéről intézkedtünk.” S hogy Mátyás-Szalay-ként²⁾ a „*partes subjectae*” alatt itt horvát-országot is értette, mutatja épen ezen tolnavári ország gyűlésnek, — mellyre, mint imént láttuk, magyar-ország s az ennek alávetett részek karai és rendei voltak hivatalosak, — végzeménye, különösebben e végzemény kezdete: „Mi magyar-, dalmát-, horvát-slavon-ország és az erdélyi részek főpapjai, bárói és nemesei.” — Ugyan így a szinte a mohácsi vész előtt hozott 1492. 7. s 1518. 12 t. czikkek is, a „*partes subjectae*” felől szólván hasonlólág horvát-országot is értik. — De ama 1492-évben kelt oklevélben is, mellyet Szalay fordítása után már a 42-ik lapon egész terjedelmében közlöttünk, világosan eme szavak olvashatók: „*Mi tehát, mivelhogy a mondott horvát- és slavon-országok s mi valamennyien, valamint ezen országok többi lakosai is, magyar-ország koronájához s magához magyar-országhoz tartozunk tudnivalóképen régtől fogva, s ezen koronának és országnak aldvagyunk vetve (eidemque Coronae et Regno subjecti sumus).*” — És Werbőczy-nek, a corpus juris hungarici léteztét megelőzőleg irt, hármas törvénykönyvében szinte ezek olvashatók: „És miután dalmát-, horvát-, slavon- és erdély-országoknak, mellyek t. i. ezen magyar-ország koronájának régóta vannak alávetve és abba keblesítve, — szokásaik a mi törvényunktől kissé eltérnek, és attól különböznek.” — Leginkább használtatott pedig ezen „*partes subjectae*” kitétel törvényeink elő- s utószavaiban, úgy az indigenák esküiben is. — És maga Gregorianer is a Zágrábban nyomtatott *Quadripartitum*-ban szinte „*partes subjectae*” kitételrel említi horvát-országot.

A „*partes adnexae*” kitétel horvát-, dalmát- és tót-ország felől legelőször az 1606-ki bécsi béke feltételeit tartalmazó végzeményben olvasható; — de itt, mint utóbb számos törvényeinkben a „*partes adnexae*” és „*subjectae*” kitételek egy értelműen vétettek. — 1655-től kezdve

¹⁾ Kovachich J. M.: Sylloge Decretorum Comitium. Pest 1818. 178. 1. —

²⁾ i. m. 85—86 l.

azonban a „partes adnexae“ „kapcsolt részek“ kitétel használtatott törvényeinkben.

És csak legutóbbi ország-gyűléseinkben kívánták a kapcsolt részek rendei magokat „*socia Regna*“ „társ-országoknak“ neveztetni. — Ámde! miként *Gyurikovics György* megjegyzi¹⁾: „nec epitheton *subjectum*, *adnexum* velut incongruum, nec *Socium* tanquam inusitatum nobis placet: prius illud propterea, quia Slavonia inde a tempore occupationis et ab initio Monarchiae Hungaricae semper partem integrantem constituebat; hoc vero posterius ideo, quia non pacto convento associata sed vi armorum expugnata cum caeteris regni partibus in Comitatus divisa, Corpori Regni Hungariae prout quisque alter Comitatus, includebatur, ac sub nomine et titulo Hungariae velut pars in toto continebatur, quod ipsum fortius est, quam socium esse. Et ideo notio „Socii“ tam parum ad Slavoniae quam parum ad residuos Hungariae Comitatus, uno eodemque tempore institutos applicari potest. Jam autem hucdum semper fuit inauditum, ut aliquis Hungariae Comitatus sibimet Hungariae socii axioma vendicasset.“

Csak nem egészen ez értelemben nyilatkozott az 179 $\frac{1}{2}$ -ki ország-gyűlés is, magoknak a horvátoknak szorgalmazása következtén, az illyr kancellária ügyében, 1791. mart. 5-ki felírásában²⁾ ezeket mondván:

„Confidimus in Majestatis Vestrae Sapientia, et aequitate agnituram... quod *populi in Regno degentis pars*, peculiarem Cancellariam citra convulsionem Regni iurium habere nequeat. Regna Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae non sunt pars Regni Ungariae, sed *partes adnexae*, quia tamem *unam cum Hungaria*, non obstantibus quibusdam municipalibus eorum legibus *Civitatem constituunt*, non per separatam sed eandem semper Cancellariam negotia illorum a regibus tractata sunt: nunc autem natio in Regni Ungariae partibusque adnexis, non in continuo quodam et non interrupto terrarum tractu, sed aliis intermixta degens diversam haberet Cancellariam, *et non qua Regni Ungariae populus, sed qua aliud quidpiam, quod adhuc vero nomine compellare nescimus*, a Rege Ungariae, cuius hucusque unus erat per Regnum Ungariae Cancellarius, gubernaretur. Admirari certe non possumus, quid sit: quod cum paulo ante, sub regimine Augustissimi Imp. et Regis Josephi II. *unitas omnium provinciarum, indole et constitutione diversarum quaerebatur, nunc Majestati Vestrae, et fortasse ab iisdem, qui tunc maxime unitatem praedicabant, divisio talium, quae ex indole et origine sua unum esse debent, uti est Regnum Ungariae, persvadeatur*. Divisio enim est reipsa, ubi Nationes, quas forte lingua, aut mores, vel religio paululum discrevit, diversam gubernationis rationem in eodem Regno accipiunt. Veram est, quod in rerum natura unitas, eorum, quae indole sua conjungi possunt, firmitatem, sed *divisio eorum, quae indole sua unum esse de-*

¹⁾ Illustratio Critica Situs et Ambitus Slavoniae et Croatiae 1847. P. III. 94.

l. — ²⁾ 179 $\frac{1}{2}$ -ki ország-gyűlési iratok 642. .

bent, interitum adferat. — Plurima et tristia aliorum regnorum ac rerumpublicarum exempla inelamant *semper esse periculosum ex una Civitate duas feri.*¹⁾

Az 1840. ápril 15-én tartott országos ülésben pedig a kk. és rk. táblájának vezérszónoka *Deák Ferencz*¹⁾ bővebben kifejté: „miként a „*socia Regna*“ „*társ-országok*“ *kitétel sem történeteink sem törvényeink szellemével meg nem egyeztetethető*, mert szerinte „a *társ-ország*“ kitétel csak azon országokra alkalmazható, melyek foederatum systemába szövetkezett több egyes országokból álló egészet képeznek, s a melyeknek ugyan azon egy közös céljuk van, de egymástól függetlenek. — Ha horvát-ország *csak* *társ-ország* volna, együtt határozta volna el ugyan a védelmet magyar-országgal, de kiki külön hozta, alkotta volna törvényeit. Ámde a horvátok a magyar-országi törvények alkotásában résztvettek; több kapcsolat van tehát magyar- és horvát-ország között, mint *társ-országok* között. *Társ-országok* között a közigazgatás ugyan azon dicasterium alá nem tartozik; magyar- és horvát-országban pedig a királyi helytartótanács egyaránt kezeli a közigazgatást. *Horvátország tehát nem társország, hanem legfeljebb „kapcsolt rész.”* — Ebből folyik a többi ideák különbsége is: ha horvát-ország *kapcsolt rész* — ha annak adója a magyar-ország-gyűlésen tárgyalatik — kérdés: ki által? egyedül magok a horvát-országi követek által? — ez különös kívánat lenne, mert e szerint ők tárgyalták volna a magokét is, de egyszersmind-a magyar-országi adó tárgyalásába is befolytak volna; — vagy külön kellett volna tehát mindkettőt tárgyalni: külön a magyar-országi adót a horvát-országi adótól; — vagy — ha horvát-ország csakugyan *kapcsolt rész*: igazságos, hogy az ő adójáról is a magyar-ország-gyűlés rendelkezék. — De vegyük fel horvát-országot mint *kapcsolt részt*; ha a kapcsolat akként állana, mint a horvát-országi követek előadták, mi haszna volna hazánknak e kapcsolatból? sőt nem kelle vala inkább azon igyekezni: hogy e kapcsolat megszűnjön? talán a közös védelem a haszon? ez cseh-országból is meg van, holott cseh-ország nem folyik be ország-gyűléseinkre. Ellenben mennyi árnyékoldala van e kapcsolatnak? mennyi idő fogyasztatott csak a protestánsoknak horvát-országbani lakhatásuk fellelti viták által? hányszor vett oly részt horvát-ország a tanácskozásokban, mely által a nemzet legforróbb kívánságainak felterjesztését akadályoztatta? a horvátok szavát, mint *kapcsolt rész* szavát, fontosnak vették a törvényeknek *deák* nyelven való szerkesztése ügyében; nem azért sinlünk-e a *deák* nyelv *igája* alatt, mivel a horvátok azon igyekeztek: hogy a

¹⁾ Az 1839-ki magyar-ország gyűlés jegyzőkönyve III. k. 8—9. l.

törvény deák legyen, hogy a társ-ország így akarta, ez oly rabság, melyet fel nem üt a haszon, melly a kapcsolatból ered. — Ezek a bajok nincsennek meg sem Olasz- sem Cseh-orzággal; pedig a védelem ezekkel is közös. — Ha tehát úgy volna a kapcsolat, amint horvát-ország ítélőmestere előadta, nem volna ok örülni a kapcsolatnak. — Nem kárhoztatta szóló: hogy horvát-ország nemzetiségét felakarja tartani, sőt óhajtá és kívánta: hogy azt tartsa fel; de azt óhajtá: *hogy a deák nyelv helyett a horvát nyelvet vegye be*. Maradjanak meg nemzetiségük mellett, de ne kívánják: hogy horvát-ország egy oly kiváltságos ország legyen, mellynek kapcsolata nekünk csak árt, és nem használ. Azt hiszi: senki nem mondja, hogy a kapcsolat elszakadjon; de ha úgy volnának horvát-ország viszonyai, mint a horvát-orzági ítélőmester mondta; hogy ők még azt is szentségtörésnek vélik: hogy horvát-ország azon arányban vigye a közterheket, miben magyar-ország viszi; ha abból a kapcsolatból nincs más haszon, mint minden austriai-orzágból, kéntelen is feléledne keblében azon kívánság: hogy a kapcsolat elmúljon, pedig az nehezen volna hasznára horvát- és magyar-orzágnak.“ — A kk. és rk. táblájának akkori elnöke; királyi személynök: *Szerencsy István* is egyet értett Zala megye követével abban: *hogy horvát-ország nem társ-ország, hanem kapcsolt rész¹⁾*. — „Azt szokták mondani — mondá *Szemere Bertalan*²⁾ is az 1843. aug. 12-én tartott országos-ülésben — hogy horvát-ország független társ-ország, csak a koronának van alávetve, mellynek m. o. is alá van vetve. Elmés mondás, de még inkább teljesképtelenséggel; mert ebből az következne: hogy nem a korona magyar-országé, hanem m. o. a koronáé; — ebből az következne: hogy a ki a koronát bírja, az bírja az országot is; hollott tudjuk, hányszor volt a korona annak kezében, kit az ország nem ismert fejedelmének; — ebből az következne továbbá: hogy midőn a vezérek után Sz. László és Kálmán a részeket a nemzet hadaival elfoglalták, sem nem magoknak, sem nem a nemzetnek, hanem a koronának, mint a nemzettől s fejedelemtől külön létezhető hatóságnak foglalták el. Avagy a korona alatt a fejedelmet értik-e? ez nem lehet, mert a részeket nem mint felség bírja, hanem mint magyar király; — nem is azért bírja, mert bírja a koronát, hanem mert azt neki a nemzet adta át. És például, ha a királyi ház kihalna, h. o. kinek engedelmeskednék? a hideg érz-koronának, melly Budán őriztetik? korán sem! hanem engedelmeskednék bánjával együtt, nem a koronának, hanem a magyar Nádornak, míg király választatnék;

¹⁾ u. o. 9. l. — ²⁾ 1843-ki Rendi Napló I. k. 249. l. —

királyt pedig választana természetesen nem a korona, hanem m. o. a részekkel együtt. H. O. tehát nem társ-ország, hanem a magyar birtok testének egy része; e szerint nem coordinálva, de belsőleg összeolvadva vannak, s így együtt hoznak törvényt s annak együtt és egyenlőn tartoznak engedelmeskedni.“

A történelmi igazság érdekében tartozánk a felhozottaknak — mint a történelem elorozhatlan tulajdonává vált történelmi tényeknek — elsorolásával; s csak és egyedül e szempontból nem vala szabad elhalgatnunk azokat, még ama kibékülésre felhívó szelíd szellem előtt is, melly átlengi *Deák Ferencz*nek¹⁾ a horvát atyafiakhoz e részben legújabb korunkban intézett eme szövegét. „Tudjuk mi azt — mond ő — hogy *horvát-, dalmát- és tót-ország a magyar koronához tartoztak ugyan, de nem voltak magyar-ország.* És ha nem birtak is oly teljesen elkülönöztött önállással, minőt némelyek vitatnak, ha azon kapcsolat, melly közöttünk és közöttük fennállott, sokkal, igen sokkal több és szorosabb volt is a personál uniónál: de volt mindenkor saját elkülönözött territoriumok, volt politikai nemzetiségök, s a mellett hogy m. o. minden jogaiban osztoztak, voltak külön jogaik is, miket m. o. mindig tiszteletben tartott. A magyar törvény, *midőn ezen országokat kapcsolt-részeknek nevezte, nem értett alárendeltséget hanem oly kapcsolati viszonyt, melyet horvát-, dalmát- és tót-ország önkényt, szabad akaratból kötött velünk, a jognak, méltányosságnak és közös szabadságnak alapján.* — Azt a vádat, hogy mi hódított országoknak szeretnénk tekinteni a három egyesült királyságot, nehezteléssel utasítjuk el magunktól. Tudjuk mi azt: hogy különös viszonyainknak alapja nem hódítás. De ha hódítással vette is volna kezdetét m. o. birtoklása azon országokban, arra hivatkozni méltatlanság s valóban fonákságnak tartanók. Mi a hódítást soha sem ismerjük elérvényes jogalapnak a hódított nép irányában²⁾, s azt hiszük: hogy a hódított nép kötelességei csak addig terjednek, meddig a hódító-
nak fegyvere ér. Morális kötelességet csak a szerződésileg vagy a szó nélkül ugyan, de kényszerítés nélküli folytonos cselekvényekben nyilvánult szabad beleegyezés vonhat maga után. *Mi a 3 egyesült országot társunknak tekintjük, kik önkényt, szabad akaratból, sorsukat a mi sorsunkkal már századok előtt összekötötték, és századok óta jóban roszban osztoztak velünk. Felsőbbségi hatalomról, alárendelt helyzetről közöttünk*

¹⁾ Pesti Napló 1861. mart. 24-ki 70—3336 sz. — ²⁾ „Arma nec justum nec securum dant rei possessorium“ mondaték már 1839-ben a horvátok részéről is. I. „Suceincta sensa unius e Croatis.“

szó nem lehet, hanem csak a kölcsönös egyetértéssel kötött százados egyesülés fentartásáról.

1712. nov. 6-án a horvát-országi ítélőmester által hirdetett gyűlésben 8 cikk hozatott.

1713-ban tartott 4 gyűlés közül a két első Zágrábban a püspök elnöklete alatt 31 és 23 cikket hozott; — a 3-ik 11- s a 4-ik 24 cikket, de hol? s kinek elnöklete alatt? nem tudni.

1714-ben szinte 4 gyűlés tartatott, de melyek iratai fenn nem tartattak, s csak azt tudjuk: miként az első martius 23-án — (hol? s kinek elnöklete alatt? nem tudni) 23 — a másik april 21-én a püspök elnöklete alatt 21 — a 3-ik Varasdon jul. 6-án 18 cikket alkotott. Ez utóbbi gyűlésen gr. Erdődy Sándor emlékiratot nyújtott be az iránt: hogy a közgyűlésben az octavalis bíróságok tartására vonatkozólag czélbavett rendszer úgy az alkotmány- mint a közállomány irányában veszélyes — az ez évbeni 4-ik gyűlés sept. 15-én e püspök elnöklete alatt (hol?) 20 cikket alkotott.

1715. aug. 7. és nov. 6-án 21 s 13 cikk hozatott, de hol? s kinek elnöklete alatt? nem tudni.

1716. jun. 30-án 21 — s october 16-án 13 cikk alkottatott.

1717. feb. 17-én Zágrábban a püspök elnöklete alatt 16 cikk, s martius 1-én ugyanannak s bánhelyettes gr. Draskovics Jánosnak elnöklete alatt 9 cikk. —

1718. január 10-én 33 — april 27-én 11 — jul. 21-én 21 cikk — magánosok ügyviszonyait s ideiglenes intézkedéseket tárgyzók — hozattak.

1719-be bánhelyettes Draskovics János elnöklete alatt (hol?) jun. 5- s 23-án és dec. 4-én 12 cikk.

1720. mart. 5-én 12 — jul. 15-én 12 — oct. 21-én 13 helyhatósági statutum alkottatott.

1731-be gr. Pálffy János bánhelyére gr. Draskovics János nevezetett; ezután pedig.

1733. maj. 21-én gr. Eszterházy József nevezetvén bánná, e hivatalába Varasdon azon évi sept. 12-én igtattatott, s az ekkor elnöklete alatt tartott közgyűlés 13 — s a másik nov. 4-én 45 cikket alkotott.

1734. jun. 28-án Varasdon 25 — sept. 9-én Zágrábban 31 cikk a bán elnöklete alatt hozatott, s oct. 3-án Szlanyán tanácskozmány tartatott.

1735. maj. 4-én Zágrábban bán elnöklete alatt Zágráb és Kőrös vármegyék tisztikara 3 évre megújittatott s 36 — sept. 27-én pedig Varasdon 31 cikk alkottatott.

1736. mart. 5—6-án a zágrábi várbán püspöki elnöklet alatt, — sept. 3-án Zágrábban 59 — oct. 28-án Varasdon 16 cikk hozatott.

1737. maj. 6-án Zágrábban az albán által megkezdett gyűlés jun. 15-én Varasdra áttétetvén 23—, sept. 4-én Glinán, a határszélen 20 cikk —

1738. maj. 2-án Varasdon 47— nov. 13-án Zágrábban 35 cikk —

1739. jun. 20-án Varasdon a bán elnökle alatt 34, — dec. 14-én 35 —

1740. maj. 21-én Zágrábban a püspök elnökle alatt 26. és 29. — dec. 1-én Varasdon 28. cz. hozatott.

1741. maj. 25-én az ország birájává kinevezett gr. Eszterházy József a hitet letévén, azon évi jun. 11-én a pozsonyi ország-gyűlésen jelen volt s különösen összehívott horvátok nála, még mint báunnál tanácskoztak. Végre sept. 1-én ugyan azok ismét utolsó tanácskozmányba hívtak hozzá, ki a báni hivatalt csak az ország-gyűlés bevégeztével tette le.

Ezen 1741-ki magyar-ország-gyűlésen Erdődy püspök magyar- és horvát-ország egységét nyíltan kijelenté, s ugyan e családivadéka, Erdődy koronaőr az ország közügyei kifejezését Dalmatia-, Croatia- és Slavoniára is értendőnek állítá ¹⁾. S ez értelemben szól az azon évi 61 t. cz. is:

„Articulus 61. Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae filii nativi sub denominatione Hungarorum complectantur.“

„Accedente B. S. R. Majestatis resolutione, communi OO. et SS. voto, ultro compertum et statutum est; ut praefatorum Regnorum Regno Hungariae annexorum filii nativi sub denominatione Hungarorum, quoad officia et beneficia Ecclesiastica, et Saecularia etiam comprehensi intelligantur.“

1743-ba a zavargó parasztok ellen Domjanich Ignác és Peharnik Ferencz vezérlete alatt banderiumok alakitattak.

1747. jan. 30-kán Zágrábban tartatott tartományi gyűlés; mutatja ezt Szerém megyének azon hó 23-án az illoki várbán tartott kisgyűlése jegyzőkönyvének eme kivonata:

„208. Lectae sunt Literae Exc. D. Episcopi. Zagrabiensis et Locumtenentis Banalis die 7-a currentium Zagrabiae expeditae, quibus Comitatus iste ad generalem DD. SS. et OO. Regnorum Dalm., Croat. et Slav. pro die 30-a defluentis Zagrabiae praefixam Congregationem invitaretur. Ad quas rescribendum concludi: ob brevitatem termini et defectum expensarum comparere non posse.“

Ugyanazon évi oct. 23-ra szinte Zágrábba meghivatván Szerém megye sept. 18-án az illoki kaszárnnyákban — in Casarmis — tartott közgyűlésében ekként határozott:

¹⁾ Kolinovics: nova Ungariae Periodus. Budae 1790. 268. l.

„277. Lectae sunt Literae Exc. D. Episcopi Zagradiensis qua Locumtenentis Banalis die 6-a currentium expeditae ad generalem Regnorum Dalm., Croat. et Sl. pro die 23-a affuturi m. Octobris Zagrabiae indictam Congregationem invitatoriae — Siquidem vero potioribus D. Magistratuum officialium rectificatione Conscriptiois hujusce Comitatus eodem tempore et mox inserenda Ordinatione semet occupatura esset, et secus etiam *fundus cassae domesticae intuitu similium expensarum hactenus unde quaque regulari nequivisset, Deprecatorias exmittendas censi.*“

Már e két határozata is Szerém megyének eléggé tanúsítja: minő érdekekkel viseltetett-e megye a horvát-tartományi gyűlések irányában? ugyan ezt látszanak tanúsítani ugyan ezen megyének következő 1749 s 1759-ki határozatai: ugyanis

„448. Lectae sunt¹⁾ Suae Exc. Banalis Locumtenentis de dato 25. Januari 1749 Literae ad Generalem II. SS. et OO. Regni Congregationem Intimatorio Invitatoriae pro termino diei 5. affuturi m. Martii Zagrabiae celebrandam. — Quibus perfectis decisum est, quatenus sub hac quoque Congregatione particulari cum tempus alioquin breve esset, in his decidendis ulterius ad futuram generalem Congregationem moram non pateretur D. Ord. Notarius Michaël Cseh, esto quidem actu in promovendis publicis Viennae occupatus esset, eundem nihilominus sperando proxime absoluturum ad indictam gen. Regni congregationem cum solitis transmissis Credentialibus literis et diurnis itineribusque moderatis expensis, competenter pro itinere Viennensi antehac resolutis, factisque omnimodis in promovendis Viennae instantiis dispositionibus, recomendando promotionem earundem D. de Orenghi plenipotentiaro et Condeputato, ita et D. Bernats Agenti pro ablegatione deputari expediri. In casu autem eo, ubi adeo ponderosae et inevitabiles circumstantiae esent, ut exinde majus ne forte suboriri posse praevideretur periculum in Croatiam ad praemissam Regni Congregationem semet conferre ob Viennae in publicis impeditum nullo modo posse, responsorias a D. Notario super perceptis Literis praestolari. Interea scribentur Literae ad Exc. D. Banalem Locumtenentem, Deputatum eundem in arduis Viennae adhuc publicis negotiis occupatum significantes, inde ad Gen. eandem Congregationem factis omnimodis dispositionibus compariturum.“

„1332. Lectae sunt²⁾ gratiosae Suae Exc. Banalis Varasini die 22-a Januarii a. c. (1759) exaratae Intimatoriae, quarum contextu exponitur: quod sua C. R. R. Majestas pro materna cura et sollicitudine saluti haereditariarum ditionum suarum B. intenta perdurante adhucdum atrocis belli ratione, quod continuare ipsa necessitas exigit, in completionem regiminum hungaricorum pedestrium, novam prout anno praeterito tyronum militum Statutionem clementer exposcat, atque ita recens fidelis in obsecrandis B. intentionibus R. zeli exemplum sibi obsequenter exhiberi desideret, cl. jubendo: ut isthoc statutionis tyronum negotium rursus in generali fine hoc praefigenda Congregatione assummat, et impensis totis viribus in plenum effectum deducatur, unde pro generali hujusmodi Congregatione pro 19-a l. m. et a. in C. R. Civitatem Varasdinensem praefixa Comitatum huncce invitat una significando: *Suam Majestatem S. displicenter intellexisse, quod Comitatus hicce ad Generales Congregationes non compareat, vel Deputatos suos ita exmittat, ut ad conclu-*

¹⁾ 1749. febr. 11-én Illokön tartott Szerém megyei kis gyűlésben. — ²⁾ 1759. febr. 12-én Vukováron tartott Szerém megyei kis gyűlésben.

dendum voto suo viz concurrere valeat; — hortatur itaque Comitatum: quatenus Deputatos suos sufficienti mandataratu, et qualiter in rem praemissam concurrere velit? instructos exmittat. Domini porro terrestres, quos attactum Statutionis negotium cumprimis tangit, ad eandem Congregationem comparere non intermittant. — Perlectis his illico publicatae sunt Literae III. D. L. B. Marci Alexandri de Pejacsse-vics Cottus hujus S. Comitatus Verőcze 6-a currentis pariter in praemisso merito ad Cottum exaratae, et ad acta praesentia repositae, tenore quarum quod *ob asperitatem viarum comparere pro Congressu hocce nequeat*, declarando: una nervose hortatur Comitatum, ut pro homagiali zelo B. intentionibus r. satisfacere connitatur. Quibus proinde publicatis ac in homagialem cultum assumptis, primus statim M. D. B. Josephus Sándor in testimonium homagialis promptitudinis suae obtulit personas 24 cum archa 5 fl. sine tamen amictu statuendas, cum adjecta declaratione: quodsi personae statuendae per Commissariatum bellicum Eszekiense assentatae et postea per quemcunque, sub quocunque titulo dimissae fuerint, loco dimissorum alios substituere obligatus non sit. Ex parte suae Exc. D. A. Episcopi et Metropolitae Reverendissimus D. Pachonius Knexevits milites 5 cum archa 5 fl. sine amictu. D. Paulus Heim ex parte domini Ruma 12 aequae cum archa 5 fl. Ex parte domini Vukovár D. jun. de Rosenthal 20, — ex parte autem domini Sharengrad 5 cum archa 5 fl. obtulerunt, qui ad normam a. p. 6 annis servitia militaria praestare obligati erunt. Quae praevio modo intervenita oblatio suae Exc. Banali repraesentanda est, ac una id quoque perscribendum, quod alii domini terrestres extra Regnum resideant, et tam brevi tempore (quoniam gratiosae suae Exc. Intimatoriae primum 2-a Februarii advenissent) instructionem eatenus repraesentantes percipere nequiverint; scribetur tamen et illis indilate, et quamprimum Cottus illorum resolutionem perceperit, de ea quoque Universitas Suam Exc. debite informatura est. Quae ratio eo etiam extensa est, quod ipsi DD. terrestres ad praefixam Regni Congregationem comparere nequeant; hoc ipsum etiam D. Joanni Vlasits Cottus hujus V. Notario, velut in hocce Concessu ad Regni Congregationem pro 19-a Februarii Varasdinum praefixam Deputato, Informationis loco perscribendum veniet.“

1756-ba a tót-országi vármegyék korábbi hatóságukba visszahelyeztetvén, azokat Mária Terezia a magyar megyék alakjára visszaállítá, s ekkor úgy köz, mint kis gyűléseiket főispánjaik elnökleite alatt tartani kezdettek.

1773. januar 1-én Varasdon tartott tartományi gyűlés felírásábau megismeré: miként „banalis autoritas, relate ad diaetalia objecta, Regni hungariae SS. et OO. subordinata est jurisdictioni“¹⁾.

II. József uralkodása korszakából csak azt említjük fel: miként 1783-ba gr. Nádasdy Ferencz bán halála után az akkori kancellár gr. Eszterházy Ferencz neveztetett bánná, de minthogy ennek mint kancellárnak folytonosan az udvarnál kellett lennie, előterjesztésére báni helyetteseül gr. Széchenyi Ferencz kőszeghi kerületi táblai ülnök lön kinevezve 5000 ft. fizetéssel, mellyet nekie a bán engedett át; utóbb

¹⁾ Engel: i. m. 393. l.

azonban József rendszere megszüntetvén a báni hivatalt is, Zágrábba kir. biztosúl gr. Balassa Ferencz lön kinevezve, s magyar-oroszának, az 1785. martius 18-án kelt k. Leirat által tíz kormányzási kerületre lett felosztása alkalmával a X-ik kerület a zágrábi volt, s alkrészeit Zágráb, Szörény, Varasd, Körös, Posega és Zala vármegyék s Túrmező kerülete alkották. — Ugyan ekkor a hadi kormány horvát-országban a báni hivataltól elkülönített.

1786-ba II. József a fiumei, buccari, s porto-rei kikötőket „magyar tengerpart“-nak meghagyván, Zágráb megye területét két-tengeri és Kulpán-tuli-járással, — mellyek az őskori Japydiának tartatnak — nevelte; — eme két járásról majd Fiume felőli részünkben, Szörény megyét illetőleg előadandóink között, készen emlékeztet.

1790-be a báni méltósággal gr. Erdődy János ruháztatott fel; — s az ez évben tartott magyar-ország-gyűlésen a kapcsolt részek követi törvényt kérték alkottatni: miszerint horvát-orzágnak adója mindig a magyar ország-gyűlésen tárgyalassék s határoztassék meg. Miként született e kívánsat folytán az azon évi 59. t. cikk? alább a kapcsolt részek „helyhatósági-jogai“ ismertetésében adandjuk elő. — Ugyan ezen ország-gyűlésen Horvát-ország követi által, határozott utasítás mellett, azon kívánságát is elő adá: hogy ezentúl Horvát-ország közigazgatása mindenkor a magyar kir. Helytartó-tanács alatt álljon és az törvény által biztositassék. — Ugyan is

1723-ik évben a magyar kir. helytartó-tanács hatásköre, az azon évi 98. t. cz. által dalmát-, horvát- s tót-országokra kiterjesztve nem lévén, Mária Terezia utóbb a horvát-orzági megyéket is hazánk megyéi szerint szabályozván, a mondott országok részére 1767-ben, előbb Varasdon, utóbb Zágrábban külön kir. helytartó tanácsot alakított; — 12 év eltelte után azonban — 1779-ben — miután tapasztaltott: miként azon országok hivatalos teendői elégséges tárgyalási anyagot, egy külön korinányszék számára épen nem nyújtottak, a horvát-orzági helytartó-tanácsot önhatalmilag a magyar kir. helytartótanácsba beolvasztá. Ez oknál fogva horvát-, dalmát-, tót-országoknak az 179 % -ki ország-gyűlésen beadott sérelmei s kívánatai sorában ¹⁾ a következőket olvashatjuk:

„Systemate Comitatum Regni Croatiae, ad ideam Constitutionis Regni Hungariae necdum regulato, Activitas Consilii R. Locumtenentialis per art. 98. anni 1723 ad Regna Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae extensa non fuit; regulatis subinde regni quoque huius Comitatus, accumulatisque politicis agendis, pia memoriae Imperatrix et Regina Maria Theresia, autoritate propria, separatim pro his regnis Con-

¹⁾ 179 %, évi ország-gyűlési iratok 370—371. l.

silium politicum erexerat; cum 12 annorum usu comperisset, politica regni hujus agenda sufficiens separati dicasterii objectum non constituere, eadem agenda iterum autoritate propria ad Consilium Locumtenentiale transtulit, quod illa in praesens etiam manipulatur. Cum tamen Dicasteria erigere, dissolvere, conjungere, vel dividere ad legislativam pertineat potestatem; adeoque extra diaetam nihil horum legaliter constitui possit, regulatis autem hujus quoque Regni Comitatus, agendisque politicis admodum auctis, ipse ordo publicae administrationis exigit: ut hi quoque Comitatus directioni Superioris alicujus Dicasterii subjiciantur; decerni humillime petunt SS. et OO. Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae, ut eorum quoque Comitatus omnes politicas inviationes a Supremo Consilio Nationali porro quoque accipiant, ita tamen, ut tam in groemio ejusdem Consilii, quam in statu subalterno ex iisdem regnis individua in justa proportionem applicentur, Comiti vero Bano, argumento etiam art. 42. 1492, dum ad illud comparere poterit, competens dignitati suae sessio et votum assignetur; Municipalia vero totum in concreto Regnum respicientia negotia porro quoque Generalibus Regni ejus Congregationibus, *per Comitem Banum toties, quoties ipsi necessarium visum fuerit, aut Comitatus Regni indicendas postulaverint, indicendis*, pertractentur.“

E kívánati pontnak az 1790. dec. 3-án tartott országos ülésbeni tárgyalásakor kérdés merülván fel¹⁾:

„Utrum Comiti Bano ea ex lege potestas competat: ut citra conscientiam Regiae Majestatis Congregationem Regni Croatiae indicare possit? — ad quam ex parte Regni ejusdem repositum est: Banos priores, usque ad tempora Comitis Francisci Nádasdy, eum constanter usum tenuisse, ut cum necessarium existimarent, propria auctoritate sua Generalem Regni Congregationem indixerint; Ordines Regni Croatiae postulato suo vetustam hanc consuetudinem restabiliri cupere. — Cum interim haec Comitis Bani potestas e nullis legum articulis erui posset, memoratusque usus a pluribus jam annis interruptus esset, ut isthoc postulatam cum juribus etiam regiis conciliari nequeat, communibus Ordinum suffragiis, verba, methodum indicendae Regni Congregationis in se complectentia, exmissa fuere.“

mihez képest a fentebb előadott kívánat utó része a „*per Comitem*“ kitételről egész az „*indicendis*“ szóig bezárólag elhagyatván, egyéb tartalma 1790. december 6-án legfelsőbb helyre felterjesztetett, s az 1791. január 13-án kelt k. Válasz²⁾ leérkezttével a törvényczikk eme szavakkal lön szerkesztve³⁾:

„*Articulus: de Activitate R. Locumtenentialis Consilii, Hungarici, ad Regna Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae extendenda.*“ „Consilio R. in Regnis Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae per Serenissimam piae memoriae Reginam Apost. Dominam D. Mariam Theresiam *extra diaetam erecto, ac ea etiam non minus de causa, sed et quod eo tempore sufficientia agenda non habuerit*, sublato: Quemadmodum Comitatus eorumdem Regnorum omnes politicas inviationes a Consilio R. L. Hungarico interea acceperunt: ita Sua Majestate S. b. annuente statutur: ut has à praelibato Consilio R. L. H. praefatorum Regnorum Comitatus porro quoque accipiant, ut

¹⁾ Diarium Comit. R. Hung. anni 1791. 253. l. — ²⁾ 1790-ki ország-gyűlési iratok 498 l. — ³⁾ u. o. 606—607. l.

item tam in groemio ejusdem Consilii, quam in Statu subalterno, ex iisdem Regnis individua in justa proportione appicentur; Domino praeterea eorundem Regnorum Bano, dum ad illud comparere poterit, competens dignitati ejusdem sessio et votum assignetur, Municipalibus eadem Regna in concreto respicientibus negotiis, porro quoque in Generalibus eorundem Regnorum Congregationibus, quae cum *Scitu Regio* celebrandae venient, pertractandis.“

A királyi udv. Kancelláriávali concertationalis tárgyalás folytán azonban, a törvényczikk elején létező „*extra*“ szótól kezdve egész a „*sublato*“ szóig bezárólag foglalt tételek kihagyatván, helyökbe ezek: „*erecto, jam alioquin sublato*“ szavak, — továbbá a törvény végén „*scitu Regio*“ kitétel helyett „*praevis annutu Regio*“ kitétel igtattatott, s ekként az 1791. évi törvények közzé mint 58-ik t. cz. besoroztatott. —

S így lön alkotva a kapcsolt részek határozott kívánatára az 1791. 58. t. czikk; — úgy a mellynek ekkénti — mint szinte a horvát-országi adónak a Magyar-ország-gyűlésen, Horvát-ország által önként szorgalmazott, tárgyalását elrendelő 1791. 59. t. czikknek maga helyén — a helyhatósági jogok sorában — előadandó mikénti alkotását feltüntető körülmények előadása tanúskodand úgy a jelen mint az utó világ előtt: vajjon mi vagyunk-e okai: hogy Horvát-ország autonomiájának eme két kellékéről önként lemondott? mi kényszerítettük-e arra fenyegetésekkel? vagy csábítottuk ketségtetésekkel? vagy talán Deákként magyar-ország Rendeinek vissza kellett volna utasítani őket, és a bizodalmat magoktól eltaszítani?

A nemzetek életében ritkán nyilatkozó lelkesedés, felidézve ama veszélytől, melly II. József alatt a magyar nyelvet s ezzel együtt a nemzetiséget megsemmisítéssel fenyegette, az 1790-ki magyar-ország-gyűlésen mindent megragadott, mi a nemzetiség erősítésére szolgálhatott. Azt kívánták ennél fogva az ország Rendei: hogy a megkoronázandó II. Leopold a nemzeti nyelv megerősítése s terjesztése végett azt a királyi ház hercegeinek is taníttassa, a kormány székeknél pedig, *mihelyest a kezelés megzavarása nélkül* történhetik, gyakorlatba tétesse, a törvény székeknél pedig egy ideig még a latin hagyatván meg; a törvényhatóságok jegyzőkönyvei azonban s hivatalos levelezései a kormány székekkel azonnal magyar nyelven folyjanak ¹⁾. — E t. czikknek, mint Horvát-országra nézve sérelmesnek felvételét gr. Erdődy János horvát-országi bán és Verhovác Miksa zágrábi püspök ellenzették, de az ország Rendei véleményüknél megmaradtak, kijelentvén: hogy *nem czéluk a magyar nyelvet sem általában feltolni a magán életben az idegen ajkúakra,*

¹⁾ u. o. 153. l.

sem a közéletben tústént és erőszakosan vétetni tisztí nyelvül gyakorlatba, hanem csak az volna kívánságuk: hogy a hol a közügyek folyamának sérelme s megzavarása nélkül eszközölhető, csak ott szolgáljon mindjárt tisztí nyelvül, egyebütt pedig *csak lassankint, amint annak tudása terjed*, tétessék folyamatba; s ennek eszközölhetése végett, a magyar nyelv elemei minden nyilvános iskolában, — az akademiákban és egyetemben pedig a magyar tisztí írásmód is taníttassék. — II. Leopold a nemzet eme kérelmét méltánylással fogadván, kivéve a kormányzókekkeli levelezést, mit a magyar nyelv bővebb elterjedésének s kifejlésének idejeig kívánt halasztani, önként megegyezett: hogy a törvényjavaslat becikkelyeztessék, sőt herczégeit már előbb is taníttatván a magyar nyelvre, részben megelőzte a magyar nemzet kívánságát. — Ekként született az 1791. 16. t. cz. mellynek szószerinti szövege ez:

„*Articulus 16. De lingve peregrina ad manipulationem negotiorum publicorum non inducenda, Hungarica vero conservanda.*“ „Sua Majestas S-a fideles SS. et OO. de non introducenda pro negotiis quibuscunque lingua peregrina securos reddit; ut autem nativa Lingva Hungarica magis propagetur et expoliatur, in Gymnasiis, Academiis et Universitate Hungariae peculiaris Professor lingvae et styli Hungarici constituetur, ut illi, qui eandem ignorant, et condiscere volunt, vel vero ejusdem lingvae jam guarí, in hac sese perficere cupiunt, occasionem nanyiscantur utrobique vota sua explendi, Dicasterialia Negotia autem idiomate latino nunc adhuc pertractanda venient.“

már kérdjük: tekintve a II. József alatti tíz éven át nyelvünk s ezzel nemzetiségünk kiirtását veszélyző előzményeket, lehet-e, elfogultság nélkül, nem mérsékeltnék mondani eme törvényczikket? s még is! Horvát-ország, azon Horvát-ország, melly — miként láttuk — autonómiájának két kellekéről csak azért mond le, csak azért adja át ezt a magyar-ország-gyűlésnek mivel csak az ezzeli közös intézkedéstől reményli jövőjét biztosítottnak; — ugyan ezen ország-gyűléshez nyilatkozatot nyújt be, azt nyelve s nemzetisége iránti intézkedéseiben gátolni — megakasztani kívánó; — oly nyilatkozatot, mellynek végét következő szavakkal rekeszti be: „Quodsi autem hungarica lingua in ipsa Hungaria jam ita diffunderetur, ut reipsa omnes Comitatus et Civitates Hungariae in ejus introductionem consentirent, tunc etiam id non nisi accedente adnexarum provinciarum assensu perferri posset“; — ezek szavai az 1790-ki ország-gyűlésen, azon évi szeptember 1-ső napján szétosztott „*Declaratio ex parte Nunciorum Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae quoad introducendam hungaricam linguam*“ czimű röpiratnak. — Ime azt: hogy mi magyarok magyarul szólhassunk, magyarul tanácskozassuk közügyeink felett, csak a kapcsolt országok beegyezésével mondatik lehetőnek.

„Libera Regna sumus, si quem pudet esse Croatam
Hunnis subjectus serviat ille feris.“

Ezek olvashatók egy színte e korban közrebocsátott ily című iratnak: „*Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae trium sororum recursus ad novum Proregem C. J. Erdődy, ne suis priventur coronis, proinde et novo sponso Leopoldo ab Hungaria.*“ — Érdekes látni kevésben, miket tartalmazott még az imént érintett declaratio? — Ugyan is szerinte a) *a latin nyelv 800 éves gyakorlat által alkotmányossá lön.* „Latinam lingvam, in pertractatione publicorum negotiorum — si non diserta lege, facto certe octo saeculorum constitutionalem.“ — Hogy Róma nyelve 800 éven át hazánk diplomatikai nyelve volt, a történeti igazság iránt tartozó tisztelettel megismerjük: ámde hogy e deák nyelv 800 éven át az országgyűlés, törvényhozás, köztanácskozásaink *kizárolagos* nyelve volt legyen; ezt már azok nyomán is, miket e részben *Horvát István* többször idézett munkájában ¹⁾ felhozott, — ha csak ugyanazon történeti igazság ellen véteni nem akarunk, merően tagadnunk kelletik. — De miként is lehet ez alaptételt ugyan ezen declarationnak következő szavaival: „quod si *Natio Croatica idioma suum* non modo in reliqua Europa, sed in ipsa usque adeo Hungaria magis atque Hungaricum diffusum prorsus asperneretur? Invita certe ad id compelli non poterit; ad ignotam enim lingvam cogi posse, evidens est nota servitutis.“ — összeegyeztetni? — bámulatos következtetés! talán a 800 éves gyakorlat által alkotmányossá lett deák nyelvet érti a *Natio Croatica, idioma suum*“-nak? mert hiszen a deák nyelvnek egész Europa feletti uralkodása — a követelt 800 év — közben horvát-ország rendei, mint magyar eldődeink, szintoly kevésbé valának a deák nyelvnek nem mondom virágos, hanem csak elaljasított szólhatási birtokában, miként ezt egyik 1527 évből kelt oklevél²⁾ is csáfolhatlanul tanúsítja. — Nem sorolandom elő a hajdanok fiait, kik horvát létükre a magyar nyelv tudása által épen nem tarták magokat „ad ignotam lingvam“ kényszerítetteknek; bizonyára a születésére horvát, de a magyarral közös érzelmeiket szívében úgy mint tetteiben viselő bajnok s koszorús költő *Zriny Miklós* az „evidens nota servitutis“-ról mit sem tudva „ne bánts a magyart“! lelkesedésteli szavaival nem egyszer riasztá vissza mindazt, kik bántva a magyart elébb horvát-országot emésztendették fel. — Mit továbbá b) *a magyar nyelvnek még nem tudós nyelvvé létele, csupán fordítgatásokkal veszteglése, és eredeti műveknek fel nem mutathatása* iránt eme szavakban: „Gallica et italica jam

¹⁾ Über Croation etc. 84—108. l. — ²⁾ u. o. 102. 3. l.

dudum sunt lingvae eruditae; Hungarica ne hodieum quidem eo pro-
vecta est. Adhuc in transferendis tantum melioribus aliarum gentium
libris versatur, neque hactenus magna quaequam et originalia opera
produxit“, — tartalmazott e hires declaratio; magok a horvát roko-
noknál is alig találandó ma már hitelt; mert hiszen ki tagadhatja közü-
lök: hogy éppen a magyar irodalomnak hosszas pangás utáni fejlődése s
előhaladása ébresztette, búzditotta hason lelkesedésre, külön saját iro-
dalom alkotásra az illyessel előbb szinte nem foglalkozott horvátokat?

1791-ben a zágrábi akademiában magyar nyelv tanszék állítottott.
— Az ezóta időnkint hozott törvényczikkek szószerinti tartalma tanu-
sítja: minő kényszerítést gyakorolt a magyar törvényhozás Horvát-or-
szág irányában? — Az 1792. 7. t. cz. így szól:

„*Articulus 7. De studio et usu lingvae hungaricae.*“ „Ad propius asse-
quendum articuli 16. 1791. scopum, anuente sua Majestate R. decernunt SS. et OO.
ut studium lingvae hungaricae *intra fines Regni* ejusdem deinceps sit studium or-
dinarium, ut hac ratione intra certam temporis periodum pedetentim publica munia
intra limites nonnisi tales obtineant, qui penes reliqua rite absoluta studia cogni-
tionem etiam lingvae patriae Professorum testimoniis edocuerint; *in partibus autem*
adnexis maneat studium *Extraordinarium*, exterigenae tamen, qui condiscendarum
bonarum artium causa ad Hungaricam Universitatem aut Academias accedunt, neque
in Regno hoc sui accomodationem unquam quaerere intendunt, a necessitate condi-
scendae lingvae hungaricae dispensentur.“

Kérdjük: *van-e eme t. cikkben legkisebb kényszer Horvát-ország*
irányában? — Az 1805. november 28-án tartott tartományi gyűlésük-
ben elhatározzák Horvát-ország Rendei: „ut nullo unquam tempore lin-
gvae hungaricae, *aut alterius*, praeter latinam — tehát anyai nyelvöket
is kizárva — in his regnis usus fiat“; — s e határozatot 1806. február
6-ról királyi megerősítés is követé. E közben azonban a magyar-ország-
gyűlésen meghozatott az 1805. 4. t. cikk, mely így szól:

„*Articulus 4. De usu Lingvae Hungaricae.*“ Ad promovendam amplius
lingvae patriae culturam per articulum etiam 7. anni 1792 decretam, annuente sua
Majestate R. SS. et OO. decreverunt. § 1. ut his jam Comitibus Repraesentationes
suae Majestati SSae. submittendae, ad antevertendos etiam dubios verborum nefors
occurentes sensus, columnaliter latino et patrio sermone concinnentur. § 2. Porro
Jurisdictionibus Regni *integrum* sit suas aequae Repraesentationes ad Cancellariam
R. H. aulicam dimittendas, pari ratione latina et patria lingua adornare. — § 3.
Liberum praeterea maneat Jurisdictionibus, quae id facere cupiverint suas cum
Consilio R. L. H. correspondentias nativa hungarica ducere lingua, ac in judiciis
etiam, processibusque usum idiomatis hungarici adhibere. — § 4. Cujusmodi proin
Jurisdictionibus, lingua patria utentibus, Consilium quidem R. L. H. eadem lingua
respondeat; Curia tamen Regia in processibus hungarico idiomate terminatis, ac ad
eamdem appellatis nunc adhuc eadem lingua deliberare non obligetur. — § 5. Quia
vero studium lingvae hungaricae, jam articulo 7. 1792. *intra fines Regni Hun-*

gariae, inter studia ordinaria relatum esset, sua Majestas SSa. effectum hujus articuli procurare dignabitur.

Kérdjük: *vádolhatják-e a horvát atyafiak e t. cikket kényszer felől?* — Az 1807, 1808, 1812 s 182%, években tartott ország-gyűlések t. cikkei mit sem tartalmaznak a magyar nyelv iránt. — Azonban a jelen évszázad kezdetén bekövetkezett francia háborúk közben keletkezett 1809-ki béke feltételeihez képest Horvát-országnak Száván tuli része a francziák császáranak átengedtetvén, Ferencz király azon évi oct. 24-ről 9279 sz. a. kelt udvari Leiratával azon rész lakosait a hűségi eskü alól feloldotta: — Öt év mulva ismét vissza-kerülvén a francia uralom alól e Száván tuli rész, minő sors várt reá ekkoron? leghívebben kifejezi ugyan azon Száván tuli rész Karai s Rendeinek következő felirása:

„Benigna Majestatis Vestrae SS-ae Rescripta ddo. 23 et 24 July a. c. quoad deponendum per Nos 4-a Octobris juxta b. praescriptum formulare fidelitatis juramentum, eo magis nos perculerunt, quo magis, expensis rite ejusdem formularis tenoribus convicti fuimus, quod neque altissimis Majestatis V. S. jussis, salvis conscientiis nostris, plene satisfacere, neque nos ad felicem illum, e quo injuria temporum ante quinquenium excidimus, statum, tam cito redituri simus. — Nam quantum provocatum juramentum attinet, praeterquam quod b. praescriptum formulare ita genericum, ita Nobis, qui leges Imperii Austriaci ignoramus, incertum et dubium sit, ut exinde plurimae, quas nunc praevidere non possumus, ingratae nobis formari possent sequelae, praeterquam quod idem hoc formulare sine ulla prorsus cautela, reflexe ad priorem nostrum situm, et cum S. corona nexum, b. praescriptum sit, insuper tale est, ut sine ulla prorsus modificatione acceptari et deponi debeat, nos ad pietatem et justitiam Majestatis V. S. recurrere oporteat, Nosque ad eum tristissimum ponamur statum, ut a depositione ejusdem nos b. dispensari in profundissima subjectione petere debeamus. Ipsamet V. Majestas S. pro. ingenta sibi pietate in b. 24. July Rescripto Nos ad gravitatem homagialis juramenti reflectere, Ipsamet magnitudinem peccati perjurii nobis ob oculos ponere, Ipsamet ad expendendum summa cum attentione ipsum formulare juramenti nos provocare dignatur. Ipsam hanc Majestatis V. sollicitudinem prae oculis constanter habentes, ut in objecto tam gravi omni possibili cum circumspectione procedamus. — Cum in juramentorum depositione convictio et plena libertas esse debeat, nominatim cujuslibet ad generalem hunc congressum seu per se, seu per plenipotentiarium suum comparitis individui sensum super eo exquisivimus, an cum modificatione, reflexe nempe ad Constitutionem Hungariae, vel sine modificatione juramentum praescriptum deponere paratus sit? post numerata pro et contra vota apparuit, quod pro modificatione mox attingenda 523 inclusis Turopolensium Nobilibus Familiis — pro nulla autem per absolutum modificationis necessitate, cum talis suapte supponi debeat, non nisi 3, et pro formulari sicuti jacet, 2 duntaxat vota adfuerint. — In tanta pro modificatione superioritate, an nos purissimi Catholici, *Nos, quorum Antenati*, sub Divo primum Ladislao, et dein sub Colomanno Illustribus Hungariae Regibus, medio solemni pacorum *perpetuam S. Coronae Hungariae voverunt fidelitatem*, Nos

quos Majestas V. S. ante quinquennium nonnisi ob imperiosas Monarchiae circumstantias a fidelitatis juramento absolvit, neque etiam stante inaugurali juramento *sine consensu SS. et OO. Hungariae* indubie absolvere potuisset, an inquam, Nos ad depositionem juramenti juxta b. praescriptam formulam, sine manifesta divini Numinis offensa vel admitti possimus? hoc Nos Altissimo Majestatis VSS-ae judicio homagiali cum devotione substernimus: nos certe in conscientiis Nostris plene de eo convincimur, quod cum consequentiae ex formulari illo pro Nobis exciosae, pro Regno vero Hungariae summe praejudiciosae necti possent; cum plurimi ex nobis, et perprius toties, et post depulsum etiam hostem iterum Constitutioni Regni Hungariae juramentum voverint, neque tam cito ejusdem sine manifesta perjurii Nota oblivisci possint, nos illud sine salvatoria clausula nullatenus deponere possumus. — Ductu motivorum horum Majestatem V. SS. iis, quibus possumus, ardentissimis exoramus precibus, dignetur nos e tristissima hac situatione eximere, dignetur nos ad eum statum ponere, ut nos quoque, qui pari cum reliquis Majestatis V. SS. subditis zelo, devotione, et fidelitate erga eandem, augustamque domum suam ferimur, fidelitatem nostram quantocius remonstrare possimus, dignetur pro tranquillitate conscientiarum nostrarum Nobis, qui Majestati VS. qua Apostolico Regi et S. Coronae arctiori, quam ceterae Illyrii provinciae, nexu jungimur, post verba „*et Imperii Austriaci commoda*“ unice sequentem salvificatoriam clausulam „*in sensu Constitutionis Regni Hungariae*“ clementer admittere. — Absolutis, quae a Nobis Religio, quae subditalis erga Majestatem V. ingenuitas, et non fucata fidelitas exigere videbantur, descendimus ad aliud Remonstrationis nostrae objectum. *Metum* nempe: *ne nos brevi desinamus esse membrum S. Coronae, et ne per id constitutionem, in qua sola et vivere et mori desideramus, in perpetuum amittamus.* S. Majestas! durum, admodum durum nobis accidit, quod jam nunc nonmodo anxietatem nostram, sed et generalem omnium classium consternationem Majestati VS. in homogiali devotione aperire debeamus. Praesagiebamus nos jam pridem ob ipsam tam diu dilatam partium harum cum Comitatu Zagrabienis jure postliminii reunionem, imminentes cervicibus nostris procellas — tot infructuosae cum nostrae tum confratrum Nostrorum remonstrationes, et demissae pro Nobis interpositiones! — Non acceptata item in decretorio momento tam prompte oblata per nos insurrectio, nos in metu nostro identidem confirmabant, leges vero poenales ex codice Austriaco excerptae et Nobis per Gubernium Majestatis VS. Labacense pro observamine praescriptae, causarum item legibus Hungaricis decisarum ad Labacense appellatorium imposita deductio, tum evocatio nostri ad depositionem supra provocati juramenti extra Lares patrios, et sine ulla ad priorem nostram relate constitutionem reflexione. — Ista et plura alia Constitutioni Nostrae e diametro opposita, nobis fere omne dubium de eo eximunt, quod nos a corpore, quocum 700-is, et quod excedit, annis, conjuncti fuimus, in perpetuum separandi et Germanicae alicui provinciae adjungendi simus. — S. Majestas! Nos hic non commemorabimus tristissimas sequelas, quas sive in linea commercii, sive in ratione virium et extensionis Apostolicum Majestatis V. Regnum experietur, non ingrediemur quaestionem illam, an relate ad nos scopus tam diuturni, tam dispendiosi belli, in quo ingenita Majestatis V. justitia et clementia tantum, si non plus, quantum celeberrimae victoriae momenti ad rem contulerunt, obtentus sit? Illud tamen, qua fideles et ingenui Majestatis V. subditi nullo modo silentio praeterire possumus, quod Majestas VS. nos, qui indubie *per id non deliquimus, quod victima pro salute totius Monarchiae Austriacae esse debuerimus,*

nulla graviore ac ista esset, poena afficere posset. Rumpuntur profecto prae dolore corda nostra, quoties nos cogitatio illa subit, quod nos purissima Croatarum illorum, qui anno 648 has partes insederunt, progenies, nos qui plus quam mille annis Regnum liberum constituebamus; nos, qui bona nostra pro confiniis et tutamine ditionum Majestatis VS. cedere debuimus, nos qui tot graecanicis, dein Veneticis, ac tandem turcicis bellis tanta perpeſsi sumus, et majorem regni nostri partem pro salute aliarum ditionum amisimus, nos, qui Augustae Majestatis VS. domui tot decretoriis occasionibus illimitatam fidelitatem testati sumus, nunc post tot patrum nostrorum et nostra etiam decora, post tantas Majestatis VS. fidelitatis et devotionis nostrae b. testimoniationes et complacentias Regias in margine praecipitii versamur, a fratribus et consanguineis nostris proxime divellendi simus, atque brevi ipsum Nomen Nationis, patriam, linguam, mores, vestem amissuri simus. Utinam Majestas VS. cruenta ex his considerationibus corda nostra introspicere, utinam consternationem universalem propitiis oculis metiri posset; non praevalerent certe inimicorum nostrorum contra innocentes nos consilia, non pateretur paternum Majestatis VS. cor, non justitia et clementia, nos iuribus nostris exui. — Explevimus, uti nobis videtur, ea, quae a nobis subditalis et filialis erga optimum et justissimum principem et patrem devotio et fiducia, quae ingenuus patriae amor, quae honor a nobis exigit. — Nunc Nobis jam non restat aliud, quam ut nos justissimam causam nostram justitiae et clementiae Majestatis VS. in humilitate commendemus, ac in perpetua fidelitate et subjectione emoriamur. Majestatis VS. humillimi perpetuoque fideles subditi SS. et OO. partium Regni Croatiae Trans Savanarum. Dabantur e Generali Nostro 22 et subsequis mensis Septembris diebus anno 1814 Carolostadii celebrata Congregatione.“

Ezen feliratra kelt végre az 1822 jul. 1-én kiadott Leirat; melly a Fiumével együtt visszafoglalt Száván túli részeket a magyar koronához visszacsatoltatta.

1827. september 10-én tartott tartományi gyűlés — értesülvén követei által az utóbbi magyar-ország-gyűlésnek, a magyar nyelv terjesztése körüli intézkedései felől — következő határozatot hozá:

„*Articulus S. De Studio Linguae Hungariae intra ambitum quoque adnexorum Regnorum pro ordinario per condendam novam legem declarando.* Quaestione illa, an non pro Juventute patria ad discendam Linguam Hungaricam efficacius adstringenda, Studium ejusdem per condendam novam legem intra ambitum quoque adnexorum Regnorum pro ordinario declarari intersit? per Conferentiam Banalem sub Comitibus celebratam, ad hanc Generalem Congregationem relegata, SS. et OO. expenderunt utilitatem et necessitatem, ut Juventus Regnorum horum exacta Linguae Hungariae Cognitione imbuatur, quaestioni eominus obnoxiam, quod absque hac sui penes Dicasteria cum Regno Hungariae communia accomodationem consequi nequeat — sed et in regni Comitibus negotia cum Regno Hungariae communia, et Regnorum horum particularia nonnisi per Individua Linguae Hungariae gnara efficaciter promoveri queant — reflexe ad motiva haec SS. et OO. in proximis Comitibus legalem provisionem illam postulandam concluderunt, ut studium Linguae Hungariae in partibus quoque adnexis pro ordinario declaretur, et qua tale juventuti scholas publicas frequentanti tradatur, consilia de efficacissimis mediis, quibus scopus iste obti-

neri queat, postquam Planum propagandae, et uberius excolendae Lingvae Hungaricae in nexu cum Operato Deputationis Regnicolaris in Litterariis, juxta inviatiōnem Altissimae Resolutionis sub Comitibus editae, pertractatum fuerit, sub affutura Regni Congregatione ante diaetam celebranda initur.“

1830 augusztus 5-én a magyar-ország-gyűlésre küldött követeknek a tartományi gyűlés utasításul adá :

„SS. et OO. necessitatem propagandae in Regnis his Lingvae Hungaricae agnoscentes pro eo: ut arctiori adhuc cum socio Regno Hungariae jungi possint vinculo, dominis Regni Nunciis committunt: ut eo intendant, quo studium Lingvae Hungaricae in Regnis his pro Ordinario per legem rogandam declaretur.“

Az 1830. VIII. t. cz. ekként intézkedett:

„*Articulus VIII. De usu Lingvae Nationalis.* Ad propius assequendum circa culturam Lingvae Nationalis articulo 16. 17° §, 7. 1792 és 4. 1805 scopum, SS. et OO. benigne annuente R. Majestate decreverunt. § 1. Ut Consilium R. L. *Jurisdictionibus illis, quae Hungaricas Repraesentationes submittunt*, a publicatione praesentis articuli, non tantum eadem lingua respondeat; verum his ceteras etiam intimationes suas, Circularibus exceptis, idiome Hungarico expediat, et dimittat. § 2. Ut Curia Regia *in appellatis ad se hungarico idiome processibus*, illico eadem lingua deliberet, processusque tales penes extractum hungaricum referri curet. § 3. Coram tabulis Districtualibus et *intra fines Regni Hungariae* existentibus tam Comitatus, quam Civicis foris, universim, quoad Sacras autem Sedes in respectu causarum Civilium, coram quibus lingua hungarica hactenus in usu non fuit a conclusione praesentis Diaetae, *liberum erit* processus lingua hungarica instituere; in quibus tamen memorata fora, apud quae scilicet lingua hungarica hactenus in usu non erat, seu hac seu latina lingua deliberare poterunt. § 4. Ut a modo in posterum ad munia publica, *intra limites regni* nemini, qui lingvae etiam hungaricae gnarus non est, *huc non intellectis actu fungentibus*, aditus pateat. § 5. Ut a 1-ma januarii 1834 nemo *intra fines Regni* ad censuram Advocatiam admittatur, qui debita lingvae hungaricae cognitione destitueretur. Grati venerantur SS. et OO. suae Majestatis S. benignitatem, qua clementissime disponere dignata est: ut legiones hungaricae huc intellectis etiam Confinariis, cunctae item intraregnanae praefecturae militares documenta hungarica jam et nunc acceptare teneantur.“

Kérdjük itt is: *felmúltható-e ezen t. cikkben kényszer Horvátország irányában?* — de nézzük az 1837. ország-gyűlésen alkotott

III-ik cikkelyt a magyar nyelvről. 1. §. Hálás érzéssel tisztelik a Kk és Rk ő Felsége atyai szívének hív magyarjaihoz viseltető jósága azon dicső példáját, mellynél fogva kegyelmesen kinyilatkoztatni méltóztatott, hogy a törvények magyar szerkezete eredeti és a két szerkezet között támadható kétséges értelem eseteiben elhatározó legyen. — Egyébiránt a nemzeti nyelv előhaladási gyarapodásának eszközésére meghatároztatik: hogy 2. § a jelen törvény kihirdetésétől a perlekedők a királyi tábla előtt pereiket magyar nyelven *kezdek, folytathatják*, — a királyi udv. főtörvényszék pedig azokban ítéletet ugyan magyar nyelven hozzon. — 3. § minden hiteles kiadásoknak szokott bevezetése és befejezése hazai nyelven *készíthetők*. — 4. § Azon *helyeken, hol a gyülekezethez magyar nyelven mondatnak szent beszédek*, az anyakönyvek is magyarul irassanak. — 5. § Az Ó-aradi oláh

mesteri és papi előkészületi intézetben magyar nyelvet tanítószék felállításáról Ő Felsége kegyelmesen rendelkezni fog.“

Kérdjük újra: *mi kényszerítőt foglal-e t. cz. Horvát utyánkfiai irányában?* — Következik az 1840-ik ország-gyűlésen alkotott.

„*VI-ik törvényczikkely a magyar nyelvről.* Ő felsége atyai szívének hív magyarjaihoz viseltető jósága azon újabbi dicső példáit, melyeket a nemzeti nyelv gyarapítása eszközölése végett, a jelen ország gyűlése alatt is adva, a Kk és Rk mélyen tisztelik, és 1. § annak kegyelmes megegyezésével az országos felirások Ő eleibe már e jelen ország-gyűlésből egyedül magyar nyelven terjesztetvén fel, — valamint azt: ugy 2. § abbeli kívánságuknak kegyes elfogadását is, hogy ezentúl az *Ország határaitani* köztörvényhatóságok is legfelsőbb helyre teendő felírásaikat szinte-egyedül magyar nyelven szerkesztessék, hálás érzéssel törvénybe ígtadják, — egyszersmind pedig határozzák: hogy 3. § a kir. helytartó-tanács nemcsak intéző, hanem körleveleit is az *Országbeli* minden törvényhatóságokhoz magyar nyelven bocsássa. — 4. § Az egyházi törvényhatóságok a világi törvényhatóságokkal s ezek egymással, az *ország határain belül* levelezést egyedül magyar nyelven folytatni tartoznak. 5. §. A magyar kir. udv. kamara a hozzá magyar nyelven író törvényhatóságokkal ugyan azon nyelven levelezzen. 6. § A káptalanbeli kiadásoknak kezdő és befejező szakaszait, valamint a tárnoki székek itéletleveleit is, magyar nyelven szerkesztetni kelletik. — 7. §. Oly helyeken is, hol a gyűlekezethez szent beszédek magyar nyelven nem tartatnak, a jelen ország-gyűlésnek berekesztésétől számitandó 3 évek múlva az anya-könyvek magyar nyelven irassanak. — 8. §. Ezentúl, minden vallásbeli különbség nélkül, plébánosoknak, egyházi szónokoknak, káplánoknak és segédeknek olyak alkalmaztassanak, kik a magyar nyelvet tudják. — 9. §. Ő felsége kegyelmesen rendelkezni fog: hogy a magyar nyelvnek tudása a katonai véghelyeken is gyarapíttassék, s a magyar ezredeknek kormányai a magyar-országi törvényhatóságokkal magyar nyelven levelezzenek. — 10. §. Az országos pénztárak kezeléséről számadások magyar nyelven folytattassanak. — 11. §. Ő felségének megegyező kegyelmes akaratával a Magyar-országban és ahoz kapcsolt-részekben kinyomtatott minden munkákból a magyar tudós társaságot egy példány illeti.“ —

Találhatunk-e e törvényben is olyasmit, mit Horvát-ország maga irányában erőszakoló intézkedésnek mondhatna? — Ellenben igenis e törvénynek 7-ik §-a az, melyről hazánknak különféle nyelvű lakosait tekintve, — époly szépen mint igazán megírva olvassuk *Kemény Zsigmondnál*): miként: törvényünk egyes cikkei, ha azokat most is, midőn a viszonyok új alakulásai támadtak, átvizsgáljuk — nem látszanak a politikai nemzetiség igényeire nézve túl csapongóknak, oly államban t. i. hol a közigazgatási nyelv által az idegen ajkúaktól nem vétettek létező jogok el, hanem csak az rendeztetett, mi századok óta mindig az országlati nyelv sajátja volt. — De törvényeink e mérséklettsége mellett is, meg kell vallani, hogy azok, kik a latin nyelv diplomatiái szakmáját a magyarra átruháztak, az állam veszélye nélkül ügyelhettek

1) Még egy szó a forradalom után. Pest 1851. 144. l.

volna minden népiségek irányában ama szabályra: hogy az egységre törekvés eszméjéből soha sem folyhat oly tény, mely a lelkiisméretre vonatkozó eszmék vagy előítéletek körébe lépve, midőn békíteni és összeforasztani akar, okvetlenül meghasonlást támaszt, s a cél szeretete miatt az eszközöket a cél ellen használja. Ilyen kísérletek voltak pedig *az anyakönyv vitelét* tárgyazó intézkedések, melyek a házi kör hátszéleig, melyek a hitbuzgalom küszöbeig vezették az állami nyelvjogot. — A latintól ezen örökséget nem kelle elfogadnunk és többre fejlesztenünk. Mert természetes volt, hogy az idegen ajkúak, kivált ha keleti hiten valának, megütközéssel láthatták, miként gyermekeik magyarosított neve nem az, mellynek hangjaihoz ők akár családi emlékből, akár a vértanúk és védszentek iránti tiszteletből ragaszkodtak. És képzelni lehetett, hogy ily átmagyarosításból zavarok támadhatnak a nevek iránt — s főként képzelni lehetett, miként az izgatók könnyen használhatják e kérdést arra, hogy a hitbuzgalmat hitdühvé fokozzák, és a hitdühből politikai szenvedélyeket s nemzetiségi gyűlöletet gyártsanak. Mi bizonyos mértékig meg is történt. Ámbár sehol sem oly arányban, hogy általa az *egységes* Magyar-ország támaszai a kedélyekben és a nép tudalmában ledöntettek, s a politikai nemzetiség kötelékei szétszakitattak volna. — Nem emlékszem, miként a most előhozott ponton kívül nyelvtörvényeink valamelyik specialitása, akár fenn a Kárpátoknál, akár alant a Ferencz csatorna körül, szembetűnő kedvetlenséggel fogadtaték vala.” — De nézzük tovább, miként rendelkezett az 1844 évi

„II. törvénycikk a magyar nyelv és nemzetiségről. Az ország Rendei ő felsége kegyelmes hozzájárultával meghatározták, hogy: 1 §. Az ország-gyűléshez bocsátandó minden kegyelmes kir. Leiratok, Előadások, Válaszok és Intézkvények ezenül egyedül magyar nyelven adassanak ki. 2 §. A törvénycikkék, valamint a jelen ország-gyűlésen is egyedül magyar nyelven alkottattak és erősítettek meg: úgy ezenül is mind alkottatni, mint kir. k. jóváhagyással megerősíttetni egyedül magyar nyelven fognak. — 3 §. Ország-gyűlési nyelv ezenül kirekesztőleg a magyar lesz, egyedül a *Kapcsolt-Részek köveleinek engedtetvén meg: hogy azon esetben, ha a magyar nyelvben jártasok nem lennének, a közelebbi 6 évek alatt tartandó ország-gyűléseken szavazataikat latin nyelven is kijelenthessék.* — 4 §. A magyar udv. Kancellária útján az ország határain belül bocsátandó minden iratokban, akár legyenek ő felsége által aláírva, akár nevében adassanak ki, — és így a magány folyamodásokra kelendő rendeletekben és határozatokban is — szinte a magyar nyelv használtassék. — 5 §. A kir. helytartótanács mindennemű tárgyalásaiban, hivatalos foglalkozásairól viendő jegyzőkönyveiben, valamint ő felsége eleibe terjesztendő felírásaiban és az ország határain belüli minden intézkvényeiben a magyar nyelvet használja; — azon levelezések, melyeket a kir. helytartó-tanács a hadi fő- és az ő felsége örökös tartományaibeli polgári törvényszékekkel s külföldi törvényhatóságokkal folytatand, ide nem értetvén. — 6 §. A kir. udv. főtörvényszék

nyelve az ország határain belől indított minden perekre nézve, valamint az ország határain belől minden ítélőszékek — következésképp a szentszékeknek nyelvök is a magyar leszen; s azon ítélőszékeknek hivatalos minden egyéb dolgaik is magyar nyelven folytatandók. — 7. § *A kapcsolt-Részekbeli törvényhatóságok a magyar országai törvényhatóságoknak magyar — ezek pedig a kapcsolt-Részekbeli törvényhatóságoknak latin nyelven írt leveleiket is fogadják el; tárgyalják és azokat illő válaszszal lássák el.* — 8. § *Ő felsége már kegyelmesen elrendelte: hogy a magyar nyelv a kapcsolt-Részekbeli fő- és minden közép iskolákban (akademia- és gymnasiumokban) mint rendszerinti tudomány taníttassék;* — nem különben 9. § *Ő felsége méltóztatott kegyelmesen rendeleteket tenni már az iránt is, hogy az ország határain belől iskolákban közoktatási nyelv a magyar legyen.*⁴⁾

Ezek összes törvényeink, a magyar nyelv terjesztését tárgyzók 1790-től 1848-ig; — szükségesnek tartottuk szószerinti előadását mindnyájának, mintegy tényeket felmutatók azoknak, kik hazánk törvényhozását e részben erőszakoló rögtönzéssel, igaztalanul vádolják; — valóban! előadott törvényeinknek kimélőn békes haladó szellemét leghűbben jellemzik az 182¹/₂-ki ország-gyűlés szavai: „SS. et OO. non obstante haud vetere exemplo, quod per subitaneam et violentam lingvae germanicae inductionem datum fuerat, tamen in propagatione lingvae patriae sensim tantum et absque coactione processisse, Leges etiam hoc in objecto conditae luculenter remonstrant“¹⁾).

Az 1848. V. t. cikknek azon egy rendeletét: miszerint a törvényhozási nyelv egyedül a magyar, és így aki magyarul nem tud, képviselőnek nem választható; — egyedül csak ezt tudjuk ama „lapis offensionis“-nak, melyet Horvát-ország a magyar törvényhozás ellenében alappal felhozhat. — De tekintsünk vissza azon körülményekre, mik között az említett törvény alkottatott. „Öseink a hajdankornak véres háborgásai között hazát keresve, hazát és szabadságot védve, nyelv és nemzetiség ügyében keveset tevének. Tőlök a pusztító háborúk szakadatlan folytában majd nem minden óra vér áldozatot kívánt, harczok veszélyei foglalák el gondjaikat s figyelmök egyébre nem igen terjedett. Europa példájára felvette a magyar is Róma holt nyelvének jármát; — deákul irattak törvényei, fejedelme deákul írta rendelkezéseit, deákul osztotta kegyeit, egy szóval a nemzet nyelve itt is az idegennek rabja lett. De midőn Europa más nemzetei lerázták már a holt idegen nyelvnek súlyos rabigáját, a magyar hátramaradt még, sőt igen sokan fonák lelkesedéssel ölelték az idegen jármot, melly az édes honi nyelvet a törvényekből, az ítélőszékektől, a közigazgatásból s a nevelésből majdnem egészen számkiveté. — Újabb veszély fenyegette nemzetiségünket a mult század

¹⁾ 1825-ki ország-gyűlés írásai. I. k. 326. l.

végén, a midőn az önkénynek törvényszegő hatalma egy más idegen nyelvet hozott be a közigazgatásnak minden ágaiba. Ekkor már keserű panaszokra fakadva, fájdalmas érzéssel szólalt fel a nemzet, de nem a honi nyelvnek elsőségét sürgette, hanem ekkor is a szinte idegen deák nyelv mellett emelte fel panaszló szavát. A százados megszokás zsibbasztó hatalmának rabjai, kiknél a deák nyelv képzelt szükséggé vált vala, még akkor, sőt azután is, sok hosszú éveken keresztül azt állították: hogy a magyar nyelv sem törvényhozásra sem közigazgatásra nem alkalmas; azonban naponként növekedett azoknak száma, kik mélyen érezve a sok százados mulasztásnak káros következtéseit, fáradhatatlan munkássággal emelték a honi nyelvnek virágzását, meglett a méltatlan vád is czáfolva s naponkint átallánosabb lön azon meggyőződés, hogy lehet is kell is magyarul alkotni a törvényt¹⁾; — míg végre a nemzetnek a latin nyelv uralma elleni sok éven keresztül küzdése után sikerült kieszközölnie; hogy az élő honi nyelv legyen mind a törvényhozás — mind a köz igazgatásnak nyelve egy oly idegen nyelv helyett, mellynek sem hazája, sem nemzete niucsen, „melly nálunk divatozó alakjában már nem is Róma dicső nagyságának édes maradványa, hanem inkább a középkor sötét századainak szüleménye, s tarka vegyületével a hajdani Róma pontos rövidségű szép nyelvétől oly igen különbözik, hogy Róma pór népe is pirult volna magáénak ismerni. — Sokszor felszóltak e tárgyban Horvát-ország követei, védve a deák nyelvet, s emlegették erre vonatkozólag municipális jogaikat; *de soha sem sürgették saját honi nyelvüket*, még csak a közigazgatás körére nézve sem. — 1844-ben több hévvel sürgették az ország Rendei honi nyelvöket; Horvát-ország követei több hévvel védték ismét *nem a horvát*, hanem a latin nyelvet; és a keserűség küszöbeig folytatott vitatások eredménye lön az 1844. II. t. cz. mellyben kimondatott, hogy az Ország-gyűlési nyelv ezentúl kirekesztőleg a magyar lesz, egyedül a *kapcsolt-részek követeinek engedtelvén meg, hogy azon esetben, ha a magyar nyelvben jártások nem lennének, a közelebbi 6 évek alatt tartandó Ország-gyűléseken szavazataikat latin nyelvben is kijelenthessék.* — És az Ország-gyűlésnek ezen határozatát talán indignatióval fogadta Horvát-ország? talán nemzetiségének eltiprását, önállásának veszélyeztetését, jogainak megsemmítését látta ezen határozatban? Épen nem. Az 1847-ki Ország-gyűlés kezdetén, a fő Rk táblájának december 4-én tartott 8-ik ülésében, Horvát-ország követe következőkép nyilatkozott:

¹⁾ Deák Ferencz követi jelentése az 183 $\frac{3}{4}$ -ki Ország-gyűléséről.

„Ámbár a horvát-országi követeknek az 1844-ki II-ik t. cz. értelmében egész 1850 esztendeig szabad lenne deákul szólni, küldőink mindazonáltal, hogy a magyar nemzet iránti hajlandóságukat és igazszeretüket ez által is tetteleg megmutassák, s Magyar- s Horvát-ország közt az alkotmányos kapcsot erősebben összeszorítsák; nekünk, követeiknek meghagyták, hogy már ez ország-gyűlésen magyarul felszólaljunk.“ — Ily nyilatkozat után lehetett-e gyanítani: hogy a horvát-nemzet annyi keserűséggel fogadja az említett törvény alkotását, mellyhez nemcsak követeinek szavazata, hanem *saját ország-gyűlésének egyenes utasítása által* is hozzájárult“¹⁾. — Annál kevésbé pedig lehetett azt várni: mint-hogy az 1848-ki Ország-gyűlésnek ápril 6-án kelt országos határozata, és az ennek folytán azon hó 10-ről a minster-elnök által a kapcsolt-részek lakosaihoz kibocsátott nyilatkozvány által a magyar törvényhozás ünnepélyesen kijelenté: „hogy azon kapcsot, melly által horvát- és magyar-ország egyesülve vannak, nem abban keresi, hogy a horvát honpolgárok nyelve a helyhatósági közigazgatás köréből száműzetvén, helyette a magyar állittassék, hogy a nemzetiséget és nyelvet, mint a horvát-honfiak eltulajdoníthatlan sajátját tiszteli és épségben meghagyni óhajtja.“ — De legjobban tanúskodand erről maga a határozat és a nyilatkozvány.

Határozata

az országosan egybegyűlt Kk-nak és Rk-nak a Kapcsolt-Részek iránt:

„Az ország az 1848 évi martius 31-én kelt, örök időkre nevezetes kir. Leirat által megnyerte a Sanctio pragmatica alapján azon önálló kormányzást, mellyre ős alkotmányánál és ős törvényeinél fogva jogosítva volt. — A törvényhozás kimondotta, hogy a teher egyenlő; megszüntette az úrbért; kárpótlást szavazott azoknak, kik az úrbéri javadalmak megszüntetése által értékeikben csorbát szenvedtek, és ezen kárpótlásnak alapjául kijelente a magyar kincstári javakat. Ön álló kormány, egyenlő teher, szabad föld, kárpótlás az úrbéri javadalmakért,

Nyilatkozvány.

Patriotae

et Concives charissimi!

„Independentia Regiminis, in Sanctione Pragmatica fundata, Regno huic jure avitae Constitutionis, legumque patriarum debita, Resolutione R. ddo. 31-ae Martii a. c. aevum per omne perennatura, asserta est. — Edicto legislationis aequalitas onerum stabilita, praestationes urbariales sublatae, eorum, qui per abolitionem beneficiorum urbarialium falcidiam paterentur, indemnitas decreta, proque fundo indemnisationis bona cameralia designata habentur. Regimen independentis, aequalitas onerum, libertas fundi, et indemnitas beneficiorum urbarialium, pro parte omnium sub corona hungarica unitarum Nationum! — Cunctas institutiones, quas iurium et onerum

¹⁾ 1861. martius 24-ki Pesti Népíró 70—3336 sz.

a magyar korona alatt egyesült Nemzeteknek javára! — Mind azon institutiók, melyeket a jog és teher egyenlőség megkíván, teljesen kifognak fejtenni; az alap, mely a jelen ország-gyűlésen lefektetett, elég erős és tágas egy épület felvételére, melynek oltalmas falai között elférjen az egész nemzet, és annak minden tagjai; ezen épületet megrakni a jövő idők feladata, de hogy ezen épület fenállhasson, egyetértés szükséges. — A magyar korona alatt különböző nemzetek vannak egyesülve, ezek együttvéve a munkások az állodalom nagy épületén. A szabad alkotmány, a közteherviselés; az úrbér megszüntetése, kárpótlás az úrbéri javadalmakért, melyek mind azon egy törvényhozásból sugárzanak ki, és azon institutiók, melyek ezekből folynak, a magyar korona alatt egyesült népekre nézve egyiránt üdvösek csak úgy lehetnek, ha minden népek, melyeket a magyar korona egyesít, ezen egy törvényhozásnak hatalmát, és a magyar koronát, mely a magyar köz állodalom egységét képviseli, egyenlően tisztelni fogják. — Mind a szabad alkotmányban, mind a terhek egyenlőségében, mind az úrbér megszüntetésében, mind azon kárpótlás iránt, melyet az állodalom az úrbéri javadalmakért nyújt, minden a magyar koronához tartozó népek egyetértenek, és ez érdekében olvadnak össze; — azon egy, mi iránt egyet nem értenek, azon egy érdek, melyben összeolvadni vonakodnak, az, mi eddig is közös törvény, közös haza és közös korona mellett Magyar- és Horvát-ország lakosai között különbözőést okozott: a Nyelv és Nemzetiség. — Értsük egymást a Nemzetiségre is, és legyünk egyek egy hazában, egy törvényben és egy szabadságban. A historia, melynek lapjai harcban békében közösek, legyen jövőre is könyve a testvéri szeretet bizonyosságainak a magyar és horvát-nemzet között, mint hajdan a Zrinyek a Frangepánok

exposcit aequalitas, plenarium sortientur effectum; fundamentum sub praesentibus Comitibus positum, adeo firmum est et amplum, ut aedes, intra quarum tutos parietes integra natio aequae ac singillativa ejus membra commodum capiant locum, recipiat; Aedes has extruere, futuris temporibus relictum manet quidem; quo tamen eadem consistentiam nanciscantur, unione animarum opus est. — Corona Hungariae diversas unione complectitur nationes, quae ad erigendas amplas constitutionales aedes adjutrices praestabunt operas. — Constitutio autem libera, communio onerum, abolitio urbanarii, indemnisatioque beneficiorum urbanarium, quae omnia ex una eademque legislatione profluunt, prout et institutiones; quae ex his promanant, respectu populorum, sub praeacta Corona Hungariae unitorum, ita solum proficuae evadere possunt, si populi hi, quos nunc fata corona ad invicem jungit, unius ejusdemque hujus legislationis auctoritatem, non secus et ipsam coronam, qua Status Hungariae symbolum, pari fuerint veneratione prosecuti. — Tam in respectu constitutionis liberae, et aequalitatis onerum, quam et quoad, abolitionem Urbanarii, indemnisationem item beneficiorum urbanarium ex parte Status praestandam, omnes, quos Corona Hungariae sub se complectitur gentes communem foveant sensum, hocque in puncto poenitus coalescunt. Unicum, in quo discrepare videntur, in quo coalescere recusant, quod hactenus quoque inter Hungariae et Croatiae incolas, penes legem, patriam, coronamque communem, differentiam causaverat, lingua et Nationalitas est. — Ast, mutuum relate ad etiam Nationalitatem fovere intellectum, atque in eadem patria, eadem lege, eadem libertate uniri proderit! Historia, cujus tabulae rerum, pace belloque gestarum, Hungaris et Croatis communes sunt, sit et in futurum testis fraterni illius inter hungarum et

idejében volt; ne engedjük, hogy a kaján irigység és gonoszok fondorkodásai alaptalan féltékenység lappangó tüzenél dülő lángot bújtsanak, mely mind a két hazát örökre meg emésztheti. Járjuk le együtt és karöltve a sors végzetét; egyetértve erősek leszünk, egymás erejével; egyet értve boldog lesz a két nemzet egymás kölcsönös boldogítása által! — *A törvényhozás ünnepélyesen kijelenti, hogy azon kapcsot, mely által Horvát-ország és Magyar-ország egyesülve vannak, nem abban keresi, hogy a horvát honpolgárok nyelve a helyhatósági közigazgatás köréből száműzetvén, helyette a magyar állittassék. — Kijelenti, hogy valamint eddig czélja sohasem volt: horvát-ország lakosainak nemzetiségét és nyelvét elolvasztani, úgy ezen nemzetiséget és nyelvet, mint a horvát honfiak eltulajdoníthatlan sajátját, most is tiszteli és épségben meghagyni óhajta. — A kapocs, mely Magyar-országot a Részekkel egyesítse: közös szabadság, közös törvényhozás, közös főkormány, közös király. A törvényhozás azon szabadságért és jólétért, mely Horvát-országra Magyar-országra közösen fog kiáradni, kívánja: hogy a kapocsnak nemzetisége magyar legyen, és elvárja, hogy ezt a horvát hazafiak önként is ismerjék el. — A miniszterelnök megbizatik: hogy az ország Rendeinek ezen érzeménnyeit a kapcsoltrészekben, egy különösen e czélból kibocsátandó körlevél által érthetően és a nép fogalmaihoz is alkalmazva, a kapcsoltrészek honpolgárainak nyelvén is tegye közhirűl. — Ezen határozat 1848 eszt. april 6-án tartott Országos ülésén*

croatam gentem amoris, qui quondam temporibus Zrinyiorum et Frangepanorum vigit! — Nec patiamur, ut propterea invidia, perniciosaque malitiosorum molimina, penes gliscentem infundatae zelotypiae ignem, flagrantem concitent flammam, unita haec Regna in perpetuum consumpturas! Percurramus simul et fraterne juncti metam, quam sors nobis praescripserat; uniti fortes erimus, mutuis viribus; felices ambae gentes, mutuo prosperitatis vinculo! — Ex parte legislationis solemniter declaratur, vinculum, quo Croatia Regno Hungariae jungitur, non in eo positum haberi, ut lingua concivium Croatarum ex phaera administrationis municipalis propulsa, eadem hungarica substituat; — quin imo, prout hactenus abolitionem linguae et Nationalitatis incolarum Croatiae pro scopo nunquam habuit, sic eandem, qua inalienabilem Croatarum proprietatem, pro praesenti quoque veneratur, porro tutas et intactas esse cupit. — Vinculum potius, quo partes Hungariae junguntur, eadem libertas, eadem legislatio, commune regimen supremum, ac unus idemque Rex constituat! Pro libertate tamen ac prosperitate, in Regnorum Croatiae ac Hungariae ex aequo promanatura, eadem legislatio desiderat: ut nexus coalitionis hujus nationalis hungaricus sit, ac hujus spontaneam ex parte concivium Croatarum agnitionem sibi pollicetur. — Haec sunt Concives charissimi, quae vobis, nutu Comitiorum, vi muneris mei declaranda duxi. Haec sunt, quae patria, commune bonum, salus reipublicae, ac fiducia per gentem Hungaram in Vobis locata, exposcunt. Haec sunt denique, quae ad fovendam mutuam inter gentes, sub aegide Coronae Hungaricae decursu tot saeculorum socias et amicas, harmoniam, plurimum conferunt. Vestrum est, justae huic expectationi prompto respondere animo, ac lauream gloriae et virtutis, quae nationes, sub Corona Hun-

felolvastatván, mind a t. Kk és Rk, mind a M. fő Rk által is jóváhagyatott. Olvasta s kiadta *Ghyczy Kálmán m. k.* ítélmester.

garica unitas, longa saeculorum serie ornat, vestro fraterno amore et sincera cooperatione, in futura quoque tempora ab omni labe immunem, florentemque servare. Posonii 10-a aprilis 1848. Comes Ludovicus Batthyány mp. Praesidens Ministerii.

Ha a februári forradalom ki sem üt — miként igen helyesen jegyezte meg *Kemény Zsigmond*¹⁾ — a horvát Magyar-országgal viszonyát több vagy kevesebb küzdelem után, nemzeti alapokon rendezte volna. S a Dráván és Száván túl fekvő vidékek irodalmuk által szakítottak a multtal. Ki tulajdonított volna 1835-ben fontosságot ama szeszélyes vállalatnak, melynek célja vala a déli szláv dialectusokból egy szabályos irodalmi nyelvet állítani össze? Pedig *Gay Lajos* és vörös sapkásai valának, kik a magyar törvényhozásban nyilatkozott szellem ellenében a neologismus zászlóit tűzik ki; — *Gay* vala, ki, hogy a kis Horvátország tekintélye nagyobbodjék, gyámolítva a protestantismus behozatalát rettegő papság által is, a sajtó útján behozta az „*illyr*” nevet. A Magyar kir. Helytartó-tanács által, mely ha valaha, ekkor igazán felfogá hivatását, ismételve feleletre vonta az akkori könyvbíráló zágrábi akadémiai tanárt, ki a magyar nemzet ellen, melynek ő is született fia, a legbotrányosabb munkák és hírlapi cikkek engedélyezése által nyújtott segéd kezét²⁾, melyekben tervezett „*Nagy Illyria*” magyar-ország kellő közepeig vala kiterjesztendő³⁾. — Ez vala kezdete az 18³⁴ %-ki Ország-gyűlés alatt már politikai tüntetésekben nyilatkozott *illyr* mozgalmaknak. — 1839. decemberben tartott Zágráb megyei közgyűlésben legelőször nyilatkoznak, a veszélyben forgottaknak mondott helyhatósági jogok vé-

¹⁾ i. m. 28. l. — ²⁾ Az általa engedélyezett számos irodalmi dolgozatok közül csak azt említi fel, melynek engedélyezéseért úgy maga a feleletre vont Censor felsőbb helyről komoly rosszallást nyert, mint szinte annak alaposan gyanúsított szerzője is nyomozás alá került; — értjük a legfelsőbb helyen rosszszallott „*Davoria*” *illyr* marseillaise — *illyr* harci dalt. — ³⁾ „*Danicza*” *Gay Lajos* szerkesztette hírlap 1836-ki 18 sz. — Ugyan e lapnak 1835. dec. 6-ki számában ezeket írta *Gay*: „Europát egy üdő szűzzel szokták összehasonlítani. Első pillanatra látjuk: miként e szűz egyhárom szögű lantot tart kebléhez szorítva. Ezen lant a régi korban természetes, kellemes, kedves hangzatú volt, midőn a kellőleg rendezett húrokat még kellemetes légmozgások rezegtették. Azonban rögtön borzasztó vihar kerekedett délről és nyugodtról, majd kelet és északról, a húrok lehangeltek s a kedves hangok elenyészének. Europa ezen lantja: *Illyria*, egy háromszög *Scutari* Varna és *Villach* között. A lant lehangel, összehangzástalan húrjai pedig: *Karinthia*, *Görz*, *Istria*, *Krain*, *Stayer*, horvát-, dalmát-, tót-ország, *Ragusa*, *Bosnia*, *Montenegro*, *Herczegovina*, *Serbia*, *Bulgária* és alsó Magyar-ország.”

delmére számos szónokok, kik a nap estéjén „Zsivio“ kiáltások közbeni éjizenével tiszteltettek meg azon ifjúság által, mely csakhamar — 1840-ben — egy halomra rakott magyar nyelvtan könyveik alá tüzet rakott¹⁾. — S az 1841-ben tartott Kőrös megyei közgyűlésben legelőször tűntek fel az utóbb nagy szerepet játszott szurkák, holddal, csillaggal jelelt vörös sapkák és szerb szarúk. A hatalmaskodóvá lett illyrpárt ugyanis jelképeül — szerinte: „Nagy Illyria“ czimereül egy csillagot, s ez alatt fekvő irányban félholdat választott, s „Aula est pro Nobis“ közbeszéddé lett devise alatt²⁾ gyakorlá a magyar párt irányábani rakonczátlanságait. E párt ellenében a horvát-nemesség magva, gr. Draskovics Sándor vezetése alatt egyesültek, horvát-oroszának csaknem összes földbirtokosai — kezdői az 1841-ben alakult — s czélul magának az illyrismus és panslavismus terjedése gátlását kitűző horvát-magyar-pártnak, az illyr párt részéről „magyaromnak“-nak, később „magyarón“-oknak csúfosan elnevezettnek. — A mouldott év végefele mindkét párt határozottabb színt kezdé magára öltetni, egymás irányábani élénkebb s egymást annál erősebb válaszlakként különböző mozgalmai által; — 1842. majus 31-én Zágráb megyei tisztújítás vala tartandó; — hiteles adatokból meritett történetét adjuk a következőkben: martius 13-án főispán Zdenchay Miklós elnöklete alatt ugynevezett Anterestaurationalis közgyűlés ellőzte meg; mellyben — mint másutt is szokás vala — a tisztújítás rendes menete, erre alkalmas helyiség, kihágások eltávolítása, kicsapongók büntetése s egyéb hasonló, elintézését szükséglő, tárgyak felől folyt a tanácskozmány, a nagyobb számmal egybegyűlt Kk és Rk-nek egymás irányábani túlheves kitörései közben, végül azon megállapodást eredményező: miszerint a megyeház terem szűk volta miatt, a tisztújítás az országház tág udvarában lesz tartandó, a netalán kicsapongók közkereset alá veendő, s a tisztújítás nem szavazás, hanem felkiáltás útján fog eszközöltetni. — Eme közgyűlés után a martius 31-re kitűzött tisztújításig lefolyt időszakban a nemességnek „illyr párt“ nevet sajátított egy része, minden személyes érdekeltes nélkül, szövetkezve, tagjai számát részint ígéretek — részint felfogadások által szaporítani igyekezett; e czélból ismételve különböző helyeken tanácskozmányokat, s gyűjtögetve pénzeket; — és hogy az elkülönzésnek, illetőleg szövetkeződs-

¹⁾ Ueber Beginn, Fortschritt und Werth der illyrischen Literatur. 1840. —

²⁾ Bogovič Imre: Politische Rückblicke in Bezug auf Croatien. Agram 1861. — 2-ik kiadás 64. l.

nek, ismertető jele is legyen: a már említett félhold — s csillaggal ékitett vörös sapkák nemcsak ingyen osztogattattak, hanem azok viselésére sokan a nem akarók közül, kényszerítettettek is; ezen kívül parasztos szabású, vörössel körülszegélyezett barna szurkák, (szűr) viseltettek. — Az ekként lehetőleg minél nagyobb számra növesztett illyrpárt a tisztújítás előtti napon a Fuchsféle kertbe szállásoltatott éjjelezésre. Este a főispán, rokonát: Jozipovichot, a 'Túrmezeiek grófját magához hivatván felkérte: bírná reá pártját, hogy másnap a tisztújításra fegyver nélkül jelenne meg, részéről szinte igérvén hasonlót kieszközölni a másik részénél. Azonban az illyrpárt főnökei meggyőződve a felől: hogy itatás, korteskedés s pénzbeli vesztegetés által összezsúfolt serege még mind kevés számra kiküzdeni terveit; többen közölők nagy sebbel kocsira vetvén magokat Maximirba hajtottak, az azon felől városba jövő, csaknem egészen a horvát magyar párthoz csatlakozott szentiványi nemeseket magukhoz csábitandók. Itt folyt az első vér! Egy szentiványi nemes ugyanis, a reá erőltetett holdas és csillagos illyr sapkát magától eltasztván, ezért egy feldühödött illyr kardja által megvágatott. A vér látása dühbe hozá a szenvedélyeket; a horvát magyar párt köznemesei lábbal taposák s fogaikkal tépegeték szét a vörös sapkákat. Egész éjen át váltva új meg új összekoczanásra került a dolog; a cassino ablakai beverettek stb. Az illyrpártnak mondott tanyájára éjközben oda érkezett Gay Lajos felolvasá a főispántól nyert másnapi sorozatát a jelölteknek, s a többi közt azt is mondá: miként a főispán oda nyilatkozott volna, hogy nem barátja annak, ki vörös sapkát nem visel; s számosan látták: miként a tisztválasztási nap hajnalán, reggeli 5 óra előtt, 20—30 nemes szokott öltözetben a főispánhoz vezetettet, tőle vörös sapkákkal ékitve visszatérő. Másnap — majus 31-én — 8 órára lévén kitűzve a tisztújítási közgyűlés kezdete, azalatt, míg 7 óra tájban az előbbkelő nemesség a főispánnal együtt — ősi szokás szerint — a szentegyházba időzék, különféle nemesség az országház udvarába bevonulván, a főispán s előbbkelők számára eleve készített sáturnak jobb oldalfelőli részén, alig néhány helynek az előbbkelők részére üresen hagyásával, a többi székeket és padokat elfoglalá, különben magát ép oly csendesén s zaj nélkül, mint érkezék, békesen viselő. Ezen nemesség a túrmezei, szentiványi és sashinovai volt, kikhez más úgynevezett egy telkű, s részint szegényebb sorsú, részint tisztesebb osztályú nemesek, mindnyájan tisztesen öltözöttek, is vegyültek, csak kevesen közölők viselvén kardot oldalaikon, a többiek mind fegyvertelenek; — a tanácskozási asztal legalsó végén állott s idestova járt Piszachich nevű vezetőjük által békes

türelemre figyelmeztetvén. — Csakhamar nagyobb zajjal, künhagyott zene kíséretében vonúlt be az udvarra a nemességnek többnyire szurkába öltöztetett s a mondott vörös sapkával ékitett másik része, a sábornak balfelén megállapodó; s miként a másik — úgy elnevezett „Turópalyai“ részénél csak kevesen valának karddal ellátva szemlélhetők: akként ez — a most beérkezett — úgy nevezett „illyr párt“ beliek majd valamennyie fegyver, kard, tör- s handzsár késekkel valának ellátva; — ezen a másiknál számra ha talán nem kissebb, de semmi esetre sem nagyobb rész, a híres újságíró Gay Lajos, károlyvárosi kapitány Szmen-drovác és bizonyos Popovich nevű — mintegy vezérek által katonai rendállásba helyeztetve — szinte miként a másik rész Piszachich által — Gay Lajostól csendre békére intetett. Mindemellett mégis ismételve valának hallhatók ezek részéről a másik pártbeli nemességet haza áru-lóinak bélyegző kiáltások. Mikre a másik rész, az ismételve nevezett Piszachichnek saját híveit buzának, a vörös sapkásokat konkolyinak elnevező nyugasztaló intései által mindegyre békén tartatott; — s a kedélyek mindkét részről nyugodtan maradtak mind addig, míg a főispán a szentegyházból, több előbbkelők kíséretében megérkezett; de alig foglalhatá el elnöki székét, midőn a vörös sapkások, a jobb oldalfelőli nemességet helyéről kiszorítandók, kivont kardjaikkal kezdék kezeit azok-nak, kik a másik részen fegyvertelenül székeiket védelmezik, minden emberiségrei tekintett nélkül, vagdalgatni, miglen azok, magokat magasra emelgetett székeikkel sem képesek védeni, szaladásban keresének menedéket, a vörös sapkásoknak gyilkoló szereitől üldöztetve, az udvart egészen oda hagyni kényszerítvék. Sokan még ezen kívül a sz. Márk piarczon is üldöztettek, míg mások a mindkét nembeli számos nézőktől elfoglalt ország ház felsőbb emeleteibe vonulásuk közben, az üldözők által az udvar felszaggatot kövezetével dobáltattak, mire a hirtelen távoznai nem képes, főleg női néző vendégek, isszonyú kiáltozásai következének. E közben, míg ez embertelenségek történtek, a főispán a nélkül, hogy a megzavart rend visszaállítását csak egy szóval is megki-sértette volna, a körülötte állók hallattára horvát nyelven ezeket mon-dva: „én nektek nem restaurálok, restauráljatok magatoknak“ az elnöki székéhez közeli kissebb lépcsőzeten, azon kevés számúaktól, kik a tisztesbek közül elnöki székét környezék, kísértetve, a gyűlést odahagyá s a szobák egyikébe vonúlt, itt egy igen hiteles tanú bizonyítványa szerint, a már írásai között készen volt katonai segélyezésérti megkereső levelet aláírván, maga illetőségéhez elküldötte. — Ez alatt mindenfele elterjesz-tetvén: hogy a gyűlés eloszlattatott, és hogy a tisztújítás ez úttal nem

fog megtartatni; — mi különben eme tragicus jelenet természetéből folyt — Broglievich ügyvéd, mint a tisztújítás alkalmára főispánilag ki-nevezett tisztü ügyész a megyei nemességnek kijelentette: hogy a tiszt-
 újítás megtartatni nem fog: Mire a helybenmaradott vörös sapkások által szétkergetett nemesség legtöbbnyire szállására tért, a türmezei s többi közsorsú nemesség pedig, biztossága végett távolabb helyekre el-szórakozott; s csak azok, kik a további események látása vágyától ösztönöztetve, magyar ruháikból kivetkezetten, sz. Márk piarczára visz-szatértek, és az elég későn megérkezett katonaság s városi polgár őrsereg által az országház belsejébe vagy épen nem, vagy nehezen be-eresztettek, bámulva hallani kényszerültek, hogy a tisztújítás, mely meg-nem tartandónak lön kihirdetve, az udvaron tényleg még is meg-tartatik. — És ez valóban az 1723. 56. t. cz. ellenére megtartatott. A főispán ugyanis, miután az említett nemesség szétkergettetett, az ország-ház ablakából az udvarra, a tisztújítás helyére lenézvén, az itt egyedül látott vörös sapkásokat horvát nyelven eme szavakkal szólította meg: „üdvözlégy testvérek! akartok-e tisztújítást? mire az egyérzelmű jelen-voltaknak igenlő felelete „zsivio“ kiáltásokban válaszolván, ugyan csak horvát nyelven azt kérdé tőlök a főispán: „békesen lesztek-e? — ha békesen lesztek: úgy megtartom nektek a tisztújítást.“ És midőn a főispánnak eme intése is igenlő zajjal fogadtatott, a főispán tüstént le-ment az udvarra, s kevésbé várva: míg a katonaság magát az udvar-ban elhelyezé, a gyűlést megnyitá; de minthogy az alispánok egyike sem vala jelen, először ezekért, hogy a szokáshoz képest, viselt hivata-laikról lemondhassanak, küldeni kellett. Kiknek megjöttével s hivata-laikról lemondásával a tisztújítás megkezdetett, s a másik félnek csak ön-kéntes nézőkül jelen volt igen csekély számú egyénei legkissebb befolyása nélkül, a vörös sapkások tömegének egyhangú felkiáltásai folytán, a legrövidebb idő alatt akként lön bevégezve: miszerint az említettek: Gay Lajos az elnöki szék közelében emelkedettebb helyen, a károly-vá-rosi kapitány Szmendrováz pedig, az asztal alsóbb részén, szinte emel-tebb helyen állva, a hivatalokra kijeltek sorozatából megválasztandó-kat ujaikkal jelezék, és ekként a mind egyre egyhangúlag meg válasz-tottak, és ezzel egyezőleg a főispán által hivatalaikban megerősítettek, hivatali helyeiket a nekiek oda nyújtott vörös sapkának fejükre illesz-tésével azonnal el is foglalák, a vörös sapka által mintegy megkoroná-zottak. — Bevégeztetvén ekként a jelenvoltak által a tisztújítás ténye, a főispán horvát nyelven tartott beszédében, egyebek között, az irányában tanusított bizalomért, és ezen nehéz tisztújítási ténynél — miként kifeje-

zé — hősi segélyezésért, köszönetet mondvá, egyuttal azon óhaját nyilvánítá: hogy majdan, 3 év elteltével, még nagyobb vagy legalább hasonló erélylyel ismételtethessék a tisztújítás. S most az ülésből, az illyr czimmerrel felékitett zászló elővitele mellett, az érintett Kk és Rk kíséretében, ismét a szentegyházba ment, honnan a jaszkaiknak „nek se hraszti zsako mala“ dalt játszó zenéje mellett — mint szemlátók állíták — vidor kedélyű kinézéssel, szállására tért vissza, hol ismételt „zsivio“ kiáltások s a zászlónak hajlongasztatásai után, kísérlőinek az ekként irányában tanusított tisztelet- és bizalomért újlag köszönetet mondott; — az illyr párt pedig a helybeli tábornokot (Nugent) hasonlólag megtisztelvén, ugyan ezeket Gay Lajos szállása előtt is ismételé; — mindezeknek, mintegy a dicsőségesen túl élt napnak emlékeül, az éjfélen túl kiányújtott esteli nagyszerű fáklyás menet vetvén véget. —

Ez volt első eredménye a párt-viszálynak, mellynek következtén a horvát magyar párt elhatározá a megye gyűlését mind addig meg nem látogatni, míg legfelsőbb helyre benyújtott sérelme orvosolva nem lesz; — a törvénytelen tisztújítás ellen óvást adott be a megyénél, a magyar udv. Kancelláriánál s a zágrábi káptalannál; ezenfelül jun. 20-án 1700 választó által aláírt kérvény nyújtatott be a felségnél azt kérő: méltóztatnék a tisztújítási kihágások megvizsgálása végett királyi biztost kirendelni; — s csakugyan július 25-én a verőczei főispán: Siskovich József lön kiküldve; az illyr párt azonban eleve már jun. 1-én tartott közgyűlésében határozatot hozott, melly szerint mindenki, rang különbség nélkül, ki a tisztújítás megsemmítése felől, avagy az illyrismus ellen merne szólni, elfogattassék; — utóbb pedig aug. 24-én, hogy a tisztújítás elleni óvást aláírók közkereset alá vonattassanak; — de eme mindkét törvénytelen határozatot az 1844-ki martius 12-én kelt Kancelláriai rendelet megsemmisítette. Valamint már előbb — 1842-ben — egy másik rendelete a Kancelláriának, Zágráb megye azon határozatát szinte eltörlötte, melly Siskovichnak királyi biztossá kinevezése ellen óvást tett. Sőt 1843-ki januárban váratlanul lepte meg egy l. f. kézirat az illyr pártot, melly az „Illyrismus“ „Illyrium“ elnevezéseket a legszigorúbban eltiltá. —

Siskovich kir. Biztos 1842. october 1-én érkezett meg Zágrábba; a pártok kibékítésének sikertelen megkísértése után, a horvát magyar párt vádirata nyomán kihallgatván a tanúkat, s 1843 elején a vádpontokat a vádlottakkal közölván, beadá a magyar k. helytartó-tanácsához, halmaz vallatási iratokkal kísért, jelentését, tudtunkra a kérdéses zágrábi tisztújítás irányát határozottan eme szavakkal kifejezöt: *non fuisse*

hic conflictum personarum munia Comitatus appetentium, sed pugnam principiorum certam politicam lendentiam habentium“ — minek folytán tett felterjesztése a magyar kir. helytartó-tanácsnak — ha talán nem nyert is teljes terjedelmére nézve legfelsőbb elfogadást — eredményezé még is azt: hogy ha bár az önkénytesen eljáró főispán irányában nem lön is alkalmazva az 1536. 36 t. cz. teljes szigora: főispáni méltóságától — noha csak 1844 elején — elmozdítatva, azt: mit tartott tisztújítását berekesztő szavaiban oly igen óhajtott: 3 év elteltével újabb tisztújítás tarthatását, maga részéről többé nem valósíthatá.

Ezek közben gr. Haller Ferencz horvát-országi bánnak kinevezetvén 1842. octob. 16-án ünnepélyesen beigtattatott; s 1843 april 22-re a horvát-tót-országi tartományi gyűlést hívta össze, a magyar — 184 $\frac{1}{4}$ -ki ország-gyűlésre küldendő követek választása s ezeknek adandó utasítás elhatározása végett. — Az igen nagy számú horvát magyar-párt már ekkor erősen felfegyverkezve jelent meg; mire a bán a választás napján tanácskozmányt tartott, s ez elhatározá az egész ügynek a felséghezi felterjesztését és a választás elhatározását. Azonban miután a horvát-magyar párt elszéledt, a követ választás april 24-re elrendeltetett; mi ellen a horvát-magyarpárt maradéka, hivatkozva alkotmányos jogaira, ekként tiltakozott:

„Excellentissime ac Illustrissime Domine Comes Bane! Excelsi Proceres II. SS. et OO. Non sine intima animorum nostrorum consternatione experti sumus, quod generali Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae Congregatione pro 22-a currentium praefixa existente, dum pro tali SS. et OO. copiosissimo numero Zagrabiam pridie convenissent, in servata pridie seu 21-a aprilis conferentia banali tales rumores sparsi fuerunt, ac si idem SS. et OO. nescitur qualem excessum, quoque scopo patrare in animis haberent, dum porro ipsa hora, pro congregatione praefixa jam jam apropingvasset, quamvis iidem SS. et OO. partim in domo regnicolarum, partim in foro S. Marci pacifice constituti, nec quidem domum Comitatus, multo minus salam pro congregatione destinatum subingressi fuissent, aut vel minimum excessum commisissent, eo tamen non obstante, nonnulli ex SS. et OO. ad numerum 50 vix ascendentes, sub ductu Excell. D. Episcopi Zagrabienensis Exc. D. C. Banum, ne sessionem servet, interpellaverint, atque cum laesione connati juris bonae existimationis reliquos SS. et OO. certe numerum mille transcendentes, de tentaminibus his nihil scientes, coram sua Exc. banali adeo plane denigraverint, ut ob metum alicujus excessus sessionem non servaverit, sicque terminus praefixae congregationis exspiraverit, dein autem horis pomeridianis ejusdem 22-ae aprilis in conferentia caeteroquin extra locum po servanda congregatione destinatum, in sala, utpote Tabulae Banalis servata, cui nonnulli ex nobis quoque intervenerunt, conclusum fuerit, ut suspiciones contra SS. et OO. eidem conferentiae non intervenientes infundatissime motae ad b. suae Majestatis S. aures perferantur, et circa modum servandae congregationis SS. et OO. illos, quos minima minoritas in con-

ferentia congregata gregarios compellavit, a congregatione an arcendos vel non arcendos altissima inviatio expetatur; et quia in apposita sub ipsa conferentia per Magn. D. Regni Protonotarium remonstratione coalitio ex toto eadem die procurari nequisset, continuatio conferentiae ejusdem pro 23-a currentium hora matutina 9-a dilata exstiterit, in hac vero illi iidem, qui 22-a hora 7-a vespertina adhuc tam grandia pericula metuebant, ut plane a sua Majestate S. contra talia remedium decreverint, 23-a hora 9-a matutina nulla idmodi pericula adfuisse ipsimet recognoscentes, suam Exc. banalem interpellaverint et permoverint ut 24-a congregationem continuare dignetur, cujus tamen continuatio impossibilis est, cum initium non praecesserit, et multi ex SS. et OO. utique talem consiliorum mutationem intra unam noctem subsecuturam non praevidentes horis antemeridianis diei 23-ae ad propria rediverint. — Hinc ne Nos infra-scripti remanentes et de praevia consiliorum mutatione informati jura reliquorum SS. et OO. qui ad propria rediverunt, convellere velle subsummamur, isthic coram Exc. Vestra, Excelsis Proceribus et II. SS. et OO. in forma sollemnis Protestationis declaramus, quod juribus absentium tanto minus derogare velimus, quo certius est, quod intermedio tempore pro die hodierna alii SS. et OO. qui die 22-a aprilis isthic nec visi fuerint, horsum confluerint, adeoque non tantopere gravis suspicio, quantopere certitudo adsit, omnia illa, quae suae Exc. banali praefigurata erant, pericula, per nonnullos sectae illyricae adhaerentes, ex secundis sibi finibus, adque interea temporis illos SS. et OO. qui pro termino 22-ae aprilis non comparendo juri suo ad electionem Ablegatorum prima die ex vetusta consuetudine et ipsarum banalium litterarum tenore suscipi debentem conquerendi in facto renunciarunt, horsum perducendos conficta fuisse. — Declaramus porro, quod contra omnem ignobilium credentialibus haud provisorum influxum ita et contra ipsam Ablegatorum electionem, ita contra praetensivos Comitatus Zagrabienis Ablegatos, instructionisque dietalis elaborationem sine nobis et illis SS. et OO. qui praevia modalitate elusi domum abiverunt, tam nostris, quam et illorum nomine sollemnissime protestemur, novumque Congregationis terminum praefigi petamus, ea quae juris sunt, generaliter reservando. Zagrabiae 24. aprilis 1843. Exc. Vestrae, Exc. Procerum et II. SS. et OO. humillimi C. Alexander Draskovich mp., C. Antonius Erdödy mp., C. Vilhelmus Orsich mp., B. Georgius Rauch mp., B. Levinus Rauch mp., Nobilis Antonius Jozipovich mp., Nob. Carolus Jellachich de Buzin mp., nomine quoque suae consortis natae Comitissae Sermage; Nob. Thomas Mattachich mp., Richardus Jellachich de Buzin mp., nomine etiam suae Consortis Baronissae Gallenfels, Nob. Alexander Kovachich mp., Nob. Ferdinandus Pucz mp., Sedrialis Assessor, Nob. Joannes Terputecz mp., Nob. Josephus Tucich mp., nob. Petrus Tomassich mp., Sedrialis assessor. Nicolaus Stojanich de Selin mp., Ludovicus Mixich de Alsó Lukavec mp., Nob. Daniel Farkas mp., Nob. Stephanus Kooosz mp., Nob. Stephanus Paulekovich mp.“

de mind hiába! A követválasztás megtörtént, s követekül az illyr mozgalom élén állott 3 férfiú: Busán Hermann a főrendi — Klobucsarics Károly s Osegovich Metell választattak meg, s a hason szellemű utasítás egyik pontja megtiltá a követeknek a magyar-ország-gyűlésen magyar nyelven fel szólalhatást. — És eme kihívó végzés eredményezé az

1844. II. t. cz. 2-ik §-a hozatalát, azt tartalmazót: hogy a magyar-ország-gyűlésen 6. év eltelte után csak magyar nyelvű előadások engedtetnek meg. — A posonyi ország-gyűléshez is beadatott gr. Draskovich Sándor s több mások, összesen 438 név aláírásával ellátott panasz folyamodvány az említett követ választó tartomány gyűlés ellen; mely így szólt:

„Tekintetes Karok és Rendek! Jozipovics Antal türmezei gróf s követ küldői részéről hitelesen előadott panaszából tudva lesznek a tek. Kk. és Rknél azon önkényes tények, — melyek szerint a horvát-országi követek az ezret felülhaladó nemesség elmellőzésével s kijátszásával, és így a választási jog szabad gyakorlata csonkításával s sértésével csak alig ötvenre menő nemesek közbejöttével törvénytelenül választottak. — E sérelem orvoslása végett folyamodtunk mi alólirottak a tek. Kk. és Rkhez, megbízván a fentnevezett Türmezei érdemes követet; hogy e folyamodásunkat a sérelem tárgyalása alkalmával a tek. Kk. és Rk. eleibe terjeszsze. — De miután értettük, hogy a horvát-országi követek latin felszólalása kellemetlen benyomást, — sőt fájdalmat s ingerültséget okozott a tek. Kk. és Rknél; — nehogy hason érzelmeket gerjeszszünk a tek. Kk. és Rkben, s némű bizonyoságot adjunk a felől: hogy mi azon gúnyos utasításban, miszerint a horvát követeknek a magyar-ország-gyűlésen nem szabad magyarul felszólalni — részt nem vettünk — a latinul szerkezett folyamodásunkat rögtön visszavettük. — Minthogy azonban a sérelem tárgyalásakor az hozatott fel: mintha e sérelem nem a többség által adatott elő — kéntelennek érezzük magunkat, folyamodásunkat magyar nyelven szerkezve megújítani, és a türmezei követnek a horvát-országi követek ellen tett óvását magunkévá téve ünnepélyesen kijelenteni, hogy mi alólirottak a horvát-országi követeket törvényeseknek soha el nem ismerendjük. — Ez alkalommal el nem titkolhatjuk azon fonák állításból eredett fájdalmunkat s aggodalmunkat, mintha a nemességnek joga nem volna a tartományi közgyűlésben részt venni; ezen ferde és alaptalan állítás ellen a tek. Kk. és Rk. előtt ünnepélyes óvást tévén kijelentjük: hogy e legszentebb jogunkat korlátoztatni s zsarnokoltatni senki által nem hagyjuk annál inkább, mert nincs törvény, mely ezen jogunktól minket megfosztana; — ellenben kir. szabadalmak és törvényes szokás is e jogunk mellett küzdenek, — de hogy valóságos jogunk legyen a tartományi közgyűlésben részt venni, az ide mellékelt 3. rendbeli irományokból eléggé kitetszik. — Végre nem lesz felesleges megemlíteni: hogy ugyan azon tartományi közgyűlésben közbenjött némely visszaélések megrovásáért ő felségéhez folyamodtunk, de azon oknál fogva, mivel abba kijelentettük, hogy a követválasztási sérelmünk orvoslását az országos Rendeknél fogjuk sürgetni, — ő Felsége az ország-gyűlésen teendő intézkedés tekintetéből mi rendelkezéseket sem tett; megegyezett tehát koronás fejedelmünk, hogy sérelmünk az ország-gyűlésen orvosoltassék. — Ezeknél fogva esedezünk a tek. Kk. és Rknél, méltóztassanak jogaink gyakorolhatását kegyelmesen kieszközleni s a türmezei nemesség részére tett felírást részükről is pártolni, — alázatos üsztelettel maradván a tek. Kk. és Rknek Zágráb Julius 20-án 1843, legalázatosabb szolgálai gr. Draskovich Sándor és több összesen 438 névaláírók.“

Mindezek azonban mitsem eredményezének! Zágrábban 1843 dec. 9-ére megyei közgyűlés hirdettetett; e nap előestéje s éjjele a legbotrányosabb jelenetek előidézésére használtatott. A horvát-magyar párt ak-

koriban Pozsonyban időzött túrmezei gróf házát, — az illyr párt pedig a löveldét s az úgynevezett paradicsom-kertet választák szállóhelyül; — az utóbbi helyen szállásoltak december 9-ke hajnalán már elfoglalták a megye házát, s a serfűző útca csaknem minden házát, melyeknek minden kapuja mögött felvegyverzetek rejtőzének, mások a Márk piarcsi házak padlásaira lopództak, még olyanok is valának, kik a toronyba másztak, innen, ha kellend, köveket szórandók. — A horvát-magyar párt, a túrmezei gróf lakából több mágnás s fő úr által vezéreltetve, megérkezik a megye ház kapujához, s itt azon kérdéssel fogadtatva „mit akarnak itt ellenségeink?“ — az adott válaszra, hogy nem mint ellenség, hanem mint nemesek állanak itt a közgyűlésben részvételi jogukat gyakorlandók — az illyrpárt egyik vezérének „hurrah“! kiáltó jelszavára egy fűty s egy pisztoly elsütés következék; — egy második lövés a megyeház ablakából, — s a serfűző útca megnyílt házai kapuiból nagy számú illyrek rohannak elő pisztolyok- s puskákkal fegyverezve; még az iskolás gyermekek is köveket dobálnak. Ekkor a köznemesek rögtön kardot rántanak, s agg vezérük feléjük kiáltván „barátim! most vagy soha“! mint dühödt oroszlánnyok rohanának a vörös sapkásokra, kik néhányszor a Márk egyházat körülfutván, s fegyvereiket ijedtükből elhányva szaladásnak erednek, s véres nyomokat hagyva magok után a közel tuskaneczi erdőbe menekültek. — A Megyeház kapujára szegzett hirdetés tudatá a közgyűlés elhalasztását. — Az 1500 nemes aláírásával ellátott kérvénnyel, a horvát-magyar-párt küldöttsége Pozsonyban a nádor közbenjárását is kikérve, járult a királyi trón elé, azt eredményező: hogy 1844. februárban a főispáni méltóságot gr. Haller Ferencz bán foglalá el, s a december 9-ki események megvizsgálására Rudics József neveztetett királyi biztosul; — ki is 1844. majusban megérkezett Zágrábba, honnan csak hamar az illyrek durva bántalmai, s e között egy fia ellen intézett lövés, sietteték távozását.

1844. december 10-én Zágráb megyének tisztújítást előző közgyűlése tartaték, maga a tisztújítás 1845. januar 23-ra lévén kitűzve. E közben a párt-vetély, a szavazatképes nemességnek számát oly hallatlan arányban tünteté fel, hogy ezzel a tisztújítást megtartani teljes lehetetlen leende. Miért is gr. Haller elhalasztva a tisztújítást Bécsbe utazott utasítást veendő; — honnan martius elején visszatérvén a nemesi összeírásnak alapjául, az 1835-ki összeírást vétetni meghagyó rendeletet bocsátott közre, mi ellen a rendek óvást tévén új összeírás lön elrendelve, mellynek april 29-ki közgyűlés elé terjesztett eredménye feletti 3 napi vita után a főispán kijelenti: miként felsőbb parancs folytán e tárgy-

ban a többséget kimondania nem lehet, s erre nézve felsőbb utasításokat vár. — A bánnak nyílt őszinte vallomása főispáni méltóságától felmentését következtetére ugyan, de a kérdés megfejtése I. f. helyen alkotmányos értelemben, a horvát-magyar párt részére kedvezőleg, döntetett el, az ez iránti kir. Leirat majus 29-ki közgyűlésben hirdettetvén ki; — s a most egy bizottmánynak átadott egész összeírási munkát a július 9-ki közgyűlésben terjesztetett elő, hol is megvitatása után a tisztújítás napja 1845. július 28-ra határozatott. — A szavazók száma ekkoron 2281 volt. Alispáni jelöltek: Lentulay Benedek, Jellachich Edvárd, Modich Adalbert, Novák Ferencz, Paulekovich István és Szuvich József. Az illyrpárt Lentulayra, — a horvát-magyar Szuvichra szavazott, ennek 1289, amannak 974 szavazata. A főispán Szuvichot kikiáltja Alispánnak; ez szólni akar, de félrevonulni kénytelen a fenyegető jelek elől. Pártja által azonban vállra ragadtatik s diadallal vitetett a Cassinó épületbe. Katonaság választván egymástól a két párt hazavonulását. — E közben ifj. gr. E. pisztolyának véletlen elsülése hallátára pártja összefut, s egy házat kezd ostromolni, a katonaság vezénylő törzs tisztje felhasználja minden szónoki erejét, kér, fenyeget — mind hiába! sőt a katonaságot kezdik sértegetni. A kard-pisztolyokat s török késeket szuronyával kénytelen a sereg távoltartani magától. A Márk egyház mögé szorított dühöngők ismét előtörnek, s fegyvereikkel, bunkós botokkal a bán házat fenyegetik, egyre kiáltozva: „Balassa, Balassa! Áruló, Áruló!“ — Mi több! egy hajdani katona tiszt áll elő mondogatva: hogy Zágráb 12 ezer polgára nem fél a szuronyoktól, s hősileg meg tud halni ha kell!“ stb. Mire egy ügyvéd s költő kardot rántva rohan a szárnyon álló főhadnagyra „majd mindjárt a más világra küldök egy ily kutyát“ szavakkal felévág, de ez felfogván kardjával a csapást, az illyrt két arcvágással földreteríti. E pillanatban golyó megy keresztül a tiszt csakóján. A földről felvanszorogni törekvő ügyvéd — költő egy katona által agyonlövetik; — az illyrek most több oldalról lőnnek a katonákra, mire ezek is komolyan veszik a dolgot s az illyrek közül 17 halva, 60 megsebesülve, a katonaságból pedig 9 megsebesülve találtatott. — Csaknem ugyan ezen időben, egy másik utczában szinte véres jelenet adta elő magát. Egy illyr párti lelkész a tulsó utczába akarván hatolni, az úját álló őrkatonának mellére szegszi pisztolyát s le lövi e szavakkal: „Questa e per te!“ (ez neked) a katona társa visszatörli a merényt e szavakkal: „E questa e per te!“ (ez meg neked) s agyonlővé a lelkészt; — több halott és sebesült lepte az utcákat, mig végre a csend helyre állott. — Az illyrek egy sirba temették 12 halottukat, ezek koporsóira

e mondat vala írva: „Ma nekem holnap neked“! s a sirnál kivont kardokkal esküvék a holtak megbosszulását. — A még hiányzott tisztviselők megválasztása augusztus 2-ra halasztatott, mikoron Bedekovich Kálmán és Briglevich József választattak a szeptember 23-ra kitűzött tartományi gyűlésre követekül, nekik az is utasításul adatván: hogy azon esetre, ha ott a nemesség eldőntő szavazata kétség alá vonatnék, a követek a teremtet hagyják el s minden „róluk nélkülök“ hozandó határozat ellen óvást tegyenek. — Ez volt a horvát-magyar pártnak első határozott győzelme.

A tartományi gyűlés határnapja: 1845. szeptember 23. elérkezett; tanácskozási helyül a színházi terem jeletetett ki s korlátokkal ellátott. A bánon, püspökön s a főrendi egyénekén kívül nagy számmal jelent meg a köznemesség is, a korlátokon kívül és belül foglalván helyet. — A bán megnyitó beszéde után kinyilatkoztatá a Varasd megyei követ: hogy miután a nemességet nem a sorompókon kívül, hanem mint activ résztvevőket, azokon belül látja, utasításához képest a teremtet elhagyni kénytelen. Úgy is tön, mint monda, társával együtt. — A szeptember 25-ki ülésben a korlátok szűkebbre szoríttatván, a horvát-magyarpárt jogainak ezen csorbitása ellen felszólalt; miután azonban a bán kinyilatkoztatá, hogy ez egyátallában nem czélja, megnyugodott. És midőn utóbb az egyes törvényhatóságok sérelmeinek megvizsgálására s a tartományi gyűlés rendezésére kinevezett küldöttség tagjaiul a köznemesség és főrendüek képviselői közül senki sem lön a bán által kinevezve, ez ellen a horvát-magyar pártnak tiltakozása folytán, néhány nemes csakugyan kineveztetett, s az óvásoknak jegyzőkönyvbe igtatása is megengedtetett. Azonban ezzel a nemesség meg nem elégedvén, a türmezei gróf még azt is tudni akará: valjon a szavazatoknál a nemesség egyéni szavazata tekintetbe fog-e vétetni? — mire a bán e tárgyat illetőleg szeptember 14-én kelt kir. leirat felolvasztatását rendelé meg, melly így szól:

„Quum ad manutenendam in publicis concessibus deliberationum sanctimoniam id vel maxime requiratur, ut certus in efformandis conclusis ordo observetur, pro constanti Nostra, qua publicum bonum percharorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae Regnorum complectimur sollicitudine eo signanter directa, ut generalis eorundem Regnorum Congregatio ad diem 23. Septembris a. c. Zagrabiam indicta cum debita tractatibus gravitate et moderatione asservetur; volumus firmiter una praecipientes, ut interea, donec opus coordinationis dictae Generalis Congregationis per Fidelitates Vestras hac vice assumendum, pertractatum et altissima ratiabitione nostra confirmatum fuerit, jus voti per illos tantum, qui vel medio litterarum Banalium evocati personaliter comparuerint, vel Jurisdictionum Ablegationis munere

funguntur, jugiter exerceatur, atque ideo conclusa etiam solummodo in horum votis funduntur.“

September 26- és 29-én ugyancsak a türmezei gróf indítványozá: kéretnék meg a felség eme september 14-ki Leirat visszavételére, de az illyr-pártnak pusztá „nem akarjuk“ felkiáltozásai folytán a bán ez értelembe mondá ki a végzést; — erre a türmezei gróf felkéré a bánt, a horvát nemesség jogainak a Felség előtti védelmére, hivatkozva annak mindenkori hűségére, követelése jogosságára s a régi gyakorlatra. Semmi szó sem használván a horvát-magyar-párt oda hagyá a teremtet, tiltakozva a jelen nem létében, az immár csonka tartományi gyűlésen hozandó végzések ellen; de daczára ennek a gyűlés megálapítá a később annyi keserűségre alkalmat adott tartományi gyűlést rendező javaslatát. — Ugyan ezen tartományi gyűlés az 1791. 56. t. cikket, melly által a magyar kir. helytartó-tanács hatósága, a horvátok saját kérelmére, a kapcsolt részekre is kiterjesztetett, eltöröltetni s egy illyr helytartó tanácsot felállíttatni sürgetett; miután pedig ennek elérésére nem vala sok kilátás, azt a magyar törvényhozás befolyásán kívül, önkényleg behozatni kérte; — elhatározá továbbá: a zágrábi püspökséget érsekségre emelni s ez alá, az eddig kalocsai érsekség egyházi hatósága alá tartozott öt egyházi megyét adni. — Az ez évi octoberben tartott közgyűlésben Zágráb megye követeinek a tartományi gyűlésbeni eljárásuk felőli jelentése folytán köszönet szavaztatott ezeknek, s elhatároztatott: valamennyi magyar-oroszági megyét ügyük támogatására felhívni s megkérni: hogy a szentesítés végett felterjesztett tartományi-gyűlés rendezési javaslatától, mint a magyar- és horvát-ország törvényes egységének felbontására is irányzottól, a legfelsőbb megerősítés megtagadását kieszközölnék ¹⁾.

Ily állapotban találta az 1847-es magyar-orosz-gyűlés horvát-oroszágot; — hallgatunk az itteni események felől, csak azt említjük meg: miként az e tájban kir. tanácsossá nevezett Gay Lajos vezérlete alatt küldöttség indult Horvát-oroszágból Bécsbe, a felség elé 31 pontból állott — ezek majd mindenikében a magyar-oroszágtól külön válás szakadási hajlamot tartalmazott — kérvényt előterjeszteni, hol azonban 1848. april elején azon választ nyerte: hogy a horvát-nyelv, nemzetiség s municipális jogok épen fognak ugyan tartatni, de a Felség minden oly iránt s törekvést, melly a magyar-oroszágali kapcsolat gyengítésére célozna, mint fejedelmi esküjével is ellenkezőt, határozottan roszzsal;

¹⁾ Waschmuth W.: Geschichte des Illyrismus. Leipzig 1849. 199. l.

— oda utasítván egyszersmind a küldöttek: hogy ezen fejedelmi szót írásba foglalva Haulik zágrábi püspök- s helyettes bálnál vegyék át. A küldöttség vonakodott egykor dicsőített főpapjánál megjelenni, mivel ez a magyar-ország-gyűlésen magyarnak merte magát mondani; — s csak utóbb határozta el magát nem ugyan hivatalos küldöttségi minőségben, hanem mint magán egyének megjelenni nála a Felség kéziratát átveendő.

Meghozattak az 184 $\frac{1}{2}$ -ki törvények; — minő sok keserű megtámadásoknak levének ezek Horvát-ország részéről kitéve! azt hiszük kimerítőleg tartalmazza ama körlevél, melly Zágráb megye nevében 1861. február 14-ről hazánk valamennyi vármegyeihez kibocsátva lön; de mellynek minden egyes pontjaira hazánk solonja: *Deák Ferencz* a pesti naplónak azon évi martius 24-én 70—3336 számában, — és hazánk történelmének koszorúzott írója: *Szalay László* „a Horvát kérdéshez“ czim alatt szinte azon évben közrebocsátott röpiratában teljesen kimerítőleg a józan ész s meg nem czáfolható történelem szavaival siettek megfelelni. — Jelesen az előbb megnevezett államférfiú, különösen azon kérdést illetőleg: mellyek legyenek azon pontok, mik által Horvát-ország annyira sértve hitte magát, hogy e miatt gyűlölsége engesztelhetlen lön? a következőkben felelt meg: „Egyik, mi ellen horvát-résről gyakran kifogás tétetett: a *felelős ministerium*; de hiszen H. O. közigazgatási tekintetben előbb is a magyar udv. Kancellária, és a magyar kir. Helytartó-tanács alatt állott, s nem is akart külön közigazgatást. A felelős ministerium pedig a közigazgatási kormánysszékek helyébe lépett; lehetett-e tehát gyanítani: hogy azon ország, melly maga kívánta, hogy közigazgatása a magyar kir. helytartó-tanács alatt álljon, sőt erre nézve törvényt is akart 1790-ben alkottatni, az ezen kormánysszékek helyébe állított felelős ministeriumot nemzeti jogai sérelmének tarthassa? És ezt annyival kevésbé tarthatta Magyar-ország valószínűnek, mert Horvát-országnak az O. gyűlésen jelen volt követei Horvát-országra nézve nem kívántak a felelős ministeriumra vonatkozólag kivéltet tétetni. — A *népkepviseletet* sem nehezte H. O., mert hiszen ezt saját O. gyűlésére nézve is megállapította; azt sem nehezte, hogy az O. gyűlési képviselők számának meghatározásánál Posega, Verőcze és Szerém megyék külön emlittetnek és Horvát-ország is. Ennek oka egyedül az volt, hogy az említett megyék előbb is külön küldöttek követeket a magyar O. gyűléséhez. — Gondoskodott az 1848-ki törvényhozás a *határőrvidékek képviseletéről* is; igyekezett a magyar ministerium szabaddá tenni a határőrvidéket, és nem a magyar ministerium

volt oka, hogy se a határörvidék se Horvát-ország képviselőket nem küldött, és hogy a határörök szabadokká nem lettek. — Nem csorbitotta az említett törvény *a horvát-ország-gyűlésnek jogait* sem; és ha arra nézve: hogy H. O. a magyar O. gyűlésre nem törvényhatóságilag, hanem mint ország akarja jöendőben is küldeni képviselőit, H. O. követei az 184 1/2%-ki O. gyűlésen csak egy szóval tettek volna említést, e kívánat azonnal teljes készséggel teljesített volt. — Midőn az 1848-ki O. gyűlés befejeztetett, a magyar ministerium egész bizalommal felszólította H. O. bányát jöjjön el s értekezzék a ministeriummal horvát- és magyar-ország közdolgoiról, segítse tanácsával és közremunkálkodásával a kormányt. De a bán ezen bizalmas felszólítást visszautasította. Levelében nem aunyira H. O. nemzetiségének, önállásának, municipális jogainak állítólagos sérelmeit emeli ki, hanem főkép a dynastiának az 1848-ki törvények által sértett érdekeit hozza fel, mellyeket mint katona s hű alattvaló védeni tartozik. Elmondja, miként megtörténhetik, hogy azoknál, kikért küzdeni fog, hálátlanságra talál, de azért lovagias kötelességeihez hű marad. — Így lépett a viszály a tettegesség terére, sok vért sok szenvedést, két derék nemzetnek egymástoli elidegenítését, a hétszázados kapocs szétszaggatását vonva maga után. — A zágrábi körlevél, úgy látszik, következőkép alakítja okoskodását; horvát-, dalmát- és tót-országnak, e három egyesült királyságnak a hajdankorban teljes tökéletes önállása s önkormányzata volt. Magyar-ország és a három egyesült királyság között hajdan csak a király személyében létezett personál unio, de ezen függetlenség, ezen önállás később az idők viszonyosságai által lassanként elenyéztek s H. O. államjogai a magyar államjoggal csaknem egy testbe olvadtak; most azonban a horvát nemzet ismét visszaköveteli századokon meggyengült teljes tökéletes autonómiáját s visszaköveteli mindazt, mi Kálmán király korában fenállott. De ha ez így, sőt még akkor is, ha a multra nézve mindaz, a mi állítatik, nem teljesen állana, nem lett volna-e férfiasabb s talán nemesebb a követeléssel fellépni azon méltatlan vádak nélkül, mik ellenünk szóratnak s mik indokolva nincsennek? — Hiszen ha Horvát-országnak függetlensége és önállása — mint Zágráb mondja — az idő visszontagságai által lassanként elenyészett, nem mi okoztuk. H. O. államjogai nem a mi erőszakoskodásaink által, nem az ő ellenszegülések daczára olvadtak a magyar államjoggal csaknem egy testbe. Azt, hogy ők ily teljes önállást és függetlenséget kívánnak, csak most halljuk legelőször a zágrábi körlevélből. Követik azt az O. gyűlésen soha nem formulázták, sőt ellenkezőleg az 1848. évi O. gyűlésen a törvények alkotásában ettleg is

részt vettek. Mi által van tehát igazolva, Zágráb körlevelének azon vádja, hogy mi a horvát nemzetet a három királyságban a világ szinpadjáról kiakarjuk törölni? — Még sajátságosabb a körlevelnek azon vádja: miszerint *mi a horvátokat is, más nemzetiségeket is a török rajákhöz igyekszünk lealacsonyítani.* A magyar nemzet 1848-ban a népre és a népnek minden osztályára teljes egyenjóságot hozott be; sem néptől sem nemzetiségtől nem vett el jogokat, hanem adott kinek kinek igazság és méltányosság szerint. És ugyanazon pillanatban, midőn megtette azt, mivel az igazságnak tartozott, megtámadtatott fegyverrel minden oldalról öntestvérei által, kik harczoltak, azon meggyőződésben, hogy nemzeti jogaikért harczolnak, miket mi csorbitani nem akartunk, és ha e részben valami követelésük még volt, azt harcz nélkül is szívesen teljesítettük volna; ők azonban harczoltak, véresen és talán akaratjuk ellen más érdekekért, nyereség nélkül, polgári harczban, minek még dicsősége is mindig fájdalmas. — Ha a török rajáknak, kikhez mi, a zágrábi állítás szerint, hasonlókká akarjuk tenni az idegen nemzetiségeket, ha mondom a török rajáknak olyan politikai helyzetük volna, mint minőt a magyar törvény adott az itteni idegen nemzetiségeknek: aligha biztosabban nem állana a török birodalom, és déli Szlávia létesülhetésének reménye valószínűleg távolabb volna. Nálunk politikai és polgári jogokra nézve semmi különbség nincs a magyar és nem magyar közt. A törvényhatósági közigazgatásoknál mind a tanácskozó testületek, mind a tisztviselők választásában a többség határoz, és az határoz még a nyelv felett is, mely a köz tanácskozásokra használtassék. Mutasson valaki Európában államot, mely a területén lakó idegen nem souverain nemzetiségek iránt több méltányossággal jár el. És még is arra szólít fel minket Zágráb közlevele, hogy „tegyük szívünkre kezünket és ismerjük meg, hogy méltatlan viseletünk által a horvátok ellen vétkeztünk.“ De mi tehát azon vétünk, melyért ily bűnbánó vallomást kellene tennünk? hiszen ha a recriminációknak helye és ideje volna, szólhatnánk talán mi több joggal, de fátyolt vetve azokra, miket a múltban szenvedtünk, nyugodt lelkiismerettel nézünk a jövővel szembe. — Ismétlem, hogy mi Horvát-országot az 1848-ki törvények által nemzeti jogaiban nem sértettük; de sérteni nem is akartuk, és keserűség nélkül mondom, hogy mindazt ami 1848. után ellenünk történt, szerencsétlen félreértésnek és a felzaklatott indulatok rohamosabb kitörésének tulajdonítjuk. Nincs bennünk gyűlölet a múltért, még akkor sincs, ha Horvát-országot saját érdekeinek helyes vagy helytelen felfogása tőlünk elszakasztva, más útra vinné. — És miért nem áll ez így Horvátországban a magyar

nemzet irányában? miért van a zágrábi körlevélnek mindenik sorában gúnynyal párosult gyűlölet ellenünk? mi czélból izgatja Zágráb megye a Magyar-országban lakó idegen nemzetiségeket a magyarok ellen? még felső Magyar-országi szláv barátiunkat is, kiknek ellenünk panaszkodunk; s kiket azért, mert barátunk s testvéreink akarunk maradni, általunk elnyomott török rajáknak gúnyol? mi öröme, mi nyeresége lenne abból Horvát-országnak, ha sikerülne is ingerültséget támasztani egy országban faj és faj között, és az által nehezzé tenni egyiknek is másíknak is a kölcsönös méltányosságot? mi nem ijedünk vissza más nemzetiségű honfitársaink követelésétől, mert erős bennünk az akarat: teljesíteni mindazt, mit Magyar-országnak politikai szétदारabolása nélkül teljesíteni lehet; s megvagyunk győződve, hogy oly követeléseket, miknek teljesítése leletetlen, más nemzetiségű honfitársaink tenni nem fognak. — A melly nemzet 1848-ban elég erős és eszélyes volt, senki által, még az események által sem kényszerítve, minden politikai jogot megosztani a népnek minden osztályával: elég erős és eszélyes leszen ezentúl is arra, hogy a nemzetiségek kérdésében is igazságos legyen e honnak minden polgára iránt. — És Zágráb megye nem elégli meg, hogy méltatlan vádjaival gyűlöletet fejez ki, és gyűlöletet akar gerjeszteni ellenünk ön hazánkban is; hanem még gyűlöletessé akarja tenni a magyart a külföld előtt is, mert reánk fogja, hogy mi egy nagy államot akarunk alapítani, melly a Kárpátoktól a Balkánig, sőt talán Konstantinápolyig terjedne s melly szerintünk nem Magyar-ország leendene, hanem kizárólag magyar (magyarisch). — Pedig jól tudja Zágráb megye, hogy nem mi vagyunk azok, kiknek óhajtsaik illynemű terveken járnak; mi óhajtjuk hogy e haza erős legyen polgárainak egyetértése által, felvirágozzék jótékony s igazságos törvények alatt; de határait terjeszteni, más idegen állam birtokára vágyni, más szabad népet meghódítani akarni szándékunk nincs, még ha tehetségünk oly nagy volna is, hogy e czélt könnyen elérhetnők. — Miért akarja tehát Zágráb megye még e váddal is, mellynek alaptalanságát épen ő tudja legjobban, békés szomszédinkat ellenünk gyűlöletre izgatni, és minket oly színben állítani a világ elébe, mint a kik sajátunkkal be nem elégedve vagy veszélyes vagy nevetséges nagyravágyásból birodalmakat akarnánk felforgatni, országokat meghódítani, oly országokat, mellyek jelenleg másokéi, mellyekre, ha a sors úgy akarja, hogy mostani urokat változtassák, más hatalmasbak számítanak? — Midőn azon őszinte készségünket, hogy fátyolt vessünk a mult idők szomorú eseményeire, másrésről annyi váddal, keserűséggel látom visszonozva, nem örömet

mondom ki, de akaratlanúl eszembe jut: hogy rendesen nem a sértett fél az, ki a méltatlan sérelmet nehezen felejtí. — Ha Horvát-ország egyesülni akar, mi az egyesülést szívesen fogadjuk, ha saját nemzeti-ségének vagy önkormányzatának érdekében feltételeket akar kikötni, ha saját ország-gyűlésének hatáskörét szélesebbre akarja terjeszteni, ha a velünk közös törvényhozásban más módon, más arányban akar részt venni: mi feltételeit vissza nem utasítjuk, módosításait nem ellenezzük.“
— Lehet-e gyöngédebb nyilatkozat *Deákénál*?

A pozsonyi — 1848 — ország-gyűlés bevégezte után csakhamar — június 5-én — kezdetét vette a kapcsolt-részek tartományi gyűlése, melyen az újonnan kinevezett bán: b. Jellasics József hivatali esküjét leteendő egyebek között mondá: „Akarom, szent hivatásomhoz képest, mind hazámnak őszinte fia s dalmát-, horvát- s tót-országok bánja, ezen királyságokat s az azokban élő összes népet szabadságaik- és jogaikban úgy szinte ezen tartományok alkotmányát, amint erre köteleztetem minden alkalommal, minden tekintet nélkül, bármelly erő hatalom, igazságtalanság és megsértés, úgy minden ellenség ellen is erőlyesen védeni s megoltalmazni, és ezen felül az ország törvényeit fenntartani.“
— Az eskü letétele után a jelen volt képviselőkhez intézett beszédében, a magyar-ország irányábani viszonyokra vonatkozólag megemlíté: hogy „miután nemzetünk kívánatához képest, melynek kívánata az én kívánatom is, kimondatott a kapcsolat a magyar koronával, mely ami hazánk koronája is, s a mely azon királyoknak ékíté homlokát, kik a mint egykoron úgy mostan is horvát-, tót- és dalmát-országok felett uralkodnak; — kötelességemül tartom felhívni titeket s emlékeztetni: hogy a magyarokhozi viszonyaink tekintetében oly elveket állítsunk fel, melyek következtén a magyar koronávali kapcsolat fenntartassék, akként azonban: hogy a jogok egyenlősége és a magyar korona alatt élő valamennyi nemzetek nemzetiségének szabad kifejlése szabad és háborítatlan maradjon!“ — „Testvérek! — folytatá tovább lelkesültében — a szabadság, testvériség és egyenlőség alapján kell hogy alapúljanak minden kormány és nép, — állam és állam, — nép és nép közötti viszonyok; ezt követeli ama hatalmas korszellem, melytől lelkesülve az emberiség tökéletesülése felé siet. Ezen alapon akarjuk mi is a magyarokhozi viszonyainkat szilárdítani, mert hiszen mindegyre fegyverkezve s ellenségesen csak nem állhatunk ellejökbe; a nyolczszázszéves testvér, szomszédi kapcsolat kezeskedik: hogy a közöttünk fennforgó viszályokat barátságosan kifogjuk egyenliteni.“ — Az ezen tartományi gyűlésen alkotott czikkek VIII-ka küldöttséget nevezett, a magyar-ország és

Ausztria közötti jövő viszonyokat kidolgozandót; — mellyek csakugyan 11 pontba szerkesztve a XI-ik czikk alatt tartalmaztatnak; — a XIX-ik cikkben a Magyar-ország és kapcsolt-királyságok közötti viszonyok kiegyenlítésére a király által kinevezett közbenjáró János főherczeg — a XX-ik cikk 3. §-ban a magyar-országgali egyesülés feltevélei — és a XXX-ikban a kiegyezkedéssel tartomány-gyűlésileg megbizottak említetnek. — Mindezek azt látszanak mutatni: miként a népek nem oly könnyen tágitják szét ama köteléket, melly őket évszázadokon át örömbe és szenvedésbe összefűzé. Azonban másként vala a végzet könyvébe megírva. — A tartomány-gyűlés — miután elhatározá: hogy mindaddig szét nem oszlik, míg a nemzet igazságos kívánatai legfelsőbb meghallgatást nem nyernek — permanentnek nyilvánítá magát; de a bán által — csupán mivel az akkori körülmények követelék — jobb időre elnapoltatott.

Ezek után csak hamar következének a „fel! fegyverre fel a magyarok ellen“! felhívások, míg csakugyan 1848. szeptember 11-én a Dráván túlkelő horvát hadsereg nyíltan megtámadá szegény hazánkat!

Hagyjuk a bekövetkezett események leírását a jövő kor pártatlan történetészének; — mindkét részről túl éltük azokat s egyiránt meg is sirattuk. Egy akkori bonmot azt mondá: miként a horvátok azzal jutalmaztattak: hogy a magyarok meglakoltattak.

1849 martius 4-én született a Schwarzenberg — Stadion-féle „grosses Ereigniss“ t. képező osztrák birodalmi alkotmány. Julius 28-án meghagyá a bán Rumáról B. 335 sz. a kelt irata által akkori bán helyettese: Lentulay Imrének: hogy a martius 4-ki oktroirozott chartát hirdettesse ki. A bán helyettes augusztus 4-re összehívta a báni tanácskozmányt, a meghagyott kihirdetés mikénti eszközési iránti intézkedés végett; — ez egyhangúlag a bánhoz intézendő következő tartalmú ellenfelterjesztést határozott:

„Kegyelmes Úr! midőn a múlt évben nemzetünk a három egy horvát-, tót- és dalmát királyságokból, a magyar királyság és Erdély Nagyfejedelemség felkelői ellen, főleg a miatt felkelt, mivel a magyarok részéről nem csak a mi nemzeti szabadságunk megsértve s lenézve lön, hanem a miatt is, mivel a magyarok részéről a mi három egy királyságunknak régi jogai s viszonyai elnem ismertettek és ők bennünket elnyomni s felettünk uralkodni akartak: ekkoron kegyelmességgel együtt lelkesülten, összes nemzetünk egy emberként kelt fel, hogy megvédje szabadságát és becsületét. Ezeket védőleg áll nemzetünk részint most is fegyverben, részint pedig a fenntebbi czélra, polgári kötelességéhez képest, szellemi s anyagi segílyt szolgáltat. Azon időben, midőn a nemzet felkelt, régi alkotmányos, valamennyi eddigi királyai által esküvel erősített jogainál fogva, ország-gyűlésén sok, népünknek üdvözhöz határozatokat hozott, mellyek között ezek is foglaltatának: hogy a nemzet az

osztrák Monarchia egységét éppen úgy, mint a dynastia jogait védeni fogja, és hogy az összes császári birodalomnak, ez által kivivandó, hatalma végett, magát a hadpénz- és külügyi közös ministeriumoknak alávetni kész. — Valjon a nemzet ebbeli elhatározásaiban, ha bár azok eddigelé megerősítve s jóváhagyva nincsennek is, hűn és férfiasan megmaradt-e? mutatja átélt múltunk. — Sem fenn említett országos végzéseiben, sem nyilatkozványaiban és felterjesztéseiben nem nyilatkozott oda nemzetünk; hogy régi, őseitől nyert, törvény és valamennyi királyainak esküje által megerősített alkotmányát érvényteleníteni kívánja. Az említett alkotmány értelménél fogva, mely a korábbi törvények és az utóbbi ország-gyűlés ujabbi végzeményeivel a mostani politikai helyzet alapját képezi, az 179°/₁. 58 t. cikkben ezek mondatnak, *hogy valamennyi a három egy királyságot érdeklő ügyeket csupán és egyedül ezen királyságok ország-gyűlésein lehet és szabad tárgyalás alá venni*; továbbá az 179°/₁. 10 és 12 t. cikkekben az mondatik: *hogy ami nemzetünknek szent és sérthetetlen joga kívánni: miként csupán és egyedül törvényei, nem pedig mindenféle rendeletek, patensek és leiratok által kormányoztassék.* — Ezen okoknál fogva kegyelmesség nekünk is, mint Nevében csak a törvények és lelkiismereteink szerint a hazát kormányzó báni-tanácsnak, megengedendi: ha Kegyelemességnek, tisztünkhez képest nyiltán kijelentjük: hogy mi, alkotmányos királyságainkat kormányzó testület, mint mellynek kötelessége a törvényt fenntartani, ama oktroirozott alkotmányt, mely f. évi martius 4-én, alkotmány ellenes úton, a császári birodalom többi tartományainak adatott, Nemzetünk törvényes ország-gyűlése nélkül ki nem hirdethetjük, és ezt annál kevésbé: minthogy éppen az oktroirozott alkotmány nem csak királyságainknak politikai és történelmi jogai, Kegyelemesség báni méltósága, és nemzetünk jövője ellen irányoztatik, hanem a mondott alkotmány által hazánk régi határai is megsértetnek, midőn általa vitéz horvát-tót-katonai végünk, — melly nem csak törvényeink s határozataink értelmében hazánk kiegészítő részét teszi, hanem — noha Mária Terezia ideje óta saját katonai kormány alatt létezék — ha egyébkint nem is, legalább még is közös polgári kamarai kormányzástól függött; — tőlünk elszakittatik, és egészen új, ugyanazon végekből alkotott, korona-tartományyá alakittatik. — Legyen kegyes Kegyelemesség eme nyílt és lelkiismeretes észrevételeinket f. évi julius 28-rol kelt Leiratára, mint hazánk ünnepelt fia, tekintetbe venni. — Kegyeskedjék ennél fogva Kegyelemesség' kérelmünket ő Felsegével, ami királyunkkal, kihez nemzetünk mindenkor hű volt és az maradni is kíván, a magas dynastiáért lelkesült nemzet nevében, közölni Méltóztassék mindenek felett szeretett fiatal Királyunk előtt, mint a három királyság bánja, az összes nemzet előtt adott esküjére hivatkozni; és mi biztosan reménylünk: hogy aztán Kegyelemesség minket kényszeríteni nem fog oly kemény feladatnak, minő az oktroirt alkotmány publicatiója lenne, teljesítésére; és ami igazságos fiatal Királyunknak sem leend ellenére: hogy eme oktroirozott alkotmány, ami régi törvényeink- és szokásainkhoz képest, előbb összes nemzetünk ország-gyűlésén hirdetettessékki. Kelt Zágrábban augusztus 4-én 1849. Lentulaj, Bánhelyettes."

Ezen felterjesztésre a bán augusztus vége fele, báni-helyetteséhez intézett ujjab iratában, ennek szoros felelet teher alatt meghagyta az oktroirozott alkotmány kihirdetését, egyebek között ezeket is irván: „miként a báni tanácsnak nem vala joga: a bánnak korábbi meghagyása felett tanácskozni, minthogy ez — a báni tanács — nem tanácskozó,

hanem végrehajtó testület; és a Leirat is egyedül a báni helyetteshez volt légyen intézve, kinek kötelessége lett volna a neki adott meghagyást késedély nélkül foganatosítani.“ Minek folytán az újra összeült báni tanács elhatározá: az oktroirozott chartát egyszerűen kihirdetni s a hatóságok által kihirdettetni.

1850. ápril 7-én kelt l. f. Leirattal az 1848-ki tartományi gyűlés végzései jóvá hagytak.

1851. dec. 31-én kelt l. f. elhatározás¹⁾ az 1849. mártius 4-ki oktroirozott alkotmányt érvénykülvivé tette eme szavakkal:

„In Folge unserer Anordnungen vom 26. August 1851 haben eindringende Untersuchungen der Verfassungs-Urkunde vom 4. März 1849 in unserem Minister- und in unserem Reichsrathe stattgefunden. Da naeh dem Ergebnisse der geflogenen Berathungen die bezogene Verfassungs-Urkunde weder in ihren Grundlagen den Verhältnissen des österreichischen Kaiserstaates angemessen, noch in dem Zusammenhange ihrer Bestimmungen ausführbar sich darstellt, so finden wir uns nach sorgfältiger Erwägung aller Gründe durch unsere Regentenpflicht gedrungen, die erwähnte Verfassungs-Urkunde vom 4. März 1849 hiemit ausser Kraft und Wirksamkeit zu setzen.“

A mártius 4-ki alkotmány visszavétele után az Absolutismus-Centralisatio rendszere következvén, a Kapcsolt-Részek hazánkkal közös sorsban részesültek, idegen hivatalnokokkal elárasztattak; — s arra: miként fogta fel ezeknek némellyike bizonyára az állam kormány céljaival merőn ellenkezőleg állását? *Bogovich Imre*²⁾ következő adatot mutat fel; — szerinte a Zágráb megyei első biztos 1856. július 26-án a járás biztosokhoz kibocsátott iratában ezeket írta:

„Wiewohl wir mehrere Völker zählen, die ihre eigene Sprache haben, ist dennoch unser heiliges Interesse: Deutschlands Sprache zu fördern. Mein oftmaliger mündlicher Verkehr mit Ew. Wohlgeboren hatte stets den Zweck, Ew. Wohlgeboren zu überzeugen, wie die wissenschaftliche deutsche Sprache für Croatien heilsam wäre. — Die Intelligenz ist der Kern des Staates und die Nation ist Nichts! — Schliessen sich Ew. Wohlgeboren dem durch unseren Monarchen (?)³⁾ und unsere Regierung vorgesteckten Principe der *Ausrottung oder wenigstens Schwächung aller Nationalitäten, ausser den Deutschen*, an, und ich stehe für alles Gute. Diese Handlungsweise wird von Ew. Wohlgeboren jeden Donner ferne halten und es wird dann der Schutz der Oberbehörden, die Anerkennung der Regierung und das Wohlwollen des Monarchen (?) nicht fehlen, die nur Jenen protegiren, der in ihrem Interesse handelt. *Die Einführung der deutschen Sprache trage ich Ew. Wohlgeboren somit auf*, wogegen sich Ew. Wohlgeboren alle Unannehmlichkeiten zuzuschreiben haben werden, falls Ew. Wohlgeboren weiterhin sich

¹⁾ Reichsgesetzblatt vom Jahre 1852. II. Th. N. 2. — ²⁾ Politische Rückblicke in Bezug auf Croatien. Agram 2. Auflage. 1861. 65. 1. — ³⁾ Mit kereken tagadni a fejedelem irányábani kegyelet kötelez.

beifallen liessen, das Interesse der Regierung dem Interesse ihrer Nation unterzuordnen, deren Sprache, *als verhasst*, ich Gottlob! gar nicht verstehe.“

Horvát atyafiak! hasonlítások össze eme irat tartalmát a magyar törvényhozásnak általatok oly igen vádolt magyar-nyelv készítő intézkedéseivel!

1848 előtt Magyar-, Tót- s Horvátország direct adója 4,283,288 ft. — indirect adója pedig 5,315,610 ft., összesen tehát 9,598,898 ftot tett¹⁾; — 1860-ban Horvát- és Tótország adó illetéke — a községi adón s ennek pótlékain kívül 7,000,000 ftot túlhaladott²⁾).

1850.—1860. közötti tíz év alatt a kapcsolt részek összesen 23,119 katonajonczott állítottak³⁾).

1861-ki államkiadási előterv szerint a kapcsolt-részek államhivatalnokaira szükségeltetett⁴⁾: Pénzügyi országos s kerületi igazgatóságok 176,837 ft. Pénzügyőrség 338,500 ft. Országos fő- s gyűjtő pénztárak 18,542 ft. Adóhivatalok 136,015 ft. Adófelfüggyelők 28,645 ft. Államügyészség 18,573 ft. Erdési nyugdíjak 1705 ft. Földadóiideiglen 13,500 ft. Állandókataster 220,000 ft. Kataster keresztülvitele 233,500 ft. Rendkívüli kiadások 75,000 ft. Ellenőrség 42,000 ft. Építészihivatal 66,000 ft. Rendőrigazgatóság s biztossági 22,000 ft. Csendőrség 84,000 ft.

A kapcsolt-részek tartományi pénzalapja ugyancsak 1851-ben következő volt⁵⁾: Huttlerféle alapítvány 260,750 ft., Kohlhoferféle 70,329 ft., Montbergerféle 13,007 ft., Raffayféle 3,873 ft., Zágrábi ispota alap 80,651 ft., Varasdi ispota alap 50,251 ft., körösi ispota alap 65,32 ft., országos kereskedelmi 597,863 ft., földmívelési 3,774 ft., országos alap 288,449 ft., árva alap 314,008 ft., nemzeti 128,634 ft., tanulmányi 461,510 ft., vallási 200,998 ft., Jamniczi 8151 ft., önkénteseké 56,463 ft., jótétevésségi 10,000 ft., hiteli 6850 ft., országházi 10,000 ft., színházi 24,655 ft., színházi részvény alap 44,471 ft.

1859 majus 19-én b. Jellachich bán meghalálózván utódául gr. Coronini tábornaszernagy — s ennek a temesi bántágra áttételével 1860 junius 19-én b. Sokcevic lön kinevezve, ki is még hivatalába beigtatása előtt, az ezen évi october 20-án kiadott császári diploma folytán, báni conferentiát hitt össze a horvát-tótországi képviselőlet felett tanácskozót, melly is a felséghez intézett feliratában kérvényezé: 1. hogy a nemzeti nyelv, az 1850 april 7-én kelt cs. patens értelmében a közigazgatás valamennyi ágában, mint tárgyalási nyelv, behozatassék; — 2. A magyarországi viszonyok rendezteig, a cs. államminisiteriumtól független horvát-tót udvari kormánysszék létesitessék; — 3. Ennek főnöke a megyék főispánjait kinevezvén, s miután az 1860 nov. 23-án kelt k. kézirat folytán a megyék s többi municipiumok rendezését illetőleg a báni

¹⁾ Tafeln zur Statistik des Steuerwesens im oesterr. Kaiserstaate, mit besonderer Berücksichtigung der directen Steuern und des Grundsteuerkatasters. Herausgegeben vom k. k. Finanz-Ministerium aus Anlass des dritten statistischen Congresses in Wien, im Jahre 1857. — ²⁾ *Bogovich Imre*: i. m. 45 l. — ³⁾ u. o. 58 l. — ⁴⁾ u. o. — ⁵⁾ u. o. 47 l.

conferentia által kidolgozandó munkálat felterjesztetni fog, erre l. f. elhatározat adassék; — és 4. Dalmátia a hozzá tartozó szigetekkel, és az istriai kerület a három megye országok kerületébe visszakebeleztessek. — A 3-ik pontban érintett munkálat a bán vezetése mellett küldöttség által felterjesztetvén, részben a december 5-én reá kelt l. f. kéziratral eldöntött; — a többi pontokra, úgy a legközelebb egybehivandónak tervezett tartományi gyűlés követválasztási módja iránt, 1861 február 21-én l. f. kézirat keletkezett; miután már előbb, január 17-én, a báni conferentia befejezve lőn.

1861. ápril 15-re volt kitűzve a bánnak hivatalába igtatása; — ezt megellőzőleg ápril 14-én Varasd vármegye örökös főispánja : gr. Erdődy János követi conferentiát hívott össze; — ebben Horvát Péter Varasd megyei alispán előadván : hogy miután a bánnak eddigi azon eljárata : miszerint egy izben horvátnyelven hozzá intézett beszédre ezen szavakkal válaszolt : beszéljen ön azon nyelven, melylyen császárom beszél; — más izben pedig, midőn néhány nap előtt az ország fővárosában az úgynevezett István ezred által meggyalázott Horvátország ezimere miatt — mely a leszaggatott sasok helyére függesztetett — a fővárosi küldöttség előtte említett ezred eltávolításáért esedezett, ostrom állapottal fenyegetődött; — s így a közbizalomnak nem örvendhet; — indítványozá : hogy nem csak ne igtatattassékbe hivatalába, hanem bizalmatlansági szavatatot nekie beuyjttandó küldöttség által lemondásra kéretessék fel. — Ez indítványra közbenjött tanácskozás folytán az elnök végzésül kimondá : miként ünnepélyes bevonulás mellőztével, eszközöltessék másnap a beigtatás; — s csakugyan ápril 15-én a bán, a beigtatás tényezéséhez királyi biztosul kinevezett Haulik bibornok zágrábi érsek kezeibe hivatali esküjét letette, s ekkor tartott hosszas beszédében érzelmeit és meggyőződését tolmácsolván, fontosnak tartá beigtatását, mi az alkotmányos báni méltóságot megújítja, és a hármaskirályságnak az alkotmányos bánban nemzeti és alkotmányos szabadságát visszaadja. „En — mond ő — jelenleg azon helyet foglalom el, melyet annyi századok óta oly híres férfiak diesteljes és hallhatatlan tettekkel örökítének, és melyre mintegy 13 évvel ezelőtt egy örök hírű és emlékü emeltetett fel, nemzetünk kedvence, a lovagias Jellachich bán.“ Őt állítván maga elébe példányképül, egyebek között ezeket mondá : „Ha multunkba visszatekintünk, nyilvános életünk legfontosabb négy szakát találjuk benne. Az 1-ő midőn a XII-ik század elején Kálmán magyar királyt választván meg királyunkul és Czetinjen megkoronázván, ünnepélyes esküt vettünk tőle magától és utódaitól, hogy alkot-

mányunk, valamint nyilvános jogaink felett őrködendik, védelmezendi, és sértetlenül fenuntartja. — A 2-ik midőn a XVI-ik század első felében a most dicsőségesen uralkodó királyi házat örökösen uralkodó kir. dynastiánkúl választánk. — A 3-ik midőn a XVIII-ik század elején a pragmatica sanctiót teljesen, önállóság és független módon elfogadtuk. — A 4-ik midőn 1848 évben nemzeti jólétünk- és politikai függetlenségünkért hatalmas lélekkel és bátor karokkal küzdöttünk. És lássátok uraim! az 5-ik és talán leglényegesebb szaka nemzeti államéletünknek az 1861. országgyűlés, melyet bizonyos tekintetben az 1848-ki országgyűlés folytatásául vehetünk. Uraim! ti fogjátok nemzetünk legfontosabb belkérdésein kívül államjogi viszonyainkat meghatározni a szomszéd népeket illetőleg, kik sz. István koronája alatt együtt élnek, kikkel századok óta jó és balsorsot megosztánk. Nincs kétség benne, mikép ezen ügyet nyilvános jogunk szerint független akaratunk és határozatunk által fogjuk befejezni. A barátságos szövetség úgy az egyik mint a másik nemzet érdekében áll; de szabad népek szövetsége csak akkor a szerencse és jólét forrása, ha az egyenjogúság és testvériesség alapján kötöttet; de másképp igen könnyen nemzetközi viszályok és egyenetlenségek, és azért is a nemzetközi szerencsétlenségek okaivá válhatnak. Régi jogaink és állam alaptörvényi szerződvényeinket mi nekünk nem szabad, nem lehet megsemmisítenünk. Száradjon meg a kar, melly ezt tenni meszéshelné.“

Ápril 17-én a bán 4 kir. leiratot tett le a ház asztalára; ezek 1-sője Horvátországnak Magyarországhoz viszonyait tárgyalja, megemlíti a Ferdinánd királynak lemondását, a Budán történendő koronázást, s Dalmátiának Horvátországgali egyesülését. — A 2-ik új dalmát-horvát helytartótanács alakulását, — a 3-ik a báni tábla felállítását, — a 4-ik Horvátországnak a birodalmi tanácschozi viszonyait tartalmazá. — A mindezek iránt lefolyt tanácskozások ¹⁾ eredményét részletesen tartalmazza az azon évi october 9-én, a felségnek küldöttség által benyújtott következő felírás:

¹⁾ Ezen tanácskozások szellemét leginkább felmutatja az aug. 12-én a „hazaárulás felett“ alkotott t. cz. mely így szól: „1. § a hazaárulás bűnébe esik és 1—5 évig tartó súlyos börtönnel büntetessék mind az, a ki: a) tett vagy tanács és rábeszélés által, szóval vagy írásban vagy bármely más úton oda törekszik: hogy horvát-dalmát-slavonország bármely kiegészítő része e királyságoktól elszakíttassék. — b) Ki ezen királyság közjoga ellenére más tartomány, ország vagy város országgyűlésein részt vesz: azokat kivéve, kik valamely más országban is birtokosok, s mint a hármasegy királyság polgárai vesznek részt azon országgyűlésen. — 2. § A hazaárulás vétke felett a Zágráb megyei törvényszék ítél.“ — L. pesti Napló. 1861-ki 188. sz.

„Császári királyi apostoli felség! Legkegyelmesebb királyunk és Urunk! A Dalmát, Horvát és Slavon háromegy királyság népe ezer éves alkotmányának viszontagságteljes 12 évi felfüggesztésén mélyen elsomorodván, meghallá végre Felséged örvendezettő szavát az 1861. február 26-án kibocsátott s a háromegy királyság bánjához intézett legmagasabb kéziratában, mely elrendelte, hogy a háromegy királyság országgyűlése összehívassék, kiválólag azért, hogy ugyanezen *királyság államjogi viszonya valamin! Magyarországhoz, úgy Ausztriához, meg állapíttassék*. Mielőtt azonban mi, a nemzet bizalmából 1861. ápril 13-kától fogva Zágrábban időző képviselők, azon l. m. propositiókra s némely azokkal összefüggő leiratokra, melyeket Felséged ezen királyság államjogi viszonyait illetőleg ezen országgyűléshez küldött, Felelhetnénk, szükségesnek tartjuk mindazon alapokat és nézeteket rövid vonásokban felséged színe elé állítani, melyek e királyság nemzetének egész nemzeti, politikai életén ellenállhatlan erővel ömlenek szét, hogy így kijelölhessük azon álláspontot, melyhez egész hatáskörünkben ragaszkodnunk kell ha nemzetünk szellemének és kívánságainak megfelelőleg, annak hű viszhangja lenni akarunk.“ — „Államéletünk főalapjai, mellyek után e királyság nemzete, mint legdrágább erekljei után folytonosan törekedett és törekszik, ezek : az *alkotmány*, s az ezen nyugvó *állami önállóság és függetlenség*, valamint a Dalmát, Horvát-Slavon háromegy királyság területi épsége. — Felség! a távol múltban honi nyilvános életéből kifejlődött alkotmánya a háromegy királyságnak túlélte saját uralkodóit, s a királyság nemzetének szabad akaratából a magyar királyok Felséged legfenségebb házának kormánypálczája alá szegődött.“ — „Midőn a XII. század elején a *Trpimirovice-* és *Drzislavoviceok* kihalta után tetszett nemzetünknek Kálmánt, az Árpád vérebből való királyt, s törvényes utódait trónjára meghívni, a háromegy királyság sem alkotmányának alapjogaiból, sem állami épségéből és függetlenségéből semmit sem áldozott fel. Mert az egész összetartó kapocs közte és Magyarország közt csupán a közös király személyéből állott, úgy, hogy a háromegy királyság és Magyarország népei közti államjogi viszonyok kezdetén ezen személyi kötelék még az egyetlen és közös korona symboluma által sem fejeztetett ki, miután a sz. István koronájával magyar királyokká koronázott Árpádok Kálmán király esküje és példája szerint mint dalmát, horvát és slavon királyok, a II. Gergelyféle Zvonimir koronával is megkoronáztattak; — továbbá ez a közös törvényhozás vagy igazgatós által sem fejeztetett ki; mert egyrészlől a háromegy királyság saját önálló országgyűlésével birt, melyen a magyar uralkodók, mint királyai a háromegy királyságnak, személyesen megjelenni és megfogadni tartoztak : „*quum ad vos coronandus aut vobiscum regni negotia tractaturus venero*;“ — másrészlől a királyság kormánypolczán egy vajda vagy bán, mint királyi helytartó (prorex) állott, ki a palatinustól, mint a Magyarország legfőbb méltóságától, független lévén, a háromegy királyságot királyi hatalommal igazgatta.“ — „A háromegy királyság eme államjogi függetlenségét és önállóságát biztosították, nemcsak az Árpádok, hanem a többi magyar királyok is, választások alkalmával; minek bebizonyítására mi csak Mátyás király 1464-ki II. decr. 13. és II. Ulászló 1492-ki I. decr. 1 czikkreire, és az 1434. 1. cz. „*Nobilium Regni Slavoniae*“ pontjára hivatkozunk.“ — „Midőn továbbá atyáink II. Lajos király szerencsétlen halála után a cetinjei országgyűlésen 1527. január 1-én a magyar és cseh király s osztrák főherczeg I. Ferdinánd teljhatalmazottjaival szerződést kötöttek, s ezen szerződés alapján ugyanazon I. Ferdinánd királynak s törvényes utódainak a háromegy királyság koronáját és trónját átnyújtották, ekkor a háromegy királyságnak sorsa,

alkotmánya, épsége, függetlensége és önállósága Felséged fenséges házával egyesítettett, mely magát dicsőségteljes őseinek I. m. személyében ama kétoldalú szerződés által lekötölte. — „*Quod omnia et singula praefati Regni privilegia, jura, libertates et decreta salva et illaesa confirmabit, conservabit et manutenebit.*“ — „Továbbá, midőn atyáink a Zágrábban 1712-ki áprilben tartott országgyűlésen elhatározták, a trónöröklési jognak a három megye királyságban a leány-ágra kiterjesztését, tették ezt szabad akaratból s államjogi függetlenségök- s önállóságokról erős meggyőződésükben, mit ők azon emlékeztetés s III. Károly királyhoz 1712. martius 15-én intézett felterjesztésben következő szavakkal fejeztek ki.“ „*Nulla vis, nulla captivitas nos Hungaris addixit, sed spontanea nostra ultraneaque voluntate non quidem Regno, verum eorundem Regi nosmet subjecimus.*“ És követek által mindenek előtt kívánták. „*Diploma securitatis perpetuae super universis omnium DD. SS. et OO. horum regnorum juribus, privilegiis, praerogativis, et receptis consuetudinibus inviolabili conservatione, et manutentione per modernos quoque SS. et OO. et R. Majestatem, ejusdemque Augustissimos haeredes, et successores utriusque sexus manutenendis, protegendis et conservandis.*“ — És valóban ama megdicsőült uralkodó, midőn nemzetünk alattvalói hűségének eme fényes bizonyítványát felséges uralkodó háza irányában elfogadta, 1712. majus 16-án kibocsátott I. m. leiratával a három megye királyság számára mind maga, mind törvényes utódainak nevében kiadta az ohajtott „*Diploma securitatis perpetuae*“-t melyben ő ünnepélyesen fogadá: „*Vobis vicissim firmissime spondemus non solum vestra vobis jura, privilegia, et immunitates a nobis, successoribusque nostris inviolabiliter semper conservatum, sed nec praeterea quidquam omissum iri, quod ad ingenitam austriaci sanguinis benignitatem et clementiam demonstrandam, regnorumque optime meritorum commoda ulterius provehenda facere queat.*“ — „Felség! a nemzetünk s annak híres uralkodói közt kötött ily jogerős szerződések által szentesítettett meg a három megye királyság államélete; s biztosítottatott annak állami önállósága s függetlensége. — Az alapok ennél fogva, melyeken a három megye királyság alkotmánya nyugszik, egyedül azon államjogi szerződések, melyek mindkét félnek jogokat adnak, de egyszersmind kötelelességeket is szabnak.“ — „Épen ezen alapon, mely egyenlő mértékben adja az uralkodónak a hatalmat, s védelmezi a nemzeti szabadságot, igen is, ezen alapon mozogtak a királyság minden országgyűlései törvényhozói működésük terjedelmét és erejét illetőleg, úgy, hogy annak körébe tartoztak az államélet minden szakmái, vonatkoztak legyen akár az igazgatásra vagy igazságügyre, a pénz vagy hadügyre, avagy bármely államfeladatra, melyekre nézve az országgyűlések a nemzet és király közt megosztott felsőbbbségi joggal mindenkor jogérvényes határozatokat hoztak.“ — „Legyen szabad itt nekünk röviden szólni országgyűléseink tevékenységéről, az államélet fennemlített minden szakmáit illetőleg, különösen a felséges Habsburg-Lothringi ház uralkodása alatt. — A három megye királyság országgyűlései amaz időkben is egészen függetlenül alapították meg az adót, felmelvén vagy leszállítván azt magok; törvényeket alkottak annak felosztási és behajtási módjára stb. mint ezt napfényesen láthatni az illető országgyűlések több határozatából, nevezetesen: 1538. 1567. I. art.; 1748. II. art. 1749. 28. art.; 1755. 1757. 25. art.; 1761. 5. art. 1767. 4. art. és 1770. 1. art. stb. mely országgyűlések Körös, Zágráb és Varasdon tartattak. A három megye királyság országgyűlései kölcsönöket kötöttek a hármass királyság javára s azok jóváhagyása nélkül a királynak nem volt hatalma azt tenni a három megye királyság nevében, mint ezt 1. art. 1762-ben Varasdon, és 1. art. az ugyanazon évⁱ

martiusban Zágrábban tartott országgyűléseknek mutatják. A háromegy királyság országgyűlései, mint az 1608. 5. art. 1620. 22. art. 1660. 15. art. stb. bizonyítják; törvényeket hoztak az országos vámok, harminczadokra, s többefélre vonatkozólag. — „Hasonlókép intézték el a háromegy királyság országgyűlései a hadi ügyeket, miután azok saját törvényeik és szokásaik szerint állították ki a nemzeti insurrectiót, és nemzeti hadsereget, a kért ujonczokat megadták, vagy számukat lejjebb szállították, s törvényeket hoztak az ujonczozásra, a hadi várak védelmére stb. nézve. Ide vonatkoznak leginkább a következő országgyűlési határozatok, t. i. a körösi 1537. és 1538. 2.—15. art.; a zágrábi 1567. decr. Rudolph : 1600. t. 12. art.; III. decr. Leop. I. 1681. 66. art.; decr. I. Mariae 1741. art. 59. 1757. 1.—2. art.; 1758. 1. art. és a zágrábi és varasdi 1759. 2.—3. art.“ — „A háromegy királyság országgyűlései függetlenül kötöttek szövetségeket más tartományokkal, az 1608-ik szeptemberben és 1620. augusztusban Zágrábban tartott országgyűlések példája szerint. Nem különben bírtak ez országgyűlések I. Leopold 1. decr. értelmében a külpolitikára is befolyással, a mennyiben ez hazájok javát és jogait érdekelte. Azért kívánták az 1737. Glimában tartott országgyűlés 11. art. értelmében, hogy minden békeszerződésben, mely a magyar s horvát-dalmát-slavon király és a török porta közt köttetik, a háromegy királyság képviselője is részt vegyen.“ — „Az országgyűlések törvényhozási tevékenységének terjedelme idővel megszorítottatott, s a fentebbi pontok mind a közös magyar-horvát országgyűlés körébe jutottak végképen, leginkább azon okból, mert a háromegy királyságbeli karok és rendek II. József 10 évi uralkodása által nyomtatván, ősi alkotmányuk nagyobb biztosítását a Magyarországi minél szorosabb egyesülésben keresték azon meggyőződéssel, hogy egyesített erővel könnyebben és sikeresebben ellentállhatnak az osztrák absolut politika megtámadásainak. De azon kor nehéz viszállyainak közepette is őseink nem vették el szemeik elől függetlenségüket, mert nemcsak fentartották magoknak a jogot a közös országgyűlésen hozott törvényeknek a háromegy királyság országgyűléseni kihirdetésére, s csak azokat ismerni el érvényeseknek, melyeket ők beleszólás nélkül elfogadtak; hanem erélyesen törekedtek arra is, hogy a legfontosabb kérdésekben őket megillető önálló határozatukat a közös magyarországi gyűléseken sértetlenül fentartsák. Ezen törekvés világos bizonyításul szolgál az, hogy ők azon rendelethez, melynek folytán a háromegy királyság adója a közös magyar-horvát országgyűléseken tárgyalassék, csak azon hozzávétellel járultak : „de mindig elválasztva a magyar királyság adójától,“ 1790/1. évi 59. art.; miből szembeötlőleg kitűnik, hogy a háromegy királyság adókivetési ősi jogát ez által nemcsak hogy fenntemadta, hanem inkább a közös magyar-horvát országgyűléseken akarta azt gyakorolni. Minthogy pedig a magyar királyság rendei ugyanazon országgyűlésen vonatkoztak elismerni a háromegy királyság jogát a magyarokra kivetett adó felére, a háromegy királyság országgyűlése haladék nélkül még az 1791. júniusban Zágrábban tartott ülésében elrendelte, hogy jövőre a háromegy királyság a magyarországi gyűlésen a háromegy királyság adójára nézve közvetlenül magával a királylyal tegye magát egyetértésbe.“ — A fennemlített háromegy királyság 1790-ki majus 12. és következő napjain tartott országgyűlésén, az érdekek solidaritása tekintetéből, lön elvégezve az is, hogy a magasabb administratio tekintetéből is közösségbe lépjen Magyarországgal. Minthogy az nem kívánta, hogy a háromegy királyságnak a k. helytartósági tanács ismét visszaadassék, mely 1779, julius 30-án megszünttetett, ugyanazon országgyűlés azon utasítást adta követőinek, hogy azon legyenek, misze-

rint Magyarország és a háromegy királyság számára egy államtanács alakítások mely magyar és horvát tanácsosokból állana s kik az illető országgyűléseknek, melyek őket választják is, felelősek lennének. Miután azonban ezen indítvány az országgyűlésen viszhangra nem talált, a mi követaink a magyar helytartósági tanáchoz járultak ideiglenesen azon feltétel alatt, hogy abba a háromegy királyság fiai közül is kellő számmal alkalmaztassanak (1790/1. 58.) — „Felség! még a háromegy királyság, a nélkül, hogy ősi jogaiból valamit föladvott volna, a magyar királysággal való szorosabb viszonyban kereste közös alkotmánya és nemzeti szabadsága fentartásának garantiáját, nagy veszély fenyegette a Magyarországon éppen akkor támadt centralisatio törekvések részéről. Annyival veszélyesebbek valának rá nézve ama törekvések, mivel lassankint s folytonosan erősbulve, a magyar nemzetiség suprematiájának eszméje fejlett ki belőlök.” — „E jeleség surlódásokat indézett elő Magyarország és a háromegy királyság között, mely léte iránt aggódva, minden törekvését arra fordítá most, hogy a testvér hazához való egykori államjogi viszonyait újból helyreállítsa.” — „Ép ezért határozta a háromegy királyság 1845-ki országgyűlésének O cikkelye, hogy a kir. helytartótanács újra életbeléptetése s így saját országos beligazgatása végett, valamint azért is petitiót terjesztszen fel, hogy dalmát-horvát- és slavoniai királyságok részére külön osztály alakittassék a magyar k. udv. Kancelláriánál, s a többi közös dicasteriumokhoz és törvénykezési l. f. folyamodásu helyekhez neveztesse ki az ország nyelvét értő megfelelő számú hazafiak, még a következő 1847-ki országgyűlés 6-ik cikke a dalmát-horvát-slavoniai országgyűlések koordinálását sürgeté.” — „De éppen ezen ép oly igazságos, mint törvényes kívánságai a háromegy királyságnak, határozott ellenszegülésre találtak a magyar centralisatiónban, mely utoljára megvalósítá a háromegy királyság önállóságára és nemzetiségére nézve veszélyes terveit az 1847—48-ki törvényekben. Éppen ezért sohasem hirtető ki a háromegy királyság nemzete ama törvényeket, sem kötelező erejűeknek nem tartotta, sőt inkább támaszkodván az europai általános szabadság jótékony lehelésére felébredett állami jogára, állami életét sokkal szabadabb elvek szerint rendezte el.” — „Az 1848-ki végzetteljes, államokat, trónokat megrázkodtató események után az ausztriai császári államban bekövetkezett önkéntes uralkodás a háromegy királyság államjogi viszonyait oly erőszakosan rombolá össze, minden alkotmányos, a háromegy királyság nemzetével legrégibb idők óta úgyszólván összenőtt intézvényeket el annyira aláasta, a háromegy királyságnak a felhozott okokból kívánt s már megis történt újjászületését annyira visszatartá, hogy nem találunk szavakat azon fájdalom és gyász kifejezésére, melyet nemzetünk érzett, midőn egy hatalomszó következtén elvesztette ősi, annyi királyi esküvel szentesített és elismert, és kétoldalú államszerződésék által biztosított alkotmányát, midőn meggörnyedve a behozott áldástalan rendszer alatt, eszrevette, mint ragadják el tőle kíméletlenül ami neki legdrágább és kedvesebb, mint tapodják lábbal szent ereklyéit, mint szánták még anyagi és szelemi tekintetben is halálra, s végre mint jutott oda e keserves csapások után, hogy bizodalmanak csak nem utolsó szikrája is kialudt, melylyel mindig kész volt királya mellett állani.” — „Midőn tehát ünnepélyes órást teszünk alkotmányunknak önhatalmú, azon egyáltalában nem a mi hibánk okozta felfüggesztése és annak minden következtetése ellen, melyek ezen törvénytelen állapotból előállottak, vagy belőlök bármikor vonatnának jogaink hátrányára: azon vérző sebek felszaggatásától, melyektől nemzetünk vérzik, örömost tartózkodnánk azon pillanatban, midőn az alkotmányos cselekvés oly hosszas félbeszakasztatása után megvan engedve Felséged l. m. trónja zsámolyához lépni, ha egy-

szerszám kötelességünk nem parancsolná, a nemzetnek alkotmánya után legdrágább kincsét, a területi épséget is szóba hoznunk.“ — „Felség! híven követvén korábbi ország-gyűlések példáját, a mostani is, tevékenységének mindjárt kezdete óta a három megye királyság területi épségének kérdésére fordítá figyelmét, de sikeresen volt minden, bármily igazságos törekvése e részben.“ — „*Dalmatia* 1797. Október 17-ke óta, midőn a campo-formiói békeszerződés VI-ik czikke értelmében Felséges házának királyi palczája alá került, a három megye királyság, minden országgyűlésén, valamint a közös magyar-horvát-ország-gyűléseken folytonos panasz tárgya volt, melyek ama királyságra nézve ősi jog követelésök ismételt felhozása mellett a horvát és szlavonkirályságokba leendő bekebelezését követelték. Így az 1802 Aprilben Zágrábban hívott ország-gyűlés a magyar-ország-gyűlésre küldött követeinek utasításában ezt adá: „Quoniam sub glorioso suae Majestatis regimine Dalmatia, per rempublicam prius Venetam possessa, revindicata foret et nunc ad S. regni Hungariae coronam pro tenore juramenti inauguralis a sua Majestate SS. nuncupati redire deberet: Domini Ablegati omni adhibito conatu agent, ut integrans haec regnorum pars iisdem jure postlimino sub legali ab autoritate Banali dependentia reapplicetur.“ Ezen államjogi odatartozást a feledhetlen emlékeztető I. Ferencz király elismerte s 1802 Október 17-én kelt l. f. iratában ezen bekebelezésnek csak végrehajtását halasztá nyugodtabb időkre. A három megye királyság későbbi ország-gyűlései is, nevezetesen az 1807: 5, az 1840: 15, 1845: 9, 1848: 5 czikkben ismételték Dalmátia bekebelezésének követelését.“ — „A három megye királyság ország-gyűléseinek ezen követelései élénk pártolásra találtak a közös magyar-ország-gyűlésen.“ — „Így az 1802-ki ország-gyűlés gravamenjeiben Dalmatia bekebelezését 3-ik sérelmi pontul vette fel s az 1825/7-ki ország-gyűlés ugyanazon tárgyat 14 „*praefentialia gravamina*“-iban első helyre igatá. Ugyan e panaszt megújíták a Rk az 1830-ki ország-gyűlésen egy Október 17-én benyújtott különös felterjesztésben, melyre a kir. leiratban ez választatott: „Valamint Ő Felsége kijelenté készségét a Száván-tülfekvő területrészek újra egyesítése és bekebelezése által, hogy az inaugurale diploma 3-ik pontjának eleget fog tenni: úgy méltóztatott Ő Felsége a f. évi oct. 17-ki felterjesztésre való tekintettel, azon szilárd ígéretet tenni, hogy Dalmatia bekebelezése a maga idejében meg fog történni.“ — I. Ferencz király ígéretéhez híven, az V-ik czikk értelmében „ad hoc“ egy küldöttséget nevezett ki, melynek feladásaül tüzetett ki, hogy azon módokra nézve tervet dolgozzék ki, mely szerint Dalmátiának és némely más részeknek bekebelezése végrehajtható lenne.“ — „Felséged is, midőn feledhetlen eldődei példájára a dalmát királyság, Ragusa, Cattaro, s a gurnerói szigetek államjogi közöségét, ezen o. gyűlésnek f. e. február 26-ki l. m. előterjesztésében tudtul méltóztatott adni, hogy a dalmát képviselőség felszólíttatott, köveketet küldeni kebeléből a három megye királyság o. gyűlésére, kik az említett bekebelezés módja felett tanácskozzanak. De azon képviselőség Dalmatia horvát népességére nézve oly igazságtalan választási módból állott elő, hogy már eleve is könnyű volt gyanítani hogy az érintett képviselőségben a bekebelezés ellen elfogult párt marad előnyben s a nemzeti pártot 400,000 lelket tevő tisztán szláv népesség kívánatainak és érdekeinek ezen legitim képviselőjét lefogja szorítani, nem is akarva e részben többet, mint csupán azt érinteni, hogy az ellenpártot ezen törekvésében a mindenható burocratia támogatá.“ — „Habár ebbeli igazságos kívánataink kihallgattatását illető kérelmeinket, egy f. e. Május 1-én benyújtott külön felterjesztésben megújítottuk, hasztalan várjuk azóta, hogy a három megye királyság régi, hagyományos jogainak, úgy az erre vonatkozó királyi

esküknek és fogadásoknak elég tétessék.“ — „Nem különben a *horvát-szlavon katonai határszél* is mind e mai napig elvan szakasztva az anyaországtól s csak névben képezi még kiegészítő részét. Azon, jelenleg katonai igazgatás alatt álló területek, egykor szabad megyék voltak, később a mahomedán barbarismus ellen a keresztény civilisatio fegyvertársaiva, előőrseivé lettek. A szent kereszt s önnön szabadságunk érdekében, nemzetünk századokon át állta ott őrt, s kész volt ezen őrködés czéljáért vérént ontani. De azon okok megszűntével, melyekért a katonai határőrség előállott, s azon szükségesség beálltával, mely a török birodalmat arra szorítja, hogy saját megmaradásáról gondoskodjék, nemzetünkben is ama véráztatta vidékeken, felébredt a vágy a béke áldásaira és a szabad polgári életre.“ — „Alig vonult vissza a pusztító török áradat a karloviczi béke következtén a maga szűkebb medrébe, midőn I. Leopold király 1703. júl. 10-én kelt l. m. leiratában az o. gyűlésére egybehívott horvát nemzetet azon örvendetes izenetet közlő, hogy érdemei és áldozatai jeleül és jutalmul az egész báni, károlyvárosi és körösi katonai határőrvidéket területébe keblezni kegyeskedik.“ — „Mária Theresia királynő is az 1741: 49 t. czikkben megígérte hogy a likai és korbaviai határvidéket Horvát-országba keblezi s hasonlólt ígérték a varasdi határszélre s a József és Károlyút közt fekvő végvidékre nézve II Leopold 1791. jan. 13-ki határozatában, s I. Ferencz az 1792: 18 t. czikkben.“ — „De mind ezen ígéretek mellett a horvát-szlavon katonai határőrvidék maig is fenáll, mint a katonai uralom emléke Európában s mint alkotmánytalan oázis egy alkotmányos államban. — De a nélkül, hogy itt katonai határszélünk szomorú állapotjának részletesebb tárgyalásába akarnánk bocsátkozni, legyen szabad csak azt említnünk fel, hogy a mostani o. gyűlés f. e. júl. 15-ki 42-ik ülésében egyértelműleg elfogadta a katonai határőrvidék f. e. júl. 15-ki kérelemlevelét, s azt a maga és az egész nemzet nevében, a jog és igazság teljes tudatával egész terjedelmében a legmelegebben pártolta, mint ezt a különös felterjesztés is bizonyítja, melyet mi a határőrvidéknek alkotmányos alapon leendő újra alakítása tárgyában készült t. czikkeinkkel együtt Felsőged elé terjesztettünk. — Támaszkodva a törvényekre, a két oldalú szerződések és kir. eskűkre, melyekkel a háromgy. királyságnak alkotmányára, állami önállóságára és területi épségére való elidegeníthetlen joga világosan be van bizonyítva, és szilárd bizalommal legkegyelmesebb királyának igazságszeretetében, ki nem hagyhatja meghallgatlanul a háromgy. királyságot lakó, hozzá mindig hű nemzet törvényes jog-igényeit: igényt tartunk rá a nemzet nevében a benne rejlő egész erővel Isten és világ előtt, s meg nem fogunk szűnni sürgetni, hogy Dalmatia-Horvát- és Slavonia háromgy. királyság ezeréves alkotmánya és területi épsége végre elismertessék s illetőleg visszaállítassék.“ — „Ez óhajtsa, ez kívánsága az egész nemzetnek, ez legsürgetősb. követelése, melytől sem nem akar, sem el nem fog állani, valameddig, hű hazafiak állanak mellette.“ — „Ragaszkodván ezen megczáfoltatlan alkotmányos elvekhez, nem tehetjük, hogy Felsőgednek o. gyűlésünkhöz intézett l. f. leírásaira azon őszinteséggel és férfiaszággal ne feleljünk, mely a nemzet alkotmányos igényeinek s a felsőges uralkodó ház érdekeinek legjobban megfelel. A febr. 26-ki 152 sz. a. kelt leirat, melylyel Felsőged ezen o. gyűlést egybe hívni méltóztatott, ezen szavakkal kezdődik. „hogy Felsőged az oct. 20-ki diploma alapján ismét életbe lépteti a horvát- és szlávon királyság alkotmányos intézményeit.“ — „Felsőges úr! midőn örömmel elismerjük: hogy ezen királyságoknak némely alkotmányos intézményei legalább féligmeddig visszaadattak, mindamellett mély fájdalommal kénytelenítettünk megjegyezni, hogy a nevezett királyságoknak sarkalatos jogai, melyek-

nek mind a hazai mind a magyar o. gyűlés állandóan gyakorlatában volt, név szerint, az *adó és katanamegajándási jog* nemcsak vissza nem adattak, sőt a nevezett királyságok ősjogigényeinek nehéz sérelmére ezektől elvonatva, az újabb időben alkotott birodalmi tanácsnak adattak át.” — „Bebizonyítottuk fentebb, hogy a hárommegyesült királyságnak ősi alkotmánya alapján joga van teljes törvényhozásra, és hivatkozva királyaink által szentesített törvényeinkre megmutattuk: hogy a három egyesült királyság o. gyűlései a katonai, pénzügyi, külügyi viszonyok felett azzal az önállósággal határoztak, mely egy szabad nemzet és szabad nép államéletét jellemzi.” — „Ennek pontosabb bebizonyítására számos törvényt idézhetünk, melyek részint ami o. gyűléseinken hoztattak, millyenek az 1396, 1434, 1492, 1527, 1538, 1567, 1571, 1604, 1609, 1635, 1643, 1681, 1700, 1712, 1717, 1723, 1725, 1733, 1737, 1739, 1741, 1749, 1755–1757, 1759 és 1760 évbeli, részint pedig a közös magyar-horvát o. gyűlésen hoztattak 1504, 1537, 1542, 1601, 1622, 1625, 1630, 1635, 1638, 1647, 1649, 1655, 1659, 1681, 1715, 1723 stb. években és a melyek egytől egyig mindazon eszmét tartalmazták, mely nyilvános életünknek mindig megörzött és birt alapelve: „nihil de nobis sine nobis.” De legyen elég itt az 1790/1: 12-dik t. cikkére a magyar-horvát o. gyűlésnek, mely által azon alapelv, mely alkotmányunk vezéreszméje s egyszersmint annak fő biztosítója, külön pozitív törvényné emeltetett, ezen szavakkal: „Legum ferendarum, abrogandarum et interpretandarum potestatem legitime coronato Principi et SS. et OO. ad Comitatus legitime confluentibus, communem esse, nec extra illa exerceri posse.” — „Ezen törvényt tekintetbe vévén, semmi kétség se férhet sérelmünk alapos voltához.” — „Ebből látható: hogy a hárommegyesült királyságnak leglényegesebb alkotmányos joga, t. i. vére és vagyona feletti rendelkezés nem adatott vissza, azt még tekintetbe se véve, hogy a megyéknek, ezeknek az alkotmányos élet oszlopainak és a városoknak törvényes autonómiáik se adatott vissza, továbbá, hogy az alkotmányosan egybegyűlt és tanácskozó o. gyűlés szemelátára törvénytelen adók katonai karhatalommal hajtának be, s végre, hogy ezen királyságokban az alkotmányos hatóságok mellett fennállanak a nem alkotmányosak is, és amazoknak tevékenységét zsibbasztják vagy egészen megsemmisítik.” — „A dolgok ily állása közepett, nem láthatjuk át, hogy e királyságok visszanyerték volna alkotmányos intézményeiket, sőt inkább a Felsőség által Leiratában idézett oct. 20-ki diplomát nem tekinthetjük egyébként, mint átmenetnek a kényuralomról az alkotmányosságra, mint annak, a melyen a három királyság az előtte 12 évig elzárva volt alkotmányosság mezejére ért, elvileg.” — „Azonban, ha fontolóra vesszük: hogy azon diplomában a 12 évig tartott alkotmánytalan állapot, mint az alkotmányos élet kivételes megszakasztása említetik és az átmeneti rendszabályok igazolásképp hoztának fel, és ha meg fontoljuk: hogy a *pragmatica sanctióra*, mint a *dynastia* alapjogára, történik abban a hivatkozás: nem vagyunk képesek az abból folyó következményekkel szemben felfogni azt, hogy ugyanazon diploma korlátozhatná a három királyság alkotmányát.” — „Épen ezért az alkotmányos élet ezen királyságokban csak akkor kezdődhetik, ha azoknak hajtani alkotmányos jogai csorbitatlanul visszaadtnak.” — „Minden más bármily alakú visszaadása az alkotmányos jogoknak, nem visszaadása az alkotmánynak, hanem csak folytatása a Felsőség által is elítélt kivételes állapotnak, néhány önkényűleg adott engedmények mellett.” — „De közjogunknak ily elferdítése nyílt ellentétben áll a gyakran említett, oly számos dicső uralkodó által ünnepélyes esküvel megerősített szerződésekkel, és épen azért kénytelenek vagyunk kijelenteni: hogy valamint őseink

minden ezen szerződések által meghagyott kötelességeiket szorosan teljesítették, mi is minden erőnkkel azon leszünk, ugyanazokat jövőben is minél buzgobban, szorosabban teljesíteni, úgy másrésről azon jogokat, melyek e szerződések erejénél fogva, ezen királyságokat illetik, őseink példájára megőrizni és védeni készek vagyunk.“ — Ugyanazon I. f. kir. előterjesztésben tudunkra adá Felséged hogy o. gyűlésünk egybehívását az 1790/1 58 t. cz. alapján megrendelni kegyeskedett.“ — „Felségednek ezen rendelete is megsértése ősi alkotmányunknak, miről Felséged Miksa király 1567. Nov. 29.-ről kelt körleveléből, melyben e királyságoknak ugyanez évi o. gyűlés czikkei helyben hagytak, legkegyelmesebben meg fog győződni. Ezen körlevélígy szól: „*Intele-xerunt SS. et OO. indicationem et publicationem diaetae seu Conventus horum Re-gnorum instar regni Hungariae suam S. Majestatem sibi reserverasse. Cum autem id SS. e. OO. apertissime derogare videatur... quemadmodum S. Majestas C. ipsos Banos in veteri consuetudine indicendae regnicolaris Regnorum suorum Diaetae clementer conservare velle sese b. obtulit, dummodo semper a Banis ipsis hoc de re prius admoveatur, et quarumnam rerum tractandarum causa generalis ipsa Diaeta indicenda sit? edoceatur.*“ — Ezen törvényhatározat, a magyar-horvát o. gyűlés 1790/1: 68 czikke által meg nem szüntetett, mert ez utóbbi tartalmából: „*Generales Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae Congregationes cum praevio annutu regio cele-brandae veniunt*“ nyilván kiderül, hogy az o. gyűlés egybehívásának joga a bannak tartatott fenn, mit ez a királynak előlegesen jelenteni köteles volt.“ — „Ezen felül nem mély fájdalom nélkül kell megjegyeznünk, hogy még ezen 1790/1: 58 t. cz. ellenére is, csak a horvát-szlavon o. gyűlés hivatott egybe, míg abban ugyan e czélból Dalmátia is világosan megvan említve.“ — „Mint államjogunk búzgó őrei, kénytelenek vagyunk az említett kir. előterjesztés idézett pontjai ellen, ezennel ünnepélyes óvásunkat annyiban kijelenteni. a mennyiben azok oly feltévésen alapul-nának, mely Dalmát- Horvát- és Slavon háromegy királyság önállóságával és terü-leti épségével, valamint a bán méltósága és tekintélyével összekötött jogokkal ellen-kezik.“ — „De figyelmünket azon körülmény sem kerülte ki, sőt inkább nagyon kellemetlenül hatott reánk, hogy az említett kir. előterjesztésben a diplomaticus el-nevezés „*Dalmát- Horvát- és Slavon háromegy királyság*“ mellőztetett, és hogy ezen királyságok alkotmánya az említett államjogi kötések és az 1527, 1712, és 1790/1-ki t. czikkek értelmében Dalmát-országra, Ragusára és Cattarora ki nem terjesztetik.“ — „Midőn alkotmányos és állami jogaink védelmére e tekintetben ünnepélyes óvást emelünk, legalázatosabban kérjük Felségedet, hogy a háromegy királyság mindig hű nemzetének igazságos kívánságait és törvényes igényeit mindkét tekintetben, különösen Dalmátia egyesülését illetőleg, miért már fentemlített f. é. Majus 1-én kelt I. a. felírásunkban kértünk, legkegyelmesebben kielégíteni kegyes-kedjék. Az ezen I. a. felírásunkban körülményesebben bebizonyított kívánalmainkat s igényeinket azon benső meggyőződéssel ismételjük itt is, hogy a háromegy király-ság megszilárdítása által egyszersmind Felséged I. m. trónja is megszilárdul.“ — „Ugyanazon f. é. febr. 26-án kelt I. m. kir. leiratban felszólítottunk: hogy a *bán beigtatása, az ítélőmester, s az ország-kapitány törvényes megválasztása* után, mindenekeelőtt, *a háromegy királyságnak a magyar királysághoz közjogi viszonyait* vegyük tárgyalásba.“ — E tekintetben legmélyebb alázatossággal jelent-jük: hogy az o. gyűlés arra ugyan ráállott: hogy a Felséged által ki nevezett bán Sokcsevics József báró, régi alkotmányos szokás szerint, a báni méltóságba beigtat-tassék, de egyszersmind kikötötte magának, azon királyságokat illető jogot felélesz-

teni, mellynél fogva ezen o. gyűlés felvan jogosítva Felségednek néhány, a báni méltóságra alkalmas egyént kinevezése végett felterjeszteni, mely jog a többi közt Ferdinánd király 1527-évi körlevelében és a három megye királyság o. gyűlésének 1741: és 1766: 61 t. czikkében is befoglaltatik.“ — „Az ország-kapitány vagy vajda megválasztása rég bevett jog és szokás szerint megtörtént, és f. é. jun. 15-én az o. gyűlés 20-ik ülésében a bán Sokcsevics báró egyhangulag ország-kapitánynak megválasztott, ki is a maga részéről az ötet, mint ország-kapitányt illető jognál fogva, ezen királyságok alkapitánjává Jelasics György gr. tábornagyot, és albán Zidaric Jánost nevezte, kik mindketten a megszállott esküt, a nemzet kezébe letették.“ — „A három megye királyság ítélőmesterének megválasztását illetőleg, az o. gyűlés fentartotta magának a jogot, azt a maga idejében, és a mennyire szükség mutatkoznék, megválasztani.“ — Melly határozatra jutottunk mi a három megye királyság viszonyaira nézve a magyar korona és magyar-ország irányában, Felséged tudni méltóztatik ama külön felterjesztésből, melyet az említett határozat felől készítettünk, s hol nyíltan kimondjuk: hogy mindazon igények és feltételek, melyek ama határozatban foglalvák, logikai következetességgel folynak a három megye királyság nyilvános államjogából, melyhez mi ez alkalommal is hogy szorosan ragaszkodjunk, szent kötelességünknek tartjuk. Tekintettel az 1860. oct. 20-án Sokcsevics b. bánhoz intézett l. m. kézirat tartalmára s 7 százados közös kötelekünkre, elhatároztuk egyszersmind: hogy az említett határozat a magyar o. gyűléssel közöltessék, Felséged pedig legalázatosabban megkéressék hogy ugyanazon határozatot vagy mint királyi propositiót a magyar o. gyűlés által tárgyaltatni, vagy az esetben, ha ez jogánál fogva a tárgyban kezdeményezni akarna a további tárgyalás elmozdítása végett, vele legkegyelmesebben közölni méltóztassék. Miután azonban Felséged ami legnagyobb szomorúságunkra a magyar o. gyűlést feloszlatta, nem lehet nem legalázatosabban megkérnünk Felségedet, annak mielebbi összehívására, hogy vele e tárgyban értekezésbe bocsátkozhassunk.“ — „Az 1861. majus 11-ki l. m. körlevélben, ezen o. gyűléssel april 29-ki l. a. felterjesztése következtén Ő Felsége V. Ferdinánd királynak 1848. dec. 2-án s Ferencz Károly fenséges főherczegnek 1848. dec. 1-én kelt lemondási okmányai közöltettek. Az ide vonatkozó tárgyalások eredménye szerint az o. gyűlés elismerte ugyan, hogy V. Ferdinánd király és Ferencz Károly főhg. ő fenségének bekövetkezett lemondása után a *pragmatica sanctio* értelmében, melyet, mint fentebb állítattott, a három megye királyság önállóan elfogadott, az örökösödési jog a német szláv örökös tartományokban s az ezekkel személyi egybeköttetésben álló három megye királyságban Felségedet illeti; de nem tarthatja vissza magát azon megjegyzéstől, hogy ama lemondási okmányoknak, ős régi bevett szokás szerint, a három megye királyság 1740: 28 értelmében s az 1790/1: 3 rendelete nyomán a magyar és a három megye királyságok o. gyűlései elé a kormányra lépést követő 6. hónap alatt terjesztetni és ez idő alatt a koronáztatásnak is végrehajtani kellett volna, mert épen ennek elhanyagolása által tétetett le ama szerencsétlen kormányrendszernek alapja, mely az államot a végenyészethez oly közel hozta. Kellemetlen volt még ezen felül reánk nézve a lemondási okmányokban passusokat találni, millyen: „a császárságnak, s az allatta egyesített minden királyságoknak koronája,“ s tartva attól, hogy ebből a három megye királyság alárendeltsége fogna következhetni, igen sajnáljuk, hogy azokban nem külön említetik a magyar és három megye királyság Dalmát- Horvát- és Slavon országok koronája, és trónja, mely királyság, ugy magyarország *pragmatica sanctio*ja világos értelme szerint az osztrák örökös tartományokkal egyedül személyi unióban állanak,

s melyek akkor is, midőn 1804: aug. 17-én alkotmányellenes módon, mind a magyar mind a háromegy királyság o. gyűlésének beleegyezése nélkül az osztrák királyságok és tartományok császárságra emeltettek, czimeikben, kiváltságaikban, szabadalmaikban, összeköttetéseikben és jogaikban illetetlenül maradtak.“ — „Az o. gyűlésnek tehát ezen indoknál fogva kötelessége nemcsak minden következtetés ellen, melyek kivonattathatnának, hanem minden hasonló eljárás ellen ünnepélyes óvást tenni, s Felségedet hűséges alázattal megkérni a háromegy királyság törvényes jogainak e tekintetben is teljes erejökbeni, legkegy: megtartására.“ — „A többször említett kir. propositióval hozzánk intézett ama felszólítás, hogy Felséged bekövetkezendő *koronázására* követkeket válaszszunk és küldjünk Budára; a háromegy királyság o. gyűlését megörvendeztette annyiban, mennyiben Felséged legkegy: elhatározni méltóztatott, magát az alkotmányos törvények szellemében magyar-ország, s egyszersmind a háromegy királyság: Dalmát- Horvát- és Slayon-országok királyává koronáztatni, s e végre a koronázási oklevelet, és pedig a háromegy királyságra nézve az 1662: 49 értelmében alkotmányos úton elkészíttetni és kiadatni akarja.“ — „Mintán azonban Felséged megkoronáztatása csak ezen diploma kiadása után történhetik meg, ennek kiadása pedig csak a háromegy királyság alkotmányának teljes visszaállítása s a területi épségnek kieszközlése után jöhet tárgyalás alá, csak ismételve lega: kérhetjük Felségedet, méltóztassék a háromegy királyság ezen igazságos igényeit kielégíteni, s ez úton legkegy: elhárítani az akadályokat, melyek az annyira óhajtott koronázási tényt eddig lehetetlenítették. Azon esetre azonban, ha a koronázás, bármi ok miatt, magyar-országgal közösen végre nem hajtható lenne, fentartja magának a háromegy királyság azon jogát, hogy Felséged saját államjogi szerződéseinek, és saját *pragmatica sanctiójának* alapján, a fentemlített feltételek teljesítése mellett, saját királyává koronázhassa.“ — „Ez évi mart. 14 és 27-ről kelt l. m. kéziratában méltóztatott Felséged legkegy: nyilvánítni ezen ország-gyűlésnek: hogy a Dalmát- Horvát- és Slavon-királyságoknak hajdani tekintélyöket visszaadandó, jónak látta azok számára egy a magyar kir. helytartó-tanácshoz hasonló politikai dicasterium felállítását ezen elnevezéssel: „*Dalmát- Horvát- és Slavon-királyságok kir. helytartótanácsa* s egyszersmind a nevezett királyságok *báni táblá-jának* is életbeléptetését.“ — „Felséged eme k. k. határozatát fogadván mint tanújelét annak: hogy ezen királyságok ősrégi jogaik nyomán saját politico-juridicus, valamint tartományi és l. f. kormányzatokat visszanyerendik, szent kötelességünknek tartjuk mindenekelőtt megjegyezni, hogy mi a helytartótanácsot, úgy mint jelenleg szervezve van, csak mint ideiglenest, de mint a nemzetnek s vonatkozólag az o. gyűlésnek az 1790/1: 14 és 18. 1-ő. § értelmé szerint felelőst tekinthetjük, melynek még 1767-ki ország-gyűlésünk 1 és 2 art. alapján szerveztetni, s magát a magyar helytartótanács számára alkotmányos úton kiadott rendeletekhez alkalmaznia kellend.“ — „Hasonlókép az ideiglenes dalmát-horvát- és slavon dicasteriumot is csak mint rövid időre felállított hatóságot tekinthetjük, mely jelen szerkezeti alakjában csak addig maradhat fenn, míg a tekintetben alkotmányos úton más valami nem állítatik fel.“ — „Ámbár a háromegy, királyság o. gyűlése azon jogalapnál fogva mely őt 1790/1: 18. 1-ő. §. és 1767: 1. és 2. szerint megilleti, elhatározta, hogy saját tartományi és l. f. kormányhatósága felállítására vonatkozólag még ezen o. gyűlési időszakban egy t. czikket fog alkotni és ugyanezt Felséged elé szentesítés végett, felterjesztendi, még is jónak látta addig Felségedet külön felterjesztésben l. a. megkérni, hogy a nevezett dicasterium mint Dalmát-, Horvát- s Slavon királyságok udv. kancelláriája alakíttassék meg

s a kir. központi hatóságokkal szemben oly viszonyba helyeztessék, miilyenben volt a magyar k. u. kancellária 1849-ig s hogy ugyanannak, az 1790/1 18 szerint meghatározott felelőség mellett, azon hatáskör, melylyel a magyar k. u. kancellária 1849-ig birt, megadassék, valamint a jelenleg triesti helytartótanács igazgatása alá tartozó horvát part-tartomány kikötőinek, nem különben a tengerészeti nyugdíj alap igazgatása, kezelése, is átadassék.” — „A Dalmát-, Horvát- s Slavon királyságok báni tábláját is mindeddig ideiglenesnek tekintjük mi, míg e törvényszékek átalálában alkotmányos úton meg nem változtatnak. Ezen alkalommal nem mulaszthatjuk el Felségedet egy külön felterjesztés által l. a. megkérni, hogy Felséged tekintettel a multa, mellyben a három megye királyság, mint kimutattatott, saját minden folyamodású törvénykezési organumaival birt, valamint l. k. figyelemmel a magyar-ország és a három megye királyság közti viszonyokat illető határozatra, melly szerint mi az egész igazságügyi igazgatást magunknak fenntartottuk, l. k. elrendeltetni méltóztatnék, hogy addig is, míg a törvénykezési ügy alkotmányos úton és módon véglegesen meghatározatnék, Zágrábban egy hétszemélyes királyi tábla mint l. f. folyamodású törvényszék, a Dalmát-, Horvát- és Slavon királyságok számára felállíttassék.” — „Van még egy körülmény, mellyet elnem hallgathatunk. T. i. az említett l. f. kéziratokban a királyságok egyszerűen „örökös királyságoknak”-nak neveztetnek, e körülmény kényszerít azon megjegyzésre, hogy a három megye királyság elfogadván 1712-ben a *pragmatica sancti*ót, némi tekintetben örökös állam lett ugyan, de ezt egyáltalában nem lehet azon értelemben venni, mint más osztrák tartományokra nézve, mellyek „örökös tartományok” nevezete alatt, a német szövetség kiegészítő részeit képezik, mert a három megye királyság e szövetséghez, sem nem tartozott soha, sem most nem tartozik, s így nem is tekintethetik amaz értelemben örökös tartománynak.” — „A f. e. martius 12-ki kir. előterjesztésben foglalt felszólításra: hogy a *bécsi Reichsrath*ba kebelünkől 9 képviselőt válasszunk, s egyszersmind tanácskozzunk azon mód felett, mint lehetne alkotmányos úton jövőre rendezni a Reichsrathba küldendő képviselők választását? ezen királyságok képviselői érezt megvitatás s az itt tekintetbe veendő államjogi és politikai okok minden oldalú megfontolása után, augusztus 3-án tartott ülésükben egyértelműleg azon határozatot hozták: „hogy a horvát- és slaviniai királyság nem veszen részt a Reichsrathban.” Felséges Úr legkegy: királyunk! Meglévén szilárdul győződve arról, hogy a három megye királyság az 1527-ki államjog szerződések és 1790/1-ki törvények értelmében, minden más királyságtól s minden más tartománytól valamint törvényhozás, úgy igazgatás tekintetében is teljesen független; továbbá ragaszkodván ahhoz, hogy jogilag soha meg nem szüntettetett a három megye királyság ősi alkotmánya, s a többi királysággal és országgal csak personalis unióval volt összekötve, megfontolván végre, hogy nemcsak a nemzet, hanem a trón jogai is azon alkotmányon alapulnak, mellyet, ha állanának is némely arra czélzó veszélyes elvek, legalább a három megye királyság nemzete soha jogilag elnem veszített: nem teheténk egyebet, mint annak kinyilatkoztatását, hogy mi az oktroylt s épen ennél fogva az alkotmányos életnek annyira ellentmondó, sőt arra nézve veszélyes birodalmi tanácsba képviselőt nem küldhetünk.” — „Ezen határozatunk nem áll ellenkezésben a mi oly gyakran s oly fényesen bebizonyított hűségünkkel és loyaltásunkkal, mert mint az alkotmányhoz és királyhoz egyenlően hűséges nemzet legszentebb kötelességünknek tartottuk és tartjuk oltatmazni az alkotmány és törvény adta jogainkat, s megtartani valamini a királynak és nemzetnek, jöltudván hogy az alkotmányt fenyegető minden veszély egyszersmind veszély k nemzet és trón jogaira nézve. Tántoríthat-

lanúl ragaszkodva alkotmányunkhoz, uralkodónkat támogatjuk, s védve jogunkat és törvényeinket: egyszersmind Felségednek, királyunknak jogait védelmezzük. — Így jártunk el mindig s így járunk el most is ezen aláaknázott korban, midőn az axioma, melylyel annyi visszaélés történt: „*Salus reipublicae suprema lex esto*,“ államférfiaktól gyűlésekben mondatván el, visszhangra talál, s benne a bevégzett tények tana életelvül állíttatik fel.“ — „Legyen szabad azon szempontból, melyre minket lelkiismeretünk és a nemzet kötelez, kiindulva, tekintenünk az államélet minden tüneményeit, s röviden megjelelnünk azon álláspontot, melyről az említett kir. előterjesztésben is említés van téve.“ — „Örömet tekintenők mi e diplomát oly államokmánynak, a mely által a háromegy királyság nemzetének alkotmánya és minden ezen alapuló államjogai visszaadtnak, mert ha van valahol nemzet, mely alkotmányát saját bűne nélkül nélkülözi, s teljes joggal kívánhatja, hogy az alkotmányosság átalábani visszatérésével az ő alkotmánya is visszaadassék, még pedig egész terjedelmében és teljes jogérvényében: úgy az bizonyosan a háromegy királyság nemzete, mely állami függetlenségének s nemzetiségének védelmére 1848-ban fegyvert ragadván, ez által Felséged trónját is oltalmazá; — azonban a. l. m. diploma tartalma másról győz meg bennünket, a minél fogva mi nem tekinthetünk benne egyebet, mint csupán az uralkodói kötelesség egy actusát, melynek következménye a 12-évi absolutismus megszűnése kellene hogy legyen, és a mely által e királyságok alkotmányos jogainak continuitása elismertett. — „Önkényű teljhatalmával rendeli ugyan is Felséged el, hegy ezen diploma alaptörvényül tekintessék: daczára annak, hogy benne leglényegesebb jogaink, — vér és vagyon feletti rendelkezési jog úgy egyéb szintén ily fontos állami kérdések-tudtunk és beleegyezésünk nélkül egy egészen idegen törvényhozó testületre vitetnek át.“ — „Az ily egyoldalú és önhatalmú intézkedés azonban teljesen és egészben ellenkezik a fels. uralkodó ház és a háromegy királyság nemzete között 1527 és 1712-ben kötött államszerződésekkel; ellenkezik a sokszor felhozott 1790/1. 12vel, a mely szerint a törvényes uralkodónak csak az o. gyűlésileg egybegyűlt nemzettel egyetemben van joga törvényeket alkotni, változtatni és megszüntetni. A diploma hivatkozik bár a *sanctio pragmatica*-ra, azonban mivel egyszersmind a teljhatalomra is hivatkozik: maga magával nyilvános ellenmondásban van; mert ami *pragmatica sanctio*nk, mint *bilateralis* alapszerződés, kizárja a teljhatalmat. Ebből következik, hogy a háromegy királyság számára, minden oly bár miként czikkelyezett határozat törvénytelen és érvénytelen, a mely nem a háromegy királyság o. gyűlésén hozatott, és a törvényes alkotmányos király által szentesített.“ — A törvényhozás, melyet alkotmányunk erejénél fogva gyakoroltunk, semmi esetre sincs csupán egyes tárgyakra szorítva, sőt mindazt magában foglalja, ami általában a közjogra tartozik, valamint minden egyéb fontos államkérdést, a mint ezt már fentebb bebizonyítottuk.“ — „Azt is megemlítettük, hogy közjogunk értelmében soha sem volt a háromegy királyság a nem magyar-országokkal real unióban: hanem hogy viszonyaink csak az uralkodó közösségében és a közös dynastiában állanak. Erre nézve megczáfoltatlan bizonyítékok azon államszerződések, melyeket őseink a független nemzet szabad akaratából 1527 és 1712-ben kötöttek a dicsőségesen kormányzó uralkodó házzal. Ezt ők minden addig élvezett jogaiknak, s azon független állami állásuknak, melyet ama szerződések kötése idejében élveztek, világos kikötése mellett tették; s valóban nincs egyetlen államjogi végzés sem, a mely által-e királyságoknak az említett tartományokhoz ezen államjogi állása és viszonya jogosan megváltoztathatott volna, míg

ellenkezőleg a háromegy királyság önállósága és függetlensége az újabb időben is, nevezetesen az 1790/1. 22-ik magyar- és horvát-országi sarkalatos t. cz. által világosan és ünnepélyesen helybenhagyatott. Végre a dalmát- horvát s tót háromegy királyságnak ősi, még nemzeti királyaink alatt fenállott alkotmánya sem szüntettetett meg jogosan soha; sőt e királyságok szükségsei és az idő követelménye mindig a mi saját törvényhozásunk által függetlenül intéztettek el.“ — „Azért is oly tárgyakat, melyek törvényhozásunk körébe tartoznak, oly törvényhozó testületnek át nem engedhetjük, mely octroyozás által támadván, azon biztosítékokat nem nyújthatja, melyeket mi szerződéseken alapúlt alkotmányunkban birunk, miért is az 1860-ki oct. 20-ki diplomában csak a háromegy királyság közjogának és alkotmányának megsértését láthatjuk.“ — „Ezen, nagyobb részt jogszempontból megvilágított okokhoz még néhány politikai természetűeket is akarunk csatolni. Majd 200 éve, mióta Bécsben egy bizonyos kormánypolitika tervei jöttek napfényre, mely jelentéktelen okokból eredvén, magának minden stadiumban pályát tör, és céljára, a körülményekhez képest, majd nyíltan majd alattomban törekszik.“ — „Ezen politikát nem jelölhetjük meg máskép, mintha azon államgondolat kifejezésének nevezzük, melynek titkos terve: az osztrák monarchia különféle királyságait országait és népeit oly alakba szorítani, és ezeknek így központosított ereit oly célokra és érdekeknek alárendelni, melyek nem céljai s érdekei az említett királyságok, országok, s népek többségének.“ — „Közvetlen következése ez államgondolatnak az lett, hogy a súlypont a birodalmon kívül kerestetett, és pedig ott, hova még ma az osztrák országok kisebbsége politikai kötéllékel van kapcsolva.“ — „Ezen állami intézvények s a királyságok és a birodalmat alkotó országok természetes rendeltetésével ellenkező, politika tökéletesen egyenlő intézvényeket alkotott minden ország számára, tekintetbe nem vévén, hogy ezen intézvények a különböző népek önálló életét megsértik, és ezért azokra nézve csak ártalmasok lehetnek.“ — „Ezen politika tetőpontját a 12-évi kényuralomban érte el, melyet a népek őszhangzólal elítéltek és a mely minden erőlködése daczára áldást nem, csak romlást hozott a monarchiára.“ — Ezen politikát mi soha sem ismertük el, sőt mindig tiltakoztunk ellene, s most is kötelességünknek ismerjük, szavunkat felemleni ellene bármily alakban is áll ismét elő.“ — „Minekutána tehát mi a birodalmi tanácsot csak metamorphosisául tekintjük a kényuralmi állam őszpontosításnak, s az azzal egybekötött s fentebb leirt politikának, a fentebb előadott okokból, és azon szövetség tekintetéből, melyet alkotmányunk közös védelmére magyarországgal kötni elhatároztunk, sem tehetünk egyebet, mint kinyilatkoztatni: hogy a birodalmi tanácsba mi nem küldünk követeket, és ennek a tanácsnak eddig hozott s ezután hozandó határozatait a három egyesült királyságra nézve se most, se jövőben kötelező erővel bírónak elnem ismerjük.“ — „Felséges úr! ámbár a háromegy királyság nemzete mindig kész alkotmánya alapján a királyság és más tartományok közti nemzetközi kérdések felett egyedül Felségeddel, mint királlyal, kiegyezkedni, mind a mellett ez igen gyenge szolgálatot tenne mind magának mind a felséges trónnak, ha függetlenségét és önállóságát a cs. állam még színleg sem igazolt jogköveteléseinek áldozatul hozná.“ — „Kérjük azért Felségedet, méltóztassék a birodalmi tanácsba nem menetelnünk, valamint egyéb határozatainkat is, melyeket külön felterjesztvényben a koronázásig ideiglenes megerősítés végett terjesztünk Felséged elé, úgy tekinteni, mint kifejezést ami rendületlen hűségünknek, melyet alkotmányunk iránt megőrznék, és a melyhez hogy kortársaink és utódaink kárhozható itéletét elhárít-

suk, mindig és mindenütt lélelkismeretesen kénytelenítettünk ragaszkodni. Cs. kir. apostoli Felségednek alázatos jobbágyai, a háromegy királyság ország-gyűlése.”

Ezen, mint mondánk, 1861-ki october 9-én, küldöttség által a Felségnek átnyújtott felírásra, azon évi november 8-án következő tartalmú kir. válaszeleirat¹⁾ adatott ki:

„Mi I. Ferencz József stb. stb. stb. Tisztelendő stb. kedvelt hiveink! Küldöttségek által, melly az o. gyűlés másod elnöke, Zágrábmegye főjegyzője, Kuslan Károly báró, és Posega sz. k. városunk képviselője, Posega megye másod alispánja Kraljevis Frigybėsól állott, hűségek l. a. felterjesztése, melly kelt Zágrábban 1861 szeptember 24-én, ugyancsak oct. 9-én Felségünknek tiszteletteljesen átnyújtott; ezen felül pedig kevéssel azelőtt hűségeknek egy másik l. a. szinte Zágrábban sept. 27-én kelt felterjesztése is, a közönséges úton hozzánk megérkezett.” — „Hűségek mindkét okiratban szükségesnek találta részint a mi legkedvesebb Dalmát-, Horvát- és Slavon királyságunk *államjogát*, mint az felfogások szerint történelmileg kifejlődött, elemezni s ezzel egyuttal jogilag meghatározni az álláspontot, mellyet hűségek elfoglalandó lenne oct. 20-ka óta meg állapított államelveink ellenében, részint pedig saját kívánságaitokat, és határozataitokat, a nyilvános közigazgatást, fentemlített királyságunk önnállóságát és területi épségét, valamint a nemzeti nyelvet illetőleg, kifejezni, s a mi l. k. kir. szentesítésünk aláterjeszteni.”

„Midőn mi az említett felírat mindenoldalú és lelkiismeretes megvizsgálása után örömezt veszük magunknak a fáradságot, hogy nektek ezennel l. kir. választ adjunk, szükségesnek hiszük kijelenteni azon körülményt, s hűségeknek, valamint királyságunk minden alattvalóit, kir. szavunk által l. k. biztosítani, hogy nem volt szándékunkban, s most sincs, az oct. 20-ki diplomában kijelentett alapelvek felállítására és keresztül vitele által régen meg állapított és még életképes jogokat elvonni, úgy azok gyakorlása módjára vonatkozó s meszebb kiható változásokat állapítani meg, mint a mellyek birodalmunk egysége és hatalmi állása által elutasíthatlanul szükségesnek találtattak.” — Legszentebb fejedelmi kötelességeink egyikének tartottuk és kellett, hogy tartsuk, tekintettel az europai közigazgatásnak egy idő óta hatalmasan előre haladott szellemére, tekintettel az összes birodalom benső anyagi helyzetére, mellynek mi Isten kegyeméből császára vagyunk, s végre tekintettel a gondviselés által reánk bízott népeink századok óta s különösen az újabb időben az addig ismeretlen közlekedési eszközök által szorosabbá fűzött legfontosabb érdekeinek közösségére és előhaladottságára s azon népek nézeteiben és erkölcsi szükségleteiben azok által előidézett átalakulásra, a mi királyságaink és tartományainkba szabad elvű intézményeket részint behozni, részint ujlag gyakorlatba hozni; a midőn azonban népeink egészséges gondolkodás módjára támaszkodván, bizalommal várhattuk, hogy tekintvén a dynastia és összes birodalom egységére vonatkozó szerződéseket, és határozatokat, készséggel ismerendik el azon olveket, mellyeket mi épen az összes birodalom amaz egységének fentartására oct. 20-ki diplománkban megállapítani szükségesnek tartottunk.” — „Ha átalában biztosan várhattuk, hogy népeink, még pedig nemcsak azok, mellyek fentemlített l. m. határozatunkból új politikai hasznok és jótétemények részesei vélőnek, hanem azok is, mellyek az által elvileg ősi intézményeik birtokába ismét visszahelyeztettek, azon államelveink politikai célszerűségét, bölcsességét, sőt épen politi-

¹⁾ Közlöljük a „Pesti Napló“ 1861-ki 263—3529 számabeli fordítás szerint.

kai szükségességét befogják látni: akkor nem lehetett, nem volt szabad egy pillanatig sem kétkednünk azon, hogy ország-gyűlése oly népnek mely jellemének szilárdsága, s valamint dicsőséges őseink, úgy Felségünk iránti törhetlen hűsége és minden időben vonzódása által előnyösen tündökölt, s a mely ezen felül az 1848-ban o. gyűlésleg kimondott kívánalmai és határozatai által lényegileg magáévá tévé azon alapelveket, melyeket oct. 20-ki diplománk foglal magában, s ez által, ha bár csak közvetve is, említett diplománk alap gondolatát fölkellette; ismételjük, hogy nem lehetett s nem volt szabad pillanatig sem kétkednünk, hogy egy ősei erényeihez és múltjának hagyományaihoz annyira ragaszkodó nép o. gyűlése, az idő és körülmények parancsolta államelveinknek helyeslő elismeréssel fog adózni.“ — „És valóban, előítélet nélkül felfogva a dolgot, ezen királyságunk csak épen eddigi politikai fennállása az, mely a sokszor említett állam alaptörvényben valahára véget ért, s ez által a népek politikai életében oly igen szükséges egyensúlyt magában lelte meg, s a melynek ennél fogva nyugodtabb és tárgyilagosabb megfontolás mellett, az o. gyűlést 1848-ki határozataihoz s vonatkozólag oct. 20-ki diplománk elveihez, szükségképp visszakellett volna vezetnie.“ — „Mert bármennyire vagyunk is dicséretes elismeréssel a publicistikai történetbuvárlat iránt, azért még sem tagadható, hogy említett királyságunk nyilvános joga, a mint az a történelem különféle viszontagságai által az 1848-ki események beátláig alakult, annak azon közjogával, melynek ami államelveink tökéletes kifejlődéséből kell alakulni, tekintve annak akár politikai és törvénykezési öngazgatását, akár törvényhozásának terjedelmét, s az abból háramló garantiáit annak, hogy mint magában véve egész, politikailag fenálló ország és már saját nyelvével államjogilag elismert területi határainak szokásaival, erkölcsseivel fennmaradjon, össze nem hasonlítható.“ — „Egy szóval: mi bizalommal remélhettük, hogy említett királyságbeli hű alattvalóink, kik épen amaz államelvekben nemzeti fejlődésöknek legbiztosabb garantiát, s szebb, termékenyebb jövőjüket találhatták fel, ami diplománkban nem valamely száraz, élettelen jogalakat, hanem épen, mire az igényt tart, a politikai szükségesség postulatumát s egyszersmind ami királyságunk 1848-ki, o. gyűlésileg kifejezett kívánalmainak helyen hagyását fogják megpillantani. Ugyanazért méltán fájt atyai szívünknek, hogy legalaposabb reményeink e tekintetben eddig teljesedésbe nem mentek.“ — „Mert csak fájdalommal vehettük ki Felségünk elé terjesztett irataitokból, hogy a különben oly egyenes, eszélyes és hű népnek o. gyűlése, mint a mi kedvelt háromegy királyságunké, ama mind magára, mind az összes államra nézve annyira fontos kérdést, t. i. az *összes birodalomhozi államjogi állásának* kérdését, az általatok az 1848-ki eseményekre s az akkori o. gyűlési határozatokra való minden tekintet nélkül, idézett positiv jognak kizárólagos és így terméketlen terén, nem pedig az itt kiválólag irányadó terén, t. i. saját politikai hasznatok és szükségleteitek terén, akarta megoldani.“ — „Az általános államjogi kérdések illetén tárgyalása általában soha és sehol sem vezethet fogantatos eredményhez, midőn mellette valamely államban a legfontosabb érdekek állanak kockán, midőn milliók jó vagy rossz léte függ egy államképzés sikeres maradandóságától; midőn számos nemes és művelődésképes néptörzs szerencséje és jövője, sőt a világgrész békéje és akadályozatlan kifejlődése, egy a népek velejébe átment nagyszerű államszervezet fentartásával van összekötve; s midőn végre egy ily államszervezet a maga állásának, sőt existenciájának fentartására bizonyos előfeltételeket és államjogi átalakításokat épenséggel nem nélkülözhet.“ — „A nélkül tehát, hogy az általatok felhozott sok, s itt-ott már régiségöknél fogva is tiszteletre méltó jogem-

lékek törvényessége vagy érvénytelensége felett ítéletet mondanánk, még is azon meggyőződésnél maradunk, hogy ha hűségtek ami kedvelt királyságunk nemzeti érdekeit nyugodtan és szenvedélytelenül vette volna figyelembe, határozatok, a többször említett igen fontos államkérdést illetőleg épen ellenkező leendett; e helyett jobbnak látta hűségtek a összes állammal szemben egy tisztán tagadólágos állás elfoglalását, s a valóságos országos érdekek helyett egy száraz jogkérdés felállítását, egészen félreismervén, hogy minden anyagi jog is, az államok és népek idővel változó politikai és nemzeti érdekeik követelése szerint, természetesen némi progresszív változtatásoknak van alá vetve.“ — „Hiszen épen ezen álláspont felismerése folytán, s azért, mert dalmát-, horvát- és tót-ország legkedveltebb királyságaink érdeke kívánja, történt az is, hogy az országnak addig érvényes jogait hűségteknek nem kevésbé ildomos mint vitéz elődjai, ami I. m. uralkodó házuk kedvére, valamint magának az országnak javára, az 1527 és 1712 években módosították.“ — „S őseink ezen dicséretes és magasztos példáját követte az 1848-ban egybesereglett o. gyűlés is, midőn az összállam egysége mellett bátor és feláldozó loyaltással állott fel, s annak biztosítása, valamint az ország nemzeti önállása végett a császárság kormányával való közvetlen kapcsolatot, és a legfontosabb, az egész birodalommal közös ügyekben a birodalmi képviselőben való részvételt több t. cikkben és feliratokban világosan szükségesnek ismerte el. A mostani o. gyűlésnek ily állameszélyes és loyális előzményektől eltávozó eljárása némileg ki magyarázható, talán részint a még mindig izgatott időviszonyokból, részint abból, hogy Mi, legtisztább czélzataink ellenére s atyai szívünk legnagyobb sajnálatára, az uralkodásunk kezdetekor mindenfelé dühöngött politikai zavarok által kényszerítve valánk az állam megmenlése végett az uralkodás teljhatalmát I. m. kezeinkben egyesíteni, amiből aztán az állam engesztelhetlen ellenségei alkalmat vettek, azó, a nyílt téren épen ezen legkedveltebb királyságunk lovagias segélye által megtört ellenségeskedésüket bizalmatlanság hintegetése által a homályban folytatni.“ — „Azonban, miután Mi, a gondviselés által ránk bízott bizalmat már ezelőtt egy évvel szabad szellemű elvekre fektettük, azt hiszük, megvárhatjuk háromegy királyságunk komoly és loyális férfaitól, hogy saját politikai és nemzeti érdekeikre, úgy nem különben ami fels. dynastiánkra, és a monarchia öszérdekeire való tekintetből a felgerjedt érzelmek helyére a nyugodt és tárgyilagos ítéletet, s a mindent gátló és megmérgező bizalmatlanság helyére az egyedül üdvhozó bizalmat léptetendik.“ — „A viszonyoknak bizalomteljes és elfogulatlan vizsgálása mellett biztosan várhatjuk, hogy soha nem találkoznak többé ama teljesen helytelen állítással, mintha a háromegy királyság a mi többi királyságaink- és országainkkal semmiféle közös érdekek és ügyek által nem, hanem egyes egyedül a mi I. m. személyünk, mint azoknak közös uralkodója által volna kapcsolatban.“ — „Avagy nem volt-e ugyan is ami háromegy királyságunk külföldön eleitől fogva ami többi királyságaink- és országainkkal közösen képviselve? Nem ontá-e, s ezt megelégedés- és dicsérő elismeréssel mondjuk, szíve vérétközösen azokkal, az összállam minden csataterein, annak határain belül és kívül? Nem érintetett-e azokkal közösen az összállam pénzügyi állapotaiból, mind jótékony, mind káros értelemben? S vajjon ezen százados együttélés búbán és örömben, a tartományok és népek kölcsönös segélynyújtása egymás közt, közös vagyon és vérfeláldozásuk az egészért, nem fűzött-e birodalmunk minden részei körül egy benső köteléket, mely a legkülönbözőbb magán érdekek ezer meg ezer fonalai által még inkább megerősítve realis és feloldhatlan kapcsolatot alapítana még akkor is, ha — ami pedig kétségtelen — a *pragmatica sanctio* szellemében és

szövegében nem fekdött volna is, valamennyi, a mi fens. uralkodó házunk alatt egyesített királyságokból és országokból egy oszthalan és elválaszthatlan birodalomnak felépítése.”

„Miközön továbbá hűségtek a régi alkotmány feltétlen visszaállítását kívánja, úgy látszik, öfkerülte figyelmöket, hogy a régi, s mint tudva van, kizárólag feudális alkotmányra visszatérni többé nem lehetséges. Mert nemcsak hogy meg nem felel többé a kornak, hanem minden bizonynyal a királyság érdekében sem állhat, hogy a nép, mind hajdan, a már eltörött feudális terhek alá vettessék, s a politikai jogokból, valamint a megszerzett birtok- és hivatalviselési képességből kizáratassék, ellenben hogy a feudális rendek, éppen mint hajdan, adó és katona állítási mentességgel, nem különben a többi historiai kiváltságokkal visszaállítottassanak, s a királyság politikai életének minden funkciói ismét kizárólag rájuk ruháztassanak.”

„Épen így a háromegy királyság régi alkotmányának azon oldalát is, mely ezen királyságunknak és Magyarország királyságunknak kölcsönös egymáshoz való viszonyait illeti, részint önök tulajdon határozatai, részint az előbbi évtized eseményei oly tetemesen módosították, hogy e tekintetben is teljes lehetetlen visszatérni a régre. Hogy tehát önök figyelmét ezen, a régi alkotmánytól elváhatlan oldalakra fordítjuk, nem azért történik, mintha tán attól tartanánk, hogy önök a kor szellemével, valamint a királyságnak már az 1848 évben hatályba léptetett reformokkal ellenkezve, a hajdani alkotmányos viszonyokra kíváncznának vissza, vagy azoknak csak lehetőségét is valóban védelmezni akarnák. Célunk e részben csak az, hogy kimutassuk hűségteknek ezen szembeüfő példákkal, mennyire ellenmondásba jön az ember a kor kívánalmaival és nézeteivel és a királyság legszentebb érdekeivel; sőt tulajdon, másutt többbizben kijelentett kívánságaival és nézeteivel, ha az ország közjogának 1848-ban előidézett teljes átalakulásra való tekintet nélkül, az ember mindig csak a lehetelenné vált régi jogot emeli ki s akarja érvényesíteni.” — „Ily nyilván lehetlen lévén a régre való feltétlen visszatérés, azt hiszük, a többször említett királyságbeli szeretett népünk háláját nyerjük meg, ha becsülettel és kötelességünkhez képest arra törekszünk, hogy állhatatosan ellenálljunk minden, bárminemű arra czélzó kísérleteknek, hogy a régi alkotmányos viszonyok helyreállítottassanak, melyek alatt minden jogtani theoria szerint csak az 1848 év előtt közvetlenül fenállottakat lehet érteni, s hogy egész erővel ragaszkodjunk államunk 1860-ki oct. 20-ki és 1861 febr. 26-ki alaptörvényéhez.” — „Csak sajnáttal láthatjuk tehát kényszerítve magunkat kijelenteni, hogy, mivel önök a mi háromegy királyságunkat megillető befolyást gyakorolni elmulasztották azon tárgyra nézve, melyeket. Mi m. e. october 20-ki diplománk II. czikke értelmében ezután népeink czélszerfien szabályozott közös részvrte mellett akartunk tárgyalni és elhatározni, semmiként nem tekintjük meg akasztottnak nevezett királyságunkra nézve amaz állami alaptörvények érvényességét.”

„Miközön az elénk terjesztett I. a. repraesentációk egyes pontjaira átmegyünk, szükségesnek hiszük hűségteket mindenek előtt ez alkalommal is kir. szavunkkal biztosítani arról, hogy mi a jelenlegi horvát- slavon határörvidéket, öseink példájára, valamint tulajdon ismételt biztosítékainkhoz képest, mindig háromegy királyságunk kiegészítő részének tekintettük, s tovább is annak fogjunk tekinteni.” — „Az ezen területen most fenálló katonai határör rendszer, mellynél fogva az beligazgatásilag a törzsrország kapcsolatótól el van választva, másfelöl még mindig oly nagy fontosságú nemcsak az összállam hatalmi állására, hanem különösen ami legszeretettebb királyságunk politikai jelentősége- és nemzeti jövőjére nézve, hogy csak rá kell mutatnunk

s hűségtek azonnal megfogják érteni, milly kevéssé tanácsosnak mutatják a politikai viszonyok és a törzsszállam érdekei, hogy most ama rendszeren bármikép lényeges változás történjék.“ — „De valamint sohasem vontuk meg atyai gondoskodásunkat azon fontos területtől, úgy közelebről is a határörvidéki küldötteknek hűségtek szószólása által is támogatott l. a. felterjesztését, a határörvidéknek adandó jól megérdemelt könnyebbitések tárgyában, hadügy ministeriumunk kobelében tanácskozások tárgyává tettettük, melyeknek eredménye, mint reményljük, határörvidéki népünk méltányos kívánságait, a mennyire csak a jelen viszonyok közt lehetséges, ki fogja elégiteni.“ — „Erős akaratunk az is, hogy ebben se állapodjunk meg, hanem az idő kívánalmához képest, s a szerint, a mint a törzsszállam viszonyai apránként határozott formát öltenek, a határörvidékek és törzsországa közt az igazgatás- és törvényhozásban több analógiát és érintkezési pontot találjunk és léptessünk életbe.“

„A mi *Dalmatia* királyságunknak Horvát-ország és Slavoniai királyságunkhoz való viszonyát illeti, már 1860. dec. 5. és 1861. febr. 26-ki kibocsátványainkban kijelentők, hogy hajlandók vagyunk az e részben, utóbb nevezett királyságaink kifejezte kívánságba egyezni, s kijelöltük egyszersmind az utat, mellyen *Dalmatia*, Horvát-ország és Slavonia egyesítésének kérdése, ezen királyságaink képviselőinek szabad egyezkedése által kielégítő szabályozást nyerhetne.“ — „De, mint hűségtek előtt tudva van, *Dalmátia* királyságunk o. gyűlése eddig megtagadá e czélra követeket küldeni Horvát-ország és Slavonia o. gyűlésére, s habár mi ama befolyások- és indokoknak mellyek *Dalmatiának* Horvát- és Slavon országokhoz közeledését gátolták, súlyát és jogosultságát közelebről kutatni nem akarjuk is, még is, miután akaratunktól minden kényszerítés gyakorlata távol van, ujjolag is a már általunk kijelölt útjára utalhatunk ezen tárgy kezelésének. Mi mindazáltal szívesen készek vagyunk, mihelyt Horvát- és Slavon országoknak az összes birodalomhozi államjogi helyzeté ezen birodalom és a háromegy királyság érdekeinek megfelelő módon határozottan rendezve leendő, a *Dalmát* o. gyűlést még egyszer felszólítani a végből, hogy horvát- és slávon o. gyűléssel az oda küldött követek által ami háromegy királyságunk minden részének közelebbi összekapcsolását illetőleg tanácskozzék s az eredmény határozatunk alá felterjesztessék.“ — „Mi azonban már most kényszerítve érezzük magunkat, legkedveltebb *Dalmát*-, Horvát- és Slavon-királyságaink érdekében arra emlékeztetni hogy ezen törzsrokon országok összekapcsolása csak úgy történhetik meg, s csak úgy háromolhatnak abból áldásdús következmények mind azon királyságokra magokra, mind az összes államra, ha nemcsak a nemzeti leszármazás egyedül, hanem a százas külön állás által képződött s sokszorosan egymástól elütő politikai felfogás is mind a két részről számbavéttetik s egy magasabb egységben hasonlósittatik.“ — „Ennélfogva a jövő horvát- és slávon o. gyűlésnek feladata leendő *Dalmátia* kapcsolattát s ez által sokszor említett királyságunk területi kiegészítését nem annyira tölünk kérni, mint inkább saját bölcs eljárása s a *dalmát* lakosok sajátágos érdekeik és kívánalmaik tekintetbe vétele által előkészíteni.“ —

„Hűségtek azon észrevétele, melly szerint azon állítás-tétetik fel, hogy Miksa király 1567. Nov. 29-ki törvényének rendelete az 1790/1 o. gyűlés 58-ik czikke által az ország-gyűlés összehívását illetőleg nem módosított, úgy látszik, tévedésen alapszik, mert ellenmond az nemcsak az ismeretes szabálynak, „lex posterior derogat priori“, hanem azon új törvény világos tartalmának is, melly szerint a bán

mint minden monarchiai államban, csak „cum praevio annutu regio“, azaz a király előleges beleegyezésével hívhatja össze az o. gyűlést.“

„Sokcevic József, b. altábornagynak, mint bánnak, bevégzett beigtatását; valamint ugyanannak ország-kapitányyá lett választását; továbbá sudovici Zudaric János albánná, Jellacic György gr. s altábornagynaknak alország kapitányyá a bán által lett kineveztetését, valamint végre ezen országos tisztviselőink feleskedtetését helyben hagyolag tudomásul vesszük.“

„Mi hűségtek ama kívánságát illeti, hogy a régi o. gyűlésnek példája szerint előfordult esetekben *alkalmas személyiségeket jelölhesse ki a báni hivatalra* a koronába elé, nem vagyunk azon helyzetben, hogy ezen kívánságát megadhasunk; azon esetre még is, ha a méltóság megüresedése alkalmával az o. gyűlés épen együtt ül, nem leszünk ellene, ha a koronának azon méltóságra alkalmas személyiségeket, mind hajdan, csak ajánlani fog.“

„Az ellen sincs szavunk, hogy az o. gyűlésnek azon joga fenmaradjon, miszerint maga idejében, mennyire a szükség megkíváná, *ítélőmestert választthasson*.“

„Hasonlóképen megadjuk hűségtek azon határozatának, melyet dalmát-, horvát- és slávon királyságaink jelenlegi viszonyát magyar királyságunk irányában, nem különben az ezen királyságunkkal jövő alkudozások alapját illetőleg előnkbe terjesztettek, l. m. kir. helybenhagyásunkat, és gondunk leend ezen határozatot a legközelebbi magyar-ország-gyűlésen, melynek létrejöttét minden hatalmunkban álló eszközökkel előmozdítandjuk, — kir. propositiónk alakjában, tárgyalás végett előterjeszteni.“

„Úgy szinte örömmel vettük hűségtek készségét kir. *koronázásunkban* részt venni, és legforóbb óhajtásunk, hogy azon akadályok, melyek, fájdalom, szándékunk ellen, ezen ünnepélyes és szent szertartást eddig gátolták, ami megelégedésünkre úgy, valamint legszeretettebb alatvalóink javára, minél hamarabb elháríttassanak.“ — „Valamig a magyar-országunk és Dalmát-, Horvát- és Tót-országaink közötti viszonyok szabályozva nincsenek; bármily örömmel tölt is el benünket óhajtások, lehetlen megegyezésünket adnunk abba, hogy magunkat, mint hűségtek kéri, emez utóbb említett országaink királyává külön koronáztassuk meg.“

„Miután hűségtek az általunk újra helyreállított *báni táblát* és *kir. helytartótanácsot* elismerték; következőleg e hatóságok most már mind addig Horvát-ország és Slavonia törvényes országos hatóságaiul tekintendők, még erre nézve alkotmányos úton intézkedés nem történik.“

„Hogy egyébiránt a háromegy királyság iránti atyai gondoskodásunknak még egy további új jelét adjuk, s azt autonom állása felől jövőre egészen megnyugtassuk örömmel nyilatkoztatjuk ki ezennel hűségteknek, hogy már legközelebb oda fogunk működni, miszerint ideiglenes kir. horvát-slavon udv. főkormánysházunk véglegesen átváltoztassék *kir. horvát-slavon udvari kancelláriává*, s hogy a Horvát- és Tót-országban tárgyalt jogi ügyeknek saját legfőbb folyamodású törvényszéke legyen. Csak talán az idők mozgalmasságából eredő aggodalomnak kell tulajdonítanunk azon megütődést, melylyel hűségtek egyik kir. leiratunkban többször említett királyságainknak általunk „*Örökös királyságok*“ (regna haereditaria) nevezettel illetését fogadák. — Mert egyrészt ezen királyságok 1527 és különösen 1712 óta nyilván mégsem egybek voltaképen örökös királyságoknál, a mely névvel ezek (regna haereditaria) magyar-országgal egyetemben a magyar törvénykönyvnek, a corpus Jurisnak több helyein egészen helyesen illetetnek; másrésztől azonban magamagában világos s ellenkezője annak az illető leiratban sehol nem is állittatik, hogy birodal-

munkának nem minden és mindenik, de csak egyes és pedig törvényesen meghatározott örökös tartományai tagjai a német szövetségnek.“

„Ami végre az elénk terjesztett o. gyűlési határozatot a *nemzeti nyelv* mint kizárólagos ügy, hivatal, és tannyelv ügyében illeti; a nemzeti nyelvnek hivatalok, egyházak, és iskolákban jogos állásán való megőrzése bár mennyire szilárd akaratunk is, hogy így lehető legnagyobb kifejlődését biztosítsuk; — mindazonáltal mégsem vagyunk azon véleményben, hogy az országban minden hatóságok, — következésképp ami katonai és pénzügyi hatóságaink is — hivatalos ügyeikben, valamint minden ottani nyilvános társulatok irományaikban, végre minden ott tartozkodó állampolgárok, — tehát azok is, kik más nyelvű nemzetiséghez tartoznak, — ha velők közlekednek, kizárólag az országos nyelvet használják.“ — „Fájdalommal jelentjük tehát ki, hogy ezen határozatot, úgy amint jelenleg elibünk terjesztve van, kir. szentesítésünkben nem részesíthetjük. Ezen, valamint sok más — fájdalom még megfellejtlenül maradt-országos életkérdések feletti kiegészítést, többször említett királyságaink legközelebbi o. gyűlésétől várjuk, melyet Isten segélyével mihelyt lehet, a végből egybehivandunk, hogy jelen kir. leiratunkat tanácskozás alá vegye, az abbani, általunk már szentesített határozatokat a szokásos szerkezet szerint törvénytörvényekké alakítván, elénk terjeszsze, és azon kérdéseket, melyek eddigelé megoldva nincsennek, s a melyek innét ez országot legnagyobb sajnálatunkra még továbbra is kényelmetlen, mert csak ideiglenes állapotban hagyják, tanácskozás alá vegye, és remélhetőleg eredményesen megoldja.“

„A jelen o. gyűlést, tekintettel szokatlanul hosszú tartamára, és ennek hosszúságával, fájdalom, csak gyenge arányban álló eddigi legislatív eredményere: ezennel *feloszlatoznak nyilvánítjuk*, és hűségteket ennek következtén egyszersmind felszólítjuk: tekintsék eddigi jogaikat és teljhatalmukat, mint o. gyűlési képviselők vagy tagok, jelen kir. leiratunk kihirdetésével azonnal megszünteknek, s térjenek vissza szokott életfoglalatosságaikhoz.“ „Ezen, az o. gyűlés feloszlására vonatkozó intézkedések végrehajtásával bánunk b. Sokcevic József altábornagy, ki egyszersmind méltóságánál fogva az o. gyűlés törvényes elnöke, s szükség esetére ami, ezennel erre kinevezett s felhatalmazott kir. biztosunk is, bízott meg.“ „Miután tehát hűségtektől nyugodtan várjuk, hogy neki mint törvényes fejeteknek, készen engedelmeskedni fogtok: reményljük, hogy hűségtek a mérsékletnek, nyugalomnak, meggondoltság és bizalomnak anyira kívánatos szellemét viendik hazájukba. Egyébiránt cs. és kir. kegyelmünk- és kegyességünkkel hajlandók maradunk hozzátok. Kelt birodalmi fő- és székvárosunkban Bécsben november 8-án 1861. *Ferencz József* m. k.“

Ezen kir. leirat a horvát-slavon o. gyűlés november 12-én tartott ülésében felolvastatván, a bán az o. gyűlés jegyzőjét felhívta; hogy állítsa össze „*stante sessione*“ a kir. leirat felolvasására s az o. gyűlésnek arra következő feloszlására vonatkozó jegyzőkönyvet, melynek felolvasása után a bán következő szavakkal zárta be az o. gyűlést: „Ezzel mint törvényes elnöke az o. gyűlésnek s mint „*ad hoc*“ kinevezett kir. biztos az ülést és gyűlést bezárom, kívánván önöknek uraim! hogy jussanak hazájokba szerencsésen!“

Ugy a fenttebb közlött felírásban, mint az arra keletkezett kir. Válaszban megemlített s javaslatba hozott

Törvényczik: a Dalmát-, Horvát- és Slavon- királyságoknak Magyar-ország-hozí viszonyáról:

1. §. A Dalmát-, Horvát- és Slavon háromegy királyság nemzete, politikai területének jelen határai közt, fentartván egyúttal jogát területi épségének azon részeire, mellyek jelenleg idegen birtokban vannak, törvényes ország-gyűlése által kinyilatkoztatja az 1848 évtől fogva fennálló elválását magyar-országtól, és régi törvényei alapján, mellyek erejénél fogva az a magyar koronához, önálló létére, szabad akarattal csatlakozott, jogörvényesnek s e szerint magát magyar-ország irányában önállóknak tekinti s kikiáltja.

2. §. Minthogy az 1860 évi october 20-ki legfelsőbb oklevélnél fogva a háromegy királyságnak alkotmányos ősjogai részben visszaadattak, annál fogva ugyanazon háromegy királyság ország-gyűlése, mint annak alkotmányos nemzeti közlönye kijelenti, hogy az ezen lefolyt 12 év alatt az ausztriai kormány által államjogi és polgári politikai tekintetben hozott s ezen királyságokban alkotmánytalanul bevett, részben még tetteleg fennálló törvények- és rendeletektől alkotmányos törvények és rendeletek kötelező erejét megtagadja, fentartván magának teljes jogát: az 1860-ki october 20-án kelt l. f. rendeletnél fogva feléledt alkotmányának alapján államjogi szervezetét önállólag megállapítani s e szerint a törvény hozatala végett alkotmányos úton eljárni. Ehez képest

3. §. A háromegy királyság nemzete kikiáltott független helyzeténél fogva, ugyanazon királyságok államjogi rendezése, valamint alkotmányos szabadságuk és politikai nemzetiségük megszilárdítása és biztosítása végett, az eddig szerzett hétszázados tapasztalás, úgy mint a magyar korona nemzeteivel kölcsönösen osztott sorsintézés folytán nyilatkozik szabad akarattal a Magyar-országgal való „szövetség” vagy „szövetkezés” (társul leendő egyesülés) mellett, e következő czim alatt: A közös magyar-, dalmát-, horvát-, slavon korona; az ugyanazon korona valamennyi nemzeteivel közös alkotmány; az alkotmányilag szükségelt egy azon kölcsönös törvényhozás; s egy azon végrehajtó főbb hatalom alatti szövetséges Dalmát-, Horvát- és Slavon királyságok. Fentartván magok részére: a saját honi közigazgatási-bírószági önkormányzás jogát, mint a háromegy királyság o. gyűlésén folytatandó külön honi törvényhozás jogát mindazon ügyekben, mellyek a valamennyi nemzeteknek egyenlő honpolgári — politikai jogai tekintetében a közös törvényhozás körébe nem tartoznak.

4. §. A Dalmát-, Horvát- és Slavon- háromegy királyságnak Magyar-ország-hoz való ezen fentkített államjogi viszonya kell, hogy nemzetközileg mindkét ország-gyűlés közreműködése mellett megállapíttassék s az alkotmányos király általi szentesítése után „pactum Conventum”-ul oly formán törvénybe ígattassék, mikép ugyanazon nemzetközi szerződésnek egyoldalul se a háromegy királyság ország-gyűlése-, se a közös magyar ország-gyűlés részéről tárgyalás alá vétetni, megmásíttatni, vagy megszüntetni ne szabadjon.“

* * *

II.

POSEGA, VERŐCZE, SZERÉM VÁRMEGYÉK, MAGYARORSZÁG KIEGÉSZÍTŐ RÉSZEI.

„Opinio et error vulgaris jus nullius convellit.“
Zelniczky Miklós 1599 május 6-kán.

Skerleczy Miklós zágrábi főispánnak 1791-ik évben írt, és az 1832 évi ország-gyűlés előtt „*Fundamenta, quibus ostenditur tres inferiores Slavoniae Comitatus semper ad jurisdictionem Regni et Bani Slavoniae pertinuisse*“ czim alatt újra kinyomtatott 23 lapra terjedő s a követelés okait 26 pontban tárgyaló röpirata alapján, a kapcsolt-Részek követei 1835. február 28-kán a Felséghez felírást intéztek, azt megmutatni törekvők: miként *Posega, Verőcze, Szerém vármegyék, mint Horvát-országhoz kizárólag tartozók.* „*Alsó Tót-ország kitételével mindenkor jogosan nevezettek.*

E diplomatikai tétel megczáfolására, s illetőleg annak bebizonyítására: miszerint *a nevezett három vármegyék soha sem tartozának Slavóniához, hanem mindegyre Magyar-ország kiegészítő részei* kétségtelenül valának; néhai Gyurikovics György, Pozson városának több ízben ország-gyűlési követe, mindjárt 1836-ik évben, az azon évi „*Tudományos Gyűjtemény*“ V-ik füzetében, 36—54 lapokon át „*Verőcze Szerém, Posega vármegyék és a gradiskai, brodi, pétervári határőrző Regementek vidékei magyar-országnak elválaszthatlan részei*“ czimű terjedelmes értekezésével lépett fel; — a tudomány s történeti igazság érdekében minő sikerrel? — mellőzve a hazai íróknak, netalán hazafisági érzetből keletkezhető részrehajlással vádolható ítészetét, — lássuk az erről éppen nem gyanúsítható „*Oesterreichische Zeitschrift für Geschichte und Vaterlandskunde*“ czimű folyóiratnak 1836-ki évfolyamában közzétett következő itéletét: „Die Differenzen zwischen den zwei Tafeln des Landtages vom J. 1835 in Bezug der Slavonischen Comitatus veranlasste den verdienstvollen Assessor und Deputirten der k. fr. St. Pressburg, Georg v. Gyurikovics, aus den Gesetzen, Urkunden, Reichstag-Repraesentationen und authentischen Actenstücken mit vielem Scharfsinn zahlreiche Daten zu sammeln, und zu beweisen, dass der in öffentlichen Acten oft vorkommende Ausdruck: *Königreich Slavonien* sich

mit Ausschlüssung der unteren 3 Comitate: Posega, Verőcze, Sirmien, blos auf die oberen 3 nun Croatischen Comitate beziehe, folglich alle früheren Gesetze nur in diesem Sinne zu verstehen seien. *Es ist unmöglich zu bestreiten, was mit mathematischer Gewissheit ans Licht gestellt wurde*, und die Stände huldigten den so fleissig zusammengestellten Beweisgründen. Wen dies nicht überführt, der steht zu tief, um durch Gründe überführt zu werden.“—Ismételjük: ez itéletet a bécsi sajtó nyilvánította Gyurikovics értekezése felől; s mit ne feledjünk: azon korban, midőn a bécsi sajtó minél ritkábban foglalkozott hazai irodalmunk termékeivel.

Azonban! nevezett szerzőnk, nem elégelve fenn említett értekezését, 1844-ik évben, ugyan e tárgy felől egy terjedelmes rendszeres közjogi munkával, eme czim alatt: *De Situ et Ambitu Slavoniae et Croatiae, quem critice illustravit, et de eo in usum Croatarum latine disseruit G. G. Pestini 1844*“ gazdagította meg honi irodalmunkat; oly czáfolhatlan okfökkal és adatokkal oldván meg ezen kérdést és elméletileg oly befejezett tény tisztaságára emelve: hogy azok után az 1715. 92 t. cz. rendeletének egész kiterjedésbeni sikeresítését méltán lehetett reményleni.

Ámde! másként lön megírva a nemzetek sorsát rejtélyező végzet nagy könyvében! s im! most mi merészkedünk Clió tollát megragadva az utókor s azok érdekében, kik a történelmünkre nézve megbecsülhetlen irodalmi kincseket részint nem bírják, részint talán az utóbb megjelentnek latin nyelven irottsága miatt, olvasatlan hagyják, az oly nagy jelentőségű történelmi kérdés megoldására, oly czáfolhatlanul szolgáló okfők s adatoknak egybegyűjtött, lehetőleg rövid vázlatát, e lapokban előadni.

* * *

Posega, Verőcz, Szerém, s az egykor létezett *Valkó vármegyének* szoros értelemben *magyar vármegyékül* léteztét kétségtelenné teszik az

A. Oklevelek: jelesen 1.) Sz. István királynak, 1009. Augustus 22-én kelt, s az általa alapított pécsi püspökség határterületét szabályozó kiváltságlevele ¹⁾, melly szerint a mondott püspöki megye határait Dunától Szávaig terjeszté ki. — 2.) Rádo nádornak, I. Endre király által 1057, jun. 4-én megerősített, végrendeleti intézkedése ²⁾, mellyben a Dráva és Száva közötti tartományt, vitézségével viasszaszerzettnek, és

¹⁾ Közlik ez oklevelet *Pray*: Specimen Hierar: Hung. P. I. 224. l. — *Koller*: Proleg. Hist. Q. Eccl. T. 2. 62. l. — *Kollár*: Hist. Dipl. Jur. Patr. R. H. a. 1. 2. c. 2. 77 l. — *Inchofer*: Annal. Eccl. H. T. 3. 360. l. — *Fejér G.*: Cod. Dipl. T. I. 202. l. — ²⁾ *Pray*: i. m. I. k. 229-232. l. — *Koller*: i. m. I. k. 147-155. l. — *Fejér G.*: i. m. I. k. 394. l.

annak egy részét a pécsi egyházi megye területében fekvőnek állítja. — 3) Sz. László királynak 1093. ápril 17-én kelt oklevele¹⁾ a pécsi egyházi megye részére, azon határokat megerősítő: mellyek sz. István királynak fentebb érintett kiváltság levelében foglalvák. — 4) II. Endre királynak a sz. István és sz. László által meg állapított pécsi egyház-megye határait a Száva és Valkó folyók közzé helyező s ekként Valkó, Verőcze és Posega megyéket azon magyar püspökség területébe tartozóknak számító, 1235. November elején kelt oklevelet²⁾. — 5) III. Endre királynak 1299-ki oklevelében Posega megye világosan megkülönböztetik Slavoniától, és ez hercegségnek, meg a királyi fiak jogához tartozónak, amaz pedig a király közvetlen hatalma alattinak nyilvánittatik „Ducatum totius Slavoniae — ezek szavai:— qui est prima dignitas regiae prolis, et insuper Comitatum de Posega, qui ad jus pertinet regale, perpetuo concessimus et contulimus pleno jure“³⁾. — 6) Orbán pápának 1264. január 12-én kelt Bullája, a Valkó ifőesperestséget magyar-országban létezettnek mondja, melly pedig ha Magyar-országba létezett: önként következik, miként Valkó Megyének is Magyar-ország területében kelle léteznie. — 6) 1387-ben kelt oklevélben szinte Posega megkülöztettetik Slavoniától „in nonnullis partibus Regni Nostri antefati Hungariae, praesertim in Civitate Gara appellata, Regna Nostra Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae et Comitatum de Posega cum castris in eisdem habitis omnino ditionum suarum subjugaverint.“ — 8) Az ország báróinak 1416. szeptember 3-án Pécsen tartott gyűlésükből kelt okirata⁴⁾, mellyben Szerém és Valkó megyét Slavoniától elkülönözötteen nevezik, és bizonyos segedelmi pénzek beszédésére másokat a mondott két magyar megyébe, másokat Slavoniába küldenek „ad Slavoniam ordinamus duos — így szól az okirat: — Eberhardum Episcopum Zagrabiensem et Dyonisium de Marczali — ad Comitatus Valko et de Sirmio: Daniele filium Lachk Regni Slavoniae Banum, Deseo de Gara, Philippum de Korogh.“ — 9) Zsigmond király 1427-ki sz. Márton napján Gara Jánosnak, a megöletett nádor fiának, hivatalság bűnébe esett Mikolai Mihály minden javait adományozván⁵⁾, igen sok magyarnevű skétségen kívül magyar lakosokkal népesített Valkó megyebeli helységet nevez meg, és ezeket Magyar-ország határán belül lenni mondja. 10) Mária királyné 1387-ben

¹⁾ Koller: i. m. I. k. 171 l. — ²⁾ u. o. II. k. 86 l. — ³⁾ Fejér G.: i. m. T. VIII. vol. 5. 547 l. — ⁴⁾ Fejér G.: i. m. T. X vol. 8. 564-569 l. — ⁵⁾ Eredetije a budai kincstári levéltárban, másolatát közlé Fejér G.: i. m. T. X. vol. 6. 860-87 l. — A faluk tősz gyökeres magyar nevei ezek: Mikola, Peleche, Gátfalu,

Garay Miklós nádornak és fiának adott kiváltságlevelében ¹⁾ Posega vármegyét dalmát-, horvát és tót-országtól tiszta értelmű szavakkal megkülönböztetve, „regna nostra Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae ac Comitatum de Posega” szavakkal élve. — 11.) Jakab szerémi püspök a pápához 1437. Augustus 23-ról intézett levelében ²⁾ püspöki székét: Bán monostrát, melly hely Szerém megyében a Duna partján fekszik, és megyéjét Magyar-országban kebelezettnak lenni mondja. — 12.) Albert királynak a kalocsai érsekhez 1439. Majus 28-ról kibocsátott parancsa ³⁾ Szerém és Valkó megyét magyar-ország részeül említi. — 13.) Miklós pápának 1451. Majus 5-én kelt bullájában ⁴⁾ Ujlak mezőváros Szerém megyében s Magyar-ország területében helyezettnak állittatik. — 14.) Hunyady János Magyar-ország kormányzója IV. Fridrik császárhoz 1454-ben intézett levelében tudositja: hogy Magyar-ország alsó részén lévő Pécsváradon bongyulést tartott „Novissime nos una cum certis Praelatis et Baronibus ac Nobilibus Regni Hungariae — így szólván — in Confinibus ejusdem Regni inferioribus in oppido Varadino Petri certam diaetam tenuimus.” — 15.) Hampe, másként Ernust pécsi püspök mint kincstárnok 1594. és 1595. évről készített számadásaiban ⁵⁾, Posega vármegye adóját a többi magyar vármegyék adójával együtt vette számba, Slavonia adójától pedig elkülönözve. A magyar megyék s velők Posega portánként egy forintra rovattak, Slavonia megyéi pedig csak fél forintra. Ezen czáfolhatlan erejű argumentum a mondott számadások következő szavaiba van fektetve:

„1494. *Posega* per Palko et Michaellem Magyar Comitatus praefati dicatores Racio data est super contributione unius floreni facit fl. 3647 et medium. — 1495. *Posega*. Per Eliam Bosnyák et Gethew dicatores Comitatus praefati racio data est super contribucione unius floreni cujus quidem suma facit fl. 2817. — 1494. *Slavonia*. Per Ludovicum Zerecken et Magistrum Andream racio data est super praefato Regno Slavoniae, super contributione medii floreni ex ista parte Zavae. Ex altera enim parte nec connumerati sunt, nec aliquid solverunt. Cujus quidem connumerorum summa facit fumos 31,225, florenos autem facit 16,112½ Item

Tikalfalva, Halisza, Hedrech, Árpa, Foró, Tarkastorok, Kasza, Dombó, Pálfalva, Milkfalva, Baldánfalva, Moncsoros, Mária, Husák, Gyakafalva, Kosárfalva, Kis-Nagy Lijach, Szépfalva, Halmos, Pasdófalva, Asszonyfalva, Peszkótfalva, Lydve, Orbánfalva, Pálya, Vadakol, Várasi, Ujfalú, máskép: Végfalú, Noskfalva, Bakófalva, Grüg, Borok mezőváros, Szomolyosszégh, Lovász, Palagár, Felsőnag, Monostor, Szöllös, Tamásfalva, Kyngefalva, Bonchfalva, Forkalinch máskép Farkasfalva, Petry, Borsod, Kisfalud, Nádra, Somogy, Sz.-Márton-Filetincz, St. Tamás; — a vizek és tavak nevei pedig ezek: Vajas, Valkó, Chernatava, Nagyszevrin, Kisszevrin, Nagy-Záton, Kiszáton. — ¹⁾ *Fejér G.*: i. m. T. X. vol. 3. 316. l. — ²⁾ *Koller*: i. m. III, k. 356. l. — ³⁾ u. o. 377. l. — ⁴⁾ u. o. 398. l. — ⁵⁾ *Engel*: Geschichte des ung. Reiches und seiner Nebenländer. T. I. 132. 37. 146. l.

bona iudicum nobilium in quatuor Comitatibus Regni Sclavoniae, scilicet Wereches, Crisiensis, Zagrabiensis et Warasdiensis faciunt 190 1/2. Item bona Vice Banorum et Comitum in Cottu Warasdyenni, et Wereche, et Zagrabiensi faciunt f. 306. — Item dicatores in omnibus quatuor Comitatibus tam pro Sallario quam pro expensis habuerunt f. 305. — 1495. *Sclavonia*. Per Magistrum Andream et Joannem Pastoris Zowan dictum ratio data est super contributione medii floreni prefati Regni Sclavoniae et ista parte Zawo. Quoniam ultra fluvium Kwppa neque connumerarunt et neque quisquam exegerunt, et ultra fluvium Zawum, ubi Turci combusserunt illi similiter neque connumerarunt et nec quisquam exegerunt. Cujus quidem connumerationis summa facit fumos 29390, qui faciunt florenos 14695. Bona iudicum Nobilium in quatuor Comitatibus, puta Wereche, Crisiensi, Zagrabiensi et Warasdyensi faciunt fl. 125. Bona Banorum et Comitum in prefatis quatuor Comitatibus Regni Sclavoniae fl. 198.“ —

16.) II. Ulászló királynak 1514-ben kelt parancsa ¹⁾ Valkó megye nemeseit, Dósza pórhada alkalmával nem Tót-ország bánja hanem a Nádor melletti felkelésre inti. — 17.) IX. Gergely pápának 1229-ki bullája ²⁾ az ujonnan alapított szerémi püspökség iránt intézkedvén, ezeket tartalmazza: „Soror illustris Regis Hungariae aquisivit quamdam terram, quae appellatur *ulterior Sirmia*, ratione cujusdam partis Hungariae, quae citerior Sirmia nuncupatur.“ — 18) IV. Bélának 1236-ki alapítvány levele ³⁾ Szerém vármegyének magyar-országhoz közvetlen tartozását s abban sok magyar ajkú lakosnak léteztét, következő szavakkal fejezi ki:

„Hac nimirum consideratione provocati conventum Monachorum Cisterciensis ordinis de monasterio trium fontium de Campania in Hungariam transmitti petimus, quibus locum, qui Ukurd vulgariter appellatur, ad monasterium edificandum deputavimus, et... quasdam possessiones eidem Ecclesiae contulimus perpetuo possidendas in Comitatu Sirmiensi de possessionibus haereditariis quondam Petri filii Gurvey... iprimis locum, ubi monasterium est constitutum, qui antea Ukurd, sed modo Belae fons appellatur... cum parte Danubii fluentis super terram illam, et cum 25 villis sub una meta existentibus, quarum nomina haec sunt: villa Camonek, villa Chuda, villa Ackad, villa Theutonicorum, villa Bratack, villa Jwend, villa Lazar, villa Ukurd, duae villae Monorous, villa Lesemer, villa Louz, villa Cherwet, villa Erdeöl, villa Waroleu, et villa Furay cum insula, villa Perben, ... villa Scepfalu, villa Ozium, villa Garanch, villa Pokoy, villa Braticha, villa Comolons, villa Stene, villa Oyfalu... terram Nárad... item contulimus eidem ecclesiae ultra Danubium *Peturvarad* et regale palatium... populi eas inhabitantes, vel qui in posterum inhabitare voluerint, liberi sint ab omni tributo, vel exactione in toto Regno Hungariae.“

19.) Zsigmond királynak Wyssegrádon 1424. Orbán előtti napon kelt azon kiváltságos levelében ⁴⁾ mellynek erejével a királyné ellátásáról gondoskodott és melly „provida deliberatione, maturoque tractatu ac digesto Praelatorum et Baronum Nostrorum fidelium consilio prae-habito“ adaték, Posega és Verőcze vármegyék ily világosan választat-

¹⁾ *Pray*: Epist. Proc. P. I. 83. l. — ²⁾ *Fejér G.*: i. m. T. III. vol. 2. 157. l.

³⁾ u. o. T. IV. vol. 1. 68. l. — ⁴⁾ Magyar Nemzeti Museum *Széchenyi* oklevéltára IV. k.

nak el Slavoniától „simul cum quibusdam aliis castris nostris, ac civitatibus oppidis, districtibus, possessionibus et villis in Regno Sclavoniae et ultra fluvium Dravae situatis. . . . item universis mardurinis in ipso Regno Sclavoniae ac in Comitatibus de Werewcze et de Possega dicari et exigi consvetis.“ — 20.) Zárai Jeromos I. Ferdinándnak a török császárnáli követe, születésére nézve dalmát s Fiumenak egykori kapitánya 1533. február 11-én Konstantinápolyból Batthyány Ferencz Bánhoz és Pekry Lajos — a Drávántuli magyarföld kapitányához, dalmát dialectuson írott levelében ¹⁾ Posegát Slavoniától megkülönbözteti, magyarra hiven fordított ezen szavakkal: „a török császár tölem, ki ezen békétlenséget eszközlém, kívánja, hogy nektek tót-országi és horvát-országi bánoknak írnam meg, és szintén a többi bécsi karnioliai uraknak és Posegába. . . az én alázatos kérésem, hogy kegyességed eszközölje, miszerint minden alattvalói Posegában, Tót- és Horvát-országban, ezt ő Felsége nevében parancsolva, köteleztessenek a fenttebbi békét. . . megtartani.“ — 21.) Zápolya János király Batthyány Orbánnak Nagyváradról 1536. július 13-án írt levelében ²⁾ szinte nyilvános szavakkal különbözteti meg Posegát Slavoniától „homo noster — ugymond — quem ad Imperatorem Turcarum miseramus, redit, retulitque Nobis ipso praesente nuncio Ferdinandi commissum esse, ut referret domino suo, quo Posegam et Regnum totum Sclavoniae nobis restituat.“ — 22) I. Ferdinánd Gréczből 1536. october 17-én királyi helytartó Thurzó Eleknek így ír ³⁾: „Ternas literas tuas. . . accepimus, ex quibus, quae de Turcharum incursionibus in Posegam ac Regnum Nostrum Sclavoniae. . . pro solito fidelitatis tuae officio diligenter scripsisti, satis superque cognovimus“. . . 23.) Ugyan ő az napról Suleiman Sultánnak ezeket írta ⁴⁾ „Percepimus Magnitudinis Vestrae subditos hominesque in dies magis, magisque incursiones, depopulationesque in confinibus nostris, et praesertim in Posegam et Regnum Nostrum Sclavoniae per Bosniam, aliaque loca facere ⁵⁾. — 24.) E helyre igtatandónak véljük Gyurikovicsnak ama megjegyzését is: miszerint az okiratokban Verőcze, Posega, Szerém és Valkó vármegyék soha sem említetnek eme „in Sclavonia“ záradék hozzáadásával, miként Varasd, Kőrös és Zágráb megyék; — vagy is: Verőcze, Posega, Szerém s Valkó vármegyék soha sem területeztettek

¹⁾ *Géay*: Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Oesterreich, Ungarn und der Pforte im XVI. und XVII. Jahrhundert. Wien 1838, III. Lieferung 74. l. — ²⁾ u. o. VII. Lieferung 116. l. — ³⁾ u. o. 140. l. — ⁴⁾ o. 142 u. l. ⁵⁾ a. 17.) től kezdve 24-ig. l. *Botka* „1844-i. Századunk 70. f.“

okleveleinkben Slavoniába, hanem, miként többi magyar Megyeink záradék nélkül említettek. — Lássuk mit mondanak.

B. Törvényeink, s Ország-gyűléseink? Az 1445: 22 t. cz. 3-ik §a. „*dentis antiquis consvetudinibus partis Transylvaniae, ac Regni Slavoniae, nec non de Posega et Verewcze Comitatibus, ubi in talibus servetur antiqua consuetudo; 1)*“ — az 1447-ki törvény aláírásában részt vettek Verőcze, Posega, Szerém és Valkó Vármegyék követei a többi magyar megyék követeivel együtt, a tótországi megyék követei pedig azoktól elkülönözve irták magokat alá²⁾. — Az 1478. 7. t. cikkben magyar-országnak azon megyei sorába, melyek közgyűlések és törvénykezés tartásától öt évre felmentettek: Posega, Valkó és Szerém megyék is névszerint benfoglalvák. — A Zsigmond király alatt 1433-ban készített s az 1435 és 1471-ki törvényekben megerősített megyei névsorban 61 megye között 3-ik helyen Posega, 4-en Valkó, 5-én Bodrogh, 14-en Szerém, 9-én Verőcze megyék említetnek. — Az 1498. 16. Magyar-ország alsó részén 11. vármegyét nevez, ezek között Posega, Valkó és Szerém megyéket is. — Az 1505-ki törvény, az akkoriban a Rákoson tartott ország-gyűlésen képviselt megyéket elősorolván, legelőször is Valkót, nyomban utána Baranyát, Somogyot, Tolnát, Csongrád után pedig Posegát nevezi meg³⁾. — II. Lajos király 1518-ki tolnai törvényének 1-ő cikkében⁴⁾ ezek olvashatók: „*ubi vero Jajcza hostium in manus inciderit, mox de Regno Slavoniae, Posegaque et Valkó actum erit.*“ — Az 1525-ben Rákoson tartott ország-gyűlésnek 36 és 37 cikkei ekként különböztetik meg a kérdéses megyéket⁵⁾; — az első tartalma ez: „*Comitatus partium inferiorum, videlicet: Temes, Torontál, Bács, Valkó, Szerém, Posega pro custodia partium inferiorum domi quidem manere possunt, certos tamen nuncios de eorum medio destinare teneantur.*“ — Mindjárt utána a 37-ik cikk pedig: „*De Slavonia et Transylvania hoc idem est intelligendum, quod scilicet Oratores duntaxat ipsorum mittant, verum tamen in Slavonia mille et in Transylvania similiter mille equites paratos habeant.*“ — Az 1538. 14. Slavoniát 3 részre osztván, egyszersmind ezeknek területi helyiségét is, Posega, Verőcze és Szerém megyék felől ekként mutatja ki: „*I-ma pars Regni, quae est penes Dravum, videlicet Comitatus Varasd, et ab illo Comitatu usque ad Verőcze, adeoque totius Crisiensis; — II-da pars videlicet Comitatus*

¹⁾ *Kovachich*: Sylloge Decret. Comit. 94 l. — ²⁾ u: az. Suppl. ad Vest. Comit. I. k. 238. l. — ³⁾ u. o. II. 332-336. l. — ⁴⁾ u. az. Vestigia Comit. 466 l. — ⁵⁾ u. o. 588 l.

Zagrabiensis ex utraque parte Savi usque ad flumen Kopa, nec non bona Episcopi Zagrabiensis et pertinentiae Castri Monoszló; — III-a et interior pars Regni, hoc est Comitatum Zagrab, Varasd et Crisiensis portio, quae inter I-am et II-am jacebat.“ — Az Ulászló király hitlevelének 12-ik §-ában és az 1492: 8. t. cikkben megnevezett Szerémi bánság is tiszta szavakkal van meg különböztetve Tót-országtól, s így nyilván hirdetik eme törvények is: hogy Szerém vármegye Slavóniához nem számíttatott. De magok a vallási törvények is, melyek, Horvát-országnak annyira, becses statutumai alapján, a Protestánsokat kizárják Croatia területéből, világosan elkülönítik ezt Posega, Verőcze és Szerém megyéktől azon körülménynél fogva: miszerint a most nevezett megyékben a protestánsok szabadon lakhatnak és laknak is, s ez ellen Croatia rendei soha sem tiltakoztak ország-gyűléseinken. — Így az 1790/1: 59. t. cz. is Horvát-ország adója felől azt rendelvén: hogy az a magyar-ország-gyűlésen határozassék ugyan meg de elkülönözve magyar-ország adójától; Posega, Verőcze s Szerém megyéknek adója ellenben nem csak elkülönözve nem volt, hanem mint magyar megyék viselték a terheket 1848-ig; — s az 1832/6. XXVI. t. cz. is Verőcze vármegye követét a magyar dunántuli vármegyék követei között említi fel; azon felül, hogy ugyancsak az 1832/6: V. 1. 2. §-a. — VI. 4. 8. §. — VII. 2. 3. 5. §-ai a kérdéses 3 megyére különösen vonatkozó úrbéri intézkedéseket a magyar-országi megyék felőli intézkedésekkel együtt adván elő, ezek sorában, egészen külön a horvát-országi megyéktől említettnek is. — És az 1840. ápril 14-én tartott országos ülésében a Kk és Rknek, szőnyegre kerülván Posega, Verőcze s Szerém vármegyék sérelmei — a Kk. és Rk. a most felhívott úrbéri törvények nyomán elhatározzák ezen 3 vármegye sérelmeit a magyar-országi vármegyék sérelmei sorában, ezekkel együtt, külön a horvát-országi sérelmekről, felterjeszteni. — Ezen határozat ellenében a 3 megye követei, ugy Horvát-ország követe is nyilatkozván, különösen Szerém megye követe *Posavec Zsigmond* óhajta látni azon törvényt, mely a 3 megyének magyar-ország-hoz visszacsatolását kimondja, s miután a mult (1832/6) o. gyűlés alatt is ezen 3 megye sérelmei a Horvát-ország sérelmei közé soroztattak: nem látott okot miért ezt most is ne történték, annál inkább minthogy ezen kivétele a 3 megyének csupán az úrbérbe történt és ott is nem más mondott, csak hogy ezen 3 megyék az „inferior Slavonia“ nevezettel ne illetessenek, ami még magában nem aunyi, mintha incorporálva is volnának; — erre válaszóla Zala követe *Deák Ferencz*: épen azon törvény, mellynél fogva ezen 3 megye az urbéri tabellába, a magyar-ország

vármegyék sorába igttatott, következteti azt, *hogy azok nem Slavoniai vármegyék*, mely nevezetet, mint maga a szerémi követ is említé, a mondott úrbéri t. cz., mely Ő Felségének is jóváhagyását megnyerte, eltörülte; — minden lépés tehát, mely e részben az úrbéri törvénytől eltérne, csak visszalépés volna; — szoló *a 3 megyét magyar-országhoz tartozóknak nem tartja hanem tisztán magyar-ország vármegyéinek tartja*; — ami pedig azon okoskodását illeti a széremi követnek, hogy a múlt o. gyűlésen is ezen 3 megye sérelmei Horvát-ország sérelmei közé soroztattak, megjegyzi: hogy ez a múlt o. gyűlésen csupán azért történt, mert ezen 3 megye iránti kérdés még egészen eldöntve nem volt, most azonban már törvény által is elhatározva lévén, *nehogy ezen lépésből a horvátok valami jogot követelhessenek*, történnék bármi, ő részéről el nem áll, s készebb megegyezni abban: hogy ezen 3 megye sérelmei fel sem is terjesztessenek. — A szerémi követ, *Pozavecz Zs.* erre megjegyzé: hogy a 3 megye az úrbéri tabellában a magyar-országi vármegyék közé soroztatott ugyan s ebben a Felség is megegyezett, de amint a kir. leirat szavai tartják „absque nectenda consequentia”; és így ezen úrbéri törvényből következtetést nem húzhatni. — Borsodi követ: *Palóczy László* meg nem foghatja: hogy a 3 megye miként pártolhatja Horvát-országnak e részbeni kívánságot? midőn ők egyenkint külön képviselgetnek, a horvát-országi 3 megyék pedig egyetemben, és így a képviselőben is különböznek egymástól; egyébiránt a 3 horvát-országi megyének sérelmei a zágrábi közgyűlésen vizsgáltatnak meg s onnan kerülnek ide; — valjon Posega, Verőcze, Szerém megyék oda küldik-e sérelmeiket? bizonyára nem; — e tekintetben figyelmezteté a kérdéses megyéket, hogy midőn a horvát-országi követek kívánságát pártolják; végre oda ne jussanak, mit már a múlt o. gyűlése alatt a horvát-országi követ megpendített, hogy t. i. Posega, Verőcze, Szerém megyék utasításait a zágrábi közgyűlésnek bemutatni tartozzanak ¹⁾. — A többi nyilatkozók is mind Zala megye értelmében jelentvén ki magokat, az elnök akként mondá ki a határozatot: miszerint a Rk. ezen kérdésben oly érdeket látnak, mellynél fogva előbbi nézeteiktől el nem állanak, nehogy azonban e miatt a többi sérelmek felterjesztése meg akadályoztassék, megegyeznek abban: hogy ezen 3 megye sérelmei felett a további vitatások folytatvatván, a többiek terjesztessenek fel²⁾. — Ezen határozat a fő Rkkel azonnal közöltetvén,

¹⁾ Ide vonatkozólag alább leend alkalmunk Verőcze követének nyilatkozmányát felmutatni. — ²⁾ 1839/40-ki rendi napló II. k. 392—394 l.

az nap még megjelent a fő Rk. küldöttsége, jelentvén „ami Szerém, Posega és Verőcze vármegyék iránti szóbeli izenetét a Rknek illeti; közös a fő Rknek is azon kívánsága, hogy ezen 3 megyék sérelmei egyetemben a többivel terjesztessenek fel; erre nézve felszolitják azonban a Kk. és Rket: hogy felhagyván minden más kérdéssel, azoknak szokott úton, módon és sorban való felterjesztésében egyezzenek meg¹⁾.” — Mire a Kk. átállánosan oda nyilatkozván, hogy készebbek oda hajolni, miként a 3 megye sérelmeit kivéve, a többiek terjesztessenek fel; — Verőcze követe *Jankovics László* kívánta: hogy miután a 3 megye sérelmei felnem küldetnek, a horvát-országiak se küldetessenek fel. — Erre Zala követe, *Deák F.* oda nyilatkozott: hogy miután a horvát-országi sérelmek ellen nincsen észrevétel, azokat felkell terjesztetni, mert különben ez a Kk. ellen volna argumentum, s mintegy megismernék Horvátország kívánságát; azért ő kívánja; hogy a 3 megye sérelmeit kivéve, a többiek terjesztessenek fel. — Ezen határozat felől értesített fő Rk. az nap még viszonzienék: miként „Szerém, Posega és Verőcze vármegyék sérelmeinek visszatartóztatására nézve, bár fájdalmasan essék is nekik, kényteleneknek érzik azonban magokat a Kk. kívánságában megnyugodni²⁾.” — Mindezek következtése az lön: hogy az 1843/4-ki o. gyűlésen már Szerém és Verőcze megyék követei, megyéik sérelmeit és kívánatait, az ezek összeszedésére kinevezve volt országos választmánynak nyújtották be; — azoknak némelyike még is a kapcsolt-részek ítélőmestere által bemutatott sérelmek és kívánatok között is előfordulván, kérdés támadt: melyik osztályba kellessék ezeknek sorozva lenni? — a választmány, Horvátország követeinek ellenző nyilatkozata daczára, úgy a nevezett Verőcze és Szerém-mint Poséga-megyének is sérelmeit és kívánatait, a többi magyar megyék sérelmei és kívánatai osztályába igtatta³⁾, s ezt az országos Kk. és Rk. is jóváhagyták⁴⁾. — Felhozhatjuk azt is: hogy Horvátország követeinek fizetéséhez a kérdéses 3 megye nem járult, ellenben a deperditákat a magyar megyékkel egyenlőn viselé, — rájuk is a magyar-országi tartomány-biztosság ügyelt fel; — és midőn Horvátország csak fél dica után fizetett adót: a 3 megye, mint a többi magyar megyék, egész dica után adózott; s nem is vettek részt ezen megyék ama költségben, melyet (17,000) Horvátország a helytartó-tanács költségei fedezésére fizetett. — És lássuk végre:

¹⁾ 1839/40-ki rendi napló II. k. 397. l. — ²⁾ u. o. 398 l. — ³⁾ 1843/4-ki o. gyűlési iratok II. k. 334 l. — ⁴⁾ 1843/4-ki Rendi napló.

C. Azon tekintélyes *Allamférfiakat, hivatalnokokat és írókat a XV. XVI. és XVII-ik év-századból*, kik a kérdéses megyéket koruk hite s tudománya alapján magyar megyék közzé sorozák. Ezek között fő tekintély *Werbőczy István* Hármás-törvénykönyvében Szerémet, Valkót, Posegát és Verőczét a magyar-országi megyék közzé sorozá, Köröst- Zágráb- és Varasdöt pedig Slavonia megyéinek mondja. — *Ranzán Péter* püspök s Mátyás király udvarában 1478—1492 közben nápolyi követ ezeket írja ¹⁾: „inde — Zala megyéből — via est versus Zagrabiam — — Illud est hoc loco mentione dignum; quidquid agrorum est *inter Dravum et Savum*, cognominari ab incolis *Slavoniam*, corrupto tamen a vulgo vocabulo, ut nonnulli autumant, Slavoniam enim absque literis *c. et l.* pronunciandam fuisse a Savo fluvio. Quidquid praeterea est agrorum trans Savum, per quos fit iter Italiam versus, *Croatiam* nominant, qua in regione est Modrusium a Modrusio intervallo M. passuum XXX. fit iter Segniam Civitatem eo nobilem, quod caput est Comitatus ab ea dicti Segniensis.“ — Lehet-e világosab elkülönözése a kérdéses 4 megyének Slavoniától? és ennek az akkori Croatiától? — *Bonfin Antal*-nál ezeket olvashatjuk ²⁾: „Conventus quamplurimos habet Hungaria utrasque Danubii rippas occupantes — citeriore, qui per Pannonias diffusi sunt, prius sunt ordine referendi: inprimis *Sirmiensis* Conventus a Sirmio metropoli civitate nominatus — deinde *Valco-nensis*, in quo Ujlakum oppidum non ignobile, — post hunc *Posega-nensis* inter Savum, Dravumque diffusus, cui Posega oppidum nomen indidit. Slavoniam autem Dalmaticam duobus tantum conventibus complectuntur, qui Seniae (Segniae) et Zagrabiae haberi solent.“ — *Thuróczy János* is ez értelemben irt ³⁾ Zsigmond király viselt dolgai előadásában. — Ekként *Dlugossus* ⁴⁾ és *Jovius Pál* ⁵⁾ is; az utóbbi Posegát Tót-országtól világosan ekként különbözteti meg: „Est mons — mond ő — qui Slavoniam et Posegam dividit, a dextro ejus montis radice per Posegam, a sinistro autem per Slavoniam ad Ezechium iter patet.“ — *Broderics István*, előbb szerémi, aztán váci püspök s II. Lajos kancellárja, ki — miként maga vallja — Slavoniában születvén, ebbeli viszonyainál fogva az ország alsó részeit jól ismerte; — a mohácsi ütközet felőli munkájában Valkót, Posegát és Szerémet eme világos szavakkal elkülöníté: „haec — a dunántuli magyarföld — ab ulteriore Hungaria Danubio ac Austria et Norico, a Slavonia

¹⁾ Epitome rerum Hung. 563. l. — ²⁾ Edit. Francof. fol. Dec. I. L. l. pag. 16. — ³⁾ Chron. Hung. Cap. XII. — ⁴⁾ Hist. Polon. Lib. XIII. — ⁵⁾ Hist. sui temp. L. XXXVI.

Dravo, a Bosnia et Rascia Savo fluminibus terminatur. Nam in locis Danubio propingvis et ad Belgradum spectantibus ad Savi usque fluminis ostia cum Danubio excurrit, Valconem, Posegam et Sirmium, tres insignes provincias, quas nos Comitatus vocamus, a Slavonia divellens.“ — *Istvanffy Miklós* az ország nagy történetirója, 1569-ben Miksa király m. udv. kancelláriájánál titkár, s utóbb Nádorhelyettes, a horvátok között többször mint bíró, mint hivatalnok működő, emellett Zágráb és Varasd megyékben Paukowecznek és Viniczának ura, történeti műve számos helyein Valkót és Posegát Magyar-országhoz számítá, sőt XIII-ik könyvében az 1537-ki berohanást ecsetelvén világosan említi, hogy Garavics hegy választja el Posegát Slavoniától „Posega — mond — ő — est citerioris Pannoniae regio vicina Illyrico . . . saltus Gravatii montis Posegam et a Slavonia disteterminantis.“ — *Zermegh János* Kőrös megyébeli származású eként ír¹⁾: „Supervenerunt a Ferdinando legati ad Solimannum ejus nomine postulantes, ut arces quascunque a tempore regis Ludovici violenter ab Hungaris avulsisset, puta: Nándor-alba Szerém, Ujlak, Zalánkemen, Varadinum Petri sibi et ungaris restitueret;“ — és ismét: „versus Slavoniam Castra movet — Turca — trajecto Dravo cum omnibus copiis Slavoniam igne et ferro vastat; multosque captivos abducit, et per Posegam et Sirmium ad propria revertitur.“ — *Gregoriancz Pál* és *Ujlaki Ferencz* győri püspökök, az utóbbi kir. helytartó is, az általuk 1552-ben I. Ferdinándnak ajánlott Quadripartitumban Szerémet, Valkót, Posegát és Verőczét a virágjában volt Magyarország megyéinek mondják, Kőrös, Varasd és Zágráb megyéket pedig úgy említik mint Slavonia megyéit. — *Verancsics Faust* püspök, Rudolf király magyar titkára 1538-ban diplomatáriuma elé ezeket írta: „Comitatus regni Hungariae superiores: Scepus, Sáros, Torna etc. Comitatus ejusdem inferiores: Valkó, Posega, Sirmiensis, Verőczensis, Bodrug etc. Comitatus Slavoniae: Zágrab-, Varasd-, Crisiensis.“ — *Verancsics* máskép *Vranchich Antal* esztergomi érsek s kir. helytartó szinte ez értelemben írt²⁾; — így *Forgách Ferencz* 1556-ban váradi püspök s I. Ferdinánd kancellárja is;³⁾ — *Mossóczy Zacharias* nyitrai és *Telegdy Miklós* pécsi püspökök által 1583-ban szerkesztett törvénytárba ezek olvashatók: „Comitatus regni Ungariae, Sirmiensis, Valkó, Posega, Verőcze, Baranya, Bachiensis etc. Comitatus regni Slavoniae: Crisiensis, Zagrab-Varasdiensis.“ — *Révay Péter* korona ör, türóczi főispán pedig 1659-ben így

¹⁾ *Schwandtner*: Script. Hung. II. k. 8. §. 395. l. — ²⁾ *Kovachich*: Script. rer. Hung. min. II. k. 39-82. l.; ³⁾ *Comment. L. I. pag. 3.*

irt¹⁾: „Servia aut Rascia extra ac intra Savum *Sirmio beatissimo sinu Hungariae confinis et conjuncta.*“ — *Peiðő Gergely* név alatt Zriny Miklós bán 1660-ban kinyomatott „Magyar kronika“ czimű munkájában így szól: „Magyar-országi vármegyéknek neveik és számaik: 1.) Szerém, 2.) Valko, 3.) Posega, 4.) Verőcze, 5.) Tolna, 6.) Baranya stb. Tót-országi vármegyék neveik: 1.) Varasd, 2.) Zágráb, 3.) Kőrös.“ — *Zeiler Márton* 1660-ban²⁾ és *Beza János*³⁾ így írnak: „Posega ist ein Schloss, davon *eine ganze Landschaft in Ungarn* nahend dem Illyrischen Land zwischen den zwei Wässern Drau und Sau; von *Slavonien* aber durch den Berg *Garavicz* abgesondert wird.“ — *Behamb J. Ferd.* 1676-ban Magyar-ország felosztását tárgyaló munkájában szinte a fentebbiek értelmében nyilatkozik. — *Zelniczy Miklós* zágrábi püspök 1599-ben írja⁴⁾: „Slavonia mást jelent és Croátia ismét mást; hogy Zágráb Slavoniában fekszik, senki sem kétli; hogy felső Slavonia ezen részét Croatiának nézik, tudom, de a köznép tévedése és hibája senkit sem foszt meg jogától.“ — Végre *Hevenesi Gábor* az általa 1689-ben kiadott magyarföld-abrász⁵⁾ jegyzeteiben a magyar-országi megyék közt nem említi Varasd-, Kőrös- és Zágrábot, de említi Posegát, Szerémet és Valkót.

A XVIII-ik évszázadban élő írók közül *Szörényi László* 1733—1748 közt szerémi püspök⁶⁾, — *Timon Samu*⁷⁾, — *Pray György*⁸⁾ — *Pálma Károly*⁹⁾ és *Szegedy János*¹⁰⁾ mindnyájan Jezus szerzetesei egyhangulag Posega, Verőcze, Valkó és Szerém megyéket nem tót- hanem magyar-országi vármegyékül jegyezték fel a honi történelem érdekében örökre érdekes tartalmú munkáikban. — *Bencsik Miklósnál*¹¹⁾ a dunán innen s túli kerületi követek névsorában Posega, Verőcze — a tiszán túl s inneni követek névsorában pedig Torontál megye után Szerém, Zevrin s Temes megyéket olvassuk; — ezek után, tehát elkülönítve, jönnek „Comitatus II. Regnor. Croatiae et Slavoniae: Zagradiensis, Varasdiensis, Crisiensis, Szagoriensis, Valpoviensis.“ —

Sőt *Lampe*, a Reformatio egyik történetírója is „Nobiles Hungariae Nostrae“ néven említi a Dráva és Száva folyók közötti lakosokat. Jelenkorunkban *Gyurikovics György*¹²⁾ az 1325—1514 közötti

¹⁾ De Mon. et S. Cor. R. Hung. Cens. VII. 147. l. — ²⁾ Beschreibung des Königr. Ungarn. Ulm 1660. 228. l. — ³⁾ Neue Beschreibung des Königr. Ungarn. Leipzig 1664. 191. l. — ⁴⁾ *Szalay László*: A horvát kérdéshez. 57. l. — ⁵⁾ *Parvus Atlas Hungariae*. Bécs 1689. — ⁶⁾ *Vindiciae Sirmienses, seu descriptio Sirmii* 1746 165-176. l. — ⁷⁾ *Imago Novae Hungariae*, 1734 19—22 l. — ⁸⁾ *Dissertatio hist. Crit. de S. Ladislao* 1777. 79—82 l. — ⁹⁾ *Specimen Herald. R. Hung.* 1766. 56. l. — ¹⁰⁾ *Tyroc. Trip. I. Hung.* 1767. 649. l. — ¹¹⁾ *Novissima dieta Hung.* 1722. 35. 38. l. ¹²⁾ i. m.

korszakból 13 okleveles adatot hoz fel annak bebizonyítására: hogy a kérdéses megyékben a nádor és országbíró gyakorlottak törvényhatóságot s bíraskodást, nem pedig a bánok; nevezetesen Posegát illetőleg 1325-ből¹⁾; — Verőczét illetőleg 1354 és 1454-ből²⁾; — Valkó megyére nézve 1377-ből³⁾; — Szerémre 1308-ból⁴⁾; — Posega és Verőcze megyéket együtt illetőleg 1464-ből; — Posegára nézve 1468-, 1469-, 1497-, 1522-, 1528-, 1536-ból; — Szerémet és Valkót együtt illetőleg 1494-ből; — Valkóra nézve 1514-ből.

Legujabban Szalay László⁵⁾ rövid kivonatban bár, de czáfolhatlan logikai következtetésekkel kísért történeti előadásában minden további kétséget eloszlatva felmutatja: hogy a kérdéses megyék a magyar birodalom alkotásától fogva mindig közvetlenül Magyar-országhoz tartoztak, s hogy még az 1751-ki törvény által is csak némi viszonyba hozattak Horvát-országgal, de abba egyáltalán be nem keblésitettek; — de felmutatta azt is: hogy miután e viszony a felhívott törvény alkotása után közigazgatási úton még is valamivel szorosabbá vált, a Horvátország és a 3 megye közötti kapocs épen azon korszakban képződött, melyről jelenkorunkban Zágrábban azt tartják, hogy a horvátföld consistentiáját aláasta; s hogy tehát a horvát-igények a 3 megyére történeti alapon egyáltalában nem igazolhatók.

Következik ama kérdés megfejtése: miszerint *Posega, Verőcze, Szerém s Valkó vármegyék*, mint a fentebbiek szerint Magyar-országnak kétségtelen kiegészítő részei, *mikor és mi oknál fogva szakadtak el hazánktól? és miként nyerték „Slavonia“ elnevezetéstüket?*

A mohácsi vész után, miként történeti évlapjaink tanusítják — csak hamar a nevezett megyék is török uralom alá kerültek, s jelesen 1562 évtől kezdve a Posegán székelte basa uralkodott felettök! és csak 1687-ben szabadúlhattak ki a közel másfél évszázadon át viselt iga alól! — E szerencsétlen korszak folyama alatt a kérdéses megyék ős lakói tömegesen oda hagyák székhelyeiket, a török birodalmaiból, még-ennek uralma előtt, áttelepülni kezdett szerbek által népesülni kezdettek, honnán már a XVII-ik évszázad közepén megjelent földabroszokon, névszerint Szerém és Valkó territoriumát a „Rasciani“ „Raizen“ szó

¹⁾ Koller: Hist. Ep. Q. Eccl. II. 338. l. — ²⁾ Fejér G. i. m. VIII. k. 2. vol. 618—621 l. — ³⁾ Fejér G. i. m. T. 1. vol. 2. 271 l. és Nexus Slav. et Croat. 67—70 l. — ⁴⁾ Fejér G.: Cod. Dipl. T. IX. vol. 5. 240 l. — ⁵⁾ u. o. T. VIII. vol. 5. 253—268 l. — ⁶⁾ A horvát kérdéshez 67 l.

jelzi. — Visszafoglaltatása után e tájaknak, annyira rendkívüli gyér levén még ennek lakossága, hogy 1687-ben Tolna, Baranya, Verőcze, Szerém és Posega vármegyékből, a jelen katonai végvidék idetudásával 4 kamarai igazgatóság: a posegai, eszéki, pécsi és verőczei képezetvén, egyelőre ezen országrészben mindössze 120 ezerre se ment a lakosok száma s nem kevesebb mint 734 keresztény s 85 török pusztát találtatott; s csak I. Leopold királynak 1690-ben történt felhívására¹⁾, a korábbi szerb népesség maradványai új szerb gyarmatokkal öregbültek. Így történt: hogy maga *Szent-Iványi Márton*²⁾ 1691-ben — tehát csak két évvel utóbb, mint a Jézus szerzetében társa *Heveneszy Gábornak* amint a 213 lapon előadottakban láttuk — előadása nyomán, a mai horvát megyéket (Zágráb, Varasd, Kőrös) még helyesen Slavoniának nevezvén³⁾, a kérdéses megyéket (Posega, Verőcze, Szerém, Valkó) Rasciának nevezte el; „Slavonia habet a septemtrione — így ír ő — Hungariam et Dravum amnem interjectum, ab occasu Stiriam, a meridie Croatiam, a qua Savo fluvio secernitur, *ab ortu Rasciam*. In longitudine sua habet 20 milliaria, in latitudine 10 Dravum inter et Savum. Dividitur in tres Comitatus: Crisiensem, Zagrabiensem et Varasdinensem. Rascia prout Croatia, distincta a Slavonia, ab occasu habet Slavoniam, a septemtrione Hungariam, et Dravum fluvium, ab ortu confluentiam Savi in Danubium, bonam Hungariae partem, a meridie Bosniam et Serviam, a quibus Savo amne separatur. Haec in longitudine habet 20 milliaria germanica, et juxta defluentiam Savi 25 in latitudine, 12 Savum inter et Dravum. Continet similiter tres Comitatus: Posegiensem, Valconiensem et Sirmiensem.“ „Természetes — amint *Szalay* igen helyesen megjegyzi⁴⁾ — hogy aki e megyéket: Kőrös, Varasd és Zágráb, Slavoniának nevezi, amazokat: Posegát, Valkót és Szerémet, nem hívhatta szintén Slavoniának, de azt már nem tudván a tudós férfiú, — Szent-Iványi Márton — hogy elfoglalásukig közvetlenül a magyar megyék sorában állottak, rájok adta a „Rascia“ nevet.“ —

„Tág mező nyílt — miként láttuk — a kérdéses megyékben telepítéseknek. Bácsban is, melly szinte egy nagy sivatag volt. Kezdetben

¹⁾ Olvasható *Kerchelichnek* „de Regnis Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, notitiae praeliminares“ című könyve 434—435 l. — ²⁾ *Miscellaneorum Decad. Sec. P. i.* 148—150 l. — ³⁾ 1652-ben *Ratkai György* zágrábi kanonok „*Memoria Regum et Banorum R. Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae*“ című könyvében Slavoniát, Varasd, Zágráb, Zágora, Turopolya, Kőrös, Verőcze, Posega, Valkó és Szerém vármegyékre osztotta. — ⁴⁾ A horvát kérdéshez. Pest 1861. 58 l.

azonban a hatalom *Szalay*ként ¹⁾ csak a bevándorlásról, nem a letelepítésről is gondoskodván, a bevándorlottak példátlan inségre jutottak; és Kollonich bibornok s magyar kamarai elnök Leopoldnak 1689-ki ősszel benyújtott iratában feljajdult: „Viele tausend arme Leut, die man ohne Kreuzer Unkosten hätte erhalten können, hat man vor Hunger crepiren lassen, und was noch ärger ist, werden noch den Winter über viel tausend verderben müssen, die man aus Bosnien und selben Orten mit guten Vertröstungen herüber zu kommen veranlasset hat und anjetzo ehender ohne Reichung einziges Brods verschmachten lasset, als dass man ein temporarium remedium ergriffete und öde Grund überlassen wollte.“ Ennek orvoslására az 1690-ben s arra következő években Csernovics Arsen közbenjöttével eszközölt szerb bevándorlás tömeges letelepítéssel, különösen Szerémbe, hozatott kapcsolatba. S ekkor jelenvén meg Szent-Iványi munkája, nem csuda, hogy ő ama három megyét Rasciának nevezte el a nélkül azonban, hogy követőkre talált volna. — Leopold 1698. dec. 11-én kelt egyik oklevelében a Szerémséget világos szavakkal Magyar-országkiegészítő részének mondja, irván „hogy h. don. Livio Odescalchinak a Szerémséget, melly Magyar-országban a Dráva és Száva között fekszik, adományozta s az adomány levelet magyar kir. kancelláriája által ki is adatta“ ²⁾; de ezentúl *hivatalos iratokban* a 3 megye már gyakrabban Slavóniának cizimeztetik, talán azért, mert a Dráva és Száva közt feküdván, mintegy Slavonia folytatásaul tekintett; talán azért, mert a valódi Slavóniára mindinkább elragadván a Croatia elnevezés, szükség volt tartományt keresni, melyet Slavóniának lehessen cizimezni.“ —

Érdekes e részben, mit az országos muzeum könyvtárában, a horvát származású *Kolinovich Gáspár* szóbeli közlése után *Kovachich Márton* hátrahagyott kéziratában eme szavakkal olvashatni: „Affirmare ausim, ante finem saeculi XVII. appellationem Slavoniae tractui Dravo, Danubio et Savo fluminibus incluso, ac Comitatus Verőcze occidentali limite usque confluentiam Danubii, Savique protenso tributum prorsus fuisse ignotam, et Hungaris inauditam, sed nonnisi initio Saeculi XVIII postquam a jugo turcarum liberatus est, *per quemcunque ab-usum* eisdem *ab Austriacis* accessisse, dum ab iis in provinciam colonialem redactus est. Cum igitur nova Slavoniae compellatio non ab Hungaris sed Germanis jure coloniali provinciae Austriacae partes has

¹⁾ A horvát kérdéshez. Pest 1861 u. o. 59—60 l. — ²⁾ u. o. J Cinesiae Firmanus. Chorographia Historia Syrmienensis et Ujlakiensis ducatus 1699.

gubernantibus tractui huic indita sit: isti tanquam novi ad eum advenae appellationem Slavoniae a vicino reipsa vero Slavoniae regno ad hunc quoque tractum extenderunt, idque eo facilius, quod incolas quamvis paucos prorsus ejusdem labii reperimus.“

1699-ban, tehát azon évben, melynek januar 26-án köttetett s február 16-án megerősített a karloviczi béke, és ennek folytán a kérdéses megyék a magyar koronához visszacsatoltattak; — ambár az e felől szerkezett okiratban ¹⁾ elég hibásan meg nem említett: hogy a viszsanyert Száván inneni részek magyar-országi vármegyék legyenek; az országos concursus által az adó felosztásáról készített lajstromban Valkó, Posega, Szerém s Verőcze vármegyék Magyar-ország 5-ik kerületéhez, s a magyar megyék közzé számláltattak ekképen: „Circulus Trans-Dravanus: Comitatus Valkóvár 40, Posega 20, Sirmiensis 40, Veroviczensis 10 portae.“ — A 6-ik kerületet dalmát-, horvát-, tót-országok képezék, jelesen Zágráb, Varasd, Körös, Lika és Corbávia megyék. Ugyanezen felosztás az 1702-ki concursus és porták igazításakor is fogadtatott el, és a Drávántuli terület, melynek 1699-ben csak 110 portája volt, 1521/2-re emeltetett, a dalmát-, horvát-, tót-ország kerülete pedig 412-re lön felrugtatva.

1700 szeptember 11-én I. Leopold a visszavett részek összeírására kir. Biztosságot küldött ki; — ezen felül a katonai végvidékek alkotása végett azon évi szeptember 14-én posonyi kamarai alelnök gr. Volkra Ottó Kristóf, s kamarai fogalmazó Grinavszky; — s a visszavett részek rendezésére azon évi october 30-án a magyar k. u. kancellária részéről gr. Nádasdy Ferencz, Kasó István és Nedeczky Sándor küldettek ki. Ez utóbb nevezettek oly gyorsan teljesíték megbizatusukat, hogy már azon évi december 11-én Verőcze, Valkó, Posega és Szerém megyéket, mint általok „Slavonia“ kitétellevel nevezettek, Magyar-országhoz igaztatták. — Mikép eszközlött eljárásuk felől tanúskodik a nevezett megyék levéltáraiban hátrahagyott következő

„*Instructio DD. R. Hungariae Commissariorum per suam SS. Majestatem ad I. Regni Slavoniae in ordinem redigendum clementer deputatorum, ex alia b. C. Instructione certa in parte deprompta, huicquē I. Comitatus Valkóiensi, et aliis R. Slavoniae Comitatibus pro ulteriori sui directione relicta*“). — *Quoad Religionis exercitium, ea, in quantum fieri potest, pure R. Catholica, exclusis Lutheranis et Calvinistis, ita anuentibus S. Stephani R. Lib. I. Cap. 2. art. 22. 1604. Ferd. 1563. art. 31. 1548 art. 5. 6, 7. 1550. art. 12. 13. 14. 1548. 5. 6. 7. 8. 9. 10. et prae-*

¹⁾ Olvasható Katoná-nál Hist. Crit. R. Hung. XXXVI. k. 106—125. l. — ²⁾ Podhradczky József: „Slavoniáról mint magyar-országnak alkotmányos részéről“ 73 — 80 l.

sertim art. 23. an. 1686 inducatur et stabiliatur. — *Restauratio Ecclesiarum*, siquidem Cap. 8. Lad. R. Lib. 1. et S. Stephani R. Lib. 2. 32. Episcopos, seu diaecesanos concernat, prouti eadem leges ex 10 villis aedificandis indigant; ideo intendunt Comitatus, ut hac modestate restaurentur. — *Ad sustentandos Parochos* juxta morem et consuetudinem in quibusdam R. Hungariae partibus practicatam sedecima iisdem pendatur, donec aliter SS. C. R. Majestas disposuerit. Item, in villa, in qua residerit Parochus, habeat unam integram sessionem colonicalem 24. integra (jugera) terrae constituentem et competentem sylvam cum pratis; item in sortem stolae a baptisinate denarios 25, Introductione den. 10 Sepultura simplici 25. a Concione funebri 75. pro Requiem sine cantu 25. cum cantu 50. — *Mensuras* observent juxta art. 31. an. 1655 ad metretam Poseniensem 52 medias aridas sine discussione computatas habentem. Item ulnam, urnam vini et cerevisiae, sicut centenarium, et libram Poseniensis seu Budensis reductionis. Okkae vero et kilae, et alia idgenus tam aridorum quam liquidorum poenitus abrogantur. — *Ad coercendos malefactores* cujuscunque generis, cum sua Majestas SS. tam militiae germanicae prasidiariae, et confinariae; quam nationali cujuscunque ordinis, ita et Comitatus, oppidis item competentes officiales praeficere dignata sit; quibus suo modo stabilitis, Comitatus dabit operam, ut unitis viribus ejusmodi malefactores persequantur, capiantur et debito supplicio per suam competentem instantiam afficiantur. Singulaeque instantiae incumbit sibi subjectos etiam ab ejusmodi actibus, et aliis fors contigibilibus excessibus arcere; neque una instantia in messem alterius falcem suam quosquo modo immittat: sic facile erit et scelera punire, et in bona cum reliquis instantiis vivere harmonia. — *Gens rasciana*, hujusque militaris conditionis, quae in desertis locis, et proediis collocabitur, ad triennium ab omnibus oneribus publicis simul et privatis (sola capitazione florenorum 8 ipsis imposita, et ad exolutionem praesidiariae militiae in medietate convertendorum: in altera vero Camerae, vel dominis terrestribus pendendorum; nisi aliter hac in parte SS. Majestas disponere dignata fuerit) eximetur; evoluta vero triennio, Comitatum jurisdictioni, et universis regni oneribus, moderate tamen iisdem imponendis, subicietur. — Siquidem loca pro Confiniis, ac etiam in usum militiae deputanda, ad proprietarios dominos terrestres spectare, et per assignationem militiae ab iisdem avelli indubium sit; talibus proprietariis, sive ecclesiasticis, sive saecularis conditionis existant, de aequivalente et adaequata, praemissa jurium in Commissione super bonis neo aquisitis delegata sufficienti legitimatione et edoctione; in casu excisionis pro ejusmodi terreno satisfactione providebitur; adeoque Comitatus eatenus invigilabunt. — *Gens Rasciana* hujusque militaris conditionis, intra triennium solam capitationem contribuens, eandem Comitatus exolvere; et Comitatus manibus officialum militarium assignare debeat. Evoluta autem triennio, non solummodo jurisdictioni Comitatum sed etiam Dominorum proprietariorum, in quorum nempe fundis residebunt, quoad debitos census labores, et cleri quoad decimas, pleno jure subjecta erit. — *Militum emeritorum* porro, nomine gaudentes et titulo, velut extra praesidia residentes, dum per gratiam Caes. suo modo habitandi in forma Nobilium, aut Libertinorum, fundos exemptos possidebunt, occasione ejusmodi fundorum aut aliarum quarumvis questionum juridicarum, legibus regni et Comitatum judicio subjecti sint, et ejusmodi emeritorum nomina, cum assignatis ad rationem eorundem locis et circumferentiis specificis annotanda, et talis Consignatio Comitatus, Camerae, seu Fisco Regio pro informatione communicabitur, ut cessante horum exemptione, quivis jurisdictione sua uti possit. —

Tam pro servitio suae Majestatis, quam et administranda justitia, et publico bono: Magistratus Comitatusenses, utpote Supremi et Vice-Comites, Judices Nobilium, Notarii et jurati Assessores, publica simul et juridica, absque omni officialium bellicorum et Cameraticorum interturbatione et ingessione prout in aliis regni Hungariae Comitatusibus, administrabunt, et officiis suis fungentur. — Et quia indubium esset, in praesidiis extra milites stipendia merentes, et alios etiam inhabitatores nobiles, ac etiam quaestores futuros, ibidem residentiam facturos; hinc solis militibus stipendiariis sub Generalium et militarium Officialium commendata relictis: alii omnes ad mentem legum Regni, signanter vero an 1635 art. 50 et ibidem citatorum, Comitatum jurisdictioni subiaceant. — Porro, cum leges Regni, signanter vero an. 1635 art. 51 et alii ibidem citati, fugitivorum in Confinia rusticorum receptionem serio inhibeat; imo extraditionem similium innuant: ideo in his quoque Praesidiis similium receptio et admissio praeclusa sit. — Schismatici Callugeri nullam habeant suas Ecclesias visitandi easdem taxandi, aut parochialibus suis quaspiam contributiones imponendi facultatem. Uniti e contra, qua Vicarii R. Catholicorum Episcoporum Ordinariorum consuetas et debitas Visitationes peragere valebunt. Hi semper prout et Schismatici a praefato suo Ordinario R. Catholico habeant dependentiam. — *Limites vero Comitatum*, interim, donec exactius per officiales, vel eos, quibus competit, investigentur et resciantur (quatenus iidem officiales Comitatum diligentem investigationem primitus fiendam, adhibeant operam) taliter, uti Provisoratus Camerales sunt, observabuntur. *Valkóiensis*, Comitatus habebit totum districtum *Inspectoratus Eszékensis*, *Verőczensts* Comitatus Districtum *Provisoratus Veroviticensis*, *Posegiensis* Comitatus Districtum *Provisoratus nominis ejusdem*. *Sirmiensis* Comitatus totum *Sirmium* servabit. — In Conscriptione porro Comitatum, dum ex parte Exc. Camerae Regnum totum conscribetur, adjunget Comitatus vel minimum unum ex gremio sui, qui Conscriptioni adesse, eamque Comitatu in authenticis paribus reportare possit. — Cum autem praemissorum Comitatum Supremi Comites, utpote: *Sirmiensis* Serenissimum Ducem Sirmiae¹⁾, et Ill. ac Reverendis. D. Episcopum Sirmensem²⁾. *Valkóiensis* Illustrissimos: Joannem Draskovicz: *Posegensis* et *Verőczensts* Comitatum Davidem Joannovich, Comites sua M. SS. praeficere dignata sit, nobisque, iisdem DD. S. Comitibus subalternos Comitatusenses officiales in *Posegiensi* Comitatu pro V. Comite Egr. Gabrielem Ladislaum Hapsz, Perceptore Joannem Georgium Stakics-Bosznicz. Judice nobilium Joannem Spolaricz, Juratis Assessoribus Georgium Radilovicz, et Antonium Nicolaum Spolaricz. In *Valkóiensi* pro V. Comite Joannem Hillepront, Substituto ejusdem et simul Perceptore Joannem Andream Schwärz, Jurato Assessore Franciscum Szántóházi. In *Sirmiensis* pro Notario dictum Joannem Hillepront, Perceptore Petrum Valter. In *Verőczensti* pro V. Comite et simul Perceptore Andream Labos, pro juratis Assessoribus Joannem Kendey et Georgium Fordicz ordinaverimus et praevis deposito per eosdem corporali juramento installaverimus; reliqua vero officia comitatensia (ex quo hic plures ab id aptae personae reperibiles non fuissent) ipsis DD. S. Comitibus constituenda relinquimus. In reliquo vero I. Comitatus legibus et consuetudinibus Regni Hungariae (haud immemores sui juramenti) se se accomodare studebunt. Actum Veroviticae die 11-a

¹⁾ Ez h. Odeschalchi Gyula volt, ki Leopold adományából birta Szerémséget. — ²⁾ Jány Ferencz volt.

decembris anno 1700. C. Franciscus de Nádasd m. p. L. S. Stephanus Kasó m. p. L. S. Alexander Nedeczky m. p. L. S.“

Az ezen okiratban előadottak szerint 1700 évben Posega megye főispánjává lett gr. Joannovich Dávid oly hanyagon járt el teendőiben, hogy helyére 1703-ban, gr. Keglevich Péter lön, még pedig örökségi joggal, kinevezve; ez mindjárt, az azon évi majus 26-án tartott posonyi ország-gyűlésen panaszt emelvén az iránt: hogy a kamarai tisztsívelők Posega vármegyét teljesen felforgatták; arra kérte a Rket miszerint a mondott megyét Magyar-ország egyéb megyéinek szabaditékaiban részesítenék; — és minthogy e megye az O. gyűlésre meghívó levelét későn kapta meg, e miatt követe is csak az nap jelenhetett meg; ki is — Mecséry Ferencz — a Rk egyeztével a megyei követek asztala végén azonnal helyt fogott; — kérdés támadván azonban ekkoron az iránt: valjon nem tartozik-e Posega Horvát-országhoz? erre azon figyelmeztető válasz folytán: miszerint magát ez esetben külön nem képviseltetné, ott ülven már a kir. tábla mellett horvát-, dalmát- s tót-ország követei; — végzésileg kimondatott: hogy Posega megye nem Horvát- hanem Magyar-országhoz tartozik; s ennél fogva szabad sőt kell neki külön követekkel birni.

1711 octob. és nov. hónapokban együtt tanácskoztak a fő Rk, megyék és városok, az adó felosztása és kivetése iránt; és ez alkalommal octob. 21-ki felírásukban a régi gyakorlatra, jelesen az 1702-ki felosztásra hivatkozva, ismét 6. kerületet, s ezek közt a Dráván tulit, attól elkülönözve pedig a dalmát-, horvát- s tót-ország kerületét, fogadták el; mit a kir. leirat is helybenhagyott.

1712 junius 1-én kelt felírásukban előadván az o. gyűlési Rk. s „az ország érdekében felfedezni akarván: mily súlyos terhökre van az Posega, Verőcze, Bács, Szerém Valkó, Csongrád, Csanád, Arad, Békés, Zaránd, Torontál, Bodrogh és Szörény megyéknek, midőn hol a határ-őri intézkedés neve alatt, hol a rácz népnek valaha adományozott kir. szabaditéki levelek ürügye alatt, nagy terjedelmű földterületeknek. . . kellő bekeblesítése akadályoztatik. Kérték tehát a felséget a Rk: hogy a fentebb nevezett megyék az országba bekeblesítettven, szokott vármegyei formába hozassanak.“ — Ezen felirat következtén hozatott meg az 1715. 92 t. czikk; — ama törvény! melly *tiszta értelmű szavakkat, mind törvénykezési, mind közigazgatási tekintetben Posega, Verőcze, Szerém és Valkó megyéket szoros értelmű Magyar-országhoz rendelle visszacsatoltatni*; — azonban az 1723. 20. 1729. 7 és 1741: 18. t. cz. szorgalmazása daczára is, az illető kir. biztosságok által nem a törvények értelmében,

hanem ezen ösvényen kívüli utasítások szerint hajtattott végre; mire egyrészen az ugyanazon 1715-ki o. gyűlésen alkotott 118-ik t. cz. hómályos tartalmának hibás és a 92 t. czikkkel merőn ellenkező elmagyarázása szolgált kiindulási pontúl és ürügyül. — Ennélfogva is, — de hogy minden keletkezhető kétséget eltávolítsunk; lássuk ezen — „Alsó Slavonia“nak vissza csatolása felől szóló 1715, 118 t. czikktől merőn különböző 1715, 92 t. cikknek, az o. gyűlési iratokból felmutatandó genesisét.

Az 1708 junius 25-én kelt, s az ország sérelmeit és kívánatait „Universi SS. et OO. Regni Hungariae, partiumque ei adnexarum ad prasentem generalem dietam convocati“ aláírással felterjesztő felírásban, egyebek közt, ezek is tartalmaztatnak:

„Primo: Cum recuperata a Turcis tota Slavonia, pulsoque ultra Savum hoste Generalatus Confiniarius Varasdinensis cum Turcis poenitus cessasset, ad humil. SS. et OO. per plures annos apud d. Imperatorem R. Leopoldum *de restitutione eorundem terrenorum majorem Comitatus Crisiensis partem constituentium* factam intercessionem atef. Imp. et Rex Leopoldus an. 1703 b. mediante resolutione statuisset: ut praeinsinuatus Generalatus cesset, et omnia ea territoria et tenuta jurisdictioni regni et regnicolis resignentur“ stb.

Mire az 1709 majus 15-én kelt k. válasz ekként szól:

„Gravamina Regnorum Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae, 1-o. Nro. 46. de Generalatum translatione jam dictum; quoad reliqua petiti puncta instituetur Commissio.“

A felhívott 46 alatt pedig ezek foglaltatnak:

„Enarratorum Generalatum translatio matura consideratione eget, minime vero durantibus modernis intestinis motibus (Rakocianis) omnes regni partes pervadentibus effectui reddi potest. Reddita autem interna tranquillitate R. Majestas eum initura est modum, ut tam R. Hungariae, quam toti Cristianitati optime provinum dici debeat.“

Az ezen kir. válaszszaal nem elégedett Kk. és Rk. 1709 augustus 13-án kelt újabb felírásukkal előbbi kérelmüket ismételve azt szorgalmazák: hogy legaláb Leopold resolútiójának végrehajtása hagyattassék meg a bizottságnak; de a Felség 1710 január 20-ki válaszában előbbi elhatározásától el nem állván, — végre a Kk. és Rk. 1710 april 8-ki felterjesztésükben, kérelmükhöz ragaszkodva kérték: hogy legközelebbi alkalommal az imént érintett Leopoldféle resolútio, hozandó törvény által rendeltessék el.

1712 junius 1-én az akkoriban megkoronázott III. Károly királynak, ugyan azon kérelem ekként terjesztelett elő:

„Quantumvis SS. et OO. b. Resolutione Leopoldina de restitutione terrenorum per Generalatum Varasdinensem possessorum, et translatione ejusdem Generalatus protinus instituenda emanata assecurati sint, supplicant tamen ut haec C. R. decisio et oblatio in effectum deducatur, Camera inferioris Austriae transactionem illam

quae inter eandem Camera et SS. et OO. R. Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae in praesentia Leopoldi I. R. occasione bonorum Zrinyano-Frangepaniorum fiscalium intercessit, observet, seque ei accomodet, denique ut de Lika et Corbavia praefatis Regnis incorporanda b. Resolutio R. effectuetur. De foenilium per militiam Varasdinsensis et Carolostadiensis Generalatus notanter Draganitsen, de pascuatione, de incorporatione inf. Slavoniae et Capituli Cszmensis in propria bona reductione, bonorum Svarcsa et Svecsay ac Zsirovnicza, Belay, territorio arcis Sztencznyák, per Generalatum Carolostadiensem a jurisdictione praefatorum R. avulsione, Dominae Barbarae Erdődy in bonis Boslievo per eundem Generalatum Carolostadiensem illatorum damnorum revisione, de multiplicium praejudiciorum jurisdictioni publicae, eorum regnorum personis nobilitaribus illatorum mediante Commissione fienda determinatione elargitam b. resolutionem R. consolabiliter intelligunt.“

Az erre 1712 július 12-én kelt k. végválaszban elrendeltetett: hogy az ezen pont felett a kihágások eltávolítása végett elrendelt biztosság találjon módot a Generalatus átvételére, és a Felségnek az e pontbeli kérelem végrehajtása végett jelentést tegyen. —

Ugyancsak az 1712 június 1-én kelt felterjesztésükben, az országos Kk. és Rk. még ekként nyilatkoztak:

„Porro tam pro Majestatis V. SS. quam regni utilitate congruum esse judicarunt SS. et OO. detegere, quam grave et onerosum esset *Possegiensis, Verőczyensis, Bacsensis, Sirmiensis, Valkóviensis*, Csongrád, Csanád, Aradiensis, Békés, Zaránd, Torontál, Bodrogh et Szőriensis Comitatus, dum jam sub *Confiniariae provisionis* nomine, jam sub R. privilegiorum genti rascianae praetextu, amplissimi districtus et numerosissimae incolarum familiae circa limitaneas partes in protectionem assummantur, a publicis oneribus eximantur, separatim extra regni computum collocantur, ac necessaria eorundem instauratio et debita incorporatio impediatur. Cum autem non C. R. Servicii, sed paucorum privatorum commodo et profectu, nec sub jurisdictione Camerae, nec Consilii bellici, aut Commissariatus sint, in medium Comitatum non contribuant, militem non interteneant, nec milites nec subditi dici possint; supplicant suae Majestati SS. et OO. ut *praemissi Comitatus Regno reincorporentur*, in consuetam formam Comitatum redigantur, milites a subditis distinguantur, ac ad supportanda quaevis regni onera compellantur, ac ad mentem regni legum regulentur.“

Az 1722/3-ki o. gyűlés alatt is a kérdéses megyék, minden ellenzés nélkül, mind az ország, mind a kormány részéről szoros értelmű Magyar-ország kiegészítő részeül nyilvánítottak. A mondott évi octob. 18-ki felírásban ugyan is ezek olvashatók:

„Ad plenam unionem et integram tranquillitatem, ac utilitatem etiam publicam, imo R. quoque Majestatis praerogativam SS. et OO. praerogativarum integritatem spectaret, quatenus stante jam alma pace, non tantum Comitatus, districtus et terena *infra groemium regni adjacentia*, utpote *Possegiensis, Verőczyensis, Sirmiensis, Valkóviensis* Temesiensis, Szőriensis, iidemque in ferendis communibus oneribus, ac tam in juridicis, quam politicis (una cum Comitatus Marmaros. Kraszna Kővár, med: Szolnok, Zaránd, Arad, Csanád, Csongrád et aliis tractibus *pro reapplicandis*

jam agnitis) juxta art. 92, 113, 116, 118. 1716 cum officiis et dignitatibus ex toto reincorporentur. — Sed etiam regna, et provinciae, utpote: Transylvania, Servia, Valachia et alia hactenus recuperata et recuperanda, juxta quod una cum regnis Croatiae, Dalmatiae, *Slavoniae* a S. R. Hungariae corona, regno vel Comite Palatino, conformitate T. 3. Part. III. art. 6. 18. 1550, Tit. 42. P. I. 13. 65 P. II art. 25. Albert R. ab antiquo dependebant, eidem S. R. Hungariae Coronae subjacebunt.“

Erre 1723. február 18-án válaszolván a felség, a visszakezbesítés módját kívánta magának előadatni, és azt azon évi martius 1-én ekként terjeszték elő az országos Kk. és Rk:

„Ad 5-m. de reincorporatione reincorporandorum art. 92. 1715 praescripta et recenter data h. suae Majestatis SS. resolutione SS. et OO. regni contenti reddit quae ut eo majore facilitate, et sine ulteriore commissione per conditum articulum effectuari valeat, et quali modo, quave forma et quo fine reincorporanda veniant? eadem per classes etiam in declaratione per SS. et OO. regni die 9. Novembris 1722 R. Commissioni exhibita connotatas hic quoque specificarent: I-ae classis essent Comitatus, Districtus, terrena *Posegiensis*, *Veröczensis*, *Sirmiensis*, *Valcoviensis*, *Zewriniensis*, *Krassoviensis*, *Temesvariensis*, et alii ibi et iisdem in locis siti, *indubie intra R. Hungariae*; Lika vero et Corbavia in Croatiae groemio adjacentes nondum tamen in formam Comitatum redacti.“ stb.

Ezek szerint keletkezék az 1723. 20 t. cikk; — „papiros malaszt! — jegyzé meg *Botka* ') az 1729. 7. t. czikkkel egyetemben“ ugyan is

Az 1728/9-ki o. gyűlés 1728 julius 30-án ekként irván fel a felséghez:

„Facta ad cl. Majestatis VSS. resolutionem, reflexione, humillime in eo SS. et OO. supplicant: quatenus inquantum *Comitatus in art. 92. 1715 specificati*, sive in toto, sive in parte nondum reincorporati haberentur, eosdem reapplicare dignetur.“

1729 junius 22-én válaszoló a Felség:

„Se in conformitate art. 92. 1715 et 20. 1723 in materia reincorporationis Comitatum eum esse inituram modum, ut DD. SS. et OO. R. benignitatem et clementiam in hoc quoque petito experiri valeant.“

S ekként született az 1729. 7. t. cikk is. — Egyébiránt az 1715. 59 t. cz. következtén 1722 april 13-tól azon évi julius 13-ig összszeült országos választmánynak, az 1722-ki o. gyűlés elé terjesztett munkálatában is. ezeket találjuk:

§. 22. de reincorporatione ad S. R. Coronam spectantium. Reincorporanda regna, principatus, provinciae, ditiones, Comitatus districtus bifariam intelliguntur; alia enim sunt, quae ab antiquo ad S. R. Coronam spectabant quidem, et quoad publicum servitium a rege, regno et Palatino dependebant, ut esset; Insurrectio, ad diaetas vocatio, ad octavas appellatio et nonnulla alia respectu S. Coronae jurisdictionalia, attamen habuerunt suum immediatum caput, ut Transylvania Vajvodam, Croatia, Slavonia, Dalmatia Banum, Servia et Rascia Despotam, et sic aliae regiones

') Századunk 1844-ki évfolyam 70 sz.

et ditiones, *Comitatus et districtus intra limites regni adjacentes*, semper ab antiquo ferendis publicis regni oneribus, et immediate jurisdictioni Magistratuum regni subjacentes, quales sunt: Marmaros, Kraszna, Kővár, Közép-szolnok, et *nonnulli alii Comitatus et Districtus*, et terrena in articulis praeteritae diaetae (nempe art. 92. 1715) denotata; praeterea Comitatus Tömössiensis, Banatus Severiensis, cum aliis tractibus exposit acquisitis (nempe gloriosa pace Passaroviensi anno 1719 confecta ad corpus S. R. Hungariae Coronae spectantibus; in eo proinde adlaborandum, ut haec ad S. Coronam tam in iuridicis, quam in politicis reapplicentur.“

Még egy másik az 1715. 112 és 118 t. cz. által kiküldött országos választmány is az o. gyűléshez intézett jelentésében a kérdéses 4 megyét alsó Slavóniától ekként különbözteti meg:

„Puncto Secundo: Quantum reducendam, instaurandam et constituendam Regni felicitatem attinet; eam praeprimis ex sui amplitudine, avulsarum autem partium, districtuum seu Comitatum redintegratione, et in unum corpus coalescentia, mutuaeque cointelligentia consistere existimamus. Hinc cum *R. hoc Hungariae* olim quidem saepe amplum, potentia nihilominus exposit Ottomanica diminutum, victricibusque rursus C. R. armis majori in parte vindicatum, partes reocupatae nondum ex omni parte Regno ac jurisdictioni S. Coronae essent reapplicate: censeremus demisse, pro reapplicatione et reincorporatione avulsorum et notanter Transylvanicorum Comitatum qui vocantur „Partium“, camerarum montanarum, fodinarum, Jazygum et Cumanorum, Comitatum item *Posegiensis, Verovicziensis, Valkoviensis, Sirmiensis, Batsiensis*, Csongrád, Csanád, Aradiensis, Torontal, Bodrogh, Zaránd, Békés, item a *parte Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae* terreni per Generalatum Varasdinensem possessi, nec non bonorum *Zrinyano-Frangeano fiscalium*, tam maritimorum quam Croaticorum; provinciarum Likae et Corbaviae, nec non plagae terrae *Savi* circumfluentis beneficio septae, quam dominium Moetlingense in Carniolia situm sibi incorporavit, generaliter vero omnium aliorum, quae a regno partibusque ei adnexis, quoque modo essent *avulsa*, aut *alienata*, suae Majestati SS. esse supplicandum.“

A felhozottakból világosan kitűnik: hogy még 1723-ban is, tehát a sanctio pragmatica hozatalakor — király és ország a kérdéses megyéket közvetlenül magyar-országhoz tartozóknak, s nem Sláveniától vagy alsó Slavóniától képezőknek tudták és vallották. — Azonban

Nem tagadhatni: hogy törvényeinkben, jelesen az 1715. 118 és 1741. 18 és 50 t. cikkekben világosan felemlítettik *alsó tót-ország „inferior Slavonia* — ámde a most felhivott t. cikkek korántsem értik Posega, Verőcze Valkó s Szerém megyéket, mellyeket, mint kétségteljesen magyar-országiakat, az 1715. 18 által alsó Slavóniától megkülönböztetett Szerémi kerület nevezete alatt nem csak Szerém maga, hanem Posega, Valkó és Verőcze megyék értettek; s így midőn a felhivott törvény a Szerémséget kerület czimével alsó Slavóniától imigy elválasztá, értelmesen kifejezé Szerém, Posega, Valkó és Verőcze megyéknek alsó Slavóniához nem tartozandóságát. Lássuk ezen élénk kérdésben az

illető adatok minőségét¹⁾; az 1751-ki országos Rk. adót megajánló felírásában ezek olvashatók:

„*Districtus Syrmienensis*, quo Comitatus Posegani 613/4 portae. — Veröczeni 57 p. — Syrmienensis 541/4 p. — simul 173/4 portae obtingens 100,652 fl. 8 xr. Districtus Syrmienensis solvebat antea 78887 fl. 12 1/2 xr. idem districtus pro Quanto fortificatione 10379 fl. 53 1/2 xr.

Az 1764/5-ki o. gyűlés sérelmei és kívánatai 42-ik pontjában pedig ezek tartalmaztatnak:

„Districtu Eszekiensi, cui Comitatus de Baranya, quoad provincialem Commissariatum, pecuniarumque contributionum administrationem ingremiatus fuerat, anno 1706. sublato, idem Comitatus ad remotissimum Soproniensem districtum assignatus est, ita ut pecuniae quidem maxima in parte ad Eszekienses bellicas cassas deferantur, computus autem commissariatici Sopronii debeant institui, ubi tamen utrumque Eszekini, quo videlicet loco etiam Provincialis Commissarius Districtus Sirmiensi residet, perfici quiret. . . . unde demum expeteret semet *Comitatibus Veröcziensi, Posegani et Syrmienensi ad Districtum Sirmiensem conjungi.*“

Világosan ki lévén itt mondva: hogy Verőcze, Posega, Szerém megyék a szerémi kerület területében léteznek. — Kérdés tehát: mit értett az 1741. 18 és 50. alsó Slavonia „*Inferior Slavonia*“ kitétel alatt? ezt Gyurikovits ekként fejt meg: szerinte a törvénynek valódi igaz értelme nem lehet más, mint ami a törvények hozatalára alapúl szolgáló o. gyűlési iratok, jelesen az országos Kk. és Rk. felterjesztései, s az ezekre kiadott kir. válaszok tartalmával egyezik. Ugyan is a.) a mondott 1764/5-ki o. gyűlés által összeszedett sérelmek és kívánatok 5-ik pontja így szól:

„Ut juxta cl. resolutionem modalitas reincorporationis ad S. Coronam spectantium quantocius assumi et elaborari valeat, eademque subsecuta partes reincorporandae in suos Comitatus dividantur, et his S. Comites praeficiantur, loca vero militaria, hajdonicalia, cameralia ad mentem art. 20. 1723, et 92. 1715 legali Comitatum, quibus adjacent, jurisdictioni subdiciantur, Majestas VSS. mediante b. sua Resolutione ordinare dignabitur.“

b.) 1741. augusztus 30-ki felírásuk 5-ik pontjában pedig ezeket mondják a Kk. és Rk:

„Ut juxta cl. Majestatis VSS. resolutionem modalitas reincorporationis ad S. R. Coronam spectantium quantocius assumi et elaborari valeat; Majestati VSS. ex parte sua stante hacce diaeta commissionem cum deputatione a parte SS. et OO. Regni ordinanda concertaturam et modalitatem ejusmodi reincorporationis elaboraturam resolvere, taliterque in effectum deduci curare dignetur, qua subsecuta partes reincorporandae in suos Comitatus dividantur, et his S. Comites praeficiantur, Majestas VSS. mediante b. sua resolutione ulterius cl. ordinare dignabitur.“

c.) az azon évi sept. 22-ki k. válasz e pontra így szólt:

¹⁾ Gyurikovits Gy. i. m. után Botka i. h. — ²⁾ i. m. II. k. 62–65. l. —

„Ad 5-tum. Negotie reincorporationis occasione habiti cum DD SS. et OO. egni Deputatis Congressus in 3 classes diviso: 1) Comitatus nempe Zarandiensi, krasznensi, med. Szolnok, et Districtus Kővár a Transylvaniae jurisdictione eximi et Hungariae integraliter reincorporari; — 2.) locis item militaribus in Bács-Bodrogh, Csongrád, Arad, Csanád et Zárad Comitatus sitis jurisdictioni Hungariae subijci; — 3) ac demum Temesiensi, *Sirmiensi ac inferioris Slavoniae* districtibus R. Hungariae reincorporari desideratis, ita tamen, ut ea, quae Confinariis ibidem necessaria videbuntur, loca, soli militari subsint dispositioni, sua Majestas R. in I. classe enarratos Comitatus et districtum, tamquam ad jus S. Coronae spectantes; nec non in II-a classe denotata loca sicdicta militaria, primo, quo fieri poterit, tempore, jurisdictioni Hungariae reddi seu restitui curabit; — ad *Districtus* autem in III-a classe nominatos, utprimum res in magis tranquillum statum repositae fuerint, *Commissarios exmittet*, qui terrenum pro regulandis Confiniis aptum et sufficiens designent, quod Confinariis ad inhabitandum et inibi obeunda munia ipsis incumbencia assignabitur, residuum autem et in specie, quod dominum terrestrem recognoscit, jurisdictioni S. Coronae reincorporari curabit sua R. Majestas.“

Ország-gyűlési iratainknak eme 3 tételei nyújtják az 1741. 18. t. cz. anyagját. — Továbbá a dalmát-, horvát- és tót-országi Kk. és Rk. sa-ját sérelmeik s kívánataik 5-ik pontjában azt óhajtván: hogy Alsó-Slavoniának az ország és bán hatósága alá visszajuttatása iránt még a mondott o. gyűlés folyama alatt történnék intézkedés, ebbeli kérelmüket eme szavakkal adák elő:

„5-to. Intuitu Slavoniae inferioris virtute Uladislai R. de anno 1496. emanati diplomatis, pluriumque publicarum Regni constitutionum diaetalium signanter art. 118. 1715 in indubitata regni jurisdictione legitime et ab olim constitutae jurisdictioni Regni et Bani quoad jurisdictionalia reincorporandae, eae et tales stante praesenti diaeta instituendae dispositiones humillime exorantur.“

Melly kívánatot illetőleg a Felség, a magyar o. gyűlés által felterjesztett sérelmek és kívánatoknak fentebb c.) alatt előadott 5-ik pont-jára utasítólág ekként válaszolt:

„De Inferioris Slavoniae reincorporatione habetur jam b. R. Resolutio, ad punctum 5-m postulatum superius data; illud porro, quod ex praefata inferioris Slavoniae modalitate inibi expressa jurisdictioni S. R. Coronae reincorporabitur, jurisdictioni Banali subordinari admittet sua Majestas R.“

Midőn a csak imént előadott pontban, a háromegy országi Kk. és Rk. II. Ulászló királynak 1496-ki diplomájára hivatkoznak: ön magok jelelik ki éppen ez által legjobban odamutatólag alsó Slavonia fekvését, minthogy e diploma — a 45—47 lapon már előadottak szerint, Varasd, Kőrös és Zágráb megyék részére lön kiadva; mit legjobban tanusít azon általunk már szinte felemlített körülmény is: miszerint ezen diploma kieszközlésére koránt sem Posega, Verőcze, Valkó és Szerém megyebeliek, hanem Varasd, Zágráb és Kőrösbeliek küldettek fel Ulászló királyhoz. — De végre az 1741 sept. 22-én felterjesztett sérelmeik és kívána-

taik 2-ik pontjában szinte ön magok a horvát atyafiak keresztelték el alsó Slavoniának Kőrös és Zágráb megyék alsó részeit, panaszosan ezeket adván elő:

„Ut sub initium praesentis diaetae quoad Banum dictorum regnorum in plenam et legalem auctoritatem reponendum b. Resolutio in effectum deducatur, antequam in casuum specificam declarationem art. 20. 1829. praescriptam condescenderent, necessarium esse judicant prius legalem et plenam b. privilegiis et sanctionibus stabilitam auctoritatem Banalem deducere. — Bano in regnis illis constituto tam quoad regnicolas politicae R. jurisdictioni subjectos, quam quoad confinariam in illis partibus constitutam militiam plures diaetales Constitutiones deferunt supremum gubernium. — Haec fuit plena et legalis R. Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae Banorum diplomate Uladislai II. R. de an. 1496 cum armorum seu sigilli concessionem emanato stabilita auctoritas, quam modernis temporibus ad exiguum reliquorum Regnorum illorum angulum, Comitatum quippe Varasdinensem, et in parte Zagrabiensem, in parte Crisiensem, nec non Confinia intra Unnam et Colapim sita, per Leopoldum I. R. a. 1703 curae et gubernio bani et regni submissa restrictam SS. et OO. fatorum regnorum tristi animo intuentes, suae Majestati supplicant: ut ad tollendas tot et tantas ex ipsa banalis jurisdictionis restrictione, *ejusdem ad Confinia et generalatus dictorum Regnorum non extensione* interventas confusiones, praefatorum Regnorum Banum in plenam auctoritatem restituendum, et ejus in officio Banatus Successores stabiliendos decernere dignetur.“

Im! itt világosan kijelelék magok a három megye országi Kk és Rk Slavoniának ama részeit, melyekben a bán hatósága megszorítva volt, u. m. egy része Kőrös- s egy része Zágráb megyének, és Croatiának az adriai tenger fele kinyuló ama tája, mely a véghelyeken kívül Unna és Kulpa folyók között feküdt (Posega, Verőcze, Valkó és Szerém megyékről itt szó sincs), s mely részek a varasdi és károlyvári generalatus — kül nemzetbeli tábornokok — által, hazabeli született magyarok kizártával, kormányoztaték. — És eme előadott utóbbi 3 tételből született az „inferior Slavonia“ visszacsatolása felőli 1741. 50. t. cz.

Láttuk tehát a felhozottakban, miként támadott az 1741. 18 és 50 t. czikk; — de lehet-e jozan észszel csak fel is tenni: hogy ugyanazon egy t. cikkben két ellenkezőt akarhattak volna az ország rendei, azt t. i.: hogy a szerémi kerület, mely alatt Posega, Verőcze, Valkó és Szerém megyék értendők, külön álló legyen Slavoniatól; — és ismét azt: hogy alsó Slavonia, vagy is alsó része Kőrös és Zágráb megyéknek magában foglalja a Szerémi kerületet.

Egyébiránt már régen kezdették Slavoniát több részre osztani, és alsó Slavonia nyomára akadunk oly időben, midőn még Szerém-, Posega Valkó és Verőcze megyék mindenben magyar-ország tagjainak tekintettek. Imre királynak 1200-ki oklevelében áll: „*terram Vodicha vocatam in partibus inferioribus Slavoniae in contiguitate districtus Zane*

et Dubiza existentem“¹⁾. — Az 1538-ki „Constitutiones Regni Slavoniae Crisienses“ 14-ik cikke is mutatja: hogy Slavonia 3-részre volt osztva, egyik a Dráva-melléki, mely Varasd megyéhez tartozott; másik: a Száva és Kulpa melléki, — és 3-ik a belső rész „interior pars regni.“

Mindezek alapján a „*Slavonia inferior*“ kitéttel nevezett országrész *alkrészei*-ül felmutatható: 1.) a mai Bosniának Száván-tuli azon része, mely az Unna folyótól keresztül hasítva Verbasz folyóig tejed ki, s ma közönségesen török[Croatiának neveztetik. Et tájon létezék az imént érintett Wodicha és Dubicza vármegye is, mely utóbbi ugyan a magyar s tót-országi megyék névsorába elő nem fordul; azonban hogy saját Comes-e volt hajdan, tauusitják a Wodicha családot érdeklő 1348-ki okiratnak eme szavai: „Comes terrestris de Dubicza, et Supanus terrestris de Dubicza“²⁾; — ugyan ezt mutatják más 1249, 1355, 1358 és 1359-ki okiratok³⁾; mely utóbiak szerint is létezék Dubicza vármegye; de a mely, úgy látszik, Zágráb megyének I. Mátyás király elrendelte megszüntetése előtt már elenyészett, s e miatt nem fordul elő a magyar-országi megyék névsorába. És *Gyurikovits*⁴⁾ nem hiszi valószínűtlennek hogy az 1715. 118 t. cikket alkotó Kk. és Rk. az alsó tót-országi kitéttel alatt Dubiczát értették. — 2.) Királyainknak a Száván túli részek adományozásai felől kiadott okleveleik tanúsítása szerint, a Kulpa és Unna folyók között alsó tót-országi részek léteztek, melyek korunkban a két báni véghely területébe foglalvák, s külnemzetbeli tábornokok által, a Slavon bán befolyásának teljes kizártával kormányoztattak. — 3.) Zágráb megyének a Száván inneni azon része, mely a gradiskai véghelyi ezred területéhez szögelve a Száva és Lónya folyóktól környeztetik; — és 4) Körös megyének a Gréczi kamara és Varasdi generalatus által a tót-országi bán kizártával, birt alsó vidéke, vagyis, a Szt. Györgyi és Posega megyével szomszédos Körösi véghelyi ezred területének, csak Illova és Chaszma folyók közében elnyúló azon része, mely hajdan Körös megyének legalsó részét képezé.

*Szalaynk*⁵⁾ szerint az 1751. 23. t. cz. eme végszavaiból „salva in reliquo Regni Hungariae et banali jurisdictione“ némelyek némi kapcsolatot fognak következtethetőnek gondolni a kérdéses megyék, és a bán között; ha bár nem is mintegy régi jogállapot felelevenítését, hanem mint ideiglenesen fenmaradhatását az 1745-ki kir. bizottság intézkedé-

¹⁾ *Fejér Gy.* Codex. Dipl. Tom. III. 307 l. — ²⁾ „Comes“ annyi mint a horvát „Suppan“, melytől származott a magyar „Ispán“ szó. — ³⁾ *Fejér Gy.* Cod. Dipl. T. IX. v. 8. 178. l. — ⁴⁾ l. m. III. R. 72. l. — ⁵⁾ a horvát kérdéshez 85 l.

sének, melly bizottság az 1715. t. cz. 118 ellenére nem a nádor hanem a báni dicasteriumok által neveztetett ki. — *Gyurikovits* is terjedelmesen kiemeli munkája végén: miként az 1741. 18. t. cz. végrehajtásával megbízva volt kir. biztosságok nem jártak el küldetésükben azonösvényen, mellyet az 1715. 92, 1723. 20, 1729. 7, és az imént is felhivott 1741. 18. t. cikkek kijeleltek, hanem ezekkel homlok egyenest ellenkező utasítások szerint; hozzájárulván ehhez még az is: hogy az 1745-ki kir. Biztosság, egy magyart kivéve, t. i. a kir. kincstár részéről kiküldött b. Vayay László kamarai tanácsnokot, csupa horvátokból állott, u. m. b. Engelshofen tábornok, gr. Patachich Sándor elnöklete alatt Busán János, Szaich János és Kerchelich Boldizsár zágrábi kánonok, az ismeretes horvát történetíró; holott pedig az 1741: 18 világosan rendelé: miszerint Magyar-ország részéről a nádor nevezzen azon biztossághoz tagokat. Ezen mulasztás egyike volt azon okoknak, a miért a biztosság munkálata a törvények értelmével ellenkezőleg végződék; — 1745. december 19 és 21-én ugyan is jelentést tett e biztosság Mária Teréziának, azt tartalmazót: hogy az aunitszor nevezett 4 megyétől elkülönítetvén a katonai határörvidékhez szükségesnek találtatott terület, a fenmaradt rész 3 megyére osztatott s horvát-országba s ez által magyar-ország koronájába visszakeblesítettét¹⁾. — Az 1746. ápril 27-én következett kir. rendelvénny is nem az 1715. 92, 1723, 20, 1729. 7 és 1741. 18 szellemében ütött ki; ebben kimondatott:

„*Ut Sirmiense territorium cum inferiore Slavonia Regno Hungariae inseratur, submittaturque Proregis Croatiae jurisdictioni*: primum tamen ager satis, su perque spatiosus pro militibus limitandis definiatur; deinde regio reliqua una cum Valcoviensi tractu, in Sirmiensem, Verőczensem et Poseganum Comitatus tres divisa, quoad negotia civilia et provincialia a prorege Illyrici, quoad tributum et vectigalia ab Exc. Consilio et Aerario Regio administretur.“

Kérdés támadván a megtörtént incorporatio becikkelyeztetése iránt, és vajon: ezen szeremi kerületet Magyar-országhoz avagy Slavóniához kellett volna-e keblesíteni? — habár a kapcsolt-részek itélőmestere az utóbbi mellett nyilatkozott és a fő Rk is a kir. biztosságok igazolá-

¹⁾ Ekkor az egyes megyéknek főispánok is adtak; így Verőczének első főispánja: zajesdai gr. Patachich Lajos volt, — utóbb főispáni helyettes: pécsi püspök Klimó György, ezután gr. Patachich János, s utána gr. Niczky Kristóf. — *Posegába* főispáni helyettes: kincstári tanácsnok b. Vayay László, utána főispán gr. Keglevich Péter, ennek 1748-ban közbenjött halála után gr. Erdődy Lajos, ki 1753-ban meghalván bosniai püspök Chiolnich Jos. Antal lön kinevezve. — *Szerembe* főispáni helyettes b. Pejachevich Márk, utóbb főispán, halála után pedig b. Balassa Ferencz következett.

sára emeltek szót, a Kk. és Rk. táblája mindazáltal semmi oly szerkezetbe nem egyezett, mely a biztosságok eljárását helyeselné, vagy az ország határai megszorítását hozná magával. — Az akkori — 1751-ki o. gyűlési naplónak mindjárt felhozandó 3 tétele bő anyagot nyújt a kérdéses 1751: 23 t. cz. keletkezése felőli tájékozásra.

„Die 25-a junii celebrata 22-a sessione, ubi nonnulli ex SS. postulatam reincorporationis ursissent, incidenter de reincorporato *Sirmio* disputabatur: an ad Hungariam an vero Croatiam applicari debuerit? Prothonotorio hoc ultimum defendente; sed praescissum est demum ab hac quaestione, tamquam ad accomodationem inter SS. regni deserviente.“

„Die 6-a julii sessio erat 31-a, cujus occasione Croaticus Prothonotarius Naysich retulit modificationem apud Exc. Procures interventam, in qua, praeterquam II. SS. intuitu II. Comitatum Valko, Verőcze et Posega punctum limitibus R. Hungariae praejudiciosum fore iterum observavissent, postulatam suum reiteratis argumentis illud esse manifestabant, ut punctum hoc in §-is de praescriptis Comitatus sonantibus poenitus emaneat, salvatellam in gravaminibus I. R. Hungariae ad amolenda haec praejudicia in uno peculiari puncto collocandam non sufficere allegantes. D. Prothonotarius Curiae R: inseramus peculiare punctum in nostris gravaminibus, mediante quo praescriptorum Comitatum reincorporationem homagialiter efflagitemus, et hac modalitate superabitur praejudicium. III. D. Personalis: ne per classificationem uni vel alteri Regno praejudicium inferatur, melius erit, si integrum illud punctum emanserit.“

„Die 25-a augusti celebrata sessione 59-a DD. Magnates per solennem ablegationem Oratore Episcopo Veszprimiensi premebant SS. ut articulo, ubi *Comitatus Sirmiensis, Verőcze et Posega* jurisdictioni Regni in Contributionalibus subiiciuntur, addatur clausula: „*salvo jure et jurisdictione Banali.*“ SS. interim quoad Comitatus praeactos coalescentiam projectabant ita: ut apponatur „*Salvo Regni et Bani jure et jurisdictione.*“

De még érdekesebben leírja a tényeket a horvát-történetíró *Kerchelich* eme szavaival: „Ex propositionibus Oratorum inferiorum Comitatum quaestio suscitata, agitataque est: num *ad Status* R. Slavoniae vel *Hungariae petineant?* disputationi ab utrinque fundamentum prae-buerunt articuli memorati (18, 50. 1741.) Porro cum idem fuerit R. Slavoniae Prothonotarius (Adamus Naysich) in utraque diaeta (1741—1751), felicissimusque fuisset, ad ponenda quaestionibus substrata, easque ambiguitates, per quas partibus satisfacisse censebatur, ille articulo 23-o suum roboravit magisterium, satisfaciendo Hungariae et Slavoniae, dum „Conclusum est, ut Comitatus *Sirmiensis, Verőczensis et Poseganus* per S. Majestatem SS. posthac ad diaetales regni concursus evocandi, intra reliquos regni hujus (Hungariae) *Comitatus sessione et voto postliminio gaudere possint*, salva in reliquo *Regni Hungariae et Banali jurisdictione.*“ Ex his ambiguitatibus atque *arte studii: cuius faciendi,*

promanat, ut fati Comitatus utrique Regnicolari jurisdictioni subsint, ordinationesque accipiant.“

Ez hát genesise a zavaros értelmű 1751. 23. t. cikknek, mely ekként szól:

„1751. 23. Ut Comitatus Sirmii, Veröczensis et Poseganus per suam Majestatem SS. posthac ad diaetales regni Conventus evocandi, inter reliquos regni hujus Comitatus sessione et voto postliminio gaudere possint, salva in reliquo Regni Hungariae et Banali jurisdictione.“

* * *

Hol létezik tehát Slavonia?

Mielőtt e kérdés megoldásához kezdenők, ama kettős tévedésre kell fordítanunk figyelmünket, mely Slavoniát illetőleg, a köz életben, oly igen fogalom zavarólag, elterjedett annak elnevezésére, és ama fogalomra nézve: miszerint némelyek Slavoniát vagy és a Dráva és Száva közötti tartományt Magyar-országhoz „kapcsolt“ sőt mint némelyek írák „meghódított tartomány“-ul tekinték. — Már kezdő sorainkban megérintők: miszerint Slavonia és Croátia hibás névcseréje okozta: hogy napjainkban is egyre Horvát-országnak hívják azt, mi a magyar koronára kerülés idejétől soha az nem volt; Slavonia lévén annak kezdet óta valódi neve törvényeink, — okleveleink — s értelmesb könyveinkben mindaddig, míg körülbelül a XVI. és XVII. évszázad lefolyta alatt a nép köznyelvén s a német katonatisztek hivatalos irataiban, a régi törvényes és diplomatikai „Slavonia“ nevezet önkényleg Croatia-Horvát-országra átváltoztaték. Ugyan is

Történeti tény: miként a Verbasz, Unna, Glina és Kulpa folyók közötti Szávan-tuli táj Slavonia területét alakítá. Azonban! azután: hogy II. Lajos királyunk elvesztével, e kerületnek a még csak főherczeg Ferdinándnak itten tanyázott őrsege által védett lakosai, a nevezett főherczeg uralmát, a szomszéd horvát rendekkel egyetemben, az 1527-ki január 1-én tartott czettini gyűlésben elismerék, csakhamar szinte horvátoknak kezdetek elneveztetni; mert a mint a töröknek Croatia téreit hatalma alá hódítani sikerült, ennek a török jármát rettegő menekült lakosai a szomszéd slavoniai Zágráb-, Varasd- és egy részben Kőrös megyékbe vonultak; s így történt: hogy a régi Slavonia a jövevény horvátok után Croatiának elneveztetett. És midőn a XVII-ik évszázad vége fele visszafoglalt s a magyar király uralma alatt még létező Horvát-ország kebelében 4 katonai határezred állíttatott fel: sajátlagos Horvát-ország területeül mi sem maradt; s így a polgári alkotmányzat ott végkép megszűnván, Croatia és Slavonia akként lön elkülönítve: hogy a Dráva és Száva folyók közötti térség, vagy is Zágráb, Varasd és Kőrös megyék *Croatiának* — ellenben a szomszéd — Magyar-országhoz tartozott — Posega, Veröcze, Valkó és Szerém megyék *Slavoniának* neveztettek el. — Történeti hűséggel adja elő ez eseményeket *Engel*¹⁾ eme szavaival: „Als unter Leopold I. die Gränzmilitz errichtet wurde, wäre Croation beinahe durch dieselbe erschöpft und verschlungen worden, und das Königreich Croation ganz zum Gränzland geworden, wenn man nicht für dessen vergrößerten Umfang gesorgt hätte. Man schlug also noch ganz Ober- und Unter- Slavonien dazu; die Sprache begünstigte gleichsam diese geographische Eintheilung, denn auch in Ober-Slavonien spricht man durchaus croatisch.“ — Helyesen jegyzi meg a nevezett író: hogy a két országrész hibás névcseréjét a tót nyelvnek

¹⁾ Geschichte von Croation II. k. 271. l.

a horvát nyelvvel rokonsága is elősegíté; — ámde abból: hogy Slavoniát horvát nyelvet beszélő, horvát nevet viselő népfaj lakja, a „Horvát ország“ elnevezésre jogot következtetni nem épen vala szabad; mert hiszen ekként Zala, hol 54,000, — Vas, hol 30,000 — Sopron, hol 27,000 — Moson, hol 10,000 — Somogy, hol szinte 10,000 horvát ajkú népesség lakik, szinte úgy horvát megyékké lennének tekintendők; — avagy a számos magyar lakta Moldva ország is Magyar-országnak mint szinte a Szepesség és Erdély Szász-országnak lennének elnevezendők.

De *Botka*-kint!) nem is tetszett e névcsere, mindjárt a keletkezés idejében, magoknak az illető földieknek sem. Ezért zágrábi püspök *Zelniczy Miklós*³⁾ Varasdról 1599 majus 6-ki levelében így ír: „Aliud Slavonia aliud Croatia est. *Zagrabiam in Slavonia esse nemo dubitat — hanc Slavoniae superioris partem pro Croatia accipi scio, sed opinio et error vulgaris jus nullius convellit.*“ — A keletkező szokás azonban sem a diplomák sem a törvények nyelvén, egész a XVII. század közepeig túlnyomú erőt nem vehetett, de utóbb oda is áthatott; mi a hű hazafi és lelkes publicista *Kercheli Boldizsárt* bosszú- és aggodalommal töltötte el, midőn a rozsz szokásnak messzebbre kiterjedett elharapódzását szemlélte, így fejezi ki magát:⁴⁾ „hanc (Slavoniát) pro Croatia haberi atque accipi, maximo proejudicio (quemadmodum ex superioribus nostris, regum item diplomatibus et rescriptis apparet) iurum S. Coronae huiusque Apostolicorum Regum. Quare cum duobus tantum articulis errore vel ignorantia compilatoris eorundem pro Croatia, reliquis autem omnibus pro Slavonia exprimitur; *ego regionem hanc tot articulorum diaetatum fide, diplomatum item regiorum autoritate, a Croatia distinguo.* Amabo si Slavonia haec superior Croatia est! Qua ratione tot Regum diplomata, regno Slavoniae elargita, applicari Croatiae poterunt? *qualiter salvari articuli veteres, qui rectificandas inter Slavoniam Stiriamque metas orant, si regio haec est Croatia?* Verum, si qui sunt, qui sequenda ultro volunt proejudicia, et nequaquam qua eundem est, sed qua itur, insistere volunt, cum leges non scribam sed veritatis semitam indicem, ad conservanda jura S. Coronae, applicorque nostrorum Regum per me insistant liberrime. Ego facti mei cuius rationem assignare volui.“

Ezen helytelen változtatásnak okát Magyar-ország topographiáját 1718-ban kiadó *Bombardi*⁵⁾ bizonyos közjogi pótlás- és némi dicsvágynak tulajdonítja „juxta quorundam geographorum partitionem *pars Slavoniae non modica, terni nempe Comitatus: Zagrabienensis, Varasdiensis et Crisiensis, in Croatiam* abissi sunt visi: ut adeo juxta eorundem dimensiones Regnum Slavoniae 50 duntaxat germanica milliaria in longum, videlicet a Capronia usque ad influxum Dravi in Danubium, in latum vero nonnisi 12 hodie numerat;“ — és tovább: „Indicatum limitum restrictionem non aliunde ortam suspicamur, quam quod Croatia potiori sua parte a Turcis mulctata, *antiquae denominationis et gloriae tenax in vicinam denique regionem suum nomen extenderit. Plerisque tamen eruditoribus etiam Croatia adhuc vetus Slavoniae divisio praeplacet, eidemque ternos Comitatus a nobis paulo ante memoratos lubenter transcribunt.*“ — „Egyébiránt voltak még más és talán valóbb okai ezen zavaros névcsérének — jegyzé meg *Botka*“). — Régebbi írók ol-

¹⁾ 1844-ki „Századunk“ 35. sz. — ²⁾ *Kaprinay* X. köt. LXII. sz. — 3.) Notit. prael. de R. Dalm. Croat. et Slav. 407. l. — ⁴⁾ Topographia M. R. Hung. 1718. 231—232 l. — ⁵⁾ 1844-ki Századunk 35. sz.

vasása, kik ezen tartományokról értekeztek, olyan nevek emlékezetére vezetett vissza, melyek egykoron fenállott statusokat némely kisebb ideig tartott területi állapotban illeték, s voltak, kik nem tekintve arra, hogy idő és körülmények országok sorsa felett határoznak, és hogy az egykor helyes név és cím a körülmények lényeges változtával nem helyes többé, még is tán historicus olvasottságot filogatva, alkalmazhatlan régi nevek s czimek használatához nyúltak. Az ember csak mosolyoghat, midőn a „kapcsolt-részek”-nek magyar koronához jelen közjogi viszonya taglalásakor Constantinus császár 949-ki bizonyosságára (mint 1832/6-ki 177-ik ülésben) vagy 640—1102 esztendei félig koholt eseményekre történik hivatkozás. Igaz, egy bársonyban született író, kit császári fény vesz körül és egy bölcs Leo karjai közt neveltett nem egy bókot igénylő tekintély, de nem kell időket összekeverni s azt hogy a X századi Croatia nem alkalmazható az utóbbi századok magyar birtokára.“ — Ennyit a *téves elnevezést* illetőleg; — a mi már

Ama *téves fogalmat* illeti; miszerint Slavoniát vagy is a Dráva és Száva folyók közötti tartományt sokan Magyar-országhoz „kapcsolt” — sőt mint némelyek írák „meghódított tartomány”-ul tekinték; *Gyurikovits*¹⁾, alább felemlitendő adata alapján, azt tanítja: miként „*Slavonia nem kapcsolt tartománya, hanem része Magyar-országnak*,” mert hiszen a magyar állam keletkezési első évszázadai óta azal azonos kormányzás alatt létezék, mit a szinte megyékrei felosztása kétségtelenít. — Kezdetben királyaink, czimeik közben, a „Slavoniai királyság” czímét soha sem használták, de igen is Dalmátia, Ráma, Servia s a többi kapcsolt tartományok királysága czimeit; holott ugyanazon közös király alatt létezék, mint hazánknak akár melyik más megyéje. — Sz. István királyunk, Slavoniát, Imre fia részére, miként a következő Árpád királyok is fiaik — vagy a királyi családbeli hercegek számára hercegségre „Ducatus”-ra emelték, kik által, mint a királyi házból származott vezérek által, kormányoztatott. Utóbb, az ország hatalma terjedtével, s különösen mivel a részek a királyi széktől távol estek, s mivel Magyar-ország észak és délfelől itt véget érven, a nyugodti népek, különösen a velenceiek ellen, folytonos őröködést szükségeselt: szükséges vala Slavoniának saját hatóságot adni, mely helyben mindig jelen törvényt szolgáltatson az illetőknek s megvédje a határokat. Mindkettő teljesítése a bán személye — s hivatalában egyesítettett; de ha azért, mivel Slavonia bánok által kormányoztaték: külön tartomány és nem Magyar-ország kiegészítő része fogott volna lenni: ekkoron bizonyára a machovi, szőrényi bánságot, míg bánok által kormányoztattak, — a hazánk felső s Erdélylyel szomszédos megyéit, midőn Erdély fejedelmei alatt állottak, — a temesi s szerémi részeket, míg osztrák törvény s szokás által igazgattattak: szinte nem Magyar-ország részeiül hanem mellette fekvő tartományokul kellene felismerni. — Kezdetben Slavonia bánjai a dalmát- s horvát bánoktól különített egyének valának, s csak midőn az utóbbiak fényét a velenceiek fegyvere elhomályosítá: ekkor jutott mindhárom ugyanazon egy bán kormányzása alá. — „Ország” czimezéssel is Slavonia — miként II. Ulászló király oklevelei tanusítják — csak Zsigmond alatt, a XV-ik évszázad elején említettett; mert hiszen része lévén az országnak, ennek neve s czime alatt ép úgy értelmezettett, mint például a Jászkunság. Érdekes tanúságot nyújt e részben a Zsigmond alatt országunknak a kül ellentőli megvédését szabályozólag készített s kir. előterjesztvénykép minden egyes megyével 1433-ba közlött és az 1435-ki Má-

¹⁾ De situ et Ambitu Slavoniae et Croatiae pars III. Pest 1847.

tyás III. és VII-ik végzéményeibe felhívott „Register“ is, melyben Slavonia megyéi a magyar megyékkel egyetemben, im e sorozatban számláltnak elő: 1.) Zágráb, 2.) Varasd, 3.) Posega, 4.) Valkó, 5.) Bodrogh, 6.) Tolna, 7.) Zala, 8.) Kőrös, 9.) Verőcze, stb. És csak II. Ulászló alatt, 1496-ban, nyert mint ország, külön czímet, s csak az 1492-ki o. gyűlés végzéményébe találjuk: hogy a felség többi czimei között Slavonia is előkerül. Ekkor kezdett tehát legelőször külön tartományul tekintetni. Igen helyesen értekezik e felől *Engel*: „Dieses Slavonien war als *ein völlig integrireder Theil des Königreiches Ungarn* angesehen, so wie die Sau und Drau zu den 4 Flüssen des ungrischen Wappens eingerechnet waren. Zwar hatte es manchmal eigene Bane, manchmal regirten auch die Slavonischen Comitate sammt Croatien und Dalmatien; aber *nie erscheint es abgesondert in ungarischen Titeln, als zu Zeiten Uladislau II.* 1492, der den Titel eines Königs von Slavonien annahm, um seine Oberherrlichkeit über dem Herzog Johann Corvinus zu zeigen, dem es das Slavonien als ein Herzogthum abgetreten hatte.“ —

De lássuk rövid kivonatban ama történeti adatokat, mellyekkel *Gyurisovits*²⁾ minden további kétségenkívül helyezi: miként az igazi s törvény szerinti *Slavonia ama tartomány, mellynek területében s határai között a mai Zágráb, Varasd, Kőrös megyéket, és a szent-györgyi, kőrösi, sőt a Száva folyón túl terjedő két báni és szlavin határ-övezredek vidékeit, foglalja magában*, s melly ország résznek fővárosa — az 1572. 7. t. cz. utmutatása szerint: Zágráb.

A XII. és XIII. évszázadból: 1184-ben III. Béla VII. Lajos francia király Margit leányát második nejeül veendő, Magyar-ország jövedelmei összeírását Párisba megküldötte, ebben³⁾ mondatik: „Regni Ungariae fines et dominatus amplitudo. In Regno Belae R. Ungariae sunt hae terrae: Ungaria caput regni, Croatia, Dalmatia, Rama. — Idem habet de sua tertia parte de 72 Comitatus suis de redditu annuo XXV millia marcarum. Idem habet de *duce Slavonide* per annum X mille marcas.“ Itt Slavonia Magyar-ország részeül tekintetik. — 1200. Imre király a vodichai urodalmat, urszinai nemzetségből származott Nicolet fia: Istvánnak ajándékozván, Slavonia fekvését kétszer írja le az 1571-ben II. Miksa király által blagai gróf Ursini Ferencz részére megújított adománylevélben: 1.) „quod pater ejus Bela III. in *ducatu Slavoniae* quemdam nobilem de Teutonia nomine Albertum de Michovo habuerit commetaneum, cujus terra a latere Ducatus *Slavoniae* juxta *Podgoriam* et *Goricziam* esset sita, et qui confinia haec invasit.“ — 2.) „Quandam terram *Wodicha* vocatam in partibus *inferioribus Slavoniae* in contiguitate Districtus Savae et Dubicza existentem.“ A mai török Bosniában, Száva, Unna, Szanna és Verbasz, folyók közötti földterületen ma is létezik Wodichevo nevű helység, a néhai vár romjaival. — Lehet-e világosabban tanusítani: hogy alsó Slavonia Szávan túl, Száva, Unna és Verbasz folyók mentében feküdt legyen? De még inkább kétségteleníti ezt 1218-ban gr. Ursini család részére kelt kiváltság levele⁴⁾ II. Endrének, melylyel a Slavoniai herczegség területében helyezett *Wodicha* urodalmat a szlavin vezér s bán törvénykezési s igazgatósági hatósága alól kiveszi. — 1249. István slavon bán alkülevélében⁵⁾ a wodichai urodalomhoz tartozott *Polana* helység fekvését világos

¹⁾ i. m. 270 l. — ²⁾ i. m. 35—72 l. — ³⁾ Eredetije a párisi kir. könyvtárban 6238 sz. a. — ⁴⁾ Terjedelmében olvasható *Gyurikovits* i. m. 36—39 l. —

⁵⁾ Terjedelmében 1836-ki tudományos Gyűjtemény 5 füz. 54 l. —

szavakkal a Száva, Unna és alsó Unicha folyók mentében Dubicza megye területébe helyezi. — A ki IV. Bélának 1256-baz blagai gr. Baboneg és István részére kiadott adomány levelét¹⁾, István bánnak 1352-ki megerősítő levelével összehasonlítja itt is feltalálja: miként a mai nyugodti török Bosniában Szanna, Szvonna, Unna, Stergomba folyók mentében fekvő Wodichai urodalom s a hozzá tartozott faluk Slavoniába helyezvék. — 1259-ki okiratából²⁾ István bánnak kitetszik: hogy Varasd megye és Zagoria vár Slavoniába léteztenek. — 1267-ben a zágrábi polgárok részére kiadott adománylevelében IV. Béla határozottan megismeri: hogy Zágráb városa nem Croatiában, hanem Slavoniában létezik. — 1272-ban V. István ezeket mondja:³⁾ „Nos Zagrabiensem Ecclesiam ex benignitate Celsitudinis R. prosequi cupientes, praesertim ob devotionem S. R. Ladislai, qui in *Ducatu Slavoniae Zagradiensis Ecclesiae* institutor exstitit et fundator.“ — Ugyancsak V. István a szamohori urodalmat Blagay gr. Miklósnak adományozván⁴⁾ világosan elismeri: hogy a nevezett jószág Slavoniában fekszik „villam Zamobor vocatam in Slavonia existentem.“ — 1274. IV. László ugyanezen urodalmat gr. Inzlay Ivánnak adományozván⁵⁾, ezeket mondja: „quandam villam nostram in *Slavonia existentem*, Zamabur nuncupatam cum tributo prope ipsam villam in regni nostri confinio existentis, sitae in terra Iván Comititis antedicti.“ Mivel pedig a Szamohori vár s birtoka Száván túl Zágráb megyében fekszik, nyilván következik: hogy Slavonia a Száván túl is kiterjedve volt. — Ugyan így 1292-ben a Zágrábi kaptalan előtt, a püspök és Radozláv bán közt kezletkezett egyezkedési okirat tanusítása szerint, a Száván túl Zágráb megyében fekvő Harasztovicza helység Slavonia területében létezettnek mondatik.

A XIV-ik évezázadban. 1340. Jakab pápai kincstárnok a pápai tized beszédese felőli jelentésében⁶⁾ ezeket mondja: „Anno Domini MCCCXL. die XI. februarii cum Tartari intrassent R. Poloniae, et ob hoc rex et totum regnum Hungariae turbaretur, commutavi subito pecunias, quas tunc habebam, et Fr. Thomam Priorem Prov. ord. Praedicatorum misi ipsas pecunias ad valorem 130 fl. auri ad *Civitatem Zagradiensem in Slavonia*“ — 1352-ki átiratából is Istvánnak kitetszik: hogy Zágráb Slavonia fővárosa volt légyen: „Generalis Congregatio universorum nobilium et cujusvis conditionis et praeeminentiae ac Status hominum in *Regno Slavoniae* existentium *Zagrabiae* fuerit celebrata.“ — 1355-ben kelt Zágrábi káptalan előtti bevalló iratban Dubicza megye és ebben Polyana helység Száván túl fekvőnek mondatik. — 1374 és 1396-ki okiratok tutatják: hogy Crupa és Ostrosacz várak s birtokok, túl az Unna folyón, Zágráb megye területében fekszenek. — 1374-ben I. Lajos király kiadta cserelevélben Zudar Péter slavon bán birtokait Myekh fiaival elcserélvén, határozottan mondatik ebben: hogy Zágráb megye Slavoniában kebeleztetik. — Hasonlólag 1387-ben Zsigmond János vegliai és modrusi gróf részére kiadott adomány levelében Cheten királyi város Klokoch nevű kerülettel, Zágráb megyében kebeleztetik. — 1398 Zsigmond záloglevele⁷⁾ Ozal várat gr. Miklósnak s anyjának Erzsébetnek elzálogosítván világosan kifejjezi: hogy ezen vár s a hozzá tartozó birtok Slavoniában

¹⁾ Szinte terjedelmében u. o. 55–57 l. — ²⁾ *Fejér Gy*; Croat. et Slav. nexus 7. l. — *Kerchelich*: not. prael. 192 l. — és *Katona*: Hist. Crit. R. Hung. 169 l. 269. l. — ³⁾ *Kerchelich*: i. m. 2. l. ⁴⁾ 1736-ki Jud. Gyűjtemény 5 füz. 58–59. l. — ⁵⁾ 1841-ki Tud. Gyűjt. 11 f. 51 l. — ⁶⁾ *Fejér*: Cod. Dipl. T. VIII. vol. 6. sup. 175. l. — ⁷⁾ u. o. T. X. vol. 2. 254. l. —

fekszik „Nostrum Castrum Ozol vocatum in Regno nostro Slavoniae situm cum tote suo districtu ac universis possessionibus etc. eidem Comiti Nicolao, et dominae matri suae pro pignore duximus conferenda.“ Mivel pedig mind eme vár, mind a vele szomszéd Ribnik vár 1394-ki okirat¹⁾ szerint Száván túl, Károlyvár és Mödling karnioliai város, Kulpa és Dobra folyók közt helyezvék, önként következik, hogy Slavonia nem csak a Száván de a Kulpán túl is kiterjedett.

A XV-ik évszázadból: 1421. october 16-án, Attynai László hűtlensége folytán Darnócz várat Zsigmond machovi bán Gara Dezsőnek újból adományozván ekként szól²⁾ „Castrum Darnócz nuncupatum in Regno nostro Slavoniae et Comitatu Crisiensi existens.“ — A birtok beigtatási parancsban pedig Zekcső János itélő mesternek Baranya- és Török Gergely Somogy megyei nemeseknek meghagyja: hogy a Statutiót eszközöljék, amint azt az utóbbi csakugyan teljesítette is. — 1424-ben Zsigmond gr. Blagay László részére kiadott adománylevelében Kosztanicz Maglicz, Stebancza, Bachia, Banane, alsó Jamnicza helységeket Zágráb megyében helyezettéknak mondja; — minthogy pedig ezen helységek a Száván túl Unna folyó mentében fekszenek, és Zágráb megye Slavonia részét teszi, következik: miként Slavonia a Száván túl Unna folyó mindkét partján kiterjedett volt, — 1427-ben Zsigmond machói bán Maróthi Jánosnak Velika városát adományozván mondja: „Oppidum nostrum Velike appellatum in Regno Nostro Slavoniae in Comitatu Crisiensi habitum, simul cum castello ibidem existente.“ — 1435. Czille Herman slaven bánnak beigtatást meghagyó s az errőli jelentést tartalmazó okiratában a zágrábi káptalannak, a busevichi urodalmat, s hozzá tartozó községeket, az Unna folyó mindkét oldalán, a krūpai vár közelében, Zágráb megyében kebeleztetteknek tanúsítja; következőleg a Slavoniában létező Zágráb megye túl az Unna folyón a mai török Croatiába is kiterjeszkedett. — 1435 Zsigmond gr. Blagay Jánosnak kiadott záloglevelében³⁾ a Száván túl, mostani török Bosniában Unna, Verbász és Szanna folyók közt fekvő Orbacz és Kozara várakat Slavoniába helyezi. — 1438. A chasmai káptalan⁴⁾; mint hiteles hely, az Ostfiaknak Albert király ellen az iránt tiltakozó okiratában: hogy Herbotya, Körös- és Vásárosfalu Sopron megyebeli helységeket elne idegenítse; — világosan mondja: hogy Körös megye Slavoniába létezik. — 1441. I. Ulászló Blagay grófoknak adott új adománylevelében⁵⁾ mondja: „quoddam castrum Ostrosecz appellatum in Regno Nostro Slavoniae situm.“ — 1440 január 10-én a Czille grófoknak kiadott adomány-levelében Erzsébet királyné Kosztaniczát Zágráb megyébe az Unna folyó mentében helyezettéknak mondja. — 1457-ki okiratában⁶⁾ V. László is világosan ismételve elmondja: hogy Zágráb megye Slavoniába helyeztetik „Multique alii diversis adinventionibus incolae dicti R. nostri Slavoniae et Comitatus specialiter Zágráb: praefati gravarentur et opprimerentur.“ „Ut admodo deinceps hujus proventus mardurinales in dicto R. nostro Slavoniae et Cottu Zagrabiensi exigantur.“ „Exactoribus proventuum mardurinalium in praefato R. nostro Slavoniae ac in dicto Cottu Zagrabiensi constitutis.“ — „A populis et jobbagionibus jam factorum nobilium et hominum possessionatorum dicti R. nostri Slavoniae et signanter Cottus Zagráb: exigere et levare debeatis.“ — 1463-ki beigtatást rendelő okiratában I. Mátyás ekként szól: „Castrum Chászárvara vocatum in Cottu Varasdiensi R. no-

¹⁾ Fejér: Cod. Dipl. T. X. vol. 2. u. o. 546. l. — ²⁾ u. o. T. X. vol. 6. 381. l. — ³⁾ 1836-ki Tud. Gyűjt. 5. füz. 61—62. l. — ⁴⁾ Fejér: Cod. Dipl. T. XI. 168 l. — ⁵⁾ 1836-ki Tud. Gyűjt. 5. füz. 62—64. l. — ⁶⁾ Fejér: Nex. Slav. et Croat. Dipl. XVIII. 32—35 l. —

stri Slavoniae.“ — Ekként egy másik 1464-ki okiratában¹⁾ is; — ugy szinte 1464-ben Kőrös megyei Dombro városban kelt, s Poson városát koronáztatására meghívó levelében I. Mátyás Kőrös megyét Slavoniába létezőnek nyilváníti. — 1467-ki okiratában²⁾ pedig azt mondja: hogy a zágrábi egyházmegye egész Slavonia területére kiterjed; — minthogy pedig ezen egyházmegye Zágráb, Varasd s Kőrös megyéken át terül el önként következik: hogy Slavonia ezen megyékre terjed ki. — 1481-ki adomány-levelében ugyancsak I. Mátyásnak ezek olvashatók: „Castrum nostrum *Szoploncza* vocatum, in *R. nostro Slavoniae in Cottu Crisiensi* habitum“; — szinte másik 1481-ki okiratában³⁾ a horvát országi várakat s kastélyokat a tót-országiaktól, s Zágráb megyét Croatiától eme szavakkal különíti el: „Castrum Tersacs, Civitatem Modrussam et Castella Bythim, Plazy et Klypzeh, Castra Hreglin, cum portu Bukaricza, Grobnik, nec non Castella Vinodol et Drivernik in *R. nostro Croatia* habita, ac similiter Castra Ozail, Ribnich, nec non castella Dubovacz et Zvecsay nuncupata, in *Cottu Zagrab*: existentia.“ — 1482-ben *Ranzan Péter*⁴⁾ Tót-ország fekvését s területét miként írta le? már a 221 lapon előadtuk. Melly leírásnál alig lehet már világosabban elkülöníteni Slavoniát Croatiától? s mindkettő területét határozottabban kijelelni? — 1489-ki védlevelében I. Mátyás ekként szól⁵⁾: „in pacifico dominii Castelli *Majkovecz* in *R. nostro Slavoniae in Cottu Crisienti* habiti.“ — 1490. július 31-én II. Ulászló ezen szavakkal élt⁶⁾: „in *Slavonia Castrum Kémlek* majus appellatum cum pertinentiis D. Duci Joanni Corvino suisque haeredibus perpetuo remaneant.“ Kémlek vára Kőrös megyében fekvén, világos: miként ennek Slavoniában kelle helyzetetve lennie. — Ugyanezen király alatt 1490-be Corvin János s az ország rendei között keletkezett egyezkedés⁷⁾ IV-ik pontjában ezeket olvashatni: „idem *de Castro Medve*, nec non castellis *Kukovecz, Rokonog*, cum oppidis pertinentiisque eorundem in *regno Slavoniae*, et apud manus ejusdem D. Ducis existentia conclusum est.“ — A X-ik pontban pedig „in *Slavonia vero castrum Kémlek* majus appellatum cum pertinentiis eidem D. Duci perpetuo remaneat.“ — Amint tehát bizonyos: hogy Kémlek, Kőrös és Medvevár a Zágráb megye területében helyezvék: akként bizonyos az is: hogy Kőrös és Zágráb megyének Slavoniában kell helyezve lenniök. — 1491. Tamás Győri püspöknek az erdélyi püspökhöz intézett levelében⁸⁾ Zágráb Slavoniában helyezettnek mondatik. — De 1491 aug. 9-ről a Bártfaiakhoz intézett levelében⁹⁾ II. Ulászló is Zágráb várát s városát Slavoniában helyezettnek mondja: „praeterea etiam *Castrum Zagrabienae* expugnari fecimus, et *totam illam Slavoniam* liberavimus.“ — Ugyan ezt állítja 5 évvel II. Ulászló, midőn Slavoniának, t. i. annak, mellynek kebelében Zágráb létezik, czimer! adományozott. — 1492-ben I. Mátyásnak már fentebb érintett 1463-ki okiratát átiró levelében¹⁰⁾ II. Ulászló szinte mondja: „quibus mediantibus idem quondam D. Mathias Rex quasdam literas suas donationales castru *Chászár vára* vocato in *Cottu Varasdiensi R. Slavoniae* existente et habito emanatas.“ — 1493. Egervári László bánnak, Blagay István és Mihály részére a tót-országi kir. táblán Zágrábban

¹⁾ Eme mindkét okirat eredetije a gréczi Joanneum irattárába létezik. — ²⁾ *Fejér*. i. m. 88—92. l. — ³⁾ u. o. 42. l. — ⁴⁾ *Epitome Rerum Hung. Schwandtner*nál l. k. 417 l. — ⁵⁾ i. m. 78. l. — ⁶⁾ *Spiesz*: *Aufklärungen in der Geschichte und Diplomatie*. 1791. 279 l. — ⁷⁾ *Pray*: *Epis. Proc.* I. k. 385—388 l. — ⁸⁾ u. o. 25 l. — ⁹⁾ *Wagner C.*: *Annal. Scepus*. P. IV. 22. l. — ¹⁰⁾ A gréczi Joanneum irattárában. —

hozott ítéletében ez mondatik: „pro possessione *Jamnicza* appellata in *Cottu Zagrab* in pertinentiis castri *Krupa* habita“ és alább „praefata possessio *Jamnicza* in praeallegato *Cottu Zagrab*: in pertinentiis dicti *Castri Krupa*“ sita. — Az 1498 34 t. cz. Zágrábot és Varasdót határozottan Slavóniába helyezi. — Az e korbéli hiteles iratok sorába tartozik a már a 204 lapon is felemlített „*Regestrum omnium proventuum regalium* per Rev. D. Sigismundum Episc. Q. Eccl. Thesaurarium R. M. in parata pecunia perceptorum incipiendo ab ultima die jan. a. 1495.“¹⁾; ebben ezek olvashatók: „Slavonia per Ludovicum Zerechen, et Mag. Andream ratio data est super praefato R. Slavoniae super Contributione medii floreni ex ista parte Zavae: ex altera eidem parte nec connumerati sunt, nec aliquid solverunt. Item bona iudicum nobilium in 4 *Cottibus* R. Slavoniae, scilicet: *Vereche, Crisiensis, Zagrabiensis et Warasdiensis* faciunt 190 1/2 fl. Item bona Vicebanorum et Comitum in *Cottu Warasdiensi, Werechensi et Zagrabensi* faciunt fl. 306.“ — 1495. évről: „Per Mag. Andream et Joannem Pastoris Zavan dictum ratio data est super contributione medii fl. R. Slavoniae ex ista parte Zavae, quoniam ultra fluvium Kulpa neque connumerarunt, et nec quidquam exegerunt.“ — „Bona item iudicum. Nobilium in 4 *Cottibus*, puta: *Wereche, Crisiensis, Zagrab. et Warasdiensi* faciunt fl. 125 bona DD. et Comitum in praefatis 4 *Cottibus* R. Slavoniae fl. 193.“

A XVI-ik évszázadból: 1513. júl. 9-én II. Lajos király csókai Orlowchyt Gergely és croogi Crusith Péter részére kiadott adománylevelében²⁾ így szól; „Castellum nostrum *Berzevce* vocatum in *Cottu Crisiensi* in R. nostro Slavoniae habitum stb. aliisque possessionibus et portionibus ubi vis tam in *Crisiensi* quam aliis quibuscunque *Cottibus* dicti R. nostri Slavoniae existentibus.“ — 1518. Erdődy Péter és Werbőczy István között keletkezett testvéri szerződésben³⁾ olvasható: „Castra Somló in Veszprimiensi R. Hungariae, ac *Zarvaskeo* et *Monoszló* nominata in *Crisiensi* R. Slavoniae *Cottibus* existentia et habita.“ — 1523. Brandenburgi György őrgróf *Krapina* és *Kosztel* várakat Keglevich Péter jaiczai bán részére 13,000 ftért. eladván, az erről a pozsonyi káptalan előtt kelt örökvallási okiratban az említett várak Körös megyében, Slavóniában, helyezetteknek mondatnak. — 1525. 42 t. czikkben Slavonia világosan meg van különböztetve az ugyanazon évi 41. t. czikkben megnevezett Posega, Verőcse s Szerém megyéktől. — 1526. II. Lajos királynak a Fejérvári várat Keglevics Péternek adományozó levelében világosan ezek mondatnak: „Castrum Fejérkeő — cum pertinentiis in R. nostri Slavoniae Comitatu *Crisiensi* habita.“ — 1531. I. Ferdinánd nádor Báthory István részére kiadott adománylevelében így szól: „Nos Ferdinandus memoriae commendamus, quod... super Castro et Civitate *Warasdiensi*, pertinentiis suis in R. nostro Slavoniae in eodemque *Cottu Warasdiensi* existente.“ — 1547-ki adománylevele⁴⁾ pedig ezt tartalmazza: „Bona Zetheczka, Buzyn et Berethiecz vocata nobilis Joannis Forchych de Zeththa in *Cottu Warasdiensi* R. Slavoniae existentia.“ — 1531. „Arcem prioratus Auranae Gara vocatam in *Cottu Zagrabensi* R. Slavoniae existentem.“ — 1537-ki adomány levelében⁵⁾ is ekként „Castra Zomszédvára et *Stubycza* in R. nostro Slavoniae *Cottu Zagrabensi* adjacentia“ — Ugyancsak 1537-

¹⁾ Engel: Geschichte des ung. Reiches und seiner Nebenländer T. I. — ²⁾ Fejér: i. m. 55—57 l. — ³⁾ Horvát István: Werbőczy István emlékezete, Pest 1819. 85—189 l. — ⁴⁾ Fejér: i. m. 62 l. — ⁵⁾ u. o. 60—61 l. —

ben petrovinai Pekry Lajos részére¹⁾ „Castrum nostrum *Medvevár* et Castellum nostra *Rokonov et Likavec* in dicto R. Slavoniae sita.“ — 1538 jan. 6-án Tót-ország Rendei Kőrösen tartományi gyűlést tartottak, melynek t. czikkei Corpus Jurisunkba is beiktatvák eme czim alatt: „Constitutiones in Congregatione Generali Universitatis DD. et Nobilium R. Slavoniae.“ Ezeknek 6-ik czikke így kezdődik: „ad vehenda ingenia (hadi szerek), quae R. Majestas D. noster gratiosissimus ad praesentem particularem expeditionem dare dignata est: *Civitas Crisiensis* equos 16, et *Civitas Zagrabiensis*, sive Montis Graecensis 24, unna cum rhedis et aliis ejusdem generis attinentiis;“ — de még érdekesebb a 14-ik czikk, mint egész Slavonia területi felosztását előnkbe tüntető: „Loca depositionis victualium erunt: *Verőcze*, *Ujudvar* et *Velike*, donec aliter superinde provisum erit.“ „§. 1. et altera pars Regni, quae est poenes Dravum, videlicet *Cottus Varasdinensis* et ab illo Comitatu usque ad *Verőcze*, hujusmodi victualia ad idem oppidum *Verőcze*: altera vero pars regni, v. l. *Cottus Zagrabiensis* ex utraque parte Savi, usque ad flumen Kopa, nec non bona Episcopatus Zagrabiensis et pertinentia castrum Monoszló, ac integer portus ad *Velike*: tertia denique et interior pars regni: ad *Ujudvar* conducere, locareque debeant et teneantur.“ — 1538 febr. 14-én I. Ferdinánd és Zápolya János között N. Váradon keletkezett békekötés 14-ik pontja Slavonia határai felől ezeket tartalmazza: „Postquam successionem ser. D. Rex consecutus fuerit, tenebitur ipse vel filius aut haeres ipsius *metas* R. Hungariae a parte Austriae et Moraviae, Regnorum vero *Croatiae* et *Slavoniae* a parte Carnioliae, Corinthiae et *Stiriae* rectificare.“ Minthogy Varasd és Zágráb megyék Stíriával határosok, világos: hogy e megyék Slavoniához tartoznak. — 1542. 43. t. cz. 7 §-a. Szomszédvárat, Szellyént és Sztubiczát Zágráb megyébe Slavoniába; — így az 1550. 44 is Zamobor városát Szávántúl szinte Slavoniába helyezik; — mint szinte az 1575. 15, 1596. 45 1597. 16 Kapronczát és Petriniát. — 1567-ki tartomány gyűlés, II. Miksa által is megerősített t. czikkei, Zágráb megyének Kulpa melléki részei — s Kőrös megye maradványai felől szólván, csak is ezen megyékre vonatkoznak, s Posega, Verőcze Valkó s Szerém megyékre nem alkalmazhatók. — 1572. 7. t. cz. is Zágrábot Slavoniába, s pedig ennek fővárosául, helyezé azt rendelvén: hogy Slavonia törvényszékei Slavoniában „in Civitate Zagrabiensi montis Graecensis“ kétszer évenként tartassanak. — 1563. jan. 7-én Zágráb városának nemes Skalych Mihály részére kiadott bizonyítványa azt tartalmazván: hogy midőn a török a keresztényeket Horvát-országból kiűzte, a nevezett, nejével együtt, Zágrábban keresett menedéket; határozottan kimondja: hogy Zágráb városa Slavoniában fekszik. — 1563. aug. 5-én I. Ferdinánd a véghelyek megvizsgálására kiküldött biztosainak adott utasításában a horvát véghelyeket a Slavoniaiaktól elkülönítve, ez utóbbiakat ekként sorolja elő: „Varasdin, S. Georgius, Crisium, Czirgeno, Ivanich, Zagrabia, Caproncza.“ — 1556. aug. 21-én I. Ferdinánd nádor Nádasdy Tamás adománylevelében ezek olvashatók: „Castrum eorundem *Stenistak* in *Zagrabiensi*, nec non *Velike* in *Crisiensi* et castellum *Vasmegyerice* in eodem Crisiensi, et oppidum *Zerdahely* in eodem Crisiensi in R. Slavoniae erecta et adjacentia.“ — 1561. mart. 28-ki okiratában²⁾ I. Ferdinánd világosan megismeri: hogy Sissek Vára Zágráb megyében, ez pedig Slavoniában, létezik. — 1564. jan. 17-ki adomány-levelében pedig Skaricza György részére

¹⁾ u. o. 112—113 l. — ²⁾ 1838-ki Tud. Gyűjtemény XI. füz. 87—89 l. —

— Varasd megyét Slavóniába helyezi. — *Listhius János* veszprémi püspök s kanczellár *Bonfin*nak magyar-országról irt s *Samboky*tól ajándékba nyert könyve szélére világosan feljegyezte¹⁾: miként Slavóniában 3 megye, u. m. Zágráb, Kőrös, Varasd létezik. — 1573 jan. 4-én Zágrábban tartott tót-országi közgyűlésből kápolnai Vogrinovich György és Mihály nemessége felett kiadott bizonyítványlevélben ezek tartalmaztatnak: „Essentque veri et indubitati nobiles dicti *Cottus Crisiensis hujus R. Slavoniae*“ és alább „tanquam veris et indubitatis Nobilibus dicti *Cottus Crisiensis hujus R. Slavoniae*, fratribus iscilicet nostris praesentes literas nostras testimoniales dandas duximus.“ — 1567. II. Miksa király követeihez intézett levelében Toplicz Varasd és Kaproncza Kőrös megyebeli helyek Slavóniába helyezettnek. — 1575. Zágrábi püspök Draskovics György és bán Alapi Gáspár által kiadott osztályt parancsoló okiratban zluini gr. Frangepán Mihály várai: Gore, felső alsó Kladusa, Kersztina, Zethin, Zluin, Kremen és Gore vár határábani Lechovanitz kastély — mellyek az Unna és Kulpa folyók közt részint a mai török horvát-ország — részint pedig a zluini határhozred területében helyezvék — Zágráb megyében létezőkül említetnek. — 1595. horvát számozásu *Versevich Kristóf*²⁾ említi: hogy Sissek-Szissek-Szizeg, deákul Siscia, a Száva és Kulpa összefolyása melletti vár a XVI-ik évszázadban Slavóniában feküdt. — 1597. mart. 6-ki feliratában az országos Kk. és Rknek Kaproncza Kőrös megyébe — Petrinia és a Kulpa melléki Száván túli véghegyek Slavóniában lenni mondatnak. — *Brodarics István* váci püspök s kanczellár, slavon származású, Slavonia területét ekként irta le:³⁾ „Huic citeriori Hungariae, ubi Dravum transieris, annexa Slavonia est, pars olim Pannoniae superioris inter Savum et Dravum posita, sed Savum etiam longe transgressa, et usque fluvium Hunnam protensa, ubi Croatia incipit.“ — 1553. *Jovius*⁴⁾ ezeket irta „est mons, qui Slavoniam atque Posegam distingvit, — a dextra ejus montis radice per Posegam, a sinistra autem Slavoniam ad Eszechium iter patet.“ Ha Posega Slavóniába lenne, felesleg s hibás lenne *Jovius* megkülönböztetése. — *Forgács Ferencz* pedig így irt⁵⁾: „in Slavonia Caproncza et Zagrabiia oppida metu hostili pene desolata sunt.“ — 1570. dec. 20-án a Slavóniába küldött Zermegh János és Ankerreither János biztosoknak adott Utasításban⁶⁾ olvassuk: „cum praeterea Civitatibus Slavonicis: ut est Mons Graecensis, Varasdiensis, Crisiensis et Capronczensis, instar aliarum Civitatum taxa sit imposita“ stb. „eas ad solutionem ejusmodi taxae ipsas impositae quoque Commissarii urgebunt.“ — 1550. 2. t. cz. által a Werbőczy III. T. K. megvizsgálására kiküldött országos Bizottmány az 1552-ben elkészített Quadripartitumnak, a pécsi püspöki könyvtárban létező kéziratában, a magyar-országi megyék névsorában ezek olvashatók: „*Cottus vero R. Slavoniae: Crisiensis, Zagrabienensis, Varasdinensis*.“ Ezzel összhangzólag 1583-ban *Mossózy Zacharias* és *Teleghdy Miklós* pécsi püspökök a Corpus Jurisnak első Nagy-Szombati kiadásabeli megyei névsorában a magyar megyék után a tót-országiakat ekként jegyezték fel: „*Cottus R. Slavoniae, Crisiensis, Zagrabienensis, Varasdinensis*.“ — Ugyanigy 1583, *Verantius Faustus* csanádi püspök, s dalmát származású, Diplomatariumában a tót-

¹⁾ *Kovachich*: Script. min. I. k. 232 l. — ²⁾ *Lünig*: Orationes Procerum Tom. i. 479—490 l. ³⁾ *Jongelius*nál 560. l. — ⁴⁾ *Historia sui temporis* L. XXXVI. 1553. — ⁵⁾ *Comment. rerum Hung. sui temporis* L. XVI. 406 l. — ⁶⁾ *Podhradczky*: i. m.

országi megyéket ugyanazon szavakkal jegyezte fel. — 1571. *Heltay Gáspár*¹⁾ a tót-országi megyéket a magyar-országiakkal együtt sorolta elő. — 1599. *Zelniczy Miklós* zágrábi püspök a 213 lapon már előadottak szerint a következőket állítja 1.) *Zágráb* Slavóniában létezik; — 2.) *Slavonia felső részeit Croatiának vehetni ugyan, de e vélemény szerinte* hibás, mivel a törvények és hagyományok mást tanítanak, és ezért ezen csupán póri hiba magyar-ország jogát meg nem zavarhatja. — 3.) *Slavóniának statutumokat alkotathatási joga azt magyar-országtól elnem különítheti*; minthogy ekként a megyék is magyar-országtól, mint szinte a részletes egyházi synodusok a pápától sőt maga az egyháztól elszakadottaknak tekintethetnének.

A XVII-ik évszázadból: 1600 ápril 16-án *Mikáczy Miklós* váradi püspök Mátyás fővezérnek ezeket írta: „*in Slavonia civitas Varasdiensis, olim 30 domorum pagus, ob insignem cuidam Regi factam hospitalitatem in numerum L. Civitatum est relata.*“ — 1660. jul. 5. Zágrábban a tót-országi rendek által hozott s II. Rudolf király által megerősített t. czikkek ezeket tartalmazzák: „*ideo statuunt et decernunt, ut universi haeretici et praecipue in bonis Ozaliensibus divagantes Concionatores ex Stiria pulsi ejiciantur. Erit autem Rev. D. Episcopi Zagrabienensis, tanquam diaecesani hujus Regni in tales perversos errores pro ejus pastoralis officio animadvertere.*“ E szerint a Szávántúl Zágráb megyebeli Ozali birtokok Slavóniában feküdtek. — Az 1604. 7. t. cz. a cházmai várat Slavóniába helyezé. — 1603-ki o. gyűlésen, a kir. ügyigazgató által, a rövid törvénykezésű fiskálisi perek iránt készített, s a Rknek kir. előterjesztvénykép felmutatott javallatban Zágráb városa szinte Slavóniába helyeztetik: „*id quoque hoc loco adjiciendum esse existimant: quod cum in R. Slavoniae in L. R. Civitate Zagrabienensi Montis Graecensis judicia Octavalia celebrari soleant.*“ — Ugyancsak 1608-ban Keglevich János a *Slavóniában, Varasd megyében létezett Krapina vár* elidegenítésétől Mátyás királyt, és annak adományképi elfogadásától Draskovics Jánost eltitja. — 1613. nov. 8. Thurzó György nádor, Keglevich János részére kiadott adománylevélben így szól: „*totalem possessionem Sz. Péter ac praedium Egres aliter Taxinth vocatum, nec non portiones in possessionibus felső et alsó Bukovecz omnino in R. Slavoniae Cottu Crisiensi existentes.*“ — 1614. aug. 14-én tartott o. gyűlésből a felséghez Linczbé küldött követek Slavonia fekvését, Zágráb, Kőrös és Varasd megyék területének megfelelőleg ekként adák elő: „*Terminabat illius (Hungariae) regni fines ab oriente nigrum, a meridie Adriaticum mare, ab occidente Austria, ab aquilone Polonia. Oriens nihil nobis fere, aut parum reliquit.*“ — — Dalmatia, Misia,

¹⁾ Decreta R. Hung. Claudiopoli 1571. — ²⁾ *Fejér* i. m. 134. l.

Croatia, Regna olim florentissima vel prorsus deleta, aut ipsi turcarum ditioni subjacent. Restat pars *Slavoniae*, sed et ad illam occupandam *sibi a tergo Bihacsium*, quod nuper occupavit, *et a fronte Kanisa* validissimo fortalicio ante paucos annos igenti Stiriae, Carinthiae et Slavoniae damno per deditionem intercepto, facilem viam hostibus aperuit.“ — 1616-ban Zavodszky György, Thurzó György nádor titoknok, naplójába ezeket jegyezte fel: „Anno MDCXVI. die 5-a. nov. celebratae nuptiae spec. ac magn. D. Sigismundi Erdődy cum Anna Maria Magnifici D. Joannis Keglevich de Buzin filia *in arce Krapina in R. Slavoniae*.“ — 1618. Maj. 18. az országos Kk. és Rk. sérelmi felírásában ezek találtnak: „bona *Capronczensia*, quae satis ampla *in visceribus Slavoniae* per Capitaneum ejus praesidii extra omnem Fisci R. et Majestatis V. utilitatem possidentur, jurisdictioni et oneribus regni subijciantur.“ — Az 1622. 13. 2. §-a. *Rechnicze* kastélyt *Slavoniába* helyezi, s minthogy ez a körösi végvidéken fekszik, ekként a körösi végvidék is Slavoniához tartozott. — 1625. nov. 2. a Kk. és Rk. sérelmi felírásuk 30-ik pontjában előadják: „Conqueruntur *L. R. Civitates R. Slavoniae*, utpote *Cri-siensis et Capronczensis* in eo: quod multi stipendiarii suae Majestatis privilegiis et immunitatibus instar aliorum Civium gaudentes, nulla onera publica et civilia subire vellent.“ — A Felségnek nov. 6-ki válaszában ezen kitétel fordul elő: „puncto 23. ad tollenda Gravamina *L. Civitatum R. Slavoniae*.“ — 1630. 45. t. cikkben az octavalis bíróságok „in *R. Slavoniae in Civitate Montis Graecensis*“ tartatni rendeltettek. — 1637/8-ki o. gyűlés iratai ez értelemben szólnak: „*a tót-országi kapitányság alatt* vagy 7 végház, ha *Varasdót* is kellene véghelynek mondani, melly *Tót-ország belső részében* és nem szélén *helyeztetve* vagy, s mellyben minden szükség nélkül tartatik az őrizet.“ — 1637. a magyar korona birtokainak nyomtatásban kijött statistikai leírása 18-ik lapján olvashatók: „*Specificatio arcifluiorum Hungariae Slavoniae et Croatiae* — — *Slavoniae sunt: Varasdin, Dombra, Coprecnicz, Teplicz, Gradacz, Ternin, Ludbreg, Ivanich, Keresztur, Vaichevár, Creucz, Cirquena, S. Petrus, Bemetinecz, Novigrad, S. Georgii, Weicha, Vitschossa.* — *Croatia: Zeng, Ogulin, Carolopolis, Tourins, Kapötsch.*“ — 1647. 49. t. cz. az Ivániczi véghelyet slavuon véghelyül jegyezte fel, melly minthogy a körösi határörvidéken kebeleztetik, világos: hogy ezen örvidék is Slavoniához tartozik. — 1647. Alvinczy Péter kir. ügyigazgató a posonyi káptalan előtti tiltakozásában¹⁾ *Jaszka* várost *Zágráb megyében, Slavo-*

¹⁾ Az 1649-ki o. gyűlési iratok között.

rába helyezteti; — szinté 1647-ki o. gyűlésen jelenvolt követek névsorában „*Nuncii Civitatum Slavonicarum: Varasd: Georg: Zambár et Nie. Modrich. — Kaproncza: Georg: Zambár. — Crisium: Joannes Zakmárdy. — Zagrabia: Mart. Zupanich et Petr. Rátkay. — R. Slavoniae Comitatus: Crisiensis — — — Zagrabienensis: Casp. Orechóczy, et Georg: Malenicz. — Varasdinensis: Joann. Szakmárdy et Georg: Malenicz. SS. et OO. R. Croatiae et Dalmatiae Legati: iidem antenominati Nuncii.*“ *Ezen ország-gyűlésnek mindkét elnöke horvát származású volt, Nádor gr. Draskovich János és kir. Személynök: Mikulics Tamás. — Az 1649-ki o. gyűlés a sérelmek 29-ik pontjában arra kérte a felséget: hogy „officia militaria in R. Slavoniae videlicet Crisium, Kaproncza, Sz. György, Ivanich et Petriuiense, et reliqui Capitaneatus et Vice Capitaneatus ac Generalatus uterque ad minus alternatim regnicolis et provinciabus in posterum conferantur.*“ — 1662-ki o. gyűlésen felső Kőrös városa az alsó várossal egyítését parancsoló 1659. 103. t. cz. ellen a posonyi káptalan előtt tiltakozván¹⁾ előadja: „*Civitas superius Crisium R. Slavoniae sit ingremiatum.*“ — 1663. Eggerer²⁾ nevű író Zágrábot Slavonia Metropolisának mondja. — Ugyanezt az 1677. maj. 20-án Zágrábban összegyűlt tót-országi Rk. is elismerték. — 1673. jan. 29-ki okirata I. Leopoldnak, a czirqueni kastélyt és határt ugyanezen városi lakosoknak 7000 ftért eladó gr. Herberstein János örökvallását megerősítvén ezeket tartalmazza: „Nos Leopoldus etc. ad universorum notitiam volumus pervenire, quod fideles nostri strenui incolae ac inhabitatores universi oppidi, castellicque ac territorii Czirqueno omnino in R. nostro Slavoniae et Cottu Crisiensi existentis habiti.“ — 1668. I. Leopold Zriny Péternek szabad kereskedési jogot adván³⁾ Zágrábot Slavoniába helyezi. — 1676. Behamb J. F.⁴⁾ azon kérdésre: miként osztatik fel nagy Magyar-ország? így válaszolt: „Hungariam constituere regiones ad Istrum 1.) Slavoniam, quae est duplex: a) Austriaca, in qua Zagrabia, Kopranicza, Fanum S. Georgii et S. Martini. — b., Turcica, ubi est Grádiska, Posega, Petrinia; — 2.) Croatiam et 3.) Dalmatiam. — Ezzel, összhangzó 1689-ben Valvasor János báró is⁵⁾, midőn Varasd, Ivanich Sz. Györgyöt a slavon véghegyek területében létezőnek állítván, Varasd és Kőrös megyéket is ezen véghegyekhez tartozóknak mondja. — Ugyan

¹⁾ 1662-ki O. gyűlési iratok között. — ²⁾ „Fragmen panis Corvi protocremitici Viennae 1663. 84. l. — ³⁾ Podhradczky i. m. 62—94. l. — ⁴⁾ Notitia Hungariae antiquo modernae 118 l. — ⁵⁾ Des Herzogthums Krain top. hist. Beschreibung. Nürnberg 1689. IV. Th. Cap. VII. —

igy 1684-ben *Sz. Iványi Márton* is „*Slavonia habet a septemtrione Hungariam et Dravum amnem interjectum, ab occasu Stiriam, a meridie Croatiam, a qua Savo fluvio secernitur, ab ortu Rasciam. In longitudine sua habet 20 milliaria, in latitudine 10 Dravum inter et Savum. Dividitur in 3 Cottus; Crisiensem, Zagrab- et Varasdiensem.* — 1686. bán gr. Erdődy Miklós, buzini b. Keglevich Miklósnak, katonáskodása felőli bizonyítványában ezeket irván: „*C. Nicolaus Erdődy Confiniorum R. Slavoniae supremus Capitaneus*“ a kulpai határőrvidéket Slavoniának állítja. — Hasonlólag 1699. mart. 4-én bán gr. Batthyány Ádám is egy általa kiadott ügyvédi hatalmazványban címét ekként jegyezte fel: „*C. Adamus de Batthyány R. Dalm. Cr. et Sl. Banus, ac ejusdem Slavoniae Confiniorum Colapianorum et Unnanorum supr. Capitaneus.*“ — 1700. mart. 10 ugyanazon bán, gr. Keglevich Zsigmondnak kiadott bizonyítványában ugyanezt értelmezé. — 1699-ben a 217 lapon felemlítettek szerint, a közadózás kiigazításával foglalkozott Concursus Magyarországot 6 kerületre osztván, Slavonia alkreszeit ekként sorolta elő: „*Circulus Regni Dalm. Cr. et Slavoniae Cottus: Zagrab, Varasd et Crisiensis — Corbaviensis, Likensis.*

Lássuk még röviden a Slavonia határaival foglalkozott törvényeket: 1550. 44 által Zamoborban határjáró küldöttség bízott meg a Slavonia és Stiria közti határok megvizsgálásával. — 1553. 28. 1-ő. §-a. rendeli a Slavonia s szomszéd örökös tartományok határai körüli kérdések megvizsgálását; — így 1554. 12. 2. t. §-a. a Slavonia és Stiria s Croatia közöttieket. — 1559. 48. Slavoniának Karinthia s Stiriávali határkérdéseit biztosok által kiigazittatni. — 1563. 60. Slavoniának Stiriávali határai megvizsgálására biztosok nevezetnek. — 1567. 44. 2-ik §-a. Slavonia, Stiria, Karinthia közötti határok megvizsgálását és kiigazítását — 1569. 42. 6-ik §-a. Slavoniának Stiria felé határait kiigazittatni — 1575. 5 Slavonia, Stiria s Karniolia határait megvizsgáltatni — 1655. 30. 7. §-a. Croatiának s Slavoniának határait megvizsgáltatni rendeli; s ugyan e célból az 1662. 38 is biztosokat nevez. — Ekként 1681-ki septemb. 7-én a sérelmi felírás 8-ik pontja. — Az 1722/3. 88. biztosokat nevez azon térség visszacsatolására, melyen a varasdi generalatus létezett.

A XVIII-ik évszázadból. 1703. jul. 10-ki okiratában I. Leopoldnak az Unna, Száva s Kulpa folyók között elterülő kerületek s vég-helyek visszacsatolása felől — Kaproncza Slavoniában létezőnek mondatik. „*Kaproncza fortalicium in aliquo defensionis statu reperitur, et velut in meditullio illius Slavonici territorii situatum pro quodam receptaculo deservire possit.*“ — 1708. april 20-án I. József Ludbregh urodal-

mat gr. Erdődyeknek 6000 ftért. adományozván így szol¹⁾): „inscribimus et obligamus ipsis (C. Erdődy) jus perennale in bonis *Lubdreg in R. nostro Slavoniae Coltuque Crisiensi* existentibus.“ — 1708. febr. 29-én megkezdett s 1715-ben bevégezett o. gyűlésen a kapcsolt Részek Rendei 1708. jun. 15-én felterjesztett sérelmeik 4-ik pontjában ekként írának Ő Felségéhez: „et hoc etiam de alia illa plaga terrae et pascuo Gradisce per Legradienses a Dominis Nagy et kis Atak, et consequenter *Jurisdictione R. Slavoniae* avulsa et per eosdem usurpata, alias integraliter in *Cottu Crisiensi dictoque C. Slavoniae* habita, ad legitimos priores possessores redeat, per constituendosque ad id Commissarios pristino *juri illius Regni* indilate restituantur.“ Itt tehát Slavonia Rendei magok megismerék: hogy Kőrös megye Slavóniához és nem Croatiához tartozik. — 1733—1748 között *Szörényi László* szerémi püspök így írt²⁾): „partis illius *Slavoniae*, quae supra Sirmium est, sunt haec celebriora loca: S. *Georgius, Kaproncza, Crisium*.“ — „Cottus Zagrab. habet ad septemtrionem Crisiensem, ad occasum Zagoriensem, *Croatiam, a qua separatur Savo fluvio, ad meridiem*.“ — 1718-ban *Bombardi Mihály* jezsuita³⁾ miként vélekedett légyen? már fentebb előadott szavai-ból láttuk. — *Timon Samu* szinte jezsuita így ír⁴⁾): „Nicolaus Istvánffyus in Historia Hungariae, Steph. Verbeczius in Catalogo Cottuum, — Greg. Petheo in Chronicis Hungaricis viri eruditissimi, atque spectatissimi, et in republica maximis, gravissimisque causis cogniti, qui ante Ratkaium, et duo quidem in ipsa Slavonia scripserunt, pro certo habent, *restrictae ad Savum, Dravumque Slavoniae R. tribus tractibus Zagrab, Crisiensi et Varasdiensi finire*.“ — *Kerchelich Boldizsár* zágrábi kanonoktól a már fentebb előadottakon kívül a következőket jegyezzük ide⁵⁾): „*Intra ambitum — modernae Slavoniae tres sunt Cottus: Zagrab, Crisiensis et Varasdiensis*, Generalatus item Varasdinensis et Districtus Zumbergensis. *Zagrabia, Kaproncza, Crisium, Varasdinum L. R. Civitates Campus Nobilium Turopoljya*. Communitates liberae *Domagovich, Zwetkovich, Draganich*, oppida: *Petrovina, Jasztrebarszko*, alias *Jasca, Zamobor, Krapina, Vinicza, Dernye, Gyurgevecz, Chazma, Lubdreg, Siscium*. Fluvii majores sunt: *Savus, Kolopis*, vulgo *Kulpa*; — minores: *Plisnicza, Bednya, Lonja, Chazma, Glogovicza, Chernecz, Kupechina, Reka*“ és alább: „nulla hic sunt praesidia, et quae horum nomine veniunt, *Kaproncza*

¹⁾ *Podhradczky* i. m. 64—66. l. — ²⁾ *Vindiciae Sirmienses, seu descriptio Sirmii* 1747. 43—51. l. — ³⁾ *Topographia M. Regni Hung.* 1718. 231—232. l. — ⁴⁾ *Imago Novae Hung.* 197. l. — ⁵⁾ *Not. prael.* 407. l.

excepta, merae sunt nomenclaturae, ut *Ivanich, Gyurgyevocz* (Szt. György) stb. verum *situ suo tota haec Slavonia* munitur.“ — *Benchik Miklós*¹⁾ így ír: „*Zagrabia* — patriae *suae Slavoniae* innato loquendi modo cives utuntur. — *Varasdinum* — in *planicie Slavoniae* condita urbecula. — *Crisium* civitas, in qua pro temporis exigentia generalis *R. Slavoniae* conventus anno 1538 celebratus est.“ — 1764. oct. 23-án felterjesztett sérelmek között ezek olvashatók²⁾: „*Judex Magistratus et tota Comunitas priv. oppidi Czirkveno in Slavonia* existentis demisse repraesentat: quod cum intuitu processuum et praejudiciorum per Generalatum *Varasdinensem* ipsis illatorum art. 113. 1715 et 34. 1751 decreta Commissio partim a. 1749, partim l. a. 1764. m. junio eosdem investigaverit, opusque Commissionis suae Majestati via officii banalis repraesentatum sit, Exc. Proceres et II. SS. et OO. citatorum articulorum realem effectum procurare, consequenter a sua Majestate possessionum *Ladinecz, Kengyelovecz* et *Glogh* ad idem oppidum pertinentium etc. etc. restitutionem impetrare dignentur.“ Az 1768-ki kir. biztosság által *Czirqueno* város egész területével s valamenyui falvaival együtt a körösi katonai vég helybe kebelezetett, következőleg ez is Slavonia kiegészítő részeül tekintendő. — Az 1790/1. 59 t. cz. szavai: „*Accedente b. suae Majestatis SS. assensu conclusum est: ut contributio R. Croatiae et trium superioris Slavoniae Cottuum: Zagrab: utpote Crisiensis, et Varasdinensis* semper in diaeta *R. Hungariae* pertractentur“ világosan elkülönítik Croatiát Slavóniától, s ez utóbbinak területébe tartozóként említik fel Zágráb, Körös és Varasd megyéket. — 1802. sept. 27-én az o. gyűlés a házmai káptalan ügyében ekként írt fel³⁾. „*Capitulum Collegiatum Chazmense in Slavonia superiore* fundatum olim adeo florens, ut Ecclesiam magnificam Chazmae, ad hanc Praepositum, Canonicos 12, Archivum publicum, ac pro competente intertentione ampla in Cottu Crisieni, nunc vero in Generalatu Varasdinensi bona habuerit, in eo tristissimo statu reperitur sat.“ Ez által eléggé tanúsítatik: miként a körösi végezzred, melynek területében létezik Cházma, — színte Slavóniához tartozik.

Az előadottak által, azt hiszük, elég részletesen felmutatva lévén: miként Posega, Verőcze s Szerém vármegyék, Horvát-országhoz — Croatiához soha sem tartozván, s Tót-ország kitéttel hibásan nevezetvén, Magyar-országnak kétségtelen kiegészítő részei;

¹⁾ Novissima diaeta Hung. 1722. 153. l. — ²⁾ 11 sz. a. — ³⁾ O. gyűlési iratok 199 l. —

— kimutatva lévén továbbá az is: mikor? és mioknál fogva szakadtak el Magyarországtól? és miként nyerték „Slavonia“ elnevezetésüket? — Ellenben az is kimutatva lévén: hol létezik az igazi Slavonia? — vagy is: hogy Slavoniának és Croatiának hibás névcseréje miatt korunkban Horvát-országnak — Croatiának — nevezik azt, mi a magyar korona alá kerülés ideje óta az soha nem — de igen Slavonia volt légyen; — már most

*A sajátlagos Horvát-ország — Croátia — hol léteztét is pár szóval megkell érintenünk; mit, az előbocsátottaknak terjedelmesebb előadása után, az ügy érdemére nézve teljesen kifejezőleg teljesítünk annak fel-
említésével: miként mind azon földterület, melly a Kulpa nevű folyótól kezdve a tengerparti városok fele — mellyek a tengerpartokkal együtt a sajátlagos Dalmátiát alakíták — elterül: Croatiának nevezendő. — Alkreszeit pedig a mai ogulini, ottochaczi, likkai határ-ör-ezredek földterülete, Zágráb megyének hegyi járása, Fiume környéke, és még Dalmátiából is egy kis rész, képezik. — Broderich váci püspök szerint ¹⁾ „Croatia nunc Bigihon est, antea Fumium erat.“ — Timon Samu²⁾ pedig azt mondja: „ad amnem Unnam Croatia procurrit; Comitatus Croatiae: Segniensis, Cettinensis, Corbaviensis, Udvinensis, Clissensis, Mihatchiensis.“ — Engel³⁾ végre ezeket írja: „Bei Croatien, dessen Wappen ein silberner und roth gewürfelter Schild ist, tritt der besondere Umstand ein: dass, nach den vom Hrn. Kerchelich beigebrachten Beweisen es ehemals in seiner alten Ausdehnung bloss an die Kulpa gereicht, und demnach bloss ein Theil des Zagraber Comitats, nebst den heutigen Karlstädter Gränz-Regiments-Bezirken, so wie das sogenannte Türkische Croatien in sich begriffen habe. Demnach gehörten Warasdin, Kreutz und die Warasdiner und Banal Gränzer, auch ein Theil des Zagraber Comitats, ehemals zu Slavonien, wo von sie den obern Theil nach der Hand Slavonia superior genannt, ausmachten. — Dieses Slavonia ward als ein völlig integrierender Theil des grossen ungarischen Reichs (so wie die Sau und Drau zu den vier Flüssen des ungarischen Wappens eingerechnet waren) angesehen.“ —*

Mindezekből láthatni: hogy a hajdani Croatiának nagy része a török birtokában van; másik része pedig — Zágráb megyének fentebb érintett hegyi járásán s a Dalmátiából is birt, jelenleg szinte Zágráb megyéhez tartozó, kis részen kívül — katonai kormány alatt létezik.

* * *

¹⁾ Rerum Turcicarum Narrationes historicae 22 I. — ²⁾ Imago Hungariae Novae. 1754. 114 I. — ³⁾ i. m. II. k. 270. I.

Történelmi érdekességénél fogva, végül ide igtatandónak tartjuk ama *Slavonia és Croatia közötti választó vonalok* részletezését, melyet Bars megye követe s a jeles történelmi buvár *Botka Tivadar* az 1844-ki o. gyűlés folyama alatt, oly igen történetészhez illő, lelkiismeretességgel felmutatott. „Első választó vonalt — mond ő — Slavonia és Croatia közt a *meghódítók és az összekapcsolás idejének különbsége* képezik. Messze veti egymástól maga a Chronologia ezen tartományokat: s ha bár kis időre a XI-ik században horvát királyok hatalma alá jött is a hűbéres Slavonia; de hogy ezen összekapcsolás minden tartós eredmény nélkül maradt, már csak azon körülmény is kézzel foghatólag mutatja: mivel a buzgó keresztény horvátok slaven véreiket a pogány vallástól elvonni és hitrokonokaikká tenni nem tudák. Sz. László tehát így találta Slavoniát, s így vette át a pogány vallású kis tartományt; midőn ellenben Croatia önálló statust és koronásfők kormányzótak királyságot képezett, mielőtt Kálmán kezébe került volna. — Ennek tulajdonítom okúl azt: hogy az Árpádok *Slavoniát*, melyhez királyságbeli emlékezet nem volt kötve, czimeik közé fel nem vették, és első királyaink diplomáiban csak „partes Slavoniae“ „terra Slavoniae“ „terra Banatus“ „ducatus Slavoniae“ nevek alatt érdekeltetett. Másrészről Horvát-országot meghódítása után azonnal a magyar királyi czimek között találjuk, mi annál inkább illet ezen fűzerbe, mivel Kálmán valósággal megkoronáztatta magát Horvát-ország királyának, és őt ebben hihetőleg utódai is egy ideig követték. — Lássuk már az összekapcsolást követő állapotok különbségét. *Slavonia* 4 vármegyére osztott fel; u. m. Zágráb, Zagoria, Kőrös és Varasdra. *Horvát-ország* ellenben a meghódítás idejében Suppaniákra volt felosztva, de melyek már III. István magyar királynak a spalatrói érsekség számára 1163-ban kelt oklevelében, és az 1185-ki dalmátiai zsinat actáiban, mint Magyar-országon a vármegyék, „parochiá“-knak hívtattak, ismét később „Comitatus“-oknak. A mennyire Horvát-ország megyéi az iménti két oklevélben dalmát-országi megyékkel commasálva jönnek elő, az elsőket csak más okleveles adatok segédelmével lehet az utóbbiaktól elkülönöztetni, együttvéve pedig ezek: Vinodol (vallis vinaria, Weinthal), Modrus, Breber, Busán, Dresnik, Tinnin (knin), Gechke (később Zeng nevet váltott ezen megye), Szluin, Czettina, Licca, Corbavia (később Morlachia), Dubicza stb. — *Slavoniának* vármegyéi a magyar megyék mintájára mindenben rendeztetek, s valóságos magyar municipiumokká alakitattak; nem így Horvát-ország suppanságai, melyekben soha nem voltak főispánok, szolgabírák, megyei gyűlések,

tisztviselői választások, szóval ezekben a magyar megyék szerkezetétől lényegesen elváló terhes feudális alkotmány tartatott meg, s bennök a municipális élet egészségének semmi nyomát nem találjuk, mi *Horvát-országnak* annyi belháborús, s majdnem örökös anarchiai betegséget okozott, és vesztével végződék; midőn ellenben a municipalis szerkezet Slavóniát minden nyelv és vérrokonság daczára is, melyek a szomszédból reá kacsingattak, a contagiumtól megóvva, s a török pusztítás százados viharai közepette elveszni nem engedé. T. i. a Horvát-országi Suppániák vagy is megyék nem részletenkint adományoztattak, hanem egészben jutottak egyes előkelő családok birtokába s alig találkozunk e részben ideiglenes kivételekkel. Így az olasz eredetű Frangepán nemzetség, ide nem értve Dalmátiához tartozó szigeteit és birtokát, egész Vinodol, Modrus, Dresnik, Busán és Szluin megyét; — Karlovich család elei, a szintén olasz földről beköltözöttek, egész Licca és Corbavia megyét; — Zrinyek ősei, Subich nemzetség, egész Breber megyét birták; az auráni perjelséghez pedig Gechke és Dubicza megyék tartoztak, hol a feudális rendszer teljes szigorúságban és földes úri önkénnyel gyakoroltatott, és a szép tartomány néhány dynasta család martalékává lett. — Mind ez és több más a multban tette e tartományok közti különbséget, s így nem akarok a jelen állapotról értekezőnek tartatni akkor sem, midőn a régi választó vonalt, mely *törvényhozási tekintetben* Slavonia és Horvát-ország közt létezett, historicus ecsettel végig húzom. *Slavóniának* megyéi, mint annyi municipiumok a Magyar hongyülésre egyenkint küldöttek követeket. Megvannak Mátyás királynak az 1464. posonyi és 1473. budai hongyülésre Kőrös vármegyét meghívó regálisai a zágrábi országos levéltárban ¹⁾. Ide tartoznak azon nagy szorgalommal összegyűjtött hongyülési adatok is, melyeket *Gyurikovics György* úr tudós és buzgó hazánkfia e tárgya vonatkozó jeles értekezésében, 1842-ki 70 számú „Századunk”-ban bővebben, én pedig szigorúbb tömörségben közhelyen elmondottunk; melyek nyomán kétségbe vonhatlan: hogy még az 1604 1622, 1630, 1637, 1646 és 1681 Magyar-országi diétákon is Zágráb, Varasd és Kőrös vármegyék, egyenlően a magyar megyékkel külön külön követek által képviseltettek. A törvényhozás ezen szempontjából vizsgálván régi Croátiának múltját, a különbséget igen szembeszökőnek fogjuk találni. *Horvát* és *Dalmát* országok Kálmán és Árpád fajbéli utódai által azon törvények használatában hagyattak, melyekkel az össze-

¹⁾ *Kovachich: Vestigia Comitiorum. 377 és 393 l.*

kapcsolás előtt éltek, sőt jövőre is külön törvényhozással biztosítottak. Kálmán 1108-ki hitlevelében így esküszik Tragurum (Drau) dalmát városának: „juro... lege antiquitus constituta vos uti permittam“ alább „cum ad vos coronandus aut vobiscum regni negotia tractaturus advenero.“ Majd szórol szóra olvashatók ugyanezek Spalatro Városának Géiza által 1142-ben és István királytól Sebenico város részére 1167-ben kelt kiváltságos levelekben. Még Károly, N. Lajos és Zsigmond királyok alatt is Horvát-ország külön tartott hongyülést¹⁾. Mindezer, mind pedig azon oknál fogva tehát, mert a régi *Croatiának* magyar szabású municipiumai nem voltak, magyar hongyületekre nem küldhetett egyes követeket, hanem csak in concreto jelentek meg ottan képviselői; így még 1604 és 1664-ben is, épen akkor, midőn *Slavoniának* mind megyei, mind városi municipiumai egyes külön követek által gyakorlák törvényhozói jogukat. — Menjünk a *honvédelmi különbségre* által; *Slavoniának* ebbeli kötelessége ugyanaz volt, melly a magyar várkatonaság — és megyei nemessége (1222. 7. 1231-15, 16 és Máté bánnak 1270-ki dipl.) *Horvát-országnak* nem lévén országos vár katonasága tartósan, nem municipiumai, nem főispánjai, nem kisebb birtokú királyi vitéz szolgálta: természetes, hogy reá a magyar honvédelmi rendszer nem volt alkalmazható. Egyes adományozások alkalmával szabályoztattak tehát a horvát megyék honvédelmi tartozásai. Így például a Frangepánok Modrus és Vinodol megyék birtoka fejében két tengeri hajót s a horvát seregbe honhatáron belül 20, határán túl 10 fegyverest állítottak ki²⁾. — Változott ugyan sokszor és sokféleképen ezen kötelesség számra és módra nézve, de az imént említettem horvát dynastiák zászlóaljai még igen sokáig elvoltak *Slavonia* seregétől különözve. Már Batthyány Ferencz tót-országi bán jó ideig állott Slavonia seregével a szerencsétlen mohácsi táborban, mikor még Karlovich János horvát-országi bán, Zriny és Frangepánokkal készülöben volt s a horvát-országi hadlábak vesztünkre elkéstek. Mi több! még 1579-ben is némi elkülönözést vehetni észre. *Horvát-ország* várai ugyan is Fernberg János, *Slavoniáé* pedig Haller Vidparancsnoksága alatt állottak. — Hasonlítsuk már össze az *adóviselés módjait és nemeit*. Hibáznék, ki azt hinné, hogy az úgynevezett „Marturina“ adózás kizárólag illette a kapcsolt részeket. Oklevelekkel czáfolták azt meg tudósaink, s megmutatták, hogy Erdélyben és Magyar-ország több megyeiben is divatos

¹⁾ u. o. 188 l. — *Fejér*: Cod. Dipl. T. X. vol. 2. ad anno 1396—1366. l. —

²⁾ l. 1193, 1242 és 1251-ki okleveleket *Fejér* Cod. Dipl. —

volt az adófizetés ezen neme. Például Zala megyei Muraközben Imre királynak 1203-ki diplomája szerint, „ipsos qui super terram beat. Michaelis, quae inter Muram et Dravam consistit, in praesentiarum commorantur, . . . excipientes, quod de cetero Marturinas non persolvant”). Szinte oly világosan Zsigmond azon 1424-ki Oklevélben, mely Borbálya királyné jegybérét érdekli: „universis marturinis in ipso R. Slavoniae ac in Comitatibus de Werewcze et de Posega dicari et exigi consvetis”). — *Pray* is azt állítja¹⁾: hogy ezen Marturina adózást Magyar- és Erdély-országból, hol elébb már divatozának, Slavoniába Kálmán királyunk vitte be. Tett pedig Zsigmond és Albert király idejében körülbelül 6000 arany forintot *Slavoniának* összes adózása és a királynéknak köttetett le jövedelmül. „Ut eadem domina Regina — így van Albertnek 1439-ki Oklevelében²⁾ — omnes proventus nostros marturinales, de R. nostro Slavoniae provenire solitos, qui ad sex millia florenorum auri se extendere dicuntur . . . infra vitae suae tempora exigi faciat.” — Horvát-országnak adóját ellenben, a só és harminczad jövedelmeket kivéve, a megyék birtokosai magok hasznára szedték be a királyi kiváltságok erejével és engedelmeiből. Még az 1396-ki Horvát-gyűlésen is, melyet Dalmátia és Horvát-ország Rendei Nona városában tartottak, ily feudális büzü nyilatkozás tétetett: „A praedictisque Nobilibus R. Dalmatiae et Croatiae, signanter juratis Assessoribus dictae Nostrae generalis Congregationis sumus evidenter edocti, quod ipsi Nobiles eorum possessiones et jobbagiones in ipsis residentes in omnibus, solutionibus, taxationibus collectarum, daciarum exactionibus, et aliorum quorumvis fructuum et reddituum perceptionibus tenerent, conservarent, possiderent, gubernarent juxta eorum voluntatis arbitrium et beneplacitum³⁾.” — Nem csak világi, hanem *egyházi* tekintetben is elváltak különözve a mondott tartományok. *Slavoniát* t. i. a pogány vallásról akkor vezette át sz. László a keresztény hitre, midőn *Horvát-ország* már igen rég-en tisztelte a keresztet. *Slavoniának* 3 megyéje; Zágráb, Kőrös és Varasd a Magyar-országi Muraköz a zágrábi püspökség alá helyeztetett; holott *Horvát-ország* megyéi már előbbi százados rendelkezésnél fogva a tinini, modrusi, corbavi és némely dalmát-országi püspökségek által kormányoztattak. *Itt* a glagolica vagy is ős szláv nyelven tartaték az is-

¹⁾ *Kaprinay*: Tom. II. B. — *Fejér*: Cod. Dipl. T. 2. 414. I. — ²⁾ Coll. Dipl. Széchény: T. IV. a magyar nemzeti muzeumban. — ³⁾ Hist. R. Hung. cum Not. praev. 1801. I. k. CXVII. I. — ⁴⁾ Collect. Dipl. Széch. — ⁵⁾ *Fejér*: Cod. Dipl. T. X. v. 2. 369 I.

teni tisztelet és mise, *ott* pedig mint nálunk, latinúl. — Az eddig előhozott és még több más választó vonalok miatt nemcsak Árpád fajbeli királyok, hanem még a vegyes házbeli fejedelmek alatt is *külön politikai kormányzókra* volt szükség az imént elkülönözött két tartományban. Ezen különbségnek egy kitűnő és sok más tekintetben is igen érdekes példájára figyelmeztetjük Olvasóinkat; t. i. az ország Rendei és Mátyás király fia közt 1490-ben kötött béke-szerződés ezen tartalmára: „*praeterea etiam Banatus R. Dalmatiae et Croatiae cum omnibus solitis iustisque proventibus et jurisdictionibus, similiter vita comite eidem detur et concedatur, ita videlicet, quod ducatum praedictum et ipsum etiam R. Slavoniae infra vitam jure perpetuo, tamquam dominus haereditarius, Banatum vero praefatorum R. Dalmatiae et Croatiae, similiter infra vitam, id tamen tamquam Banus et Officialis pro officiolatu teneat... item quod D. Dux se Regem Boznae et Ducem Slavoniae, Oppaviae et Liptoviae, nec non Banum R. Dalmatiae et Croatiae scribat*“¹⁾).

¹⁾ *Kovachich*: Suppl. ad Vest. Com. T. II. 274. l. — *Botka*: Az 18434 o. gyűlési időszakból néhány ismeretlenebb közjogi tárgy és megrögzött balvélemény felvilágosítva. Posen 1844. 29—35. l.

III.

A MAGYAR TENGERPART.

"Fiume Magyar-ország koronájának leg fényesebb gyöngye."
Gr. Zichy Ferencz,
a triezzi kikötő építész gyűlésén. 1863.

A magyar tengerpart két, egymástól diplomatikailag és törvényileg különböző, részből áll; — egyiket *Fiume kerülete* teszi, — másikat azon két kerület, melyek *Buccari* és *Vinodol* nevet viselnek.

Fekszik az egész magyar tengerpart az ádriai tenger északkeleti csucsán, a quarnerói öböl körül.

Határai északról Zágráb megye, keletről ugyanez és az Ogulini végezdred vidéke, — nyugodtról Illyria s az ádriai tenger; — déli oldalát Ádria habjai mossák.

Horvát-ország az egész tengerpartot saját területéhez tartozónak követeli. — Lássuk előbb a Fiumét érdeklő különbség lényegét.

Fiume, Pray György szerint, a régi Liburniának fővárosa, az egész Liburnia pedig Dalmátiához, a magyar korona egyik országához, tartozék; — s szerinte III. Béla Dalmátiában többek között létesíté Modrus megyét, mely a Kulpa vize mentében a Fiumára folyónak mindkét partján elterjedett, s ezt 1193-ban Frangepán Bertalannak adományozta, ki érette bent az országban 10 — azon kívül pedig 4 pánczélós vitézzel harczolui tartozott a király táborában. — IV. Bélának 1260-ki oklevelében, melylyel a vinodoli megye ugyanazon Frangepán családnak kezeibe került, ezen birtok szinte Reka vizeig (igy hívják horvát nyelven a Fiumarát) terjedettnek emlittetik; „*cujus confinia — így szól az 1260-ki Oklevél*”) — ad Framontanam in primis est fluvius et locus *Rika*; in monte maris incipiendo, et nostra libera aqua Richina usque ponticulum penes Prohovo, *trans aquam* prima meta est in lapide, in quo est litera A metae, et aqua sequitur libera, quae aqua ex monte nostro Grobncicensi et confinio scaturit — murus — locus autem Terssenik (Tersactum) manet noster.“ — 1312-ben Fiume a modrusi grófoktól de Duyno, másképp Tybein család, osztrák vasallusok, birtokában taláztatott; és a Frange-

*) *Kerschelich*: Not. prael. 105. l. — *Engel*: i. m. 342. l. —

pánoknak közben eső rövid birtoka után 1365-ben ismét azon de Dynokra ment át, de ezek csak zálogos czimen, tehát ideiglen, tarthatták azt, s a tulajdonos Frangepánokra ismét visszakérült; mert egy 1431-ki oklevélnek ¹⁾ eme szavai „*possessiones sub castro nostro Tersact per montem incultum ad flumen, quae (via) quidem dividit Recham cum castro nostro per medium fluminis, — — vadum nostrum, unum molendinum et unam stuppam in fluvio *Recha* (az az Fiumára), nec non foenile in valle Draga — — cum veris metis, quibus ad nos spectabant*“ tanusítása szerint Frangepán Márton a tersacti Franciskánusoknak a Fiumarán álló malmot, azontúl pedig Draga völgyében rétet adományozván, ezt nem teheti vala, ha csak Fiume nem az ő birtoka. — Azt hiszi még *Pray*, hogy ezen időtől Fiume folyton a Frangepánok és a magyar korona felelősége alatt létezett, még I. Ferdinánd és Zápolya János között kiütközött háborús zavarokban, 1527—1540 közben, a magyar birodalomtól elnem szakasztatott. — *Pray* okoskodásának legerősbikét N. Lajos királyunk és Velence közt 1358-ban kötött békealkuból meríté, melynek alapján Velence visszaadta egész Dalmátiát a magyar koronának Durazzótól kezdve fel a quarnerói tengerőböl feléig s így, ugymond *Pray*, Fiumet is befoglalva. — Azonban *Pray*, miként *Botka*, ²⁾ megjegyzé, hazafiúi buzgóságától elragadtatni engedvén, jó polgár tisztét hitte teljesíteni, midőn e tárgyban sem a történeteket és diplomákat, de még kevésbé követte a kritikát. Az 1193-ki oklevél tartalmában Modrus megyének honnan, merre és meddig való határai egy betűvel sem érintetnek ³⁾. — Az 1260-ki adománylevélben pedig Vinodol határai oly zavarosan említvék: hogy azokon eligazodni merőn lehetlen ⁴⁾. — Az 1312 és 1365-ki okiratok *Pray* magyarázatával homlok egyenest ellenmondásban állanak, — miként ezt alább *Botka* megjegyzései nyomán látandjuk. — Lajos királynak a Velenceiekkel 1358-ban kötött béke czikkei nem intézkedtek másról, mint a háború és kölcsönös foglalás tárgyairól, Velence pedig soha sem foglalta el, nem birta soha Fiumét. — Mi Frangepán Mártonnak 1431-ki adományát illeti: abból: hogy a tersacti vár birtokosainak a Fiumára vizen malma, túl pedig réje volt, azt kihozni, mintha e szerint az egész fiumei föld és város is hozzá tartozott volna, több mint erőtetés; hiszen a szomszédos birtokokat hasító folyók használata többnyire közös, és a víz medre változó, határbeli

¹⁾ *Engel*: i. m. 343 l. — ²⁾ „Századunk“ 1844-ki évfolyam 56 sz. — ³⁾ *Fejér G.*: Cod. Dipl. T. II. 292. l. — *Kerchelich*: Not. prael. 167. l. — ⁴⁾ *Kerchelich*: i. m. 105. l.

villongások és több más körül mények által hasonló birtokszerzések más földén is történhetők, és a Frangepánoknak nem lehetett-e Fiume város határában telket, malmot, rétet, kertet, szőlőt stb. vásárolni? — Ezek ellenében

Sokkal alaposabb és az udvari titkos levéltári iratokkal leginkább hangzik össze magának ezen területnek 1792-ben adott felvilágosítása, melyet amazokkal kiegészítve *Botka* után ime rajzba foglalunk: Már 1312-ben de Duyno vagy is Tybeini Rudolf, mint Fiume ura ezen város és földjeinek vámjait, a görcki grófok kezéssége alatt, haszonbérbe vetvén, magát a görcki grófhivének vallja; ha e szerződés Rudolf részéről megsértetnék, a fiumei bírónak és Rudolf kapitányának hatalom adatik „*terram fluminis et castrum Duini*“ azon görcki gróf számára elfoglalni. — Az 1365-ki okirat, melyet *Pray* zálogos cziműnek fonákul értelmezett, kétséget nem szenvedő eme szavai „*terram et castrum quod a diu eondam (divo quondam) Domino Patri (Patre) nostro Domino Comiti (Comite) Bartholomaeo fuerat obligatum, ex nunc eidem Domino Ugoni et suis haeredibus perpetualiter restituendum duximus et reddendum*“ ¹⁾ — után menve, világosan kitűnik: hogy Fiume ezen okirat kelte előtt több évvel Frangepán Bertalanunk volt lekötve; miből a tulajdonos Duyno család és a Frangepánok közt sok veszekedés támadván, ezeket 1365-ben azzal szüntették meg a vívó felek: miszerint Frangepán Bertalan fiai István és János, Fiume földét és várát, minden tartozmányaival Duyno Hugónak és maradékinak előbbi tulajdoni birtokába ismét visszaadák; kiknél 1399-ig folyton maradt, amikor ezen család utolsó fi csemetéje: Tybeini Ugolin magvaszakadván, Fiume ez évben az osztrák hercegek hűbéres — majd pedig közvetlen felsősége alá jutott, s ők azt, egész Mária Terézia adományozásaig szakadatlanul gyakorlák felette, de sem Istriához, sem Karniolához társítva, hanem különváltan.

Ezen önállás bizonyosságai következőkben feltalálhatók: a.) Fridrik császár 1489-ben Fiume kapitányának megparancsolá: hogy bizonyos megneemesített egyént védeni tartozzék. — b.) Miksa császár 1515 január 2-án Innsbrukban kelt okirata által, két vásár tarthatási jog megadásán kívül Fiumét „*fidelissima*“ czimmal diszesíté. — c.) 1522 és 1526-ban, midőn az osztrák hercegek, Miksa császár unokái: Károly és Ferdinánd Wormsban egymás között örökös tartományaikat megoszták,

¹⁾ *Fejér G.*; i. m. T. IX. v. 3 518. l.

Fiume azok között külön testkép van említve; ugyan is: az 5 osztrák hercegség, a görcki, ortenburgi, cillyi, tiroli grófságok; a burgarui, kirchbergi örgrófságok; a karsti, metlingi, mitterburgi, trieszti, fiumei, gradiskai, maranói urodalmak; Elsass s a pfürdti és hagenauai tisztartóságok Ferdinándnak jutottak. — Ime ez osztály sorozat tényleg kétségteleníti: hogy Fiume Karniolától épen oly elkülönített önálló testület volt, mint Horvát-orzágtól, mellynek véghelyei szintén már e tájban, noha nem mint örökség, kerültek Ferdinánd kezébe, s melly felé a Rechina vizen kívül még a Babinopoleig terjedett kőfal is szolgáltat határu a fiumei területnek. — De bizonyítják továbbá a mondott önállást: d.) 1529-ben I. Ferdinánd Fiuménak a híres köszegi hős Juriscics Miklóst adá kapitányul. — e.) 1530 jul. 23-án I. Ferdinánd megerősíté Fiume statutumait, mellyekben az önállásnak számtalan adatai olvashatók, jelesen a „respublica“ czimezet. — f.) 1533-ban Zárai Jeromos I. Ferdinándnak Suleiman Sultánhoz küldött követe, Istria, Forojulium és Carsiától különváltan viselé a fiumei kapitányságot. — g.) Fiume 1631-ben II. Ferdinándnak, 1651-ben III. Ferdinándnak, 1728-ban VI. Károlynak, külön a többi osztrák tartományoktól tette hódolatát. — h.) I. Leopold 1659. jun. 6-án kiváltságlevél által Fiuménak saját czimert adományozott. — i.) 1725. nov. 25-én a „pragmatica sanctiót“ szintén más osztrák örökös tartományoktól elkülönözve, és önállólag — 13 évvel utóbb mint Horvát-ország, és két évvel utóbb mint Magyar-ország — aláírá és elfogadá. — Innen folyt végtére k.) az: hogy sem Istria-, sem Karniolához, hanem mindenkor és minden alkalommal Liburniához számíttatott. Például: Schepper, I. Ferdinándnak Stambulba indult követe 1533. april 28-án a királyhoz irt hétrendű leveleit így zárá be; és pedig az egyiket: „ex oppido S. Viti, quod est Liburniae“; a másikat így: „ex oppido S. Viti, ad Flumen, provinciae Liburniae.“¹⁾ — Corpus Jurisunkban az 1630: 23 t. czikkhez, Tersact várát illető L.) alatti jegyzék következő: „sitae. . ad flumen, quod inter Tersactum et Oppidum S. Viti vulgo Flumen, in Adriaticum sese exonerat, dividitque Dalmatiam a Liburnia hodiernis sic dicta.“ — Maga ezen város az 1790-ki o. gyűlés alatt, a zengi röpiratra adott válaszában ekkép czimezé magát: „Flumen caput hodiernae Liburniae.“ — De mint önálló kormányterületet találta Fiumét az 1746-ik év is; — már II. József utazásai eredményezték volt a gondolatot: a magyar termékeknek az ádriai tengerhez utat nyitni, s azzal közvetlen a magyar ipart emelni, közvetve pedig a királyi jövedelmeket

¹⁾ Gesandtschaft K. Ferdinands I. an Sultan Suleiman. 3. Lieferung 125. 126. l.

szaporítani; s e tekintetektől vezéreltetve folytatta — bár be nem végezhette — a III. Károly által Károlyvárostól Fiume fele megkezdett utat is; — s az imént mondott évben Mária Terezia, főleg a tengeri kereskedelem előmozdítására, Bécsben külön udvari hatóságot „Consilium Commerciale Aulicum“ név alatt alkotván, birodalmának összes tengerpartját, közvetve ezen udvari Collegiumnak, közvetlenül pedig az ettől függő trieszti — „Intendanzá“-nak vetette alá. Egy helyettes kapitány s négy ülnök képezték a kormányt, kiktől a közigazgatási ügyek Graczbá, a váltó ügyek Triesztbe fellebeztettek. S ha bár Fiume annál inkább fájlalta ezen gyámság alá jutását, minél gyakoriabb alkalma volt tapasztalni: hogy jóléte egész következetességgel rendeltetik Trieszt érdekeinek alá: 30-év múlva jobb napok viradtak réa; sok közbenvetett nehézségek és irkálások ellenére Mária Terezia, népszerűtő fiának: II. Józsefnek, tanácsát követve, Fiumét Magyar-országnak adományozá, és az udv. biztosságnak alapszabálykint felállított azon javaslatára: hogy Trieszt és Fiume közt kereskedési kedvezmények tekintetében semmi különbségnek helye, legfelsőbb jóváhagyását adá. És ezért nem csoda: hogy midőn székhelyi *Majláth József* udv. kincstári tanácsos, mint az új kereskedelmi telep és intézet első kormányzójaül is kinevezett kir. biztos, 1776 oct. 21-én annak birtokába bevezettetvén, a trieszti intendanza képviselője, b. Riccitől, Magyar-ország nevében, a várost átvette, ennek lakosai minő elragadtatással üdvözlék a királyné küldöttét? ki nekik a magyar polgárság jogával a szabadságot is meghozá, — a következő versezetek örökítik:

„Ad mare Virgo manet; trahit haec a Flumine nomen,
Prima Liburnenses inter habenda Deas.
Aspice eam et dices: formam Venus indidit ipsam.
Ingenium Pallas, Juno superba decus.
Multorum fuerat spes invidiosa procorum
Sed Tergestinae serva sororis erat.
Perseus Hungaricus visa, flagravít amore,
Rupturus famulae vincla, Paciscor, ait,
Ut mea sis, servata meis Tu viribus, Illa
Annuit et Domina est, quae modo serva fuit.
Mutua Connubii cõeunt in foedera sponsi,
Jungitur Hungarico sponsa Liburna viro.
Si juvenem confers jam cum seniore sorore,
Dic: juvenis nupta est Regia et illa Comes.
Vivite Regales, nova gaudia, vivite sponsi
Liburno Hungarici Gloria prima thori.
Tu *Joseph*e Tui mensuram nomine explēs.
Fac crescat meritis ut nova nupta Tuis.

Fac ut ducta per has crescant commercia terras;
 Externa ut felix incola crescat ope.
 Fac inter cives concordia, crescat amorque,
 Crescat in hoc semper mitis oliva solo.
 Sic Patrem Patriae, servatoremque vocabunt
 Sponsae et amatorem delictumque Tuae.
 Sic Tibi succrescat servato cive triumphus,
 Sic crescat salva plebe corona Tibi.“

igy énekle a nap költője; — még a trieszti intendanza képviselője-*b.*
Riccire is elragadott az öröm, ő is lantjának hurjaihoz nyúlt, a kormány-
 zó Majláthot ekként üdvözlővén:

„Ecce Patrem, Matremque Tuam respice Flumen!
 Hungaria et Majláth, filius ecce Tuus.
 Haeredem qualem dedit Intendentia? grande
 Antiquae Matris pignus amoris habes.
 Patricius, Civis sit nauta, sit advena felix!
 Accipe! — sic illi, sic Tibi fata jubent.“

Mire a kormányzó *Majláth*nak sokkal több költői szépségű válasza
 ez vala:

„Communis Mater geminas in Littore Ponti
 Ediderat natas; senior Tergestia dicta est,
 Connubio dudum Noriscis juncta Maritis
 Altera Flumen erat, multas virgo tenera in spes
 Nata, sed interea senioris subdita curae.
 Jupiter, ut vidit juvenem quoque foedere dignum
 Connubii, Hungarico duxit conjungere sponso.
 Juncta est Augurio felici, Turba precantum
 Voverat, ut potior quantum annis extitit illa,
 Haec fructu existat: Rutila Deus annuit orbe.“

Visszonzásul erre *Ricci* zengé:

„Felix Connubium, Urbs felix, Ungria felix!“
 de utána veté:

„Et senior felix sorte sororis erit“¹⁾.

„*Majláth*, Fiuméba érkeztek — ekként adja elő az eseményeket
 koszorús történetírónk *Szalay*²⁾ — a kiméletnek, de egyszersmind az
 összeforrasztásnak elvét Horvát-ország irányában is akarván alkalmaz-
 ni, a kerület szervezésekor nem vonakodott Fiumét Horvát-országgal
 is némi kapcsolatba hozni, ennek is, amanak is, tehát a közjónak érdeké-
 ben. A bölcs férfiú, távol lévén minden fonákságtól, nem igen gyanította:
 hogy azon antisocialis tanok már csirázóban vannak, melyeket *Skerlec*z

¹⁾ *Engel*: i. m. 346. l. — ²⁾ *Fiume* a Magyar-ország-gyűlésen. Pest. 1861.
 10—12 l.

Miklós zágrábi főispán az 1790-ki o. gyűlésen megpendített, s mikből az 1832/6 és 1843/4 diétákon a horvát követek ama rendszert faragták ki, melly Magyar-ország s a hozzá kapcsolt részek között elvben felbontván a kapcsot, előfutója volt s némileg szellemi szerzője a közbejött gyászos meghasonlásnak. — Majláth, még mint biztos, azonnal a határjárat után, 1777 aug. 13-án következő szervezési javaslatot terjesztett a királynő elé: a.) a fiumei kormányzó mind polgári mind katonai ügyekben legyen elnöke a területnek. — b.) Mint régebben úgy most újra 50 patriciusból álljon a törvényszék, azon perek, mellyeknek tárgya ezer ft. értéket felül múl, a báni táblához, a politikai közigazgatást illető tárgyak a horvát helytartósághoz vitessenek feljebb. — c.) A közegészségi és kereskedelmi ügyek ellátása a kormányzót s a magyar udv. kancelláriát illesse. — d.) A váltó törvényszéktől a kormányzó-tanácsához történhessék a fellebbvitel s ne máshova, ne tovább. — e.) Ezen kormánytanács a kormányzón és alkormányzón kívül 3 ülnökből s a szükséges alsóbb személyzetből álljon. — f.) A végett: hogy a Fiume és Károlyváros közötti főúton a magyar kereskedés rövidségére más közigazgatási testületek ne tehessenek akadályokat, ezen útnak mind Zágráb megyéhez, mind a károlyvárosi generalatushoz tartozott részei ezentúl külön megyét képezzenek“, mellyet Szörény várától, avagy sz. Szörény, — Severin — tiszteletére emelt kápolnától, melly mindkettő a Kulpa folyó partján fekszik, *Szörény Megyének* lehetne nevezni, s mellynek főispánja mindig a kormányzó legyen. — Mária Terezia helyben hagyta a Majláth által indítványozott pontokat; egyszermind magát Majláthot fiumei kormányzóvá, és Szörény megye főispánjává nevezte. Ebbeli l. f. elhatározását a Horvát kir. Helytartó tanácssal tudató 1776 oct. 2-án kelt kir. Leiratban ezek tartalmaztatnak:

„Tenore eodem, quo Suae Majestati clementer visum fuerat, constituere, ut dehinc objecta Commercialia, Consilio Commerciorum Aulico cessante, in haereditariis C. R. Provinciis per respectiva Politica Provincialia et Aulica Dicasteria pertractentur, — Majestas pro materna — in incrementum Commericii sollicitudine, ex clementia sua C. R. b. resolvit: ut urbs et portus Fluminensis, nec non bona Bucariensis, in quantum illa Carolostadio Flumen versus proficiscendo ad dextram viae Carolinae sita sunt, („Buccari, Buccaritia, et Porto-Re tamquam ad laevam dictae viae Carolinae sitis, pro statu militari relictis) ipsa praeterea Civitas Carolostadiensis in L. R. Civitatem evehenda immediate R. Croatiae reincorporentur: ex taliter neo reincorporandis partibus novus Comitatus erigatur, idemque in omnibus ad normam aliorum Comitatum (iis, quae mox declarandae directioni Guberniali in puncto Commerciali immediate reservarentur, exceptis) Consilio R. Croatico subordinetur, ejusque directioni subsit; pro eadem porro praedecarata materna sollicitudine res commercii in districtu et portu hoc Fluminensi ex ipsa ordinata, atque sy-

stematica manipulatione ad statum florentiorem evehendi, b. visum est suae Majestati urbi et portui huic Fluminensi Egr. fidelem suum *Josephum Majláth* de Székshely, antehac Cameralem Consiliarium Aulicum et Referendarium in qualitate Gubernatoris,¹⁾ et cum pari ac C. Zinzendorf Tergesti obtinet, activitate, iisdemque praerogativis praeficere, simulque cum pro Comitatus Severinensis Supremo Comite clementer denominare. — Ad hunc vero ipsum finem et scopum, incremento v. l. in R. Hungariae et partibus annexis commercii, id pariter cl. decrevit et resolvit sua Majestas, ut portus Fluminensis pari, qua Tergestens, ratione et modo tractetur, seu favorem eundem obtineat, et evectio illius sortis productorum, quibus R. Hungariae abundat, quorumve distractio et exportatio in exterarum ditiones caeteris provinciis haereditariis R. nociva haud esset, porro quoque indulgeatur, atque horum sensu productorum hungaricorum mare versus tam per portum Tergestensem, quam Fluminensem evectio etiam admittatur, etc.²⁾ —

Azonban, ugyancsak Majláthnak előterjesztése folytán csakhamar Buccari, Buccaricza, Porto-Re és Novi is kivétettek a katonai hatóság alól; tanúsítja ezt az 1777. sept. 5-ről. 4527 sz. a kelt udv. rendeletnek ide vonatkozó következő tartalma:

„At vero, dum manus omni huic reliquo operi admovenda fuerat, pro uberiori documento ejus, quantum causa boni publici ex progressu rei commercialis certo certius expectandi cupiamus, quo item votis regnicolarum quoad partes has maritimas reiteratis hoc magis benignitas nostra respondeat: clementer visum est Majestati Nostrae, illam, quae praevis jam b. Nostrae Resolutionis virtute, statui et jurisdictioni provinciali obtigit, acquisitionem ea ratione locupletare, ut omnino perinde portus Buccari, Buccaricza et Porto-Re, quae jurisdictioni militari reservabantur, immediate R. Croatiae, cum omni juxta viam Carolinam posita Colonia et praehabito ibi commerciali districtu reincorporentur. Caeterum autem, quemadmodum portus Buccari, Buccaricza et Porto-Re jurisdictioni antelati Gubernatoris cum cohaerentis adjunguntur, ita totus hic districtus Commercialis, qui se juxta viam Carolinam porrigit, et omnis ibi colonia, dentis duntaxat locis ad immediatam commercialem manipulationem deservituris, adeoque jurisdictioni privatae subalternandis, per Cameram Nostram R. H. aulicam mox recipiantur, adeoque velut bona Cameralia, quousque Nobis aliud disponere visum fuerit, recipiantur. — Vicissim autem siquidem per hoc jurisdictioni militari haud modicum decessurum sit, hinc tum pro recompensatione secundum id, quod justum et aequum suapte esse intelligitur. Cum vero ex subversante Altissimi Servicii nostri ratione ob systematicum np. militaris jurisdictionis nexum, ac opportunam communicationem, ac denique ut difficultatibus et molestiis, quas status militaris in inclavationibus hactenus habuisse exponitur, certum ac stabile, infallibileque remedium ponatur, in forma cambii districtus Sztelniszynek una cum possessorio claustris Paulinorum Kamenkoienensis, ita etiam ex respectu subversantis inclavationis proiectata per Consilium Aulae bellicum in confinis

¹⁾ Majláth után magyar tengerparti kormányzók valának: zsadányi *Almássy Pál*, gr. *Szapáry* János Péter, *Pászthory* Sándor, *Klobusiczky*, *Ürményi* Ferencz, kinek nevéről a város egyik legszebb tere neveztetik, *Kiss* Pál s legutolsó gr. *Erdődy* János. — ²⁾ *Engel*: i. m. 348. l.

banalibus bona Episcopatus Zagrabiensis, atque ejusdem Capituli, et huju quidem nominanter Sziszekiense, nec non Praepositi, atque possessio Szunya ad C. Draskovics spectans, praeterea vero districtus Sichelburgensis, nec non in futura L. R. Civitate Carolostadiensi ipsa arx seu fortalicium, cum excindendo pro usibus militibus secundum rationem localis situs, adeoque rei possibilitatem, habitaque ad necessitatem militarem reflexione, proportionato pomoerio, jurisdictioni ac statui militari cedant, ac proinde illa ex jurisdictione, in qua actu sunt, provinciali, ad militarem jurisdictionem applicentur. Ceterum autem siquidem pariter in partibus Transcolapianis ad constitutum Comitatus Severinensis assignatis, ac finem in eum per Comitatum Zagrabiensem resignandis inclavationes militares praeexistant, ad has etiam, inquantum partem jurisdictionis provincialem respicerent, ac ob hanc ipsam causam recidere deberent, ex integro tollendas res praevis per localem Commissionem investigetur, et modus accomodationis proponatur¹⁾.

De a Horvát tartományi gyűlés, mely 1770-ben hasonló kikeblezéshez, minőt mostan Szörény megye alkotása szükségelt, teljes beegyezését adá, — ezen szervezés ellen tiltakozott. A tengerpart — mondá — melynek kormányáról a királyné egészen új alapon intézkedik, mint Frangepán-Zrinyféle hagyaték, az 1681. 71 értelmében visszaadandó a rendes hatóságnak; — fiumei kerületről, fiumei kormányzóról semmit sem tud a Corpus juris, skülönben is *ezen egész ügy a Magyar-ország-gyűlés elé való.* — Daczára azonban ezen tiltakozásnak Majláth mind kormányzói tisztébe, mind főispáni székébe beigtattatott; s nov. 10-én a királyné annak felemlítése után: hogy a kereskedés érdekei elutasíthatlanul követelék a kormányzóság felállítását, valamint a jó rend helyreállítása és a fuvarozás előmozdítása egy új megyének alkotását; — ezt íratta a horvát rendeknek: „Magyar-ország dietájára való hivatkozásukat ami illeti; erősen megvagyunk győződve: hogy Magyar-országunk Karai és Rendei nemcsak vigadozással fognak megnyugodni a közjó előmozdítására irányzott ezen anyai intézkedésünkön, hanem tartozó háladattal még a becikkelyezést is fogják szorgalmazni; nincs is egyéb hátra, mint hogy a horvát megyék Rendei magyar-ország Karai és Rendeinek hallgatag óhajtásához járuljanak.“ A Leirat szavai ezek:

„Provocationem SS. et OO. ad R. Hungariae diaetam quod attinet: Nos plane persvasi sumus ipsos SS. et OO. R. nostri Hungariae nonmodo cum júbilo acquieturos omni huic maternae ad publica comoda directae provisioni, verum etiam in animorum debita gratitudine inarticulationem sollicitaturos, atque in omni hoc negotio non aliquid reliquum esse, quam ut fideles sitorum in Regnis Comitatum in unum congregati Status ad effectum in apperto positarum b. nostrarum intentionum agendo et cooperando, tacita ipsorum R. Hungariae SS. et OO. vota expleant, et

¹⁾ Engel: i. m. 350. l.

aemula virtute adimpleant, eaque ratione materno Regiam sollicitudinem Nostram, ad complacendum etiam Principi suo, cum zelo et promptitudine in partem juvent.“

Szörény megye pedig 1777. ápril 10-én kelt diploma által saját pecsét-czimerrel is ellátott Vármegyévé alakíttatott; alkérészeiül a következő kerületek határoztatván: I.) Az úgynevezett *kereskedelmi districtus Commercialis*, mely Sz. Keresztnél a Castrea urodalom szélén kezdődve Sitnik forrásig, s aztán a Buccarii és Porto-Rei kikötőig terjeszkedett. — II.) Az úgynevezett *Districtus Comitatus*; ez 3 járásból állott: 1.) *a tengeri* — processus maritimus — melyhez tartoztak Vinodol, Fusine és Grobnik, Lopacza és Podberg urodalmak. — 2.) *Kulpai* — processus Colapianus — ehez tartoztak Károlyváros, Novigrád, Bossilievo, Herzina, Ozail, Ribnik, Berloch, és Szeverin Urodalmak. — 3.) *közép, vagy brodi* — processus Brodensis — Brod, Csabar, Verbovszko, Ravnagora, Mercopaglie stb. urodalmakkal. — A megye központjává az 1777 sept. 5-én kelt k. Leirattal sz. k. várossá emelt Károlyváros tétetett. — Azonban mindemellett

A Horvát tartomány gyűlés megújítja tiltakozását némely hozzáadásokkal; így példaúl mondja:

„Ipsa etiam status ratio, si altius expendatur: an vires animosque tam late per provincias Majestatis Vestrae a mari inde Adriatico usque in Pontum Euxinum diffusi *non uniti populi* numerosissimi *augere*, et respective locis nonnullis intermedianem regni jurisdictionem tollere expediat? pro inconcussa fide, fidelitateque nostra homagiali in subjectione Altissimo Majestatis Vestrae oraculo substernimus.“

Ezenfelül Szörény megye is a flumei kerület jogkörébe akarván avatkozni, 1777. dec. 21-kén válaszkép kiadott udvari leiratban a Felség annak kimondásával: miként

„Intelligere cogimur Fidelitates Vestras majus in argumentis suis quaerere praesidium quam in Nostra erga eosdem clementia et sollicitudine materna ponere fiduciam“

a legszigorúbban megparancsolá a már meghagyottaknak teljesítését.

Végre azon, a belrendezésre vonatkozó, számos tárgyalások s felirások után, melyek *Engelnél*¹⁾ láthatók, s Buccarinak is 1778. martius 13-án szabad tengerparti várossá legfelsőbb nyilváníttása után, Majláth azon nevezetes évben, midőn mind az illyr bizottság, mind a horvát helytartó tanács a magyar királyi helytartóságba beolvasztattak, 1779 ápril 23-án Mária Terezia által Oklevelet adatott ki, mely a szabad kereskedelmi várossá nyilvánított Fiumét a Szörény megyéhez, és áttállában Horvát-országhoz való, különben is csak megkísérlett, de teljesen

¹⁾ i. m. 351—362. l.

nem foganatosított közigazgatási viszonyból kivonván, s precarius állapotából kiemelvén, világos szavakkal megismeri a magyar koronának ősi jogát Fiuméra, és szabatosan kimondja: hogy Fiume város és kerület nem a Horvát földhöz, hanem közvetlenül Magyar-országhoz mint külön test tartoznak. — Ezen ünnepélyes diplomának szó szerinti szövege következő:

„Nos *Maria Theresia*, Divina favente Clementia Romanorum Imperatrix Vidua, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Lodomeriae, Galliciae, Bosniae, Serviae, Cumaniae et Bulgariae Regina Apostolica, Archi-Dux Austriae, Dux Burgundiae, Styriae, Carinthiae et Carnioliae, Magna Princeps Transylvaniae, Marchio-Moraviae, Dux Brabantiae, Limburgiae, Geldriae, Virtembergae, Superioris et Inferioris Silesiae, Mediolani, Mantuae, Parmae, Placentiae et Guastallae, Auschvitzi et Zatori, Princeps Sveviae, Comes Habsburgi, Flandriae Tyrolis, Hannoveriae, Kyburgi, Goritiae et Gradiskae, Marchio Sacri Romani Imperii, Burgoviae, superioris et inferioris Lusatae, Comes Namurci, Domina Marchiae Sclavoniae et Mechliniae, Vidua Lotharingiae et Barri, magna Dux Hettruriae etc. etc. *Memoriae Commendamus* tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, quod nos quantum ex recte coordinatio Commercio in quamvis Rempublicam promanat commodi, quantum solidae utilitatis, attentiori mente recolentes, omniumque illorum fructuum et emolumentorum, quae non in publicum regni modo et provinciae cuiuspiam in concreto, verum in singulos etiam cives in particulari exinde redundare consueverunt, clementer consciae: pro ea, qua in quaevis subjectorum nobis fidelium populorum vel minimi nominis commoda nullo non tempore vigilamus, et intentae sumus materna cura et sollicitudine alias inter innumeras ab aditi felicis Regiminis nostri temporibus in salutem et commune bonum Regni etiam Hungariae, Regnorum et Provinciarum ad idem spectantium factas constitutiones, commercio quoque Hungarico, quod angustis admodum adusque limitibus circumscriptum fuerat, quodve unicum pene ad complementum utilitatis, et ornamenti Regni hujus omnis generis ad sustentandam vitam necessariis productis mira soli felicitate, naturaeque benignitate abundanter dotati requiri videbatur, portubus maritimis, littoralique, quod modica temporis intercapedine, Austriaci nomine veniebat, vetusto nihilominus jure eo pertinebat, novissime reapplicitis, atque urbe quoque hac, portuque *Fluminensi eidem in singularem Benevolentiae et Clementiae nostrae tesseram incorporatis*, novam dare formam, eaque sub principium statim, quibus florentissimi condam, quod priscis etiam temporibus viguisse e publicis hanc in rem constitutionibus historicorumque tam domesticorum, quam et extraneorum fide indubium est, commercii moles tuto superinduci, *postliminio quasi restaurari* queat, jacere fundamenta; atque sic perpetuum materni in percharam nobis gentem Hungaram affectus et propensionis testimonium ac argumentum dare benigne decreverimus. Videre nobis jam videmur uberrimos, quos ex salutari hocce instituto jure optimo sperare licet, fructus; domesticis, quibus Regno huic e singulari authoris naturae benignitate abundare datum est, naturae donis onustae naves exteris in oris et portubus hospites, quia ignotae prorsus hactenus, familiares brevi versabuntur, receptisve pro his alienis, quorum defectus est, naturae productis, aut arte manuque factis, quae non contemnendis pecuniarum summae steterunt hactenus refertae, in propria a suis anhelatae revertentur, domesti-

camque in his penuriam sublevabunt, ditabuntur paucum post tempus quaevis Regni partes, illato partim extraneo, plus adhuc domestico cuiusvis ingens quot annis e terae visceribus eruitur, aere intra ambitum provinciarum conservato; faciliior vitae nonmodo sustentandae, sed et commode agenda modus unicuique civium suppeditabitur, habitantium inde in dies magis acuetur industria, deserta incolis replebuntur; iustaque aeris circulatione omnes illae etiam, quae ad interitum fere spectabant Regni partes novo quasi spiritu renascentur. Atque hinc est, quod non ignarae, quantum ad evehendam in provincia quapiam Commercii rem, procurandumque ejusdem solidum incrementum oportune locatae in medio ejusdem commerciales civitates conferre consueverint: nil ut eorum, quae ad obtinendum hunc, quem nobis praestituimus scopum pertinere videbantur, desiderari queant, ad harum etiam erectionem et constabilitationem animum adjecerimus. Quo Consilio continui fidelitatis ac devotionis, quae Majestati nostrae Augustissimisque Decessoribus nostris gloriosae reminiscendae, urbs haec Fluminensis Sancti Viti indesinenter probavit studii, utilium porro ac pergratorum, quae diversis occasionibus laudabili prorsus zelo exhibuit, ac deinceps quoque (uti nobis de ipsa benigne pollicemur) exhibitura est servitorum clementer memores, eandem alias inter deligere, ac in liberam commercialem Locum et Civitatem e peculiari nostra Gratia et clementia Caesareo Regia creare, ac omnibus illis Privilegiis, Immunitatibus, Libertalibus, et Praerogativis, quibus Locum et Communitatem quampiam commercialem ex ipsa constabiliendi, provehendique commercii ratione respectu in- et educationis mercium, celeris medio Campsorialis Judicii in Liquidis Debitis Justitiae administrationis, aliorumque idgeneris provisam esse oportet; ornare, condecorareque clementer constituimus; ad cujus benignae intentionis nostrae effectum eo securius, certiusve obtinendum benigne insuper annuimus, ut primo *urbs haec commercialis Fluminensis Sancti Viti cum Districtu suo, tamquam separatam Sacrae Regni Hungariae Coronae adnexum corpus porro quoque consideretur, atque ita in omnibus tractetur, neque cum alio Buccarano, velut ad Regnum Croatiae ab Incunabulis ipsis pertinente Districtu ulla ratione commisceatur.* Exhibita porro, secundo per eandem statuta, cujus generis cuilibet in Regno Hungariae existenti Jurisdictioni, pro eo ac nonnulla ad meliorem internam regulationem suam, utilioremvē ac faciliorem publicorum etiam negotiorum in medio sui administrationem necessaria, aut non parum proficua existimantur, stabilire, ita tamen ne publicis per hoc Regni constitutionibus quaquā ratione derogetur, integrum est: in quantum circumstantiis et systemati moderno congruunt benigne equidem confirmamus. Cum nihilominus complura Systemati Regni Hungariae, Regnorumque et Provinciarum eo pertinentium minus convenire dignoscerentur, ex eo memorata statuta per ordinandam eatenus specialem Deputationem minutim excuti, rationibus moderni temporis accomodari, taliterque subinde noviter elaborata et in ordinem reducta, altissimae ratificationi nostrae substerni clementer volumus. Annuentes Tertio, ut restabilita per nos in publico-politicis et oeconomicis Consilii seu Senatus urbis activitate, illud immediatam proventum etiam civitatis, medio Camerarii sui, qui usus realiqua etiam in Hungariae Regni parte respectu liberarum Regiarumque, ac Montanarum civitatum obtinet, habeat administrationem: formatae nihilominus rationes super perceptis et errogatis summis pecuniariis, dissoluto novissime e benigne nobis visis rationum momentis eo, quod in Regnis Dalmatiae, Croatiae, et Sclavoniae ad pertractationem quorumvis praedicta Regna respicientium negotiorum publico-politicorum, contributionalium et economico-militarium ante aliquot annos erectum, ac

constitutum fuerat, Consilio, ope Regii Locumtenentialis Consilii Hungarici demisso nobis submittentur. Ad contestandam denique: quarto, singularem nostram, qua erga urbem hanc ferimur, propensionem, benignum in id etiam assensum nostrum praebeamus, ut confirmato Consilii majoris, et minoris Systhemate, Familiae Consiliariorum, seu Patriciorum ultro etiam Patricium Politici hujus corporis honorem et distinctionem teneant. Caeterum autem praescriptae de Lege Nobilitatem Regni Hungariae consequendi viae iisdem in patulo maneant. Et quemadmodum urbem hanc Fluminensem Sancti Viti ex hoc cumprimis Articulo, tum vero ex praemissis omnibus insignem clementiam, et propensionem nostram, qua eam complectimur, agnituram esse, nullae dubitamus: ita eandem collatum sibi virtute praesentis Privilegii nostri Beneficium, et non vulgarem gratiam eo, quo par est, cultu et veneratione suscepturam, ac de Majestate Nostra, Haeredibusque et Successoribus nostris, legitimis videlicet Hungariae Regibus, omni fide, constantia et fidelitate jugiter promereri adnituram esse plene confidimus. Quare, et nos cuncta, quae praemissa sunt, benigne confirmanus, denuo roboramusque et adprobamus hujus nostri secreto majori Sigillo nostro, quo ut Regina Hungariae utimur in pendenti communiti Diplomatis vigore et testimonio. *Datum* per manus Fidelis nostri nobis sincere dilecti, spectabilis ac magnifici Comititis Francisci Eszterházy de Galantha perpetui Comititis in Frakno, Aurei Velleris, et una Insignis Ordinis Sancti Stephani Regis Apostolici magnae Crucis Equitis, Camerarii, et Consilarii nostri Actualis Intimi, Comitatus Mosoniensis supremi Comitatis, Curiae nostrae Regiae per Hungariam Magistri, et per antelatum Regnum nostrum Hungariae Aulae prout et dicti Ordinis Sancti Stephani Cancellarii, *in Archi-Ducali Civitate nostra Viennae Austriae die vigesima tertia Mensis Aprilis Anno Domini millesimo septingentesimo septuagesimo nono. Regnorum nostrorum Hungariae, Bohemiae et reliquorum Anno trigesimo nono.* Reverendissimis, Illustrissimis, Reverendis item ac Venerabilibus in Christo Patribus Dominis Josepho e Comitibus de Bathyan perpetuo in Nemet-Ujvár, Sacrae Romanae Ecclesiae Cardinale, et Sacri Romani Imperii Principe Strigoniensis, Adamo Libero Barone Patatich de Zajezda Colocensis et Raciensis Ecclesiarum canonice unitarum Metropolitanarum Archi-Episcopis, Comite Francisco Zichy de Vasonkö Jaurinensis, Comite Carolo Eszterházy de Galantha Agriensis, Christophoro e Comitibus Migázy de Vall et Sonnenthorn Sacrae Romanae Ecclesiae Cardinale, Principe Sacri Romani Imperii, Administratore Vacienis, Josepho Gallyuff Zagrabiensis, Joanne Baptista Caballini de Szlavnigrad Segniensis et Modrusiensis, seu Corbaviensis, Matthaeo Francisco Kerticza Bosnensis, seu Diakoviensis et Syrmienis, Comite Ladislao Kolonich de Kollegrad Transylvanensis, Carolo Szalbek Scepusiensis, Comite Francisco Berchthold libero Barone ab Ungerszütz Neosoliensis, Comite Antonio de Réva Rosnaviensis, Josepho Bajzáth Veszprimiensis, Joanne Szily Sabariensis, Ignatio Nagy de Sellye Alba-Regalensis, Emerico Kristovics Chanadiensis (Sedibus Magno Varadiensi, Nitriensi et Quinque Ecclesiensi vacantibus), Antonio Zlatarich Belegradiensis, Stephano Nicolao Jaklin de Elephánt, Electo Almisiensis, Comite Sigismundo Keglevich de Buzin, electo Makariensis, Ladislao Kovács electo Scardonensis, Raphæele Szent-Iványi electo Arbensis, Joanne Lukacsy electo Rosoniensis, Stephano Barta electo Noviensis, Emerico Okolicsanyi de eadem electo Ansariensis, Georgio Nukovics electo Serbiensis, Josepho Pethő electo Drivestiensis, Joanne Feja electo Scutariensis, Emerico Libero Barone Perényi electo Baciensis Ecclesiarum Episcopis Ecclesias Dei feliciter gubernantibus, Serenissimo item Duce Domino Alberto Regio

Poloniarum et Lythvaniae Principe, per Regnum nostrum Hungariae Locumtenente nostro Regio; nec non Spectabilibus, ac Magnificis Comite Georgio Fekete de Galantha Judice Curiae, Comite Francisco de Nádasd perpetuo Terrae Fogarass Regnorum nostrorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae Bano, Comite Adamo de Batthyán Tavernicorum, Illustrissimo Sacri Romani Imperii Principe Nicolao Eszterházy de Galantha, Nobilis Thurmae Nostrae Praetorae Hungaricae Capitaneo, antelato Comite Francisco Eszterházy de praefata Galantha Curiae, Comite Joanne Nepomuceno Csáky de Keresztszegh Agazonum, Comite Joanne Nepomuceno Erdödy de Monyorokérék Cubiculariorum, Comite Antonio Károlyi de Nagy Károly Dapiferorum, Comite Leopoldo Pálffy ab Erdöd Janitorum, Comite Francisco Xaverio Emerico Koller de Nagy Mánya Pincernarum nostrorum Regalium per Hungariam Magistris, ac Comite Joanne Pálffy ab Erdöd Comite Poseniensi, caeterisque quam plurimis saepefati Regni nostri Hungariae Comitatus tenentibus et Honores. *Maria Theresia*, m. p. Comes Franciscus Eszterházy m. p. Franciscus Györy m. p.

Ez oklevél kiadása után azonnal végkép kibontakozott Fiume a horvát viszonyokból, melyekbe, miként láttuk, úgy is csak kísérletképen állíttatott bele. Politikai ügyekben a magyar kir. helytartó tanács, itelő-székiekben a magyar kir. Curia voltak a felebbviteli forumok. Szörény megye jogosan eddig sem avatkozhatott Fiume ügyeibe, mert a megyét alkotó diploma — a mint az 1834. jun. 13-án — miként alább látandjuk — a b. e. József nádor Kukuljevics horvát követre rá olvasta — a megye területéből világos szavakkal kivette a fiumei kerületet, most pedig az 1779-ki oklevél kelte után Szörény megye illyesmit a szabad kereskedelmi város és kerület ellen célzatba sem vehetett, mely különben is 1786-ban II. József által felbontatott ¹⁾. II. József ugyanis 1786. márt. 20-án a kapcsolt részek akkori bánja, gr. Balassa Ferenczhez intézett rendelete által az úgynevezett kereskedelmi kerületet — *districtus commercialis* — Fiumét, Buccari s Porto-Re kikötőket „magyar tengerpart” név alatt a fiumei kormányzó parancsai alá rendelve, s Szörény megyének fentebb előadott 3 járásából két nagyobb „*tengeri*” és „*kulpántuli*”-nak nevezett járásokat alkotván, ezeket Zágráb megye területéhez csatolta, erre ruházván majdnem az egész Károly kereskedelmi útrai felügyelést is. —

Mint magyar-ország rendszeréhez alkalmazott statutumokkal s ennél fogva teljes autonomiával bíró magyar törvényhatóság állott fenn Fiume már 11 évig, midőn 1790-ben Budán megnyílt az ország-gyűlés. „Szabadjon nekünk ismét magyarokká válnak — mondja az ezen ország-gyűlésre beadott fiumei emlékirat — kik mind dicsőségünket, mind boldogságunkat abba helyezzük: hogy Magyar-ország szent koronájá-

¹⁾ Szalay: i. m. 14. l.

hoz új jogczimmel kapcsolattunk, az ország Karainak és Rendeinek oltalmát jövendőnk biztosítására, bekebeleztetésünk foganatosítására, és törvényes becikkelyeztetésére még ez o. gyűlés alatt alázatosan felkérnünk.“ — Horvát-ország részéről elején kísérlet történt annak felemlítésével: hogy a folyamodó kerületnek távolról sincs oly biztos kikötője mint Buccarinak, s különösen a tőszomszéd Porto-Rénak, Fiumét oly hírbe hozni: mintha ennél fogva alkalmatlan lenne az ország tengeri kereskedelmének szolgálni, és Zeng városa, melly Fiume felvirágzásától saját elsilányulásának növekedését várta, inté a Rket: válaszszaanak más kedvenczet magoknak, nem ollyast, melly csak beneplacitumokból adatván Magyar-országnak, elisvétethetik tőle egyszerű úgytetsziből. De a Fiumeiak ezen röpiratokra röpiratokkal feleltek, mellyekben a révpartuk ellen emelt vádakát eloszlatni igyekeztek; s a Zengi figyelmeztetés élet azon megjegyzéssel tompították el: miszerint Fiumét épen a végett kell becikkelyezni: hogy a Zeng által jövendőlt veszély ne következhesék be. — Ekkor a horvát követek megfedekezvén: hogy tartomány gyűlésük állhatatosan semmit sem akart tudni fiumei kerületről, fiumei hatóságról, saját kíváncsai közzé igtatták Fiuménak Horvát-ország területébe bekebeleztetését, ekképen

„Cum Urbs, portusque Fluminensis, quam Augusta Domus Anstriaca, tamquam distinctam et nulli Germanicae provinciae ingremiatam Dinastiam possidebat, ita sita sit, ut non secus ad aliquem florem perducere posset, quam si pro porta exitus commercii hungarici per mare Adriaticum constitutur, pia memoriae Imperatrix et Regina Maria Theresia, eadem reincorporatarum partium maritimarum occasione hanc quoque Urbem et portum Croatiae, et per eam S. R. Hungariae Coronae adjicere, et in illa Comercii Hungarici Gubernium deligere dignata est; SS. et OO. pro insigni hac clementia R. perenne devotae gratitudinis suae monumentum hoc articulo constituere, una a sua Majestate SS. b. assecurari cupiunt, quod Urbs haec et portus, tamquam indissolubili nexu jam cum Croatia et S. R. Corona nexa, ab eadem nunquam avelletur, sed tamquam pars ad eandem spectans semper pro porta exitus commercii Hungarici considerabitur, et in statu suo privilegiali constanter conservabitur.“

Ezen felirási javaslat szövege mutatja: hogy Magyar-országot egyszerűen elejtette volna Fiuméra nézve az 1739-ki diploma adta közvetlen jogától, ezt páratlan szabadsággal Horvát-országra szállítván. Miért is az o. gyűlés ezen pontot, mint ollyas postulatumot, mellynek felkaroltatása Magyar-országot illeti, Horvát-ország kíváncsaiából kihagyván, a felküldött előleges kívánatok sorában Fiuménak becikkelyezését szorgalmazá; s az ez iránti eredetileges felirási javallatnak fen-

1) 1790. O. gyűlése írásai 29 ülés 32. sz. 4. pont. 225. l.

tebb közlött szövegét módosítván 1790 dec. 6-án felterjesztett felírásában ezen szavakkal élt:¹⁾

„Cum adhuc gloriosae memoriae A. R. I. et Regina A. Maria Theresia in singularem benevolentiae et clementiae R. erga gentem Hungaram tesseram, urbem et portum Fluminensem Regno Hungariae incorporare, hacque ratione vetustum Regni jus, huicque junctum commercii hungarici incrementum postliminio quasi restabilire dignata fuerit — dignetur hanc incorporationem in publicam legem referri curare, una vero SS. et OO. regni de eo securos reddere, quod urbs haec commercialis et portus cum districtu suo a Regno Hungariae nunquam avelletur, sed semper tamquam separatum S. R. Hungariae Coronae adnexum corpus considerabitur, atque ita in omnibus tractabitur, neque cum alio Buccarano, velut ad R. Croatiae ab incunabulis ipsis (?) pertinente districtu, ulla ratione commiscebitur“²⁾.

Azonban II. Leopold király 1791 január 13-án kelt válaszában a Fiume ügyét illető 11-ik pontra oda nyilatkozik: hogy mivel e tárgyat, a jövődőség miatt, minden biztossággal kelletik elintézni, az a következő o. gyűlésre halasztatván, addiglan Fiume status quojában maradjon; — a kir. Valasz szavai ezek³⁾.

„Ad 11-mum. Quo hoc demissum SS. et OO. petitum cum omnimoda pro futuris etiam temporibus securitate pertractari valeat, illud ad futura Regni Comitia relegari; interea autem dictam Civitatem (Fiume) in statu actuali reliqui vult sua Majestas Sacratissima.“

Martius 13-án vége lett az o. gyűlésnek, és csakhamar utána azon évi sept. 2-án, hihetőleg a zengi vetélkedés által ébresztett agitatio következén, reclamationalis kérvényt adtak be l. f. helyen Karniolia Rendei, Fiumét ezen herczegséghez tartozónak vitatván. Kiadatott e kérvény *Roschmann* udvari levéltárnoknak, ki már azon évi nov. 19-én késsen lón okleveles adatok nyomán szerkezett azon véleményezéssel: hogy a XIV-ik évszázad vége fele a Tybeinok birták a várost; a Tybeinok pedig karnioliaiak lévén, Fiume csakugyan a követelő herczegség tartozmánya. E véleményezés 1792. feb 9-én udv. rendelet mellett a magyar kir. Helytartó-tanácschoz leküldeték azzal: hogy mind az ország historiographusa *Pray György*, mind pedig a fumei kormányzék és maga a város is, e tárgyan meg hallgattassanak, és véleményeik felterjesztessenek. — *Pray* értesítése tartalmát már a fentebbiekben előadtuk; — s a fumei Kormányzó és város véleményezése sem eredményezett egyebet, minthogy az 1790/1-ben szorgalmazott becikkelyezés ismét szóba jött az 1802-ki o. gyűlésen⁴⁾; legcélszerűbbnek találván a Rk. Fiume ügyét a magyar keres-

¹⁾ u. o. 43—44 ülés. 52 sz. 11 pont. 369. l. — ²⁾ Hason szellemű nyilatkozat van az 55 sz. felírás 8. pontjában is 467. l. — ³⁾ 49 ülés 64 sz. 11 pont. 498. l. — ⁴⁾ 46 ülés 323 l. 18 sz. 73. l.

kedés felsegállítására irányzott terjedelmes javaslatukkal kapcsolatban juttatni a korona elé, miután a felajánlott subsidiumokért a javaslat tekintetbe vételét bizalommal várták; — de ezúttal is siker nélkül szorgalmaztatott a bekebelezés. — Nem sikerült 1805-ben sem¹⁾; de ekkor még is ígéretet tön I. Ferencz: hogy Mária Terezia, felséges nagy anyja bőkezűségét „augustae aviae liberalitatem“ vissza nem fogja többé húzni, „propter moderna politica adjuncta praetermittendum censemus“ mondja a Felsőnek az akkori törvények megerősítése iránt kiadott Resolutiója²⁾. — 1807-ben az országos Rk. hivatkozással az 1802-ki felterjesztésekre, megújították kívánatukat: hogy az 1779-ki diploma, mely Fiume városát és kikötőjét Magyar-országnak adja, becikkelyeztessék s kormányzójának a fő Rknél, követeinek az alsó táblánál hely és szavazat adassék. Késvén a kir. válasz, 1807 sept. 24-én újabb folyamodványában Fiume városa „kimondhatlan fájdalmát panaszolta be a Rknek, hogy könnyen megtörténhetnék, mitől remegő szive fél: hogy a tereziai diploma, mely által a folyamado hatóság oly szerencsés volt Magyar-országhoz fűzetni, talán még a jelen o. gyűlésen sem fog becikkelyeztetni.“ — A hő kívánság elvégre teljesítetett az 1807. 4 t. cz. által, mely így szól:

„1807. 4. Sua Majestate SS. ne diutius ardentia vota SS. et OO. Regni moretur, annuente, Civitas Fluminensis, portusque per Augustissimam Imperatricem et Reginam Mariam Theresiam peculiari Diplomate jam Regno incorporata, praesenti articulo ad idem Regnum pertinere declaratur. Una vero § 1. Gubernatori Fluminensi sub Comitibus Regni in Tabula Procerum, Alegatis autem Civitatis Fluminensis in Tabula SS. et OO. competens sessio et votum tribuetur.“

1809-ik évben a francziákkal kötött béke-szerződés által ismét elszakítatván Magyar-országtól Fiume, francia uralom alá került; s midőn Napoleon bukásával újból a Monarchiához jutott; ismét számos évek folytak le, míg elvégre I. Ferencz 1822 jul. 1-én kelt leiratával, a visszafoglalt Szávántuli részekkel együtt az egész Magyar tengerpart vidéket, a magyar koronához visszacsatolta, s Fiumét önigazgatási jogaiban megerősítvén, 1833 jun. 3-án kelt kir. rendeletével belkormányzási ügyeit szabályozta.

Az 1832/6. 19. t. cz. világosan kifejezi Fiumének külön független hatóságát, a 3-ik §-ban kimondván: „Mínthogy Fiume városa és kerülete, mind a szabad révpártok jeles tekintetére nézve, mind pedig azért, mivel az ország meggyeitől elkülönözött testet képeznek, különös figyelmet érdemelnének“ stb. —

¹⁾ 10 ülés. 84. l. — felírás 10 sz. 37. l. — ²⁾ 15 sz. 56. l.

Hosszas vitákra adott alkalmat ezen a fiumei ítélő székek rendezéséről szóló t. cz. alkotása az 1832/6-ki o. gyűlésen. — A még akkoriban Naplóval nem birt Fő Rk. tanácskozásából hozzuk fel a következő, történelmi érdekekkel bíró szóváltásokat: 1834. június 23-án *Kukuljevics* horvát-országi követ történeti adatokkal kívánván igazolni Horvát-ország jogait Fiuméhez, — e követelés ellenében a *magyar tengerpart* akkori *Kormányzója* első emelt szót „nem akarok — ugymond — történetirők buvárkodásiba mélyedni; különben megmutathatnám: hogy a Magyarok már a VIII—IX-ik évszázadban birták az egész ádriai tengert. — A horvát követ egy zálogos levél idézetéből kívánta igazolni: hogy Fiumét a Frangepánok, vagy is a modrusi grófok birták, de abból nem tűnt ki az állított birtoklás. — Miksának 1515-ki diplomája Fiumét régi érdemeiért már „fidelissima“ czímmel diszesítette. — Fiume önállóságát tanusítják az 1596 és 1609-ki törvények is, melyek emlékezetet tesznek Fiuméről, hogy ennek vámosai Zriny embereit háborgatják. — Alkotmányos országban nem is lehet erősb jog, mint melylyel Fiume bir. Királyi diploma, az ország törvénye, és 55 éves szakadatlan szokás szól mellette. — Ezek ellen Horvát-ország csak két zavaros évnök követelt szokását vetheti; midőn Fiuménak egész állása zavarban volt; a kormány sem tudta jóformán, mit csináljon vele, míg voltakép felvilágosittatván, 1779-ben mint különös testületet Magyar-országhoz visszacsatolta. — Alaptalan állítás: hogy 1777-ben Fiume Szörény megyéhez és ez által Horvát-országhoz csatoltatott. Ugyanazon oklevél, melylyel ez bizonyittatik, nyilván mondja: hogy azon vidékek közzé, melyek Szörény megyét tették, Fiume és Buccari nem számittatott, hanem ezek külön kormányzás alá rendeltettek, az alatt voltak, és vannak. — Szörénynek első főispánja: gr. Majláth, fiumei és buccarii kapitány is volt, s mint ilyen mindig egyenesen a helytartótanáccsal is levelezett. — Az 1790-ki o. gyűléseni tárgyalások világosan mutatják: hogy Fiuménak visszacsatolása a Magyar-országi sérelmek és kívánatok sorában volt felterjesztve. Azon o. gyűlési tractatusokon alapszik pedig az 1807, 4. t. cz. — Mi a szokást illeti; 1779-től mindenkor a kir. Curia volt Fiume rendes felső bírója, mi ellen mit sem árt, ha egy két per különös úton a báni táblához csúszott volna is. — Fiumének Horvát-országtól külön portái vannak, adót, subsidiumot oda soha sem fizetett; követeinek utasításait mindig hazulról adta, sérelme, kívánatai mindig a Magyarokéi sorában állanak. — Hogy szavazatuk volt a Horvát tartományi gyűlésen, ez jó Fiuméra nézve, de Fiume azt soha sem kérte; ha megjelent, csak a Bán szomszédos meghívása tiszteletéből jelent meg; látván azonban, hogy

mindig küldöttségekhez csatoltatnak, s e tisztelgésből jogkövetelés formáltatik, Fiume követei később, minden következeseknek ellene mondván, elsem fogadták a hívást. — Fiume — mondá befejezőleg — abban helyezi büszkeségét, szerencsáját, meglegedését: hogy Horvátországnak nincs alávetve, hanem külön önállású része Magyarországnak, s kérte ezen szabadságát sértetlen hagyatni. — — — Még részletesebben taglalta e kérdést gr. *Majláth Antal* Zempléni főispán, később főkanzellár: „Ámbár Fiuménak — mondá többek között — első eredetét a régiség homálya borítja, mindazáltal ha történetani tekintélyekkel kellene harcolni, a horvát követek által említett historiographok ellen könnyű volna nagyobb tekintélyűeket állítani. Fiumét Oeneus folyótól „Oppidum Oeneum“ név alatt már *Livius* említi. Igy *Ptolomaeus*, *Strábo*, *Plinius*, *Palladius*, *Fuscus* tesznek róla említést. — A velencei köztársaság ezen várost a XVI-ik évszázadban többől feldúlta. — Mi a helyzetet illeti, némelyik Istriához tartozó provinciának, mások Liburnia fővárosának s Wallsee grófok birtokának mondják. — Könnyű lenne megmutatni, hogy Toxus herczeg 947-ben már birta Liburniát, s hogy Fiume 1358-ban N. Lajosnak már birtokában volt és Zsigmond alatt ismét visszafoglaltatott. — Mindezeket csak futólag említem, nehogy a horvát követ történeti állításainak némi erő tulajdoníttassék. Ezeket tehát mellőzvé, szóló egyedül a kiváltságlevélre támaszkodik, s Miksának 1515-ki diplomájától kezdve több ily kiváltságot hoz fel, s különösen III. Ferdinándnak Eggenbergh Udalrich herczeghez bocsátott tartományoktól különvált helyzetét mutatja. S mint ilyen a hűség homagiumát is külön szokta letenni. — 1725-ben Fiume a *pragmatica sanctio*t is aláírta. — — Átmege ezután szóló az 1807-ki bekebelezési törvényre, melly minden kiváltságnál több. Annak eredete ez: Fiume 1777-ben Horvátország által rendeltetett a magyar koronához visszacsatoltatni; — Fiume azon évi aug. 1-én kelt feliratában függetlenségét reclamáta. A tárgy utasítva lön a bekebelesítő biztossághoz, melly minden kűföket és okleveleket megvizsgálván véleményezé: hogy Fiume „*qua separatum S. R. Hungariae Coronae adnexum corpus porro quoque consideretur, atque ita in omnibus tractetur, neque cum altero Bucarano, velut ad Croatiam ab incunabulis pertinente, confundatur.*“ E vélemény kelt 1778. aug. 18-án; bemutatott a horvát helytartó-tanácsnak, melly átlátván Fiume igazságát, a biztosság véleményét helybenhagyta, s sept. 15-én kedvezőleg felterjesztette. Erre érkezett a kir. *resolutio*, melly a biztosság véleményének fentemlített s a Horvát-országi Hely-

tartó-tanács által is jóváhagyott szavait szóról szóra átvette, s Fiume kiváltság levelébe igtatta. Ez a dolog valódi helyzete; ez mutatja a Felsőég értelmét, s Horvát-ország követe minden félre-magyarázatának czáfolhatlanul elleneszl. — Ezigy lévén, Horvát-ország Rendei 1790-ben, kívánataik sorában Fiume visszakapcsolásának törvénybe igtatását is előterjesztették, a mi szokottan vegyes országos küldöttséghez utasítván, ezen szavak „per Croatiam“ minden-ünnen kitöröltettek, s végre ezen kívánat a Magyar-országi előleges tárgyak közzé igtatattott; ámbár Horvát-országnak Buccari iránti hasonló kívánata a horvát-országi előadások közt meghagyatott. Az ország rendei azonban még ezzel sem voltak megelégedve, hanem felírásukban szükségesnek vélték Mária Terezia diplomájára hivatkozni, s magokat biztosítani kívánták: hogy Fiume „porro quoque qua separatum corpus considerabitur.“ Horvát-ország követei ez ellen nem hogy észrevételt tettek volna, sőt a másnapi elegyes ülésben a buccariak is hasonló megemlítését kérvén kiváltságaiknak, gr. Zichy Károly országbíró nyilván azt felelte: hogy a kettő közt nagy a különbség, Fiume Magyar-országhoz tartozó külön test, Buccari pedig Horvát-ország kiegészítő része. És ámbár azon a diétán nem érkezett kir. válasz, még is már 1807-ben Horvát-ország rendei csupán Buccarira szoríták kívánatukat. Az 1807. 4. incorporationalis cikk egyenesen az 1790-ki diétai tárgyalás következtén alkottaték, mit az ország rendeinek felirata s a reá kelt kir. válasz bizonyítanak. Ezek szerint tehát kétségtelen: hogy azon értelem, mellyet Horvát-ország követe az 1807-ki törvénynek s abban felhívott diplomának most is kíván tulajdonítani, egészen hamis, és a dolog fekvésével homlok egyenest ellenkező. Ide járul: hogy ugyanazon évben az ország portái is kiegyenlítettek, ezen munkában Fiume a szorosan Magyar-országi kerületek sorába van helyezve. Horvát-ország egészen külön választva s utána téve: hogy portái megszorítottak, mivel Buccari hozzá jött. — Így áll a törvény históriája. — Mi már a szokást illeti; ez vagy közigazgatási vagy adózási vagy törvényszolgáltatási tekintetben fordulhat elő. Közigazgatási tekintetben biztos zálogot nyújt Horvát-ország Rendeinek egyenessége, hogy azt magok sem fogják állítani, mintha Fiume felett a bán valaha hatóságot gyakorolt volna. — Mi az adó tárgyat illeti; Horvát-országnak 137 portája van, ha Fiume hozzá tartoznék, portáinak ezen 137 közzé kellene számíttatnia, mi teljességgel nem ugy van. Így 1830-ban is Fiume portái felemeltettek. Horvát-ország az előbbi lábon hagyatott; — végre a közelebbi országos összeírás munkájában Horvát-ország maga tett minden rendelkezéseket. Pest

város küldötte teljesítette az összeírást Fiumében, a kormányzó által történt Nádorunknak a bemutatás. Tehát adózási tekintetben is nincs Horvát-országnak legkisebb köze is Fiuméhez. — Egyetlen egy eset adta elő magát 1776-ben, midőn még Fiume rendezve nem volt, hogy egy bizonyos per a báni táblához vitetett, azonban tudni kell: hogy az váltótörvényszéki per, mely rendes törvény útjára tartozó nem volt; s azért nem kételkedhetni, hogy a váltótörvénykezés nem lévén még voltakép elrendezve, csak a Felség delegatiójának útján kerülhetett azon per a báni táblához. Ellenben mennyire a kir. Curia levéltárát az idő rövidsége alatt meghányhatá szónok, több rendű pereket mutat be a fő Rknek, mellyek Fiume kapitányi székeről fellebbvitel útján a királyi — s onnan a hétszemélyes táblára vitettek, s ott meg is ítéltettek, mellyeknek során az udv. Kancelláriának egy újabb időben kelt transmissionális parancsát, mint ő Felsege értelmének legujabb nyilvános jelét is bemutatta. — Ezen történelmi közjogi tájékozásokat az elnöklött nádor József főherczeg következő megjegyzései rekesztették be: „a Szörény megyei helyreállító diplomára nézve Mária Terezia azon diplomában Szörény megye állományából világosan kiveszi Fiume és Buccari kerületeket. Továbbá Fiume és Buccari között mindig határozott különbség tétetett; midőn tehát azon Diploma rendeli: hogy Szörény megye alispánjai s szolgabírái előtt indítandó perek azon megye törvényszékére, onnan pedig a báni táblára vitessenek fellebb, nem lehet gondolni: hogy Fiumét is ezen rendelet alá kellene vagy lehetne érteni. — Lássuk most az 1790-ki időszakot. Kőrös megye főispánja Horvát-ország Rendeinek egy felírását hozá elő, melly a Nádor előtt eddig ismeretlen volt. De — úgy mond a Nádor — az is Magyar-ország mellett szól, mert nyilván benne van, hogy ha kivánságuk egészen nem teljeseznék, a Fiumára folyóig terjedő terület legalább külön igazgatás alá rendeltessék. *A kir. válaszbán* ismét az van: hogy *Fiumára teszi Horvát-ország határát*. 1802-ben is felírást tettek Fiume iránt az ország Rendei; ekkor már a szóló nádor volt elnök; s egy szót sem szóltak ellene a Horvát-országiak, valamint 1807-ben sem; 1825-ben a határszéli biztosságok már elkülönözve lettek kirendelve. Volt kérdés Stiria és Horvát-ország között; erre tisztán Horvát-országi bizottmány rendeltetett. Jelentve volt: hogy Stiria és Fiume közt is van némi villongás, és mondatott: hogy ezt ugyanazon küldöttségre lehetne bizni; — az ország rendei azonban itt is felakarták azon elvet tartani: hogy Fiume Magyar-országhoz való, s azért magyar tagokat is rendeltek, kik el-

annyira megkülönböztetve vitték munkálkodásukat: hogy végezvén a stiriai biztosokkal küldetésük tárgyát, mihelyt a Fiumével öszszomzéd csabai urodalom került kérdés alá, az ülésből azonnal elistávozták.

Ennyi okok s ily tekintélyes szónokok előadásai után senki sem vette csak kérdés alá is többé Fiume közjogi állását, — míg 1849-ben az abszolút rendszer Fiumét is tetteleg elszakasztotta Magyarországtól, s azt Horvát-országhoz csatolta; s Horvát-ország közgyűlése 1861. augusztus 16-án következő tartalmú határozatot hozott:

„Fiume városa és kerülete kikötőjével és az egész horvát partvidékkel b. e. Mária Terezia királynő 1777 sept. 5-ki legmagasabb rendeletének és leiratának, továbbá az ő, a Rkhez intézett 1778 apr. 10-ki kir. leiratának és a háromgy királyság 1808 évi ország-gyűlése 8-ik cikkének értelmében ezennel ismételve Horvát-ország — és ez által a háromgy királyság kiegészítő és elválaszthatlan részéül jelentetik ki; az újabb időben szervezett Fiume vármegye ezennel becikkelyeztetik.”

Ellenben az 1861-ki magyar-ország-gyűlés második felírásában kimondá: miként

„Magyar-ország visszaköveteli törvényes jogait, és visszaköveteli ezt Fiume maga is, melly mint közönségesen tudva, van — ismételve kijelentette, hogy magát Magyar-ország kiegészítő részének tekintí, Horvát-országhoz jogilag nem tartozik s ahoz tartozni nem is óhajt, s Magyar-országhozí visszakapcsoltatását sürgeti. E kettős kíváratnak váratlan megtagadása világosan ellenkezik alaptörvényeinkkel, különösen az 1715 évi 3-ik t. cikkelylyel és a királyi hitlevelekkel, mik az ország területi épségének sértetlen fenntartását biztosítják.”

* * *

A magyar tengerpart másik része vagy is a *Buccarii* és *Vinodoli kerületek*-nek Dalmátiához tartozását a jeles *Botka* az 1844-ki o. gyűlés alatt-bebizonyítá¹⁾. Szerinte Dalmátia, a magyar uralkodás dicsőbb napjaiban, azon tengerparti részeket foglalta magában mellyek Dyrrachiumtól (Durazzo) a quarnerói öböl közepeig nyúlnak felfelé. Bizonyítják ezt egykorú-történetírók, diplomák és hazánk törvényei.

Az egykorú történetírók közül *Tamás* spalatrói főesperes, s dalmát honfi — II. Endre és IV. Béla alatt világosan mondá: „Nunc — Dalmatia est regio, incipiens ab Epyro, ubi est Dyrachium et protenditur usque ad sinum Quarnerium.” — *Istvánffy* Miklós²⁾ nádori helytartó még akkor is, midőn a velenceiek és törökök dalmát-ország nagyobb részét elszakasztották tőlünk, azon részeket, mellyek ezen tartományból megmaradtak kezünknel, igen szorgalmasan meg-

¹⁾ Századunk 1844-év folyam 56 sz. — ²⁾ Editio Colon. 1685, 137. 431, 879. 178. l. —

különböztette Horvát-oroszágtól; így Clissát, Segniát vagy is Zenget több helyen „ad reliquias Dalmatiae” számítá.

A diplomaticus okiratok közt fő és elhatározó erővel bír, s minnek ellenében minden más szózat elnémul, N. Lajosnak ama békeszerződése, melyet 1358-ban a magyar seregekkel kivivott győzelmei után Velenczének elfogadni kellett; „renunciamus de facto — mondják ebben a velenceiek: — toti Dalmatiae, a medietate Quarnarii usque ad fines Duracii, omnibus civitatibus, terris, castris, insulis, portubus, specialiter civitatibus Nonae, Jadrae, Scardonae, Sebenici, Tragurii, Spalati et Ragusii, item in terris adjacentibus, videlicet Cherso, Vegliae, Arbo, Pago, Brachiae, Lesinae, Corsulae cum insulis earundem, ac titulis Dalmatiae et Croatiae.” — Végre

Törvényeinket tekintve az 1596. 32. t. cz. Bakar (Buccari) Grobnik és Hrelin várakat, az 1608. k. e. 12. t. cz. pedig Zeng városát, tiszta értelmű szavakkal helyezi Dalmátiába. Utóbbi törvényeink „partes maritimae” kitétel alatt különböztették meg ezen tengeri részeket Horvát-oroszágtól; úgy az 1635. 36. 1647. 50, 57, 1659. 85, 2. 5. §§-ai 1681: 71 s több más.

Ezen 3 rendbeli kútfőkből merített bizonyítékok által azt hiszi *Botka*, mindenki megítélheti: melyiknek volt azon két névtelen közöl igaza, kik a Corpus Jurisban e tárgyhoz ellenkező Glossákat készítettek? annak-e, ki *Kitonich* I. fejezete 8-ik kérdése alá azt jegyezte: hogy Zárától kezdve felfele minden Zrinyi Frangepánféle jóságok Zenggel és az ádriai szigetekkel együtt Horvát-oroszág; — avagy pedig annak: ki az 1630. 23. t. cikkhez L.) és A.) alatt azon jegyzetet tette: hogy Fiumára folyójától és így Tersact, Buccari, Hrelin és Grobnik nevű egykori Zrinyi Frangepánféle várak és urodalmak befoglalásával nyúlik el Dalmátia? —

Es még is ennek ellenére — mond *Botka* — ama tévtan: mint-ha *Buccari és Vinodol Horvát-oroszág részét* tenné, azonkép lábra-kapott, mint az, melly Szerém, Posega, Valko és Verőcze ős magyar vármegyékből Alsó Slavóniát alakított. Elősegítette pedig különösen ama provisorium, melly a háborús fejtelenség körülményei között, Dalmátiának egy részét Zágráb megyei tisztviselőkre bizá (1648. 57.) Zágráb megye ugyan nagyobb részben Slavóniában vagyon, de mivel eltorzított nevezés szerint Horvát-oroszághoz számíttatik, ennek társaságában a dalmát-tengeri részek is azzá váltak. Innét lön az: hogy Mária Terezia, midőn 1787 aug. 29. és sept. 5-én kelt udv. rendeletei által Buccarit, Buccariczá, Porto-Ret és Novit katonai törvényhatóság alól feloldá, egyszersmind Horvát-oroszág területébe bekebelezetni rendelé, — miként ezt már fentebb a 260 lapon közlött I. f. Leirat tartalmából láttuk. — De innét támadott még 1790-ben azon valótlan és a fentebbi okokkal teljesen megczáfolt vakmerő állítás is, melly

alá még újabb időkben is neveket látunk írva: „quod partes maritimae et bona Frangepano-Zrinyano, consequenter et modernus districtus maritimo cameralis (a buccarii és vinodoli kerületek) ad R. Croatiae semper et ab olim spectaverint, et signanter partem Comitatus Zagrabiensis effecerint“¹⁾).

De az 1832/6-ki o. gyűlésnek 307-ik ülésében 237 sz. alatti izenetnek, az 5. t. cikket tárgyzó pontjában a követi tábla nyilván kijelenté: hogy „ezen (vinodoli) kerület jövő sors Dalmatiának országos bizottság alatti visszakapcsoltatása és a rendszeres munkákban előforduló Szeverin (Szörény) vármegye felállítása kérdésével vagyon kapcsolatban“²⁾. Tovább: hogy „miután az 1790/1 61 t. cz. alkotása óta maga Dalmát-ország is szerencsésen visszaszerezett, és miután annak Magyar-országhoz miképen sikeresítendő kapcsolása kérdésében 1830 esztendőben országos bizottság van kirendelve: nem csak az iránt, mit a fő Rk. visszaizenetökben érintenek: valjon t. i. ezen kerület a publico-politicum tárgy iránti rendszeres munkát következten Zágráb vármegyéhez vagy más felállítandó megyéhez legyen-e kapcsolandó? hanem egyszersmind dalmát-ország határaitól, a visszaállítandó vármegyének melly országhoz való kapcsolásáról, és Dalmatiának Magyar-országhoz való állásáról is támadt kérdés, mertsem a szó alatti kerületet világosan ki nem jelelő 1790/1. 61. t. cz. sem a tartomány természeteti fekvése a felhívott törvény alkotásakor még idegen országlás alatt lévő dalmát-országnak régiebb s jelesen az 1596. 32. t. cikkelyben mutatkozó jussait meg nem gyengithette“³⁾).

Midőn tehát az 1790/1. 61. t. cz. a tengerpartnak ezen részét azon kitéllettel keblesíté Horvát-országhoz, hogy ez jure postliminii történik, ekkor Horvát-ország nevezete alatt Croatia szoros értelemben nem vétethetett (mert a fentebbiek szerint a tengerpart mindig Dalmátiához tartozott), hanem mind a három kapcsolmány tömege, u. m. dalmát-, horvát- és tót-ország in solidum értetődött; épen úgy mint azt a Corpus Jurisban *Kitonichuak* 1-ő fej. 8-ik kérdéséhez d.) alatt eme jegyzék tartja: „nomine solius Croatiae vel Slavoniae ordinarie significantur in articulis tria Illyrici regna: Dalmatia, Croatia et Slavonia.“

Egyébiránt, miután b. Ferencz királyunk Dalmátiát 1808. oct. 17-én az ország Rendeihez kibocsátott leiratánál⁴⁾ fogva a magyar korona alá tartozónak elismerte ezen szavakkal „Quoad *Dalmatiam* autem agnoscit sua Majestas SS. hanc ad jura S. *Coronae pertinuisse*“ és a visszakapcsolás sikeresítésére 1825/7. ⁵⁾ 1830. ⁶⁾ 1832/6. ⁷⁾ és 1839/40-ki⁸⁾ o. gyűlések alatt intézkedések is javasoltattak és illetőleg elhatározottak, nincs egyéb hátra, mint a jövő törvényhozásnak folytatni a megszakadt fonalat⁹⁾.

¹⁾ Reflex. rel. ad vol. sep. 234. 235. és 240. l.; ²⁾ 1332/6-ki o. gyűl. irások IV. K. 94-95 l.; ³⁾ 1802. o. gyűl. irások 38. ülés. 51 sz. 290. l.; ⁴⁾ 1825/7 acta. Sess. 91. sz. 103. 313 l.; ⁵⁾ 1830-ki o. gyűl. Jegyzők. 14. ülés. 102-103 l. — Irat. 70. sz. 414. l.; ⁶⁾ 1832/6 o. gyűl. irat. 388. ülés. 415 sz. VI. K. 61. l. — Febr. 10-ki 423 ülés jegyzők. 13 darab 364-369. l.; ⁷⁾ 1840 apríl. 133. ülés. irat. III. K. 357 l. 358. 281 sz. a. Irat. IV. K. 441 sz. 198. l. és 476 sz. 229 l. — ⁸⁾ *Botka*: i. h.

IV. MURAKÖZ.

Csak az lehet az egyedüli alternatíva: vagy a Spalatrói krónika Muraköz nélkül, vagy ez krónika nélkül.⁴

Botka Tivadar:

„Buda-Pesti Szemle XLI. füzetében.“

Az 1848-ki eseményeknek 1849-beni elnyomása után országunk hatóságainak majdnem ezer éven át bántatlan alkreszeit képező egyes területeket más hatóságok területeihez juttató abszolút hatalom, intézkedései közben, Zala megyének egyik, évszázadokon át kétségtelen kiegészítő részét, az úgynevezett *Muraközt* ettől s illetőleg hazánk testétől elvonva, Zágráb megye s ekként Horvát-ország területéhez, melyhez soha sem tartozott, csatolá. — Azonban az 1860 október 20-ki kir. diplomával, a 12 évi abszolút hatalomnak hazánk ősi jogait s szabadságait elnyomó intézkedéseit megsemmisítő kir. Felség, az ország integritását is elvileg megismerve, erre vonatkozó egyéb rendelkezései közben, a Muraközt is oda, hova évszázadok óta tartozott, visszacsatoltatni rendelve, az ország megcsonkított területébe visszakeblezteté. — A királyi Felségnek eme l. f. rendelkezése után Muraköz iránt megnyugtatta lévén hazánk teljes redintegráltatását sóvárgó kebleink: felesleges leende minden további szó, minden betű annak hazánkhoz tartozása bebizonyításával foglalkozó. — Ámde! a legigazságosabb érzetből keletkezett fejedelmi tény után is még

Zágráb megye hazánk valamennyi vármegyéihez 1861. febr. 14-én intézett körlevelében Muraközt illetőleg „szemünkre veti, hogy ez állítólag több száz évig, sőt a legujabb 12 évi birtoknál fogva is, Horvát-országhoz tartozott, Zala megyébe ismét visszakebleztetett.“ — És

a „*Pozor*“ című horvát hirlap 1861-ki 74. 75. számaiban, annak szerkesztője: *Verbanchich Sándor* azt iparkodott megmutatni: hogy Muraköz soha sem volt Magyarhon, és Zala megye kiegészítő része.

Eme tárgy- s időszerűtlen, sőt mintegy a l. f. fejedelmi elhatározással daczó — jelesen a *Zágráb megyei szemre-hányásra* megfelelt nyomban hazánk nagy fia *Deák Ferencz*¹⁾ és pedig *jog-philosophiai szempontból* a következőkkel: „Ha Horvát-ország

¹⁾ Pesti Napló 1861. Martius 24-ki 70—3336 számában.

— ugymond — Muraközre nézve biztosabb jogalapot fel nem tud hozni, mint amit a körlevél megemlít, akkor követelése csakugyan alaptalan. Felhossa ugyanis a hajdankorban több száz évi birtoklást, s ennek bebizonyítására hivatkozik II. Ulászló III-ik Rendelete 34-ik cikkének 4-ik szakaszára. Ezen törvény elszámlálván a harminczadok helyeit, a 4-ik szakaszban azt mondja: hogy Tót-országban Zágráb, *Nedelcze*, Varasd, Muraszombat főharminczadok; mivel pedig Nedelcze Muraközben van, Zágráb vármegye azt következteti: hogy egész Muraköz Tót-országhoz tartozott. De nem figyelmeztet Zágráb megye arra, hogy ugyanazon 4-ik szakaszban a tót-országi főharminczadok között *Muraszombat* is megvan említve; ez pedig a Murán is innen, Muraköztől jótávol, Vas megyében fekszik, mit Zágráb megye Horvát-országhoz nem is követel. — A következő 5-ik szakaszban pedig a fentebb elsorolt Tót-országi főharminczadokhoz tartozó fiók-harminczadok között Szombathely és Pinkaföld Krapinával és Rácz Kanizsával egy sorban vannak elszámlálva; s ebből még is bajos volna azt következtetni: hogy Szombathely és Pinkaföld is Horvát-országhoz tartozott. — Általában véve, ha figyelemmel tekintjük meg a harminczadok helyeiről szóló törvényeket, megfogunk győződni: hogy azokból az ország-határookra következést vonni nem lehet, mert azokban a kereskedelmi vonalokra lévén főkép tekintet, különféle országok helyei összevannak keverve. Tekintessék bár meg sok hasonló törvények között az 1715. 91 törvény, hol a varasdi főharminczadhoz tartozónak említettik a muraközi Nedelcze is, Légrad is; a Muraközben fekvő rácz-kanisai főharminczadhoz tartozónak pedig Rege-de Stájer-országban; s ki fogja már ebből azt következtetni, hogy Stájer-országnak Magyar-országhoz vagy Horvát-országhoz kell tartozni?“

„Azt mondja továbbá a körlevél: hogy Magyar-ország mellett nem szól egyéb kétszáz esztendei bizonytalan birtoklásnál, melyet 1848-ban a fegyver eltörölt. Ne felejtse Zágráb megye, hogy a kétszáz esztendő előtti birtoklást semmivel sem képes bizonyítani Horvát-ország részére; azt pedig, hogy az utolsó kétszáz esztendő alatt, Magyar-országnak a zágrábi körlevélben is elismert, birtoklása bizonytalan lett volna, épen semmivel nem támogatja, holott Magyar-ország részére e részben mind a törvények, mind a közigazgatásnak sok évek óta szakadatlan okiratai elég bizonytságot tehetnek.“

„Még különösebb a körlevélnek azon állítása, hogy Magyar-országnak birtoklási jogát 1848-ban a fegyver eltörölte, és hogy a

legujabb 12 évi birtoknál fogva Muraköz Horvát-országnak sajátja lett. — 1848-ban; vagy is inkább 1849-ben, az osztrák császár hadserege, az orosz czárnak hatalmas segítségével, legyőzte a magyar forradalom seregeit. A báború bevégeztével a fejedelem, félretéve Magyar-ország alkotmányát, abszolút hatalommal rendelkezett Magyar-ország territoriuma felett, s elszakasztván abból Muraközt, azt Horvát-országhoz csatolta. Most ugyan azon fejedelem, ugyan azon hatalommal Muraközt ismét Zala megyéhez visszacsatolta. Ha a fegyver jogot adhatott volna 1848-ban, azt ő Felségének adta volna, ki a maga és szövetségesének seregével győzte le a magyar sereget, nem pedig Horvát-országnak, mely a császárnak nevében, annak zászlói alatt, s nem saját kezére vett részt a háborúban. — Ő Felsége azon sérelmet, melyet Magyar-országnak okozott, midőn Muraközt elszakasztotta, a visszacsatolás által megorvosolta; s mi jogtalanságot követünk el mi, hogy azt, ami 1848 előtt kétségtelenül mienk volt, s tőlünk erőszakkal vétetett el, midőn az Által, ki tőlünk azt elvette, ismét visszaadatik, szívesen elfogadjuk? és pedig annál szívesebben mert azt Muraköznek népe is buzgón óhajtja. — Állítsuk egymás mellé Horvát- és Magyar-országnak jogérvényeit Muraközre nézve. Horvát-ország azt mondja: Muraköz hajdan horvát-országhoz tartozott; de azután kétszáz esztendeig Magyar-ország birtokában volt, hanem akkor a császár fegyveres hatalommal legyőzván Magyar-ország seregeit, Muraközt Horvát-országhoz csatolta s így birta azt Horvát-ország 12 esztendeig, még azt ugyan azon fejedelem Magyar-országhoz ismét visszane csatolta. — Ellenben Magyar-ország részéről az mondatik: semmiből ki nem tűnik, hogy Horvát-ország Muraközt a régiebb korban valósággal birta volna, de az kétségtelen, hogy századok óta Muraköz Magyar-országhoz tartozott, amint ezt Horvát-ország is elismeré. Ezen közelebb lefolyt századok alatt Horvát-országnak elég alkalma lett volna Muraközre nézve követelését érvényesíteni vagy az o. gyűlésen vagy a Fejedelem előtt; de ezt soha nem cselekedte; s ő ily követeléssel az o. gyűlésen elő sem állott, hanem Magyar-országnak s illetőleg Zala megyének Muraköz fölötti törvényhatóságát mindig respectálta. Ily birtoklás fontosabb-e, vagy azon 12 esztendő, mit Zágráb megye felemlit?“

„Mit mondana Horvát-ország, hogy mi oly részekre nézve, melyek egykor nem Horvát-országhoz tartoztak, épen oly okoskodással élénk, minővel Zágráb megye él Muraközre nézve? s azt mondanók: hogy például *Verőcze, Posega és Szerém megyék* hajdan egyene-

sen Magyar-országhoz tartoztak, s hivatkoznánk e részben sokkal világosabb törvényekre, mint a melyet Zágráb megye Muraközre néz megemlített. Például az 1478: 7 és 1498. 16. t. czikkekre, különösen pedig Werbőczyre, ki az említett 3. vármegyét határozottan a magyar megyék közzé sorolja; s ha felhoznók, mikép azon megyék a legujabb időkig külön voltak képviselve a magyar o. gyűlésen, nem úgy adóztak, mint a horvát megyék; s mind ezekből azt következtetnők, hogy Horvát-ország bűnt követ el a magyar nemzet ellen, midőn azon megyéket megakarja tartani. De mi ezt nem teszük, mi tiszteletben tartjuk Horvát-ország jogait, sérthetlennek alkotmányos territoriuma integritását; és *ha tartoztak is az említett megyék egykor Magyar-országhoz, nekünk az elég, hogy az utóbbi korbana hárommegyesült királyság territoriumához tartoznak*; s mi azt mindig respectálni fogjuk, de hasonló méltányosságot kívánunk mi is Magyar-ország territoriumára nézve.“ —

„Ugyanazon egy államhoz tartozó külön országok között lehet-e szó hódítási jogról a háború bevégezése után? és ha alkotmányos nép, minőnek a horvát nép is bizonyosan óhajt tekintetni, használhat-e területének terjesztésére oly módot, egymásik, ugyanazon államhoz tartozó alkotmányos ország ellen, minőre, mint jogalapra, Zágráb megye hivatkozik? Még osztrák és horvát szempontból tekintve is a dolgot, ha Magyar-ország fegyvert fogott a fejedelem hatalma ellen, s a fejedelem azt legyőzvén, a béke ismét helyre állott: helyes és igazságos-e, hogy a győző mellett harczoló örvendjen a másik szerencsétlenségének, osztozni kívánjon annak birtokában? és midőn a győző azt, amit elvett, ismét visszacsatolja, még ezen jogtalanul osztozó tekintse magát megkárosodottnak az által, hogy amaz, elvesztett birtokát erőszak nélkül visszakapta?“

Ennyit Muraköznek hova tartozása iránt *jög-philosophiai szempontból Deák Ferencz.* — Lássuk most, miket *Inkey Ádám* 1861-ben Zala megye Csáktornya kerületi képviselője, *Kerchelich Ádám Boldizsár* zágrábi kanonoknak Mária Terezia alatt „*Notitiae praeliminaries Regnorum Pannoniae veteris, Slavoniae, Croatiae, Dalmatiae, sub Ducibus Regibusque Hungariae*“ czimű munkájából, Muraközt illetőleg *földterületi tekintetben* a „Pozor“ czimű hirlap fentebb idézett számaina. válaszolólag előad¹⁾; szerinte Kerchelich a 99-ik lapon ezeket mod-

¹⁾ Pesti Napló 1861-ki 141—3407 számában. — Közölte az azon évi „Magyar” is.

ja: „Pannoniának, mely a keresztény hitre nem rég tért hunnok a szlávoktól elválasztá, kik akkor azon folyam közt, az az a Dráva és Száva közt fekvő vidéket lakták, mely Slavoniának nevezetik. Továbbá Pannoniát kelet felől a Duna Meanastos jászaitól és a régi dákoktól, kiket most Erdélyieknek neveznek, délről a Dráva folyamközi szlávoktól, azaz Slavoniának tulajdonképi lakosaitól választá el.“ — Innen látható — jegyzé meg Lukey: — hogy a hunnok idejében a Dráván innen fekvő Muraköz sziget Magyar-ország részét tevé. — Ugyan csak Kerchelichben a 101-ik lapon ez olvasható: „Ritter tagdván a Magyaroknak minden hatalmát Slavoniát illetőleg, sz. László király előtti időkben azt következteti, hogy István Magyar-ország első királya Slavoniában a Dráva folyón túl semmiféle joguralom s tulajdonnal nem birt.“ — Ebből látható: hogy István király alatt szigetünk a Dráván innen Pannoniához tartozott. — Azon felül ugyanazon 101-ik lapon ezek olvashatók: „Midőn az összes Pannonia szent királyát Konrád császár is sereggel megtámadta volna, Horvát-ország királya Krezimir sz. Istvánt segíté, és september hó 17-ik kálendáján győzelmet arattak. — Ennek jutalmául, midőn 1031-ben Konrád Istvánnál követek által Imre segítségével alkudoznék, Slavoniának azon része, mely Magyar-országhoz tartozott, Kulpának a Szávábai ömlésétől Tzebet folyamon és a Sárosmezőn (campus luteus) vagy is Czernytzon át egész Drávaig Horvát-ország királyának jutott.“ — Tehát a Dráván inneri sziget sz. István hatalmában maradt. — „Továbbá ugyanazon Kerchelichben 126-ik lapon ezek találhatók: „a gvericsei főesperes által összeállított emlékiratból bizonyos, hogy midőn Kálmán király seregével a Drávához jött volna, a Horvátok 12 követet küldvén a királyhoz — ilyen egyezséget kötöttek: ha a király úr küld érettök, saját költségükön s pénzükön tartoznak menni egész a Drávaig (melly Slavoniát Magyar-országtól elválasztja) innen Magyar-ország felé a király úr költségén tartozzanak megmaradui, mig a táborozás tart.“ Tehát a Dráván inneri Muraköz sziget akkor is Magyar-ország része volt. — Varasd megye földleírásában 450-ik lapon ugyanazon Kerchelich művében ezeket lehet feltalálni: „E megye a Drávától kezdődik s ennél fogva észak felől Magyar-országhoz legközelebb van, s ezen ország Zala megyétől ugyanonnan Dráva által választatik el.“ Tehát itt is a Drávát ismerik el Magyar-ország határául. — Ugyanazon Kerchelich művében 366-ik lapon az 1548-ik évről Ferdinánd király alatt e szavak állanak: Horvát-ország több része, mely végvidékek őrizetére nem alkalmaz-

tatott, többnyire Frangepánok urodalmaiból állott, ezek pedig Magyarhon királyainak régi szabadalmi szerint a régi szokáshoz ragaszkodtak, mely szerint a Drávántúl menni nem tartoznak. Tehát Horvát- és Magyar-ország közt a határ ez évben is a Dráva volt. — Kerchelich művében a 424-ik lapon 1671 évről Leopold alatt, ki remete sz. Pál szerzeteseinek a stridói, sz. ilonai, Csáktornyan felül fekvő, kápolnákat alapította, ezek olvashatók: „Mi Leopold stb. tudtára adjuk, hogy sz. Jeromosnak Zala vármegyében létező Muraköz szigetében fekvő s levő teljes és egész kápolnáját, ugyancsak az említett Csáktornyan felül fekvő sz. ilonai szerzetes testvéreknek s összes utódaiknak, új adományunk cziménél fogva, adtuk, ajándékoztuk és adományoztuk stb. kelt Bécs városában aug. 12-én 1671-ik évben.“ Tehát 1671-ik évben e sziget hasonlólag Zala vármegyéhez tartozott. —

- *Jog-történelmi szempontból* a jelen könyvünkben annyiszor idézett *Botka Tivadar* minden kétségen kívülre kimutatta Muraköznek hazánkhoz tartozását; — az ügy érdeke kötelességünké teszi a tisztelt jeles írónak e részbeni értekezését egész terjedelmében közölni¹⁾: „a magyar-horvát kérdés, hála az égnek, derültebb stadiumba lépett. Túl leszünk már, úgy hiszem, a recriminatiók küzdelmének; a hétszázados szövetség kölcsönös előnyei Dráván innen és Drávántúl higgadtabb elismerésre találnak; az epés irány helyett, mely annyi rossz szolgálatot tett mind a két nemzetnek, *Szalay*nk²⁾ és *Bogovics*³⁾ munkáit ész- és szívhez szóló hangok lengik át; joggal várható tehát, hogy az ekép közeledő szövetségeseink kezét fognak nyújtani egymásnak. Maradtak azonban még a múlt szakadási időből némely kérdések, melyek habár kormányilag elintézték, még is csak látszólag pihennek és kevés rossz akarat újra feltámaszthatja kísértetül. Illyen szerintem a *Muraköz kérdése* is, melynek gyökeres megoldását leginkább a kölcsönös felvilágosítás biztosítaná. Szabadjon tehát ily czélal a *jog és történelem szempontjából* róla tett vizsgálatim eredményét im e kivonatban közmegbírálás alá terjesztenem. Három szakaszra osztván az egészet, az elsőben elmondom a Muraköznek Magyarországhoz kizárólagos tartozását A.) a pacta conventák alapján; B.) törvényhozási, C.) törvénykezési, D.) hadszervezeti, E.) adózási és F.) földtani tekintetben; a második szakaszban Muraköz birtoklási történetét vázolom; a harmadik szakaszt elvégre az ellenvetések czáfolatával fogom bezárni.“

¹⁾ A „Buda-Pesti“ Szemle“ XLI-dik füzetéből közölte a „Pesti Napló“ 1861-ki évi 267—3533 és 268—3533 számaiban — ²⁾ „A horvát kérdéshez.“ Pest 1861. 94. l. — ³⁾ „Poliütsche Rückblicke in Bezug auf Croatia.“ Zweite Auflage. Agram 1861.

„I. Muraköz. A. A. Pacta Conventák alapján Magyar-ország Megszűnt része. Ha mi Magyarok a vérszerződést, melyet Béla király névtelenjegyzője egyzerű előadásából birunk, oda tesszük mindig kegyelettel, hol a magyar állam régi közjogának eredetéről vagyon szó; ha a Schlötzerek, Dümmlerek, Büdingerek közt és köztünk annak árán nem fog soha béke köttetni; mi különös van abban, ha a horvátok is azt akarják, hogy őseiknek Kálmán királylyal kötött szövetségét, az úgy nevezett pacta-conventákat — az egy spalatrói krónika alapján ők és mi történelmi valóságnak s közjoguk arany bullájának tartsuk? Ez a népek s nemzetek általános ösztöne; terem, hol nincs történet, hol pedig van, letörli azt, ha sért. — A vitákat, melyek kivált az irodalom terén e tárgy felett mind a két részről káros elkeseredéssel folytak, magasb szempontok fogják ezentúl csilapítani és a történelmi buvárlatok, kell, hogy az exigentiák érvei előtt ez idő szerint meghajoljanak. — Én egyszerű eszemmel úgy gondolkozom: hogy ha Kálmán királyunk a távolabb Dalmátia városait és szigeteit, miről annyi adat fenmaradt, szövetségbe vonta, még inkább feküdt érdekében a közelebb eső horvát nemzet zömégével szövetkezni. És habár a középkor sötétségében azon fonal, melylyen a foederativ állapot átalakulásának okaihoz juthatni, kezeinkből kisikamlott; mindazáltal tény az, hogy az 1492-ki hamvazó szerdai diplomára ¹⁾, az 1527-ki ápril 28-ki nyilatkozat ²⁾ következett, melyben a horvátok I. Ferdinánd király előtt tiltakoznak, hogy Horvát-országot senki hatalommal nem foglalta el, hanem őseik utolsó királyuk Žvonimir holta után a magyar sz. koronához önként csatlakoztak. (Aktenstücke zur Geschichte Croat. v. J. Chmel. Wien 1846. 45. l.) És ezen szövetségre még akkor is büszkén hivatkoztak, mikor a mult század nagy királynéja alatt nem csak a közös magyar nevezetet (1741: 61) velünk barátságosan megosztották, hanem politikai és jogi vonzalmaik is a mienkkel úgy szolván összeolvadtak; mikép ezt a két hazának közös hű fia gr. Keglevich József auspiciuma alatt a legszívélyesb hangon írott történelmi dolgozat, mely 1746. Du Fresne Illyricumával együtt látott napvilágot, nyilván hirdeti. — Ha minden más történelmi és jogi adatot, melyeknek pedig szükségben nem vagyunk, nélkülköznénk is, elég egy maga a Kálmánféle pacta-conventák tartalma annak megbizonyítására, hogy Muraköz Magyar-országhoz mind a szövetkezés előtt, mind pedig azóta szüntelen tartozott és

¹⁾ l. a 42—43 lapokon. — ²⁾ l. a 95—97 lapokon.

tartozik. Szerinte ugyanis mikor Kálmán vitéz seregével Horvát-oroszág ellen megindult, már akkor Magyar-oroszág a Dráva folyóig terjedett és midőn a két fél közt megalakult a szövetség, ismét csak a Dráva állapítottatott meg a két ország választó határául. Halljuk a kronika idevágó szavait: „Kálmán akarván Horvát-oroszágot egész a tengerig hatalmá alá keríteni, seregével *a Dráva vizeig érkezett*... a horvátok pedig hallván a király közelgését, hadat gyűjtöttek és szövetséget kívánságuk szerint kötni... Mellynek egyik pontja: hogy a királyi sereghez minden nemzetség tíz fegyveres lovast állítson, és pedig maga költségén *a Dráva folyóig onnét Magyar-oroszág felé a királyén*.” Miből természetesen még az is következik, hogy a Drávaig terjedő magyar földrészek, tehát Muraköz is, Kálmán hadjáratainál sokkal előbbi és valószínűleg az első hódítás idejéből valók. — Azóta a Drávát minden hivatalos okmányok, törvények, hagyományok a két ország választó határául ismerték. A kiadandó muraközi léveltárban tüzetes helyet nyerendnek a nevezetesebbek, most pedig itt csak némelyek legyenek megjegyezve. — Azon egyesség, melly a zágrábi püspök és a szentmártoni apátság közt a somogyi dézmák iránt a szent szék előtt hosszú ideig folyt per következtén 1232-ben kötöttet, azt tartalmazza: hogy a zágrábi egyházi megye Slavóniában a Dráván túl fekszik, innen pedig Magyar-oroszág. — II. András királynak a pécsi egyházi megye számára 1235. adott kiváltságos levelében említettik: hogy sz. László első ment át a Dráván Slavóniát meghódítandó. — A Zala megyei nemesek 1231-ki ítélő levelében, a Dráván inneni rész Varasddal szemközt még sz. István idejétől Zala megyéhez tartozónak íratik. — A Rátolt nemzetség 1283-ki osztálylevele Nagy-Kemluc várát a Dráva és Száva vizek közt Slavóniában fekvőnek említi. — II. Ulászló királynak 1496-ki czimeres levelében, mellyet Slavóniának (mostani Horvát-oroszágnak) adott, ily kifejezés áll: „hogy ezen ország két folyó, a Dráva és Száva közt terül el.” — Az 1608-ki a. c. 11-ik czikkben a bán hatósága a Drávától kezdve az Adria tengerig terjedőnek kijelentetik, melly czikkre több későbbi törvények is hivatkoznak. — Végtere a horvát követek 1835-ki kérvényében, mellyet a pozsonyi o. gyűlés alatt l. f. helyre terjesztettek, több mint egy pontban emlékezetbe hozatik: hogy a társ-országok Kálmán király alatt szabad és önkéntes szövetség útján kötettek össze Magyar-oroszággal, és a Dráva lön választó határául a két ország közt meg állapítva. — Ezen idézetek által ánegyébirt

korántsem szándékom a történelemmel mint szorosan szaktudomány-szembe állani; csak annyiban regisztráltam azokat, hogy azon tényt, miszerint a Dráva választja el nyolcz századon túl a társ-országokat mitőlünk, constatirozzam, és ennyiben a Kálmánféle pacta-conventákkal összehangzásba hozzam. Mindenesetre pedig, ha ez okmánynak teljes érvényességet tulajdonítnak túl a Dráván, az csak két oldalú lehet azokra is, mik a folyó innenre vonatkoznak.“

„**B. Muraköznek Magyar-országhoz tartozása törvényhozásilag.**
Elismerem, hogy a dalmát városoknak a magyar királyoktól oly gyakran biztosított külön törvényhozását több századon által a horvátok is élvezték. És ez hatalmas érv a Muraköznek Magyar-országhoz tartozásáról, mert eddig semmi nyomot nem voltak képesek a horvát tudósok és buvárok felkutatni, melly szerint a társ-országok hongyulésai valaha Muraköz ügyeiről intézkedtek volna. Ellenben intézkedtek róla sokszor a magyar törvényhozók. Már az 1462-ki o. gyűlésen Mátyás alatt törvényt hoztak: hoy mivel az utolsó Cilley özvegye, a korona öröklése világos megsértésével, olyaknak kötötte le Csáktornya és Strigó várakat, kik Magyar-országban birtok képtelenek, ennél fogva azok az illetéktelen birtokosok kezéből visszaveendő; a király pedig a törvény által megvolt kérve, hogy annak foganatot szerezzen, mit teljesített is. (*Teleki* III. 69. 135., 264., 743. l. *Kovachich* *Astrea* T. I. 104 l.) Az 1542-ki hongyulésen ismét szönyegre került Muraköz, mint Csáktornyai Ernestusok magszakadtával a koronára visszaesett örökség, és az ekkor alkotott 42-ik czikk Csáktornya és Strigo várakat Zala megyében kebelezteti; mikép szintén még más 22 magyar o. gyűlés és 8 király törvényhozásilag rendelkezett fölötte, egyszersmind pedig mindannyiszor vagy névszerint, vagy érthetőleg Zala megyében fekvőnek mondotta. Ezek sora következő: 1556. 6., 1559. 31., 1563. 20., 1567. 17., 1569. 19., 1578. 27., 1602. 14., 1604. 8., 1608. a. c. 15. 1613., 8. 1618.. 49 1622.t 36. 1625., 19. 1630., 3. 1635., 92 valamint az 1638, 1647, 1649, 1655, 1659, 1681, és végre az 1715. 16. — Jellemző ebben azon körülmény, hogy az iménti hongyuléseken egykor máskor a horvát követek is jelen lévén, az elősorolt törvények hozatala ellen soha szót nem emeltek, holott feltenni nem merem, hogy ha Muraköz övék, avagy ha csak igénybe vették is, közbe nem szóltak volna; látván kivált azon buzgalmat és erélyt, melylyel a magyar-országos Rendek, az országtól elszakasztott részek, például a szepesi városok, a Fridrik császár kezébe került várak, aze rdélyi partium megy vékisszakeblezését sürgették.“

C. Muraköznek Magyar-országhoz tartozása törvénykezésség.

A báni hatóság határát Magyar-ország féle a Dráva tette. Ez nemcsak a Kálmánféle pacta-conventákból önként következett, hanem ismételt királyi iratok- és bírói okmányokban is ki volt fejezve. Szabadjon néhány adatot felhoznom. IV. Béla király a tatárjárat után a várjavak iránt bíróságokat állítván fel, a Dráván túlra, mint báni hatóság alá tartozó földre 1256-ban István bánt nevezte ki bírónak. — A Kőrös-udvarhelyi városi kiváltságban, mely 1252-ben kelt, mondva van: „hogy a polgárok a Dráván innen nem ismernek illetékes bírót s azért idevaló idéztetésök érvénytelen.” — I. Károly királyunk 1325-ben külön diplomát adott ki a báni hatóság köréről, mely szerint a Dráván túl mindenki a bán ítélete alatt áll, ellenben a nádor, országbíró nem bíraskodhatik ottan. Megerősítette ezt Nagy Lajos királyunk is 1359, 1377. Zsigmond pedig 1395 és 1402-ben. — A horvátok oly féltékenyek voltak a báni hatóság ily kizárólagos gyakorlatára, hogy II. Ferdinánd és I. Lipót királyok korából létező statutuumaikban ismételt végzéseket hoztak a magyar bírák beavatkozása ellen, azon szigorral szentesítve: miszerint a netaláni magyar ítéleteket horvát birtok iránt a horvát bírák reexequálni köteleztessenek. Ily nyomokra Muraközt illetőleg még senki Dráván túl nem akadott; ellenben pedig a Magyar-országi bírának Muraköz iránti peres ügyekben többszöri eljárásáról nem egy adatnak vagyunk birtokában. — Kötűnő példát közlött minap a csáktornyai választó kerület érdemes képviselője azon 1232-ki ítélő levélnek magyar fordításában, melyet a Zala megyei nemes bírák a Dráva és Mura közti Vizmeth nevű birtok iránt a veszprémi püspök és Ochuz bán közötti perben hoztak és a melynek a Hevénesy kéziratokban olvasható latin szövegét már Pray és Fehér kiadták. — 1323-ban Bánfy Miklós kértére a Lindvaj várhoz tartozó azon jószágok iránt, melyek Zala megyében fekszenek, vizsgálatra kiküldött királyi és káptalani emberek, többek közt azt is jelentik, hogy a Dráva és Mura közt fekvő Damasa falu szintén azon vár tartozmánya. — A Csáktornyai Ernust nemzetség és az utána következő birtokos Keglevichék, Bánfyak, Zrinyek korából a magyar bíróságok előtt tárgyalt perek több esetei a muraközi levéltárban fognak közöltetni.“

D. Muraköznek Magyar-országhoz tartozása hadszervezetileg.

A horvát hadszervezet sokban különbözött a magyartól és féltékenyen őrzötték azt, mint autonóm jogukat a Dráván-tuliak. Váraikról magok intézkedtek otthon, és ha ez ügy a közös magyar honygyűlé-

sen szöbe jött, a kellő rendelkezést tartományi gyűléstükre föntartották, például az 1601. 31 és 1604. 7. cikk tárgyaiban. Ezokon Slavonia és Horvát-ország várai szorgalmasan elváltak különözve a magyarokéitól, mellyek védelméről magok az illető honfiak gondosan tanácskoztak, mikép szint ezt tették a magyarok is kizárólag. Azon 22 törvény, mellyekre fentebb a törvényhozásról szóló fejezetben hivatkoztam, magukban foglalják szintugy a hadszervezeti gondoskodást is Muraköz irányában, némelyek közülök az ott fekvő erődök állapotjáról is különösen rendelkezvén. — 1641-ben Eszterházy Miklós nádor az udvarnak egy dolgozatot adott be a magyar korona alatti véghegyek tárgyában, hol a négy magyar-országi generalatusok egyike, a Kanizsa elleni erődök czime alatt felemlítettvén, ahhoz a légrádi véghegy Muraköz szigettel tartozónak jelentetik; ellenben sem ezen dolgozatban, sem több más véghegyi lajstromokban, mellyek Slavonia és Horvát-ország várait elősorolják, a muraközi erődök sehol sem említettnek.

„E. Muraköznek Magyar-országhoz tartozása adózásiilag. Hogy a társ-országok a magyar-országi portális adónak csak felét fizették, I. Mátyás és II. Ulászló törvényeiből és az 1494, és 1495-ki kincstári számadásokból, mellyeket Ernust Zsigmond pécsi püspök és kincstárnok az országnak bemutatott, nyilván kitetszik. Mennyi érdek és csáb kivált a Dráva-parti birtokosokra, jöszágaikat a féladó előnyébe átsempészni, viszont mennyi ok a horvát és slavon birtokra éberren vigyázni. — Ha tehát Muraközre nézve kimutatom, hogy ez nem a társ-országi féladót, hanem az anya-országi egész kapu-adót viselte, e szakasz czime ki lesz víva. — Legrégibb adatok a kapuadó egész és fél fizetéséről az imént említettem kincstári számadások. Ezek szerint Zala megyének adója 1494-ben tett 9053 forintot ugyanannyi kapu után, mellyekhez hogy Csáktornyai Ernust János birtoka mily nagy arányban járult legyen? mutatja az, miszerint adó hátraléka 1006 forintot tett. Következő 1495-ben Zala megye adója tett 8978 forintot annyi kapu után és Ernust János hátralékban állott 1122 forinttal. Ezen hátralékok egyedül a muraközi nagy birtokra vonatkoztak, mert a Csáktornyai Ernustok Zala megyében csak ezen nagyobbbszerű urodatmat birtokolták, mint a kiadandó levéltárban olvasható okmányokon kívül az 1542. 43 cikk is mutatja. Ezen időn túl is Muraköz folyton a legujabb ideig a Zala megyei portális összeírásokba foglaltatott, és az anya-országi egész adót állandóan fizette, mikép ezt azon számosabb összeírások bizonyítják, mellyek a magyar kir. kamara budai levéltárában találtnak, és mellyekből 1549-

től kezdve egész 1583-ig Zala megyét érdeklő kivonatot néhai Kovachich M. közrebocsátott. (Suppl. Vest. Comit. Tom. III. 295. l.) Az ország levéltárában is Budán a XVII., és XVIII. századokbeli ily portalis összeírások fölös számban találhatók.

„**F. Muraköznek Magyar-országához tartozása földtanilag.** Ezen cím alatt elősorolom azon földtani kútfoket és munkákat, melyek Muraközt a legrégibb időktől Magyar-ország kiegészítő részének vallják. **Ranzanus Péter** nápolyi követ Mátyás királyunk udvarában Zala vármegyéről ezt jegyzé meg: „Innét — ugymond — az út Zágrábnak visz. E helyen emlékezetes, hogy mind, mi Dráva és Száva közt fekszik, Slavoniának nevezetik.” — **Brodanics** szerémi püspök és korlátnok, ki Slavoniában született, így fejezte ki magát: A Dunán inneni Magyar-ország mellett, ha a Dráván átléptél, Slavonia fekszik. — **Oláh Miklós** utóbb primás és korlátnok 1536-ban irt Hungariájában ezt mondja: „a Dráva... Murát és más folyókat magába veszi és Magyar-országot a Magyar Slavoniától dél és keletfelől elválasztja. A Dunántuli Magyar-országához pedig a Mura és Dráva folyók közt fekvő Stridót, sz. Jeromos hazáját, és Csáktornya várát sorolja. — **Istvánffy** híres történészünk pedig Frangepán Kristóf 1527-ki gyözelmeit beszélve, miután a Varasd körüli Drávántuli tájakat Slavoniában fekteté, a Dráván innenieket magyar tartománynak nevezi. Több ilyen kifejezések találhatók még *Verancsics*, *Forgách* és *Zermegh* munkáiban is, melyek mind a XVI-ik századra vonatkoznak; a későbbiekre épen semmi szükség nem lévén, mivel hogy a következő XVII és XVIII-ik században Muraköznek Magyar-országisága kérdésben nincsen.”

„**II. Muraköznek birtoklási története.** Első nyoma a magyar korona birtoklásának Muraközben az, melly szerint Gizela királyné, sz. István neje, a veszprémi püspökségnek Vizmeth nevű földet adományozta, mellynek birtokában a veszprémi püspökök folyton II. András koráig maradtak, míg Ochuz bán abban őket nem háborgatta. De ez Muraköznek csak egy csekély részéről szól; V. István idejétől azonban az egész szigetköznek birtoklásáról mostanáig teljes tudomásunk van. Lássuk: a Gissingi grófok Muraköznek tetteleg birtokosi a XIII-ik század második felében, az osztrák olygarchákkal és Albert herczeggel viselt hadban, a sokáig kedvező szerencse ellenök fordulván, egész Muraközt Csáktornya és Strigó várakkal elvesztették. 50-évig biratott ez időtől az ellenség által. I. Károly haddal indult visszafoglalására, de a támadást békekötés előzte meg, melly szerint 4000

gira ezüst lefizetése mellett a királynak visszabocsáttaték. Első, ki azonnal kir. adományul és illetőleg Árva vára helyett cserébe kapta, Donch, zólyomi főispán volt. 1334-ben Komáromot adván helyette a király, Donchtól visszavette és 1350-ig a korona birtokában maradt. Ez évben a hős erdélyi vajda Laczkfi István és méltó fiai nyerték N. Lajos királyunktól jutalmul ily kifejezéssel: „Oztrogo és Csáktornya nevű Dráva és Mura folyók közt fekvő várainkat, melyek egykor felséges István magyar király b. e. őszünk idejében az osztrák németek által hatalmasul elfoglaltattak és mondott atyánk (Károly) országlásaig általok birattattak és ámbár nevezett legkedvesebb atyánk megindítván hatalmas seregét, azokat visszafoglalhatta volna, nehogy azonban Magyar-ország és Austria keresztény országok közt e végett vértözön okoztassék, azokat 4000 ezüst girának lefizetése mellett visszaszerezte és mindedig általunk birattatnak.“ stb. A Laczkfi utódok Zsigmond király ellen hűtlenségi bűnbe esvén, Muraköz tőlük elkoboztatott s 1397-ben a király azt, az Aba nemzetségből származó Széchényi testvéreknek, Frank és Simonnak, a budai káptalan előtt más becserélt jóságokkal felvallotta ily kitétel: „hogy Csáktornya és Strigó várak az egész Dráva és Muraköz nevű kerülettel, Zala vármegyében, Bedenye nevű kir. helység pedig Slavoniában kebelezetnek.“ Rövid 7 év alatt a csere feloldatván, ezen birtokok a koronára ismét visszaszálltak és 1405-ben 48,000 arany forintért a Cilley grófoknak visszaváltási fentartással eladattak. Az utolsó Cilley gyászos sorsa tudva van. A hátrahagyott gazdag örökség felett, mellynek részét Muraköz tette, nagy bonyolodások s fegyveres beavatkozások támadtak. Mátyás királyunknak azonban sikerült az özvegy minden fondorkodásai daczára Muraközt az 1462-ki o. gyűlési törvény alapján visszaszerezni. Nem sokára Ernust, máskép Hampo János kir. kincstárnok kapta adományul, kinek utódi Csáktornyai Ernust név alatt 1541-ig folyton birtokolták, a mikor magszakadási czim alatt a koronára, közbe Bánfy és Keglevicheckre, 1546-ban pedig a leendő szigeti hős Zrinyi Miklósról ment által. Az utolsó Zrinyi után következett viszonyok és birtokosokról fölösleges szólnom. — Ezen hatszázados birtoklás ideje alatt, legalább 12 birtokosa ezen felszigetnek a szomszéd Slavonia és Horvát-ország bánságát viselte, a Gissingiek, Laczkovicsok, Ernustok, Zrinyek mindannyian vagy tisztán horvát, vagy érdek és pártszínezet által horvátosított családok ivadéki, kik minden kínálkozó alkalom mellett is, Muraköznek Magyar-országhoz tartozását nem bántották; de másrészt inikép lehet

csak feltenni is, hogy ha a horvátoknak e szigetközhöz alapos igényeik voltak volna, annak birtokosi a báni hatalom tekintélyét és kötelességét a visszaszerzés által érvényesíteni nem akarták s nem tudták volna ?“

„III. *Ellenvetések czáfolata.* Még nem tudok horvátot, ki azon hétszázados axioma ellen „*Dráva választó határ*“-szólt volna, hiszen ez az ő evangeliumok. Pedig ha Muraközt magokhoz akarják huzni, kell hogy a spalatrói krónikát hamisnak declarálják. Csak ez lehet az *egyedüli alternatíva*: vagy a krónika Muraköz nélkül, vagy ez, krónika nélkül. A zágrábi híres körlevélben idézett Ulászló III. Decr. 34. cikkéből meritenek a Drávántuli követelők fő érvet, mintha a törvény ezen szavai: „*in Slavonia, Zagrabia, Nedelcze, Varasd, Muraszombat sunt capitales tricesimae*“ bekeblesítést foglalnának magukban. E cikk valódi megértésére szükséges tudni, hogy a harminczadok tekintet nélkül azon országra, hol feküdtek, s így néha két vagy három tartományban elszórt harminczadok is egy kerületbe foglaltattak. Bizonyosság reá az 1715. 91 cikk is, melly szerint például a varasdi harminczad kerületben 3 tartomány, u. m. Slavonia, Stájerhon és Magyar-ország harminczad helyei soroltattak. Ezen cikk 95 §-a még teljesebb felvilágosítást szolgáltat, a mennyiben a *districtus* szóval élve, a *tengermelléki harminczad kerülethez* Péterváradot, Titelt Zablyát, Kanizsát és Szalánkement keverten adta. — Egyébirant az érdeklött 34 cikknek azon horgony ereje, melyre a követelők támaszkodnak, csak addig tart, míg az ország Rendeinek Mátyás fia Corvin János herczeggel 1490-ben a horvátok hozzájárulásával is kötött békeokmányát nem olvasták, mert ebben azon roppant jószágok és kitüntetések sorában, melyekben a kormányról lemondó herczeg részesített, ezek is találtnak: „*cum tricesimis in Zagrabia ac caeteris omnibus locis filialibus et praecipue in Csáktornya et Mura-szombat et aliis ubique locorum ad eandem pertinentibus tam intra quam extra Slavoniam existentibus.*“ (Kovachich Suppl. ad Vest. Com. T. II. 283 l.) Ennél, úgy hiszem, a 34 cikkből kieroszakolt magyarázat czáfolatára több nem kívánható. — De talán nagyobb erőt helyeznek a követelők azon körülményben: miszerint Muraköz egyházi tekintetben a legrégibb időtől a zágrábi püspöki megyéhez tartozik. E tény való, de a következtetés fonákul van lehozva. Ezt igazolandó az illetékes biráktól, az egyház tudósaitól fogok kölcsönözni érveket, mert mi egyszerű világiak, magunktól a segrestye tárgyaihoz alaposan nem igen értünk. — A magyar hierarchia történelmének tudós szerzője Pray

után elmondom tehát: „hogy a salzburgi egyházi megye önhatósága határait a pápák és császárok rendeletei alapján a Drávaig követelte, miből a salzburgi érsek és zágrábi püspök közt már IV. Béla kormánya előtt és alatt tartós viták keletkeztek, melyeket a király választásba avatkozásáról híres Gentilis bibornok ideiglenesen elintézett, de végleg elnem döntött. Ily esetekben a szent szék és küldöttjei nem sokat gondoltak a szomszédos országok külön határaival. — A tudós *Farlati* után pedig, ki a délszláv egyháznak történelmét oly kitűnő alapossággal írta, illő megemlítenem; hogy a tinnini, vagy máskép horvát (*Croatensis*) püspökség, mely 1015. körül alapított, tehát a zágrábi püspökséget megelőzte, csak a Drávaig terjedt; világos lenne tehát ebből, hogy a magyar királyság első korszakában, mielőtt sz. László a zágrábi püspökséget a tinnini helyébe emelte volna, a Dráván innen s így a Muraközben is, nem a horvát püspöknek, hanem hihetőleg a magyar korona alatti valamelyiknek kellett kormányoznia. — Végére halljuk még — a kire legtöbbet fog-nak adni horvát földiei — magát a horvát ügy bátor, buzgó és kitartó hőst, *Ozegovich* püspököt. Ő a muraközi egyházi közösséget nem hogy valami követelés alapjául használta volna, sőt inkább mint legerősebb argumentumát léptette fel azok okoskodása ellen, kik a pécsi egyház megyének Drávántuli kiterjesztéséből a Drávántuli részeknek Magyarországhoz tartozását következtették: ebből, ugymond, oly kevéssé támadhatott sz. Istvánnak Slavóniához joga, mint a cseheknek Magyar-országhoz, kik egykor a prágai püspöki megyét egész a Vág folyóig kiterjesztették, vagy mint a *horvátoknak Magyar-országhoz azért, hogy a zágrábi egyházmegye a Dráva és Muraközt létezik*. Ezeket mondá a szak embere, ezeket a legerélyesebb horvát hazafi 1848 előtt, és ennek igaznak kell lenni 1861-ben is.“

A KATONAI VÉGHELYEK.

„Ce pays-mal connu-a été mal jugé.”
Rapport du Maréchal Marmont.

A jelen könyvünkben ismételve felemlített véghegyek keletkezése rövid történeti vázlatát adjuk a következőkben:

Midőn Zápolyának a magyar korona birtoka utáni vágya okozta zavarok korszakában, osztrák fő herczeg Ferdinánd — kinek, miként az 50 lapon láttuk, még II. Lajos királyunk Dalmátiát és Croatiát a török elleni megvédés végett átadá — Magyar-ország királyává megválasztatása után, azokat sajátául meghodítá: ama szomszéd földterületet is, melly a Kulpa, Száva, Glina és Unna folyók között nyúlik el, azaz a mai két báni ezred kerületet és Zágráb megyének Szávántuli részét, mellyek eddigelé az oklevelekbeni hagyományok nyomán, Slavóniához tartozának, — hatalma alá keríté s Croatiával egyíté; — és eme helyzetben hagyta meg Croatiát akkor is, midőn már a magyar trónon biztosan ült. — És midőn 1527, 1537, 1538 s a következő években a Velebith hegyentuli, vagy is tenger melletti Croatia, mint szinte az azon inneni, vagy is közép Croatia részint a velenceiek részint a török uralma alá került, elhatározá I. Ferdinánd a még birtokába maradt részeket saját német tábornoka alá helyezni, melly részek Carniolia, Carinthia, Styria és a többi német tartományok véd-előfalául tekintettek, és az azokba behelyezett tábornok már 1553-ban „Styriae et Gentium Caesarearum in Confiniis Croaticis et Slavonicis Capitaneus”-czimvel élt.

A katonai végek megvizsgálására kiküldött kir. biztosoknak 1563 aug. 5-én adott utasításban, *horvát-országi véghegyekül* nem csak Zeng, Ottochacz, Bründl, Berlog, Dresnik, Czettin, Szluin, Ogulin, Modrus — hanem Glina, Hrasztovicz és Sziszek, e szerint tehát a Kulpa és Száva folyók között fekvő, s az oklevelek értelmében Slavóniába kebeleztetett helyek is, soroltattak. —

A Kőrös megye területében kebeleztetett katonai véghely eredetét ama

készítő szükségnek, melyet Szerém, Valkó, Verőcze és Posega megyéknek török általi feldulása eredményezett, köszöni. — Miután ugyan is 1532-ben a török berohanás Kőrös, Kaproncza, Csázma, Velka, Posega és Szerém tájékain isszonyú pusztításokat tön, s a már hátráló ellenséget Ferdinándnak Kaczianer, Lodron, Schlik, Pekry Lajos, Ungnad János és Mager Rézmál tábornokok vezérlette hadseregei üldözik: ezek előbb Kapronczát szállották meg, s innen a körülfekvő erősített helyekbe szétszállásoltattak. — Két évvel utóbb, (1534) I. Ferdinánd és Zápolya közt Vácson béke kötöttvén, a tót-országi Kk. és Rk. saját biztosításuk végett, ezen seregeknek kebelükbeni meghagyatásaért esdeklenek, melyeknek fő hadi parancsnokaik, hogy Stíria határaihoz közelebb lakhassanak, Kapronczáról Varasdra tevék át székeiket, ezután „Gentium haereditarium in Slavonia Capitaneus” czimmel élők. Ezek alatt állottak a Kapronczán, Kőrösön és Ivanichban állomásozott kapitányok, kik a néptől üres tartományban kény-kedvük szerint működhettek. — 1550-ben lön el határozva: hogy a hadi düh szétszórta nemesség, kirendelt biztosság által, birtokolt javaiba visszavezettség: azonban ezt részint a török berohanásai, részint az octavalis bíróságok kimaradása meggátolák. Maga a zágrábi püspök beérni kényszerült: hogy Chasma, Dubrova, Ivanich, Gyurgyicz (sz. György), Bregghi birtokai helyett 1558-ban a topuszkai — bold: szüzről czimzett — apátságot püspökségéhez csatolhatá. Így történt: hogy az említett varasdi fő hadi parancsnokok Kőrös megyének üres területeibe rácz telepeket és úgynevezett pridaucokat telepítettek, melyeknek kikergetése az 1567. 30. t. cz. által ugyan elrendelve, azonban nem csak hogy teljesítve nem lett, de sőt számuk, újabb beköltözések által, naponta növekedett.

Az említett várakrai felügyelet olytán kapitányokra bízott, kik a tót-országi Kknak és Rknek tagjai valának, és nem csak hogy azok által nevezettek, hanem gyakran Tót-ország közgyűléseiben is jelen lévén, a bán hatósága alá helyezettek. Azonban, midőn Károly, Mátyás, Miksa, Ferdinánd főherczegek nevezettek helytartóknak, e vég helyek közvetlen ezek parancsai és rendelkezései alá jutottak: az alájok rendelt többnyire idegen nemzetbeli tábornokok és ezredesek a Kk. és Rk. közgyűléseiben megjelenést aba hagyák, a közhatósági érintkezéstől elvonulva s nem többé az ország polgári törvényei — hanem egyedül a hadi szabályokhoz alkalmazkodva, magokat teljesen hadi lábra rendszeresítők. Leginkább történt ez II. Rudolf alatt 1576 év után. Midőn ugyanis 1578-ban Bruokon tartott stájer or-

szág-gyűlésen a stájer, karint, karnioliai és Görz megyei Kk. és Rk. által a véghelyek fentartására évenként 548,205 f. megajánlaltott; minek fele a Tót-országi véghelyek (Windische Gränze) részére Styriára jutott fizetendőül; a másik felét, a horvát véghelyek számára Karinthia, Karniolia és Görz megyék tartozván fizetni. És sajátlag ezen o. gyűlés óta keletkezett eme tartományok véghelyeinek elkülönítése; hónnét történt: hogy az eddig *tót-országi*-aknak nevezett véghelyek ezután *Varasdi*-aknak neveztettek el a hasonló nevű várostól; a *horvát-véghelyek* pedig a színte hasonló nevű, főh. Károly által 1579-be alapított várostól, *Károlyvárosi*-aknak lőnek elnevezve. — Kormányzása eme véghelyeknek belső Austria haditanácsának, mely Károly főherceghez mellékelletett, adatott át, s ekként állott fen 1742-ig, a midőn mindkét véghelyi parancsnokság a bécsi haditanács alá jutott.

II. Rudolf alatt a tót-országi véghelyek szélesebb kiterjedést nyertek; különösen a szerbek és bosnyákok beköltözése által, kiknek száma a rácok beköltözésével is növekedett, kik mindnyájan a határoknak török elleni megvédése kötelezettsége mellett II. Rudolftól 1582-ben kiváltságlevelet nyertek, melyben oláhoknak (Valachi) nevezetnek. Nem sokára kapitányaik helyett tábornokokat kaptak, kik Varasdra tévén állomásaikat, a *Varasdi véghely* és *tábornokság* elnevezésre adtak alkalmat. 1598-ban, az Unna és Kulpa folyók közötti terület „Petriniai véghely“ nevezet alatt a tót-országi vagy is varasdi parancsnokságba kebelezetett, és a török birodalomból beköltözött s Slavoniai körösi területen elhelyezett oláhoknak Ferdinánd főhg. kiváltságlevelet adott, melyet utóbb ugyancsak Ferdinánd, már mint Magyar-országnak e néven II-ik királya, 1627. nov. 15-én, a török elleni örökös által teljesített katonai szolgálatokért, helyüköni megmaradásukat biztosítva, megerősített¹⁾. — A Tót-országi Kk. és Rk. meggondolván: hogy a török az Unna és Kulpai részek felé közeledik, a Kulpa folyón innen is véghelyet állítottak „districtus limitanei banalis“ nevezet alatt. S midőn 1689-be a törökök elkergetettek, s a Szávántuli részek visszafoglaltattak, a Kulpántuli táj a Kulpán inneni kerülettel összekapcsoltatott, s a bán hatalma s hatósága alá helyeztetett; és a tót-országi Kk. és Rk. által állított, saját költségeiken fentartott határőrök, kiket a köznép „haramiák“nak nevezett el, Kosztaniczán, Glinán, Dubiczán, Jeszenoveczen és Zrinyben állomásozott kapitányaikkal együtt, egész az Unna folyó partjáig, ki-

¹⁾ Olvasható ez egész terjedelmében az 1807 o. gyűlés iratai között 319 lapon.

terjesztettek; s e rész felett a bán 1696-ban a tót-országi Rk. és Rk. által, mint „Capitaneus in partibus Unnanis et Colapianis“ meg választott és kinevezetett.

1699-be, midőn a karloviczi béke megkötetett, az ádriai tenger és Dráva folyó között 3 katonai véghely parancsnokság létezett; a *Károlyvári, Varasdi* — mindkettő a belső osztrák kormányzóságtól függő — és a *báni* — a tót-, horvát- és dalmát-országi bán és bécsi udvari hadi tanács alatt, mellynek valamenyi közügyeit katona tisztek kezelék. Látván azonban I. Leopold, hogy e rendelkezés nem a legjobb sükert eredményezendi, 1703-ban elhatározá: hogy a politikai ügyek kezelése a megyékre bízassék, s e czélból a mondott részek azokba be is kebeleztesse; a károlyvárosi parancsnokságban a katonai igazgatást továbbra is meghagyván. 1703-ban kétféle rendeletet bocsátott ki a visszakeblezendő — Kulpa, Unna s Száva folyók közt elterülő, és a bán s tót-horvát-ország hatósága alá vetendő — véghelyekre és a varasdi tábornokságra vonatkozót, egyik jan. 6-án, a másik jul. 10-én kelt, mindkettő ugyanegy tartalmú¹⁾; — kimondatván ebben miszerint

„Finibus R. Slavoniae et Croatiae antehac nimium coarctatis per reportatas victorias longe, lateque extensis, ac pace Carlovicensi cum porta Ottomanica conclusa stabilitis, regni conservatio exigit, ut confinia extendantur et translocentur, ac partes ab antiquo ad R. Slavoniae et banalem jurisdictionem pertinentes jure postliminii eidem reincorporentur; hinc Generalatum Varasdinensem a Gubernio interioris Austriae hucdum dependentem suffert, cuncta illius loca R. Slavoniae gubernio provinciali seu Comitatus ibi existentibus incorporat, ac banali jurisdictioni et potestati resignat eo modo: ut Banus in militaribus solummodo quoad supremam directionem a Consilio Aul. bellico Viennensi debeat; una Commendantes Varasdinensem, Capronczensem, S. Georgiensem, Crisiensem, Ivanicsensem et Petriniensem monet, ne populum in iisdem districtibus degentem ab obedientia Bano debita avertant; pari ratione *districtum et Confinitiorum Slavonicorum ac Petrinien. inter fl. Unnam, Colapim et Savum sitorum R. Slavoniae fendam incorporationem ac banali potestati subordinationem resolvit ac ordinat* ea ratione: ut totum territorium inter dictos fluvios Colapim el Unnam situm quoad proprietatem et dominium, quantum Fiscale esset, Camerae C. aul. Vien. quoad jurisdictionem R. Croatiae, banalique potestati resignetur, tamque hoc ipsum, quam et sublati Generalatus Varasdi praesidiaria loca ac districtus conscribantur, in dominia subdividantur, haec vero dividantur; Petrinien. Capitaneo adjunctum est: ut Petrinien. Kostanczen. stipendiarios inde educat.“

Azonban ezen intézkedés, I. Leopoldnak közbenjött halála miatt teljesedésben nem mehetvén, ezen katonai kerületek korábbi helyzetükbe meg-

¹⁾ Olvashatók e leiratok egész terjedelmükben szinte az 1807-ki o. gyűlési iratok 313—315 lapjain.

maradt, s emiatt a tót-országi Kk. és Rk. az 1708-ban megkezdett és 1715-ben bevégzett pozsonyi o. gyűlésen felette sürgették a Leopoldféle intézkedés értelmébeni bekebelezést; — e folytán keletkezett az 1715. 118. t. cz. mellynek végrehajtása az 1741. 50 t. cz. által is sürgettetett, de minden siker nélkül; mert még 1734-ben III. Károly király szász Hildburghausen József tábornoknak meparancsolta a horvát véghelyek újboli átalakítását, melly amint kir. megerősítést nyert, 1735-ben ugyanaz által a varasdi generalatusbani véghelyőrség rendezését meghagyá; s az 1736 és 1737-ben elkészült szervezési javallat III. Károlytól 1739-ben — a belső osztrák rendek ellenmondása daczára — kir. megerősítést nyert, és 1742-be Mária Terezia parancsára tetteleg végre is hajtattott, mellynek alapján az egész nemzeti őrség mint szolgálatot tevő két gyalog „*kőrösi és sz. györgyi*“ ezredde osztatott; s a nevezett királyné a Biztos eljárása credményével annyira meglegedett: hogy a belső osztrák udv. hadi tanács megszűntével a varasdi és károlyvári véghelyek fölötti igazgatást reá bízta. — És midőn e véghelyi őrség, örökösödési háborúbani győzelmei által magát kitünteté; ezért, úgy azért is: nehogy jövőre a töröknek a hazába, és belső Austriába, azaz Styria, Karinthia és Karnioliába nyitott útja maradjon, a véghelyi őrségek rendszerét, a magyar kir. udv. kanczellária, udv. hadi tanács és bán gr. Batthyány Károly előterjesztéseik folytán, a tót-országi Rk. beegyeztével, 1750-be jobb rendbe hozni megkezdé, miben ugyanazon h. Hildburghausen legtöbb segélyt nyújtott és a varasdi generalatusban 2 gyalog- 1 lovas-ezredet, a károlyváriban pedig 4 gyalog- és 1 lovas ezredet gyűjtött, s a nevezett bán is a rossz rendben létezett báni véghelyen szinte új rendezést teljesített, melly 1750 jan. 16-án kelt kir. diplomával¹⁾ bevégeztetve s ekként a véghelyek biztosabb megvédése s innen a közbiztosság megszerezve lön; — ezen diploma által a királyné a bánnak az 1741. 47 t. czikkben kijelentett hatóságát a 2 gyalog ezredből és 600 lovasból álló báni véghelyekre megerősíté s nekie 5000 főt rendelt, ezenfelül feljogosítván őt: hogy mint tulajdonos a magyar korona alatt álló alkalmas hoffiaknak, alezredestől kezdve lefele, katonai hivatalokat adományozhasson; maga a báni katonaság pedig háborúban a rendes ezredek előjogai- s kiváltságaival birjon, a kapitányt a Kk. és Rk. választászik, s az alkaptányt a bán nevezze ki. A báni katonaság tartása jövőre is a felső tót-országi Zágráb, Varasd, Kőrös megyékre rovatott, miuthogy addig banderialistákat tartani köteleztettek, háborús időkben azonban a zsoldokat s had

¹⁾ Egész terjedelmében olvasható az 1807-ki o. gyűlési iratok 320 l.

szükségeket a kir. kincstár szolgáltatandja. — A zágrábi püspök és káptalan, ezen új rendezés alkalmával számos alatt valóikat közterhekkkel, melyektől azok, a korábbi évszázadok óta kiváltságilag folytonosan mentesek valának, megrovandóknak önként felajánlottak. S ezért a Dubiczai véghely igazgatása ugyanazon káptalannak továbbra is meghagyatott akként: hogy a dubiczai erősség parancsnoka mindenkor egyik zágrábi kanonok legyen alezredesi ranggal s a többi alezredesek s parancsnokok előjogaival, ugyanitt a gazdasági kormányzást is teljesítendő. — A varasdi generalatushoz tartozó Petrinia bekebelezése ezen báni őrségnek meg ígértetett¹⁾. —

1752-be ugyanezen, az Unna folyó mellett és keletre Boznia azon része mellett, mely sajátlag török Croátiának nevezetik, elterülő báni őrség, két rendes gyalog ezredre — eltörültetvén a lovasság — osztatott, egyik *I-ső*, másik *II-ik báni ezrednek* elnevezetvén; ama 25 $\frac{1}{2}$,-ez 24 $\frac{1}{4}$, együtt összesen 50 □ m. területre terjed.

Miután pedig a báni véghelyek, a belgrádi béke következtén, az Unna folyó körüli határoknak 1741 mart. 2-án eszközölt kijelölése alkalmával, a passoviczi békekor szerzett bizonyos földrészt ujlag elveszték; e helyett 1723-ban az előbbi petriniai véghely bekebelezését nyerte, mi ismét a varasdi katonai parancsnokságnak, melyhez Petrinia tartozott, a Dráva közelében fekvő s Somogy megyétől elvont Répás kerülettel kárpótoltatott; mely elvonás minő végtelen s minden ország-gyűlésen felújított panaszokra szolgáltatott okot? tanusítják o. gyűlési irataink.

A következők évek alatt Mária Terezia kormánya, katonai véghelyekül szolgáló határszéli területeknek csere, elkülönzés, bekebelezés s határjelek kijelölése általi terjesztgetésével foglalkozott, oda törekedvén: mint lehetne a megyei területtől legszorosabb elkülönzésük eszközölhető? az eredmény ki is lön viva; — ugyanis 1765 és 1769-ben cserék eszközöltek, — de leginkább sükerült kieszközölni 1800-ban: hogy a báni véghelyekbe keblezve volt zágrábi püspöki s káptalani javak, Torontál megyében nyert birtokokért, kívánt sükerrel a katonai karnak át engedtetek. — De nem kevésbé kedvezett úgy a báni, mint a károlyvárosi véghelyek kiterjedésének, az 1791. aug. 4-én kötött Szisztói béke is, mely az Unna partján a török Croatiából nevezetes tért juttatott. — Az 1790/1-ki o. gyűlési Kk. és Rk. sürgették a varasdi katonai parancsnokság meg-

¹⁾ u. o. 361. l. s. az 1791-ki o. gyűlési iratok 230. l.

szüntetését, mely I. Leopold alatt Varasd és Kőrös megyék részeiből alakított; — ámde eredmény nélkül.

Az előadottakból eléggé kitűnik, miként az újabb korban, nevezetesen a XVIII-ik évszázadban, alapított véghelyek természete s szerkezete egészen különböző a hajdaniakétól. Az újabbkoriak ugyanis a föld tulajdonát szerzik meg: midőn az előbbi őrség ezt nem bírta; és hogy együtt lakhassanak, korábbi birtokosaiktól csere útján szereztettek meg a térségek, és a katonai kar használatára — örökre kizárva a polgári birtoklást, közhatósági befolyást és kormányzást — alkalmaztattak; s a megyékből, melyekbe előbb kebelezve valának saját határjelek által elkülönöztettek. Így a Zágráb megye területéből elvont Száván-tuli s az Unna és Glina folyók melletti 48—50 □ m. térek két véghelyi, u. m. *báni*, azaz: bán kormányozta ezredeket alakítanak; — az egykor igen nagy területű Kőrös megyéből szinte véghelyi ezred alakított; a *Kőrösi* (28—29½) és *Sz. Györgyi* (36—37½) összesen 64—67 ¼ □ mértföldre terjedők; — sőt ezenfelül némely helyek, mint Kraljeva-Velika, Vasmegyericze (Medjuricz), Banovajaruga, Kukunjevecz, Brazina, Mala szinte Kőrös megyéből a gradiskai végezredhez, — és még más térségei Kőrös megyének, u. m. Dobrakucha, Bielasztana, Zbegovacha, Illova Battina, Kutina, Sartovacz, Repusnicza, Posega megyéhez adattak. — Ekként csonkittatván meg Tót-ország két megyéje, ily módon zavartattak össze Zágráb, Kőrös, Posega, Verőcze megyék határai¹⁾. Az előbbi időkben tehát mások valának Kőrös megye határai, mint ma; s csak Mária Terezia alatt, a véghelyek szüksége tekintetéből, a nevezett királyné önkényéből változtattak meg.

Azonban! noha a véghelyi lakos egészen más s idegen, I. Ferencz királyunk által 1807. aug. 7-én kiadott s Lajos főhg, mint a véghelyek igazgatójára, végrehajtásul bizott, törvények alatt állott s kormányoztatott is, mint hazánk többi lakosa; a föld még is, melyet ama lakosok mivelnek s tulajdoni joggal birnak, ép úgy Tót-ország s ez által Magyar-ország kiegészítő részét teszi, attól elsem szakítható épen úgy, mint a hasonlókép véghelyőrségi Székelyföld Erdélynek elidegeníthetlen részét képezi.

Ezért igen hibáznak mindazon geographus és statistikus írók,

¹⁾ Ekként Verőcze megyéből is a Sz. Györgyi végezredhez Tumasicza helység nagy területe; — a bródi végezredhez pedig Topolje, Andrievcze, Chajkovcze, Mikanovcze, Strizivonya, Verpelje és Perkovcze helységek kebelezottak át. —

kik e véghelyeket osztrák véghelyeknek nevezik, miután azok szoros értelemben *Tót-országi* — tág értelemben pedig *Magyar-vég helyek*¹⁾).

Az 1848-ki törvényhozás gondoskodott a határőrvidékek képviselétéről, ámde ez képviselői küldésében meggátoltatott. S az 1861-ki o. gyűlés 2-ik felírásában ezeket találjuk a vég helyeket illetőleg:

„A határőrvidékek is kiegészítő részei az ország-gyűlésének s az 1848 évi 5. t. cz. értelmében arra ők is meghívandók lettek volna. De nemcsak a törvénnyel, hanem a méltányossággal is ellenkezik az, hogy midőn a birodalom minden népeinek alkotmány adatott vagy ígértetett, — a határőrvidék el legyen zárva az alkotmány jótéteményeinek élvezetétől, s azon honpolgárok, kiket az ország védelmének terhe sokkal súlyosabban nyom, mint másokat, s a katonai rendszernek szükséges szigora is korlátol egyéni szabadságukban, részt ne vehessenek a törvényhozásban, mire a hon más polgárainak jogot ad az alkotmány.“

¹⁾ I. ezek felől bővebben *Hieczinger Károly*: „Statistik der Militärgränze des österreich. Kaiserthums.“ 1817. — *Engel*: Geschichte des ung. Reichs und seiner Nebenländer. Halle 1798. II. R. 297—339. I. — *Gyurikovits Gy.*: De situ et ambitu Slavoniae et Croatiae. Pest 1847. III. R.

VL

A KAPCSOLT-RESZEK HELYHATÓSÁGI JOGAI.

„Köszönlőképpen álló akadály s rémkép.”

b. Hajthényi Antal,
Liptó megyei főispán.

1943-ki fő Rendi Napló I. k. 355. l.

Slavonia alkotmányos lételünk első évszázadaitól kezdve házáinkkal egyenlő kormányzási rendszerrel birt; — leginkább tanusítja ezt az: miszerint szinte úgy, *mint magyar-ország, vármegyékre volt osztva*, u. m. Zágráb, Kőrös, Varasd, — továbbá IV. Béla királyunknak 1257. évben kelt s Engel¹⁾ által felemlített egyik oklevelében „de Comitatu Podgoriae“²⁾ kitétellel, — nem különben Máté bánnak 1270. évben kelt oklevelében nevezett „Zagoria“ vármegyékre; — ez utóbbit azonban Mátyás király, a Cilly grófoknak mint e megye főispánjának nem másként fékezhetett kicsapongásai miatt, az 1486: 50. t. cz. által, a többi megyék sorából kitörültetvén, Varasd megyével egyesítette, mellynek maiglan is e nevű egyik járását teszi.

Az ezeken kívül okleveleinkben, például Béla „Dux“-nak 1225-ik évben kelt oklevelében „Goricensis“ — egy másik oklevélben „Gerzencze“ vagy „Grezencze“ avagy „Gerencze“ („Berzencze“) — 1249, 1348, 1355, 1359-ki oklevelekben „Dubiczensis“; — 1293-ki oklevelében „Chazmensis“ kitételek alatt említettek — nem másként értendők: mint hogy régenten a „Comitatus“ szónak, sajátlagos értelmezésén kívül más is sajátított; p. o. a Veszprém vármegyében kebelezett szent Mihályi egyházat alapítólag 1009. évben kelt oklevélnek eme szavaiban: „donamus — in Comitatu Visegradiensis Civitatis villam unam“ a „Comitatus“ szó alatt az említett várhoz tartozott javak értetnek. — Gyakran pedig a több birtokból álló uradalom fejéhez (mit törvényeink nyelvén „Caput bonorum“-nak neveztünk)

¹⁾ Geschichte von Croatien. 583. l. — ²⁾ Mellynek fővárosa a mai Jaszka nevet viselő Jasztrabarszkó volt.

tartozott javak kifejezésére is használtatott; midőn t. i. ezek birto-
kosainak egyszersmind a „Comitum perpetuorum et Liberorum“
czim- és jogokkali élhetés is sajátítaték¹⁾. — Ez értelemben III.
Béla király által „Modrus“, és II. Endre király által „Wynodol“ ne-
vű javak tartozmányaikkal együtt a Frangepán családnak²⁾, — s
ugyancsak II. Endre királyunk által 1218. évben a „Wodicha“ nevű
urodalom „Comitatus“ kitétel alatt Baboneg és István grófoknak
adományoztattak³⁾. — Ez értelemben kell venni a fentebb említett
„Comitatus Gerzencze“ kitételt is, annál inkább: minthogy a kérdé-
ses Gerzencze megyét Timóth — akkori zágrábi püspöknek adományozó
oklevél határozottan „cum collecta marturinarum, 7 denariorum et
zalusinarum, non ut honorem sed in possessionem perpetuam“ bir-
tok adományozásról szól⁴⁾.

A Vármegyék egyébiránt Slavóniában is, mint hazánkban, főis-
pánok által kormányoztattak; s ezeknek hivatal-méltóságaik hajdan
szintügy mint hazánkban, örökségi joggal is, adományoztattak. —
Mi már most

A Kapcsolt-Részek helyhatósági *municipális jogait* illeti; — már
kezdő sorainkban felemliténk⁵⁾ *Kussevich József*-nek ezen municipális
jogokat tüzetesen elősoroló, 1830-ik évben, Zágrábban, ily czim alatt:
„*De Municipali bus Juribus et Statutis Regnorum Dalmatiae, Croatiae et
Slavoniae*“ megjelent, s 88 lapra terjedő könyvecskéjét, melyben —
az 1—32 lapokon — a Kapcsolt-Részeknek Magyar-országgal miként
keletkezett egyesülése rövid — horvát nézeteket tartalmazó — törté-
neti előadása után, a helyhatósági-municipális jogok ismertetésével
foglalkozik. Jelesen:

A 32-dik lapon 20. §. előadván: miként Magyar-országnak
szt. László után uralkodott királyai „Dalmátia és Croatia királyok“
czimét használták, s Ulászló királyunk *Slavonia királyának* czimét
is használni kezdé. — S a most nevezett király 1496-ik évben kelt
kiváltságlevele által Slavonia nemessége egyetemének *pecsétet vörös
viaszszal* élhetési joggal „sigillum cum usu rubrae cerae“ enged-
ményezett, mely az Ítélőmesternél tartatui szokott pecsét alatt szok-

¹⁾ *Botka Tivadar*: Notitia diplomatica veteris Constitutionis Comitatum.
Pest 1831. 5. l. — ²⁾ *Katona*: Hist. Crit. IV. Köt. 419. l.; és V. k. 291. l. — ³⁾
u. o. V. k. 244. l. — ⁴⁾ *Kercheltich*: Hist. Episc. Zagrab 89. l.; s tölem: Megye-
rendszer Hajdan és Most. I. k. Megye-alkotmány: 10—11. l. — ⁵⁾ l. a 7-ik lapon.

tek kiadatni az ország közgyűléseinek feliratai, és törvényczikkei, s minden, az ország levéltárából, megkereső parancs mellett, szükségelt okiratok kiadványai.

Mi már történeti vázlatunkban bővebben előadánk¹⁾: miként 1496-ik évben kelt a Tót-ország czimereit adományozó királyi kiváltáságlevél; — ellenben Horvát-országnak ezüst és vörös koczkákat tartalmazó czimere csak az osztrák királyok korszakából vette kezdetét²⁾. — Azonban a történeti igazság érdekében e helyen meg kell jegyeznünk azon állítása ellenében némelyeknek: mintha csak 1492-ik évben használtatott volna „legelőször“ a „Regnum Slavoniae“ kitétel; és pedig az azon évben Budán hozott s törvénytárunkba is iktatott ama Tót-országi végzeményekben — „Articuli Regni Slavoniae“ — melyek a feltételeket: mik szerint Mátyás király fia: Corvin János, mint „Dux“ Tót-országban kormányt viendő vala; — tartalmazták; — miként ezen állítás nem való: mert hiszen már számosabb korábbi törvényeinkben használtatott a „Régnum Slavoniae“ kitétel, így például az 1439. 7. — 1454. 26. s. a t. t. cikkekben Zsigmond király uralkodása óta.

A 33-dik lapon: „Dalmát-, horvát- és tót-ország Rendei, a legrégibb szokásnál fogva, — mellyről úgy az osztrák házboli mint a korábbi korszakbéli királyok által kiadott számos leiratok, a magyar törvénykönyvbe is beiktatott 1492 és 1538-dik években hozott Tót-országi végzemények s a három ország Jegyzőkönyvei világosan tanuskodnak; — helyhatásági ügyeiket „municipalia negotia“ saját közgyűléseikben tárgyalják; — s ebbeli jogát a három országi Kk. és Rknek az 1791. 58. t. cikk is azon módosítással erősíté meg: miszerint a mondott országok gyűlései, csupán eleve királyi beleegyezés mellett, tartathatnak meg.“

A Kapcsolt-Részek, ekként, municipalis jogaik közé számíták: hogy azon felül, miként a magyar-ország-gyűléseken a *fő Rk. táblájánál*, az 1625. 61 s 1723. 7 t. cz. alapján *egy* — a *Kk. és Rk. táblájánál* pedig *két* — egy magyar megyével egyenlő szavazati joggal bíró — *követei*, — továbbá: a magyar királyi tábla ítélőmesterei után ült *horvát-országi ítélőmester*, valamennyi kebelebeli *szabad királyi város, káptalanok*, s *Türmező küldöttei* által képviseltettek; — saját közgyűlések „*Tartomány-Gyűlések*“ tarthatására is jogosítottak.

¹⁾ l. a 45-ik lapon. — ²⁾ *Pálma*: Specimen Heraldicae Regni Hungariae. 1798. 65. 1. —

„Őseinknél is voltak — miként a jeles történet-buvár: *Bótko Tióadar*¹⁾ megjegyzé: — névben nagy, érdemben pedig és eredményekben törpe intézetek, például; a „Tartomány-Gyűlések“, melyekhez ők hűn ragaszkodtak, de melyek elhasználtan a semmiségbe mentek át, magok után huzandók társakat, a sirba éretteket.“

Erdekesnek tartjuk ezen — úgy édes hazánkban, mint horvát-tót-országokban is, nem egyszer tartott „Tartomány-gyűlések“-nek történeti ismertetését, a most nevezett író jeles értekezése s egyéb rokon kút-főink alapján, lehető rövidséggel előterjeszteni.

Hazánkban az őskortól, le egész a XVII-ik évszázad végeig, tartattak tartomány-gyűlések; — ekként nevezettek pedig: minthogy nem az egész ország- hanem csak valamelyik nagyobb tájvidéke, vagy részbeli nemessége és törvényhatóságai gyülekeztek egybe, a haza veszélyesb körülményei- és leginkább honvédelmi avagy-alkotmányt veszélyző esetekben. — Illyenek tartattak már a XIV. és XV-dik évszázadokban I. Károly, Nagy Lajos, Zsigmond, után-szültött László, I. Mátyás s II. Ulászló királyaink alatt, mikoron két-három megye: így Posen és Moson, — Nyitra és Trenchén, — Borsod és Abauj, — Baranya és Verőcze, — Somogy és Zala, — Fehér és Komárom, — Szathmár és Ugocha, — Bihar, Zabolch, Szathmár, Közép-Szolnok és Kraszna (1317) — Heves-újvár és Neugrád (1342) a nádor elnöklete alatt együtt tanácskoztak.

Akadunk példákra: hogy tartomány-gyűlések hol a királyok egyenes parancsára tűzettek ki, hol a tartományilag elhatározottaknak megülhetésére királyi jóváhagyás adaték, de leggyakrabban, mind ennek mind amannak mellőztével, a tartományi Kk. és Rk. önállólag gyülekeztek össze.

Néha ezen összegyülekezés a kormány részéről kétségbe vonatott; mindazáltal a nemzet életébe annyira átment: miszerint I. Ferdinándnak nem maradt egyéb hátra: mint a meg nem akadályozható gyakorlatnak némi biztosb alakot adni azzal: hogy ha Tartomány-gyűlések tartására egyenes királyi engedelem nem kéretett: akkor a királyi helytartó, vagy a kerületi főkapitányok (generales partium Regni Capitanei) tudtával és hozzájárultával lehessen csak összegyülekezni. Illyen rendelményt küldött I. Ferdinánd Gréczből 1553-ki január 17-én, az 1552-ki december 29-én Abauj megyében kebelezett Göncz városában összegyülekezett felső Magyar-országi: Abauj, Bor-

¹⁾ „Századunk“ 1844-ki évfolyam 59-ik sz.

sod, Gömör, Torna, Sáros, Zemplén, Szepes, Ungh, Beregh megyék közönségéhez eme tartalommal:

„Cum Sacra Regia Majestas Dominus clementissimus per manus fidelis sui Egregii Georgii Verner praefecti arcis suae Majestatis Saaros, et Consiliarii Camerae suae Hung. Articulus, Litteras, ceteraque scripta his diebus accepisset, quae Fideles suae Majestatis, Universitates Nobilium supradictorum novem Comitatum, absoluto eorum Conventu in Güntz nuper celebrato, eidem Verno ad Majestatem suam dederunt; tametsi non nihil merito Majestas sua mirari, et graviter ferre posse videbatur, quod praeter publicas constitutiones, ac veterem consuetudinem, praeterque auctoritatem suae Majestatis se inconsulto particulares Conventus hujusmodi fuerint celebrati. Quia tamen ea, quae in eodem Conventu proposita, tractata ac demum conclusa exstiterunt, nonnisi ex auctoritate, dignitateque suae Majestatis, uti fideles subditos sane decebat, eque Regni commodo peracta esse Majestas sua ex scriptis ad se missis comperit, benigne, ac clementer factum hoc ipsis suis fidelibus pro hoc tempore condonandum duxit, ita tamen *ut posthac neque ipsi, neque alii usquam fideles suae Majestatis, ex quibuscunque locis, praeter scitum, et consensum Majestatis suae, vel Locumtenentis, aut Supremorum Capitaneorum, particularem Conventum, sibi ipsis indicare vel unquam audeant celebrare*“¹⁾.

Meghivattak pedig ezen Tartomány-Gyűlésekre hol csak a főnemesség, hol fejenkint mindenki, a birtok nagyságra tekintet nélkül; például 1531-ben Belovárott a Magyar-, Slavon- és Horvát-nemesség színe jött össze; ellenben az 1532-ben Berenhidán tartatni kitűzött gyűlésre, az elébb Kenesén összegyűlt tartományi Kk. és Rk. meghívó levele mellett, fejenkinti megjelenésre szólítottatott fel minden illető megyének kisebb nagyobb nemessége. — A követek általi megjelenés is jókorán vegyűlt az iméntiek közzé.

A megyéknek tartományi felosztása ezen gyűlekezetekre vonatkozólag a XVI. és XVII-dik évszázadban habozott. Az 1526-ki Miskolczy tartományi gyűlés Heves, Borsod, Torna és Abaúj nemességéből állott; — ugyan ez évben Tokajban is tartatott; — 1529-ben Lipcsén, — 1536-ban Posonyban; — 1542-ben Borsod, Gömör, Nógrád, Heves, Abauj, Sáros, Szepes, Zemplén, Zólyom, Bihár, Szolnok, Szathmár, Zabolch, Beregh és Ugocha, számra 15 megye; — 1444-ben Sajó Szent Péteren — Borsod megyében — a felső megyék királyi Biztos jelenlétében; — 1547-ben Hidvéghen és Körmöndön a Dunán-tuli megyék közül Vas, Zala, Sopron, Veszprém, — 1552/3-ban Gönczön a fennevezett megyék; — 1593-ban Tarczalon és 1595-ben Kassán; — 1594-ki június 14-én pedig a dunán innen és tuli megyék Esztergomban gyűltek össze, s 15 pontban hozott végze-

¹⁾ Kovachich G. M.: Suppl. ad Vestigia Comitiorum. Budae 1801. III. k. 227. l. —

ményeiket a *Rádai*-féle kézirat-gyűjteményből *Kovachich*¹⁾ ily czim alatt közli „*Articuli Dominorum Praelatorum, ac Baronum, ceterorumque SS. et OO. Comitatum cis et ultra Danubianorum de prosecutione durantis belli in praesenti eorum Congregatione, ad primum diem currentis mensis Junii per Serenissimum Archi Ducem Mathiam, jussu S. C. R. Majestatis ad Castra sub Strigonio posita promulgata constituti.*” — 1608-ban Mátyás főherczeg mint Magyar-ország kormányzójának biztosai jelenlétében Zabolch, Sáros, Szepes, Abaúj, Gömör, Bereg, Heves megyék követei jelentek meg ismét Kassán. — 1643-ki február 12-re a király parancsából hivatnak meg a Dunántúli megyék Nagy Szombatba; — 1655-ben azon szerint hova az ország-birájának fogna tetszeni; 1670-ben pedig a dunán inneni 13 megye és városok Beszterczén jelentek meg. — Innen hiszi származott-nak *Botka* az ország-gyűléseken divatozott kerületekrei felosztást, s a kerületeknek egykori külön üléseit.

Ezen tartomány-gyűlésekre a megyék a kebelükbeli sz. kir. városokat is meghívták, így a *Kaprinay*-féle kézirat-gyűjteményben²⁾ is találhatik illetén meghívó, melylyel „*Universitas Nobilium Comitatus de Saros Bartphenses ad Congregationem Generalem in oppido Saros pro feria 5-ta post Pentecosten celebrandam invitat. Ex Saros feria 5-ta ante Pentecosten 1540.*” —

Határoztak ezen tartomány-gyűlések a szükség parancsolta honvédelmi czélokra szolgáló minden eszközök felett, s végzéseiket törvénczikkek alakjába öntötték; például: „*Articuli Dominorum Praelatorum, Baronum, Procerum et Nobilium Comitatum citra Danubium existentium in Conventu Generali editi.*”

Tartalmuk a XVI-ik évszázadban latinul; — a XVII-dikben pedig többször magyar nyelven szerkesztetett.

Gyakran a hozott végzések a kormányshékhöz küldettek fel megerősítés végett; s van példa: hogy a tartomány-gyűlésen jelenvolt Biztos hagyta helyben a végzéseket; így Illyésházy István a kassai czikkeket 1608-ban, Mátyás főherczeg mint Gubernatortól nyert teljhatalmánál fogva.

És habár a Belovárott, 1531-ben tartományilag összegyűlt Rendek a szabad akaratot korlátozni legkevésbé sem akaró hangon hívták meg egy másik hasonló gyülekezetre a városokat: „*poterunt autem*

¹⁾ *Vestigia Comitiorum* 732—739 l. — ²⁾ B. betű alatt XI. k. 131 sz. 165 l.

ipti concives vestri — ekként szoltanak felhivásukban — una cum suis hominibus... tractatibus omnibus interesse, eosque acceptare vel non acceptare, et deinde ad propria reverti.“ — Vagy az 1552/3-ki gönczi végzések szerint: „supplicamus Dominis Magnatibus: ut patriae suae caritate et salutis suae cura... equites alant limitatione infrascripta, quae est minime onerosa¹⁾”; — még is az 1542. 28. t. cz. által kellett az ország-gyűlési Kk. és Rk-nek elvágni az útját ama mozgalmaknak, melyek szerint némelly tartományilag összejött Kk. és Rk.hatósági körüket túlterjesztve, Nádorválasztásba is ereszkedni akartak. „Summe necessarium esset eligere Palatinum — így szól az 1542-ik évben Posonban tanácskozott Conventusnak 28-ik czikke: — § 1. Id tamen cum in praesentia vel ex eo commode fieri nequeat, quod in Comitibus Generalibus, et non in particularibus, per suffragia omnium Statuum et Ordinum Regni, Palatinus eligi soleat.“ — S annyira mentek a tartomány-gyűlések visszaélései már a XVI-dik évszázad vége felé, hogy azokban az ország-gyűléseken hozott törvények meghiusítására rendelkezni merészkedtek; ennek meggátlására hozatott az 1597. 46. t. cz. „quia saepe numero accidit — így szól ez: — quod regnicolae de Comitibus domum discedentes, proprio motu, aut aliorum suggestione, aliisque de causis, Supremos Capitaneos, ad facienda particularia Conventicula inducunt, in quibus ea, quae in ipsis Comitibus publico suffragio statuta fuerunt, non modo interrumpere satagunt; sed etiam contraria eis constitui debere, enituntur. § 2. Quapropter statutum est: ut amodo imposterum, talia Conventicula, contra publicas constitutiones fienda, non habeantur; neque ullus ad ea proficisci audeat, neque teneatur.“ — És habár ezen az 1599. 23. t. cz. által is megerősített törvény általánosan nem szüntette is meg a tartomány-gyűléseket, mit az után-következett százados gyakorlat csálhatatlanul bizonyít, az ország törvényei ellenes működésüket azonban bitorlásnak nyilvánítá és „Conventiculum“-nak bélyegzé. — Az 1670-ki tartomány-gyűlés, mely I. Leopold király rendeletéből a dunán inneni 13 Megye és városok részéről Besztercze-bányán tartaték — úgy látszik; — utolsó törvényszerű gyülekezet volt. Mert amint a török hazánkból kiűzetett s az e részről li veszély elenyészett: elenyészett ezzel a tartomány-gyűlések tartásának egyik fő oka, egyik leggyakoribb anyaga. Hazánk példájára Slavonia nemessége is régi időktől szabadon gyülekezett össze tartományilag; azonban itt is bele szólott a kor-

¹⁾ Kovackich: Suppl. ad Vest. Comit. T. III, 138 és 224 l. —

mány, s a szlávon Rendei összehívását sokszor közvetlenül, sokszor közvetve maga gyakorlta. *Engel* *) azt írja: miként Zsigmond király, a bánok hatalmának meggyengítése végett, hozta be a tót-országi tartomány-gyűléseket, melyek akkoriban folytonosan Kőrösön tartottak — azonban! hogy már előbb is tartottak, habár ritkábban, kétségtelen adatok tanúsítják. Így már 1270-dik évben Máté bán által is hívott egybe, melynek Végzeményét *Kovachich*-ként *) legelőször *Kerchelich* bocsátotta közre; így születte 1353-ban Miklós bán Horvát-országi vezér- s Lajos királyunk testvére: Istvánnak rendeletéből hivta össze azon horvát-országi közgyűlést, melynek a tízedbeszedése módjáról végzeményét *Kovachich* *) jutatta tudomásunkra. — 1477-ben pedig Mátyás király laci Thúz János, és Egerváry László dalmát-, horvát- s tót-országi bánoknak szinte ily gyülekezet tartását parancsolta meg, mely főleg a török elleni felkeléssel foglalkozott *). — Azonban! 1528. június 6-án I. Ferdinánd meghagyta a Magyar-országi Kk. és Rknek: hogy a zágrábi püspök által tartatni czélozott Conventus megtartását akadályozzák, s a szepesi gróf: Zápolya Jánoshoz szegülőket, avagy az említett Conventusra gyülekezőket hűtlenneknek hirdessék „bona vero eorum fiscalia et per quemlibet fideiūm impetrabilia publicent“ *). — Ellenben 1536-ban királyi helytartó Thurzó Eleket tudósítja Ferdinánd: hogy Slavóniában tartományi-gyűlést rendelt Katzianer főkapitány vezetése alatt tartatni; „quia conclusum fuit — így szól ez írat: — ut Congregatio et diaeta in ipsa Slavonia fieret, idcirco praeſato Catzianer illico scripsimus; ut sese una cum gentibus suis eo conferat“ *). — S az 1538-ban Tót-ország részéről Kőrösön tartott tartomány-gyűlésnek végzeményei törvény-könyvünkbe is beiktatvák „Constitutiones in congregatione Generali Universitatis Dominorum et Nobilium Regni Slavoniae pro festo Epiphaniae Domini, Anno Eiusdem 1538 Crisii celebrata editae.“ — 1540-ben pedig Keglevich Péter bannak, Bécsből, egyebek között, ezeket írta Ferdinánd: „in proximo Conventu, quem in Slavonia indiximus, una cum nonnullis agi et tractari curabimus.“ — És 1546-ban Slavonia Rendeinek Zágrábbani összejövételét Ferdinánd következő meghívó levele által rendelte el *):

„Magnifico Ludovico Fewkrý de Pethrowýna, Comiti Comitatus Lyphthoven-

*) i. m. II. k. 588. l. — *) Vestigia Comit. 144 l. — *) i. m. 188. l. — *) u. o. 397. l. — *) u. o. 646. l. — *) *Géay*: Urkunden und Aktenstücke. Bécs 1841. 7. Lief. 127 l. — *) *Kovachich*: Vestigia Comitatorum. 670 l.

sis, et Dapiferorum nostrorum in Hungaria Magistro etc. Fideli Nobis dilecto! Commissio propria Domini Regis. *Ferdinandus*, Divina favente Clementia Romanorum, Hungariae, Bohemiae etc. Rex semper Augustus, Infans Hispaniarum etc. Magnifice, fidelis Nobis dilecte. Scias Nos pro tua et aliorum fidelium nostrorum, adeoque Regnorum Nostrorum Croatiae et Sclavoniae conservatione, et ulteriori permansione Generalem Statibus et Ordinibus eorundem Regnorum Nostrorum pro Dominica Quasimodo proxime ventura Conventum Zagrabiae instituisse celebrandum, et ad eum certos fideles Oratores Nostros mittendos, qui voluntatem et Mandata Nostra ad publicam utilitatem, et quietem tibi, aliisque fidelibus Nostris in dicto Conventu constituendis proponant, et declarent; Fidelitati itaque tuae mandamus firmissime, quatenus acceptis praesentibus ad praescriptum diem Dominicum Quasimodo, Zagrabiam, ad Conventum per nos edictum proficisci, ibique voluntatem et Mandata nostra ex eisdem Oratoribus Nostris intelligere, ac ea cum ceteris fidelibus Nostris Statibus, et Ordinibus dictorum Regnorum Nostrorum illic agere, tractare, et concludere debeas, quae in tuum atque publicum eorundem Regnorum Nostrorum commodum, et conservationem facere videbuntur. Secus non facturus. Datum Viennae 21-a die Mensis Martii, Anno Domini 1546-o.“

Az 1560-ik évben szinte Zágrábban tartott tartomány-gyűlés felől tanúskodnak a fentlétező „Articuli SS. et OO. Croatiae et Sclavoniae in Congregatione eorum Generali pro Dominica Invocavit ex edicto S. C. R. Majestatis Zagrabiae Anno 1560. celebrata editi“). — 1636 januar 8-ról Bécsből kelt irata által II. Ferdinánd megerősíté „Articulos Dominorum et Nobilium, aliorumque SS. et OO. Croatiae et Sclavoniae Regnorum ab anno 1609 ad praeteritum usque 1636 in diversis eorum Congregationibus Generalibus conclusos“). — Ezekből az is kitetzik: miként a mondott időszakban, vagy is 1609-ik év óta 1636-dik évig több ízben tartattak tartomány-gyűlések, melyeknek számra összesen XXIX cikkeit erősíté meg II. Ferdinánd.

Ez utóbbi korszakban azonban, már nem csak a bán, hanem a báni helytartók, főispánok, királyi biztosok, sőt más alárendelt hivatalnokok is, például az albán vagy ítélőmester kitűzhették és vezették a tartomány-gyűléseket. Így 1712-ben Plenich György ítélőmester, a magyar-ország-gyűlés folyama alatt hirdetett tartományi gyűlést, és abban, az ő vezetése alatt, nyolcz végzést hoztak az illető Rendek“). —

Slavoniának tartományi-gyűlései a XV-dik évszázadig csupán Zágráb, Kőrös, Varasd és Zagoria megyék nemességéből állottak; — minthogy azonban, a most mondott évszázadban, a törökök behódolásai elleni védelem nagyobb erő kifejlést s az eddigieknél czélsze-

‘) u. o. 698. l. — ‘) u. o. 790 l. — ‘) Tract. post. de Illyr. temporis novi. Posonii 1746. 201. l.

rúbb intézkedéseket igénylett: ezek között Verőcze megye a slavon bánság hadi erejének nevelésére jelettetett ki ideiglenesen; s ez összeköttetés folytán a slavon Rendek tartományi-gyűlésére is meghivatatták, a nélkül: hogy ezzel a most nevezett megyét illetőleg a Magyar-országhoz ős kapocs megszűnt volna. Első nyoma annak: hogy a régi Verőcze megye (mert a mostani jobbadán Valkó vármegye részeiből van összealakítva) a három slavon megyével hivatott és jelent meg a tartományi-gyűlésre, Mátyás király idejéből való, midőn t. i. 1481-ben, a Nádor és Országbiró elnöklete alatt, Zágrábban Zágráb, Kőrös, Varasd és Verőcze megyék karai és rendei tartományilag gyűltek össze). — A szerencsétlen mohácsi ütközet előtt is, 1526-ban, együtt tartottak gyűlést ezen négy megye rendei Batthyány Ferencz bán vezérsége alatt). —

Azonban arra: hogy I. Ferdinánd kora előtt a *slavon megyék horvát-országgal együtt gyűltek volna össze*, — nem mutathatni fel esetet. Anyira óvatosak voltak a hatalmas horvát dynasták: Zrinyek, Frangepánok, Karlovichok önnállóságuk fentartásában. — És ennek alapja volt, mert Horvát-ország municipális szerkezettel ugyan nem, — hanem Werbőczy kora- és a III. Rész 2-ik czime előtt, külön törvényhozási joggal bírván, ország-gyűléseket önállólag tarthatott s azokban törvényeket alkothattott: midőn ugyan ezen időszakban a slavon megyék tartományi gyülekezetekre valának jogosítva. — Azok, miket az 50 — 86 lapokon I. Ferdinándnak magyar királylyá megválasztatása alkalmával történtek felől bővebben előadánk, a jelen tárgy felvilágosítására igen érdekes adatokat nyújtanak. — Ugyanis, midőn Ferdinánd magát a magyar korona elnyerésére határozta — tudva lévén előtte Horvát-ország önállósága, más követeket küldött ide, s másokat a slavon megyékhez, t. i. Frangepán Kristóf és Jurisics Miklós bizattak meg Ferdinánd igényeinek előmozdításával Croatiában, Dietrichstein Zsigmond pedig és Auersperg János küldettek Slavóniába. — S tudjuk a 81-ik lapon előadottakból azt is: miként 1527 évnek első napján a Czetinben összegyűlt horvátnagyok a már 1526-ki dec. 16-án Posonban magválasztott magyar király Ferdinándnak jobbagyi hódolatot nyilatkoztattak; mígslavon megyékbeli rokonaik 1526-ki dec. 18-án a reákövetkezett 1527-ki jan. 16-án Dombrón tartott gyülekezetükben Zápolya Jánost vallották királyuknak.

A két országnak eme egymástóli eltérése okozhatta, mint szinte

¹⁾ *Fajér*: Croat. et Slav. 43. 1. — ²⁾ *Istvánffy*: VIII. K. 80. 1. —

a XV és XVI-dik évszázadban Horvát-országot mindegyre ért török zaklatások miatt jónak látta Ferdinánd *egyesíteni Horvát-országot Slavóniával*; — s ez idő óta az egykor önálló horvát rendek a slaven tartományi-gyűlések terére szállottak alá.

Csakhamar azonban, jelesen Frangepán Miklós bánsága alatt, jelentékeny surlódások színhelyeivé váltak az egyesített horvát-slaven tartományi-gyűlések. 1620-ban t. i. a semóti mezőn tartományilag összegyűlt rendek között szakadás támadott, és két éven át élesatve odáig jutott: hogy a nemesség maga lenézését s megvetését vádultán a mágnásoknak, a gyűlések tartásában magát ezektől elkülönítette. Az 1622-ki sopronyi ország-gyűlésen Frangepán helyébe Zriny György tétetvén bánná, a két osztály közti surlódások is lecsillapultak ugyan egy időre, — de a szó- és tettekben megújult bántalmak, melyek miatt a fegyveres bemenetel is a tartományi-gyűlésekbe tiltatott; a mágnásokat a tartományi-gyűlésektől annyira elidegeníté: hogy csak igen gyéren mutatkozott azokban egy kettő, mit a köz-nemesség a közügyek iránti részvétlenség- és megvetésére magyarázván, a megnem jelenőkön érzékeny bírságokat rendelt megvételre; — innen ismét megújultak a régi surlódások s a különválás másodszor történt meg; de I. Leopold ezen elkülönözött két gyűlékezést „Conventiculum“-oknak nyilatkoztatván, 1693-ki parancsával szigorúan tiltotta; — és még is mind ez ellenére oly anyira ismét megújultak ezek botrányos surlódások: hogy magok a horvát-slaven rendek az 1708-ki pozsonyi ország-gyűlésen kerestek orvoslást, míg végre ugyan itt az 1715. 120-ik t. cikk alkotását kioszközték, a mint első alább a Kapcsolt-Részek Statutarius joga felől előadandóinkban szólandunk.

Dalmátia és a tengeri-részek Rendei 1647-dik évig nem vettek részt a horvát-slaven egyesült tartományi-gyűléseken; — csak az ezen évben tartott Magyar ország-gyűlésen történt az ideiglenes összekapcsolás akkor, midőn az 51-ik provisorius törvény-cikk a horvát-slaven tartományi-gyűlésnek hatalmát a tengeri részekre is — de csak mulékony időre — kiterjeszté.

Törvénnyel ezek tartományi-gyűléseknek — épen úgy mint hazánkban — főleg a honvédelem körüli intézkedés képezé; s e téren működtek a XVI és XVII-dik évszázadokon keresztül a Kapcsolt-Részek Rendei. — Egyébiránt hogy itt a tartományi-gyűlések sorsa nem az lett, mi Magyar-országon, a körülmények különbsége okozá. — Ugyan is a Kapcsolt-Részek még azon túl is, midőn már nálunk a török elleni védelem — a tartományi-gyűléseknek egykori bő anyaga — a

napi renden lévő tárgyak sorából kitörültetett, még sok ideig úgyszólván, háborús állapotban maradtak; — fenn állott tehát még náluk a tartományi-gyűléseknek régi főtárgya, t. i. az erő egyesítés felett szünetlen őrködni és intézkedni. Ezen kívül más rendelkezések szükségé is nélkülözhetlenné tette ott az egymást felváltó tartományi-gyűlések tartását. Illyen tárgyak voltak: 1.) *a báni hivatalra* engedett *kijelölés és ajánlat*. I. Ferdinánd Thurzó Elek királyi helytartóhoz, fentebb idézett, 1536-ki levelében írja: „de bano creando non dubitamus primores Slavoniae in ejusmodi Conventu tractaturos fore, qui si aliquem nominaverint, illisque placere ostenderint, Nos ita super eo gratiose exhibebimus, quod Regnum hoc sentire possit nobis ejus salutem et incolumitatem singularis curae esse.” Ezen kijelölési engedmény más alkalommal is gyakoroltaték és a kormány részéről figyelembe vétetett, például 1681-ben Erdődy Miklós, — 1704-ben Pálffy János ajánlás útján adattak a Kapcsolt-Részek Rendeinek bánokul. — 2.) *Itélőmester választása*. Ezen kiváltságot Nagy Lajos és Zsigmond királyainktól nyervén Slavoniának Rendei Gara Miklós bán által 1398-ban és Thallóczi Matkó bán által 1438-ki oklevél által biztosítottak (amint erről alább szolandunk). — 3.) *Kapitányválasztás*, melly Mátyás királynak 1477-ki kiváltságos levele által¹⁾ engedteték az összegyűlt slavon Rendeeknek. Azonban Mária Tereziának 1750-ik évben kiadott diplomája e részben másként rendelkezett. — 4.) *Zágráb és Kőrös* sok ideig egyesült *megyék tiszti karának választása* is a tartományi-gyűlés szokott teendői közé számíttatott. Miről a Corpus Jurisban *Kitonich*²⁾ teljes bizonytságot ad „in Illyrico officialis Comitatum Zagrabiensis et Crisiensis ex antiqua consuetudine a Statibus Regni ad Comitata Generalia congregatis constitui.” — 5.) *Követek választása*, kivált mikor ezeket a Kapcsolt-Részek in concreto küldötték képviselőül a magyar ország-gyűlésekre. — 6.) *Utasítások adása és a visszatérő követek jelentése*. — 7.) Azon tárgyak teljesítése, mellyek a magyar ország-gyűlés, vagy is a köz-törvény által ezen részek tartományi-gyűléseire bizattak; — végre 8.) Municipális intézkedések és a III-ik Rész 2-ik czíme értelmében Statutumok alkotása. — Mindezek gyakori összejöveteit kívánván, nem csak évenkénti intézetté kellett alakúlnia a tartományi-gyűléseknek, hanem alig volt év számosabb gyűlés nélkül, miként ezt a történeti Vázlatunkban előadtak bőven tanusítják³⁾. — Megfogható innen; hogy a tartomány-

¹⁾ l. a 36 lapon. — ²⁾ XI. fejt. I. kérd; a) alatti jegyzék. — ³⁾ l. a. 135—136 lapon.

gyűlések egykor a slavon megyék gyűléseit időből és tárgyakból kiszorítván ezeknek valamenyi teendőit is magokhoz ragadták, míg nem 1756-ik évben apathicus sinlődésükből Mária Terezia alatt kisegítetvén, a magyar megyék rendszere azokra is alkalmaztatni határozatott.

Az 1790-ik évben tartott Magyar ország-gyűlésen a Kapcsolt-Részek követei onnan indulván ki: hogy gróf Nádasdy Ferencz bán idejeig, a bánok minden királyi engedelem nélkül tarthattak gyűléseket, ezen jogot törvény által biztosíttatni sürgették; az ország rendleinek határozata azonban abban pontosult: miképen ezen hatalom semmi törvényben nem alapulván, és az előbbi szokás régóta félbeszakasztatván, ennek felélesztése a királyi joggal meg nem férhetne, s azért e kívánat a törvényjavaslatból kihagyatott. •

„Quaestio mota fuit — így adja ezt elő az 1790-ki ország-gyűlés Naplója¹⁾: — Utrum Comiti Bano ea ex lege potestas competat, ut citra conscientiam Regiae Majestatis Congregationem Regni Croatiae indicere possit? ad quam ex parte Regni ejusdem repositum est: Banos priores, usque ad tempora Comitis Francisci Nádasdy, eum constanter usum tenuisse, ut cum necessarium existimarent, propria autoritate sua Generalem Regni Congregationem indixerint, Ordines Regni Croatiae postulato suo vetustam hanc consuetudinem restabilire cupere. Cum interim haec Comitis Bani potestas e nullis legum articulis erui posset, memoratusque usus a pluribus jam annis interruptus esset, ut isthoc Regni Croatiae postulatum cum jure etiam Regiis conciliari queat, communibus Ordinum suffragiis verba, Methodum indicendae Regni Congregationis in se complectentia, exmissa fuere.“ —

Innen korunkban a tartományi-gyűlések tartására mindenkör eleve kieszközleendő királyi engedély szükségeltetik; — s valamint szinte az ezeken hozott intézkedések is csak a Felség legfelsőbb jóváhagyása következtén nyerik érvényüket; úgy önként következik: hogy ezek hazánk köztörvényei ellenében nem hozatathatnak. Illyetén 1538-ik évbeni intézkedéseik törvénytárunkba is beigtatvak; mint szinte az 1526. 12. t. cikkben tartalmazott hadakozás módjáról rendelkezők szinte illető gyűlekezetekben alkotvák.

Meghivattak e tartományi-gyűlésekre az 1848-ik évet előző korszakban, banális levelek által, 173 részint hatóságok, részint egyes személyek, nevezetesen 6 főispán, Zágráb, Kőrös, Varasd megyéken kívül Posega, Verőcze és Szerém megyék, 8 megyés püspök, 5 káptalan, 7 sz. kir. város, a túrmezei gróf, birtokos mágnás s egyéb nagyobb földes urak. — A legutolsó — 1861-ki — 160 személyből állott.

Az által azonban, hogy Posega, Verőcze, Szerém megyék a

¹⁾ l. a 253 lapon.

most érintett tartományi-gyűlésekben részt vettek, magok e megyék legkevésbé ismerék el azt: mintha eme tartományi-gyűléseken választott Horvát-országi követ őket is képviselte volna a magyar országgyűléseken. Kifejté ezt az 1840-ki ápril 24-én tartott országos ülésében a Kk. és Rknek Verőcze követe gr. *Pejachevich János* is, midőn a protestáusoknak horvát-országban lakhatását tárgyzó fő rendi válasz tárgyalatván, ekként nyilatkozott: „A Horvát-országi követ és a fő-rendi tábla némely tagjai úgy pártolják ezen törvényt, (1715. 120) mint kedves municipális tulajdonukat, melyet el törlni Slavonia és Horvát-ország megegyezése nélkül nem szabad; önkéntesen kiterjesztik a banalis *jurisdictio* értelmét s azt hiszik, és azt vélik: hogy noha a 3 slavon megye magamagát képviseli s az 1751. 23. t. cz. szerint törvényhozói joggal van felruházva, ezen — vallási — kérdésben, minthogy ez magában municipális törvényt foglal, jogától megfosztassék, vagy inkább a Horvát-országi-gyűlésre utasitassék, hol a két ország egyetemi akaratát legtisztábban meglehet tudni. — A fő Rk. nem vették tekintetbe, midőn a közös egyezési feltételt felállították: hogy az o. gyűlésen nincs ezen egyetemi akaratnak közös képviselője; mert hiszen a fő-rendi táblánál *Horvát-ország részéről ülő követ nem Posega vagy Szerém vagy Verőcze megye utasításával van ellátva* (mert ezen Slavóniát sajátkép alakító megyéknek egyenkint külön s tulajdon utasításaik vannak) hanem ugyanazon utasítással, melylyel a statusok táblájánál ülő Horvát-országi követ; ezen utasítás pedig lényeges pontokban különböző a slavon megyékétől, sőt azzal gyakran világos ellenkezésben áll. *Lehet-e hát a Horvát-országi követeket Slavonia és Horvát-ország egyetemi akaratát kijelentőjének tartani?* Vagy azt hiszik a fő Rk.: hogy a 3 slavon megyék különböző módon repraesentáltathatnak? egyik kérdésben csak idegen avatkozó, — másokban csak önmagok által? valjon minő forrásból meritik ezen *jus publicumot* a fő Rk? talán azon okból hiszik a horvát-országi követet jogosítva a slavon megyék képviselésére, minthogy némely régi törvényben, p. o. 1625. 61. Slavonia követének neveztetik? de az idő e tekintetben sokat változtatott. *Slavóniából Horvát-ország lett, s a 3 ujjalag visszanyert s az 1715. 23. t. cz. által visszakapcsolt Magyar-országi vármegyékből egy új Slavonia lett; de egészen más mint az előbbi*, mert ezek *jure postliminiui* a magyar o. gyűlésen helylyel s szavazattal birnak. — Mi lenne abból, ha a Kk. és Rk.

¹⁾ 1839/40 o. gyűlési rendi napló III. k. 36—37 l. —

a fő Rk. okoskodását követve ekként okoskodnának: régibb törvények szerint *Kőrös*, Varasd és Zágráb vármegye slavon megyék; — ha slavon megyék: akkor ezek slavon követek által képviseltethetnek; — a slavon követek pedig ezek, kik itt ülnek, tehát ezeknek lenne joguk *Kőrös*, Varasd és Zágráb megyéket is képviselni; — mit mondana ehhez Horvát-ország követe? — — Továbbá: ha fő Rk. az 1625. 61. t. cikket, mellyben mondatik: „ut similiter unus ex Ablegatis Regni Slavoniae inter Magnates vocem habeat“ s az ezt megerősítő 1723. 7. t. cikket kívánnák alkalmaztatni Verőcze, Posega és Szerém vármegyékre? — akkor ha consequensek akarnak maradni, kénytelenek valamennyi, *a régi Slavoniát, vagy is a mostani Horvát-országot* érdeklő törvényeket a mostani 3 slavon megyékre kiterjeszteni. — — Vagy azt hiszik a fő Rk.: hogy mivel *a slavon megyéknek Horvát országgyűlésén némi befolyás engedtetik*, s ők arra meghivatnak: ez okból lehessen a Horvát-országi követeknek ezen megyéket képviselni? E befolyás oly csekély, csak nem egészen elenyészik s kevésből több semminél, s úgy látszik: hogy azt, melly szóló megyéjére nézve egészen érdektelen s haszontalan, magok a horvátok igen szívesen öhajtják azért: hogy ez által talán következtetéseket húzhassanak s okokat találhassanak fel törvények által biztosított alapos jusaink gyengítésére. Ha azt gondolná Horvát-ország, hogy mi ezen befolyás által neki sérelmes jogot gyakorlunk, szabadságában áll az ellen felszólalni, sőt tetleg kizárhatnának; — miért nem teszik ezt? ekkor legalább olyan tettet követnének el, melly a szólt követnek küldőit nem igen sértené, annál inkább, minthogy *ezen befolyás nem törvényen alapszik, hanem csak a körülmények által*, mellyeket szóló e helyen fejtegetni nem akar, *hozatott létre*; a mi törvényhezói függetlenségünk pedig világos törvényben fundáltak.

Az előadottakból „elkészülhető azon mérték — miként helyesen megjegyzé *Botka* fentebb felemlített értekezése zárszavával: — melly a tartományi-gyűlések végzéseinek érvényességi fokát mutatja, és már magok a tartományilag összegyűlt Kk. és Rk. kezében is nehányszor megfordult. Szerinte, még mielőtt az 1790/t. 59. ezikk alkottatott volna, az 1770 és 1773-ki tartományi-gyűléseken nyilváníták a „Kapsolt-Résznek“ Rendel, hogy az adó-emelésnek magyar diétán kívül nincsen helye; ismét 1773-ki január 1-én tartott gyűlésből a háni hatóság iránt felírtak; „*banadis auctoritas relate ad dietalia objecta, Regni Hungariae SS. et OO. subordinata jurisdictioni.*“ — Hasonlóan az 1777-ki october 27-ki tartományi-gyűlés az excoorporációt, új me-

gyók vagy kerületek alakítását és elrendezését egyedül csak a Magyar ország-gyűlés teendői közé sorozá.”

Ennyit a tartományi-gyűlések felől; — az oly igen feltékenyen őrzött *Statutarius jog* felől alább szölandunk.

A 34—45 lapokon 20—24 §§-ban a *Bán s hatósági jogköre* adatik elő — Mi figyelembe vételével az itt tartalmazottaknak is, a Bán s hatósági köre megismertetésére vonatkozólag, a következőket adjuk elő:

A „Bán“ szót *Leonclanius*¹⁾ a „Bandó“ szótól származtatja, mely szerinte magyar jelentőségében annyit tesz mint a görögöknél a „flamularis“ — a törököknél pedig a „flambular“ vagy „Sandschak-begh“ szavak; — ellenben *Sármay*²⁾ a tót „pen“ urat jelentő szótól származtatja; — mi a bán szó származtáról már szólván³⁾, e helyütt csak azt jegyezzük meg: miszerint legvalószínűbben a tót „shuppán“ szótól származik, s magyar alkotmányi jelentőségben határgróft, határparancsnokot jelent. A minthogy is

A Kapcsolt-Részekbeni Bán hatósága előkorunkban a német határ — mark — grófokéval sokban egyezett s fő foglalkozása: a határok megőrzése volt; — ilyenek valának még a temesi, nándarfejevári, szőrényi, machói, jaiczai, zehernicki, sat. bánok.

Ezen Tót-ország területébeni — némelyek szerint már Kálmán királyunk alatt létezett — legfőbb hivatalnoknak hatósága, kezdetben királyaink akaratától feltételeztetett; utóbb törvényeink által tünetett ki s ismételve megerősítetvén, állandósítottatott. — Felőle rendelkező törvényeink ezek: 1600. 27; — 1608. k. e. 11; — 1609. 27, 28; — 1618. 31; — 1630. 25; — 1635. 32, 62; — 1638. 1. 8-ik §. s 22; — 1647. 51; — 1649. 8. 3-ik §; — 1659. 1. 8-ik §. — 1681. 62. 7-ik pont; — 1687. 22; — 1715. 114; — 1722. 3, 37, 87; — 1729. 20; — 1741. 47; — 1790. 24.

Eme törvények tartalmának átnézése bőven fogná tapusítani ama panaszokat, melyek a tót-horvát-országi Kk. és Rk. részéről ország-gyűléseinknek csak nem mindenikén ismételve terjesztettek elő, a báni hatóságnak úgy polgári mint katonai tekintetben időnkinti megszorítása felől.

A Báni hatóság megszorításának legelső esete I. Ferdinánd ide-

¹⁾ Pandect. hist. turc. III. 175. 1. ²⁾ Hungaria in Perarbis. Budae 1807. —

³⁾ I. tölem: „Megye-Rendszer hajdan és most.“ II. kötet. 19—20 l. —

jéből eredett; a midőn ugyanis egész Dalmátia s Croatiának nagyobb része, részint a velenceiek- részint a törökök által elfoglaltott: a Ferdinánd birtokában maradt kis része Croatiának, a Száván túli Slavóniával, Karniolia-, Karinthia-, Styria- és a többi német tartományoknak védelőfala gyanánt tekintetvén, Ferdinánd e részekbe német tábornokot rendelt ki, ki már 1553-ban „Stiriae et gentium Caesarearum in Confiniis Croatiae et Slavoniae Capitaneus” czimmel élt. — II. Maximilián és II. Rudolf királyok alatt helytartók nevezettek, ilyenek valának: Károly főherczeg, ki 1577-be Száván túli Slavonia Zágráb megyéjében, a Kulpa folyó partján, saját nevééről Károlyvárosnak elnevezett jeles erősséget épített; — továbbá Maximilián, Mátyás, Ferdinánd főherczegek, kik a katonai hatóságot és hatalmat oly kiterjedésben gyakorolták: hogy az 1578. 15. t. cz. tanusítása szerint, a vég helyek teljes gondja és kormányzása reájok bízott, a bánnak egyedül a velők kellő egyetértés hagyatván meg. — A helytartók után ismét tábornokok következének, a kiktől szintén úgy, mint a helytartóktól közvetlenül függött a horvát vég helyi őrség s az ő parancsaik és rendeleteik szerint kormányoztatott. — Innen következett: hogy a Bánok törvényes hatalma és hatasköre ezen területekben lassanként elenyészett. Alkalmúl szolgált ez az 1608. kor. e. 11. 1709. 27, 28, t. cikkek hozatalára. Az 1630-ki augustus 8-án felterjesztett sérelmek között, a magyar-országi Kk. és Rk. arra kérték a Felséget: „ut autoritas Bani cum plena a mari Adriatico usque ad Dravum fluvium¹⁾ jurisdictione in integrum restitatur tam in re militari, quam in iudicando.” E folytán keletkezett a soha nem teljesített 25-ik t. cikk.

A XVIII-dik évszázadban, a katonai vég helyek rendszerileg szabályoztatván, a báni hatóság és méltóság egy részére Zágráb megyének, — egy részére Kőrös megyének, — egész Varasd megyére, az Unna és Kulpa folyók közötti vég helyekre, — melyek I. Leopold által, 1703-ban a bán és tót-ország kormánya alá adattak, — szorított. Egyéb része úgy Zágráb mint Kőrös megyének, s az Ádria tengerig kinyúló Croatia, a Varasdi és Károlyvárosi parancsnokság, idegen nemzetbeli tábornokok vagy is parancsnokok által — a Bán kizártával — kormányoztattak.

¹⁾ t. i. Varasd, Kőrös és Zágráb megyék; Verőcze és Posega kizártával, minthogy az 1351. 12. t. cz. a Dráva és Száva közötti földterületet megkülönbözteti Posega és Valkó megyéktől.

Tartozott e valólag a Kapcsolt-Részek bánja az előkorbeli udvari hivatalok közzé? adatok hiánya miatt megnem határozhatni; — az e részbeni igenlők véleményét igazolni látszik azonban ama körülmény: miszerint királyaink koronáztatása alkalmával ő viszi elő az arany almát.

A legutóbbi időkig jogai, tekintete, méltósága s hatásköre következő volt: 1. Ország-zázlósaink között (I. 94.) mindjárt a nádor s országbíró után következett, s mint ilyen II. Endre királyunk II-ik Végzeménye 30 — s Ulászló III-ik Végzeménye 70. szerint két méltóságot nem viselhetett; az 1608. k. u. 1. t. cz. szerint pedig ország-gyűléseinken az ország-bíró után ült. — 2.) Elnöke (1715. 121.) a magyar királyi-táblához hasonló — hajdan „Octavalis“ és „Sedes Banalis“nak nevezett, s az 1723. 27 által létesített, egy előadó ítélőmester- s öt ülnökből álló, — báni ítélőszéknek, honnan a perek egyenesen hétszemélyes főtörvényszékünkre vitettek feljebb. — E részbeni jogait s kötelességeit az 1659. 87; — 1663. 29; — 1647. 143; — 1723. 27. szabályozák. — 3.) Ulászló III-ik Végzeménye 21-ik cz. 4-ik §-a szerint külön banderiumot tartani¹⁾ s az 1659. 85 szerint pedig banderiumával a királyi banderiumhoz csatlakozva katonáskodni köteleztetvén, a háromegy ország hadi erejét ő kormányozá (1681. 62.); de minthogy utóbb a rendes s végvidéki katonaságnak saját külön parancsnok adatott: a bán csak a felkelő nemes sereget vezérlé, melly az 1808. 5. által is megerősített 1681. 66. rendeletéhez képest, közvetlen rendelkezéstől függött. — 4.) Örökös tulajdonosa az első és második báni végvidéki ezredeknek. — Mária Terezia királynénak a véghelyeket szabályozólag 1750-ben kiadott s az 1807-ki Magyar-ország-gyűlési iratok között feltalálható oklevele következtén, melly a bánnak a véghelyekrei hatóságát sértetlen hagyá, akként rendelkezett: hogy a bán a mondott két ezred valamennyi tisztjeit az alezredestől — „vice-collonellus“-tól kezdve, erre alkalmas honfiakból nevezze ki; — az ezredes — Colonellus — a bán előterjesztésére a Felsőg által nevezendő. Az oklevél szavai ezek: „Banus ex idoneis Patriae Civibus a Vice-Colonello inclusive omnes officiales militares constitut, aequale cum aliorum regulatorum regiminum Officialibus Rang

¹⁾ Az 1609. 28. t. cikkben Magyar-ország Rendei arra kérték a Felsőget: hogy a bán teljes hatalommal s banderiumával báni méltóságába mielőbb bevezetni méltostatnék: nehogy a háromegy ország mind hadi- mind törvénykezési ügyeire nézve őt nélkülözve, továbbá is hátramaradást szenvedni kénytelenítessék.

habituus. Collektio tamen erga propositionem Baní Princeps res-
solvit." Azonban Tót-ország Rendei az 1790-ki Magyar-ország-gyű-
lés elölbe sérelemkép előterjesztteni kénytelenítettek: hogy a hadi ta-
nács a tisztek kinevezési jogát csupán a kapitányok kinevezéséig ér-
telmezvén, valamenyi főbb, törzs tisztet kizárólag maga nevezi ki.
— Egyébkint ugyan ezen két czredhez, szinte a fentebb említett ok-
levélnél fogva, egy kapitányt és egy alkapitányt a tartományi-gyűlés
Rendeléseivel nevezhetnek ki; — a főkapitányságot azonban 1704 óta majd min-
dig a Bánya ruházták a Felsőség beegyeztével; így például a gr. Eszter-
házy bán kanzellárra nézve 1783-ki nov. 5-én kiadott József-féle be-
egyezés szerint „Regno supremum Capitaneum conferendi jus confirma-
tur ea spe, quod illud semper Banis conferent.” — Többnyire az
1609. 27. szerint a végbéli felügyelőségek (praeecturae) a bán ajánló
előterjesztésére honfiaknak s honi törvények alá vetett egyéneknek
adandók. — 5.) A bán saját, vagy ítélőmesterénél e czélból létező, pe-
cséte alatt adátja ki a bírót parancsokat, s az 1613. 38. rendeletéhez
képest, minden báni pecsét alatt kiadott bírói kiadvány hiteles s tör-
vényesnek tekintendő. — I. Lajosnak 1359-ben kiadott s 1377, 1395,
és 1402. években újra megerősített oklevele szerint Tót-ország lako-
sai semmiféle Drávan túli bírák — hanem csupán a bán — vagy
helyettese előtt megjelenésre köteleztetnek; az ez utóbbiak itéletét
nem elégsé fel a felséghez vihetvén fel ügyét. — I. Károlynak 1325-
ben kelt s Miksa bán kérésére a chásmai káptalan előtt 1439-be újra
megerősített oklevele által pedig, minden a báni hatóság alól addig
létezett kivételesség örökre megszüntetett. — 6.) Mária Terezia alatt
1767-ben külön horvát királyi helytartó-tanács (Consilium Croaticum)
előbb Varasdomb, utóbb Zágrábban állíttatott a bán elnöksége alatt;
de ez 1779-ben a magyar királyi helytartó-tanácssal egyesítettvén,
az 1791. 58. szerint a bán a magyar királyi helytartó-tanácsnál ülési
és szavazati joggal bírt.

II. Lajos királyunk előtt korban két egy hol két bannak egy-
szerre létzét tanusítja az oklevelek; jelesen — hogy csak egy két
példával élünk — Corvin Mátyásnak 1464-ki augusztus 13-án kelt
oklevelét. Zsigmond Imre és Ujlaki Miklós együtt mint tót-országi bá-
nok irták alá¹⁾ s 1459-ik évben ugyan azon Ujlaky Miklós és Gere-
beni Wytowecz János szinte együtt voltak Tót-ország bánjai²⁾; —

REGNUM CROATICUM HISTORIA.

¹⁾ *Fajta*: Croaticae, ac Slavonica cum Regno Hungariae nexu et relatione: 92
l. — ²⁾ u. o. 95. l. —

nem említve a Fejér György¹⁾ által is számos oklevelekkel tanúsított — 1349—1437 évek között előfordult hasonló eseteket.

Az 1741. 47 és 1764/5. 37 rendeletéhez képest, tartozik a bán Tót-ország kebelében állandó lakást tartani.

Rudolf királyért tót-ország hadi ügyeiben helyetteskedett Károlyfőherczeg alatt hozott 1578. 15. rendeli: hogy ez a bánnal egyetértésben legyen, ne valami szokatlan s az ország szabadságai ellenes keletkezzék.

A bánnak hosszabb távolléte esetére a király Bánhelyettest nevezhet; — így például gr. Nádasdy Ferencz bánnak halála után 1783-ki augusztus 17-én gr. Eszterházy Ferencz neveztetett tót-országi bánná, de mivel ez egyszersmind magyar királyi kancellár is volt, s mint ilyenek folytonosan a királyi udvarnál maradnia kellett, helyébe „Locumtenens banalis officii“ czimmal gr. Széchenyi Ferencz, volt kőszegi kerületi táblai ülnök, a rendes báni 5000 forint évi fizetéssel lőn kinevezve²⁾).

A bánhelyettesnek a háromegyházi ország zászlója és sceptruma át nem adatik, sem a nemesség a zászlót eleibe nem viszi, mit kizárólag csak a bánnak teljesít.

A bán nevezi ki az Albánt, s az 1486. 72, — 1492. 41, és 1723. 89. t. cikkeknél fogva, akadályoztatása esetében, bírói eljárásaira nézve helyettest nevezhet, s

A tartományi-gyűlés Rendei által választás útján betölketni szokott ítélőmesteri hivatalra a bán teszi a kijelölést.

A Kapcsolt-Részek Rendei az 1790-ki magyar ország-gyűlésen azon régi szokásra hivatkoznak: miszerint a bánnak meghalálózása esetében az Albán, vagy legöregebb főispán által egybehívott tartományi-gyűlés négy egyönt jelölhetett ki a Felső kinevezése alá; — azonban-e kinevezést a báni hivatalra kizárólagos királyi jognak, úgy a báni hatóságot, mint évi fizetés járandósága meghatározását is királyi akarrattól feltételezettnek tanúsítja I. Ferdinándnak 1542-ki augusztus 27-én kiadott oklevele³⁾. — Egyébírás a bán kinevezését az 1536. 50, és 1613. 38. t. cikke is sürgetik.

1798-ban a bánnak évi fizetése 5000 forint volt; azonban a végvidékek szabályozását illetőleg Mária Terézia által 1750-ben kiadott oklevélnek ide vonatkozó szavai ezek: „Salarium cum modernus Banus declaravit se non praetendere, successoribus ejus de illo providebitur.“ Többnyire fizetésseli ellátását az 1546. 45., 1681: 62., 1715. 114., 1723. 87., 1729. 20. s 1741. 47. rendelik.

¹⁾ l. m. 79—82 l. — ²⁾ Engel: l. m. 491. l. — ³⁾ Fejér G.: l. m. 117. k.

A Kapcsolt-Részek tartományi-gyűléseit, eleve kikérendő legfel-
sőbb királyi engedelem mellett a Bán hívja össze, s azokon ő elnö-
köl; — távolléte — akadályoztatása esetében pedig az Albán.

Az Albán hivataloskodása a bán halálával megszűnik; így gr.
Batthyány Károlynak bántársági leköszöntével, az általa kinevezve
volt albán Naissich szinte lemondott hivataláról, s azt nem előbb
mint gr. Nádasdy Ferencznek következett kineveztetésével fogadta vissza.

Mióta a báni végvidéknek saját alkapitánya van, az albánnak
katonai tekintélye megszűnt.

Beharapódzott visszaélésnél fogva, majd valamennyi albán
egyszersmind Zágráb és Körös vármegyék főispánjai valának, s mint
ilyek a nevezett vármegyékben „Judicia brevia“ utóbb „Sedria“ ne-
zet alatt törvényszékeket tartának, melyek később „Sedes Vice-Ba-
nales“ kitéttel is említettek. E szokást a valamenyi főispánság-
rai kinevezési jogot kizárólag sajátjának követelő kormány 1756-ik év-
ben megszüntette, s az albán évi fizetését 700 forintban határozá
meg; — csak hogy ne kénytelenitessék hivatalát a kettős főispánság-
gal egyítve viselni. — Már az 1715. 123. t. cz. is rendelkezék e
részben:

„Siquidem officia — mond ez — : quae Autoritatem Regiam ex jure et lege
tangunt, per Majestatem Regiam conferri, et provideri oportet; inter qualia, cum et
Officium Supremi Comitum Comitatum Zagrabienensis et Crisiensis, esto quidem Vice-
Banali officio hactenus utcumque attributum, semper tamen etiam in officii Banalis
Donationalibus, pro Collatione Regia expresse reservatum dignoscatur. §. 1. Hinc Sa-
cra Majestas Regia, dum autoritate sua in Collatione modofatorum officiorum uti
voluerit; benignam semper et praecipuam benemeritorum ex statu sive Magna-
tum, sive Nobilium praetendentium habitura est rationem. §. 2. Pro hac tamen
vice, ut modernus Vice-Banus, officio etiam amborum praefatorum Comitatum
Supremi Comitum, adinstar praedecessorum suorum fungi possit; Eadem sua
Majestas Sacratissima benigne admittit; salvo semper in casu, reperiendorum per
Status hoc in passu quorumpiam privilegiorum, ulteriori ad suam Majestatem de-
memisso recursum pro iisdem permanente. §. 3. Quantum porro ad Prothonotariatus
officium; Sua Caesareo Regia Majestas, alterius quidem Prothonotarii, moderno adjun-
gendi necessitatem non agnovit. §. 4. An autem unus ita constanter manere debeat,
ut nec mutato, vel mortuo Bano variari possit; id a revisione allegati per Status
Privilegii, coram Majestate Regia producendi, dependeat.“

E törvények 2-ik §-a végszávaiból következtethetjük: miért
csak 1756-ik évben szüntetett meg végkép az említett szokás? —
aligha nem azon okból: hogy a szabadalmaikra oly igen hivatkozni
szerető tót-országiak, a kérdéses balszokást is törvényesítő szabadal-
maiknak — végre csakugyan elő nem mutathatásával mindegyre
késedelmeskedtek.

Szinte régi szokás s állítólag egy 1690-ben kelt oklevélnél fogva az albáni hivatalra csupán nemesek — de semmi esetre sem főrendűek — alkalmaztathattak ¹⁾.

A Kapcsolt-Részeknek saját felviteli törvényszéke: a háni-tábla Zágrábban létezvén, ennek elnöke — miként fentebb mondva volt: — a bán vagy helyettese; — tagjai, öt ülnökön kívül egy ítélőmester, ki által adattak elő minden előkerült perek.

A Kapcsolt-Részekbeni *Itélőmesteri hivatal eredetét* épen úgy mint a magyar-országi ítélőmesterekét, a szükség fejleszté ki; az ország rendes bírái ugyan is hozott ítéleteik s bírói parancsajk kiadásánál hiteles s törvénytudó egyéneket nem nélkülözhetének, kiket a hozott ítéletek végrehajtására is, saját nevökben, az ország távolabb részeibe, szétküldözének, a magán ügyeknek a közállományi ügyek-keli összeköttetése utóbb azt is következtetvén: miszerint az ítélőmesterek ország-gyűléseinken állodalmi titkárokként foglalkozának. — Szakmárdy János tót-országi ítélőmester volt, ki az 1681. 76. t. cz. által is meg erősített 1662. 52. tanusítása szerint, különös érdemeinél fogva, maga s utódai számára, a magyar ország-gyűlésen ülési s szavazati jogot nyert.

A most felhívott 1662. 52. t. cz. ekként szólván; „ut Protonotarius Regni Croatiae et Slavoniae, ac sui in eodem officio successor ad instar aliorum Protonotariorum in publicis Regni dietis votum, locum et diarium habeant;“ — a „diarium“ szónak jelentősége iránt eredhető ama kérdést: valjon e szó azt jelentse-e: hogy a horvát-tót-országi ítélőmester diariumot — naplót — vezessen az ország-gyűlésen, mint a többi, hazánkbeli, ítélőmesterek? — avagy: hogy ezekéhez hasonló napidijai legyenek? alig lehetne megfejtetni, ha csak *Kovachich*-ként²⁾ az akkori ország-gyűlés irományait segédül nem veszük. Ugyan is! a mondott évbeni ország-gyűlés alkalmával egyeszerkesztett országos sérelmek 65-ik §-ának majdnem ugyanazok szavai, mik az idézett 1662. 52. t. czikknek. „Attentis — így szól a sérelmi 65-ik §. — et consideratis singularibus Magnifici Joannis Szakmárdy de Diankowcz, Regnorum Croatiae et Slavoniae Protonotarii, meritis ac fatigiis, tum in praesenti tum in priori dietarum decursu Regno exhibitis, SS. et OO. proprio motu admittunt, ac per Suam Majestatem benigne admitti cupiunt: ut idem Magister Proto-

¹⁾ Engel: i. m. 402. l. — ²⁾ Script. rerum Hung. minores Budae 1798. I. k. 21-23 l.

notarius, et sui in eodem officio successores universi, ad instar aliorum Protonotariorum, in publicis Regni diaetis votum, locum et diarium habeant, eidemque pro diaeta praesenti etiam solitum *diarium currat, et exolvi debeat*.“ Itt az „exolvi debeat“ szavak a „diarium“ szó alatt diurnumot értetni látszanak; — mit egyébkint alig lehetne érteni, miután a napidíjak diurnumnak neveztetnek; — diurnumot pedig — amint tudjuk — az ítélőmesterek huztak. De csaknem hihetetlenek is látszik; hogy a nevezett ítélőmester annyi ország-gyűléseken át, miként az 1647. 46. és 91, — 1649. 98. — 1662. 52. t. cikkek, ezek hozatalánál jelenvoltak tanusítják, minden napi díj nélkül lett volna jelen. — Többnyire nem alaptalan kérdés forog fenn ugyancsak a kérdéses t. cikknek „votum“ és „locum“ szavai iránt is, mintha a nevezett ítélőmester csak 1662-ik évben nyert volna ország-gyűléseinken helyet és szavazatot; — és így miért lett volna saját költségén jelen az előbbi ország-gyűléseken? — Fejtsék meg eme körülményt azok, kik, a honi jog-történelmének s okleveleinknek ismerete nélkül is, a Corpus Juris tudásával kérkednek „in Decretis Patriae Nostrae Comitibus — mond helyesen *Kovachich* *) — saepe loca occurrere, quae prima fronte sensum plenissimum habere videntur, at si accuratius expendantur, difficultates maximas habere, neque conjecturis, quales hic pro voce et sensu diarii prorsus verisimiles militare posse videbantur, sed notionibus historicis et actis publicis genuine illustrari posse.“

Ez annyszor említett horvát-tót-országi ítélőmestert ezen országok Karai és Rendei a tartományi-gyűlésen, a Bán által e hivatalra kijelelt egyének közől szavazat útján választják és pedig Ulászló III-ik végz. 4. cz. szerint nem nemes egyén nem volt sem kijelelhető sem megválasztható. — Ezen I. Lajos és Zsigmond királyaink szabadalmain²⁾ alapuló választási jog horvát-tót-ország Rendeit Thallóczy Máté bánnak 1438-ban kelt oklevele szerint régi szokásból illeti, s őket e jog gyakorlatában Mátyás királynak 1465-ben kiadott s a tót-országi levéltárban meglévő — általunk a 36. lapon közölt oklevele is megerősíti; — ámbár pedig *Fejér György*³⁾ szerint, e választási jogot ugyancsak Mátyás király — a tót-országi Rendeinek e részbeni ellenmondását figyelembe nem véve — királyi jognak nyilatkoztatá: Tót-ország Rendei még is e jognak maiglan is szakadat-

*) i. h. — ²⁾ *Fejér György*. Codex. Diplom. X. k. II. füz. 622. l. — ³⁾ u. o. XI. k. 192—195. l.

lan gyakorlatában vannak. — 1600 évig többnyire magyar honbeliek választottak tót-országai ítélőmesterekké, — de azóta egyre tót-országbeli egyének¹⁾. — A megválasztott ítélőmester a bánnak bemutatandó, ki neki, mint a báni pecsét őrének, ugyan ezt átadja. — Évi fizetése 1350 forint; de ebből mint báni táblai ülnök 350 ft. — 400 forintot pedig jog gyakorló ifjak tartására kellő költség fejében húz. — E hivatal a bán változtával, avagy halálozása esetében nem szűnik meg; — az 1715. 123. t. cz. 4-ik §-ának fentebb felhivott szavaiban ismét előnem mutathatott szabadalmi levél említettik. — Ide tartozólag véljük felemlíteni: miként

Levéltárát horvát-tót-orzágnak legelőször 1764-ik évben Skerlecz Miklós ítélőmester rendezé; — 1565 év előtti Jegyzőkönyvei hiányzanak, minthogy néhai Szakmárdy János ítélőmesternek 1668-ik évben közbenjött halálával, özvegye a jegyzőkönyvek átadására felszólíttatván, csak a mondott évbeliakat adta át, mivel a korábbiak — miként állítá: — bizonyos *Banich* nevű egyén s mások által elikkasztattak.

* * *

A 45—49 lapokon 25. §. *Tót- és Horvát-országok*, nagyobb vagy kissebb hadberohanások eseteiben, saját törvényeik s szokásaik szerint *felkelni* tartoztak. — Ebbeli kötelességük mikénti teljesítése módját a tót-országai törvényekbe igtatott végzemények: az 1558. 4., — 1659. 85., — 1681. 66., — 1741. 59., — 1808. 5. megszabják; — eme törvényekhez képest, ha nagyobb erő nyomult-be tót-ország kebelébe, várat vagy erősséget ostromolt: az ország valamennyi lakosa fejenkint, és a parasztok ötöd részével, vagy nagyobb vész esetében teljes számmal fegyveresen felkelni, és a kapitány mellett, báni rendelet szerint, katonáskodni tartozott. A három ország felkelése pedig a hadi szolgálatok mikénti teljesítésére nézve is, azon országok közgyűlésében, a felhivott 1808. 5. t. cz. rendeletéhez képest, vala elrendezendő.

A 49—61 lapokon 26—28 §§. szerint *horvát- és tót-országok* a magyar-országban porták száma után megajánlatni szokott *közdónak* — számos hazai törvény által megerősített legrégibb szokáshoz képest — csak *felét tartoznak fizetni*; és ez is csak a véghelyek ellátására s szükségei fedezésére fordítandó. — A Corpus Jurisba beigatott tót-országai 1492-ki végzemény 2-ik czikke világosan megismeri:

¹⁾ Engel: i. m. 403. l. —

hogy a magyar-országban olykoron teljesített fizetéseknek feladózási szokása mindig és mindenkor megismerve volt légyen. — Eme szokással egyező valamenyi ezután — egész az 1790/1-ki ország-gyűlésig alkotott törvények rendelkezése; — mit az 1596. 9. — 1608. k. u. 14., — 1609. 62. — 1613. 9., — 1618. 36. — 1622. 32., — 1625. 8., — 1635. 1., — 1638. 7. — 1647. 34. — 1649. 4., — 1659. 86., — 1681. 66. 75., — 1715. 115., — 1741. 54. t. cikkek tartalma világosan tanúsít. — Az 1790/1 59. t. cz. pedig azt rendeli: hogy a felső tót-országi három- és a horvát-országi megyéknek adója mindenkor a magyar ország-gyűlésen, külön még is a magyar-országi adótól, tárgyalassék, és hogy azt ezentúl, a magyar ország-gyűlésen kívül felemleni ne lehessen. —

A most idézett t. cikkekre hivatkoztak eme országoknak 1802-ki követei, és a felső tót-országi s a horvát-megyék követei is azt tanúsítók: hogy annak rendelete ellenére félrovaaton túl nem terhelhetnek, főleg azon okból: mivel sem 1715-ben, midőn a törvény által legelőször megengedett állandó adó, az azon évi ország-gyűlésen alkotott 8-ik t. cikk által, a rendes katonaság tartására fordíttatni rendeltetett; — sem 1723, 1751 s 1764/5-ben, mely években magyar-országra nézve a porták bizonyos száma megállapíttatott; a horvát-ország és felső tót-országi három megye által fizetni szokott adó e számba be nem foglaltatott, sem a horvát-országi megyéknek úgynevezett fűthelyei — fumi Croatici — a magyar-országi portákkal összenem kevertettek. — És noha az előbocsátottaknak megdönthetlen igazsága az 1715, — 1723, — 1851, — 1764/5-ki ország-gyűlési iratokból annál világosabban kitűnik: minthogy az adó az elősorolt ország-gyűléseken csupán magyar-országi Kk. és Rk. által lön megajánlva, s a megajánlott adó csupán a magyar-országi hatóságokra vettetett ki; — a felső tót-országi és horvát-országi három megyék adója a dalmát-, horvát- és tót-országok közgyűlésein szokván tárgyaltatni; — a magyar-országi rendek még is az 1802-ki ország-gyűlésen, a Naplónak 137, 138, 139, 140, 143, 154, 155, 156 lapjai tanúsítása szerint, azt válaszolák: miként a mostani véghelyi katonaság a korábbitól egészen különböző, s a Kulpa folyó melletti katonaságnak az adóból és közép harminczadok segedelmezéseiből ellátása már megszűnván, a felhívott törvények Horvát-ország irányában oly kevéssé alkalmazhatók: milly kevéssé a hasonló törvények magyar-országnak azon területére, melynek hajdan török hatóság alatt létezett lakosai akkoriban szinte csak fél rovat után adózni szoktak

volt, — és ezeknél fogva magyar-ország Rendei a „separatim“ szót az 1790/1. 59. t. cikkben nem más értelemben vehetni állíták: mint hogy azon adó összege, melly horvát-országra esendett, — portáinak a javadalmak s maleficiumok tekintetbevételével eszközözendő kiigazítása után — ugyan ezen országnak, saját gyűlésében, egyes hatóságai között felosztandó legyen.

A kérdés lényegének bővebb kifejlesztésül *Kussevich* a 61—66 lapokon 29 §. felvilágosítani törekszik ama különbséget, melly szerint magyar-ország és horvát-tót-ország között, honvédelmi rendszer tekintetben fennforog. — A magyar-országi Kk. és Rk. — úgy mond ő — az 1764/5-ki ország-gyűlésen Mária Terezia által felhivatván: hogy az 1715. 8. t. cz. rendeletéhez képest kellő felkelés rendezését és szabályozását akként eszközölnék: miszerint előkerülhető szükség esetében czélszerűen használtathassék; — azt válaszolák: miként a kívánt rendezés tárgya csupán személyes felkelés lehet; az alap, melyből a múlt időkben porták után állítatni szokott katonaság ellátatott, az 1715. 8. szerint, az állandó katonaságnak határozott és tartós ellátására fordítatván; — a személyes felkelés száma pedig előre meg nem határozható, mint a melly egyébkint is a király és ország tükre. — Dalmát-, horvát- és tót-országok, régi törvények és szokások, jelesen az 1741. 59., 1681. 66. s 1808. 5. t. cz. szerint kelnek fel, és pedig nem csupán a nemesek, s kiket e nevezet alatt a törvény ért, hanem, a veszélyhez képest, a parasztok ötödrészevel és fejenként is felkelnek. — Az ezen országokból kivezetni szokott felkelés részét Banderiumok képezik, mellyek immár magyar-országban nem léteznek. A felső tót-országi három- és a horvát-megyékben 4000 predialista, deczimalista és libertinus ház létezik, mellynek lakói, ős szerkezetük- s az 1567. 14. t. cz. rendeletéhez képest, uraikkal együtt felkelni s katonáskodni tartoznak; — és Mária Terezia bölcs intézkedéseinek köszönhetni; hogy az ádriai tengertől kezdve egész a lengyel határszélekig, Mátyás király fekete seregéhez erő- s hadképességre nézve hasonló, de számra sokkal nagyobb 17 határőr-ezred vesztéggel, az országnak dögvész s ellenség berohanásai ellenében biztosítása végett, kiegészítve saját népességéből, az első rendeletre felkelni kész. — Ezen 17 ezred között 8 felső- és 3 alsó tót-országi; — s az ekként együtt 11 ezred, a banderialis s a régi törvények és szokások alapján ezen országból kiállítatni szokott felkelő sereggel együtt rendes katonasághoz erőre hasonlítható 64 ezer főből álló nemzeti katonaság létszámát képezi.

Mindezen előadottak egybenvetéséből igenelve felel meg *Kusse-
vich* ama önmaga támasztotta kérdésekre; vajjon dalmát-, horvát és
tót-országok teljesítik-e és minő arányban magyar-ország 46 me-
gyéjéhez képest az ország védelmi tartozást? — s vajjon, ebbeli tar-
tozásuknak 8 évszázadon át hű teljesítése után, nem alappal köve-
telhetik-e a mondott országok: hogy úgy a közadózásra nézve, mint
egyébb municipalis jogaik- és statutumaitak illetőleg, azon állapotban,
mellyen atyáik valának, meghagyattassanak?

Részünkről az előadottakra válaszul, lássuk ép azon tété-
leket, mellyekre *Kussevich*, az 1802 évi magyar-ország-gyűlési napló-
ra utalva, hivatkozik. Ugyan is! a most mondott évi július 5-én tar-
tott 19-ik ülésben *) „Felolvastatott az 1764-be a porták igazítására
kirendelt Deputaciónnak adott utasítás, és mind a Deputatusokra, mind
a szomszédokra nézve készített Hitnek formája, s ezt most is mér-
tékül elfogadván a Statusok és Rendek, mind ezek eránt lett meg
egyezőseket a fő Rendekkel közöltetni kívánták. — De ezen közben
Horvát-ország részéről jelenlévő ítélőmester *Petkovits Lajos* az 1791-
ki 59 törvényt oly értelemben magyarázván: hogy annak rendelése
szerint a horvát-országi adó a magyar-országéval úgy egybe nem
öntetett, hogy a magyar-országi portáknak valamely része Horvát-
országra általtétethessen; erre valónézve abba ugyan: hogy a mos-
tani emeléséből az adónak a régi adóhoz mérsékelt rész Horvát-or-
szágra terjesztethessen, megegyezett; de magyar-országi portáknak a
horvát-országiakkal leendő összekeverését és ebből származható sza-
porítását a horvát-országi portáknak ellenzette; — hasonló értelemben
bővebben szólott az iránt a Horvát-országi Rendek részéről küldött
követ *Ponekovits Ferencz* úr, említvén azt: hogy 1715 esztendőől
fogva, a midőn t. i. az adó állandóul törvényesen meghatározottat,
sem 1723, 1751, 1764-be, a midőn a magyar-országi portáknak
száma meg állittatott, a Horvát-ország és a 3 Slavoniai felső vár-
megyék által fizetett adó azon summába nem számittatott, sem pedig
a horvát-országi füst-helyek — fumi Croatici — a magyar-országi porták-
kal egybe nem kevertettek. Emlékezetbe tartották t. i. a Horvát-or-
szági Rendek: hogy ezen országok soha fegyver által nem hódoltat-
ván, a magyar-országi koronához önként bizonyos feltételek mellett
csatolták légyen magokat; s e szerint mindenkor különös közgyűlé-
seket, különös pecsétet, és más több különös jussokat magoknak

*) 1802-ki ország-gyűlési napló 136—140 l. —

fenntartottak legyen; a mellyek a szövetséges fogadásoknak sértődése nélkül akaratajok ellen nem változtathatnak. Tudják azt, hogy azon régi végeztések a Slavoniai nemeseknek, melly szerint azon esetre: hogyha Magyar-ország lakosai akárminémű okokból valamely fizetéssel terheltetnének; akkor a Slavoniai lakosok részéről régi szokás szerint csak félfizetés kívántathasson; az 1492-dikbéli ország-gyűlésen megerősítettett legyen; mivel tehát azon időben még az ország-gyűlésére a nemesség fejenként szokott legyen megjelenni, ezen végzését a nemességnek mint sarkalatos alkotmányt kelletvén tekinteni, attól legkissebben is távozni köteleességek s tehetségek ellen lenni esmernék. Ezen kútföböl származott az: hogy ezen országoknak adója mindenkor megkülönböztetett a magyar-országtól, és ahozképest csak felébe rovattatott, amint ezt az 1596. 9., 1608. 14., 1618. 36., 1609. 62., 1638. 4., 1647. 34., 1659. 86., 1715. 115., 1741. 54., 1791. 59., törvények mutatják, a mellyek mindenkor akármely környürlásokban is oly szentül megtartattak: hogy még azon felül a harminczadok jövedelme is ezen országoknak engedtetett. Emlékezetben van az is: hogy ámbár régi időbe ezen országoknak nagy része a török birtoka alá jutván, azután Magyar-országnak nevezetes hasznával nagyobb része hadi véghelyeknek fordittatott; de egyszersmind megemlékezvén arról is: hogy ámbár Zápolya idejétől fogva első Leopold császár uralkodásáig Magyar-ország is alig negyed részében lévén szabad a török igától, még is mind országnak nevezetét, mind pedig régi jussait állandóul feltartotta. Tulajdon Magyar-országnak disze és példája javasolja: hogy ezen országok ősi jussai mellett megtartassanak. Valamint tehát a horvát-országi adóból, a melly mindenkor különböző végekre fordittatott, a midőn 1770-be ezen országok közgyűlésébe 70,000 forinttal neveltetett, Magyar-országra semmi haszon nem háramlott; úgy a magyar-országi adóból is, és portái számából, a mellyek 1764-be Horvát-országnak befolyása nélkül, a magyar-országi rendek által vállaltattak fel, ezen országokra semmi teher nem forditathatik; annyi-val inkább, hogy mostanában nem a szaporításáról, hanem csak igazításáról a portáknak lévén kérdés, minekutána $5661\frac{5}{8}$ porták számába a horvát-országi füsthelyek — vulgo fumi Croatici — be nem számítottak; ezen füsthelyeket a magyar-országi portákkal egybekeverni s igazítani helyes rend szerint nem lehet. Ezekre való nézve az említett országok részéről azt kívánta: hogy ezeknek portái az füsthelyei helyesebb számítása szerint $135\frac{13}{16}$ számba állandóul megha-

gyattassanak, s ezen sinormérték szerint az ujonnan emelt adóból ezen országokra esendő rész meghatározotasson. Tekintetre méltó lévén az is, több helybeli alkalmatlanságok mellett: hogy Magyar-országnak tetemes hasznára a Száva, Dráva, Mura és Kulpa vizének tisztításába, hidaknak és utaknak munkálásába, kiváltképen pedig a Károly útjának fentartásában sok ezereket érő munkát ingyen tesszenek, sőt a Zágráb vármegye házi Cassájából nem megvető pénzt juttat. — Ezek eránt a magyar-országi SS. és Rk. *közönséges meg-egyezőssel* ily módon nyilatkoztatták ki értelmeket: hogy mind az, ami 1791-béli törvényt megelőzte, a fenforgó kérdéshez nem tartozik, mert nyilván van: hogy azon törvény előtt különös gyűlésekben igérvén a horvát-országi statusok az adót, abba a magyar-országi SS.-nak és Rk-nek befolyása nem lehetett; azonban ugyanazon 1791-dik esztendőben, midőn: hogy annyival törvényesebb s biztosabb ád-bon álljon a horvát-országi adózás, ezen országnak az vala a kívánsága: hogy adójok a közönséges Magyar-országi-gyűlésen kívül ne emeltethessen, a most feljebb említett törvények is említettek, és hogy azon országok soha fél rovásnál feljebb ne terheltessenek, világosan kérettetett; de már akkor megemlékezvén az ország Rendei arról: hogy *minekutánna a véghelyekben a katonaság egészen más lábra állíttatott, és a Kulpa vizénél tartott katonaság terhe megszűnt, ezen felyebb előlhordott törvényeknek oly kevésbé lehetett ereje Horvát-országra mint hasonló értelmű törvényeknek azon magyar helyekre nézve, melyek mint a Törököknek meghódott földén fekvők, hasonló módon csak félrovással tartoztanak.* Azért is midőn ezen kívánság Ő Felségéhez felküldetett, már akkor mind az említett törvények, mind a félrovás eránt tett kívánsága Horvát-országnak kihagyatott. Innen következett az: hogy ugyanazon az ország-gyűlésen már minden kifogás nélkül a *porták kigazítására az országos deputatio kirendeltetvén*, az a maga munkáját minden Horvát-országra való különös tekintet nélkül megtette; még pedig *a vele együtt munkálkodó Horvát-országi deputatusnak ellenkezése nélkül*; és innen következett az is: hogy a jelenvaló ország-gyűlésen az adó ujonnan horvát-országi Rendeinek befolyásával, minden különböztetésnek emlékezete nélkül, átaljába megigértetett. Ezek szerint nem lehet az említett 1791. 59. törvényben lévő szót *separatim* más értelemben venni, hanem hogy kiadódván az egész summa, melly a horvát-országi 3 vármegyékre esik, azt különös ország-gyűléseken tetszések szerint feloszthatják; különben pedig: ha a régi adóval megvolna Horvát-ország terhelve,

abból most levenni, vagy ellenkező esetben hozzá tenni az illendőség és igazság hozza magával s ehez képest a mostani emelését az adónak, nem a régi adóhoz, hanem az adózó népnek erejéhez kelletik mérsékelni. — Ez eránt mind egy, mind más részről hosszasan folytatott vetélkedés után, m. *Personális* úr javallotta: hogy mivel a porták eligazítására Nádor Ispány Ő k. Herczagságének előlülése alatt nagy számú Deputatio fog együtt hit alatt munkálkodni, ezen kérdés annak ítélete alá terjesztetne; de a SS. és Rk. felyebb előadott okokra nézve egyenlő értelemmel kívánták; hogy a kerületbeli jegyzések 3-dik pontjához hozzá ragasztasson: hogy az időközre leendő eligazítása a portáknak Horvát-országot is egyenlően érdekelje; *ellent nem állhatván az*: hogy Horvát-országnak követői az 1791. 59. törvénynek rendelését oly értelemben kívánnák venni: hogy a mostani toldásán kívül az adónak egyébiránt különösen a régi állapotjába hagyattasson.

„Ezekben e szerint megegyezvén a SS. és Rk.“ sat. — Az nap még „Horvát-országra való nézve írásba foglalt *Izenete a fő Rendeknek* olvastatott eképen¹⁾: „Megjegyeztetvén az Horvát-ország iránt: hogy mivel itt és mostanában az adónak igaz mérséklésére semmi bizonyos és elégséges útmutatás nincsen, a mostani toldás a régi portákhoz, avagy adóhoz mérsékelten osztattasson, — fenhagyatván az: hogy midőn jövődében a most kirendelendő országos jegyzésekből Horvát-országnak igaz mértéken kívül való súlya avagy könnyebb volta Magyar-országhoz képest tapasztaltatni fog, a portái is, tekintetbe vévén hasznait és súlyait ezen országnak, mint országnak igazittassanak.“ — „Ezeket megértvén a SS. és Rk. újabb vetélkedésbe ereszkedének, mert abban ugyan, hogy Magyar- és Horvát-ország között az adónak mérséklése állandóképen akkor állittasson meg, a midőn az adófizető népnek és az adózás tárgyainak ország szerint való jegyzése végbevitetik, megegyeztek a SS. és Rk.; de azt: hogy a mostani toldása az adónak a régi adóhoz mérsékelten azon az okon oszljon Magyar- és Horvát-ország között, hogy mostanában az igaz mérséklésre elegendő eszközök nem találhatnának, a megállított principiumokkal megegyeztethetőnek nem látják a SS. és Rk.; mivel a magyar-országi porták igazítására az 1787-béli népesség számát, több esztendőbeli dicális jegyzéseket, úgy nem különben különféle természeteknek piarcsi árát vévén a SS. és Rk. si-

¹⁾ u. o. 142—144. l.

normértékül, mindezek Horvát-ország részéről épen úgy mint Magyar-ország részéről elővételhetnek, és így Horvát-országra való nézve semmi különбözés nem találtatik; sőt Horvát-országnak annyival könnyebbsége lenni látszatik: hogy ez tengeri sóval is élvén, a felemelt só árában annyi terhet nem visel, mint Magyar-ország lakosai és hogy ott katona quartélyban nem lévén, az úgynevezett deperditáknak súlyát nem esméri; ezekre való nézve minden további vetéledésnek megszakasztása végett közönségesen abban állapodtak meg: hogy azon deputatio, melly Nádor Ispány Ő K. Herczagsége előlülése alatt fog munkálkodni, fontolná meg: légyen-e elegendő fundamentum az előfordulandó datumokban arra: hogy a horvát-országi régi adóhoz valami adódjon, vagy belőle lehuzattasson? avagy inkább csak a most ígért emelését az adónak a Horvát-országi nép erejéhez képest azon mértékkel, melly a magyar jurisdictiókra való nézve meg fog határozatni, kellessen kivetni? — E szerint megegyezvén a SS. és Rk. *Melczér László* ítélőmester ezen vélekedéseknek a fő Rk. táblájával leendő közlése végett általküldetett, a ki is kevés időmúlva visszatérvén jelentette: hogy Nádor Ispány Ő K. Herczagsége és a fő-Rk. a t. SS. és Rknek vélekedésén megegyeztek.“ — Ugyan az évi augusztus 4-én tartott 22-ik ülésben ¹⁾ „*Komáromy Péter* Horvát-országnak követje előadván azt: hogy az ujonnan ajánlott 603,028 ft. 16 1/2 kr. adóból Magyar-ország részéről egy porta után mintegy 95 ft. jutna; holott ha Horvát-országra húszezer átalába rovatik, ezen országnak 135,6/8 portája lévén, egy ilyen Horvát-országi portára mintegy 148 ft. esik; mivel tehát a régi törvények rendelkezése szerint Horvát-ország csak félrovással tartozna, ezen Horvát-ország jussa sértődésének ellene mondott; — hasonló értelemben szólott *Petkovits Lajos* Horvát-országi ítélőmester is, azon esetre mindazáltal: ha a húsz-ezernek Horvát-országra lett jutása mellett a félrovás, melyet a törvények Horvát-országra nézve meghatároztak, a maga törvényes valóságában jövendőre fennhagyatna, jelentette: hogy ugyezen mostanában reá mért 20,000 summának felvállalása, ámbár az is a portájok számának mérséklését felülhaladná, könnyebbíttetne; különbözö esetre pedig az ellenmondáshoz ragaszkodván, fentartotta az ő Felségéhez való folyamodást. Mind a ketten kérvén: hogy tisztek teljesítésének bizonyosságául ezen ellenmondásoknak a naponként való jegyzékekbe hely adattasson.“ — „De a magyar-országi statusok egyenlően

¹⁾ u. o. 154—156. l.

azt vetették ez ellen: hogy mivel a mostani porták igazítására Magyar-ország részéről felvett útmutatási eszközök Horvát-ország részéről is kéznél voltak, az országos deputationnak oly hatalom adatott legyen a 19. ország-ülésében, mely szerint azon eszközöket megvizsgálván, teljes tehetséggel meghatározhassa: minémű rész háramoljon az ujonnan ajánlott adóból Horvát-országra; már akkor tehát ujabban megerősített legyen az is, hogy nem a Horvát-országi Statusok által említett félrovásnak; hanem igazságos mérséklés szerint az adózó nép erejének és tehetségének kellessen sinormértékül vétetni, mert valamint a félrovás némely Horvát-országgal hasonló sorsú magyar vidékekre való nézve régen megszűnt, úgy szinte annak Horvát-ország részéről is 1791-be törvényesen vége szakadott; de különbön is a Horvát-országi porták itt sinormértékül nem vétethettek, mert azok csak a számtartó tisztségnek a Horvát-országi adónak felosztására szerzett találmánya lévén, törvényes valóságok nincsen; azért is mivel sem a félrováshoz a törvénynek s fejlődési jussoknak sértése nélkül mind addig, még a Horvát-országi adó a magyar-országgal egy törvénybe foglaltatik, s minden megkülönböztetés nélkül a Magyar-országgal együtt ígértetik, ragaszkodni, sem pedig a teljes hatalommal kirendelt országos deputationnak munkáját kérdés alá venni nem lehet — a Horvát-ország részéről bejelentett Ellenmondásnak itt hely annyival inkább nem engedtetetik, hogy ezen példa szerint más jurisdictióknak is, a mellyek magokat sértedőtteknek vélnék, a teljes hatalmú deputatio munkájának ellene mondásra út nyitattatna. — Ez iránt mind egy, mind más részről bővebben előhozattatván azok, a mellyek ezen kérdésbe a 19-dik országos ülésbe említettek, végre *M. Personális* úr tanácsolása szerint, hogy a Horvát-országi követek tiszteknek hív teljesítését bizonyithassák, annak feljegyzése megengedtetett: hogy a 19-dik országos ülésbe jelentett kívánságok- s okaihoz most is állhatatosan ragaszkodnak, valamint a magyar-országi SS. és Rk. is, az akkor is bővebben előadott principiumok mellett, most is megmaradtak.“

Ezen az 1802. évi ország-gyűlés Naplójából *Kussevich* által felhívott, s általunk eredeti szövegében szóról szóra kiírt tárgyalásokban úgy a Horvát-országi követek- mint a magyar-ország-gyűlés által is az 1790/1. 59-ik t. cikkre, mint a Horvát-országi adó kérdését a magyar-ország-gyűlés tárgyalása alá juttató *alaptörvényre*, történvén mindkét részről hivatkozás, a fenforgó kérdés igazsága érdekében meg kell ismerkednünk, magának az 1790/1. 59. t. cikknek ke-

letkezését tartalmazó, s az 1790/1 ki ország-gyűlés irataiban hűn megőrzött adatokkal is. Jelesen a most mondott ország-gyűlés iratai 370-ik lapján kezdődő „*Humillima Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae Statuum Gravamina et postulata*” között a II. pontban ezeket találjuk:

„4. Contributione Regni Croatiae, jam ad Normam manipulationis Hungariae deducta SS. et OO. Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae decerni humillime postulant, ne in posterum Contributio etiam Regni Croatiae extra diaetam augeri possit, in ipsa autem diaeta, *separatim* semper a Contributione Regni Hungariae ad mentem articuloz 2. 1492., 3. 1593., 9. 1596., 71. 1602., 6. 1603., 2. 1604., 62. 1609., 9. 1613., 32. 1622., 23. 1625., 7 et 8. 1638., 34. 1647., aliosque pertractetur.”

E kívánsati pontot a magyar-ország-gyűlés 1790-ki december 13-án tartott 43-ik ülésben tárgyalás alá vévén, ennek eredményeként szavakkal lön felelgyezve¹⁾:

„Perso, cum circa Leges in altero Contributionem concernente postulato adductas, obverteretur: Regnum Croatiae vigore earundem, dimidium duntaxat Contributionis sibi admetiendae praestare velle, — tametsi quidem Nuncii memorati Regni contenderint Contributioni in memorata duntaxat proportionione pendendae inhaereri a se tanto magis posse, quod leges veteres hoc eidem Regno levamen diserte addicant; considerato attamen: quod a tempore conditarum idmodi legum, tam Contributionis quam Regni defensionis modus commutatus sit, eadem proinde modernis rerum adjunctis accomodari nequeant, concluderunt SS. et OO. ut *omissis citatibus legibus*, in reliquo postulatum idem in integritate relinquatur.”

S ekként lön is az azon évi december 6-án legfelsőbb helyre felterjesztve; s a csakhamar — 1791-ki január 13-án kelt kk. válasz ezeket tartalmazza²⁾:

„Quoad humillima Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae postulata et gravamina — ad 2-um: Id quoque benigne admittit sua Majestas Sacratissima: ut deinceps Contributio etiam Regni Croatiae semper in diaeta Regni Hungariae, *separatim* tamen a contributione Hungarica, pertractetur, adeoque *dispositio articuli 8. 1715.*, quem quoad omnes sui partes deinceps etiam observari, atque pro confirmato declarari vult sua Majestas Sacratissima, *ad Contributionem etiam Croaticam extensa habeatur.*”

Melly legfelsőbb kk. Válasz folytán keletkezett törvény ekként lön szerkesztve³⁾:

„*Articulus. De Contributione Regni Croatiae et trium Superioris Slavoniae Comitatum in diaeta Hungariae pertractanda.* Accedente quoque benigno suae Majestatis Sacratissimae assensu conclusum est: ut deinceps Contributio Regni Croatiae et trium superioris Slavoniae Comitatum Zagradiensis utpote Crisiensis et Varasdinenensis, semper in diaeta Regni Hungariae, *separatim* tamen a Contributione Regni Hungariae pertractetur, neque in posterum extra diaetam regni Hungariae augeri possit.”

¹⁾ Diarium Comitiorum Hungariae anni 1791. 253. l. — ²⁾ 1790-ki ország-gyűlési iratok 498. l. — ³⁾ u. o. 607. l. —

Ezen szerkezetnek, az 1791-ki február 8-án tartott vegyes országos ülésbeni felolvasása felől, következőket találjuk az ország-gyűlési Naplóban feljegyezve¹⁾:

„Protonotarius Regni Croatiae *Donatus Lukavszky* articulos e Resolutione Regia, erga postulata memorati Regni edita, excerptos suo ordine legit. — Quibus expeditis Nuncius Regni Croatiae *Franciscus Bedekovich* indicavit: Articulum de Contributione loquentem, propter mutationes per Resolutionem Regiam factas a deputatione mixta e serie ceterorum exmissum esse; quem ille tamen propterea, quod *jam ante comitali deliberatione ratihabitus fuerit*, in suo vigore relinquendum urgere coepit. — Excellentissimus D. Comes *Judex Curiae Regiae* rem in hunc modum illustravit: cum Resolutio Regia circa memoratum articulum edita id contineat: ut articulus 8-us anni 1715. porro etiam per totum confirmetur, quatenus vero articulus iste de concursu Regni loquitur, decisioni praesentium Comitiorum, de subsidiis factae, adversetur, Deputationem mixtam consultius fore censuissé, ut articulus in quaestionem vocatus simpliciter potius emaneat, quam ut cum clausula, in Resolutione Regia comprehensa, in legem referatur. Quodsi interim occasione concertationis cum Cancellaria Hungarica suscipiendae effici valuerit, ut hic idem articulus, quemadmodum a Comitibus elaboratus erat, relinquatur, ejusdem in legum tabulas relationi nequaquam refragandum esse. Quare Ordines quoque ad articulum hunc ea ratione, veluti jam ante conceptus erat, reliquis adjiciendum accesserunt.“

S csakugyan! a magyar királyi udvari Kancellária belátván az országbírói észrevétel alaposságát, mi észrevételt sem tön, s a törvény-czikk fentebbi szerkezetében, legfelsőbb királyi szentesítés által meg erősített és 1790/1-ki törvények közzé mint 59-ik besoroztatott.

Lássuk már most: miként egyeztethető össze eme törvénnyel s ennek keletkezte körülményeivel, a Kapcsolt-Részeknek legelőször az 1802-ki ország-gyűlésen támasztott s azóta — miként alább lá tandjuk — ismételve megújított, s *Kussevich* által is vizshangoztatott követelése?

A Kapcsolt-Részek ugyan is fentebb előadott kívánatukban *magok kérték*: hogy a horvát-országi adó jövőre a magyar ország-gyűlésen kívül ne tárgyalathassék, hanem itt — külön a magyar adótól, az általok felidézett korábbi törvények szerint, tárgyalassék.

A magyar ország-gyűlés a kívánat első részébe, vagy is: hogy a horvát-országi adó kivüle ne tárgyalathassék, beleegyezett; — de a horvátoknak ugyan ezen kívánatuk előterjesztése alkalmával előadott feltételét, miszerint t. i. a magyar-ország-gyűlés által rájuk kimerendő adónak „contributionis sibi admetiendae“ csak felét tartozzanak fizetni, határozottan elvetette, azon oknál fogva: minthogy a horvátok által felhívott számos törvények — megváltozván ezeknek

¹⁾ Diarium Comit. Hung. anni 1791. 324—325. l.

alkotása óta úgy a közadózási mint a védelmi rendszer — a jelen körülményekre nem alkalmazhatók; — s ezért a felhívott törvényeket a kérelemből kihagyandóknak elhatározta.

Ebben a horvátok beleegyeztek; — mert hiszen ellenkező esetben szabadságukban állott vala a kíváнатot, mint feltételhez kötöttet, visszavenni, s a horvát-országi adót továbbra is — mint addig — a magyar-ország-gyűlés tárgyalásától elvonni.

Azonban! ők ezt nem tevék; — sőt midőn — amint láttuk — az 1791-ki február 8-án tartott vegyes országos ülésből, a többi horvát-országi kíváнатokat tárgyzólag már legfelsőbb beleegyezéssel alkotott törvényczikkék — a jelen kérdéses kíváнат iránt szerkesztett törvényczikknek, az 1791-ki január 13-án kelt kk. válaszban 1715. 8. t. cikkrei téves hivatkozás miatt, az országbirónak fentebb közlött felvilágosító nyilatkozata folytán czélbavett kihagyásával — legfelsőbb királyi szentesítés alá valának terjesztendők: a horvát-országi követ ünnepélyesen felszólalt, annak mint ország-gyűlési elhatározás által jóváhagyottnak, eredetileges szerkezetébeni felterjesztését szorgalmazó; — már most kérdjük: eme felszólamlása által nem inkább azt látszott óhajtani: hogy a horvát-országi adó mindenkor a magyar-ország-gyűlésen intéztessék el, habár a kikötött feltétel mellőztével is, mintsem hogy az, továbbra is, a kormánynak, miként alább láthatjuk: az 1840-ki ország-gyűlésen maga a horvát-országi követ által elősorolt tényekkel bebizonyított, s Horvát-országra nyommasztólag ható, önkénytes intézkedési tárgya maradjon ¹⁾?

És innen önként ered ama másik következtetés is: miszerint az 1802-ki ország-gyűlésnek, — az 1790/1. 59. t. cz. ellenében Horvát-ország részéről emelt s fentebb előadott — eljárását törvényesnek s épen az 1790/1. 59. t. cikkben alapúlnak nem elismerni nem lehet.

Ezen szellemben nyilatkozott Zala megyének nagy követe s a hazának politikai látégén már akkoriban feltűnt vezér fénycsillaga *Dedk Ferencz* is, az 1832/6-ki ország-gyűlésről megyéje közönségéhez 1836 évi junius 20-kán intézett remek követjelentése eme szavaiban: „A közadónak arányosabb feloszthatása végett (1827. 7.) meg-

¹⁾ 1770-be a Felsőg a Kapcsolt-Részekből 150,000 ft. adót követelvén, ezek csak 57,000 ftot 3 évre segélykép ajánlottak meg; melly összeg még is az 1750-ki 70,000 ftal növekedvén Buccari város és part adójával együtt 105,614 ft. 17½ krra rugott fel. — 1780-ik évben már Croatiának és a 3 felső tót-országi megyének évi adója 274,327 ft. 52 kr. volt. l. 1790-ki ország-gyűlési iratok 407 l.

rendelt országos összeírás már ugyan teljesített, de még az ország-gyűlésére be nem mutattatott. Hogy tehát addig is, míg azon munka országos határozat alá kerül, az aránytalan terhelt törvényhatóságokban legalább némüleg segítve legyen: ő kir. fő Herczegségét országunk Nádorát a portáknak ideigleni megigazítására, közhatározat által megkértük, melyet ő elfogadván teljesített is. — Közhatározatunknak tárgya az is volt: hogy *a megajánlott adónak egész mennyiségéből azon mennyiség, mely Horvát-országra*, annak erejéhez képest, az összeírási adatok szerint *esendő*, le vonattatván, Horvát-országra vetessék, *mellyet azután annak törvényhatóságai magok között szabadon feloszthatnak*; — de ezen határozatot a m. fő Rk. el nem fogadták, mert azt Horvát-ország municipális törvényeivel ellenkezőnek mondták. Pedig az 1791. 59. t. cz. és az 1802-ki ország-gyűlésnek gyakorlata épen ellenkezőt bizonyít; sőt magával a köztársasági szövetség természetével is ellenkezik: hogy a Kapcsolt-Részek helyett az anya-ország vigye a közállomány terheit, s ezt még a Részek municipális jussoknak merjék állítani. De nincs is nyoma törvénykönyvünkben semmi olyan kiváltsági törvénynek, mely Horvát-országra nézve Magyar-országhoz lett kapcsoltatásának világosan kikötött feltétele lett volna; — a mit pedig ezen összekapcsoltatás után időnként a törvényhozás határozott, azt, ha igazságtalan s a közállomány céljaival ellenkezik: ismét ezen törvényhozás megváltoztathatja, sőt megváltoztatni szoros kötelessége; — s azt csakugyan igazságnak senki sem fogja állítani; hogy Horvát-országnak mind a három megyéje együtt véve 34 portával kevesebbet viseljen s 24,000 pengő forinttal kevesebb közadót fizessen, mint Zala vármegye egyedül maga; holott azok katonatartást sem adván, az ebből eredő súlyos terheket sem ismerik, megyéinket pedig a katonatartásból származó veszteségek temérdek summája nyomja leginkább. Felhordtuk mindezeket, felszólítottuk a m. fő Rk. igazság szeretetét, törvényt ország-gyűlési gyakorlatot, méltányosságot emlegettünk; de mind ezek sem használtak, mert a m. fő Rk. nem távoztak előbb kijelentett véleményüktől, és így tovább is fennmaradott Horvát-országnak igazságtalan könnyítése.“

Az 1839/40-ik évi ország-gyűlésen ismét szönyegre került Horvát-országnak *félrovatú adózási rendszere*, s azt a Rk. tábláján majdnem általános többség, mint hazánk adózóinak, eme Horvát-ország irányában kedvezmény általi nagyobb terheltetését, ez uttal is eltöröltetni kívánta, s megszünteknek állítván Horvát-országra nézve az 1659.

86. t. cz. rendeletének feltételeül szolgáló körülményeket, a horvát-országi portáknak meghatározására nézve szinte azon adatokat, melyek a magyar-országiakra egész mértékben fogtak használatni, kívánta arány-kulcsúl vétetni.

A nem csekély fontosságú tárgy iránt már előadottak kiegészítéseül érdekesnek tartjuk az ezen ország-gyűlésen kifejtett mindkét részről vitatkozás felemlítését.

Horvát-ország Rendei — mond az 1840 évi ápril 15-én tartott országos ülésben a horvát-országi ítélőmester *Miksich Miklós* — nem azért fordultak a társ Magyarhonhoz, hogy a horvát-országi adó fel-emeltessék, mert ha vágyaiknak az felett volna meg, azt magok is könnyen végrehajthatták, és pedig azt, a királyi kincstárnak valóságos hasznával hajtották volna végre; — de azért: ne hogy a részükről fizetendő adó az az előtt gyakorlatba vett mód szerint felemeltessék; — nem járult továbbá horvát-ország magyar-ország Rendeihez oly czélból: hogy magát az adó megajánlási jogtól, ezen szentjogtól, melly minden szabad nemzettel közös, megfoszsza; hanem hogy azon jogot fentartsa. — A féladótóli mentesség a magyar adóval semmi összeköttetésbe sincs, minthogy az, a mennyiben az adó másik felének fizetése tartozását is foglalná magában, — nem azon fizetésekre, mellyek magyar-ország régi külön terhének megváltásául, hanem azokra, mellyek más czimnél fogva ajánltatnak, terjedjen ki; — igaztalannak állítván: ha Horvát-ország régi felkelési terhet megtartván, továbbá 8260 katona tartási köteleességét is, s ezen felül még magyar-országnak külön terhet, melly t. i. a felkelési költségek fizetésének helyébe lépett, közösen viselni segitene. Az 1790. 59. t. cz. hozatala előtt a horvát-országi adó nem a magyar-országi ország-gyűlés, hanem a horvát-országi közgyűlés tárgya volt; de miután Horvát-ország Rendei tapasztalák: hogy azon, kezdetben csak 200, utóbb 400, végre 500 katona tartása, mellyet Horvát-ország eleinte minden köteleesség nélkül önkényt, csak ideiglen, vállalt el, később azonban minden egyéb terheinek meghagyása, sőt szaporítása mellett, valóságos szoros köteleességévé tétetett; — miután továbbá tapasztalták: hogy 1751 évben, azon 500 őrkatona száma, e tekintetben kelt királyi rendelet által 8260-ra emeltetett, s azoknak élelmezésük Horvát-országra rovatott; — miután tapasztalák: hogy ezen őrkatonák, kik azelőtt az ország zászlós seregét (banderiumot) képezték, és annak igazgatása alatt állották: az udvari hadi tanácsnak eleinte csak a katonai rend tekintetéből vetettek alá, a következő évben azonban, midőn az or-

szág tisztviselői azon zászló sereg területében az erdők, földek, kaszálók és királyi haszonvételek jövedelmeit beszedni akarák: ebbeli foglalatosságuktól eltiltatván, az udvari haditanács ezen említett zászlóseregre hatalmát közigazgatási és gazdasági tekintetben is kiterjesztette, és azt minden érték pótlás nélkül, határőrsereg, jelesül: két bántási őrsereg, fordította légyen; — miután tapasztalák: hogy azon 500 őrkatonára élelmezésére eredetileg megkívántatott 19518 ftot, melyeket Horvát-ország részint a reá rovott, későbbben „fél harminczad“ neve alatt jött adóból, az ország tisztviselői által beszedetni szokott zászlósereg jövedelmeiből, részint az ugyanazon őrkatonák számára vett posztó árának nyereségéből annyira összegyűjtette: hogy abból csekély mennyiséget kellett az adózókra kivetni, utóbb az érintett haszonvételek nagy részben szabályoztatván, némelyek pedig közülök megszüntettetvén, királyi rendelet által az adó 94,000 ftba alapítottatott légyen meg; — miután tapasztalták: hogy ezen adó 1770 évben, az e tekintetben kelt királyi rendelet következtén 70,000 ftal nagyobbítottatott; — miután végre tapasztalták: hogy mindemellett 1773 évben Horvát- és Tót-országtól 150,000 ftban ismét az adónak szaporítása kívántatott; — miután tehát Horvát-ország Rendei mindezeket tapasztalták volna: ezen eseteknek emlékezete a jövődre nézve aggodalmat, helytelent ugyan, de még is szüle: ily helyzetben sértették volna Horvát-ország Rendei a társ nemzetet, ha annál lefolyt időknek annyi példái után orvoslást nem kerestek volna; innen van: hogy Horvát-ország Rendei adójuk ügyét, mint bizodalomuk zálogát, Magyar-ország Rendeinek gondviselésükbe tették le. — Felvállalták Magyar-ország Rendei ezen letéteménynek őrizetét, annál fogva Horvát-ország kívánságát: miszerint a horvát-országi adó Magyar-ország gyűlésén kívül ne tárgyalathassék, pártolták, és azt ő Felségéhez felterjesztették; — de e felterjesztésben az is nyilvánítottatott: hogy az 1715. 8. t. cz. horvát-országra is kiterjesztetik¹⁾. — Ezen záradék azonban, a felterjesztett kívánságnak valódi értelmével ellenkezni és magában olyanokat látszott foglalni, melyek idővel Magyar-országnak bajokat okozhattak volna; — ugyan is az 1715. 8. t. cikknek Horvát-országra kiterjesztéséből, a törvénynek egyenlő rendeleténél fogva, adók közössége eredhetett volna; — ezen közösség által pedig magyar-ország az adózásnak új címét, u. m. a végbelyek élelmezését vállalta volna ma-

¹⁾ A 333 lapon előadottaknak az itt mondottakkal egybenvetése, az 1715. 8. t. cikkre hivatkozást illetőleg, egészen más tényállást mutat fel. —

gára, melyek elvállalásával önkényt folyt volna azon következés: hogy a véghelyek szükségét is, ha majd azok szaparodtanak, tartozzék Magyar-ország fedezni. — Elhárította még is mindezeket óvatosan Magyar-ország, a magyar kir. udvari főkormánysszékkal tartott értekezés által, melynek következtén a kérdéses záradék kihagyatván az állapítottatott meg: hogy az ország-gyűlésen Horvát-ország adója, a Magyar-országtól elkülönözve tárgyalassék. Ország-gyűlésen kívül pedig ne lehessen azt felemleni¹⁾. —

Eddig a horvát-országi ítélőmester; — lássuk most az ellenében felhozottakat; Zala megye követe *Deák Ferencz*: Midőn az 1715. 8. t. cz. az állandó katonaságot megalapította, sem a banderialis sem a személyes insurrectiót el nem törölte; azt mondja ugyan is: „quandoquidem nobiles et omnes illi, quos sub nomenclatione hac (cujuscunque sint honoris, dignitatis et status personae) in Hungaria lex complectitur, pro Regni defensione militare, adeoque personaliter insurgere, suae respective banderia producere et praestare teneantur: §. 1. Id Sacra C. Regiaque Majestas, quoties necessarium esse judicaverit, ad conformitatem hactenus sancitarum superinde legum, a modo in posterum quoque desiderare et exigere poterit“ s így világosan mondja: hogy a személyes és banderialis insurrectio fenmarad, s azt a Felség megkívánhatja, és volt is idő, melyben megkívántott. — Midőn 1790-ben a horvát-országi adó megajánlása a magyar-ország-gyűlésre áttétetett, nem arra nézve vállaltak magokra a Rk. pártolást: hogy a horvát-országi adó soha fel nem fog emeltetni; hanem hogy ország-gyűlésen kívül nem fog emeltetni; — mi is volna az olyan kapcsolat, hol az egyik résznek terhe szüntelen emeltethetne a nélkül, hogy a másiké is emeltessen, s ez mindig előbbi állapotjába maradna. — Azon előadás: hogy Horvát-országnak több banderialis helyei vannak, nem elegendő ok; — mert nem az kívántatik: hogy azok is fizessenek adót, a kik nem tartoznak; — hanem az: hogy az igazság arányában fizessenek a Horvátok. — A véghelyekről vett argumentum sem lehet meggyőző; mert Magyar-országon is vannak véghelyek s azok sem vétetnek összeírás alá; — nem is az itt a cél: hogy a véghelyek fizessenek, hanem hogy a mi azokon kívül van, a mi nem terhelhetik más teherrel, fizessen azon arányban: miben az ő vagyona van a magyar-országi vagyonyhoz. — Kérdezé továbbá a Borsod megyei követ *Palóczy László*: miért hivatkozik Horvát-ország az 1715-dik évben és azután 1790-

¹⁾ 1839-évi Magyar-ország közgyűlésének Jegyzőkönyve III. k. 2—7. l.

dik évig az adóról alkotott törvényekre? igaz! hogy akkor, mint határszállon létezett kis ország, a határok védelmére néhány száz katonát kellett tartani, e miatt fizetett akkor csak fél dicát; — és ez igazság volt. — De hiszen! Bihar, Csongrád, Posega, Verőcze és több vármegyék is csak fél portától fizettek akkor ugyan azon ok miatt; — a mint azonban meg szűntek határszállai vármegyék lenni, s határ őrző katonát tartani, fizették az egész, portáikra esett, adót, mint mások. — Horvát-ország épen így van. Mert mióta a Hildburghauseni herceg, mint királyi biztos 1746-évben elkezdte, s ő és később mások végrehajtották a vég helyi ezredek felállítását, azóta Horvát-ország határőrző katonát sem tart; pedig a vég helyi ezredek felállítása sem került egy krajczárjába sem; — fenntartásokra sem költ semmit, mert azon ezredek birtokaik jövedelmeiből állanak fenn; minthogy azonban minden költségeik azokból ki nem telik: a hiány fedezésére évenként megkívántató, mintegy 713,000 ftot maga a királyi kincstár fizeti; s horvát-ország még csak bentfekvő katonát sem tartván, deperditája sincs; holott más vármegyéknek csak deperditájuk is sok ezerekre mennek. — Az insurrectióra minek hivatkozik Horvát-ország? — hiszen ott azért ad bizonyos darabföldeket a jobbálynak földes ura: hogy ha majd insurrectio lesz, ő insurgáljon földes ura helyett; — mi köze van tehát ezen egyességek az adóval? — e felett az utóbbi száz év alatt ötször, — harmincz év alatt pedig csak egyszer sem volt insurrectio; — és így az annyira emlegetett insurrectio a horvát parasztra nézve csak titularis, a magyar parasztra nézve pedig az adófizetés évenként realis teher. — Azonban! Valóban igen különös: hogy midőn 1790 év előtt a kormány resolútiókkal elkezdte a horvát-országi adót szaporitgatni: megijedve ezen a horvátok azért esedeztek: hogy az ő adójuk dolga is a magyar ország-gyűlésen tárgyalassék; — azt az 1790/1. 59. t. cikkben megnyerve, most már mintegy azt mondják: hogy az ő adójukról az ország-gyűlés nem rendelkezhetik, hanem ők itt csak tudomás végett jelentik: hogy mennyi adót akarnak ajánlani. És így nekik sem a király, sem a diaeta külön, sem pedig az összes törvényhozás itt együtt ne parancsolna, és ők e szerint mintegy felette volnának az öszves törvényhozásnak¹⁾. — S a Horvát-országi követ *Busán Hermann* azon állítására²⁾ nézve pedig: miszerint ő csak horvát-országi adót ajánlván meg, azt külön kívánta té-

¹⁾ u. o. 10. l. — ²⁾ u. o. II. k. 382. l. —

tetni, hivatkozván az 1790/1. 59. t. cikkekre, — komolyan kérdé Zala megye követe *Deák Ferencz* *) Horvát-ország követétől: akar-e az előbbeni gyakorlatnál megmaradni, vagy pedig az idézett t. cz. betű szerinti magyarázatához ragaszkodik? — ha az előbbi gyakorlathoz áll: akkor a horvát-országi adónak a magyar-országgal együtt kell meg ajánlaltnia, mint máskor is történt; — ha pedig az 1790. 59. t. cz. magyarázatát betű szerint veszi, akkor úgy hiszi szóló: hogy annak azon nevetséges magyarázatot adni csak nem akarja: hogy a horvát-országi adóhoz csak önmaga szólhasson; mert hiszen a felhívott t. cz. mondja: hogy a horvát-országi adó a magyar-ország-gyűlésen tárgyalassék, már pedig magyar-ország-gyűlésének szóló, s más megyék követei is tagjai, tehát a horvát-országi adóhoz hozzá szólhatnak; — ha tehát azt kívánja a horvát-országi követ: hogy adójuk külön tárgyalassék, szóló örömmel reá áll, mert ez által vége szakad egy súlyos kérdésnek, hogy t. i. horvát-országnak nincs annyi portája, mennyinek lenni kellene. — Mindezek folytán kijelentette a Kk. és Rk. táblája: hogy Horvát-országnak eddig fenállott könnyítése megszűnjék s a porták összes számából reá is annyi vettessék, mennyi az országos összeírásban foglalt adatok szerint erejének arányához képest, reá esendő volna. — A fő Rk. azonban! a Kk. és Rk. táblájának Horvát-ország portáit tárgyzó kívánságát elnem fogadván, ismételve ellenzették azt: hogy Horvát-ország portáira nézve változás történjék. — E szerint tehát a tárgy felett a két tábla meg nem egyezhetvén a Kk. és Rk. is az időtől korlátoztatva, felhagytak az ideiglenes kiegyenlítés sürgetésével.

A 66—70 lapokon 30-ik §-ban előadatik: hogy dalmát-, horvát- és tót-országok jogosítvák, a Felső beegyeztével, helyhatósági ügyeik iránt *Statutumokat* alkothatni, melyek a mondott országok területbeli valamennyi lakosokat egyiránt kötelezik. — Eme jog — mond *Kusseвич* — melyet a Hármass Törvénykönyv III. R. 2-ik czime minden saját hatósággal bíró testületnek meg ad s melylyel a három-egy ország a magyaroknak Európába költözte előtt már jóval korább élt, — kétségbe nem vonható; mit a Corpus Jurisba is beigtatott 1492 és 1538-ki tót-országi végzemények szinte tanusítanak; — és hogy régen megerősített törvényeik és szokásaik — miként az Erdélyieké is — a magyar-országi törvények- és szokásoktól némely ki-

*) u. o. 385. l. —

tételek- és czikkekből különböznek: ugyan csak a III. R. 2-ik czime megismeri. — S értelmezve a most idézett czím tartalmát, annak tanúsítására: miként eme statutumokat a Felsőb beegyeztével alkotható joga a Kapcsolt-Részeknek az 1715. 120 t. cz. által is megerősített; annak szó szerinti szövegét is előadá.

Szükségesnek tartjuk mi is ide írni e t. cz. szövegét:

„§. 1. Ut Statuta praefatorum Regnorum Municipalia Regia Auctoritate specificè confirmata in nullam amplius de sua validitate veniant quaestionem. — §. 2. Pariformiter per articulum 66. 1681 generice confirmata itidem pro validis et firmis habeantur. — §. 3. Quae Neutra praedecarato modo hactenus firmata fuissent, dispositio tamen eorum adhuc duraret, — et pro futuro obligare posset — ea et talia intra anni unius spatium Suae Majestati C. Regiae producenda examini, et confirmationi vel reprobationi Regiae subjiciantur. — §. 4. In futurum condenda, si jurisdictionem Regiam, aut justitiae administrationem vel quaecunque causarum processus concernant, ad Regiam pariter deducantur Confirmationem. — §. 5. Statutum vero, in novissima eorundem SS. et OO. Congregatione, de non recurrendo ad generalem Regni Hungariae et partium eidem annexarum dietam, praeterita prima instantia; prout et aliud de Vice-Comitibus, ab Assessoratu Tabulae Banalis excludendis; in medio eorundem Statutum recenter conditum; eidem considerationi ac conditioni (percepto tamen respectu posterioris etiam voto Comitum Bani) subiacebit, quibus reliqua statuta hujus articuli puncto 3-io comprehensa subjecta sunt.“

Ez azon törvényczikk, melyben a Horvátok oly tömérdek erőt helyeznek, és a melyből kívánják bebizonyítani azt: miszerint a Horvát-országi Statutumok magyar-ország-gyűlési vitatás alá soha nem jöhetnek, s mintegy örökösök. S miként már *b. Majthényi Antal* Liptó megyei főispán az 1843-ki szeptember 11-én tartott főrendi ülésben megjegyzé: ezen horvát-országi municipalis statutumokra hivatkozás „kösziklaképen álló akadály s rémkép gyanánt használtatik a Horvátok- és az őket pártolók által több előhaladási s jelesen az oly lelkesedéssel és hő kebellet ápolat nemzetiség terjesztése ellen.“ — Vizsgáljuk meg ennél fogva bővebben ez 1715. 120 t. czikket.

Az 1712/5 évi magyar-ország-gyűlést megelőzőtt horvát-tartományi gyűlés irataiban tartalmazottak tanusítják: miként magok a horvátok is örökösen czivódtak magok között a felett: melyik a validum statutum“ s melyik nem? — a gyakori felkelések, adóemelés, hadinépi, pénz- és természetményekbeni segedelmek, s mindezek kezelésében gyakorlott tömérdek visszaélések, melyekről *Skerlecz Miklós* után *Engel* tudósit, a nagyobb birtokú nemesség- és mágnásoknak, kikre az iméntiek súlya leginkább nehezkedett, keblében annyi ellenszenvet érlelt a statutarium jog irányában, hogy az 1708-ki posonyi diétán annak megszüntetését sürgetnék; — miből othon azok

és a kisebb nemesség közt surlódások támadtak, és a keletkezett szakadást kiegyenlítette ugyan az 1709-ki február 25-én tartott tartományi-gyűlés, melynek Jegyzőkönyve ekként adja elő a mondott eseményeket:

„Quantumvis ex promotis anno praeterito (1708) sub decursu Diaetae Posoniensis per DD. Magnates regni hujus occasione honoris S. Comitis Comitatum Zagradiensis et Crisiensis hactenus, et etiam nunc penes officium Vice-Banale persistens; deinde statutorum praefatorum regnorum extra Diaetam Hungariae conditorum, et exinde uti memorati DD. Magnates praetendebant abrogandorum; protonotarijalis demum officii et appellationum, judiciariorum processuum, si quo casu intra regnum judicia octavalia, et sedes banales non celebrarentur, in Curia Regia revindendorum inter statum DD. Magnatum et Statum DD. Nobilium graves admodum dissensiones, et differentiae evenissent, ut hinc publico statui incommodum non leve eventurum metuebatur, imo infallibiter promanaturum per universos DD. SS. et OO. praevidebatur, siquidem Status nobilitaris et civilis biduo proxime praeterito, ut eo commodius et solidius juribus suis provideant, in separata domo et per se sub praesidio D. regni Vice-Bani per biduum proxime lapsum consedisent, et eorum contextu separata licet consultatione de universis rebus publicis cum aliis DD. SS. et OO. tractaturos et conclusuros se declarassent, hae tamen, et tantae differentiae et dissensionis occasiones quandoquidem opera et mediatione praetitulorum DD. Locumtenentium potiori in parte (praeter solum, quae de protonotarijali officio promota erant) uti actis et articulis subsequentibus insertum est, accomodatae sunt, et sublatae, statusque DD. nobilium et civilis ad unionem cum DD. Magnatibus dispositus existit, omnium itaque DD. SS. et OO. in simul constitutorum votis, et statutis, ut sequitur, Congregatio etiam habuit progressum“ stb.

Azonban a nyomban utána következett első magyar-országgyűlés egyik feladatává tűzik ki magok a Horvát Rendek: a feltékenyen őrzött jognak törvény általi körül-íratását. Ugyan is, hogy a nem egyszer magán érdek támasztotta vételkedéseknek véget vessenek, magok kívánták: miszerint hozandó törvény által határozottassék meg: mely statutumok tartassanak ezentúl érvényeseknek? — s ennek következtén hozatott az 1715 évi ország-gyűlésen, a Horvát-orzági statutumok érvényességéről szóló törvény.

Ez hát az 1715. 120-ik t. cikk genesise; melyet az akkori horvát követ *Czindery György* szerkesztetett. De, *Szemere Bertalan* Borsod megye követe-ként¹⁾, elbámul az ember az azt állítókat bátorságán: hogy a Kapcsolt-Részek jogai s municipalis statutumai országgyűlési vitatások körén túl esnek; ha megolvassa, magát, a fentebb szóról szóra átírt törvényt, s emez értelmet benne fel nem leli. — Azt mondja ugyan is az annyiszor említett 1715. 120. t. cikk: hogy

¹⁾ 1843/4-ki Rendi Napló II. k. 250. l.

miután a Kapcsolt-Részek municipalis statutumainak megerősítése és megtartása alkalmával több kérdések támadtak volna „cum occasione confirmationis et observationis Statutorum Municipalium praefatorum Regnorum plures et variae subortae fuissent quaestiones”: elrendeltetett, hogy a melly municipalis Statutumok

1.) a király által egyenkint

2) az ország-gyűléstől, jelesen az 1681. 66. t. cz. által általában megerősítettek: azok „in nullam amplius de sui validitate veniant quaestionem.” — Tehát nem az mondatik: hogy azok ország-gyűlési vitatások alá nem jöhetnek, hanem hogy érvényeseknek ismerlessenek; de kiket illet ez? a királyt s ország-gyűlést nem, mert ha nem akarnák, hogy érvényesek legyenek, nem erősítették volna meg, hanem illeti a Kapcsolt-Részeknek netalán vonakodó polgárait. — Továbbá az mondatik e törvényczikkben: hogy

3) a melly municipalis statutumok sem a király sem az ország-gyűlés által nem erősítettek meg s egy év alatt nem erősítetnek meg: azok nem birandanak kötelező erővel. —

4) Jövendőben valamennyi alkotandó statutumok királyi megerősítés alá terjesztessenek. — S az

5)-dik pont két illetén különös statutumot egyenesen királyi vizsgálat alá utasít, mint a melly „prima instantia praeterita fuit.”

Ez az 1715. 120. t. cz. tartalma; — nem világos-e éppen e törvényből, mellyre leginkább szeretnek hivatkozni a Horvátok: hogy csak azon statutumaik érvényesek: mellyek vagy a Fejedelem vagy az ország-gyűlés által megerősítvék? — s valjon úgy erősíti-e meg a Fejedelem s az ország-gyűlés azokat, mint idegen fél, következőleg mellytől egyik fél, az az: sem a megerősítők, sem a Horvátok nem állhatnának el közös megegyezés nélkül? Koránsem! hanem mint felsőbbség, melly mihelyest visszavonja jóváhagyását, a statutum erejét veszti. — Egyébiránt már magok a törvény szavai: „ut de Statutorum Regni Croatiae per suam Majestatem specificè confirmationum validitate nulla amplius quaestio oriri possit:” — *b. Majthényi* ként¹⁾ világosan mutatják: hogy azzal a változhatlanság messziről sem vététt célba. — Erősíti ezt még inkább ezen törvények fentebb előadott genesise.

És fellehet-e józanul tenni: hogy a magyar törvényhozás — mally a Kapcsolt-Részeknek az 1741. 8. t. cz. által biztosított sarkalatos jo-

¹⁾ 1842/3-ki fő Rendi Napló I. k. 356. l.

gai felett tanácskozhat s a Fejedelemmel együtt határozhat, — ugyan ezt ne tehetné azoknak helyhatósági jogaira nézve is; — s ekként saját jogai ellen oly képtelenül megszorító törvényt hozott volna; — mert ha a törvényhozó testtől függő municipium a törvény felett állhatna: a törvényhozás valóságos gúnynya válnék.

A statutum csak addig állhat meg: míg az, a status céljaival megegyez; — annak bírása pedig: mi egyez vagy ellenkezik a status céljaival? csak és egyedül a törvényhozás lehet. — Innen a következtetés igen világos: miszerint a törvényhozásnak joga van illy-főle municipalis statutumokat megszüntetni; — és ezen megszüntethetési jog lényeges feltétele magának a status fentartásának. — Sőt maga a Fejedelem is, midőn az 1715. 120. t. cz. 3 s 5-ik §§-ai értelmében jogot nyert megerősíteni a Kapcsolt-Részek statutumait: oly hatóságot gyakorol, melyet reá a törvényhozás ruházott.

De lássuk még a *Kusserich* által felhívott Hármas Törvénykönyv III-ik Részének 2-ik czime tartalmát; — *Werböczy* itt a „statuta populi“ kellékeit eme pontokban határozza meg: a.) mások jogainak megszorítását ne okozzák; — b.) az ország köz törvényeivel ne ellenkezzenek; — c.) sem a főbiróságok ítéletei ellen nem irányozhatvák; — d.) csak azokra hatnak kötelezőleg, kik hozatalukba befolynak; — e.) az illetők nagyobb és érettebb része akaratából s nem másképp, keletkezhetnek. E szerint ha törvénytől eltérő törvények és szokásaik vannak is egyik vagy másik hatóságnak, — tehát Horvát-országnak is, mert minden saját hatósággal bíró nép alkothat maga számára statutumokat, — de azok — sem a megyéke sem Erdélyé — miként maga *Werböczy* mondja — nem ellenkezhetnek az ország törvényeivel, s a királyi Curia ítéleteivel. — „E törvény — mond helyesen *Szemere* ¹⁾ a municipális statutarius hatóságnak élet gyökere: ebből világos: miképen statutum csak ott kell, csak ott van, hol törvény hiányzik s megszűnik tüstént, mihelyt köztörvény akár hasonlót, akár ellenkezőt rendel; — ebből világos továbbá: miképen a törvényhozással a Részek tökéletesen azon viszonyban állanak, mellyben az egyes Megyék nálunk; — mert hogy azok a hatóságot terjedelmesebben s később időkig gyakorolják: azt megmagyarázhatni a történetből, onnét: hogy a Részekben királyi hercegek s hatalmas dynastiák székeltek s kormányoztak; — onnét: hogy mint távollékvő s a szőlen háborúk által sűrűn nyugtalanított tartománynak helybeli statutarius

¹⁾ 1842/3 Rendi Napló II. k. 250. l. —

hatóságra s cselekvésre inkább szüksége volt; — onnét: hogy ez okoknál fogva ismeretlen lévén a tartomány viszonyai a kormányzó férfiak előtt: a Részekre nézve a törvényhozás leginkább csak megerősítési jogát gyakorolta.

A 71—73 lapokon 31. §. szerint Dalmát-, Horvát- és Tót-ország területében csupán a *Római-Katholikusok*, — és az 1791. 27. t. cz. hozatala óta a *nem egyesült Görög vallásuak birhatnak és szerezhetnek jószágokat, köz s magán hivatalt viselhetnek.* — A Római Katholika hit érdekében, az 1687. 23., 1715. 125., 1723. 1, 3, 86. t. czikkekben tartalmazott statutumok, a magyar-országi és Kapcsolt-Részekből Kk. és Rknek egyhangú kérelme folytán, az 1741. 46 s 1791. 26. t. cz. 14 §-a által is megerősítettek, kivétetvén a most idézett 14-ik §-ban néhány alsó tót-országi községeknek részint evangélika, részint helvét hitvallású lakosai. Meg van engedve továbbá, kereskedés s gyár üzlet végett, mindkét protestans vallásuaknak az itteni letelepedhetés, a nélkül azonban: hogy nemesi vagy polgári birtokot tulajdonul szerezhetnének.

S csakugyan! mindazon e részbeni intézkedéseken kívül, mellyek történeti vázlatunk ~~1604~~ helyein, 1604, 1609, 1615 évekre vonatkozólag, előadattak, az 1723. 86. t. cz. 2-ik §-a akként rendelkezők: „Ne in praefatis Regnis Croatiae et Slavoniae ullius alterius fidei aut professionis cujuspiam praeter solos Romano Catholicos possessionis bonorum sint capaces;“ — az 1791. 26. t. cz. 14-ik §-a pedig határozottan azt rendeli: „hogy ezen országok határain belül az evangélikusok se jószágot ne birhassanak, sem köz vagy magány hivatalt ne viselhessenek. Azonban szabadságukban áll a két evangélikus hitfelekezet követőinek, ez országokban is, ősi birtokjogaikat a törvény útján keresni, miben ha czélt érnek, ő Felsőge fenn tartja magának az illető nyertéseknek más módoni kártalanítását. Továbbá: azon néhány részint ágostai részint helvét vallástételt követő község alsó Slavoniában háborgatás nélkül vallásuk szabad gyakorlatában, mint eddig, ezen-től is meghagyassanak. Végre szabad legyen mindkét felekezetű evangélikusoknak, kereskedés vagy gyártás végett, szállást bérteni, de minden nemesi vagy polgári föld tulajdon birtoka nélkül.“

A 73—74. lapokon 32. §. A Kapcsolt-Részeket Magyar-országgal — az 1791. 12. t. cz. szerint a törvényhozás, törvényeltörítés s

magyarázási jog — közösen illetvén, valahányszor *Magyar-ország* s a Kapcsolt-Részek *ország-gyűlése* egybehivatik, *erre dalmát-, horvát- és tót-országok, saját utasításaikkal ellátott három követet együtt küldenek*, kik közül, az 1652. 61. t. cz. intézkedése folytán, egy a fő Rk. — s kettő a Kk. és Rk. táblájánál, s ezen felül a mondott országok ítélőmestere is, ugyanitt, ülési és szavazati joggal bír.

Kétségtelen: miként a mai Horvát-ország megyéi: Zágráb, Varasd és Kőrös, a magyar-ország-gyűlésre egyenkint, korunkban, nem küldöttek követeket, hanem összesen az egész Horvát-ország három követet küldött, kiknek egyike, ülési és szavazati joggal a fő Rk. táblájánál, — ketteje pedig a Kk. és Rk. tábláján ülési és egy szavazati joggal birt. —

Varasd Megyének 1841-ik évi augusztus 16-án tartott közgyűlésében szóba hozatván e megyének azon korábbi — 1839-ben kelt — határozata: melly szerint megyei küldötség, a horvát-országi municipális jogoknak — a mennyiben közöttök, közelismerés szerint haladást akadályozó találtatnék — módosítása avagy eltörlése iránt véleményes javaslatot terjesztszen elő, a testvér magyar-országi megyékkel is, a magyar-ország-gyűlésen leendő pártolás végett, körlevél útján közlendőt. — *Gróf Erdődy Sándor* megjegyzé: miként a magyar-ország-gyűlésnek felül-múlja ugyan hatóságát Horvát-országnak akár jó akár rossz municipális jogait eltörleni; fájt még is hazafi keblének, midőn megyéjének ide célzó indítványait, a Horvát-ország-gyűlésen, mindeddig csak gúnyos kacajjal fogadtatni, látni kényszerült; s maga Varasd megye, már 1839-ik évben, a horvát-ország-gyűlésre küldött követeit azon utasítással el látni kényszerült: miszerint ottan kijelentsék, hogy azon esetre, ha a megye kívánságai s sérelmei ismét félrevetettének, más törvényes úton és módon igyekezzenik azokat kivívni. Oda járulván ez uttal indítványával: miszerint Varasd vármegye is, Posega, Verőcze és Szerém példájára, a magyar-ország-gyűlésekre szinte két két követet küldhessen, hozandó törvény következtén, ülési és szavazati joggal szinte felruházandót. — Voltak, kik ez indítványt nyílt revolucionak bélyegezték, még is majd nem közakarattal elfogadtatott; — csupán azon kérdésre nézve: hogy miután ezen, csak az ujjonczállítási ügy tárgyalására kitűzött, közgyűlést hírládo levél által a szőnyegre jött fontosságú kérdés felől nem is értesíthetett megyei Kk. és Rk. vagy meg nem jelentek, vagy részint már eltávoztak: vajon tanácsos-e, avagy inkább illő-e ily nagy fontosságú tárgy felől ekként rögtönözve határozni? — névezetes számú

ellenfél alakult, oda nyilatkozó: hogy a legközelebbi november hónapban tartandó közgyűlésen e tárgy „ex professo” tárgyalassék. — A gr. Erdődy indítványát pártoló rész szinte hatalmas számú lévén, heves vita keletkezett, mely közben mindkét fél kívánságára szavazatra került a dolog; azonban a szavazatok egyenlő számmal lévén, az elnök főispáni helyettesnek határozó szavazata következtén, az indítvány tárgyalása elhalasztatott.

Elérkezett november 3-ka. Miudjárt a gyűlés kezdetén szönyegre jutván az indítványozott képviseleti kérdés, a nagy számmal egybegyűlt megyei Kk. és Rk. között találkozána, kik ámbár megyéjüknek a horvát-ország-gyűléseni képviseltetésében a hiányt, a magyar-ország-gyűléseni képviseltetésnek pedig érdekét elismerték; de mivel egyrésről a fenálló törvényhez, jelesen az 1791. 58. t. cikkhez erősen ragaszkodni kívántak, mely szerint municipális s az egész országot egyetemlegesen illető dolgok felől, csak ország-gyűlésen lehet érvényes határozatokat hozni; — ennek veszte s feláldozása — nem különben a báni tábla, feldica s egyéb municipiumaik illyetén eltörlése árán nem kívánván a képviseltetésnek egyébkint bár mi szép jogát megvásárolni; — inkább azon indítványt tevék: miszerint a horvát-ország-gyűlés czélszerű elrendezése sürgettessék, reménylve: hogy aztán követiknek is nagyobb befolyásuk leend. — Mások ellenben előadák: hogy a megyének következetesnek kell lennie; s hogy az indítvány által sem nemzetiség, sem municipiumok nem forognak kérdésben, hanem csak az a cél: képviseltetést nyerni valahára, melynek eddig hiányában lévén, alkotmányos hazában municipiumaiknak azon oldalai, melyek a nemzeti kifejlődést gátolják, s melyeknek üdvös kivivását, a horvát-ország-gyűlés csak azon felelemből is, mindörökre ellenzendi: mintha egynek enyészitével az egésznek okvetlen dölüie kellene: a megye kívánata következtén, legalább erre nézve, a magyar-ország-gyűlésen eltöröltethetnének; — s ennél fogva érdekében áll a megyének oly jogokat kívánni, melyekkel a testvér magyar megyék felruházvák; — sőt mint ugyanazon egy korona tagjának azokat igényelni is jogosittatik, annál inkább, mivel sokkal rosszabb helyzetben van, mint magok a magyar-ország-gyűlésen egyenkint képviselt horvát-országi királyi városok, melyek a magyar-ország-gyűlésre adott utasításaikra nézve, a horvát-ország-gyűléstől egyáltalában függetlenek. — Mások ismét elismerék ugyan: hogy megyéjüknek szabad elvü indítványai a horvát-ország-gyűlésen tárgyalás alá sem vétetvén, annak alkotmányos szabadsága megsértetett; —

de ezt onnan származottnak vélték: hogy a többször érintett országgyűléskor kevesen szoktak megjelenni a megyéből Zágrábban, és így természetesen a Zágrábiak győznek; — részükről is óhajtva az országgyűlés elrendezése sürgetését, azonban municipalis alkotmányuk iránti szent kötelességüket elnem akarván mulasztani, önmaguk körében kívántak keresni szert a hibák javítására, nem pedig a magyaroknál. — Mire válaszoltatott: hogy a magyar korona alatt, a Kapcsolt-Részeknek külön s idegen nemzetiségük nem lehet; mert ez nem egyedül a nyelvben s alaptörvényekben áll, mit a Lengyelek mostani sorsa eléggé bizonyít, kik nemzetiségük vesztét bizonyosan nem azért siratják, mivel az orosz nyelvet — úgy is azon eredetűt — kell tanulniok (másként a horvátoknak is volna igazságos panaszkodni: hogy illyrül kell tanulniok); hanem azért: mert alkotmányuk — szabadságuktól fosztattak meg; már pedig Horvát-országnak saját alkotmánya nincs; Karai s Rendei, praelatusai, mágnásai s nemesei egyedül a magyar koronától származnak; s ha van a Horvátoknak alkotmányuk: csak aunyiban van, mennyiben Magyar-országhoz csatolvák, s ez értelemben vett nemzetiségüktől csakugyan meg nem fosztatnak azért: mivel a magyar nyelvet kell tanulniok; okosan s természetesen feltehetvén: hogy Magyar-ország mit sem gondol azaz: ha azon felül horvát, angol, francia, német, vagy akármi más nyelvet beszélünk; „vannak — ugymond — francziák, kik, mint Alsátiában, németül, — és vannak angolok, kik, mint Éjszak-Amerikában németül és francziául tanulnak, a nélkül: hogy a németek franczokban, vagy a francziák és németek észak-amerikában azon status nyelvét, mellynek polgárai, külön nemzetiség okánál fogva, megvetni képesek volnának; — s így szinte lehetnek magyarok, kiknek családnyelvök horvát a nélkül: hogy e nyelv a magyar korona alatt külön nemzetiséget adhasson, vagy a miatt a status nyelvének ellenszegülni lehessen; — s valamint mi eddig, a még mindig divatozó latin nyelv mellett, megnem rómaisodtunk: úgy a magyar nyelvnek status nyelvvé emeltetése után is, nyelvünkre nézve horvátok, de diplomatikai nemzetiségünkre, az az: alkotmányos szabadságunkra nézve, minden esetre magyarok maradandunk. — S e szempontból indulva ki, miután szónok Horvát-ország minden municipális jogait rendre előidézve alaposan megmutatá: hogy a mellyeknek a szelidebb humanitással meg nem férhetőségét, másoknak fejlődésüket akadályozó bélyegét önmaguk elismerik s azoknak eltörlésével magukon segíteni akarnak: a kérdésben forgó képviseltetésből bizonyára semmi

veszedelem rájuk nem hárámlik, s ép a féldicára nem, melyet annyira féltenek, mert a horvát-országi egész telkes jobbágy csak 12—18 holdat bír, midőn a magyar 24—40-et; — elég nagylelkűség a magyartól — mond szónok — hogy helyettünk fizeti az adót, midőn földesuraink nemzeti jobbágyainktól — nem tekintve a féltértékű úrbéri állományt, igen patriotice az egész úrbéri tartozásokat megveszik; — miután továbbá előterjeszté: mikép a szláv nyelvet mint anyanyelvöket beszélők sem Poroszországban, hol még a középkori kerekötörös divatoz, — sem az Orosz alatt, hol sokan nejeik- s gyermekeiktől megfosztatva Sziberiában átkozzák lételüket; sem végre a Török igában, hol leányaik megfertőztetését vérző szívvel tekintik, hanem egyedül a magyar korona alattiak részesülnek szabad alkotmány áldásaiban; az anya-ország elleni idegenkedésekkel tehát közvetlen szabadságunkat tiporjuk; — véleményét a közhonnali egyesülés s a képviseltetési jog kívánása mellett nyilvánítá, arra kérvén a Rket: ha hogy még nem tartanának bennünket — mondá: — eléggé éretteknek a képviseleti jogra, s az indítvány elesnék, minden magyar vármegyének legalább megírnók: hogy atyafiságos leveleiket, melyeket határozataik pártolása végett eddig hozzánk küldeni szoktak, ezentúl Varasd városához utasítsák, mert ennek követe van a magyar-ország-gyűlésen, ki a magyar megyék sérelmeit s indíványait pártolhatja, Varasd megye pedig sem követet nem küldhet, sem utasításokat nem adhat a magyar-ország-gyűlésre. — A következő szónok a slavoniai vármegyék példáját előhozva, figyelmetessékké kívánta tenni a Rket: mikép azok municipálisuktól megfosztva, tisztán magyar lábajuttottak, annyira: hogy már a törvényben is, nem mint ország, hanem mint magyar vármegyék állanak, és ha a megye külön képviseltetést kap, tetteleg magyar leend, nemzetiségét s municipális létét elvesztendi; — s ezért felhívja a Rket egyességre, horvát nemzetiségre, „et nec portae inferi praevallebunt,” és municipiumaik iránti állhatatosságra, melyet szerinte maga a híres Deák Ferencz is a Horvátokban publice megdicsért. — Többen is szóltak még a képviseltetés ellen s az argumentumok kerekén a nemzetiség és municipiumok egyre forogtak; s egy fiatal illyrnek azon kifakadása: inkább „rab-szolgává, mint magyarra lenni“ a „nemzeti párt“-tól tapssal lön fogadva. — Reggeli 10 órától délutáni 4 1/2 óráig tartott a vita s a mi előre látható volt, megtörtént: az indítvány megbukott s az 1839-évi öriási határozatból „fausse couche“ lön.

Határozatba ment tehát: hogy a kérdés, mint az ország con-

sistentiáját illető, az 1791. 58. t. cz. erejénél fogva, egyes vármegyeye által nem tárgyalható, az ország-gyűlés eleibe terjesztessék s ennek elrendezése újra sürgettessék; egyszersmind pedig mind a slavoniai mind a többi horvát megyék ismét felszólíttassanak: miszerint a megyék részére ország-gyűlésileg kívánandó magyar diétáni képviseletetést pártolják, oly formán azonban elhatározandót: hogy a megyei követek a magyar-országot illető tárgyakra nézve kaphassanak utasítást; a horvát-országi municipiumok iránt csak az ország követei szólhassanak.

Bármi kimerítők valának is az indítvány támogatására s az annak ellenébe gördített nehézségek czáfolatára felhozott állítások: azonban! a szóban lévő kérdés fejtegetése alkalmával mellőzve lön ama legerősebb védok megemlítése, mellynek alapján Varasd vármegye, Zágráb s Kőrös társ megyékkel egyetemben, jogosittaték képvisleti jogát nem csupán indítványozni, hanem visszakövetelni; — eme védok pedig oly erejű, hogy az ellene felhozható bármiféle kifogások egyvégbe elenyésznek, t. i. évszázadok óta divatozott képviselteségi joga gyakorlatának (jure postliminii) visszanyerése. — Erre vonatkozólag nem lesz érdektelen *Gyurikovics György*-nek¹⁾ „*Zágráb, Varasd és Kőrös slavoniai megyéknek magyar-ország-gyűléseni joga*“ czim alatt közrebocsátott jeles értekezéséből a következő történeti adatokat közleni:

„A magyar-ország-gyűléseni képviselati jognak — mond ő — helyreállítása két jog szerinti okon alapúl: a *királyi meghívó leveleken* (Literae Regales Evocatoriae) és a *jognak huzamos gyakorlatán* (usu et exercitio juris).

Mi az *elsőt* illeti; annak bebizonyítására: *hogy a nevezett Kőrös, Zágráb és Varasd vármegyék magyar-ország-gyűléseire fejedelmektől különösen hivattak*, és azokon különös követek által meg is jelentek, mind királyi megbízó levelek — mind az ország-gyűlési acták-ból meritett hiteles adatok közöl elég legyen egy két példát felhozni. Ugyan is egyikben I. Mátyás Kőrös vármegyének parancsolja: hogy 1468 szeptember 8-ik napjára Pozsony városába rendelt magyar-ország-gyűlésére két követet küldjön. Tartalma ez:

„*Mathias Dei gratia Rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. Fidelibus nostris universis et singulis Nobilibus ac alterius cujuscunque status et conditionis hominibus Comitatus Crisiensis salutem et gratiam. Multa simul nobis uno tractu ardua occurrunt negotia, ex parte videlicet Valachorum, Turcarum, Italicorum, Theutonicorum*

¹⁾ „Századunk“ 1842-i évfolyam 70-ik sz. és „Illustratio Critica Status et Ambitus Slavoniae et Croatiae“ III. R. 132—138. l.

rum, Bohemorum et Polonorum ac aliorum principum et populorum Nobis vicina tenentium. Quibus ejusdem negotiis cum cito et mature providendum sit, merito ampliori Praelatorum, Baronum et Nobilium nostrorum consilio ac praesentia indigemus. Statuimus igitur, intermissis his, vel dispositis quocunque modo rebus ad diem festi Beatae Mariae Virginis proxime futuri in Civitate Nostra Histropolitana, alio nomine Poseniensi personaliter constitui, et ibidem cum regnicolis nostris de omnibus pertractare opportunis. Unde inter ceteros etiam Fidelitati Vestrae firmissimè committimus, aliud omnino habere nolentes, ut omni mora postposita, alio superinde mandato nostro non expectato, ad locum praefatum *duos et vobis* plene instructos transmittere festinetis, qui Nostrae ac Praelatorum et Baronum Nostrorum deliberationi intersint, et diem praelixum nullatenus praetereant. Secus in quantum felicem Regni nostri statum cupitis ac alioquin a nobis gravissime notari formidatis, non facturi. Praesentibus perfectis exhibenti restitutus. Datum in Broda, die Dominico proximo ante festum Beati Laurentii Martiris, anno Domini 1468-o. Regni nostri anno 11-o. Coronationis vero 5-o. Locus Sigilli Regi. Lecta. De Commissione Regis.“

A másodikban ugyan csak I. Mátyás 1473 évi november 19-én kelt királyi meghívó levelében meghagyja ugyan azon Körös vármegye nemeseinek: hogy 1473 december 8-án Buda fővárosába rendelt ország-gyűlésére két vagy három képviselőt magok kebeléből küldjenek, ezen szavaival:

„*Mathias Dei Gratia Rex Hungariae, Bohemiae etc. Fidelibus nostris universis et singulis nobilibus et alterius cujusvis status possessionatis hominibus Comitatus Crisiensis salutem et gratiam. Non ignorat Fidelitas Vestra, qualiter superioribus mensibus de Consilio Praelatorum et Baronum, qui tunc apud Nostram Majestatem Budae aderant, Oratores Nostros ad Imperatorem Turcarum, pro utilitate hujus Regni nostri transmiserimus, deinde vero similes Oratores ad Regnum Poloniae. Quoniam igitur utrinque reversi sunt, et Nos sine Regni Consilio in rebus illis quidquam agere non indendimus, Praelatis et Baronibus, qui apud Nos existunt, visum est ac Nobis, quatenus unam generalem Congregationem institueremus, quam et Budae super die Conceptionis Beatae Virginis proxime venturo institnemus; hortamur itaque fidelitatem Vestram, ac firmiter praecipientes mandamus: ut ad praefatam Diaetam et Conventionem *duos aut tres potiores e medio Vestri electos transmittere* non postponatis, causa quacunque. Nos enim, nisi adversus hostes Regni ire modo necessitas publica nos cogeret, usque ad proximum Conventum ac Diaetam Budae constituemur. Vos ergo praedictae Diaetae et Conventioni in praedicto Die Beatae Conceptionis Virginis memorati electi Vestri omnino ut intersint, facere debeatis. Secus non facturi Nostrae Gratiae sub obtentu; si periculum nostrum ac Regni Nostri vitare desideratis. Datum in Diös-Gyeőry, in Festo Beatae Elisabethae viduae, anno Domini 1473-o. Regnorum Nostrorum anno Hungariae etc. 16-o. Bohemiae vero 5-o. Locus Sigilli Regii impressi. De Commissione D. Regis¹⁾.*

¹⁾ E közlött mindkét Regalis eredeti példányát olvashatni a zágrábi országos levéltárban II. csomóban, 32 és 38 sz. alatt, a hol kétségtől több e féle régibb Regalisok is találhatnák.

E három vármegye képviseltetési gyakorlatát illetőleg, miszerint a királyi parancsok következtében, *a magyar-ország-gyűlésekre külön követeket küldöttek*, ez az ország-gyűlések hiteles irományaiból világosan kitetszik; ugyan is: 1447-ben a Budán tartott ország-gyűlés decretumában a slavoniai vármegyék követei, a követek névsora végén 6. számmal fordulnak elő, oly formán: hogy a magyar-vármegyék példájára mindenikre két két követ esik; nevezetesen: *Zágráb* vármegyének követei valának: Simonnak fia: György és Istvánnak fia: szinte György; — *Varasd* vármegyee: Vitusnak fia János és Fizesdi Péter. — *Kőrös* vármegyee: Szenaharaszti Péter és Magolóczy György. — 1457-ik évben V. László király okleveléből kitünik: miként ezen évben Budán tartott magyar ország-gyűlésen jelenvolt több slavoniai követek közül a Zágráb vármegyei nemesség közönségét képviselték: szomszédvári Honing és Bizadi Györgynek fia, Péter. A királyi oklevél szavai ezek: „Ladislaus Hungariae, Dalmatiae, Croatiae Rex — significamus — inter ceteros nuncios Regni Nostri Slavoniae ad nos missos, Nostrae Celsitudinis venientes in conspectum Egregii et Nobiles fideles Nostri dilecti Honingus miles de Zomzédvára, et Petrus filius Georgii de Bizád, nuncii Universitatis Nobilium ac aliorum possessionatorum hominum Zagrabiensis Comitatus.“ — 1622-ki soproni ország-gyűlésen Varasd vármegyét képviselte annak alispánja: Pető Gergely. — 1630-ki ország-gyűlésen a slavoniai vármegyék ekép képviseltettek: Kőrös vármegye: Dubiczay követ által, Varasd: Tompa Miklós által, ki azonban a tanácskozások közben meghalálozván, a pozsonyi barátok temploma sírboltjába eltemettetett; — és Zágráb vármegye: Somogyi János zágrábi prépost és kanonok által. — 1634/5-ki ország-gyűlésen két slavoniai követ fordul elő a követek névsorában: Snyske Péter itélőmester, és Czernkóczy Gábor. — 1637-ki ország-gyűlés követinek névjegyzéke szerint a slavoniai vármegyék, u. m. Kőrös: Szakmárdy János főjegyző, — Varasd: Czernkóczy Gábor alispán: Zágráb: Petrichovich (máskép: Pernichevich, Petrichovick) György alispán, és Szakmárdy István által képviseltettek. — 1646-ki augusztus 24-re összehívott ország-gyűlésre Varasd vármegye önkebeléből két követet, névszerint Szakmárdy Jánost és Malenitz Györgyöt, Zágráb egyet, t. i. albán Orechóczy Gáspárt küldötte, Kőrösnek követe nem volt. — 1649. Slavoniának három követei; Rátkay György, Szakmárdy János és Butor Gáspár valának. — 1659. Slavonia-, Horvát- és Dalmát-ország két követe: Szakmárdy János és zajesdai Patlachich Miklós. — 1662.

Slavonia-, Horvát- és Dalmát-ország ugyan azon két követe: diankóczi Szakmárdy János ítélőmester, és zajesdai Patachich Miklós varasdi alispán. — 1681-ki sopronyi ország-gyűlésen ismét a slavoniai vármegyék, nem pedig az ország részéről jönnek elő a képviselők a követ-névsorban: Varasd vármegye részéről Fodoróczy, Körös részéről: Kovacsóczy, és Zágráb vármegye részéről: Pucz János. — 1667-ki ország-gyűlésre megjelent követek lajstroma ezen szavakkal adja elő Slavonia-, Horvát- és Dalmát-ország képviselőit: „Regnorum Croatiae, Slavoniae, Dalmatiae ablegati: Franciscus Joannovich de Schitaro Vice-Comes Crisiensis et alii nonnulli eorum Regnorum nuncii.“ — 1708-ki február 28-ra hirdetett ország-gyűlésen, melynek vége 1715-be lett, Slavonia-, Dalmát- és Horvát-ország részéről megjelent két követ; u. m. Uzölényi János és Czindery György ítélőmester, Ple-rich Györggyel a királyi tábla személyei között foglaltak helyet, ezt a legutóbbi időig megtartván.

Mind eme részletesen felemlített adatokból világosan kitűnik: hogy a többször említett 3 vármegye saját kebléből külön képviselőket küldött a magyar ország-gyűlésre; addig ugyan míg a hon sorsa épségben maradt, és az ellenség távol vala széleitől, a XV-ik században egyéb honi megyék példájára mindenkor kettőt, néha hármat is; — később pedig, főleg, amint imént láttuk: a XVII-ik században, midőn a török folytonos dühöngése hol szomszédságukban, hol keblükben nyughatatlankodott, csak egyetlen egy, — míg végre ugyanazon XVII-ik század másod felében mind a három hatóság összesen két közös követet küldött, e szokást a szinte legutóbbi időig megtartván.

Mindazáltal ne vélje senki, mintha a szóban lévő megyék külön képviseltetési jogukat törvény vagy bírói ítélet folytán veszítették volna el, hanem háborús időkben vagy egészen felmentettek a követküldéstől, mint p. o. 1505. évben, II. Ulászló király által, avagy kénytelenítettek magokat hol egy egy, — hol közösen választott követ által képviseltetni. — Hiszen! ugyan ez történt ama vészteljes időszakban hazánk többi megyéivel is, például: Somogy-Zalával, mely két vármegye a mondott okból, 1596. 41, 1608. k. u. 21. t. cikknél fogva, összekapcsoltatván egy egész, a XVII-ik évszázad lefolyta alatt közös képviselőt küldött az ország-gyűlésre; — így 1630-ba: Sárkány István kis-komáromi alkapitány Zala és Osztopányi Perneszy Ferencz alispán Somogy megyék részéről; — 1634-ben: Pogány Zsigmond Zala, — és Perneszy Ferencz alispán Somogy részéről; — 1646-ba,

Perneszy Ferencz Somogy- és Bessenyei István Zala részéről volt képviselő; — 1649-be: Lipics Márton Zala- és Darázs István Somogy; — 1659-be: széplaki Botka Ferencz Somogy- és Lipics Márton Zala; — 1662-be: Raby István Zala és tötüsi Balogh Ferencz Somogy; — 1681-be: Perneszy János alispán Somogy alispán Somogy- és Bács-megyei Ferencz jegyző Zala, — 1687-be: Madarassy Miklós és Paragy Imre volt a mondott megyék képviselője; — s csak az 1715. 86. t. cz. rendelete folytán választatott el ismét a két megye egymástól. — Pest 1630. 1634. 1637-be — Komárom, Bars, Hont, Gömör, Zabolch, Szathmár, Moson, Thúroc, Árva 1649-be; — Tolna 1646, 1649-be; — Zabolch külső Szolnokkal 1646-ba; — Beregh, Ungh, Ugocha 1646, 1649-be; — Torna 1646, 1681-be csak egyes követek által képviseltettek. És még sem jutott eszébe senkinek ezen esetekből következtetni azt: hogy midőn a megnevezett megyék sorsa jobbra fordult: alkotmányos jogaik gyakorlatát ne követelhetnék volna vissza.

Mondhatná talán még is valaki: hogy a fennevezett tót-országi vármegyék, hajdani képviseltetési joguk gyakorlatából már rég óta kiesvén, ebbeli joguk visszaállításának (*jure postliminii*) elenáll az elidősülés (*praescriptio*). — Ezen ellenvetés megdöntésére legyen elég hivatkozni egy két törvényre, mellyek elegendőképp tanusítják: hogy közjogok, jelesen a kérdés alatti képviseltetési jog ellenében, elidősülésnek helye nincs. Az 1715. 37. t. cz. a töröktől visszafoglalt Buda, Pest, Fehérvár, Esztergom s Szeged sz. kir. városokat előbbi szabadságmaik- s jogaik élvezetébe állította vissza; — az 1715. 107. t. cz. pedig Szeged városát ugyancsak *jure postliminii* a sz. kir. városok sorába visszajuttatván, előbbi ország-gyűlési hely- s szavazatjogát is visszaadta; — ugyan így az 1715. 128 és 1741. 56. t. cz. rendeli: hogy Zeng (Segnia) városa, hajdani szokás szerint, képviselőjét a magyar ország-gyűlésre ismét megküldheti; — s végre az 1751. 23. t. cz. meghagyja: hogy Posega, Verőcze s Szerém vármegyék régi jogaiknál fogva (*postliminio*) a magyar ország-gyűlésekre ismét meghivatassanak.

Megkell még emlitenünk azt is: miként az 1825/7. VIII. t. cz. következtén munkálkodott Országos Bizottmány, az ország-gyűlése rendezése felől kidolgozott fejezetben javaslatba hozta: hogy Zágráb, Varasd s Kőrös vármegyék, a magyar ország-gyűléseken, a többi magyarhoni megyék példájára egyenkint, vagy is külön külön a kebelükből választandó 3—3 követ által képviseltessenek.

Végül ide igtatjuk még *Zerjavics Ferdinánd*-nak a zágrábi újság „Luna“ melléklapja 1842 évi october 12-ről megjelent 82-ik számában „Turopolja s a magyar vármegyék“ czime alatt közlött, s a „Századunk“ azon évi 83, 84 s 85 számaiban, honi nyelvünkön olvashatott értekezésének ide vonatkozó eme okoskodását: „az által — mond ő — hogy Horvát-ország a magyar ország-gyűlésre nem küld különzött megyei követeket, hanem 3 országos követet, kiknek egyike ülással és szavazattal a fő Rk. táblájánál bir, más ketteje pedig a Rk. táblájánál (a királyi tábla oldalán): az ország méltósága fenntartatik, s a mi követeink személyében az ország-gyűlésen hatalmas gyámmollal birunk, melly nyelvünket, nemzetiségünket, és helyhatósági jogainkat romlástól megóvjva, miként ez III. Károly, Mária Terezia, II. Leopold és I. Ferencz alatt tartott magyar ország-gyűléseken történt. E képviselő eltörlésével országunk megszűnne lenni, a mi pedig helyhatósági jogaink és nemzetiségünk elvesztését kikerülhetlenül maga után vonandaná s a horvát- és tót-ország közti atyafiságos köteleket feloldandaná. — Testvér két országunkban akkor a központosítás, a kölcsönös tanácskozás egysége nélkülöztetnék, s azon rossz következtetése leendne: hogy Horvát-ország magyar megyékké fogna változtatni s a többi megyékkel egyenlővé tétetni s így a katona tartás terhét, s a még egyszer annyira felemelt adót viselni tartoznék.“ — A dolög velejére nézve helyesen jegyzé meg a „Századunk“ akkori szerkesztője *Orosz József* is: miként Horvát-ország, Magyar-ország-gyűléseni képviseltetése mellett, a Rendek tábláján csak egyetlen szavazattal birt, mellynek semmivel sem volt nagyobb nyomossága, mint akármely más vármegyee, holott ha megyénkint képviseltetett volna: három ilyféle szavazata leendett a nélkül, hogy országos jogai ez által legkevésbé megcsonkítottak volna, mint ezt Posega, Verőcze és Szerém megyék példája, mellyek együtt összesen 6. követet küldenek a magyar ország-gyűlésre, ellenmondhatlanul bizonyítja.

A 75—77 lapokon 33 §-ban az *Itélőmester választási jog* említetik fel, mellyről mi már a 321 lapon szólottunk.

A 77—83 lapokon 34 §-ban a *deák nyelvnek*, minden más nyelvet kizáró *hivatalos volta* mutattatik fel. „Negotia publica intra ambitum Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae non alia, quam latina lingua pertractentur.“ — Ugyan ezt tartalmazza Horvát-ország-

nak az 1805-ki tartományi-gyűlésen hozott s 1806-ki február 6-án kelt k. Leirattal megerősített eme végzése is: „Statuitur: ut nullo unquam tempore linguae hungaricae, aut alterius *praeter latinam* in his Regnis usus fiat.“

Mi a nyelv tekintetében már a 141—156 lapokon előadottakra hivatkozva, annak megjegyzése mellett: hogy midőn a jelen évszázad elején Horvát-országot a francziák elfoglalták, s Napoleon megparancsolta, hogy francia nyelven vezettessék a közigazgatás: épen úgy minden ellenszó nélkül francia nyelven irtak a horvátok, mint midőn II. József meghagyása folytán német nyelven; — vajmi felette különösnek — hogy ne mondjuk: *természet ellenesnek* — tartjuk: hogy a *Kapcsolt-Részek*, felhívott statutumok alapján, a *deák nyelv végett*, *saját édes anyai nyelvüket száműzheték*¹⁾.

A 83—85 lapon 35 §-ban a municipális jogok közzé soroltatnak még: miszerint

Tót-ország szegényebb sorsú lakosai, szegénységük s pénzhiánya miatt, a *királyi és tengeri sóért terményeiket becserélhetik*; — és a tót-országi végzemények 1492. 5. s az 1548. 29., 1635. 43. t. czikkek-nél fogva a tengeri sóval szabadon élhetnek. — Továbbá

a *Kapcsolt-Részek* benszült fiait *egyházi és világi hivatalok* tekintetében a „magyarok nevezete alatt“ értelmezetteknek jelenti ki az 1741. 61. t. cz. — *Ime ez is helyhatósági jog!* Végre

Tót-, horvát- s dalmát-országok úgy a béke mint harczok idején tanusított rendíthetlen hűségük- és kegyeletükért, s folytonos szolgálataikért, a Leopoldi diploma alapján is, igen készítő szükség esetén kívül, a katonai átkelések s állandó szállásolások viselésétől az 1741. 48. t. cz. szerint szabadok és felmentvék.

¹⁾ Pedig mennyire divatozott légyen Horvát-országban még a XVII-ik évszázad végén, jelesen 1686-ik évben a magyar nyelv! már a „gazdasági-lapok“ 1852-ki 25-ik számában közölt levele *Korbélyi József* úrnak, — kinek jelen könyvünk irásánál is több adatok szives közléseért ezennel őszinte köszönetünket nyilvánítjuk — elég világosan tanusítja. A nevezett ugyan is mint özv. gr. Erdődy Józsefné összes horvát urodalmi számvevője, a mondott 1852 május 29-én Chichiben kelt levele kíséretében közle egy gr. Erdődy Ádámné, született gr. Rákóczy Erzsébetnek, mint a száva-ujvári urodalom akkori tulajdonosnéja által, gazda-tisztei számára magyar nyelven kiadott gazdatiszti Instructiót, e czimmel: „Anno Domini 1686 die 30-a januarii Száva-ujvári tisztnaknek, ugymint ispányunknak Instructiója, a ki Ivanich János.“ stb.

1881
1882

Posony, 1864.

Sieber örökösei nyomdájából.